WORDS IN ṚGVEDA

(being an attempt to fix the sense of every word that occurs in Ṛgveda).

VOL. I.

BY

Vaijanath Kashinath Rajavade, M. A.

Professor of English and Sanskrit in succession at D. J. Sind College Karachi; Fergusson College, Poona; and M. T. B Arts College, Surat; at present Lecturer, in Nirukta, Ṛgveda and Ṛk-Prātiśākhya at the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona.

PRINTED BY

Ganesh Kashinath Gokhale, Secretary,
Shri Ganesh Printing Works, 495-496 Shanwar, Poona.

1932.

Price inclusive of Postage Rupees 12 or 17s. 6 d.

WORDS IN ṚGVEDA DISCUSSED IN

(1) The Annals of The Bhandarkar Oriental Research Institute.

(2) Bombay Branch of the Royal Asiatic Society's Journal, New Series.

(3) The Indian Historical Quarterly.

(4) Proceedings and transactions of the 1st Oriental Conference, Poona, 1919.

TO

THE MEMORY

OF

THE LATE

Dr. Sir Ramkrishna Gopal Bhandarkar

INTRODUCTION.

A professor of Sanskrit at an arts College in this presidency once remarked that he believed foreign scholars–German in particular had given us the final and consequently the best rendering of Rgveda, hinting thereby that my efforts in that direction were superfluous. I am not sure that a belief like that is warranted by facts. It must be at once admitted that foreign scholars have laid us under great obligation by their elucidation of a number of tough problems in ancient Indian literature and history. It was they that first felt the necessity of studying ancient inscriptions and coins for reconstructing the past. They have done original work in so many branches of Sanskrit literature. Max Muller gave us a sumptuous edition of Rgveda to which he added an exhaustive concordance of Rgvedic words. This concordance is a real boon; no student can afford to be without it if he wishes to understand what Rgveda really is. I have found it absolutely indisponsable as with its help I have been able to put together Rks in which a particular word occurs. The present work would have been almost impossible without such a help. European scholars have also published excellent editions of the other Vedas. Their get-up and their absolute freedom from misprints have often excited in me a feeling of envy. (My work is blemished by a number of typographical errors which are a disgrace to both printer and publisher. But it is no use crying over spilt milk). There are half a dozen translations of Rgveda from the pen of foreign scholars–a fact which testifies to their love of learning. Honour must be paid where honour is due.

These rival translations however, ought to demolish the belief in finality. Max Muller said that centuries must pass before a correct interpretation can be expected. It is doubtful if the mere passage of centuries would give the desired result. A right procedure is necessary for the realisation of that desire. Every word, however familiar its look, must be treated as a suspect. Authority, modern Sanskrit, modern lexicons, even Panini, must

remain unheeded, for the Ṛgveda is a strange illusory document. It stands in a category by itself. There is nothing like it in the whole world. Sāyaṇa constantly misinterprets as it was impossible for him to ignore authority. His vast erudition hampered him at every step. Foreign scholars were expected to assert their characteristic independence, but, as Max Muller says in his Introduction to the Maruts, in spite of their condemnation of Sāyaṇa, they have followed him in one disguise or another. We must rely on ourselves, we must be our own guides. In the last section of this work (PP 271-305) I have tried to prove how old interpretations are wrong and why. Can we for the time forget modern Sanskrit ? That is the question. We must be disciplined in modern Sanskrit and yet forget it at a call. It is because we cannot do it that we so often trip. I have found myself in the grip of this persistant intimacy and have confessedly gone wrong in several places. I have however not hesitated to correct myself ; I am afraid I shall have frequent occasion for correcting the corrections. That is inevitable. I analysed the word अद्भुत (P 334) to my entire satisfaction ; but the word अनतिद्भुता (8/90/3) has cruelly dissipated that self-congratulation. द्भु is common to the two words ; but what is द्भु ?

I am bound in duty to retract whatever I have said about अभ्यसेतां (PP 289-290). भ्यस् like भी means to be astonished, to be wonderstruck. शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते (2/12/13)=Even (चित्) wealthy mountains (पर्वताः) are astonished (भयन्ते) at the sight of his wealth (अस्य शुष्मात्). भी has this sense in so many Ṛks. The two R's (रोदसी) are astonished (अभ्यसेतां) at the sight of Indra's wealth (शुष्मत्) and (नृम्णस्य मह्ना). रुद्=पृ=to give. रोदसी=wealthy ones. पृ + वन् = पर्वन् = धनम्. पर्वन् + तः = पर्वतः = a mountain that contains wealth. The wealth of all others shrinks into nothingness when compared with Indra's wealth. Words have unexpected senses in Ṛv.

My sight has frequently played me false. I read ऋजीषिन् for ऋजीपिन् P 245 (68) and explained the wrong reading. ऋजीपी and ऋजीपिन् are the only forms in Ṛv. ऋजीपिन् = वृषन् = a giver.

I have explained ऋजिप as being made of ऋ + जि + इप् + अ. So ऋजीपा may be ऋ + जि + आ + पा, आ being changed to ई as the अ of अश्च् is changed to ई in प्रतीची, समीची and अभीके. ऋ = जि = आ = पा = धनम्. ऋजीपा विद्यते अस्य स ऋजीपी. There is the word ऋजिप्य which has the sense of ऋजीपिन्. ऋ + जि + पा = ऋजिपा. ऋजिपा विद्यते अस्य स ऋजिप्यः. The remark about defective metre made in explaining the Rk. under consideration is uncalled for.

I have said on P. 170 (218) that I am not able to construe हरिभिः with any other word in the Rk. But हरि means gold and वृत्र poverty ; हरिभिः वृत्रं जघन्वान् = Killing poverty with the help of riches. That seems to be the correct interpretation. No place, no time is unsuited for corrections, loyalty to truth or to what one conceives to be the truth demands disloyalty to propriety.

P 43 (19) since (यथा) you give (दधिध्वे) wealth (स्वयं=तविषीं) give (विद्=राजथ) wealth (बृहत्=वि) on a large scale (उर्विया), rich as you are (महान्तः). And (उत) they gave (वि+ममिरे) wealth (अन्तरिक्षं) packed with wealth (ओजसा). Their riches (रथाः), while they were giving away (यातां) wealth (शुभं), constantly (अनु) increased (अ-वृत्सत).

P 43 (20) वनेषु = अर्वत्सु = उस्रियासु = हृत्सु = अप्सु = दिवि = अद्रौ = into treasures of wealth. अन्तरिक्षं = वाचं = पयः =क्रतुं =अग्निं= सूर्यं = सोमं = wealth. विततान = अदधात् = gave, put. Varuṇa puts wealth into treasures. This idea is repeated in 7 different ways. वन् (= to give) + अं = वनं = a gift. अप् = wealth. दिवि loc. sing. of द्यु = wealth. अद् = रिः= wealth. अन्त = रि = क्षं = wealth. पयस् from पि to give. सु (= to give) + मः = सोमः. अग्नि and सूर्य represent wealth on account of their luminousness. I cannot account for the rest. All the expressions in the Rk. have most probably a double meaning ; for instance सोममद्रौ would have its ordinary, apparent sense, viz. soma on the mountain ; वाजमर्वत्सु = booty on horses who hence are called वाजी ; पयः उस्रियासु = milk in cows ; अप्सु अग्निं = fire in water ; दिवि सूर्यं = the sun in heaven. I cannot give the other meaning of वनेषु अन्तरिक्षं and हृत्सु क्रतुं. The capacity of words for double meanings was discovered even in those early times.

P. 44 (21) Varuṇa created (**ससर्ज**) wealth (**कवन्धं = प्र = रोदसी = अन्तरिक्षं**), wealth that was packed with wealth (**नीचीनवारं**). Master (**राजा**) of abundant (**विश्वस्य**) wealth (**भुवनस्य**) he gives (**उनत्ति**) plenty (**भूम = वि**) out of that wealth (**तेन**) as (**न**) rain (**वृष्टिः**) gives (abundance of) corn (**यवं**).

I reserved the correction of these 3 Ṛks. for this Introduction in order to illustrate the difficulty of interpretation. We see words used in unusual senses for which we are not prepared. We are not prepared for repetition of the same idea in different words in one and the same Rk. Accustomed as we are to the style of Kālidāsa and other modern authors, we expect that each word should have a special import of its own. But the Vedic bards disappoint us in this expectation. They indulge in this freak to an extraordinary degree. They play changes on one theme viz. wealth and grant of wealth for which they have at hand inexhaustible store of words. Was there a competition among them as to who should cram into the small space of one single Rk. the largest number of synonyms? Sometimes you have a string of epithets having the same sense as in **सनितः सुसनितरुग्र चित्र चेतिष्ठ सूनृत** (८४६/२०); **सनितः = सुसनितः = उग्र = चित्र = चेतिष्ठ = सूनृत** = O giver.

We must beware of words; we must not allow their modern look to mislead us. **अतिथि, अद्भुत, अपत्य, अमर्त्य, उग्र, ऋत, ऋत्विक्, ऋषि, ओजसा, क्रतु, क्षत्र, क्षिति, घोर, चित्र, जातु, जुष्ट, देवं, धी, नामन्, नृ, नेदिष्ठ, पावक, पुरोहित, प्रजा, प्रथम, ब्रह्मन्, भद्र, मन्यु, मर्त्य, यशस्, यविष्ठ, युवन्, रेतस्, रूप, वाच्, विप्र, विश्व, वीर, सह्य,** and a host of others wear a treacherous disguise. They have strange meanings.

अ is not merely negative in Rv; it has a positive sense which I have stated in explaining **अकव, अध्रिगु, अरेणु,** and **अप्रामिसत्य.** Sayaṇa in his comment on **इमे चेतारो अनृतस्य भूरेः** (७६/१०) says:—**इमे त्रयः भूरेः प्रभूतस्य अनृतस्य चेतारः हन्तारः.** But **अनृत** is **अ + नृत** **नृ** = to give. **नृत** = a gift, wealth. **अ + नृत** = abundant wealth. **भूरि** too means abundant or abundant wealth. **चि** = to give. **चेतृ** = a giver. Many words are compounds of this character. I have shown how **अद्रि, अध्रिगुः, अप्रामिसत्य, वध्रि, सूर, सूरि** are made up.

Yaska says श्रुष्टि is made up of आशु + अष्टि (निरुक्त ६।१२), and दिविष्टिषु of दिवः + एषणेषु (निरुक्त ६।२२). But श्रुष्टि is equal to श्रु + स्ति; श्रु = स्ति = wealth. The only form of स्ति in RV. is स्तीन्. This स्ति forms the last syllable in अभिष्टि, गविष्टि, दिविष्टि and नुष्टि all of which mean abundant wealth. स्वस्ति too has स्ति at the end. स्वं धनम् । तेन युक्तः स्तिः धनं स्वस्तिः. अस्तिः अभि-पूजितः स्वस्तिः (निरुक्तः ३।२१). Devaraja says अस्ति is a noun from अस्. शोभना अस्तिः स्वस्तिः is his derivation. But I do not think अस्ति is a noun in RV.

Sayaṇa explains सुरभिष्टमं (1/186/7) by अतिशयेन सुरभिं and सुधृष्टमं (1/18/9) by अत्याधिक्येन धाष्टर्ययुक्तं. In the Pada-patha सुरभिष्टमं is सुरभि's तमं. But the word is made up of सु+र+भि+स्त +मं. सु=र=भि=स्त=wealth. म shows possession. सुरभिष्टम =possessed of abundant riches. त्वमग्ने द्युभिः (2/1/1); here द्युभिः is not अहोभिः though Yaska and Sayaṇa say so; द्युः धनम् । तेन युक्तः भिः धनं यस्य सः द्युभिः. भि in द्युभिः and सुरभिः means wealth. सु+धृ+स्त+मं is the analysis of सुधृष्टमं which means abundantly rich. For स्त vide P 307 (अक्र ।). It is customary with interpreters to give a familiar shape to unfamiliar words. अघासु (10/85/13) is मघासु according to Sayaṇa. This is merely an attempt to make intelligible what is really unintelligible. ऋदूदर is another such word which Yaska transforms into मृदूदर (निरुक्त ६।४); so ऋदूपे (निरुक्त ६।३३) is अर्दनपातिनौ or दूरपातिनौ and ऋदूवृधा (ibid) is अर्दनवेधिनौ or दूर-वेधिनौ. So ऋदू is मृदु in one case and अर्दन or दूर in another. But ऋदूदर is ऋ+दु+उदर ; or ऋ+दु+उ+दर. ऋ=दु= to give, a gift, wealth. उदरं= a treasure or दर as in पुरंदर. द= to tear or break down and then give the contents of. So ऋदूदरः=One that has and gives abundant wealth. ऋदूं पाति ददाति असौ ऋदूपाः। तस्मै ऋदूपे. चित् + ऋदू = चिद्रुदू. चिद्रुदूवर्धयेते दत्तः तौ ऋदूवृधौ चित् is not a participle but a noun from चित् to give.

पुरोहित, पुरुहूत, पुरुष्टुत, etc. are supposed to be past participles which they are not. त is a Taddhita termination that signifies containing or giving. No one would say that यजत, पचत and दर्शत are past participles. Many past participles are really Taddhitas.

We find prepositions like **प्र, अभि, अधि** and roots like **कृ** and **नृ** used as nouns. **प्रतद्वसू** (८ $^{२३}_{२७}$) according to Yaska (**निरुक्त ६।२१**) is **प्राप्तवसू** which Sāyaṇa adopts; but the latter adds another explanation viz. **विस्तीर्णधनौ**; so that **प्रतत्** is either **प्राप्त** or **प्रतत**, that is, **विस्तीर्ण**. But **प्र + तत् + वसु** is the correct analysis of the word. **प्र = तत् = वसु** = wealth. **प्रतद्वसू** = those who possess abundant wealth. **कृतद्वसू** (८ $^{३१}_{९}$) is **कृ + तत् + वसु**; **कृ = तत् = वसु**. **कृतद्वसू** = exceedingly rich. But says Sāyaṇa :—**तकारोपजनः छान्दसः। कृतवसू याचमानकृतधनौ। पात्रेषु उपयुक्तधनौ इत्यर्थः।**

शमग्निरग्निभिः करत् (८ $^{१८}_{९}$), **स्वग्नयो वो अग्निभिः स्याम** (८ $^{१९}_{७}$) and **अग्न आ याहि अग्निभिः** (८ $^{६०}_{१}$); here **अग्निभिः = सुवर्णरूपैः धनैः**. **इन्द्रेण युजा तरुषेम वृत्रं** (७ $^{४८}_{२}$) = **इन्द्रेण धनेन वृत्रं दारिद्र्यं तरुषेम नाशयिष्यामः**. **मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती** (१ $^{१००}_{१}$) = **मरुत्वान् धनवान् इन्द्रः नः अस्माकम् ऊती ऊत्यै धनदानाय भवतु.** In these instances Agni, Indra and Maruts mean wealth. .

Sometimes compounds are split up for the sake of metre; e. g. **इन्द्रा को वां वरुणा** (४ $^{४१}_{१}$), **इन्द्रा न्वग्नी** (५ $^{४५}_{४}$), **इन्द्रा नु पूषणा** (६ $^{५७}_{१}$). But would any one suspect that to be the case in **एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि बाह्वोर्हितः** (२ $^{३६}_{५}$)? Here **वर्धनः** is common to **नृम्ण, सहस्** and **ओजस्**; so that either there are 3 compounds viz. **नृम्णवर्धनः, सहोवर्धनः** and **ओजोवर्धनः** or only one **नृम्णसहओजवर्धनः**. Again **वर्धनः** is to be taken with **तन्वः**, so that the compound would be **तनूवर्धनः**. **तनूनृम्णसहओजोवर्धनः** would be an unmanageable compound; hence the splitting. Sayana and Geldner unconscious of this fact have made a mess of the Rk.

There are strange grammatical forms such as **अया, एना, अयोः, एनोः, एन, कर्, वर्, धेथे, धेतन, तरीषाणि, नेषणि, पर्षणि, (उप-) स्तृणीषणि** which are not amenable to Paṇiniyan grammar. The Ṛgveda has a grammar of its own.

There are hundreds of words that are quite unfamiliar. **अंसत्र, अक्र, अतस, अथर्यु, अनेहस्, अभ्यक्, असश्चा, उपब्दि, काणुका, कुणारुणाच्या, कूर्मिन्, जारयायि, लिबुजा** are sufficient to frighten any one.

In the present work I have been compelled to leave the beaten track. This introduction will show why I have done so.

On account of, idiom, strange uses of modern-looking words, unfamiliar words, peculiar modes of thought, the Ṛgveda is unique. It is enveloped in a kind of mystery. It is a riddle which must solve itself. The Ṛgveda must be its own interpreter. The Brāhmanas such as the Aitareya failed, because they thought and lived in modern Sanskrit. The Nirukta was a new device invented for arriving at the truth. That device was the offspring of despair and desperation. There is no wonder that that fantastic device should fail too. We have to begin a new. Whether the plan pursued in this work would solve the riddle time alone would show. It is not by tackling a limited number of words that this document can be read through. Every word even च and न and हु must be tackled, for the senses of words are so interdependent. It is a herculian task the accomplishment of which must be beyond the reach of the longest life. Yet the attempt must be pursued till it can be pursued no longer.

A serious question arises as to whether a work that is extremely difficult and that must remain in a state of flux for years should be presented for examinations, whether it is not unjust, nay even cruel, to compel examinees to cram into their heads explanations that are bound to be wide of the mark. Students who are naturally impatient to get through cannot be expected to do original work even in ordinary subjects. They must depend on the teacher who himself must feel at sea in Ṛgvedic interpretation. I would exclude from the curriculum, not only Ṛgveda but even Yaska's Nirukta which very few people understand. I have only to refer to Dr. Lakshman Sarup translation of the Nirukta to prove my point that even teachers betray ignorance of Yaska's theory and practice of derivation and his method of interpreting Ṛks. A literal translation of such a work without an accompanying interpretation is absurd. Even as a translation it is blemished by blunders. Yet I am told that examiners base their questions on this translation and on the introduction to it. Those who put on it their stamp of approval, I mean the professors at Oxford, are reponsible for encouraging

the belief that it is an authoritative work. The Nirukta must be excluded from the curriculum, as students are at present helpless.

In this volume I have discussed 22 words fully. Among these क्रतु occupies the largest space. I am certain about its meaning 'wealth' in at least 300 Ṛks out of 350. Many Ṛks in which क्रतु, I thought, meant 'power' and 'offering' had to be re-interpreted as I felt convinced that it meant 'wealth' in these. I am satisfied with my interpretation of ककुद्. About the rest I cannot say anything. The conclusions that I draw from the आभर Ṛks are I think evidentially sound. I have quoted sufficient evidence to justilfy what I say in 'who shall be our guide in interpreting RV.' I would request the reader to begin with आभर, to pass on to 'who shall etc.' and then to take up ककुद् and क्रतु. I would request him to read these sections and others along with the correction of misinterpretations. As I have said, the text is full of misprints; it should be corrected first. Criticism I desire; it should be unsparing and if possible impersonal, it should be fair, that is all. If I feel compelled to correct myself, I must not demur to correction by others. Vedic Scholars owe that duty to Ṛgveda. I would request critics to examine the evidence adduced and to draw their own inferences from it. I attach great importance to these; mere comparison between my interpretations and those of others have almost no significance.

Before concluding, I must gratefully acknowledge the substantial pecuniary help received by me from the University of Bombay towards the publication of this volume.

424 Shanwar Peth,
Poona City.
1st October, 1932.

CONTENTS.

Words in Ṛgveda.

BY V. K. RAJAVADE.

अकव and कव.

(Quotations are numbered.)

From quotations 1 to 9 I have come to the conclusion that Kava, Nahus and Āyu were the other names of Manus. Originally tribal names, they were in course of time generalised. अकव were those that stood outside the pale. It is not possible to derive this कव.

The second कव (quotations 10-13) comes from कु to injure.

According to Sāyaṇa कव is कुत्सित. कवासखः (2) = कुत्सितपुरुषसहायः. अकवारिं (1)=प्रभूतशत्रुकम्। यद्वा। अकुत्सितारिं. कवारिभ्यः(3) =कुत्सितगन्तृभ्यः अवष्टृभ्यः. अयवारी (4) = अकुत्सितगमना. अकवैः (5)= अकुत्सितैः शोभनैः कर्मभिः. कव्यैः (6) = साधुभिः स्तोतृभिः. कव्यैः (7) = कव्यभाग्भिः पितृभिः. कव्यैः (8) = कव्यं नाम पितृदेवत्यं हविः। तत्संबन्धिभिः। यद्वा। कविभिः मेधाविभिः. कव्यता (9) = गुणिनिष्ठगुणाभिधानलक्षणां स्तुतिं कुर्वता उक्थेन. अकवाः (10) = अनल्पाः. अकवाभिः ऊति (11) = अकुत्सितैः रक्षणैः. अकवाभिः (12) = अकुत्सिताभिः. अकवेभिः (13) = अकुत्सितैः महद्भिः. अरि in अकवारिं he derives from ऋ to go; in this he follows Yaska's method of interpreting words by derivation.

According to European scholars कव means scanty, deficient, stingy, contemptible. कवं चोष्णे (पाणिनि ६।३।१०७); by this sûtra कव means a little (ईषदर्थे ६।३।१०५). It does not necessarily convey contempt and even if it does, there is nothing to show that it conveys that idea in Ṛgveda.

हव्यकव्ये दैवपित्र्ये अन्ने (अमर २।९।४); कव्य meaning food given to the manes is modern and not Ṛgvedic. Quotation 7 shows that Kavya was the name of a certain tribe that gave praise and offerings to Mātalin, just as Aṅgiras was the name of another tribe that worshipped Yama.

अकवारिं

(1) अकवारिं० इन्द्रं तं हुवेम (३ ४७/८). अकवानाम् अरिम्. Indra is the enemy of the Akawas i. e. those that were not Kavas.

(2) मघवा यः कवासखः (५ ३४/३); here Indra is the friend of the Kavas. Kava seems to be the name of an Āryan tribe that was faithful to Indra. He befriended them and hated those that were outside that tribe. These latter never made offerings unto the gods.

(3) दैवी पूर्तिर्दक्षिणा देवयज्या न कवारिभ्यो न हि ते पृणन्ति (१० १०७/३) = Propitiation of the gods, gifts, and offerings to the gods (must) not (be expected) from the enemies of the Kavas, as these never give.

(4) भद्रमिद्भद्रा कृणवत्सरस्वत्यकवारी चेतति वाजिनीवती (७ ९६/३) = Saraswatī, possessed of wealth (भद्रा), must give (कृणवत् इत्) wealth (भद्रं) ; the foe of those that are not Kavas, she, possessed of wealth (वाजिनीवती), must give (चेतति इत्) (wealth to us).

अकवैः

(5) युवं हि स्थो रयिदौ नो रयीणां दात्रं रक्षेथे अकवैरदब्धा (३ ५४/१६) = You are givers of wealth to us (Oh As'wins). Unharmed by the enemies of the Kavas, you preserve your gift (for us).

कव्यैः

(6) वीती जनस्य दिव्यस्य कव्यैरधि सुवानो नहुष्येभिरिन्दुः (९ ९१/२) = दिव्यस्य जनस्य देवानां वीती वीत्यै भक्षणाय कव्यैः नहुष्येभिः सुवानः सूयमानः इन्दुः (कलशे) अधि (वर्तते) = Sôma (resides) in (the jar) after being crushed by men for the consumption of the gods.

कवानाम् इमे कव्याः. नहुषः इमे नहुष्याः. Nahus was another name of Manus. Was Kava too another name for the same ?

(7) मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिः ० वावृधानः (१० १४/३). Mātalīn is praised by the descendants of Kava and Yama by the Aṅgirasas. The word मातली occurs here only.

(8) आग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ् सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः (१०$\frac{१५}{९}$) = Come down, Oh Agni, with the manes that are liberal of gifts, that occupy grass-seats for quaffing warm milk, (घर्मसद्भिः): manes that belong to the Kavas and have now been joined to the gods (सत्यैः).

सन्तः देवाः । तेषाम् इमे सत्याः.

कव्यता

(9) स पूर्वया निविदा कव्यतायोरिमाः प्रजा अजनयन् मनूनाम् (१$\frac{९६}{२}$) = पूर्वया निविदा (पूर्वया) कव्यता कव्यतया सः अग्निः आयोः मनूनाम् इमाः प्रजाः अजनयत् = He (Agni) created these human (मनूनां) races i. e. men from Āyu by (following) a former custom connected with the creation of the Kavas.

Ayu, Kava and Manus probably denoted man's progenitor.

कवस्य इदं कव्यम् । तस्य भावः कव्यता. कव्य = creation of the Kavas, कव्यता = the method or manner of their creation.

अकवाः

(10) अरा इवेदचरमा अहेव प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः (५$\frac{५८}{५}$) = The Maruts are none (of them) last just as (the) spokes (of a wheel) and days (that always roll round the year) are none of them last. They are born with might (महोभि) and are therefore beyond harm (अकवाः).

कव is a noun from कु to injure. अप्रतिष्कुतः (१$\frac{७}{८}$) = not (अ) injured (प्रति+कुतः) कुतः is a p. p. of कु. न देवासः कवत्नवे (७$\frac{३२}{९}$) = the gods are not for one that injures. कु + अत्नुः = कवत्नुः.

अकवाभिः

(11) अकवाभिरूति (१$\frac{१२८}{२}$) and (12) अकवाभिरूती (६$\frac{३३}{४}$) = with riches that contain no harm. ऊति or उती = ऊतिभिः.

अकवेभिः

(13) युवं राधोभिरकवेभिरिन्द्राग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः (६$\frac{६०}{१}$) = Be to us, oh Indra and Agni, with wealth (राधोभि) that contains no harm and is the best of its kind.

अक्र

अञ्च् (to shine) + रः=अक्रः. The root drops its nasal in the noun-making process. Shining, luminous, is the primary sense; a luminary, the sun, these being secondary. अञ्च् in स्वञ्चः and प्रतीची means to shine. By affixing र to certain roots we get शक्र, शुक्र, चित्र, विप्र, शुभ्र etc.

अक्रः आक्रमणात् (निरुक्तं $\frac{६}{१७}$); अक्रः = प्राकारः (दुर्गः) = a rampart. Săyana:—ज्वालासमिदादिभिः आक्रान्तः । अन्यैः अनुक्रान्तो वा (1). आक्रमिता (2-3). परेषाम् आक्रमिता । परैः अनाक्रमणीयो वा (4). शत्रुभिः अनाक्रान्तौ (5). आक्रमणशीलाः (6).

अक्र = अनपक्रान्त according to Dayânand.

A horse, a banner, a pillar, an elephant; inactive; violent; eager; according to European scholars. When such are the senses of the word, I feel nervous about my meaning. However one must risk it. Would there ever be any sort of finality in Vedic interpretation ? The task seems hopeless. Yet one must not be a defeatist.

(1) इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यच्छुक्रवर्णामुदु नो यंसते धियम् ($\frac{१\,४}{७\,३}$)= इन्धानः इध्यमानः अक्रः विदथेषु यज्ञेषु दीद्यत् ज्वलति प्रकाशते । नः अस्मभ्यं शुक्रवर्णां धियम् उत् यंसते ददाति उ खलु.

अक्रः = the luminous one. दीदी (to burn, to shine) + अत् = दीद्यत् = अदीद्यत्. विद (to give) + थः = that in which offerings are given. शुक्रः वर्णः यस्याः = whose hue is resplendent. धीः=wealth. Such shining wealth is gold. यम् (to give) + स + ते = यंसते = gives. उ =of certain.

(2) त्वं ताँ अग्न उभयान् वि विद्वान् वेषि प्रपित्वे मनुषो यजत्र ।
अभिपित्वे मनवे शास्यो भूर्मर्मृजेन्य उशिग्भिर्नाक्रः ($\frac{१\,२}{६\,१}$)=

हे यजत्र अग्ने मनुषः प्रपित्वे अभिपित्वे च तान् उभयान् देवान् विद्वान् त्वं विवेषि । उशिग्भिः मर्मृजेन्यः अतः एव अक्रः सूर्यः न इव दृश्यमानः मनवे शास्यः भूः अभवः.

यजत्र =worthy of offerings. उभयान् = gods on earth and those in heaven. विद्वान् = Agni knows both these gods. वि वेषि =thou

feedest fully (वि). प्रपित्व and अभिपित्व are two times of Sôma-drinking. मनुषः = of man. मनवे शास्यः भूः = thou hast become controllable by man. Agni became man's servant. Us'ik was the name of certain Āryans. मर्मृजेन्यः = washed and made bright like the Sun (अक्रः न) by the Us'iks.

(3) अक्रो न बभ्रिः समिथे महीनां दिदृक्षेयः (३१३)=महीनां महतीनाम् अपां समिथे संगमे समीपे अक्रः सूर्यः न इव दिदृक्षेयः दर्शनीयः बभ्रिः हविषां धनानां वा भर्ता अग्निः. Agni is born of waters in whose company (सम् + इ + थे) he shines like the Sun.

(4) नवजा नाक्रः (४१३) = नवजाः नवं जातः अग्निः अक्रः सूर्यः न इव.

I have picked out these 3 words only as the others are very obscure.

अक्रौ

(5) विद्वांसाविद्दुरः पृच्छेदविद्वानित्थापरो अचेताः । नू चिन्नु मर्ते अक्रौ (११२०)=इत्था अविद्वान् अचेताः अपरः मर्ते मर्तः नू चित् नु सद्यः एव अक्रौ प्रकाशमानौ विद्वांसौ अश्विनौ इत् एव दुरः द्वाराणि पृच्छेत् = A mortal (मर्ते ?), thus (इत्था) not knowing (अविद्वान्) how to please, not having the intellect (अचेताः) should certainly ask the luminous (अक्रौ) As'wins who know, the doors i. e. the ways of propitiation. अपरः most probably means, not being like (the As'wins). मर्ते does not yield any meaning in the context. Most probably it was मर्तो.

(6) दिवस्पुत्रास एता न येतिर आदित्यासस्ते अक्रा न वावृधुः (१०७७२) = These sons of heaven (the Maruts) vie (येतिरे) with one another like the gold-bright (एताः) horses of the Sun; these sons of Aditi increase in glory (वावृधुः) like (so many) Suns (अक्राः).

एताः = एतशाः.

अक्रान्

This word occurs 4 times and seems to be the third person singular imperfect of क्रन्द्. अक्रान् = क्रन्दति. It is difficult to derive

it from क्रम्. Cp. अस्यान् in प्रो स्य वह्निः पथ्याभिरस्यान् (९ ८९/१); the root in it is स्यन्द्. क्रन्द् is found used of Sôma as in:—एष स्य पीतये सुतो हरिरर्षति धर्णसिः। क्रन्दन् योनिमभि प्रियम् (९ ३८/६)=एषः सः धर्णसिः हरिः पीतये सुतः प्रियं योनिम् अभि क्रन्दन् अर्षति. Sôma while rushing towards the jar cries in joy.

(1) नि पर्वतः साद्यप्रयुच्छन् सं मातृभिर्वावशानो अक्रान् (२ ११/८) = अप्रयुच्छन् पर्वतः मातृभिः सं सह नि सादि। वावशानः अक्रान् च = The mountain (Indra ?), who does not injure or hate (अप्रयुच्छन्) his devotees sits on a grass-seat in company with his mothers. Desitous (वावशानः) of offerings he sends forth a cry of delight.

(2) हिन्वानो वाचमिष्यति पवमानो विधर्मणि। अक्रान् देवो न सूर्यः (९ ६४/९) = While rushing (हिन्वानः), Sôma sends forth (इष्यति) a loud voice. Bright like the Sun-god, he cries in joy in heaven (विधर्मणि) i. e. the jar.

(3) हरिरक्रान् (९ ६९/२) = the gold-bright (हरिः) Sôma cries in joy.

(4) अक्रान् समुद्रः प्रथमे विधर्मन् (९ ९७/४०) = Sôma, the sea, cries in joy in the first heaven (विधर्मन्) i. e. the jar.

अजस्र

The word is made up of अ and जस्र. जस् + रः = जस्रः. जस् = (1) to be hungry, to devour; (2) to destroy. अजस्र = not devouring, not destroying; or indestructible.

अजस्र is used of Agni 8 times, of his flames 4 times and of his powers of protection once. The Sun is called अजस्रं ज्योतिः twice; the Sun and the Moon are अजस्रा and the gods अजस्राः. Is जस् in अजस्र active or passive ? If active, then to apply that epithet to Agni and his flames that certainly destroy would be a euphemism. जस् passive would be more appropriate. Nothing can destroy Agni and his flames. They are indestructible (अजस्र). अजस्र may be active or passive when it qualifies the Sun, the Moon and the gods. अजस्रैः पायुभिः = with powers of protection that never destroy, Cf. अकवाभिरूती above.

जसिः नञ्पूर्वः क्रियासातत्ये वर्तते । अजस्रं संततम् इत्यर्थः (भटोजीदीक्षित । पा० ३$\frac{२}{१६७}$). जसु मोक्षणे (धा० ४।१०५). That which cannot be released from work is अजस्र. जसि रक्षणे (धा० १०।१३३) would not do. जसु हिंसायां (धा० १०।१३५) is nearer the Ṛgvedic root. नित्यानवरताजस्रं (अमर. १$\frac{१}{१६}$); अजस्र = नित्य. This sense is modern and not Ṛgvedic.

Sāyaṇa renders the word by नित्य, अनवरत, अविच्छिन्न, अविनश्वर, निरन्तरं युक्त, नैरनार्येण युक्त, अनुपक्षीण, अहिंसितं. अनवरत etc. are synonymus of नित्य. अजस्रया = अशरणशीलया (७$\frac{१}{१}$). He depends on Amara and other modern lexicographers.

According to European scholars :—

अजस्रः—[1] inexhaustible, unwearied, inextinguishable, imperishable, unfailing, never slumbering, perpetual; [2] not to be obstructed; [3] perpetually great.

अज्र.

अज् + रः = अज्रः. अज् = to drive on. अजथ is used in that sense in quotation 4. This may or may not be the derivation of that word. Or अज् may have once meant to grow tall, अज्रः = that which grows tall, a hill, a mountain. This is the meaning in all the quotations except 3 and possibly 6 where it seems to mean a sandy desert. In 8 it may mean a hill or a valley or a plain. Cp. Latin ager and Greek agros a field.

Accarding to European scholars :—

अज्रः—a level tract of country, a plain, a field.

Sāyaṇa is as capricious as ever.

(1) न वीळवे नमते न स्थिराय न शर्धते दस्युजूताय स्तवान् । अज्रा इन्द्रस्य गिरयश्चिदृष्वा गम्भीरे चिद्भवति गाधमस्मै (६$\frac{२४}{८}$) = स्तवान् इन्द्रः वीळवे न नमते । स्थिराय न नमते । दस्युजूताय शर्धते न नमते । ऋष्वाः गिरयः चित् इन्द्रस्य अज्राः । अस्मै इन्द्राय गम्भीरे चित् गाधं भवति = Powerful (स्तवान्?) Indra bows neither to the strong (वीळवे) nor to the firm (स्थिराय), nor to the enemy (शर्धते) that is egged on by Dasyus (दस्युजूताय) to attack Indra. Even big (ऋष्वाः) moun-

tains become hills or hillocks (अज्राः) to Indra. Even in the deep (गम्भीरे) ocean water becomes shallow or fordable (गाधं) to him.

शर्धते = to him that fights. स्तवान् occurs thrice, in R. V. Säyaṇa invariably renders it by स्तूयमानः. It seems to be made up of स्त and वान्. But what is स्त? स्तवान् = स्तववान् = तववान्. तवस् = strength. स्तवान् = powerful, strong. There is also the word स्ववान्. स्व means both riches and strength. स्तवान् qualifies इन्द्रः in all the three places.

Säyaṇa:—अज्राः सुगमनाः क्षेपणीयाः Mouutains are easily tossed away by India. He overlooks the fact that there is a contrast between गिरयः and अज्राः as there is between गम्भीरे and गाधं.

(2) आ सूर्यो बृहतस्तिष्ठदज्राँ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् (४ १/७ ?) = मर्तेषु ऋजु वृजिना वृजिनानि च पश्यन् सूर्यः बृहतः अज्रान् आतिष्ठत् = The Sun sits on lofty (बृहतः) mountains (for the purpose of) observing straight (ऋजु) and crooked (वृजिना) acts amoug mortals. अज्रान् अजरान् पर्वतान् । गमनशीलान् रश्मीन् वा (S).

(3) धन्वान्यज्राँ अपृणक् तृषाणान् (४ १/७ १)= Indra filled (अपृणक्) with water sandy deserts (धन्वानि) and thirsty mountains Sandy deserts and mountains are both thirsty. But the nearer word is अज्रान्; therefore we have तृषाणान्. Do धन्व and अज्र have the same meaning here, viz. a sandy desert? अज्रान् मार्गस्य गन्तॄन् (S).

(4) वि यदज्राँ अजथ नाव ईं यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिष्यथ (५ ५/४ ४) = हे मरुतः यूयम् अज्रान् वि अजथ दुर्गाणि वि अजथ । (तथापि) न अह एव रिष्यथ = You push forth (वि अजथ), Oh Maruts, mountains and places hard of ingress (दुर्गाणि), as they (ईं) push forth boats; and yet you never come to grief (रिष्यथ) i. e., you are never fatigued.

अज्र and दुर्ग both may mean inaccessible mountains. Is अज् to push forth, to hurl, the root in अज्र? अज्रान् मेघान् (S).

(5) अपो धन्वान्यति याथो अज्रान् (६ ६/२ २) = You pass beyond rivers (अपः) or oceans, sandy deserts and mountains, Oh As'wins.

अज्रान् स्वकीयान् अश्वान् (S).

(6) यस्य० बृहत्सहो दाधार रोदसी। गिरीँरज्राँ अपः स्वर् (८$\frac{१}{२}^{५}$) = Whose mighty (बृहत्) strength (सहः) sustains or holds in place (दाधार) heaven and earth, mountains, hills, rivers or oceans, and the Sun. गिरीन् अज्रान् may simply be a repetition. अज्रान् क्षिप्रगमनान् गिरीन् पर्वतान् (S).

(7) गिरीँरज्रान्रेजमानाँ अधारयत् (१०$\frac{४}{२}^{४}$) = Indra steadied (अधारयत्) mountains and hills (that were) shaking (with terror). अज्रान् गमनशीलान्। गिरीन् मेघान् (S).

(8) अभी ष्वर्यः पौंस्यैर्भवेम द्यौर्न भूमिं गिरयो नाज्रान् (१०$\frac{५}{३}^{०}$) = न यथा द्यौः भूमिम् अभिभवति न यथा च गिरयः अज्रान् अभिभवन्ति तथा वयं पौंस्यैः अर्यः शत्रून् सु अभिभवेम = As heaven subdues or lays prostrate the earth, as mountains subdue hills, or valleys or plains, so shall we subdue enemies by brave deeds (पौंस्यैः).

अज्र here is distinct from गिरि and may mean hills or low-lying plains.

गिरयः वज्राः। अज्रान् मेघान् (S.).

(9) अज्रे चिदस्मै कृणुथा न्यञ्चनं दुर्गे चिदा सुसरणम् (८$\frac{३}{१}\frac{७}{८}$) = हे देवाः अस्मै यूयम् अज्रे चित् अपि नि अञ्चनं कृणुथ कुरुथ। दुर्गे आ मध्ये चित् अपि सुसरणं कुरुथ = Oh gods, you make for him (whom you protect) a lowering (नि अञ्चनं) even in a lofty mountain, and an easy passage in an impassable place अज्र is opposed to नि अञ्चन and दुर्ग to सुसरण. अज्र may have once meant to be tall. अज्र and दुर्ग as in 4. ज्रि अभिभवे। अज्रे परैः अनभिभवनीये परपुरे (S.).

(10) समज्र्या पर्वत्या वसूनि दासा वृत्राण्यार्या जिगेथ (१०$\frac{६}{६}^{९}$) = हे अग्ने त्वम् अज्रे भवानि अज्र्या अज्र्याणि पर्वते भवानि पर्वत्या पर्वत्यानि वसूनि संजिगेथ। तथा दासा दासानि आर्या आर्याणि वृत्राणि संजिगेथ. There may not be any distinction between अज्र and पर्वत here. वृत्राणि= शत्रून्. Enemies may be of the Ārvan or non-Ārvan stock. सं = wholly.

अज्र्या। अजन्ति गच्छन्ति इति अज्रयः जनाः। तेभ्यो हितानि। आर्या बलवद्भिः कृतान् दासा असुरैः कृतान् वृत्राणि उपद्रवान् (S.).

(11) सं यद्वयं यवसादो जनानामहं यवाद उर्वज्रे अन्तः (१० २७/९) = यत् यदा वयम् अहम् उरु+अज्रे अन्तः जनानां यवसादः यवादः सम् = When we, when I, beheld cattle devouring the grain (यवसादः) and the corn (यवादः) of people inside (अन्तः) a broad (उरु) mountain (अज्रे). Some verb is to be understood. The latter half of the Rk. is exceedingly difficult. Sāyaṇa does not explain the Rk. अज्र here may mean a valley or a plain.

अण्व and अण्वी

According to Sāyaṇa अण्वं (1) = शब्दं; अण्वं (2) = सूक्ष्मच्छिद्रं पवित्रं; अण्वानि (3) = अणूमि लोमानि; अण्वानि (4) = सूक्ष्माणि रोमाणि; अण्वेषु (5) = अङ्गुलीषु. अण्वी he invariably renders by अङ्गुली in obedience to Nighaṇṭu. Just as in रण्व the root is रण्, so in अण्व there may be a lost root अण् to cover.

अण्व and अण्वी both mean hair like वार. We have वारं and वाराणि; so we have अण्वं and अण्वानि. अण्व originally may have meant 'small'. Sāyaṇa renders धिया in 8 and 9 by कर्मणा, प्रज्ञया or स्तुत्या. धी means a tissue, a web, a fabric.

अण्वं

(1) सूरा अण्वं वि तन्वते (९ १०/५) = सूराः सोमाः अण्वं पवित्रं वि तन्वते = The wise ones (the Sômas) spread wide the strainer (अण्वं) while passing through.

(2) सहस्रमृक्वा पथिभिः ० सूरो अण्वं वि याति (९ ०१/३) = The wise Sôma (सूरः) passes (याति) through (वि) the strainer by a thousand paths i. e. the holes of the strainer.

अण्वानि

(3) प्र ते वारा अत्यण्वानि मेष्यः पुनानस्य संयतो यन्ति रंहयः (९ ८६/४७) = हे सोम पुनानस्य संयतः ते तव रंहयः मेष्यः वारा वाराणि अण्वानि प्र अति यन्ति = Thy streams, Oh Sôma, pass swiftly through the hair of the ram.

अण्वानि = वारा = वाराणि = hair, a strainer. मेष्यः = genitive

singular of मेषी. प्र = rapidly. संयतः = (of one) contending with obstacles. रंहयः=marches, streams.

(4) स मामृजे तिरो अण्वानि मेष्यो मीळ्हे सप्तिर्न वाजयुः (९.१०७.११) = Like a horse (सप्तिः) desirous of booty (वाजयुः) in battle (मीळ्हे), he rushes (मामृजे) through (तिरः) the hairs of the ram.

मृज् = to wash in order to make clean; to rush (this being an incident in the process of purification).

अण्वेषु

(5) क्रत्वा दक्षस्य रथ्यमपो वसानमन्धसा ।
गोषामण्वेषु सश्चिम (९.१६.२) = क्रत्वा सहितस्य दक्षस्य रथ्यम् अपः वसानम् अन्धसा गोषां गवां सनितारं सोमम् अण्वेषु पवित्रे सश्चिम.

क्रतु and दक्ष both mean wealth which Sôma conveys to the devotee in a chariot (रथ्यं). Sôma also gives cows (गोषां).

We drop (सश्चिम) Sôma into the strainer (अण्वेषु).

I cannot construe अन्धसा which probably stands for अन्धसं which, however, is wrong as अन्धस् is neuter.

अण्वीः

(6) तमीमण्वीः समर्य आ गृभ्णन्ति योषणो दश ।
स्वसारः पार्ये दिवि (९.१.७) = दश योषणः स्वसारः तम् ईम् एनम् समर्ये आ पार्ये दिवि गृभ्णन्ति । अण्वीः च गृभ्णन्ति.

The ten women and sisters seize him in battle.

The battle seems to be the process of crushing Sôma. समर्ये = पार्ये दिवि = in battle. आ = in. The ten sisters are the ten fingers. अण्वीः = the strainer made of ram's hair. The strainer also seizes him. अण्वी is feminine like योषणः and स्वसारः. Sôma is a runaway who is caught by women. The struggle is between them and him.

अण्व्या

(7) अति श्रिती तिरश्चता गव्या जिगात्यण्व्या (९.१४.४) = श्रिती श्रित्यै कलशे आश्रयाय सोमः गव्या गव्यया अण्व्या तिरश्चता मार्गेण अति जिगाति गच्छति=Sôma passes for his rest (श्रिती) in the jar across (अति) the cow-giving (गव्या) strainer.

I cannot explain तिरश्चता. गव्या = गव्यया. The strainer gives cows to the devotees.

(8) एष धिया यात्यण्व्या शूरो रथेभिराशुभिः। गच्छन्निन्द्रस्य निष्कृतम् (९$\frac{१५}{१}$) = एष शूरः रथेभिः रथैः आशुभिः अश्वैः इन्द्रस्य निष्कृतं गृहं गच्छन् अण्व्या धिया याति = This warrior, Sôma, going to Indra's house by means of chariots and horses, that is, rapidly, passes through the web (धिया) made of ram's hair.

निष्कृतं = a destination. धी = a work requiring skill, a skilful contrivance.

(9) तममृक्षन्त वाजिनमुपस्थे अदितेरधि। विप्रासो अण्व्या धिया (९$\frac{२६}{१}$) = Singers of praises (विप्रासः) purify (अमृक्षन्त) him by means of the strainer into the lap (उपस्थे) of Aditi i. e. the jar. मृज् + स = मृक्ष. वाजिनं = possessed of riches. The jar is Aditi here. The lap is its depth.

अण्वीभिः

(10) इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः। अण्वीभिस्तना पूतासः (१$\frac{३}{४}$) = हे चित्रभानो इन्द्र आयाहि। अण्वीभिः तना पूतासः पूताः त्वायवः इमे सोमाः सुताः सन्ति. चित्राः भानवः यस्य = Whose beams are blazing i. e. refulgent. त्वायवः = desirous of thee. अण्वीभिः = with (the) hairs (of the ram) i. e. the strainer. तना = self. The strainer's self purifies Sōma.

अति

Its first meaning is 'across' (1). One crosses a river or is led across a river. So one may be led across foes. This may mean their utter destruction or being led past them (2). When gods lead men across foes, they destroy the latter and then lead men on. When men go across foes, they may do it by destroying them or by escaping them by some strategem.

By crossing a river one reaches its other bank; so we have the sense of 'beyond' (3). This beyond may mean superiority (4) or the act of surpassing (5) or that of exceeding (6) or treating

with contempt (7) or overlooking (8). By going beyond a limit, you violate (9) a certain ordinance. You may cross horizontally or vertically. By crossing a thing vertically, you pass through (10) it. By doing things beyond the usual manner, you intensify (11) an act.

We find अति used in all these senses अति may be derived from अत् to go.

Sometimes अति is used in company with परि, तिरः, परः all of which have some of the senses of अति. It is also used in company with प्र. With one or two exceptions it governs the accusative.

अति is used with पॄ 31 times, नी 12, वह् 1, तॄ 7, गाह् 2, क्रम् 5, इ 16, या 8, सृज् 5, मन् 6, ख्या 5, कृ 1; other roots 40; verbs understood 31; in all 170.

अति is found in company with the following forms of पॄ :— पर्षत्, पर्षन्, पर्षथः, पर्षथ, पर्षिष्ठाः, पर्षणि, पारिषत्, पर्षि, पर्ष, पिपर्तु, पिपर्तन, पिपृथ, पिप्रति, पारय, पारयथ, and governing दुर्गाणि, दुरिता or दुरितानि, द्विषः, द्वेषांसि, अंहः, अंहति, अरिष्टान्, दुर्गहा or दुर्गहाणि, and समुद्रं all in the accusative: नी occurs as नेषि, नय, नयसि, नयथ, नयन्ति, नेथ, अनयन्, नयिष्ठाः, नेषणि, सुप्रणीतयः, नेतारः, and नेनीयमानः, A few examples may be given.

अति + पॄ

(1) स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः ($^{१}_{९९}$) = सः अग्निः अस्मान् विश्वानि दुर्गाणि दुरिता दुरितानि च अति पर्षत् पारयतु। यथा नावा जनान् सिन्धुम् अतिपारयति. दुर्गाणि = दुरितानि. पर्षत् imperative 3rd per. sing. of पॄ. पॄ + स् + अत् = पर्षत् नावा = a boat.

(2) स नो विश्वा अति द्विषः पर्षन्नावेव ($^{५}_{२५}$) = यथा नावा जनान् नदीम् अति पारयति तथा सः अग्निः नः अस्मान् विश्वाः द्विषः अति पर्षत्. द्विषः is feminine.

(3) मध्व ऊ षु ० सिषक्ति पिप्युषी । यत्समुद्राति पर्षथः ($^{५}_{७३}$) = हे अश्विनौ यत् यदा युवां पिप्युषीं कांचित् तृष्णापीडितां स्त्रियं समुद्रा समुद्रम् अति पर्षथः पारयथः तदा सा पिप्युषी स्त्री मध्वः मधु सोमं सु सिषक्ति सेवते.

(4) पर्षन्नो अति स्रुधतो अरिष्टान् (७ ९७/४) = अरिष्टान् यथा वयम् अरिष्टाः अहिंसिताः स्याम तथा बृहस्पतिः अस्मान् स्रुधतः अवरोधकान् अरीन् अति पर्षत्. स्रुधतः = opposing foes.

(5) अर्वद्भिर्यो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषद्धरी (१० ९६/८) = यः वाजिनीवसुः धनोपेतः हरिः इन्द्रः अर्वद्भिः हरिभिः विश्वानि दुरितानि अति पारिषत् पारयति अस्मान्. हरी seems wrong; was it हरिः? अर्वद्भिः = हरिभिः.

(6) विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुर्न नावा दुरितातिपर्षि (५ ४/९) = हे जातवेदः अग्ने यथा सिन्धुः नावा जनान् दुर्गहाणि पयांसि अति पारयति तथा त्वं विश्वानि दुर्गहा दुःखेन कष्टेन गाह्यानि दुरितानि अस्मान् अति पर्षि पारय. दुर्गहा is used here on account of the comparison सिन्धुर्न नावा where पयांसि is understood. Was सिन्धुः originally सिन्धुं? In that case Agni would be compared to a boat.

(7) स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये (१ ९७/८)=Take us, Oh Agni, past our foes for our welfare, as one takes men across a river in a boat. द्विषः is understood. पर्ष is imperative singular of पृ with स् of लेट्.

(8) पिपर्तु नो अदिती राजपुत्राति द्वेषांस्यर्यमा सुगेभिः (२ २७/७) = राजपुत्रा राजानौ मित्रावरुणौ पुत्रौ यस्याः सा अदितिः अस्मान् द्वेषांसि दुरितानि सुगैः पथिभिः अति पिपर्तु पारयतु. पृ is reduplicated.

(9) ते नो भद्रेण शर्मणा युष्माकं नावा वसवः । अति विश्वानि दुरिता पिपर्तन (८ १८/१७) = हे वसवः ते यूयं युष्माकं भद्रेण शर्मणा नः अस्मान् विश्वानि दुरितानि अति पिपर्तन पारयत नावा इव.

(10) द्विषो नो विश्वतोमुखाति नावेव पारय (१ ९७/७) = हे विश्वतोमुख अग्ने अस्मान् नावा इव द्विषः अति पारय = Oh Agni, thou that facest all directions, take us across i. e. past our foes as a boat takes men across a river. Here सिन्धुं is understood.

(11) प्र यत्समुद्रमति शूर पर्षि पारया तुर्वशं यदुं स्वस्ति (१ १७४/९) = हे शूर इन्द्र यस्मात् जनान् समुद्रं प्र वेगेन अति पर्षि पारयसि तस्मात् तुर्वशं यदुं च स्वस्ति स्वस्तये दुरितानि अति पारय.

(12) यया रध्रं पारयथात्यंहः । अर्वाची सा मरुतो ० आ ० सुमतिर्जिगातु (२ ३४/१५) = हे मरुतः यया सुमत्या यूयं रध्रम् अंहः अति पारयथ सा वः

सुमतिः अर्वाची आजिगातु आगच्छतु. रध्र perhaps means a humble man in general or a humble man of that name. सुमतिः=a blessing, wealth. अर्वाची = downwards.

(13) पुरा नो बाधाद्दुरितातिं पारय (९ ७०/१) = हे सोम दुरितानि अस्मान् बाधेरन् । तस्मात् बाधात् पुरा अस्मान् दुरितानि अति पारय.

Ṛks. having अति + पॄ most often do not contain a comparison; yet a comparison like नावा न सिन्धुं should be understood. In a few cases नावा only is found and not the full comparison which is found in one or two instances only. Ṛks. containing the comparison most probably preceded those that contain only a fragment of the comparison. Those that drop the comparison altogether were compared most probably last.

अति + नी

(1) वसो नेषि च पर्षि चात्यंहः (३ १५/३). Here अति is to be construed with both नेषि and पर्षि.

(2) अति नः सश्चतो नय सुगा नः सुपथा कुरु (१ ४२/७) = हे पूषन् सश्चतः अवरुन्धतः शत्रुन् अति अस्मान् नय । अस्माकं सुपथानि सुगानि पथः सुगान् कुरु=Take us past those that stop our further progress. Make our paths easy. सु before पथा is superfluous.

(3) दूरादिन्द्रमनयन्ना सुतेन तिरो वैशन्तमति पान्तमुग्रम् । पाशद्युम्नस्य वायतस्य सोमात्सुतादिन्द्रो अवृणीता वसिष्ठान् (७ ३३/२) = वसिष्ठाः सुतेन सोमेन इन्द्रं वैशन्तं वेशन्ते, सोमपात्रे स्थितं पान्तं पानीयम् उग्रं तीव्रं सोमं तिरः अति आनयन् । वायतस्य वयतपुत्रस्य पाशद्युम्नस्य सुतात् सोमात् इन्द्रः वसिष्ठान् अवृणीत =The Vasishṭhas fetched Indra from afar by means of their extraction of Sôma in spite of the sweet (पान्तं), inspirating (उग्रं) Sôma standing ready in Sôma-pots. Indra elected (अवृणीत) the Vasishṭhas i. e. preferred to drink their Sôma from i.e. by giving up the Sôma-extraction of P. son of V.

(4) स मर्तो० एधते । यमादित्यासो नयथा सुनीतिभिरति विश्वानि दुरिता स्वस्तये (१० १२६/३) = हे आदित्याः यं जनं सुनीतिभिः विश्वानि दुरितानि स्वस्तये कल्याणप्राप्त्यर्थम् अति नयथ स मर्तः एधते. सुनीतिभि =by good leadings i. e. by your good guidance.

(5) नयिष्ठा उ नो नेषणि पर्षिठा उ नः पर्षणि अति द्विषः ($१०^{१}\frac{२}{३}{}^{६}$) = हे नयिष्ठाः नेतृतमाः मित्रादयः नः अस्मान् द्विषः अति नेषणि नयत । हे पर्षिठाः पारयितृतमाः अस्मान् द्विषः अति पर्षणि पारयत च । उ एव. नयिष्ठ and पर्षिष्ठ are superlatives of नी and पृ. नेषणि and पर्षणि are verbs. Sāyaṇa treats them as nouns.

(6) युष्माकं शर्मणि प्रिये स्याम सुप्रणीतयो अति द्विषः ($१०^{१}\frac{२}{४}{}^{६}$) = शोभना प्रणीतिः येषां ते सुप्रणीतयः = well-led. Well-led past foes, we shall (ever) be under your blessed protection.

(7) नेतार ऊ षु णस्तिरो वरुणो मित्रो अर्यमा । अति विश्वानि दुरिता राजानश्चर्षणीनामति द्विषः ($१०^{१}\frac{२}{५}{}^{६}$) = चर्षणीनां जनानां राजानः वरुणः मित्रः अर्यमा च अस्मान् सु शोभनं यथा स्यात्तथा विश्वानि दुरितानि द्विषश्च तिरः अति नेतारः भवन्ति.

(8) शृण्वे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ($६\frac{४}{१}\frac{७}{६}$) = वीरः इन्द्रः उग्रम् उग्रम् अत्यन्तम् उग्रं भयंकरं शत्रुं दमायन् दमयन् दमयति इति शृण्वे श्रूयते । तथा अन्यम् अन्यम् सर्वान् यजमानान् दुरितानि अति नेनीयमानः पुनः पुनः नयन् नयति इति श्रूयते. नेनीयमान is frequentative of नी.

अति+वह्.

(1) अति तृष्टं ववक्षिथाथैव सुमना असि ($३\frac{१}{३}$) = हे अग्ने तृष्टं दुष्टं अति इत्य अस्मान् वहसि । अत एव सुमनाः असि. Or तृष्टं may be equal to तृषितं in which case तृष्टम् ववक्षिथ would mean, thou takest the thirsty man to the river to slake his thirst. अति beyond the waterless desert.

(2) स नो वक्षत् ० इन्द्रो विश्वान्यति दुर्गहाणि ($६\frac{२२}{७}$). दुर्गहाणि = Adversity difficult to swim across like a long stretch of water. वक्षत् is imperative 3rd per. sing. of वह with स् of लेट्. वक्षत् = वहतु.

अति + तॄ.

(1) अग्निं मनुषः समिन्धते तितिर्वांसो अति स्रिधः ($१\frac{३६}{७}$) = स्रिधः द्विषः अति तितिर्वांसः मनुषः अग्निं समिन्धते = Men desirous of going across i. e. getting out of the reach of foes (who prowl about to seize them) kindle Agni.

(2) मर्त्यः। विश्वेत्स धीभिः सुभगो जनाँ अति द्युम्नैरुद्न इव तारिषत् (८ १/१ १०/४) = सः सुभगः मर्त्यः धीभिः द्युम्नैः जनान् विश्वा विश्वानि इत् अपि दुरितानि उद्नः इव अति तारिषत् तारयति = That man, possessed of wealth (सुभगः), leads (तारिषत्) men (जनान्) across (अति) all (विश्वा) possible (इव) distresses by means of his riches (धीभिः = द्युम्नैः), as he would lead them across deep water (उद्नः).

He helps the poor by giving them wealth and thus enables them to tide over poverty.

तरामसि, तरेम, and अतारिम are other forms of तॄ used with अति.

अतिगाह्.

(1) विश्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव । अति गाहेमहि द्विषः (२ ७/४)= उत अपि च हे अग्ने त्वया सहायेन वयं विश्वाः द्विषः अतिगाहेमहि यथा जनाः उदन्याः उदकस्य धाराः प्रवाहम् अतिगाहन्ति.

(2) पवित्रमति गाहते (९ ६/१ ७/०) = Sôma swims across i. e. flows through the strainer.

अति+क्रम्

(1) किमत्र दस्रा कृणुथः किमासाथे जनो यः कश्चिदहविर्महीयते । अति क्रमिष्टं जुरतं पणेरसुं ज्योतिर्विप्राय कृणुतं वचस्यवे (१ १/१ ८/२ २) = What are you doing here, Oh performers of miraculous deeds (दस्रा = दस्रौ)? Why sit here? A worthless (यः कश्चित्) man, one that never makes offerings to you (अहविः), is being honoured by you (महीयते). Pass him over (अतिक्रमिष्टं). Olden (जुरतं) the miser's life, create light for one that praises (वचस्यवे=विप्राय). वचस् + युः = वचस्युः = one that gives praise. विप् + रः = विप्रः = one that praises.

(2) न स देवा अतिक्रमे तं मर्तासो न पश्यथ (१ १/१ ०/५) = That path, Oh gods, can never be crossed (अतिक्रमे) by mortals. Oh mortals, you do not see it. अतिक्रमे present infinitive.

1468

(3) अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन इव व्रजमक्रमुः (१० ९७/१०) = यथा स्तेनः व्रजं गोव्रजम् अतिक्रामति एवम् ओषधयः विश्वाः सर्वाः परिष्ठाः प्रतिरोधकान् रोगान् अति अक्रमुः अतिक्रामन्ति. अतिक्रम् here means to conquer. अतिक्रम् to get across or beyond i. e. to conquer. परिष्ठाः = परितः तिष्ठन्ति ताः. A cattle-lifter conquers a herd of cows that is strongly guarded. Diseases may be strongly entrenched in the human body. Medicinal herbs do overcome these.

क्रमिय and अक्रमीत् are two other forms of क्रम् found used with अति.

अति + सृज्

सृज् appears as असृग्रन्, असृक्षत and सृजानं. अ + सृज् + र + अन् = असृग्रन्. अ+सृज्+स+त = असृक्षत.

(1) एते वामभ्यसृक्षत तिरः पवित्रमाशवः। युवायवोऽति रोमाण्यव्यया सोमासो अत्यव्यया (१ १३५/६) = हे इन्द्राग्नी एते युवायवः युवां कामयमानाः आशवः अश्वाः अश्ववत् शीघ्रगतयः सोमाः अव्यया अव्या अव्यानि अवीनां रोमाणि अविरोम्णां कृतं पवित्रम् अति तिरः कलशान् अभि असृक्षत धावन्ति.

(2) देवेभ्यस्त्वा मदाय कं सृजानमति मेष्यः। सं गोभिर्वासयामसि (९ [illegible]) = हे सोम मेष्यः मेषीणां रोमाणि अति सृजानं धावन्तं त्वां देवेभ्यः मदाय कं देवान् मादयितुं गोभिः गोक्षीरेण वासयामः आच्छादयामः.

(3) एते असृग्रन्नाशवोऽति ह्वरांसि० सोमाः (९ ६३/४) आशवः = अश्वाः = अश्ववत् शीघ्रगतयः. ह्वरांसि = रोमाणि = पवित्रम्.

अति + इ.

(1) ईयिवांसमति स्रिधः शश्वतीरति सश्चतः। अन्वीमविन्दन् ० अप्सु सिंहमिव श्रितम् (३ ९/४) = शश्वतीः सश्चतः स्रिधः अति ईयिवांसम् ईम् एतम् अग्निम् अप्सु अनु मध्ये सिंहम् इव श्रितं देवाः अविन्दन् = The gods obtained Agni lying hidden like a lion in water, Agni who passes across i. e. conquers all (शश्वतीः) opposing (सश्चतः) foes (स्रिधः).

(2) अरममाणो अत्येति गा अभि (९ ७२/३) = Sôma, after passing

through (**अति**) the strainer, goes (**एति**) towards (**अभि**) the cows (**गाः**) without halting (**अ + रममाणः**) on the way. **रम्** = to stop. **अति = पवित्रम् अति. गाः** = cows i. e. their milk with which Sôma is mixed.

(3) **अवर्षीर्वर्षमुदु षू गृभायाकर्धन्वान्यत्येतवा उ** (५ ८३/१०) = **हे पर्जन्य त्वं वर्षम् अवर्षीः । एतं वर्षम् उ सु उत् गृभाय गृहाण । एतं वर्षं धन्वानि अति एतवे एतुम् उ अकर् कुरु** = Oh god of rain, thou hast rained down rain; do take it up and make it flow across sandy deserts.

The two **उ**s emphasises **गृभाय** and **अकर्**.

इहि, इतां यन्ति and **इयाम्** are other forms of **इ** used with **अति.**

अति + या

(1) **ताँ अति येषं रथेन** (२ २७/१६) = Riding in a chariot (**रथेन**) I wish to go (**येषं**) beyond (**अति**) those traps (**तान् पाशान्**) laid for catching foes. **येषं** potential 1st per. sing. of **या.**

(2) **एष वसूनि पिब्दना परुषा ययिवाँ अति । अव शादेषु गच्छति** (९ १५/६) = **एष सोमः परुषा परुषाणि अति ययिवान् शादेषु अव गच्छति. परुषा = परुषाणि** = the variegated hair of the ram, the strainer. I do not understand **वसूनि, पिब्दना** and **शादेषु. शादेषु = कलशेषु**? It occurs here only. Does **वसूनि** mean the hair that covers (**वस्** to cover) the body of the ram? **पिब्दना** occurs again in **विश्वा सु नो विथुरा पिब्दना वसो अमित्रान् सुषहान् कृधि** (८ ४/६) = **हे वसो वसुमन् इन्द्र नः अस्माकं विश्वा विश्वानि पिब्दना पिब्दनानि सु सुखेन विथुरा विथुराणि अमित्रान् च सुषहान् कृधि कुरु. पिब्दनानि = अमित्रान्** = foes? **विथुरा**= devoid of strangth. **सुषहान्** = easily subdued. So in the present Rk. **परुषा** most probably means the strainer made of the particoloured hair of the ram. **पिब्दनानि वसूनि** = riches belonging to the enemy. **शादेषु अव मध्ये पिब्दनानि वसूनि गच्छति** = while falling into the jar, he goes to enemies' riches i. e. secures them.

याति, याथः, याहि and **यातं** one other forms of **या** used with **अति.**

अति with other verbs.

(1) यदत्त्युपजिह्विका यद्वम्रो अति सर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतम् (८ $\frac{१०}{२१}$ २) = हे अग्ने यत् उपजिह्विका अत्ति यञ्च वम्रः अतिसर्पति सर्वं तत् तव घृतं खाद्यम् अस्तु. Yāska understands ants by उपजिह्विका and वम्रः- अहिर्न जूर्णामतिसर्पति त्वचम् (९ $\frac{८६}{४४}$) means:—Sôma casts off his skin as a serpent its old worn-out slough. Can उपजिह्विका mean a female elephant that has her tongue hidden by the trunk? Elephants devour trees. वम्र may be some big tree that drops its bark. Agni devours all sorts of things–trees, bark and all. The Ṛk. is obscure on occount of these two words.

(2) यः परस्याः परावतस्तिरो धन्वाात रोचते [१० $\frac{१८७}{२}$]= Who (Agni) from (his station in.) the highest (परस्याः) heaven (परावतः) shines through (अति = तिरः) the desert i. e. the region between heaven and earth.

(3) तं त्वा यमो अचिकेश्चित्रभानो दशान्तरुष्यादतिरोचमानम् (१० $\frac{५१}{३}$) = हे चित्रभानो अग्ने (ओषधीषु अप्सु च बहुधा प्रविष्टं) तं त्वां यमः अचिकेत् ज्ञातवान् । कीदृशम् । दश अन्तर् उष्यात् दश यानि तव निवासस्थानानि तेभ्यः अतिरोचमानम्. There may have been a tradition that Agni exists in ten places, such as heaven with its three divisions, the sky, water, wood, herbs and the two fire-producing sticks; but what is the 10th? उष्यं may mean an abode from वस् to dwell. अन्तरुष्यं = a hidden dwelling-place. दशानाम् अन्तरुष्याणां समाहारः दशान्तरुष्यम्. Or was there a tradition that Agni lay enveloped in ten thick covers in order to hide himself from the gods who had mal-treated his two elder brothers? But in spite of these smothering covers Agni could not help shining or blazing through. A heap of fuel cannot smother fire in. Agni must fone his way out.

अति may mean through or it may intensify रोचमानं.

(4) कनिक्रन्ति पवित्र आ। यदक्षारति देवयुः (९ $\frac{५}{३}$) = यत् यदा देवयुः देवान् कामयमानः सोमः पवित्रम् अति अक्षार् क्षरति तदा स पवित्रे आ मध्ये कनिक्रन्ति क्रन्दति.

कनिक्रन्ति frequentative of **क्रन्द् कनिक्रन्द् + ति = कनिक्रन्ति. अति** governs **पवित्र** understood. **क्षर्** to flow.

(5) **तिस्रः क्षपस्त्रिरहातिव्रजद्भिर्नासत्या भुज्युमूहथुः पतङ्गैः** (१ ११६/४) = You, Oh Näsatyas, conveyed Bhujyu by means of birds that flew (**व्रजद्भिः**) beyond i. e. more than 3 nights and 3 days.

(6) **मही न धारात्यन्धो अर्षति** (९ ८६/४४) = **अन्धः सोमः मही महत्या धारा धारया पवित्रम् अति न सद्य एव अर्षति** = Sôma rushes in a big stream through the strainer towards the jar all at once.

(7) **रात्र्याश्चिदन्धो अति देव पश्यसि** (१ ९४/७) = Oh god Agni, thou seest through or beyond (**अति**) even (**चित्**) the darkness (**अन्धः**) of night.

अति is also fonnd used with **वेति** (५ ४४/७), **स्कन्दति** (५ ५२/३), **स्रसेम** (६ ११/६), **धावति** (९ ३/२), **अपाविषुः** (९ ६०/२), **असिष्यदत्** (९ ६१/३), **अक्षरन्** (९ ६३/१५) and **द्रव** (१० १४/१०).

अति beyond the pale of

(1) **घृणा तपन्तमति सूर्यं परः शकुना इव पप्तिम** (९ १०७/२०) = **हे सोम तव पानेन वयं घृणा उष्मणा तपन्तं सूर्यम् अति परः पप्तिम। यथा शकुनाः सूर्यम् अति पतन्ति तथा. अति = परः** = beyond.

(2) **नि हीयतामतियाजस्य यष्टा** (६ ५२/१) = **यः यज्ञं कर्तुं शास्त्रेण प्रतिषिद्धः सः अतियाजः। यः ऋत्विक् एतादृशं याजयति स यष्टा शास्त्रनिषिद्धेन कर्मणा निहीयतां नीचैः गच्छतु.** A priest that performs the sacrifice of one that is beyond the Āryan pale must sink in rank and be degraded.

(3) **पुरुष एवेदं सर्वं यद् भूतं यच्च भाव्यम्। उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति** (१० ९०/२) = **यत् भूतं यच्च भाव्यं भविष्यमाणं तत् इदं सर्वं पुरुषः एव। उत अपि च पुरुषः अमृतत्वस्य ईशानः स्वयम् अमृतः परेभ्यश्च अमृतत्वस्य दाता तेन अमृतत्वरूपेण अन्नेन यत् इदम् अतिरोहति तदपि सर्वं पुरुष एव.** The great one is not only what has been and what is but also what is to be. The whole changing universe is he and yet being immortal and therefore beyond change he is greater than this

changing universe. He is it or in it and beyond it too because he is changeless.

(4) अविन्दन्ते अतिहितं यदासीद्यज्ञस्य धाम परमं गुहा यत् (१० १/६ १) = ते वसिष्ठाः यज्ञस्य परमं धाम यत् अतिहितम् आसीत् यत् गुहा गूढम् आसीत् तत् अविन्दन्. अतिहितं=placed (हितं) beyond (अति) this world. Sacrifice had fled and lay hidden (गुहा) in a region far away from the earth. It was a great to-do to find his hiding-place.

अति + इ etc. to exceed, to surpass.

(1) प्र वीर्येण देवताति चेकिते विश्वस्मा उग्रः कर्मणे पुरोहितः (१ ५/३ ५) = विश्वस्मै सर्वस्मै कर्मणे पुरोहितः पुरः स्थापितः उग्रः इन्द्रः वीर्येण देवता देवान् प्र अति चेकिते. चेकिते = is known. देवता अति = above all gods.

(2) अतीदं विश्वं भुवनं ववाक्षिथ (१ १/८ २) = Thou art said to surpass all the universe.

(3) वयमग्ने अर्वता वा सुवीर्यं ब्रह्मणा वा चितयेमा जनाँ अति। अस्माकं द्युम्नमधि पञ्च कृष्टिषूच्चा स्वर्ण शुशुचीत दुष्टरम् (२ २/१ १०) = हे अग्ने वयम् अर्वता वा ब्रह्मणा वा (पञ्च) जनान् अति सुवीर्यं धनं चितयेम। अस्माकं द्युम्नं धनं पञ्चसु कृष्टिषु पञ्चजनेषु अधि मध्ये स्वर् सूर्यः इव शुशुचीत प्रज्वलेत्। दुष्टरं च स्यात्. We will kindle our wealth better than that of others, so that it would outshine all. ब्रह्मणा = अर्वता= by means of (our) wealth.

(4) बृहस्पते अति यदर्यो अर्हात् द्युमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु। यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् (२ ३/२ ३/५) = हे बृहस्पते यत् अर्यः अति अर्हात् यत् द्युमत् क्रतुमत् सत् (पञ्च) जनेषु विभाति यत् शवसा दीदयत् प्रकाशते तत् द्रविणं चित्रम् अस्मासु धेहि. ऋतप्रजात = born of truth (Sāyaṇa). But the word most probably was originally ऋतप्रजातं and qualified यत्. ऋतेन युक्तं प्रकृष्टं जातं यस्मिन् = which contained riches upon riches. Even if ऋतप्रजात be the true reading, it would mean the same. Bṛ. is possessed of wealth upon wealth. द्युमत् = क्रतुमत् = possessed of, packed

with, riches. द्यु, क्रतु, ऋत, जात, द्रविण and चित्र all means wealth. अति अर्हात् = would outshine or be richer (than that) of the enemy (अर्यः). विभाति and दीद्यत् lead me to the conclusion that अर्हात् has the sense of these two words अर्यः = अरेः. The 5 Āryan tribes are the enemies. It is the ambition of the poet that his wealth should outshine the wealth of all those tribes.

(5) येन वयं चितयेमात्यन्यान् तं वाजं चित्रमृभवो ददा नः (४ ३६/२) = हे ऋभवः येन वाजेन चित्रेण वयम् अन्यान् अति चितयेम तं वाजं चित्रं नः अस्मभ्यं दद दत्त. अति + चित् = to outshine. चित्रं = वाजं = wealth.

(6) प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यानाविर्यस्मै चारुतमो बभूथ (५ १/९) = हे अग्ने चारुतमः त्वं यस्मै आविर् बभूथ भवसि स सद्यः अन्यान् प्र अत्येति. अत्येषि is wrong. Sāyaṇa faithfully interprets अत्येषि; he says:-त्वम् अन्यान् अग्नीन् अत्येषि and leaves यस्मै etc. without any conclusion. प्र - प्रकर्षेण = very much.

(7) ये राधसा श्रवसा चात्यन्यान् सुवीर्येभिश्चाभि सन्ति जनान् (६ १०/५) = ये अन्यान् जनान् राधसा श्रवसा च अति सन्ति। सुवीर्यैश्च अन्यान् जनान् अभि सन्ति. राधस् and श्रवस् mean riches. सुवीर्यं = सुवीराणां सुपुत्राणां समूहः = quite a troop of valiant sons. अतिसन्ति=surpass. अभिसन्ति = defeat.

(8) जातेन जातमति स प्र सर्सृते यंयं युजं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः (२ २५/२) = ब्रह्मणस्पतिः यं यं युजं सखायं कृणुते करोति सः सः जातेन शौर्येण जातम् इतरेषां शौर्यम् अति प्र सर्सृते अतिशेते. सर्सृते from सृ reduplicated with ते of 3rd per. sing. present tense. प्र = अति.

(9) स मज्मना जनिम मानुषाणाममर्त्येन नाम्नाति प्र सर्स्रे (६ १८/७) = सः इन्द्रः मज्मना शक्त्या अमर्त्येन नाम्ना वीर्येण मानुषाणां जनिमानि वीर्याणि अति प्र सर्स्रे अतिशेते. सर्स्रे perfect 3rd per. sing. of सृ. प्र as above.

(10) यस्य दिवमति मन्हा पृथिव्याः पुरुमायस्य रिरिचे महित्वम् (६ २१/२) = यस्य पुरुमायस्य बहुशक्तेः इन्द्रस्य महित्वं महत्त्वं मन्हा महत्त्वेन दिवम् अति रिरिचे पृथिव्याश्च रिरिचे. दिवं is accusative on account of अति- पृथिव्याः is ablative or पृथिव्याः महित्वम् अति रिरिचे may be the construction. महित्वं मन्हा is tataulogical. पुरुमायस्य=पुरवः बह्व्यः मायाः यस्य. माया = miracle-working power.

(11) सेदग्निरग्नीँरत्यस्त्यन्यान् (७ १/१४) = सः इत् एव अग्निः अन्यान् अग्नीन् अति अस्ति अतिशेते.

(12) एष एतानि चकारेन्द्रो विश्वा योऽति शृण्वे । वाजदावा मघोन्माम् (८ ३/४) = 'यः वाजदावा मघोनाम् अति शृण्वे श्रूयते स एष इन्द्रः एतानि विश्वा चकार. वाजान् ददाति असौ वाजादावा. मघोनां = मघवतः । अथवा मघोनां मध्ये. विश्वा=विश्वानि वीर्याणि. Indra is known as surpassing all liberal donors.

(13) मघैर्मघोनो अति शूर दाशसि (८ ३/४) = हे.शूर इन्द्र मघोनः धनवतः मघैः धनैः अति दाशसि =Thou givest, Oh brave Indra, beyond rich donors by (giving) riches (मघैः) दाश् = to give.

(14) अयुजो असमो नृभिरेकः कृष्टीरयास्यः । पूर्वीरति प्र वावृधे विश्वा जातान्योजसा (८ ६/२) = अयुजः नृभिः असमः एकः अयास्यः पूर्वीः कृष्टीः विश्वा विश्वानि च ओजसा अति प्र वावृधे. अयुजः = not requiring (the help of) friends (युजः). नृभिः असमः = not resembling other brave persons, having nothing in common with them. The Maruts are अयासः and Indra is अयास्यः i. e. the leader of the Maruts. I do not know why the Maruts are called अयासः. Perhaps अ + याः = one that cannot be attacked अयास्यः = मरुत्वान्. By कृष्टीः are meant the 5 Āryan tribes (पञ्चजनाः). Indra subdued them and was thence called कृष्टिहा and कृष्टिप्राः. पूर्वीः = all. जातानि = बलवन्ति = powerful beings. प्र = अति. अतिवावृधे = outgrew (them), was more than a match for them.

(15) प्र सृत्वरीणामति सिन्धुरोजसा (१० ७/५) = सिन्धुः ओजसा वेगेन सृत्वरीणां वहन्तीनां नदीनाम् ओजः वेगम् प्र अति वर्तते =The Indus by far surpasses the speed of all flowers, all flowing rivers–by its speed.

(16) स्तेगो न क्षामत्येति पृथ्वीम् (१० ३/२) = स्तेगः यथा पृथ्वीं क्षाम् अत्येति न तथा (यः द्यावापृथिव्यौ बिभर्ति सः ते द्यावापृथिव्यौ अत्येति). In the preceding Ṛk. we are told of a being greater than heaven and earth which it sustains. That being exceeds the broad earth like स्तेग; but who this स्तेग is I do not know. Sāyaṇa renders स्तेग by आदित्य; but the being here mentioned is greater than आदित्य.

(17) स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् (१० ९/०) = सः पुरुषः भूमिं विश्वतः वृत्वा तां दशाङ्गुलम् अत्यतिष्ठत्.

(18) स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः (१० ९/०) = सः जातः पुरुषः भूमिं पश्चात् पुरश्च अत्यरिच्यत.

(18) त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते (८ ९२/१४) = हे शवसः पुत्र कामकातयः त्वे त्वया सु अवृत्रन् । किंतु तेषां न कोऽपि त्वाम् अति रिच्यते. **कामकातयः** occurs here only. **कामकाति** was perhaps the name of a hostile tribe. They played the part of Vṛtra (**अवृत्रन्**) towards Indra. Yet none could surpass him.

Cf. स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यातिष्ठद्दशाङ्गुलम् (१० ९०/१) and
स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः (१० ९०/५).

अतिमन् and अतिक्र to disregard, to dishonour.

(1) किं नो भ्रातरगस्त्य सखा सन्नति मन्यसे (१ १७०/३) = हे भ्रातर् अगस्त्य अस्माकं सखा सन् अस्मान् किमर्थम् अतिमन्यसे = Why dost thou disregard us (when making offerings)?

(2) अति वा यो मरुतो मन्यते नो ब्रह्म वा यः क्रियमाणं निनित्सात् । तपूंषि तस्मै वृजिनानि सन्तु (६ ५२/२) = हे मरुतः यः अस्मान् अतिमन्यते यो वा अस्माभिः क्रियमाणं ब्रह्म स्तुतिं निनित्सात् निन्देत् तस्मै वृजिनानि निर्घृणानि तपूंषि सन्तु. तपूंषि = fiery missiles or weapons. वृजितानि=vile.

(3) नहि त्वा पूषन्नतिमन्य आघृणे (१ १३८/४). आघृणे = Oh blazing one ! अतिमन्ये = I disrespect.

(4) सुवितस्य मनामहेऽति सेतुं दुराव्यम् । साह्वांसो दस्युमव्रतम् (९ ४१/२)=साह्वांसः अभिभवितारः वयं सुवितस्य कल्याणस्य सेतुं बन्धकं दुराव्यं हविर्भिः देवान् यः न प्रीणाति तम् अव्रतं दस्युम् अतिमनामहे = Intent on crushing him (साह्वांसः) we treat with disdain (अतिमनामहे) that villain (दस्युं) that comes in the way (सेतुं) of our happiness (सुवितस्य), that never pleases the gods (दुराव्यं) and never observes Āryan rites of religion. दुराव्यं or दुष्प्राव्यं is opposed to सुप्राव्यं. दुः + आ + वी. वी to please with offerings.

(5) न देवानामति व्रतं शतात्मा चन जीवति (१० ३३/९) = देवानां व्रतम् अति मन्य शतात्मा दीर्घायुः अपि न जीवति = One that disregards the rites of the gods shall not live, though endowed with a hundred souls or vitalities. मन्य is understood here.

(6) किं स्विन्नो राजा जगृहे कदस्याति व्रतं चकृमा को वि वेद (१० १२/५)

= राजा अग्निः किं स्वित् किमर्थं खलु अस्मान् जगृहे जग्राह । अस्य कत् किं व्रतं वयम् अतिचक्रम । कः वि वेद = Why has king Agni seized us in his grip, what rite of his have we disregarded, who indeed knows ? अतिक्र and अतिमन् mean the same thing.

(7) नि षू नमातिमतिं कयस्य चित्तेजिष्ठाभिररणिभिर्नोतिभिरुग्राभिरुग्रोतिभिः (१ १२९/५) = हे उग्र इन्द्र कयस्य एतन्नाम्नः कस्यचित् शत्रोः अतिमतिं गर्वं देवविषयम् अनादरं निनम नीचैः कुरु सु सुतराम् । केन साधनेन । उग्राभिः ऊतिभिः । कीदृश्यः ऊतयः । तेजिष्ठाः अतितीक्ष्णाः अरणयः अग्न्युत्पादककाष्ठानि तानि इव. कय=a certain demon. तेजिष्ठ=sharpest. ऊति=that which protects by warding off enemies; so a missile, a weapon.

अति denotes defeat or destruction in.

(1) यो जनान् महिषाँ इवातितस्थौ पवीरवान् । उतापवीरवान् युधा (१० ६०/३) = यः इन्द्रः युधा पवीरवान् तथा अ-पवीरवान् जनान् महिषान् इव अतितस्थौ. Certain people were called पवीरव, perhaps because they roared (रव) like thunder (पवि). Indra subdued all whether they were stentorian or otherwise in combat, as he would subdue a troop of wild animals.

(2) प्र नू स मर्तः शवसा जनाँ अति तस्थौ व ऊती मरुतो यमावत (१ ६४/१३) = हे मरुतः यं यूयम् आवत अरक्षत रक्षथ सः मर्तः वः युष्माकम् ऊत्या शवसा (पञ्च) जनान् प्र नू अति तस्थौ तिष्ठति पराभवति.

अति intensive.

(1) अति त्री सोम रोचना रोहन्न भ्राजसे दिवम् (९ १७/५) = हे सोम त्री त्रीणि रोचना रोचनानि दिवं च रोहन् अति भ्राजसे. The 3 Rōchanas were the 3 parts of द्यौ, stationed one above another. They are not different from दिवं. न is expletive.

(2) प्र सोमो अति धारया पवमानो असिष्यदत् (९ ३०/४) = पवमानः सोमः धारया प्र अति असिष्यदत्. स्यन्द् = to run. प्र and अति intensify the meaning of स्यन्द्.

(3) प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च । प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या (१ १०९/६) = हे इन्द्राग्नी पृथिव्याः दिवश्च सिन्धुभ्यः गिरिभ्यश्च महित्वा महत्वेन युवां प्ररिरिचाथे । अन्यानि विश्वानि भुवनानि च अति रिरिचाथे. भुवनानि is in the accusative on account of अति. प्ररिच् to exceed, to be greater than. प्र and अति are intensive.

(4) दूरे चित्सन्तळिदिवाति रोचसे (१ ९४/७) = हे अग्ने दूरे सन् चित् अपि त्वं तडित् विद्युत् इव अति रोचसे.

(5) यो मर्त्यः शिशीते अत्यक्तुभिर्मा नः स रिपुरीशत (१ ३६/१६) = यः मर्त्यः रिपुः अक्तुभिः ज्वालाभिः शस्त्रम् अति शिशीते तीक्ष्णीकरोति सः अस्माकं मा ईशत ईष्टाम्. शी to sharpen. अक्तु means night, a current, light, perhaps a flame as possibly here.

(6) अमी च ये मघवानो वयं च मिहं न सूरो अति निष्टतन्युः (१ १४१/१३) = हे अग्ने अमी ये मघवानः धनवन्तः ते शत्रून् निः निःशेषम् अति सामग्र्येण च ततन्युः प्रकिरेयुः । वयं च शत्रून् प्रकिरेम । यथा सूरः सूर्यः मिहं प्रकिरति तथा. तन् seems to mean to scatter, to disperse. The Sun disperses mist (मिहं); so shall we disperse foes. अति and निः intensify the stampede.

(7) अस्य भानवः । अत्यक्तुर्न सिन्धवोऽग्ने रेजन्ते अससन्तो अजराः (१ १४३/३) = अस्य अग्नेः अससन्तः कदापि न स्वपन्तः अजराः न कदापि जीर्णाः श्रान्ताः भानवः अति वेगेन रेजन्ते धावन्ति । यथा सिन्धवः सिन्धोः अक्तुः प्रवाहः अति वेगेन धावति तथा. सिन्धवः = सिन्धोः. सिन्धवः is genetive singular as सिन्धवि is locative singular. अक्तुः (from अज् to go) = a current. रेज् = to shake with fear; but here to rush.

(8) अध प्लायोगिरति दासदन्यानासङ्गो अग्ने दशभिः सहस्रैः (८ १/३३) = हे अग्ने अध अथ प्लयोगस्य पुत्रः आसङ्गः दशसहस्रैः योधैः अन्यान् योधान् अति दासत् पर्यभवत्. अति adds force to दासत्.

(9) त्वं द्यां च पृथिवीं चाति जभ्रिषे (९ ८६/२९; ९ १००/९) = Thou bearest Oh Sôma, heaven and earth with perfect ease (अति) or far. जभ्रिषे = बिभर्षि.

(10) यस्ते अग्ने सुमतिं मर्तो अक्षत्० अति स प्र शृण्वे (१० ११/७) = हे अग्ने यः मर्त्यः तव सुमतिम् अक्षत् अश्नोति स प्र अति शृण्वे श्रूयते प्रख्यातो

भवति. सुमति = favour, अक्षत् = अश् + स + त्. प्र = अति = far and wide.

(11) न त्वावाँ इन्द्र कश्चन न जातो न जनिष्यतेऽति विश्वं ववक्षिथ (१ ८१/५) = हे इन्द्र त्वावान् त्वत्सदृशः न कश्चन अस्ति । नापि जातः नापि जनिष्यते । त्वं विश्वं ववक्षिथ वहसि. ववक्षिथ is 2nd per. sing. of वह् reduplicated + स. अति as above. Or from वच् to speak in which case अति विश्वं ववक्षिथ would mean, thou art spoken of as being beyond all.

(12) अतीदं विश्वं भुवनं ववक्षिथ (१ १०२/८). Vide 11.

(13) मा० परि वर्क्तमुत माति धक्तम् (१ १८३/४) = Oh As′wins, do not injure (वर्क्तं) us, nor burn us. अति = परि = outright. दह्+ तं = धक्तम्. वृज् + तं = वर्क्तम्.

(14) माति धग्भगो नः (२ ३२/१) = भगः अस्मान् मा अति धक् दहतु.

(15) विश्वानि सान्त्यभ्यस्तु मन्हा.। अति यो मन्द्रः (२ २८/१) = यः वरुणः मन्द्रः हर्षशीलः स्तुत्यो वा स मह्ना महत्त्वेन विश्वानि सान्ति सन्ति बलवन्ति वस्तूनि अति अभ्यस्तु अभिभवतु. अति=completely; or अत्यस्तु =अभ्यस्तु.

(16) स हि विश्वाति पार्थिवा रयिं दाशन्महित्वना । वन्वन्नवातो अस्तृतः (६ १६/२०) = सः अग्निः अस्तृतः अहिंसितः अवातः अहिंसितः महित्वना महत्वेन विश्वानि पार्थिवानि अति वन्वन् हिंसन् अस्मभ्यं रयिं धनं दाशत् ददातु. विश्वा पार्थिवा = all earthly foes. वन् = to injure. अवातः = न वातः. वात p. p. of वन्.

(17) दीर्घप्रयज्युमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः (७ ८२/१)= यः शत्रुः दीर्घप्रयज्युं दीर्घकालं यः यजति तं जनम् अति वनुष्यति हिनस्ति तं दूढ्यः दुर्धियं वयं पृतनासु संग्रामेषु जयेम. प्रयज्यु is an epithet of the Maruts 5 times, Indra twice and Agni once. So दीर्घं प्र प्रकृष्टं यजति ददाति असौ दीर्घप्रयज्युः = one that gives lasting (दीर्घ) and abundant (प्र) wealth. अति= disregarding. Who injures us, disregarding Indra or Varuṇa who gives us lasting and abundant wealth. दुः+धीः is opposed सु+धीः. सुधीः = one that makes offerings. दुर्धीः = one that does not. दुर् + ध्यः (= दू + ढ्यः) is acc. pl. of दुः + धी.

(18) शतं दासाँ अति स्रजः (८ ५६/३). सृज् often means to give. अति = entirely. स्रजः seems a corruption of सृजः. स्रक् is a noun and occurs thrice in Ṛgveda.

(19) प्रत्वक्षाणो अति विश्वा सहांस्यपारेण महता वृष्ण्येन (१०$\frac{४४}{१}$) = अपारेण अन्तरहितेन महता वृष्ण्येन बलेन विश्वानि सहांसि बलानि अति प्र त्वक्षाणः नाशयन् इन्द्रः. त्वक्ष् = to bear down, to destroy. अति = प्र = completely.

(20) स विप्रश्चर्षणीनां शवसा मानुषाणाम् । अति क्षिप्रेव विध्यति (४$\frac{८}{८}$) = स विप्रः अग्निः स्वेन शवसा बलेन मानुषाणां चर्षणीनां मनुष्याणां शवांसि क्षिप्रेण धनुषा इव अति विध्यति. मानुषाणां ought to be मानुषीणां as it is an adjective of चर्षणीनां, which word is feminine; or the two words may be in apposition. क्षिप् + रं = क्षिप्रं = that which throws arrows, a bow.

(21) अर्चद्वृषा वृषभिः स्वेदुहव्यैर्मृगो नाश्नो अति यज्जुगुर्यात् । प्र मन्दयुर्मनां गूर्त होता भरते मर्यो मिथुना यजत्रः (१$\frac{१७३}{२}$) = यत् यदा वृषा वृषबलः इन्द्रः मृगः कश्चित् वन्यपशुः. व्याघ्रसिंहादिः स इव अश्नः बुभुक्षुः जुगुर्यात् भक्ष्यं स्वीकर्तुम् इच्छेत् तदा सः स्वेदुहव्यैः स्वेदूनि स्वादूनि हव्यानि तैः वृषभिः वृषबलैः सोमैः अर्चत् अर्च्यते । मन्दयुः मन्दयतीति मन्दः सोमः तं कामयमानः होता इन्द्रः मनां सोमरूपं हविः गूर्त स्वीकरोति तदा यजत्रः यजनीयः हविर्भिः तर्पणीयः इन्द्रः मर्यः शूरः मिथुनौ उषसं सूर्यं च प्रभरते ददाति. मन्दयुः may qualify वृषा. Cf वृषन्निन्द्र वृषपाणास इन्दव इमे सुताः० तुभ्यं० । ते त्वा मन्दन्तु (१$\frac{१३९}{६}$). अश्न is often used of Vṛtra that swallows waters. गुर् means both to accept and to offer. मनां=an offering. Sāyaṇa gives three alternative explanations but they are not acceptable to me. अति intensifies जुगुर्यात्.

(22) अया धिया तुतुर्यामात्यंहः (५$\frac{४५}{११}$) = अया धिया अनेन धनेन अंहः दारिद्र्यम् अति तुतुर्याम = We hope to destroy poverty altogether (अति) by means of this wealth. तुर् elsewhere also means to destroy. Does it mean to cross here?

(23) तदृतं पृथिवि बृहच्छ्रव एष ऋषीणाम् । ज्रयसानावरं पृथ्वति क्षरन्ति यामभिः (५$\frac{६६}{५}$) = हे पृथिवि देवि त्वयि तत् सर्वैः अर्थ्यमानत्वेन प्रसिद्धं बृहत् प्रभूतम् ऋतम् उदकम् ऋषीणां स्तोतॄणामस्माकं श्रवएषे अन्नस्य एषणे सति ज्रयसानौ गच्छन्तौ अरम् अलम् अत्यर्थं पृथु यथा भवति तथा यामभिः गमनैः अति क्षरन्ति अत्यर्थं च वर्षतः (सायण). As the Rk. happens in a Sūkta of Mitra and Varuṇa, Sāyaṇa has been compelled to consider क्षरन्ति as irregular for क्षरतः. But the very wording

shows that the Ṛk. refers to the Maruts. यामन्ः is used frequently in connection with them.

हे पृथिवि ज्रयसानाः वेगवन्तः मरुतः यामभिः त्वरितगमनैः तत् बृहत् वरं सर्वेषाम् इष्टं पृथु ऋतम् उदकम् अति क्षरन्ति वर्षन्ति । किमर्थम् । ऋषीणां श्रवसः अन्नस्य एषे प्रापणाय ऋषयः जलं प्राप्नुयुरिति हेतोः.

(24) अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः (८ $\frac{६९}{१४}$) = शक्रः इन्द्रः विश्वाः द्विषः अति अति ओहते निःसारयति. इत् and उ both expletives or इत् = एव. ओहते इत् = ओहते एव = most certainly (अति अति इत्) drives off (ओहते).

(25) स्तोता यत्ते विचर्षणिरतिप्रशर्धयाद्गिरः । वया इवानुरोहते जुषन्त यत् (८ $\frac{१३}{६}$) = हे इन्द्र यदा विचर्षणिः स्तोता तव गिरः स्तुतीः अतिप्रशर्धयत् शत्रून् अत्यन्तं शर्धयित्रीः हिंसन्तीः करोति यदा च ताः त्वां जुषन्त सेवन्ते तदा सः स्तोता वयाः वृक्षस्य शाखाः इव अनुरोहते वर्धते. शर्धयत् may be a corruption of वर्धयत् as शर्ध् always means to injure. वृध् is often used in connection with गिरः etc. as in त्वां वर्धन्तु नो गिरः (१ $\frac{५}{८}$) ; यां त्वां दिवो दुहितर्वर्धयन्त्युषः सुजाते मतिभिर्वसिष्ठाः (७ $\frac{७७}{६}$). विचर्षणिः is an ornamental epithet.

(26) अतिविद्धा विथुरेणा चिदस्त्रा त्रिः सप्त सानु संहिता गिरीणाम् (८ $\frac{९६}{२}$) = गिरीणां त्रिः सप्त एकविंशतिः असंख्यानि संहिता संहितानि दृढानि सानु सानूनि इन्द्रेण अतिविद्धानि। केन साधनेन । विथुरेण श्लथेन चित् अपि अस्त्रा अस्त्रेण. Indra held loosely a missile and with it broke through and throngh all the innumerable tops of mountains. अति may mean through and through or it may simply intensify विद्धानि.

(27) यद्बंहिष्ठं नातिविधे सुदानू अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा । तेन नो मित्रावरुणावविष्टम् (५ $\frac{६२}{९}$) = हे सुदानू शोभनदानौ भुवनस्य गोपौ मित्रावरुणौ यत् शर्म कल्याणं बंहिष्ठं बहुतमं स्यात् यत् अतिविधे अतिवेधनाय न शक्यं यच्च आच्छिद्रं तेन अस्मान् अविष्टम् अवतं रक्षतम्. अतिविधे for piercing through. नातिविधे wnat cannot be pierced through. or अति may intensify विधे.

(28) पृथिव्यामतिषितं यदूधः पयो गोष्वदधा ओषधीषु (१० $\frac{७३}{९}$) = हे इन्द्र यत् ऊधः अति दृढं सितं बद्धं मेघरूपं तस्मात् ऊधसः पृथिव्यां वर्तमानासु गोषु ओषधीषु च त्वं पयः अदधाः. Indra deposits in cows

and herbs milk which he gets from the tightly-bound udder viz. clouds.

(29) **उत प्रहामतिदीव्या जयाति (१० ४२/१)= अपि च प्रहां कंचित् अक्षाविक्षेपम् अतिदीव्य अतिकुशलं देवनं कृत्वा जयति**=Indra wins at dice by casting (**दीव्य**) very skilfully (**अति**) a particular cast of the dice (**प्रहां**). Indra is called **प्रहावान्** in **समिथेषु प्रहावान् वस्वो राशिमभिनेतासि भूरिम् (४ २०/८).** **प्रहां** may be construed with **अतिदीव्य.** Throwing skilfully a particular cast of the dice called **प्रहा.** Or it may be construed with **जयति.** He wins the wager (**प्रहां**). I cannot determine the meaning of **प्रहा.**

(30) **परा हीन्द्र धावासि वृषाकपेरति व्यथिः। नो अहः प्र विन्दस्यन्यत्र सोमपीतये (१० ८६/१)= हे इन्द्र अति अत्यन्तं व्यथिः श्रान्तः वृषाकपेः पराधावसि। सोमपीतये सोमपानाय वृषाकपेः गृहादन्यत्र अहः दिनं नो नैव प्रविन्दसि लभसे.** In the 1st Ṛk. we are told that Sôma was being drunk and yet no one paid attention to Indra who found his friend deep in drink. Indra sped back in hot haste, tired and perspiring through rage. Some one seem to twist him for the disrespect shown him by that friend. **अतिव्यथिः** means exceedingly fatigued.

(31) **समच्यन्त वृजनातित्विषन्त यत्स्वरन्ति घोषं विततमृतायवः(५ ५४/१२)= मरुतः वृजनानि यज्ञान् प्रति सं सह अच्यन्त गच्छन्ति। यदा ते ऋतायवः ऋतम् उदकं ददतः विततं घोषं संततं नादं स्वरन्ति उच्चारयन्ति कुर्वन्ति तदा ते अतिविषन्त अत्यन्तं प्रकाशन्ते**=When the Maruts utter (**स्वरन्ति**) i. e. make a long (**विततं**) thundering sound (**घोषं**) while (giving) water (**ऋतायवः**), they shine exceedingly (**अतित्विषन्त**) and then attend (**समच्यन्त**) sacrifices (**वृजना**). **समच्यन्त वृजना** is not intelligible.

(32) **अतिष्कदो भियसा तन्न आवत् (१० १०८/२) = हे पणयः तत् इन्द्रदौत्यं नः मां भियसा भीत्या अतिष्कदः परिभवात् आवत् अरक्षत्.** It was Indra's mission entrusted to me that saved me from the attack of terror at the thought of such a long perilous journey. **स्कद्**=to attack. **अतिस्कद्** = an overhelming attack by terror (**भियसा**).

(33) **नास्माकमस्ति तत्तर आदित्यासो अतिष्कदे। यूयमस्मभ्यं मृळत (८ ६७/१२) = हे आदित्याः शत्रून् अतिष्कदे आस्कन्दितुम् अस्माकं तत् आवश्यकं तरः बलं नास्ति। तस्मात् अस्मभ्यं मृळत दयां दर्शयत.**

(34) मा ते गृध्नुरविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः (१ १६२/२०) = हे अश्वमेधीय अश्व गृध्नुः तव मांसम् इच्छन् नरः मिथू सहवर्तमानानि अविशस्तानि अद्य यावत् अच्छिन्नानि तव गात्राणि असिना छिद्रा छिन्नानि मा कः करोतु । अतिहाय अन्यान् प्राणिनः त्यक्त्वा. मिथू occurs five times and seems to mean 'being together'. The two dogs that watch a house (१ २९/३), and night and dawn (२ ३१/१) are मिथूदृशा. A chariot is मिथूकृत i.e. set together or made compart. (१० १०/२).

(35) आदित्साप्तस्य चर्किरन्नानूनस्य महि श्रवः। श्यावीरतिध्वसन्पथश्चक्षुषा च न संनशे (८ ५५/५) = (यदा काण्वायनाः अश्वान् आप्नवन्) आत् इत् तदा तदनन्तरमेव ते अनूनस्य साप्तस्य महि श्रवः धनम् आ चर्किरन् स्तुतवन्तः। चक्षुषा चन अपि संनशे व्याप्तुम् अति अत्यन्तवेगेन श्यावीः श्यामवर्णाः अश्वाः पथः ध्वसन् मार्गान् मार्गैः गतवत्यः. The Ṛk. is very obscure. साप्त in 3 other places means a gift. But here it might be the name of the donor who was not deficient in wealth (अनूनस्य). The recipients praise this great wealth (श्रवः).. चर्किरन् seems to mean praised in places where it occurs and governs the genetive. Black mares were the great wealth They were so swift that they ran along the paths with a speed that was beyond the reach of one's ken.

(36) तं वां हुवे अति रिक्तं पिबध्यै (८ ५/८) = हे अश्विनौ वां युवयोः तं रथम् अतिरिक्तं सोमं पिबध्यै पातुं हुवे आव्हयामि. अतिरिक्तं overflowing through excess.

अति without a verb.

(1) अग्ने० वि राजस्यति स्रिधः (३ १०/७)=Thou shinest, Oh Agni, disregarding or conquering foes. अति=अतिमन्य अथवा जित्वा, अति द्विषः is almost meaningless as in Ṛks. 5 and 7 of 10/126. So also अति स्रिधः here.

(2) आ याहि पूर्वीरति चर्षणीरां अर्य आशिष उप नो हरिभ्याम् (३ ४३/२) = हे इन्द्र पूर्वीः चर्षणीः अतिमन्य नः अस्मान् हरिभ्याम् उप आ याहि । अर्यः अरेः आशिषः अतिमन्य उप आ याहि. पूर्वीः चर्षणीः = all the 5 Āryan tribes. अर्यः = of the enemies viz. these tribes. आशिषः = Sōma offerings ; आशिर् is the base. अतिमन्य = disre-

garding. Indra is requested to disregard the offerings of the enemy.

(3) सद्यो यः स्यन्द्रो विषितो धवीयान् ऋणो न तायुरति धन्वा राट् ($६\frac{१२}{५}$) = यः राट् राजा अग्निः (अरणीभ्यां) विषितः धन्वा धन्वानि अति (गच्छति). सितः = bound, confined (within the fire-producing sticks). वि+सितः = unbound, loosened, freed. Agni released from the sticks immediately (सद्यः) runs and crosses sandy deserts or long distances. In this act he resembles a thief (तायुः). ऋणं= wealth. ऋणः = possessed of wealth i. e. stolen property. स्यन्द् (to run)+रः = स्यन्द्रः. धवीयान्=स्यन्द्रः = running, taking to his heels. A thief escapes with stolen property and runs away at high speed.

(4) सा नो विश्वा अति द्विषः स्वसॄरन्या ऋतावरी। अतन्नहेव सूर्यः ($६\frac{६१}{९}$)=ऋतावरी धनवती सा सरस्वती तस्याश्च अन्याः स्वसॄः स्वसारः अस्मान् विश्वाः द्विषः सर्वान् शत्रून् अति नयन्त्यः अतन् समृद्धात् कुर्वन्तु। यथा सूर्यः अहा अहानि अतन् तनोति दीर्घीकरोति. 'The Sun lengthens days' is a frequent idea in Ṛgveda and yet Sāyaṇa renders अतन्नहेव सूर्यः by सूर्यः अतन् सततं गच्छन् यथा अहानि अतिनयति तद्वत्. But अतन् is simply imperfect 3rd per. plural of तन्.

(5) ता वामद्य हवामहे हव्येभिर्वाजिनीवसू। पूर्वीरिष इषयन्तावति क्षपः ($८\frac{२६}{५}$)= हे वाजिनीवसू अश्विनौ पूर्वीः इषः अति क्षपः इषयन्तौ ता तौ वां हव्येभिः हव्यैः अद्य हवामहे. वाजिनी=वसु=wealth. वाजिनीवसू= possessed of wealth. अति=संख्याम् अति इताः क्षपः = riches beyond calculation. क्षपः generally means nights; but स्वर्, अहर्, and क्षपा were used to denote wealth. अति=पूर्वीः. क्षपः = इषः. इषयन्तौ= ददतौ. पूर्वीरति क्षपः occurs in $10\frac{77}{7}$ and has this same sense.

(6) अतीहि मन्युषाविणं सुषुवांसमुपारणे। इमं रातं सुतं पिब ($८\frac{३२}{२१}$) =उपारणे अरणः शत्रुः तस्य उप समीपे सुषुवांसं सोमं सुन्वन्तं मन्युः शत्रुः तदर्थं साविनं सोमं सुन्वन्तम् अति अतिमन्य इहि आगच्छ। इमं रातं दत्तं सुतं सोमं पिब. मन्युषाविणं occure here only. It may be equal to उपारणे सुषुवांसं. Indra is called हरिमन्युसायकः ($१०\frac{९६}{३}$) i. e. one whose bow (सायक) and arrows (मन्यु) are of gold (हरि). So here मन्यु may mean an arrow. मन्यून् सुवते क्षिपति असौ मन्युषावी। उपारणे

अरणस्य उपरि यः मन्यून् सुवति तं सुषुवांसं सोमं सुन्वन्तम् अति अतिमन्य इहि. One may offer Sōma and yet be a dangerous man, one, for instance, who would molest strangers. This may be the sense. The words मन्युषाविणं and उपारणे are, however, difficult.

(7) इहि तिस्रः परावत इहि पञ्च जनाँ अति (८$\frac{३}{१}\frac{२}{३}$)=हे इन्द्र तिस्रः परावतः अति इत्य इहि । पञ्च जनांश्च अतिमन्य इहि = Cross the three heavens and do not mind (the tempting Sōma-offerings of) the 5 Āryan tribes.

(8) विश्वेषामिरज्यन्तं वसूनां सासह्वांसं चिदस्य वर्पसः । कृपयतो नूनमत्यथ (८$\frac{४}{१}\frac{६}{६}$) = विश्वेषां वसूनां सर्वेषां धनानाम् इरज्यन्तम् ईशानं तथा सर्वान् शत्रून् सासह्वांसम् अभिभवन्तम् इन्द्रं (गीर्भिः आह्वयामः). अस्य कृपयतः ज्वलतः वर्पसः बलस्य इरज्यन्तं may be the construction. Indra rules i.e. commands or possesses all this refulgent strength and hence conquers all foes. नूनं =verily. अति + अथ looks abrupt. It may be thus explained :—अथ तथा शत्रून् अतियन्तं = surpassing also all foes. Or अति may intensify सासह्वांसं. Indra overcomes foes completely (अति) on account of his well-known (अस्य) burning (कृपयतः) strength (वर्पसः). The words after सासह्वांसं are really very difficult. नूनमथ in the preceding Rk. (८$\frac{४}{१}\frac{५}{६}$) is equally obscure.

(9) भिनत्स्यद्रिं तपसा वि शोचिषा प्राग्ने तिष्ठ जनाँ अति (८$\frac{६}{१}\frac{०}{६}$) = हे अग्ने त्वम् अद्रिं तपसा शोचिषा वि भिनत्सि । जनान् अतिमन्य प्रतिष्ठ. तपसा = शोचिषा = ज्वालया. अद्रिं = a mountain. वि = apart, into pieces. प्रतिष्ठ = start (towards us).

मन्य is to be understood after अति in अति धन्वेव ताँ इही (3$\frac{४}{१}\frac{५}{}$) also.

(10) प्रजा ह तिस्रो अत्यायमीयुर्न्यन्या अर्कमभितो विविश्रे (८$\frac{१}{१}\frac{०}{४}\frac{१}{}$) = तिस्रः प्रजाः प्रजाताः उषसः अत्यायं यथा न पुनरायन्ति न पुनरेयुःतथा ईयुः गतवत्यः। अन्याः उषसः अर्के सूर्ये निविविश्रे निविविशुः. The preceding Rk. speaks of the Dawn. Three (i. e. a very large number of the) Dawns have departed for ever. Others are entering the Sun even now and will thus disappear. अत्यायं=beyond return ; they depart so as never to return. This interpretation may not be correct. It is only a guess.

(11) पवस्व देववीरति पवित्रं सोम रंह्या (९$^{२}_{१}$)= हे सोम देववीः त्वं रंह्या पवित्रम् अति (इत्य) पवस्व. देववीः = who feedest the gods. रंह्या=with speed. इत्य as here should be understood in 9^{36}_{2}, 9^{60}_{2}, 9^{97}_{4}, 9^{106}_{13}, 9^{107}_{17}, and 10^{93}_{6}.

(12) नावा न क्षादः ० स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा (१०$^{५६}_{७}$) = न यथा नावा नौः जनान् क्षोदः जलम् अति (पारयति) तथा अग्निः अस्मान् स्वस्तिभिः विश्वानि दुर्गाणि अति (पारयतु).

(13) अत्यविः (९$^{२३}_{२}$), and अत्यविं (९$^{६}_{५}$, ९$^{४५}_{५}$ ९$^{१०६}_{११}$). अविम् अवि-रोम्णां कृतं पवित्रम् अतीतः = (Sōma) that has passed through the strainer.

(14) अत्यूर्मिर्मत्सरो मदः सोमः पवित्रे अर्षति (९$^{१७}_{३}$) = मत्सरः मदः सोमः अत्यूर्मिः पवित्रे अर्षति. मत्सरः = मदः = सोमः. संख्याम् अति इताः ऊर्मयः यस्य. Sōma runs into the strainer in countless ripples or waves. Cf. मध्वः पवन्त ऊर्मयः (९$^{७}_{८}$).

(15) ब्राह्मणासो अतिरात्रे न सोमे सरो न पूर्णमभितो वदन्तः। संवत्सरस्य तदहः परि ष्ठ यन्मण्डूकाः प्रावृषीणं बभूव (७$^{१०३}_{७}$) = हे मण्डूकाः संवत्सरस्य यत् अहः प्रावृषीणं बभूव संवत्सरे यस्मिन् अहनि पर्जन्यो वर्षति तत् अहः परि स्थ अभितः उपविशथ। किं कुर्वाणाः। अतिरात्रे अतिरात्रनाम्नि सोमे सोमयागे सोमेन पूर्णं सरः अभितः आसीनाः ऋचश्च वदन्तः ब्राह्मणाः इव वाचं कुर्वाणाः. The rainy day is compared to a tank full of Sôma in the अतिरात्र sacrifice. Just as Brahmaṇas sit round such a tank in the अतिरात्र sacrifice and repeat Ṛks., so frogs croak when it is raining. परि = अभितः.

N. B. I regret the quotations under अति have not been arranged as they ought to have been according to Maṇdala and Sûkta.

अन्तरिक्ष

Wherever we find this word in company with words that mean heaven and earth, we may generally conclude that it means the aerial or mid region. That is the case in 1, 2, 5, 6, 10, 21, 23, 30, 31, 33, 36, 37, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 52, 59-61, 66, 70, 77-79, 82, 85-87, 95 and 96.

द्यौः पृथिवी or द्यावापृथिवी is the usual expression for heaven and earth ; but in 2, 21, 40, 48, and 86 we have रोदसी instead. Again द्यौः is replaced by बृहत् in 1 and by परावत् in 79 ; so also पृथिवी by भूमि in 10,37,47 and 52, by अर्वावत् in 79 and पञ्च मानुषान् in 85. I suspect that the earth is represented by सुहवाः यजत्राः in 77 and अग्निजिव्हाः यजत्राः in 82.

The word means heaven in 22, 28, 45, 46, 54-58, 64, 65, 67, 71, 72, 88, 89, 98-100.

अन्तरिक्षं दिव्यात् पातु अंहसः (28) shows that अन्तरिक्ष is the same as Dyaus.

The Sun i. e. Sōma yokes his horse to travel along अन्तरिक्ष (55), the request to Ushas to fetch the gods from अन्तरिक्ष for drinking Sōma (58), the invitation to the Aswins (64) to come-down from अ०, अन्तरिक्षात् as an equivalent for दिवस्परि (65), the Ṛblus being called heroes of अ० (17), the reference to Savitṛ's paths in अ० (72), Savitṛ (98) being called अन्तरिक्षप्राः and Agni अन्तरिक्षसत् (100), all these clearly prove that the word once meant heaven.

In 4 the word most probably means heaven and not the mid-region.

आ द्यां तनोषि रश्मिभिरन्तरिक्षमुरु प्रियम् (13); here उरु प्रियम् अन्तरिक्षं seems to be the same as द्यां. Ushas is not concerned with the mid-region.

विद्वान् पथीनाम् उरु अन्तरिक्षं (16); Agni knows the उरु अन्तरिक्ष and is requested to fetch the gods. The gods dwell in heaven. अन्तरिक्षं therefore must mean heaven. Does पथीनां mean देवानां ?

46 seems to betray a knowledge or at least an idea of the other hemisphere.

In 3, 15, and 49 we find अन्तरिक्ष in company with Dyaus only; yet even in the absence of the earth I think the word means the aerial region.

A frequent epithet of the aerial region is उरु (4, 9, 12, 13, 16, 23, 24, 30, 38, 61, 77, 78, and 84). वरीयः occurs twice only (6 and 25). In 24 अन्तरिक्षं is called उरु रजः and in 39 उरुलोकं. Sometimes उरु itself stands for अन्तरिक्ष as in :—वेद वातस्य वर्तनिमुरोः ऋष्वस्य बृहतः (१ २५/९) = Varuṇa knows the path of the wind, the wide (mid-region) and the vast (Dyaus). ऋष्व and बृहत् were once the exclusive epithets of Dyaus. उरोः वेद बृहतः वेद is the construction. प्रोरोर्मित्रावरुणा पृथिव्याः प्र दिव ऋष्वात् बृहतः सुदानू (७ ६१/२); उरोः and ऋष्वात् बृहतः as above. प्र (रिरिचाथे) = exceed.

The word means space above the earth in 51, 81 and 90. It seems to mean the sea in 101.

9, 11, 17, 19, 24–27, 29, 32, 34, 35, 38, 39, 42, 49, 50, 53, 62, 63, 68, 69, 73–76, 80, 83, 84, 91, 93, and 99 are doubtful cases in which it is difficult to fix the meaning of the word.

वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान (२०'); it is impossible even to guess the sense of अ०. What is वनेषु? in water? Varuṇa stretches heaven or the sky in water i. e. causes its reflection. Can this be the meaning?

In 7 we find द्यां, अन्तरिक्षं, पृथिवीं and रोदसी too which must be considered a stop-gap. Otherwise the conclusion must be that the composer did not know the meaning of रोदसी. 35 is similar.

द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम् (8); what does पृथिवी mean here? It cannot mean the earth as there is क्षामा. It is equal to पृथिव्यौ which then would qualify द्यावाक्षामा. Perhaps it is a stop-gap.

In 14 we have त्रिः अन्तरिक्षं, त्री रजांसि, त्रीणि रोचना, तिस्रो दिवः, and पृथिवीः तिस्रः. What are रजांसि and रोचना? रजांसि includes heaven, earth and the mid-region or it means heaven which it often does. रोचना means the 3 stories of heaven and nothing else. रजांसि and रोचना are really not wanted as we have दिवः.

Yäska derives the word thus:—अन्तरा क्षान्तम् । अन्तरा इमे इति वा (निरुक्त २।१०). अन्तरा = मध्ये. इमे = द्यावापृथिव्यौ. क्षान्तं = पृथिव्याः

अन्तं. अन्तरि may be the locative singular of अन्तर. क्षं = क्षेति. That which exists (क्षं) between heaven and earth. But this derivation would be inapplicable if the word once meant heaven.

(1) त्वं भुवः प्रतिमानं पृथिव्या ऋष्ववीरस्य बृहतः पतिर्भूः। विश्वमाप्रा अन्तरिक्षं महित्वा सत्यमद्धा नकिरन्यस्त्वावान् (१५२३).

भुवः = भूः = अभवः भवसि.वा. प्रतिमानं = a match or an equal; a foe; a master. ऋष्वाः वीराः अस्य सः = who has brave sons viz. the gods. बृहतः = दिवः. बृहत् often qualifies द्यौः and sometimes stands for द्यौ itself. महित्वा = महत्त्वेन. आ + प्राः = पूरितवान्. Indra fills the whole of अन्तरिक्ष. Is अन्तरिक्ष the aerial region or heaven? अद्धा = सत्यं = indeed, verily. नकिः = no one. नकिः अन्यः = none else. त्वावान् = त्वत्सदृशः.

(2) यान् राये मर्तान् सुषूदो अग्ने ते स्याम मघवानो वयं च। छायेव विश्वं भुवनं सिसक्ष्यापप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम् (१७३८) = हे अग्ने यान् मर्तान् राये त्वं सुषूदः ते मर्ताः वयं च मघवानः स्याम। रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षम् आपप्रिवान् त्वं छाया इव विश्वं भुवनं सिसक्षि.

सूद् (= to give, to present) reduplicated becomes सुषूद्. Those mortals whom thou givest to wealth i. e. makest wealthy. May we be those (ते) rich mortals (मघवानः). सच् = to be with, to accompany. Thou followest the whole world as though thou wert its shadow (छाया). Thou never leavest the universe to itself but must over-awe it with thy presence. आ + पप्रिवान् = filling through and through.

(3) अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षं (१८९१०). Aditi is everything. Only द्यौ and अन्तरिक्ष are mentioned. Are they one or two?

(4) त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वं गाः। त्वमा ततन्थोर्वन्तरिक्षं त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ (१९१२२).

Sôma generates all these plants, waters and cows. उरु अन्तरिक्षं त्वम् आ ततन्थ = Thou hast stretched (आ + ततन्थ) the wide aerial region. Thou uncoverest (वि + ववर्थ) darkness by thy light. तन् by reduplication ततन्. ततन् + थ = ततन्थ. वृ by reduplication ववृ. ववृ + थ = ववर्थ. वृ = to cover. वि + वृ = to

uncover, to expel. Does अ० here mean the aerial region or heaven? I think it means heaven which looks crumpled on account of darkness. Light shows how extended it is. उरु generally qualifies अन्तरिक्ष meaning the aerial region. But here the उरु अन्तरिक्ष is heaven. Sōma like Agni illumines and thus extends heaven.

(5) चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च (१११५) = देवानां चित्रम् अनीकम् उत् अगात् = the blazing (चित्रं) light (अनीकं) of the gods has come out. चक्षुः etc. = (the Sun who is) the eye of Mitra, Varuṇa and Agni. That light has filled heaven, earth and the mid-region. The Sun is the soul of everything that moves (जगतः) and everything that stands i. e. is stationary.

(6) यः पृथिवीं व्यथमानामदृंहद्यः पर्वतान् प्रकुपिताँ अरम्णात्। यो अन्तरिक्षं वि ममे वरीयो यो द्यामस्तभ्नात्स जनास इन्द्रः (२१२) = He is Oh men (जनासः = जनाः) Indra, who steadied (अदृंहत्) the afflicted (व्यथमानां) earth, stopped (अरम्णात्) mountains that were fleeing (प्रकुपितान्), measured the wide aerial region and propped up (अस्तभ्नात्) heaven.

दृंह् = to steady. रम् = to stop. व्यथ् = to suffer pain or affliction. कुप् = to tremble or to run in fear. उरु, वरीयः, वरिष्ठं. वरीयः = wider, very wide. विममे = measured i. e. perveded or occupied. स्तम्भ् = to prop up.

(7) अवंशे द्यामस्तभ्नाद्बृहन्तमा रोदसी अपृणादन्तरिक्षम्। स धारयत्पृथिवीं पप्रथच्च सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार (२१५) = Indra held on high (अस्तभ्नात्) mighty (बृहन्तं) heaven (द्यां) without (using) a pillar (अवंशे), filled or occupied (आ+अपृणात्) heaven and earth and the aerial region. He steadied (धारयत्) and spread out (पप्रथत्) the earth. Indra did all these (marvels) under the influence (मदे) of Sōma. The metre requires अस्तभत् and not अस्तभ्नात्.

(8) आदित्या रुद्रा वसवः सुनीथा द्यावाक्षामा पृथिवी अन्तरिक्षम्। सजोषसो यज्ञमवन्तु देवा ऊर्ध्वं कृणवन्त्वध्वरस्य केतुम् (३८).

सुनीथाः = नीथवन्तः. नी + थं = नीथं = that which is conveyed i. e. praise or an offering or wealth. सुनीथाः = praised or having wealth. Is पृथिवी different from क्षामा? Or does it qualify द्यावाक्षामा? पृथिवी पृथिव्यौ द्यावाक्षामा द्यावाक्षामे. सजोषसः = together. अवन्तु = may they guard or endow with wealth. May they raise on high (ऊर्ध्वं कृणवन् कुर्वन्तु) the banner of the sacrifice (अध्वरस्य केतुम् = अग्निम्).

(9) अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्र । येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः (३ २२/२) = हे यजत्र अग्ने यत् ते तव वर्चः तेजः दिवि पृथिव्यां यत् ओषधीषु अप्सु आ मध्ये येन वर्चसा उरु अन्तरिक्षम् आततन्थ सः भानुः त्वेषः अर्णवः नृचक्षाः.

वर्चस् = lustre. आ means in or it may be equal to च; ओषधीषु अप्सु च. यजत्र = one that deserves offerings. त्वेषः = दीप्तिमान् = resplendent. भानुः = lustre. वर्चः is neuter while भानुः is masculine, yet the two are in apposition; यत् वर्चः स भानुः. अर्णवः = (extensive like) the sea. नृचक्षाः should be नृचक्षः (हे नृचक्षः अग्ने); otherwise it would qualify भानुः and be meaningless. नृणां देवानां चक्षाः चक्षुः; Agni is the eye of the gods. For अ० vide 4.

(10) नि सामनामिषिरामिन्द्र भूमिं महीमपारां सदने ससत्थ । अस्तभ्नाद् द्यां वृषभो अन्तरिक्षमर्षन्त्वापस्त्वयेह प्रसूताः (३ ३०/९) = हे इन्द्र सामनां (?) इषिरां धनयुक्तां महीं महतीम् अपाराम् अनन्तां भूमिं त्वं सदने निससत्थ अस्थापयः। वृषभः वृषवलः इन्द्रः द्याम् अन्तरिक्षं च अस्तभ्नात्। त्वया प्रसूताः विसृष्टाः आपः इह पृथिव्याम् अर्षन्तु धावन्तु.

सामनां ? समानां अथवा साम्नां नयन्तीं (सायण). The स in समना may have been altered to सा for metre. समना = a common wife or a woman. The earth was a floating body which Indra seated in a seat or steadied. The earth was a faithless, erratic woman, the property of all. Indra fixed her. इष् (wealth) + इरां = rich. अपारां = without end, limitless. अर्षन्तु = let (them) run on. प्रसूताः = ordered, let go. Does अन्तरिक्ष here mean the sea? Let waters ordered by thee run towards the sea. We hardly find mention of the steadying of the aerial region. आपः अन्तरिक्षम् अर्षन्तु may be the construction. Or अन्तरिक्षं = द्याम्.

(11) इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतीँरसनोदन्तरिक्षम् । बिभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम् (३३४/१०)=

ओषधीः=herbs. वनस्पतीन्=big trees. असनोत्=gave. Indra gave days by rescuing the Sun from Vṛtra and heaven (अन्तरिक्षं) by clearing it of Vṛtra i. e. clouds. Vala was an enemy that concealed cows. Indra broke him. He drove away (नुनुदे) the barbarians (विवाचः). विवाचः=who were speechless or who spoke jargon. दमिता=दमयिता=a tamer. अभिक्रतूनां=of those that attack sacrificies or riches. क्रतु means wealth, offerings, power. ये क्रतून् अभिभवन्ति ते अभिक्रतवः. Does अ० mean heaven or water or something else ?

(12) देवानां दूतः पुरुध प्रसूतोऽनागान्नो वोचतु सर्वताता । शृणोतु नः पृथिवी द्यौरुतापः सूर्यो नक्षत्रैरुर्वन्तरिक्षम् (३५४/१६) = देवानां दूतः अग्निः पुरुध सर्वत्र प्रसूतः प्रेषितः नः अस्मान् सर्वताता सर्वेषां देवानां ताता तातौ संघे अनागान् एते अनागसः इति वोचतु ब्रवीतु. May Agni declare us to be sinless when he stands midst the gods.

प्रसूतः = dispatched, commissioned. पुरुध = in all places. आपः शृण्वन्तु. Is नक्षत्रैः to be construed with सूर्यः or अन्तरिक्षं ? If it be taken with अन्तरिक्षं, the latter would mean heaven ; but there is the word द्यौः too. In the other alternative how can the stars and the Sun keep company ?

(13) आ द्यां तनोषि रश्मिभिरान्तरिक्षमुरु प्रियम् । उषः शुक्रेण शोचिषा (४५२/७)=Thou stretchest (आ तनोषि), Oh Dawn, heaven and the wide sky with thy beams and with thy blazing light.

आन्तरिक्षं=आ+अन्तरिक्षं. आ (तनोषि). The root in शुक्र and शोचिष् is शुच् to blaze. प्रियं=which gives us good things. But for उरु, अन्तरिक्षं most probably is the same as द्यां.

(14) त्रिरन्तरिक्षं सविता महित्वना त्री रजांसि परिभूस्त्रीणि रोचना । तिस्रो दिवः पृथिवीस्तिस्र इन्वति त्रिभिर्व्रतैरभि नो रक्षति त्मना (४५३/५)

त्रिः=त्रीणि; as every region is three. महित्वना=महत्त्वेन. त्री=त्रीणि. रजांसि ? Is it अन्तरिक्ष or द्यौ ? But both are mentioned here. परिभूः=one that pervades. रोचना=रोचनानि=the 3 stories of heaven

(द्यौ). इन्वति=प्रेरयति=charges or fills (with his power). व्रतैः =with the 3 acts of rising, reaching the meridian and setting or with his 3 strides. अभि + रक्षति. त्मना =with (gifts of) wealth. Here several regions are mentioned. रजांसि, रोचना and दिवः mean heaven. The composer of the Ṛk does not mind repetition.

(15) मधुमतीरोषधीर्द्याव आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षम्। क्षेत्रस्य पतिर्मधुमन्नो अस्त्वरिष्यन्तो अन्वेनं चरेम (४$\frac{५७}{३}$) = ओषधीः ओषधयः द्यावः आपः मधुमतीः मधुमत्यः उदकवत्यः नः भवन्तु। अन्तरिक्षं मधुमत् भवतु। क्षेत्रस्य पतिः नः अस्मभ्यं मधुमत् अस्तु। अरिष्यन्तः वयम् एनं क्षेत्रस्य पतिम् अनु चरेम.

मधु = water sweet as honey. अ + रिष्यन्तः = not coming to grief; unafflicted. अनु + चर् = to walk after, to obey.

(16) आद्य रथं भानुमो भानुमन्तमग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तम्। विद्वान् पथीनामुर्वन्तरिक्षमेह देवान् हविरद्याय वक्षि (५$\frac{१}{११}$) = हे भानुमः भानुमन् अग्ने अद्य यजतेभिः यजतैः हविरर्हैः देवैः समन्तं सह भानुमन्तं रथम् आतिष्ठ। पथीनाम् उरु अन्तरिक्षं विद्वान् हविरद्याय देवान् इह आ वक्षि वह.

आद्य = आ + अद्य. भानुमः voc. sing. of भानुमान्. समन्तं misused for समं. समन्ते (द्यावापृथिव्यौ) occurs twice and समन्ता (समन्तौ घर्मौ) once in RV. पथीनां ? It seems to mean देवानां i.e. of gods that move along the paths (of heaven). पथीनां occurs here only. पथीनां देवानाम् उरु अन्तरिक्षं विद्वान्. Does अ० here mean heaven in which the gods dwell ? Or पथीनां = पथः ? Agni knows all the paths leading to heaven.

(17) प्रैष स्तोमः पृथिवीमन्तरिक्षं वनस्पतींरोषधी राये अश्याः। देवोदेवः सुहवो भूतु मह्यं मा नो माता पृथिवी दुर्मतौ धात् (५$\frac{४२}{१६}$) = एषः स्तोमः पृथिवीं ० राये प्र वेगेन अश्याः अश्नोतु। देवः देवः (सर्वे देवाः) मह्यं सुहवः आह्वातुं सुलभः भूतु भवतु। माता पृथिवी नः अस्मान् दुर्मतौ मा धात् दधातु.

अश्याः = अश्यात् = may (my praise) reach the earth etc. (for obtaining wealth). देवः देवः = every god. सुहवः = सुखेन आह्वातव्यः= of ready response to my call. दुर्मतौ (in want of wealth i. e. poverty) opposed to सुमतौ (in prosperity). माता पृथिवी is mother earth. So the 1st पृथिवी must be द्यौ who too is broad and wide.

(18) व्यक्तून्रुद्रा व्यहानि शिक्वसो व्यन्तरिक्षं वि रजांसि धूतयः । वि यदज्राँ अजथ नाव ईं यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिष्यथ (५'४) = हे मरुतः यत् यदा अक्तून्-अहानि अन्तरिक्षं रजांसि अज्रान् दुर्गाणि वि अजथ तदा अह अत्र अस्मिन् कर्मणि यूयं न रिष्यथ.

अक्तून् = nights. रुद् (to howl) + रः = रुद्रः = a howler. धूतयः = धूतीनां कर्तारः = shakers. शिक्वसः ? The word used in the case of Agni seems to mean a flame. In 3 places it qualifies मरुतः and in one रुद्र. शिक्वसः = resplendent. • Is शिच् another form of शुच् ? We have शुशुक्वांसः from शुच्. शिक्वांसः would be the correct form. न रिष्यथ = you never come to grief. The 2nd half has been explained under अज्र (P. 8). There अज् was made to mean to push. To cross, however, seems better. रजांसि generally means heaven; अ० therefore should mean the aerial region.

(19) स्वयं दधिध्वे तविषीं यथा विद बृहन्महान्त उर्विया वि राजथ । उतान्तरिक्षं ममिरे व्योजसा शुभं यातामनु रथा अवृत्सत (५'५) = हे मरुतः यथा यूयं विद जानीध्वे तथा यूयं स्वयं तविषीं दधिध्वे । महान्तः यूयं बृहत् उर्विया च वि राजथ । उत अपि च ते मरुतः ओजसा अन्तरिक्षं वि ममिरे । शुभं प्राप्तुं यातां गच्छतां मरुतां रथाः अनु अवृत्सत.

तविषीं धा = to hold under control. You know (यथा विद ?) how to control yourselves as occasion requires. This may be the sense. बृहत् = much. उर्विया an adverb from उरु. उरु+इया = widely. वि राजथ = you tule. बृहत्, उर्विया and वि, all these mean greatly, widely, extensively. वि ममिरे = (the Maruts) occupy. शुभं यातां = of those that are going to win the damsel, Sūryā. अनु + वृत् = to roll on, to move smoothly or without jolting. The Maruts rush along the mid-region; but they move in heaven too. Cp. दिवा यान्ति मरुतः (52).

(20) वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्वत्सु पय उस्रियासु । हृत्सु क्रतुं वरुणो अप्स्वग्निं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ (५'८५).

अर्वत्सु वाजम् अदधात् = put strength (lit. booty) into horses. उस्रियासु पयः = milk into cows. हृत्सु क्रतुं = courage into hearts. अप्सु अग्निं = Agni into water. दिवि सूर्यं = the Sun in heaven. अद्रौ सोमं = Sōma on mountains. वनेषु अन्तरिक्षं विततान ?

Does वन mean water? Varuṇa stretched heaven in water i. e. caused a reflection of heaven or the sky in water. This would be a poor feat, no doubt. वनेषु is difficult. वन may mean forests over which stretches the canopy of the sky.

(21) नीचीनवारं वरुणः कवन्धं प्र ससर्ज रोदसी अन्तरिक्षम्। तेन विश्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्व्युनत्ति भूम (५ ८५/३) = वरुणः नीचीनवारं कवन्धं रोदसी द्यावापृथिव्यौ अन्तरिक्षं च प्रति प्र ससर्ज । तेन कवन्धेन विश्वस्य भुवनस्य राजा न यथा वृष्टिः यवं व्युनत्ति तथा भूम भूमिं व्युनत्ति.

कवन्ध occurs thrice in RV. उत्सं कवन्धमुद्रिणं (८ ७/१०) where उत्सं, कवन्धं and उद्रिणं all mean a cloud. सेमाभि प्रवाद्दिवस्कवन्धमव दर्षदुद्रिणं (९ ७४/७) = सः सोमः ईम् एतं दिवः कवन्धम् उद्रिणं अभि अव दर्षत् दारयति = Sōma tears open the watery (उद्रिणं) cloud. प्रवत् (= प्रवतं = flowing, rushing on) is in apposition to कवन्धं. उद्रिणं in both Ṛks. may be translated by 'watery'. नीचीनं वारं द्वारं बिलं यस्य तं = whose bilge is on the bottom-side. भूम = the earth. Cf. चर्मेवोदभिर्व्युनन्ति भूम (१ ८५/५). नीचीनवारं qnalifies अवतं (८ ७३/१०). नीचीनवारे qualifies गवि (१० १०६/१०). Thus the word occurs thrice only in RV.

(22) स जायमानः परमे व्योमनि व्रतान्यग्निर्व्रतपा अरक्षत्। व्यन्तरिक्षममिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो महिना नाकमस्पृशत् (६ ८/२) = Agni, that (सः) guardian of acts (व्रतपाः) guarded them (व्रतानि) the moment he was born in high heaven. He pervaded heaven; Vaishwānara filled it with his power.

व्योमन्, अन्तरिक्ष and नाक all mean heaven. व्रतं = an act or a law. सुक्रतुः = possessed of mighty power. स्पृश् = to pervade, to fill. Agni is born in the highest heaven and fills it with his greatness. The region that he measures (वि + अमिमीत) must therefore be heaven and not the aerial region with which he has nothing to do.

(23) अयं स यो वरिमाणं पृथिव्या वर्ष्माणं दिवो अकृणोदयं सः। अयं पीयूषं तिसृषु प्रवत्सु सोमो दाधारोर्वन्तरिक्षम् (६ ४७/४) = It is this Sōma that made the extent of earth and heaven. It is he who put nectar (पीयूषं) into the 3 rivers. He also held on high the wide aerial region.

वर् (most probably connected with उरु) + इमन् - वरिमन्. वरिमन् = वर्ष्मन् = width, extent, stretch. वृष् + मन् = वर्ष्मन् = that which contains rain ? पीयूषं (from पी to drink) = that which is drunk, water, nectar. आधात् or some such verb is understood. प्रवत् = a flowing, rushing river. What are the three rivers ?

(24) आपप्रुषी पार्थिवान्युरु रजो अन्तरिक्षम्। सरस्वती निदस्पातु (६ ६१/११) = May S. protect (पातु) us from slanderers (निदः), she who fills (आ + पप्रुषी) earthly regions (पार्थिवानि), the wide (उरु) world (रजः) of heaven and the mid-region (अन्तरिक्षं).

पृ by reduplication पपृ. पप्रिवान् perf. part.; feminine पप्रुषी. Heaven is called पृथु रजः (१ ५०/७) and पार्थिवं रजः (१ ८१/५). What does पार्थिवानि mean ? Is it equal to पार्थिवं ? पार्थिवं = उरु. उरु पार्थिवं रजः = heaven ? Or पार्थिवानि = पृथिवीस्थलानि ? Or रजांसि may be understood after पार्थिवानि and अन्तरिक्षं may be the उरु रजः. Most probably उरु is to be construed with अन्तरिक्षं. It is placed before रजः for the sake of metre.

(25) इन्द्राविष्णू तत्पनयाय्यं वां सोमस्व मद उरु चक्रमाथे। अकृणुतमन्तरिक्षं वरीयोऽप्रथतं जीवसे नो रजांसि (६ ६९/५). तत् पनयाय्यं वां = that was a praiseworthy act of yours. उरु चक्रमाथे = you stalked far and wide. अकृणुतं = अकुरुतम्. वरीयः = wider. अन्तरिक्षं and रजांसि both mean heaven. The sky looking crumpled in darkness choked the early Āryans who breathed freely (जीवसे) when the sky lay extended in all its fulness in the light of the Sun. The first line would be metrically improved by omitting तत् and inserting कृतं before वां.

(26) शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहूतौ शमन्तरिक्षं दृशये नो अस्तु। शं न ओषधीर्वनिनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः (७ ३५/५).

नः शं = for our welfare. पूर्वा हूतिः = the earliest invocation to the gods i. e. a sacrifice. दृशये = to enable us to see. अन्तरिक्षं means heaven or the Sun. वनिनः = वनस्पतयः = lofty trees. जिष्णुः = victorious (Indra). Indra conquered Dyaus and became रजसः पतिः.

(27) **जज्ञानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच । एन्द्र पप्राथोर्वन्तरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकर्थ** (७°२°८) = As soon as born (**जज्ञानः**) thou drankest Sōma for (getting) strength. Thy mother then declared thy greatness. Thou spreadest wide heaven, Oh Indra, and gavest wide space to the gods by fighting with their foes.

सहसे = for strength. **प्र + उवाच** = proclaimed, declared aloud. **एन्द्र = आ + इन्द्र. आ + पप्राथ.** **युधा** instr. sing. of **युध्** a fight. **वरिवः** = wide space. Heaven was made to look small by the enemy whom Indra killed and restored heaven to its original extent.

(28) **मा नो रक्षो अभि नड् यातुमावतामपोच्छतु मिथुना या किमीदिना। पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वंहसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान्** (७°१°४) = **यातुमावतां रक्षः नः मा अभि नट्। किंतु तत् रक्षः किमीदिना किमीदिनौ या यौ मिथुना मिथुनौ तौ अप उच्छतु विवासयतु। पृथिवी नः अस्मान् पार्थिवात् अंहसः पातु। अन्तरिक्षं दिव्यात् अंहसः अस्मान् पातु. यातु** and **रक्षः** both mean magic. **यातु + मान्=यातुमान्. यातुमान् + वान्=यातुमावान्. वत्** is a superfluous affix here. May no magic spell of magicians destory (**अभिनट**) or trouble. **किमीदं विद्यते अस्य सः किमीदी** = one that deals in magic. **किमीद** is allied to chymia. The late Mr. Tilak thought that **किमीदिन्** was made of **एकिम्मु** (Ekimmu) and **डिम्मे** (Dimme) which were the names of two Accadian spirits with whom magicians had dealings. But the real word is **किमीद** which by taking the affix **इन्** becomes **किमीदिन्. किमीदी, किमीदिनौ** etc. is the declension. May that magic spell drive away (**अप + उच्छतु**) couples (**मिथुना**) that dabble in that evil art. Perhaps **उषाः** is the subject of **अपोच्छतु.** Magicians work in the dark. Light puts a stop to their diablerie. **पार्थिवात् अंहसः** = from earthly injury. Here **अन्तरिक्ष = द्यौ.**

(29) **व्यन्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना। इन्द्रो यदभिनद्वलम्**(८°१°४) = **यत् यदा सोमस्य मदे इन्द्रः वलम् अभिनद् नाशयामास तदा सः अन्तरिक्षं रोचना रोचनानि वि अतिरत् दत्तवान्.**

वि + तिर् = to give. As soon as Vala was broken, heaven and the aerial region were given back to man. Are **अन्तरिक्षं**

and रोचना one or two? Most probably one, as Indra after killing his enemies frees heaven from darkness.

(30) उभे द्यावापृथिवी विश्वमिन्वे अर्यमा देवो अदितिर्विधाता। भगो नृशंस उर्वन्तरिक्षं विश्वे देवाः पवमानं जुषन्त (९.८१.५).

विश्वं धनम् इन्वतः दत्तः ते विश्वमिन्वे. विश्वमिन्वे उभे द्यावापृथिव्यौ = both heaven and earth that give all wealth. देवः अर्यमा. विधाता अदितिः. Aditi was masculine also. Or विधाता and अदिति may be different deities. नृशंसः (भगः) = praised by men. जुषन्त=सेवन्ते.

(31) पुनर्नो असुं पृथिवी ददातु पुनर्द्यौर्देवी पुनरन्तरिक्षम्। पुनर्नः सोमस्तन्वं ददातु पुनः पूषा पथ्यां या स्वस्तिः (१०.५९.७).

असुं = breath, life. तन्वं (accusative singular of तनू) = self, life. या स्वस्तिः तां पथ्यां पूषा नः पुनर् ददातु. पथ्या स्वस्तिः = welfare on the road.

(32) इन्द्राग्नी वृत्रहत्येषु सत्पती मिथो हिन्वाना तन्वा समोकसा। अन्तरिक्षं मह्या पप्रुरोजसा घृतश्रीर्महिमानमीरयन् (१०.६५.२) = वृत्रहत्येषु सत्पती मिथः हिन्वाना हिन्वानौ तन्वा समोकसा समोकसौ इन्द्राग्नी महिमानम् ईरयन् घृतश्रीः सोमः एते सर्वे महि अन्तरिक्षम् ओजसा आपप्रुः.

Indra and Agni are lords of the gods (सत्पती) i. e. they lead them in battles (वृत्रहत्येषु). हि (= to mix) + नु + आना = mixed with each other (मिथः). तन्वा समोकसा = having a common (सं) abode (ओकसा) physically. They have as it were one body i.e. they always act together. घृतश्रीः = (Sōma) having the hue of ghee, yellow. महिमानम् ईरयन् = (Sōma) sending into every one his own power. Sōma inspires all his devotees with courage. अन्तरिक्षं = heaven or space.

(33) द्यावापृथिवी जनयन्नभि व्रताप ओषधीर्वनिनानि यज्ञिया। अन्तरिक्षं स्वराप्रपुरूतये वशं देवासस्तन्वी नि मामृजुः (१०.६५.६)=देवाः व्रता व्रतानि अभि द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ अपः ओषधीः यज्ञिया यज्ञियानि वनिनानि जनयन् अजनयन्। अन्तरिक्षं च स्वर् स्वर्गं च ऊतये आपप्रुः। तन्वि वशं सामर्थ्यं विमामृजुः स्थापयामासुः.

अभि व्रता = in accordance with laws. वनिनानि occurs here only. It is irregular for वनिनः. वनिनानि = वनिनः = वृक्षान्. यज्ञिया = worthy of offerings. स्वर् = heaven or the Sun. वशं etc. =the

gods put (**निमामृजुः**) into these same (**तन्वि**) power (**वशं**) in order to protect or benefit men (**ऊतये**).

(34) **समुद्रः सिन्धू रजो अन्तरिक्षमज एकपात्तनुयित्नुरर्णवः। अहिर्बुध्न्यः शृणवद्वचांसि मे विश्वे देवास उत सूरयो मम (१०$\frac{६}{१}\frac{६}{१}$).**

समुद्रः = सिन्धुः = अर्णवः. Do these 3 words mean a river or a sea ? or **समुद्रः** = the sea. **सिन्धुः** = the river Indūs. **अर्णवः** ? or **अर्णवः** = full of, overflowing with, water. The Indus may be so called. **रजः** = heaven ? **अजः एकपात्** = the one-footed unborn, the Sun ? **तनयित्नुः** = (**द्यौः**) = heaven that rumbles; Jupiter tonans. Do not the all-gods include **समुद्रः** etc? or were they a class by themselves ? **सूरयः** may qualify **देवासः** or it may mean the wise on earth. **शृणवत् = शृण्वन्तु.**

(35) **देवेभिर्न्विषितो यज्ञियेभिरग्निं स्तोषाण्यजरं बृहन्तम्। यो भानुना पृथिवीं द्यामुतेमामा ततान रोदसी अन्तरिक्षम् (१०$\frac{८}{९}$) = यः अग्निः भानुना स्वतेजसा पृथिवीम् उत अपि च द्यां रोदसी अन्तरिक्षम् आततान तम् अजरं बृहन्तम् अग्निं यज्ञियेभिः यज्ञियैः देवेभिः देवैः इषितः प्रेरितः नु खलु स्तोषाणि स्तौमि.** The gods desirous of offerings inspire the devotee to praise Agni who conveys these offerings to them.

न्विषितः = नु + इषितः· इषितः = asked, commanded, inspired. **स्तु + स् (of लेट्) + आनि = स्तोषाणि** = I will praise. **रोदसी** is nothing but a repetition of **द्यां** and **पृथिवीं.** I have a suspicion that **रोदसी** originally different from theae two came in course of time to be confounded with them. I am not, however, prepared at present to produce evidence in favour of this view.

(36) **न यस्य द्यावापृथिवी न धन्व नान्तरिक्षं नाद्रयः सोमो अक्षाः। यदस्य मन्युरधिनीयमानः शृणाति वीळु रुजति स्थिराणि (१०$\frac{८}{९}$) = यत् यदा अस्य इन्द्रस्य मन्युः बलम् अधिनीयमानः अभिगच्छन् वीळु शृणाति स्थिराणि रुजति यस्य च अन्तं द्यावापृथिव्यौ धन्व अन्तरिक्षं च न आपुः तस्मै सोमः अक्षाः क्षरति.** Neither heaven nor earth nor **धन्व** (?) nor the aerial region nor mountains can reach the end of Indra's might.

अधिनीयमानः = being carried toward. **वीळु** = strong. **स्थिराणि** = steadfast things. **शृणाति** = breaks to pieces. **रुजति** = demolishes. **यस्य = यस्य अन्तम्.** I do not know what part of the uni-

verse was **धन्व**. **अक्षाः** is really not wanted here; besides it spoils the metre of the 2nd quarter. **नाद्र्यो न सोमः** most probably ended it.

(37) नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयत् (१०$\frac{९०}{१४}$).

The aerial region is a big cavity; so is the navel of the **पुरुष**. So the aerial region sprang out of that navel. The head is the top of the human body. **द्यौ** is the topmost region. So **द्यौ** sprang from his head. Man treads on the earth; so the earth was born of P's feet. The several quarters and the ear are space. So the directions were born of his ear. **अकल्पयत् = अकरोत्**. The subject is **पुरुषः** or **सः** understood. Are the **लोक**s different from the earth, heaven and the aerial region? If so, what are they? The last quarter is suspicious.

(38) इदं स्वरिदमिदास वाममयं प्रकाश उर्वन्तरिक्षम्। हनाव वृत्रं निरेहि सोम हविष्ट्वा सन्तं हविषा यजाम (१०$\frac{१२४}{६}$)=इदं स्वर् इदम् एव वामम् आस अस्ति। अयं प्रकाशः वामः। इदम् उरु अन्तरिक्षं वामम्। हे सोम निर् आ इहि। आवां वृत्रं हनाव। हविः सन्तं त्वा त्वां हविषा यजाम परिचरेम.

The Sun (**स्वर्**), light (**प्रकाशः**), the wide (**उरु**) heaven (**अन्तरिक्षं**), all this is certainly as desirable as wealth (**वामं**). Vṛtra hides them. Let us fight him and kill him. Sōma-juice is solicited to come out of the plant itself or the strainer. The extractor of the juice appeals to Sōma not to delay. He would quaff it and then kill Vṛtra, thus releasing the Sun and heaven from his grip. The Sun and sunlight are absolute necessities. Sōma is an offering and yet requires to be propitiated with offerings.

(39) मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुरग्निः। ममान्तरिक्षमुरुलोकमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् (१०$\frac{१२८}{२}$).

विहवे = in battle. **इन्द्रवन्तः** = with Indra. **उरुःलोकः यस्मिन् तत्** = in which there is wide space, spacious. **लोकं** has been put in for metre; in other Ṛks. **उरु अन्तरिक्षं** is the expression. The Ṛk.

has a modern look. अस्मिन् कामे = in this desire (for victory). These two words, put in for making up the necessary number of syllables, spoil the metre all the same. The last quarter is metrically very defective.

(40) नृचक्षा एष दिवो मध्य आस्त आपप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम्। स विश्वाचीरभि चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् (१०¹³₂¹)= This eye of the gods (नृचक्षाः) halts (आस्ते) in the centre of heaven (दिवः मध्ये), filling entirely (आपप्रिवान्) both heaven and earth (रोदसी) and also the mid-region (अन्तरिक्षं). He beholds (अभि चष्टे) the ghee bright (घृताचीः) and all-illumining (विश्वाचीः) Dawns and also the early (पूर्वं) and the late (अपरं) banner (केतुं) of the gods between (अन्तरा) heaven and earth.

नृणां देवानां चक्षाः नृचक्षाः. घृतवत् अञ्चन्ति शोभन्ते ताः. Ghee made from cow's butter has a fine yellow hue. The Dawn looks like such ghee. विश्वम् अञ्चन्ति ताः = The Dawns illumine all. Agni appears early in the morning and also late at night. He is thus the early and late banner of the gods. He shines between heaven and earth.

(41) सविता यन्त्रैः पृथिवीमरम्णादस्कम्भने सविता द्यामदृंहत्। अश्वमिवाधुक्षद्धुनिमन्तरिक्षमतूर्ते बद्धं सविता समुद्रम् (१०¹⁴⁹₁). The earth was a runaway whom Savitṛ fixed (अरम्णात्) with ropes (यन्त्रैः). S. fixed (अदृंहत्) Dyaus in space where there was no pillar (अस्कम्भने) to support it. S. milked the mid-region, a sea fixed in immovable (अतूर्ते) space.

यम् (to restrain) + त्रं = यन्त्रं = that which stops, a rope. अस्कम्भने = अवंशे. cf. अवंशे द्यामस्तभायद्बृहन्तं (२¹⁵₂). The mid-region is a sea that is fixed or tied (बद्धं) in space. तुर् + तं = तूर्तं. तुर्= to injure, to hasten. Space can never be injured or it does not move. The mid-region is compared to a horse, as both are tied, the one in space and the other in a stable. धुनि was the name of an enemy of Indra. It is also used of the Maruts who are called धुनयः. The word may mean cloudy. The cloudy sky is milked of its watery contents.

(42) त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्यन्तरिक्षमतिरः। उद् द्यामस्तभ्ना ओजसा (१० १५३/३) = हे इन्द्र त्वं वृत्रहा असि। अन्तरिक्षं त्वं वि अतिरः। ओजसा द्याम् उद् अस्तभ्नाः. वि + अतिरः = gavest back, cf. 29. अन्तरिक्षं = द्यां.

(43) सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो स्वः (१० १९०/३) = The Creator (धाता) constructed (अकल्पयत्) the Sun and the Moon as before; also heaven, earth, the aerial region, and the Sun. What is स्वर्? दिवं is there; so also सूर्य.

The Sun and the Moon are hardly ever coupled in the old portions of the Ṛgveda. The language and the thought are modern.

अन्तरिक्षा.

(44) आ जनाय द्रुह्वणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयोऽन्तरिक्षा। तपा वृषन् विश्वतः शोचिषा तान् ब्रह्मद्विषे शोचय क्षामपश्च (६ २२/८) = हे वृषन् अग्ने द्रुह्वणे जनाय पार्थिवानि दिव्यानि अन्तरिक्षा अन्तरिक्षाणि च वस्तूनि स्थलानि वा आदीपयः अज्वलय। तान् द्रुह्वणः जनान् विश्वतः शोचिषा तप। ब्रह्मद्विषे क्षाम् अपश्च शोचय. आ = विश्वतः = on all sides. दीप्, तप्, शुच् = set on fire, make fiery-hot. द्रुह् + वन् = one that hates. शोचिषा = with flames. ब्रह्माणि द्वेष्टि असौ ब्रह्मद्विट्. अन्तरिक्षा used as an adjective. It should be अन्तरिक्ष्या. Vide 95 and 96.

(45) एते त्ये भानवो दर्शतायाश्चित्रा उषासो अमृतास आगुः। जनयन्तो दैव्यानि व्रतान्यापृणन्तो अन्तरिक्षा व्यस्थुः (७ ७५/३) = दर्शतायाः दर्शनीयायाः उषासः उषसः एते त्ये ते चित्राः ज्वलन्तः अमृतासः अमृताः भानवः आगुः आगताः। दैव्यानि व्रतानि जनयन्तः अन्तरिक्षा अन्तारिक्षाणि आपृणन्तः आपूरयन्तः ते वि अस्थुः तिष्ठन्ति.

दर्शता = worthy of being looked at, beautiful. उषासः = उषसः. चित् (to burn, to blaze) + राः = चित्राः. दैव्यानि व्रतानि जनयन्तः = producing i. e. giving rise to acts intended to please the gods such as sacrifices. अन्तरिक्षा = heaven; as the Dawn rises in heaven. वि + अस्थुः = stand or shine in different directions.

अन्तरिक्षाणि.

(46) वि सुपर्णो अन्तरिक्षाण्यख्यद्गभीरवेपा असुरः सुनीथः । केदानीं सूर्यः कश्चिकेत कतमां द्यां रश्मिरस्याततान (१ $\frac{३५}{७}$) = The eagle (सुपर्णः), rich (असुरः = सुनीथः) looked (वि + अख्यत्) at the heavens (अन्तरिक्षाणि). Where is the Sun now? Who knows? Which heaven does his beam extend?

From कतमां द्यां it is clear that अन्तरिक्षाणि means heavens. The Sun is an eagle because he is on high. वि + ख्या = to see, to look at. गभीरं वेपः यस्य सः = whose praise (वेपस्) is deep. वेपस् = a praise, from विप् to praise. सु + नीथः=possesed of wealth (नीथं).

(47) न द्याव इन्द्रमोजसा नान्तरिक्षाणि वज्रिणम् । न विव्यचन्त भूमयः (८ $\frac{६}{१५}$). Neither the heavens (द्यावः) nor the aerial regions (अन्तरिक्षाणि) nor the earths measure or equal Indra, the thunder-bearer. व्यच् = to spread wide, to occupy, to fill.

(48) न यं विविक्तो रोदसी नान्तरिक्षाणि वज्रिणम् । अमादिदस्य तित्विषे समोजसः (८ $\frac{१२}{२४}$) = यं वज्रिणं रोदसी द्यावापृथिव्यौ न विविक्तः अन्तरिक्षाणि न विविचुः अस्य तस्य इत् एव ओजसः अमात् संतित्विषे जगत्.

विव्यच् by samprasāraṇa becomes विविच्. विविच् +तः =विविक्तः. ओजस्= अम = strength. त्विष् = to grow strong. तित्विषे = (the world) grows strong (by his strength); or does त्विष् mean to tremble? Probably समोजसः is a compound and means possessed of strength. समोजसः अस्य अमात् सर्वं तित्विषे बलयुक्तं भवति.

(49) गिरीरज्रान् रेजमानाँ अधारयद् द्यौः क्रन्ददन्तरिक्षाणि कोपयत् । समीचीने धिषणे विष्कभायति वृष्णः पीत्वा मद उक्थानि शंसति (१० $\frac{४४}{८}$)= Indra steadied (अधारयत्) mountains (गिरीन् = अज्रान्) which were trembling (रेजमानान्). Heaven (द्यौः) began to roar (through fear). He made the heavens tremble (कोपयत्). He props heaven and earth that travel together (समीचीने) by drinking (पीत्वा) powerful Sōma (वृष्णः) and getting intoxicated. (Hence the devotee) sings (शंसति) his praises (उक्थानि); or उक्थानि

उक्थ्यानि वीरकर्माणि मदः शंसति = The inspiration prescribes to Indra praiseworthy acts of bravery.

अन्तरिक्षाणि = **द्यौः**. **रेज्** and **कुप्** = to tremble. **द्यौः क्रन्दत्** ought to be **द्यां क्रन्दत्**; as it is, the style is faulty. **धिषणे** = **द्यावापृथिव्यौ**. **समीचीने**=travelling (**अञ्च्** to go) together. **मद उक्थानि शंसति** simply fills up the Pāda.

(50) **स्वर्णरमन्तरिक्षाणि रोचना द्यावाभूमी पृथिवीं स्कम्भुरोजसा। पृक्षा इव महयन्तः सुरातयो देवाः स्तवन्ते मनुषाय सूरयः (१० ६५/४) = देवाः ओजसा स्वर्णरादीन् स्कम्भुः। सुरातयः सूरयः देवाः मनुषाय मनुष्येण स्तवन्ते स्तूयन्ते.**

स्वर्णर, अन्तरिक्षाणि, रोचना, all mean heaven. **पृथिवीं** is redundant as **द्यावाभूमी** is there. The composer of the Ṛk has put together these names for filling up the metre. **पृक्षाः इव** = **पृक्षवन्तः धनिनः इव** = like rich men ? **महयन्तः** = **ददतः** =**सुरातयः**= making gifts. **मनुषाय** is a wrong mongrel word as I have said in the article on **मनुस्**. The composition is clumsy.

अन्तरिक्षेण

(51) **वेदा यो वीनां पदमन्तरिक्षेण पतताम्। वेद नावः समुद्रियः (१ २५/७)=अन्तरिक्षेण पततां वीनां पदं यः वेद। समुद्रियः नावः यः वेद.**

पत् = to fly. **अन्तरिक्षेण** for **अन्तरिक्षे** is idiomatic. Vide 52. **वीनां** = of birds; Lat avis a bird. There can be no foot-prints in space, as we think. But Varuṇa sees them even there. **समुद्रियः** = sea-faring. **समुद्रियाः** (which also is found in RV.) seems to be the correct form. **समुद्रियाः** was probably shortened to **समुद्रियः** for metre here and in **सो अर्णवो न नद्यः समुद्रियः** (१ ५५/२) and **सिन्धुरापः समुद्रियः** (१० ६५/२३). **राजा देवः समुद्रियः** (९ १०/१ ७/६) is correct.

(52) **दिवा यान्ति मरुतो भूम्याग्निरयं वातो अन्तरिक्षेण याति। अद्भिर्याति वरुणः समुद्रैर्युष्माँ इच्छन्तः शवसो नपातः** (१ १६/१ १४). **दिवा यान्ति** = move along heaven i. e. they live and move in heaven. **अग्निः भूम्या** = Agni on earth. **अद्भिः** = **समुद्रैः** =(Varuṇa lives) in water. The 4th Pāda is irrelevant. **हे शवसः बलस्य नपातः पुत्राः ऋभवः**

एते देवाः युष्मान् इच्छन्तः इच्छन्ति. The whole Ṛk. is irrelevant in the Sūkta.

(53) **आक्ष्णयावानो वहन्त्यन्तरिक्षेण पततः। धातारः स्तुवते पयः** (८ ७/३५) = **अन्तरिक्षेण पततः पतन्तः धातारः दातारः स्तुवते पयः उदकम् आवहन्ति. आक्ष्णयावानः = आ + अक्ष्णयावानः.**

अक्ष्णयावानः? **एवयावन्** and **शुभंयावन्** are adjectives used of the Maruts. We have also **अक्ष्णयाध्रुक्** (१ १ ३/९ २). **अक्ष्ण** most probably means a horse swift like a glance. **अक्ष्णेन याति असौ अक्ष्णयाः अथवा अक्ष्णयावा.** The Maruts ride horses. **दिवा यान्ति मरुतः** shows that **अन्तरिक्ष** means heaven. But the Maruts may fly in mere space or in the mid-region.

(54) **तनूनपात्पवमानः शृङ्गे शिशानो अर्षति। अन्तरिक्षेण रारजत्** (९ ५/२).

शिशानः = whetting (his horns). **शृङ्गे शिशानः** is said of Agni. **अर्षति** = runs, rushes. **रारजत्** ought to be **रराजत्.** There is no root like **रज्** in RV. **राज्** = to rule. **रराजत्** = **राजति** = rules. Sōma rules in heaven. **अन्तारिक्षेण** ought to be **अन्तरिक्षे.** All the Āprī Sūktas are artificial. This one is most so. The whole composition is laboured and is a failure.

(55) **अयुक्त सूर एतशं पवमानो मनावधि। अन्तरिक्षेण यातवे** (९ ६/८ ३) = **सूरः पवमानः अन्तरिक्षेण यातवे मनौ अधि एतशम् अयुक्त** = The Sun, namely, Sōma, yokes his gold-hued horse (**एतशं**) in Manu's palace (**मनौ अधि**) in order to march along heaven. **एतश** is the name of the horse of the Sun. **मनौ अधि** = in Manu's palace. Sôma-juice is extracted in Manu's or man's house. It runs towards the strainer and through it towards the jar. These two are heaven.

(56) **राजा मेधाभिरीयते पवमानो मनावधि। अन्तरिक्षेण यातवे** (९ ६/१ ५/६) = King Sôma goes (**ईयते**) with wealth (**मेधाभिः**). This is a senseless variation of the preceding.

(57) **अन्तरिक्षेण पतति विश्वा रूपावचाकशत्। मुनिर्देवस्य देवस्य सौकृत्याय सखा हितः** (१० १ ३/४ ६) = Muni flies (**पतति**) in heaven and

observes all creatures (रूपा = रूपाणि). He is a friend of every god, placed or designed for good deeds.

सुकृतं = a good deed. सुकृतांना समूहः सौकृत्यं = a multitude of good deeds. Who is this Muni ?

अन्तरिक्षात्

(58) विश्वान् देवाँ आ वह सोमपीतयेऽन्तरिक्षादुषस्त्वम्। सास्मासु धा गोमदश्वावदुक्थ्यमिषो वाजं सुवीर्यम् (१४/१६) = हे उषः त्वं विश्वान् देवान् सोमपीतये अन्तरिक्षात् आवह। सा त्वम् अस्मासु गोमत् अश्ववत् सुवीर्यम् उक्थ्यं वाजम् इषः धाः. वीराणां समूहः वीर्यं = a lot of brave sons.

Wealth (वाजं) containing cows, horses and brave sons; such wealth would be the talk of all (उक्थ्यं). गोमत् अश्ववत् is neuter while वाजं is masculine and इषः (wealth) is feminine and plural. इषः may have originally been उषः. सोमपीतये and गोमदश्व-वत् spoil the metre and are redundant.

(59) अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। स्वराळिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय (१६/१) = अस्य इन्द्रस्य इत् एव महित्वं महत्त्वं दिवः पृथिव्याः अन्तरिक्षात् परि प्र प्रकर्षेण अतिशयेन रिरिचे अधिकं भवति। स्वराट् इंन्द्रः दमे आ मध्ये विश्वानि हवींषि गूर्तानि यस्मै सः स्वरिः अरिणा हविषां दात्रा यजमानेन युक्तः अमत्रः सोमेन पूर्णः रणाय ववक्षे उह्यते.

इत् = एव. रिरिचे = exceeds. परि = from. स्व + राज् =ruling by his own strength.. दमे आ = in every house. विश्वगूर्तः = to whom all offerings are given. सु (shows possession) + अरिः (a sacrificer). अमत्रं = a pot full of Sōma ; अमत्रः=Indra who empties such pots. वह् by reduplication ववह्. ववह् + स् (of लेट्) + ए = ववक्षे.

(60) एको द्वे वसुमती समीची इन्द्र आ पप्रौ पृथिवीमुत द्याम्। उतान्तरिक्षादभि नः समीक इषो रथीः सयुजः शूर वाजान् (३/३०/११)=वसुमती वसुमत्यौ समीची समीच्यौ पृथिवीम् उत अपि च द्याम् इमे द्वे एकः आ पप्रौ पूरयति। उत अपि च हे शूर रथाः त्व सुयुजः अश्वान् रथे युक्त्वा वाजान् धनानि नः अस्माकं समीके समीपे अन्तरिक्षात् अभि इषः प्रेषय.

अन्तरिक्षं = heaven ? or the aerial region ? Perhaps उत would settle the question. पृथिव्याः दिवः उत अन्तरिक्षात् वाजान् अभि इषः.

(61) प्र मात्राभी रिरिचे रोचमानः प्र देवेभिर्विश्वतो अप्रतीतः । प्र मज्मना दिव इन्द्रः पृथिव्याः प्रोरोर्महो अन्तरिक्षादृजीषी (३४६) = रोचमानः अप्रतीतः ऋजीषी इन्द्रः मात्राभिः मात्राभ्यः विश्वतः विश्वेभ्यः देवेभिः देवेभ्यः दिवः पृथिव्याः उरोः महः महतः अन्तरिक्षात् मज्मना बलेन प्र आतिशयेन रिरिचे अधिको भवति.

मात्राभी रिरिचे = मात्राभिः रिरिचे. मात्राभिः = मात्राभ्यः. Indra exceeds all measures. अप्रतीतः = अ + प्रति + इतः = not confronted, unopposed. मज्ज + मन्. मज्ज ? There is no मज् in RV; yet it must have existed once. ऋजीषी = who has performed mighty deeds (ऋजीष). महः really belongs to दिवः but has been placed after उरोः for metre.

(62) आ यात मरुतो दिव आन्तरिक्षादमादुत । माव स्थात परावतः (५५३) = हे मरुतः दिवः उत अपि वा अमात् बलवतः अन्तरिक्षात् परावतः वा आ यात । मा अव स्थात तिष्ठत.

आन्तरिक्षात् = आ + अन्तरिक्षात्. आ + यात. अमः = strength. अमात् = from the strong aerial region. परावत् was a part or a story of heaven. So अन्तरिक्ष may be heaven itself.

(63) निरग्नयो रुरुचुर्निरु सूर्यो निः सोम इन्द्रियो रसः । निरन्तरिक्षादधमो महामहिं कृषे तदिन्द्र पौंस्यम् (८३०) = अग्नयः निः निःशेषम् अतिशयेन रुरुचुः । सूर्यः उ अपि निः रुरोच । इन्द्रियः इन्द्रजुष्टः सोमः रसः निः रुरोच । हे इन्द्र त्वं महां महान्तम् अहिम् अन्तरिक्षात् निर् अधमः । हे इन्द्र तत् पौंस्यं कृषे करोषि.

रुच् = to shine. धम् = to blow off, drive away. कृ + से = कृषे = करोषि. पौंस्यं = a manly deed. अन्तरिक्ष = heaven ?

(64) आ यातं नहुषस्पर्यान्तरिक्षात्सुवृक्तिभिः । पिबाथो अश्विना मधु कण्वानां सवने सुतम् (८९) = हे अश्विनौ नहुषः परि अन्तरिक्षात् परि सुवृक्तिभिः स्तुतीः श्रोतुम् आ यातम् । कण्वानां सवने सुतं मधु पिबथः पिबतम्.

नहुष् was most probably another name of Manus who dwelt in heaven. नहुषः = अन्तरिक्षात्. आ (in आन्तरिक्षात्) + यातं.

(65) आ नो यातं दिवस्पर्यान्तरिक्षादधप्रिया । पुत्रः कण्वस्य वामिह सुषाव सोम्यं मधु (८ ८/४).

अन्तरिक्षात् = दिवः. परि = from. अधप्रिया ? अध = अथ. प्रिया = प्रियौ (अश्विनौ). But we have कधप्रिये (१ ३०/२०) and कधप्रियः (१ ३८/१). अधप्रिया, कधप्रियः and कधप्रिये are unintelligible. Perhaps अध = अह = पृथिवी. पृथिवी प्रिया ययोः तौ = to whom the earth is dear. सोम्यं = सोमरूपं सोममयं वा. सु by reduplication सुषु.

(66) पवमाना दिवस्पर्यन्तरिक्षादसृक्षत । पृथिव्या अधि सानवि (९ ६३/२७) = पवमानाः सोमाः दिवः अन्तरिक्षात् परि पृथिव्याः सानवि सानौ अधि असृक्षत.

Sõma ran from heaven to the top of the earth. सृज् = to run, to flow. अन्तरिक्षात् = दिवः. सानवि = सानौ.

(67) अप ज्योतिषा तमो अन्तरिक्षादुद्नः शीपालमिव वात आजत् । बृहस्पतिरनुमृश्या वलस्याभ्रमिव वात आ चक्र आ गाः (१० ६८/५) = बृहस्पतिः ज्योतिषा अन्तरिक्षात् तमः अप आजत् । कथम् । इव यथा वातः उद्नः उदकस्य शीपालम् अभ्रम् अप अजति तथा । बृहस्पतिः अनुमृश्य वलस्य गाः आ चक्रे स्वसंनिधौ स्थापयामास.

शीपालं ? The word occurs here only. अनुमृश्य = roaring. B. we often find roaring and frightening Vala into yielding his cows; cf. वलं रुरोज॰ रवेण । बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदाजत् (४ ५०/५) = बृहस्पतिः रवेण वलं रुरोज । सः कनिक्रदत् । हव्यसूदः वावशतीः उस्रियाः गाः उत् आजत्. Also मर्मृशदभिश्वसन् स्तनयन्नेति नानदत् (१ १४०/१०); here मर्मृशत्, अभिश्वसन्, स्तनयन् and नानदत् all mean roaring, bellowing.

(68) अग्ने वह वरुणमिष्टये न इन्द्रं दिवो मरुतो अन्तरिक्षात् । सीदन्तु बर्हिर्विश्व आ यजत्राः स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् (१० ७०/११) = हे अग्ने नः अस्माकम् इष्टये यज्ञाय अस्मभ्यं धनं दातुं वा दिवः अन्तरिक्षात् वरुणम् इन्द्रं मरुतः आवह । विश्वे यजत्राः बर्हिः आसीदन्तु । अमृताः देवाः स्वाहा सोमपानेन मादयन्तां हृष्यन्तु.

यजत्राः = हविरर्हाः. स्वाहा = सोमपानेन.

(69) प्राक्तुभ्य इन्द्रः प्र वृधो अहभ्यः प्रान्तरिक्षात्प्र समुद्रस्य धासेः । प्र वातस्य प्रथसः प्र ज्मो अन्तात्प्र सिन्धुभ्यो रिरिचे प्र क्षितिभ्यः (१० ८९/११)

अक्तुभ्यः = than nights. **अहभ्यः** = than days. **धासेः ? धासि** means nourishing food, an offering, light. What it means here I cannot say; perhaps it means extent. **समुद्रस्य धासेः** = than the extent of the sea. **प्रथस्** means wealthy. Here probably it means the utmost reach (of Vāta). **ज्मः पृथिव्याः अन्तात्** = than the uttermost end of the earth. **सिन्धुभ्यः** = than rivers. **क्षितिभ्यः** = than the 5 Āryan tribes. Here there is no rising series of comparisons. **वृधः** qualifies **इन्द्रः**, and means growing. **प्र = अतिशयेन. रिरिचे** = exceeds.

(70) सूर्यो नो दिवस्पातु वातो अन्तरिक्षात्। अग्निर्नः पार्थिवेभ्यः (१०$^{१५८}_{१}$).

दिवः = दिव्यात् अंहसः = from trouble caused by heaven. **अन्तरिक्षात् = अन्तरिक्षे भवात् अंहसः. पार्थिवेभ्यः अंहोभ्यः. अंहस्** (= trouble) understood.

अन्तरिक्षस्य.

(71) **आ मनीषामन्तरिक्षस्य नृभ्यः स्रुचेव घृतं जुहवाम विद्मना। तरणित्वा ये पितुरस्य सश्चिर ऋभवो वाजमरुहन् दिवो रजः** (१$^{११०}_{६}$) = **इव यथा वयं स्रुचा घृतं जुहुमः तथा वयम् अन्तरिक्षस्य नृभ्यः ऋभुभ्यः मनीषां स्तुतिम् आ जुहवाम जुहुमः। ये विद्मना तरणित्वा तरणित्वेन अस्य पितुः वाजं सश्चिरे। ऋभवः दिवः रजः लोकम् अरुहन्.**

विद्मना=तरणित्वा = by performing miracles. **अस्य पितुः दिवः वाजं धनं सश्चिरे. अस्य पितुः** perhaps refers to **अन्तरिक्ष** i. e. **द्यौ** who is the father of all. The Ṛbhus obtained (**सश्चिरे**) wealth from this father of all. I have not yet determined the sense of **सश्च्**.

अन्तरिक्षे.

(72) **ये ते पन्थाः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवः सुकृता अन्तरिक्षे। तेभिर्नो अद्य पथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अधि च ब्रूहि देव** (१$^{३५}_{११}$) = (Come down) to us (**नः**) today (**अद्य**), O god Savitṛ, by those (**तेभिः=तैः**) easy (**सुगेभिः = सुगैः**) paths (**पथिभिः**) which have been well-made (**सुकृताः**) for thee (**ते=तुभ्यं**) in heaven (**अन्तरिक्षे**), which are ancient (**पूर्व्यासः** =

पूर्व्याः) and dustless (अरेणवः). Protect (रक्षा) and declare (अधिब्रूहि) us guiltless.

अधि + ब्रू = to declare guiltless. A verb is wanted in the 3rd Pāda; that verb may be आयाहि or नय. Take us up along those paths or come down to us by those paths.

(73) कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्युवानः को अध्वरे मरुत आ ववर्त । श्येनाँ इव ध्रजतो अन्तरिक्षे केन महा मनसा रीरमाम (१ १६५ २). कस्य ० युवानः = whose praises do these youngsters (युवानः) are enjoying (जुजुषुः) ? को० ववर्त = who has drawn them down to his sacrifice ? आ+वृत् = to induce, to bring or draw down. श्येनाँ० रीरमाम = with what great or mighty (महा = महता) prayer or charm (मनसा) shall we stop (रीरमाम) these Maruts that are flying fast or darting fast (ध्रजतः) in space like so many eagles (श्येनान्)?

(74) अध्वर्यवो यो दृभीकं जघान यो गा उदाजदप हि वलं वः । तस्मा एतमन्तरिक्षे न वातमिन्द्रं सोमैरोर्णुत जूर्न वस्त्रैः (२ १४ ३) = O givers of offerings (अध्वर्यवः), give this Sōma (एतं) to him (तस्मै) who has killed (जघान) Dṛbhīka, discovered (अप + वः) Vala and driven out (उत्+आजत्) his cows. Cover Indra over (आ+ऊर्णुत) with Sōma.

The simile अन्तरिक्षे न वातं cannot be connected with इन्द्रं सोमैः ओर्णुत. Perhaps वातं न इव अन्तरिक्षे ध्रजन्तम् एतं सोमं दत्त may be the meaning. Give him this Sōma that is rushing towards the strainer or the water-jar. Or Indra perhaps is compared to Vāta. जूः occurs here only. जुवः (१ १३४ ३) means speedy horses and is the plural of जूः. जूः जुवौ जुवः etc. may be the declension. But what has a horse to do here ? जूः may mean a young damsel. Just as they muffle a young damsel with a heap of garments. Cf. यो वां यज्ञेभिरावृतोऽधिवस्त्रा वधूरिव (८ २६ १३). जूः यूः युवतिः यथा वस्त्रैः आत्मानम् ऊर्णुते तथा इन्द्रम् ओर्णुत. जूः = an old man, says Sāyaṇa.

(75) ऊर्ध्वो ह्यस्थादध्यन्तरिक्षेऽधा वृत्राय प्र वधं जभार । मिहं वसान उप हीमदुद्रोत्तिग्मायुधो अजयच्छत्रुमिन्द्रः (२ ३० ३) = इन्द्रः अन्तरिक्षे अधि ऊर्ध्वः हि अस्थात् । अध अथ वृत्राय वधं वज्रं प्र जभार । मिहं वसानः इन्द्रः हि ईम् एतं वृत्रं प्रति अदुद्रोत् । तिग्मायुधः इन्द्रः शत्रुम् अजयत्.

वधं = (his) death-dealing thunder-bolt. मिहं वसानः = muffling himself in a cloud. अदुद्रोत् = ran up (to him). द्रु = to run. तिग्म from तिज् to sharpen.

(76) दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे । तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुं रायस्पोषं वि ष्यतां नाभिमस्मे (२४०) = अन्यः पृथिव्यां दिवि उच्चा सदनं चक्रे । अन्यः अन्तरिक्षे अधि सदनं चक्रे । तौ सोमापूषणौ अस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुं रायः पोषं विष्यताम् । अस्मे अस्मभ्यं नाभिं च विष्यताम्. The strainer is called अन्तरिक्ष here. So Sōma makes his high station in the अन्तरिक्ष; while Pūshan makes it in wide heaven. पृथिव्यां seems to qualify दिवि. Or सोमः पृथिव्याम् अन्तरिक्षे अधि सदनं चक्रे. Pūshan dwells in heaven; Sōma in the strainer or the vessel on earth. This अन्तरिक्ष also represents heaven on earth. वार, क्षु, रायः, पोष and नाभि all mean wealth. पुरु वारं यस्मिन् तं पुरुवारं. पुरु क्षु यस्मिन् तं पुरुक्षुं. वि+सो = to loosen, to relax, to give.

(77) उरौ वा ये अन्तरिक्षे मदन्ति दिवो वा ये रोचने सन्ति देवाः । ऊमा वा ये सुहवासो यजत्रा आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः (३६) ॥ एभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा (३६) = Come down (आयाहि) with these gods (एभिः) seated in the same chariot or in different chariots, goods that lead a joyous life (मदन्ति) in the wide aerial region (अन्तरिक्षे) or those that live (सन्ति) in the bright region (रोचने) of heaven (दिवः) or those that are within call (i. e. on this earth). Probably यजत्राः qualifies all the ३ ये).

Perhaps earthly gods were called ऊमाः. आ + यम् = to restrain, to yoke. रथ्याः = capable of drawing chariots or fit to be yoked to them. आयेमिरे रथ्यो अग्ने अश्वाः and नानारथं seem interpolated. एभि०र्वाङ् is really the fourth quarter.

(78) ये वावृधन्त पार्थिवा य उरावन्तरिक्ष आ । वृजने वा नदीनां सधस्थे वा महो दिवः (५५२).

वृध् = to be fat by consuming offerings, to delight, to live. पार्थिवाः = earthly gods. अन्तरिक्षे आ मध्ये. नदीनां वृजने ? सधस्थे = स्थाने. Sometimes सधस्थ itself means heaven.

(79) यदद्य स्थः परावति यदर्वावत्यश्विना । यद्वा पुरू पुरुभुजा यदन्तरिक्ष आ गतम् (५७३) = wherever, O Aświns, you happen to

be today, whether in high heaven (**परावति**) or down (**अर्वावति**) on this earth, O possessors of immense wealth (**पुरुभुजा**), or in the aerial region (**अन्तरिक्षे**), come.

पुरु भुक् धनं ययोः तौ पुरुभुजौ. **पुरू** dual of **पुरु**. **पुरू** = O wealthy gods.

(80) **इमामू ष्वासुरस्य श्रुतस्य महीं मायां वरुणस्य प्र वोचम् । मानेनेव तस्थिवाँ अन्तरिक्षे वि यो ममे पृथिवीं सूर्येण** (५८५) = **श्रुतस्य प्रख्यातस्य आसुरस्य असुरपुत्रस्य वरुणस्य इमां महीं महतीं मायाम् उ सु प्रवोचं स्तौमि । यः अन्तरिक्षे तस्थिवान् सूर्येण मानेन इव पृथिवीं विममे. मानेन** = with a measuring rod. The Sun is the rod with which Varuṇa measures (**विममे**) the earth. This is his mighty miracle (**मायां**). **प्रवोचं** = have loudly praised. Where does V. stand while measuring and what does he measure? **पृथिवी** seems to mean wide heaven. V. takes his stand even in heaven. **अन्तरिक्ष** and **पृथिवी** both probably mean heaven. Where is the miracle in measuring the earth ?

(81) **अध स्मा नो वृधे भवेन्द्र नायमवा युधि । यदन्तरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्धानः** (६४६) = **अध अथ यत् यदा अन्तरिक्षे पर्णिनः तिग्ममूर्धानः दिद्यवः पतयन्ति उड्डयन्ते तदा हे इन्द्र नः अस्माकं वृधे भव । युधि नायम् अव. पर्णिनः** = feathered. **दिद्यवः** = arrows. **दिद्यु** from **द्यु** =to cut, to pierce ? **तिग्माः मूर्धानः येषां ते** = whose heads are sharp. **मूर्धनः** must have been the pronunciation for the sake of the metre. **नायं ?** **नी** = to make offerings, to praise ; **नीथ** = an offering, a praise, wealth. **नायः** = one that praises or makes offerings; or **नायम् अव** = give wealth.

(82) **विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ । ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम्** (६५३)=**हे विश्वे देवाः मे मम हवम् आह्वानं शृणुत । ये यूयम् अन्तरिक्षे स्थ अथवा द्यवि दिवि उप स्थ । ये अग्निः जिह्वा येषां तादृशः । ये वा साक्षात् यजत्राः हविर्ग्रहणाय समर्थाः । ते सर्वे यूयम् अस्मिन् बर्हिषि आसद्य सोमपानेन मादयध्वं हृष्टाः भवत. उप** is redundant.

(83) **यास्ते पूषन् नावो अन्तः समुद्रे हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति । ताभिर्यासि दूत्यां सूर्यस्य कामेन कृत श्रव इच्छमानः** (६५८) = **हे पूषन् याः ते तव**

हिरण्ययीः हिरण्मय्यः नावः समुद्रे अन्तरिक्षे अन्तः चरन्ति ताभिः कामेन कृतः श्रवः इच्छमानः सूर्यस्य दूत्यां यासि. Pūshan, it seems, fell in love with the Sun's daughter and wanted to win her. The Sun prescribed a condition that he was to bring Sūryā an immense amount of wealth. P. sought for wealth within the sea and the aerial region but perhaps he could not acquire the prescribed amount. दूत्यां = the work imposed on Pūshan who was to be the Sun's agent (दूत) and who in that capacity had to wander everywhere in search of wealth. Sāyaṇa gives a different story. The Sun was engaged in fighting with the demons. His wife desired his return to satisfy her passion. But unable to gratify her, he commissioned Pūshan to solace his wife. कृत is the largest amount of wealth. कृतश्रवः (कृतेन युक्तं श्रवः = the largest possible wealth) may have been a compound. P. went in quest of this amount through incitement of love. अन्तरिक्षे = समुद्रे ?

(84) ज्मया अत्र वसवो रन्त देवा उरावन्तरिक्षे मर्जयन्त शुभ्राः। अर्वाक्पथ उरुज्रयः कृणुध्वं श्रोता दूतस्य जग्मुषो नो अस्य (७$\frac{३९}{३}$) = हे ज्मयाः ज्मनि गच्छन्तः वसवः वसुमन्तः देवाः अत्र ज्मनि पृथिव्यां रन्त। हे शुभ्राः शोभमानाः यूयम् उरौ अन्तरिक्षे मर्जयन्त मृष्टाः स्नाताः शोभावन्तः भवत। उरुज्रयः वेगवन्तः यूयं पथः अर्वाक् कृणुध्वम्। नः अस्माकम् अस्य जग्मुषः गच्छतः दूतस्य अग्नेः श्रोता शृणुत. If the gods are moving about on earth (ज्मयाः), then they should halt (रन्त). If for the sake of good, fine looks, they are washing themselves in heaven, they should turn their paths or steps downwards. They should listen to the messenger, Agni.

रम् (= to halt) + त = रन्त (imperative 2nd per. pl.). मृज् = to wash and make charming. शुभ् (= to look fair) + राः = शुभ्राः = handsome. कृणुध्वं = कुरुत. श्रु + त = श्रोत.

(85) यदन्तरिक्षे यद्दिवि यत्पञ्च मानुषाँ अनु। नृम्णं तद्धत्तमश्विना ($\frac{८}{९}$) = Give (धत्तं) us, O As'wins, whatever (यत् तत्) wealth (नृम्णं) lies in heaven, the aerial region and among (अनु) the 5 Āryan tribes i. e. on earth. जनान् अनु = जनेषु.

(86) यदन्तरिक्षे पतथः पुरुभुजा यद्वेमे रोदसी अनु । यद्वा स्वधामिरधितिष्ठथो रथमत आ यातमश्विना (८ $\frac{१०}{२}$) = Come down (आ यातं), O As'wins, from (अतः) wherever you are, whether you are flying (पतथः) in the aerial region or in heaven and, earth, or whether you are seated in your chariot with vessels of Sõma.

यद्वेमे = यत् + वा + इमे. अनु = मध्ये. रोदसी अनु = रोदस्योः. स्वधाभिः = with potfuls of Sõma.

(87) यद्वासि रोचने दिवः समुद्रस्याधि विष्टपि । यत्पार्थिवे सदने वृत्रहन्तम यदन्तरिक्ष आ गहि (८ $\frac{९७}{५}$).

दिवः रोचने = दिवि. समुद्रस्य विष्टपि अधि. विष्टपि ? पार्थिवे सदने = पृथिव्याम्.

(88) एष शुष्म्यसिष्यददन्तरिक्षे वृषा हरिः । पुनान इन्दुरिन्द्रमा (९ $\frac{२७}{६}$) = वृषा वृषबलः हरिः हिरण्यवर्णः शुष्मी बलवान् एषः इन्दुः इन्द्रम् आ प्रति इन्द्रार्थं पुनानः पूयमानः अन्तरिक्षे कलशे असिष्यदत् क्षरति. स्यद् = to run, to flow.

(89) सप्त स्वसृररुषीर्वावशानो विद्वान् मध्व उज्जभारा दृशे कम् । अन्तर्येमे अन्तरिक्षे पुराजा इच्छन् वव्रिमविदत्पूषणस्य (१० $\frac{५}{५}$) = अरुषीः प्रकाशमानाः सप्त स्वसृः वावशानः कामयमानः विद्वान् अग्निः मध्वः उदकात् दृशे कं दर्शनाय जनाः पश्येयुः इति उदात्तहेतोः सूर्यम् उत् जभार जहार । पुराजाः पुरा जातः अग्निः अन्तरिक्षे दिवि अन्तर् येमे गतवान् । वव्रिं रूपं दातुम् इच्छन् पूषणस्य सूर्यस्य सूर्याय तं वव्रिं रूपम् अविदत्.

Agni desires the company of the 7 bright sisters viz. the 7 waters who are his mothers. He sent up the Sun out of water into heaven to enable people to see. He goes into heaven and gives light to the Sun; or he seeks and obtains the lustre of the Sun.

Agni's illumining the Sun is a favourite idea with the Vedic poets. **पूषणस्य** occurs here only. It ought to be **पूष्णः**. The Sun's rising out of the ocean is a popular belief.

(90) अग्निमुक्थैर्ऋषयो वि ह्वयन्तेऽग्निं नरो यामनि बाधितासः । अग्निं वयो अन्तरिक्षे पतन्तोऽग्निः सहस्रा परि याति गोनाम् (१० $\frac{८०}{५}$) = Ṛshis invoke (विह्वयन्ते) Agni by their praises or prayers. Trou-

bled (**बाधितासः**) on the road (**यामनि**) men (call on him for help). (Even) birds flying in air (call on him). Agni gives (**परियाति**) thousands (**सहस्रा**) of cows (**गोनां**).

The old idiom was **अन्तरिक्षेण पत्.**

(91) **उभोभयाविन्नुप धेहि दंष्ट्रा हिंस्रः शिशानोऽवरं परं च । उतान्तरिक्षे परि याहि राजन् जम्भैः सं धेह्यभि यातुधानान् (१०$^{८७}_{३}$) = हे उभयाविन् अग्ने अवरं परं च दंष्ट्रे शिशानः हिंस्रः त्वम् उभा उभौ दंष्ट्रौ उभे दंष्ट्रे उपधेहि। हे राजन् अन्तरिक्षे परि याहि । जम्भैः यातुधानान् अभि संधेहि.**

उभयाविन् ? उभयाविनं (८$^{६}_{१}$) qualifies **इन्द्रं. विन्** is a possessive termination. What is the **उभय** which Agni and Indra possess ? Is it the two rows of teeth ? or the store of wealth in heaven and earth ? **दंष्ट्र** is masculine and is the same as **जम्भ** (= a jaw). **दंष्ट्रा** *f.* is classical. We have **दंष्ट्रैः** in 2$^{१३}_{४}$. **उपधेहि** = close the two rows of teeth and crush between them the sorcerers. **परि** = everywhere, all round. **यातु** = magic. **यातुधानः** = a store of magic, one full of magic, a sorcerer. **अभि-संधेहि** = surround, press (them) on all sides (with thy teeth). **हिंस् + रः = हिंस्रः.** **शिशानः** from **शो** or **शा** to whet.

(92) **यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् । यद्वान्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं तमस्ता विध्य शर्वा शिशानः (१०$^{८७}_{६}$) = हे जातवेदः अग्ने इदानीं यत्र यत्र यातुधानं तिष्ठन्तं चरन्तं वा यद्वा अन्तरिक्षे पथिभिः पतन्तं पश्यसि तत्र तत्र शिशानः अस्ता त्वं तं शर्वा विध्य.**

पथिभिः is not wanted. **शिशानः** requires an object like **शरुं. शर्वा** instr. sing. of **शरु** (= an arrow). **अस्** (= to throw) + **तृ. अस्ता** = an archer. **विध्य** = pierce (him).

(93) **येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृह्ळा येन स्वः स्तभितं येन नाकः । यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम (१०$^{१२१}_{५}$) = येन उग्रा पृथिवी च द्यौः दृह्ळा दृढीकृता येन स्वः स्तभितं येन नाकः स्तभितः यः अन्तरिक्षे स्थित्वा रजसः विमानः निर्माता सः कः देवः । कस्मै देवाय वयं हविषा विधेम हविः अर्पयिष्यामः.**

द्यौ, स्वर्, नाक and **रजस्** mean heaven. **अन्तरिक्षे** = in heaven or in space. Who measured (**विमानः**) heaven (**रजस्**) by taking his stand in heaven or in space. The whole Rk. seems to speak

of heaven only. Vide 80. उज्र + र = उग्र. उज् must have existed once and meant to grow strong. स्तभ् = to prop up, to hold on high.

(94) अन्तरिक्षे पथिभिरीयमानो न निविशते कतमच्चनाहः । अपां सखा प्रथमजा ऋतावा क्व स्विज्जातः कुत आ बभूव (१०¹⁶⁸₃) = Vāta, always running (ईयमानः) or rushing along the paths in the aerial region, rests (निविशते) not on any (कतमत्) day (अहः) whatever (चन). The friend of waters (अपां सखा), the first-born (प्रथमजाः), possessed of water (ऋतावा), where indeed (क्वस्वित्) was he born and whence has he come? Or कुत आ बभूव = क्वस्वित् जातः.

कुतः आ = कुतः. आ = from. पथिभिः is not wanted.

अन्तरिक्ष्या

(95) प्रवत्वतीयं पृथिवी मरुद्भ्यः प्रवत्वती द्यौर्भवति प्रयद्भ्यः । प्रवत्वतीः पथ्या अन्तरिक्ष्याः प्रवत्वन्तः पर्वता जीरदानवः (५⁵⁴₆).

प्रवत् = प्र + वत्. The word is feminine. It means a flowing, rushing stream and also an incline, a slope. प्रवत्वती = sloping, easy to pass along. The Maruts have an easy passage anywhere and everywhere. प्रयद्भ्यः = to them going with speed. अन्तरिक्ष्याः = aerial (paths). जीरं स्तुत्यं दानु येषां = (mountains) that have praiseworthy gifts.

(96) स विश्वा दाशुषे वसु सोमो दिव्यानि पार्थिवा । पवतामान्तरिक्ष्या (९³⁶₅) = स सोमः दाशुषे हविः दत्तवते विश्वा विश्वानि दिव्यानि पार्थिवा पार्थिवानि अन्तरिक्ष्या अन्तरिक्ष्याणि वसु वसूनि आ पवतां पवनेन ददातु. आ + पवतां = may (he) give while being purified. Is it आन्तरिक्ष्या or अन्तरिक्ष्या ? The 1st would be classical, the 2nd ancient. The 9th and the 10th Mandalas make an approach to modern Sanskrit. Therefore it is likely that the word is आन्तरिक्ष्या.

(97) ते विश्वा दाशुषे वसु सोमा दिव्यानि पार्थिवा । पवन्तामान्तरिक्ष्या (९⁶⁴₆). Here we have ते and सोमाः पवन्तां while 96 has सः and सोमः पवतां. That is the only difference between the two.

अन्तरिक्षप्राः

(98) Savitṛ is **अन्तरिक्षप्राः** (७ ४५/१); so is Sōma (९ ८६/१४). Here **अन्तरिक्ष** is heaven. Sōma's garment is said to be **दिविस्पृशं** in the same Ṛk. (९ ८६/१४) which proves that **अन्तरिक्ष** is heaven.

अन्तरिक्षप्रां

(99) This adjective qualifies **इन्द्रं** (१ ५१/२). Indra subdued heaven and therefore occupied it. The word is used of Ûrvaśī (१० ९५/१७). She is also **रजसो विमानी** (१० ९५/१७). Both adjectives mean, who occupies heaven.

अन्तरिक्षसत्

(100) **वसुरन्तरिक्षसत्** (४ ४०/५) is said of Agni who, being born in heaven, must have a seat there.

अन्तरिक्षप्रुद्भिः ?

(101) **तुग्रो ह भुज्युमश्विनोदमेघे रयिं न कश्चिन्ममृवाँ अवाहाः। तमूहथुर्नौभिरात्मन्वतीभिरन्तरिक्षप्रुद्भिरपोदकाभिः** (१ ११६/३) = **हे अश्विना अश्विनौ न यथा ममृवान् कश्चित् रयिम् अव जहाति तथा तुग्रः भुज्युम् उदमेघे अव अहाः अजहात्। तदा अन्तरिक्षप्रुद्भिः अपोदकाभिः आत्मन्वतीभिः नौभिः तम् युवाम् ऊहथुः. उदमेघे = समुद्रे (सायणः).** The word **मेघ** occurs once again (१ १८१/१) and means a drink (of Sōma). Tugra, it seems, was drunk and in a fit of inebriation or delirium tremens cast his son into the sea, as one on the brink of death and therefore not being quite conscious gives away his wealth to a stranger. **उदमेघ** = after drinking **उद** which may mean a large quantity of a liquid. **उदमेघे** corresponds to **ममृवान्.** The As'wins fetched B. out by using water-tight (**अपोदकाभिः**), strong (**आत्मन्वतीभिः**) or living, boats. **अन्तरिक्षप्रुद्भिः ? उदप्रुत्** means swimming in water (४ ४५/४ | ९ १०७/८). So **अन्तरिक्षप्रुत्** =swimming or floating in the sea, going deep into the sea and yet not admitting even a drop of water. **अन्तरिक्ष** = the sea. **प्रु** = to dive into. **प्रु = प्लु** = to swim. **प्लव** comes from **प्लु** and occurs in RV. (१ १८२/२). **प्लवते** (१० १५५/३) = floats.

अमुया

This word is used 7 times and seems to stand for something deadly, old age, perhaps death itself, something that must not be even named. It expresses the dislike or even hatred felt by man for old age or death. निर्ऋति is most probably the wicked one. She gives the final stroke.

(1) **समिन्द्र गर्दभं मृण नुवन्तं पापयामुया** (१ २९/५) = Destroy (**संमृण**) this braying (**नुवन्तं**) ass (**गर्दभं**) by (the help of) this wicked one. Indra is asked to call in death to give a coup-de-grace to a certain enemy.

(2) **नदं न भिन्नममुया शयानं ० अति यन्त्यापः** (१ ३२/८) = The waters which Vṛtra had hemmed in rush (**यन्ति**) over (**अति**) him as he lay (**शयानं**) owing to her (**अमुया**), being broken (**भिन्नं**) like a bull (**नदं**). V. lies like a slaughtered bull. Vṛtra's body was broken by Indra's bolt.

(3) **अतश्चिदा जनिषीष्ट प्रवृद्धो मा मातरममुया पत्तवे कः** (४ १८/१) = Thou hast been born (**जनिषीष्ट**), abnormally (**प्र**) grown (**वृद्धः**), even (**चित्**) of her (**अतः आ**), O Indra. Do not cause (**कः**) thy mother to fall dead (**पत्तवे**) by (the act of) this one.

Indra lay in his mother's womb for an unconscionably long period (4 18/4) and grew so big that he endangered her life. The gods pray that the son be not the cause of his mother's death.

(4) **जिनाति वेदमुया हन्ति वा** (५ ३४/५) = Indra either (**वा**) conquers (**जिनाति**) him (who does not worship him) or by her (**अमुया**) kills him.

वेद् = **वा** + **इत्**. **इत्** = certainly.

(5) **अश्रीरा तनूर्भवति रुशती पापयामुया । पतिर्यद्वध्वो वाससा स्वमङ्गमभिधित्सते** (१० ८५/३०) = when (**यत्**) the husband (**पतिः**) covers (**अभिधित्सते**) his body with a particular garment (**वाससा**), of the bride (**वध्वः**), that body (**तनूः**), however lustrous (**रुशती**) is stripped of that lustre (**अश्रीरा भवति**), being touched by this wicked one (**पापया अमुया**).

That garment brings on old age which discolours the skin in a moment.

(6) कर्हि स्वित्सा त इन्द्र चेत्यासदघस्य यद्भिनदो रक्ष एषत्। मित्रक्रुवो यच्छसने न गावः पृथिव्या आपृगमुया शयन्ते (१०$\frac{८१}{१४}$) = हे इन्द्र ते तव सा चेत्या कर्हि कुत्र स्वित् खलु असत् भवति यत् यया अघस्य एषत् रक्षः त्वं भिनदः। यत् यया शसने मित्रक्रुवः गावः न पृथिव्याः आपृक् शयन्ते. चेत्या (from चित् to burn) = a burning missile. अघस्य=of the villain. एषत्? flying (from ईष् to fly)? रक्षः = a magic spell. भिनदः = अभिनत्. मित्रक्रुवः ? It occurs here only. मित्रक्रुवः = मित्रद्रुहः ? यच्छसने = on being cut (शसने) by which. These villains lie (शयन्ते) closely touching or embracing (आपृक्) the earth like so many butchered beasts. अमुया = (being killed) by this wicked one. Ultimately it is she (death) that kills.

(7) पुराणाँ अनुवेनन्तं चरन्तं पापयामुया। असूयन्नभ्यचाकशं तस्मा अस्पृहयं पुनः (१०$\frac{१३५}{२}$) = अमुया पापया पुराणान् पितॄन् अनु तेषां मध्ये वेनन्तं वसन्तं चरन्तं च अभ्यचाकशम्। असूयन् तस्मै पुनः अस्पृहयं च. The 1st Ṛk says:—our father dwells among the ancient forefathers in Yama's house. I saw, says the composer of the sūkta, my father dwelling and moving among them owing to (the act of) (this wicked one who had killed him) Yearning (असूयन्) for him, I wished (अस्पृहयं) him back.

अमृक्त

The word is the negation of मृक्त which is pp. of मृज् to wash. Agni is called मृक्तवाहस् (५$\frac{१८}{२}$) i. e. a carrier of Sōma-juice that has been washed and cleansed in water. Sōma has to be diluted in water and then to be mixed with milk that it may lose its unsightly hue. It is this diluted and mixed Sōma that is conveyed to the gods. मृक्त occurs in this compound only and is not found used by itself anywhere. मृज्, however, is used very freqnently. अद्भिर्गोभिर्मृज्यते अद्रिभिः सुतः (९$\frac{६८}{९}$) = Sōma crushed with stones has its juice washed (मृज्यते) with water and milk. A thing has to be washed when it is dirty.

But certain things never get dirty or soiled; they are ever new. Heaven and earth are called अजरे अमृक्ते (11); old age never soils their youth. क्रतु (1), श्रवः (5), रत्न (7), mean wealth. ओमानं (6) and रातिः (8) imply wealth. Wealth being gold must look bright. So रथ (2) and वासस् (12). पात्र (4) contains bright Sōma. Waters (9 and 10) are bright. So heaven and earth (11) and Indra (3). Brightness may be due to colour or youth. Indra and heaven and earth are ever young and therefore bright. Gold, chariots, and milk have a bright look. अमृक्त therefore ultimately means bright. Inexhaustible wealth is no doubt desirable; but inexaustible may not be the meaning of अमृक्त.

अमृक्तः

(1) साव्हान् विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः। अग्निस्तुविश्रवस्तमः ($३\frac{१}{६}\frac{३}{}$) = Agni bears down (साव्हान्) all possible (विश्वाः) foes (अभियुजः). He is the ever bright (अमृक्तः) treasure (क्रतुः) of the gods. He is the greatest of those that possess immense wealth. तुवि असंख्यातं श्रवः धनं येषां ते तुविश्रवसः। तेषु श्रेष्ठः तुविश्रवस्तमः. युज् = a friend. अभियुज् = a foe. The word is feminine. क्रतुः = a treasure. We are told that the gods deposited wealth in Agni who therefore is the ever bright treasure of the gods.

(2) आ वो वाहिष्ठो वहतु स्तवध्यै रथो वाजा ऋभुक्षणो अमृक्तः ($७\frac{३}{१}\frac{७}{}$) = हे वाजाः हे ऋभुक्षणः वाहिष्ठः अमृक्तः रथः वः स्तवध्यै आ वहतु. वाहिष्ठः = quickest in conveying. स्तवध्यै = स्तोतुम्. वाजाः = वाजिनः = possessed of wealth. ऋभुक्षणः was another name of the Rbhus who were also called Vājas. Though chariots have to be washed daily in order to keep them clean and make them look bright, this chariot was an exception, as it was ever clean and bright.

(3) एवेदेष तुविकूर्मिर्वाजाँ एको वज्रहस्तः। सनादमृक्तो दयते ($८\frac{३}{२}\frac{}{}$) = सनात् अमृक्तः तुविकूर्मिः वज्रहस्तः एकः एव इत् एव एषः वाजान् दयते. सनात् = always. अमृक्तः = never soiled by old age, ever young and

bright. तुवि कूर्मि यस्य सः = having immense wealth. कूर्मि is to be found in तुविकूर्मि only and never by itself or in any other compound. I do not know its derivation nor its meaning and gender. दयते = ददाति.

अमृक्तं

(4) तुरीयं पात्रममर्त्यममृक्तं द्रविणोदाः पिबतु द्राविणोदसः (२ ३७/४) = अमर्त्यम् अमृक्तं तुरीयं पात्रम् अस्ति । तस्मात् द्रविणोदसः द्रविणोदाः पिबतु, होत्र, पोत्र and नेष्ट्र are the names of 3 vessels. द्रविणोदस् is the fourth. It is bright (अमृक्तं) and immortal. As Agni is bright and immortal, so is his vessel- द्रविणोदस् is its name. The द्र of द्रविणोदसः is lengthened for metre.

(5) श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम् (६ १/४). श्रवस्यवः = श्रवः धनम् इच्छन्तः. आपन् = आप्नुवन्.

(6) ओमानमापो मानुषीरमृक्तं धात तोकाय तनयाय शं योः (६ ५०/७)= हे मानुषीः आपः तोकाय तनयाय अमृक्तम् ओमानं शं योः धात. मानुषीः= मनुषः इमाः = belonging to Manus, the human progenitor or given to man. ओमानं = शं योः = welfare. अमृक्तं = bright. धात = धत्त. तोकाय = तनयाय = for prosperity, that we may be rich and prosperous. तोक and तनय do not mean sons or offspring here.

(7) यूयं हि रत्नं मघवत्सु धत्थ स्वर्दृशा ऋभुक्षणो अमृक्तम् (७ ३७/२). रत्नं = धनं = wealth. स्वर्दृशः = those that see the sun ; alive. ऋभुक्षणः may be a name of the gods. Indra is ऋभुक्षाः. अमृक्तं रत्नं = bright wealth.

अमृक्ता

(8) इन्द्र यथा ह्यस्ति ते ऽपरीतं नृतो शवः । अमृक्ता रातिः पुरुहूत दाशुषे (८ २४/१) = हे पुरुहूत नृतो इन्द्र यथा ते तव अपरीतं शव : अस्ति तथा हि दाशुषे तव अमृक्ता रातिः अस्तु. नृतुः (नृ + तुः) = one that gives, a donor. अपरीतं (अ + परि + इतं) = not opposed. शवः = बलं. रातिः = दानं. दाशुषे = हविः दत्तवते. अमृक्ता = bright as a gift of gold must be.

अमृक्ताः

(9) ऋतेन देवीरमृता अमृक्ता अर्णोभिरापो मधुमद्भिरग्ने। वाजी न सर्गेषु प्रस्तुभानः प्र सदमित्स्रवितवे दधन्वुः (४$\frac{३}{१२}$) = हे अग्ने अमृताः अमृक्ताः देवीः देव्यः आपः ऋतेन मधुमद्भिः अर्णोभिः सदम् इत् स्रवितवे सर्गेषु प्रस्तुभानः वाजी न प्रदधन्वुः. अग्ने may originally have been अग्रे to be construed with दधन्वुः.

ऋतेन = अर्णोभिः = उदकेन. मधुमत् = sweet. वाजी न etc. = as a war-horse rushes forth by order. सर्ग = a command (given by a warrior). प्रस्तुभानः ? प्रोत्सहमानः says Sāyaṇa ; rushing ? सदम् इत् = सदैव = ceaselessly. स्रवितवे= to flow. दधन्वुः = ran. सर्गेषु प्रस्तुभानः may have been सर्गे षु प्रस्तुभानः आपः = rivers.

(10) सप्तापो देवीः सुरणाः अमृक्ता याभिः सिन्धुमतर इन्द्र पूर्भित्। नवतिं स्रोत्या नव च स्रवन्तीर्देवेभ्यो गातुं मनुषे च विन्दः (१०$\frac{१०४}{८}$) =हे पूर्भित् इन्द्र याभिः त्वं सिन्धुं नवनवतिं स्रोत्याः स्रवन्तीः च अतर. ताः सुरणाः अमृक्ताः देवीः आपः सप्त आसन्। त्वं देवेभ्यः मनुषे च गातुं धनं विन्दः दत्तवान् असि.

Perhaps सप्तापः is the object of अतरः. Indra crossed the 7 rivers, 90 big streams and 9 small ones. याभिः may have for its antecedent गिरः in the preceding Ṛk. Exhilarated by praise Indra crossed etc. सुरणाः = sporting, jolly. The number 99 is used of S'ambara's forts, Vṛtra's, rivers, offerings etc. स्रोत्याः = स्रवन्तीः. Indra crossed all these rivers and the ocean in order to fetch wealth for gods and men.

अमृक्ते

(11) सपत्नी अजरे अमृक्ते (३$\frac{५}{४}$) =(Heaven and earth are) co-wives (सपत्नी); they know no old age (अजरे), being ever young and therefore bright-looking (अमृक्ते).

अमृक्तेन.

(12) अमृक्तेन रुशता वाससा हरिरमर्त्यो निर्णिजानः परि व्यत (९$\frac{६९}{५}$) = अमर्त्यः हरिः सोमः निर्णिजानः वासः गृण्हन् अमृक्तेन नवेन रुशता प्रकाशमानेन वाससा परिव्यत आच्छादयत.

The cloth that enfolds Sóma is never soiled and therefore never washed. It is bright. That cloth is cow's milk. **निर्णिजानः** = being clothed. **व्यत** from **वी** to cover oneself with. **हरिः** =Sôma.

अयास्

This epithet is used of the Maruts (**अयासः** १ ६४/११ । १ १६७/४ । ३ ५४/१३ । ५ ४२/१५ । ६ ६६/५ । ७ ५८/२ । **अयासां** १ १६८/२ । १ १६९/७); of Sóma (**अयासः** ९ ६३/२ । **अयासं** ९ ८९/३४); of the river Vipāś (**अयासं** ३ ३३/२), and of Agni's flames (**अयासः** ३ २८/२ । ४ ६/१०)

अयाः is used of the Maruts (**अयाः** ६ ६६/५ । **अया इव परि चरन्ति देवाः** १० १३६/९). It seems to be a name of those gods. **अयास्** seems to be the base. **अयाः अयासौ अयासः । अयासं अयासौ** etc. is the declension. But **अय** also seems to be another base and **अयः अयौ अयाः** its declension.

अय् (=to rush) may be the root. **यस्य ० ज्योतिरकारि हरितो नायसे** (१ ५७/३)= whose (Agni's) light like that of the Sun (**हरितः**) has been made (**अकारि**) to rush (**अयसे**) in all directions. Here **अयसे** may be an infinitive of purpose.

मनोजवा अयमानः (८ १००/८) = having a speed of the mind and rushing forward. This is said of the hawk that fetched Sŏma from heaven. **नीचायमानं जसुरिं न श्येनं** (४ ३८/५) = like a hungry vulture swooping (**अयमानं**) down (**नीचा**).

अयास् may thus mean one that rushes on, a rusher. The Maruts, being storm-gods, rush on ; so does the river Vipaś; Agni's flames rush in every direction.

अयास्य

Just as Indra is **मरुत्वान्**, so is he **अयास्य** i. e. the lord of the rushers. Indra is called **अयास्यः** (१ ६२/७ । ८ ६२/२ । १० १३८/४). Sóma to whom Indra's qualities, heroic acts and epithets are attributed is also called **अयास्यः** (९ ४४/१). A priest is called **अयास्य** (१० ६७/१ । १० १०८/८), because he was a devotee of Indra. Was **अयास्** the name of an Äryan clan ? The Maruts may have been its gods and Angiras its priest.

अयासः and उरुगाय

ता वां वास्तून्युश्मसि गमध्यै यत्र गावो भूरिशृङ्गा अयासः। अत्राह तदुरुगायस्य वृष्णः परमं पदमव भाति भूरि (१५४.६). ता = तानि. वां refers to two; but who these two are we do not know. The two are the sacrificer and his wife, say Durga and Sāyaṇa; but there is nothing in the Sukta to show that these two are meant. Most probably Indra and Vishṇu are meant, as the two are mentioned as performing certain exploits in common. Moreover the Sukta is about Vishṇu.

वास्तूनि = houses. उश्मसि = उश्मः = कामयामहे. गमध्यै = to go (infinitive of गम्). गावः = rays. भूरिशृङ्गाः = बहुदीप्ताः (Durga) = shining most. अयासः = always moving, never at rest. अत्र = अह. वृष्णः = विष्णोः. V. is a bull i. e. as strong as a bull. उरुगायस्य = of one that makes long strides. I think that गावः mean the Maruts and not sun-rays. The Maruts are bulls i. e. as strong as bulls. भूरिशृङ्गाः = (bulls have only two horns but) the Maruts have many. अयासः = rushing; this is appropriate in the case of the Maruts. We wish to visit those residences of you two where dwell the bulls (the Maruts) of many horns and that are always rushing. There shines exceedingly the highest seat of Vishṇu of long strides. The Ṛk. is really obscure, because it is irrelevant in a Sūkta about Vishṇu.

अवनिः

The word means a river in 1, 3, 4, 6, 7 and 11; a river or water in 8 and 13; water in 12; a chariot in 15; a river or a chariot in 2 and 5 The word is unintelligible in 9, 10 and 14. In 9 Ṛks. it means a river or water; in 1 a chariot; in 2 either a river or a chariot; in the remaining the sense cannot be made out. The meaning of a chariot may be figurative, as a chariot moves either smoothly or fast like a river. अव् to go may be the root.

अवनिः

(1) यो रायोऽवनिर्महान् सुपारः सुन्वतः सखा। तस्मा इन्द्राय गायत (१ ४/१०) =

यः इन्द्रः रायः धनस्य महान् सुपारः अवनिः सुन्वतश्च सखा तस्मै इन्द्राय गायत=Sing songs to that Indra who is a mighty river or ocean of riches, a river that is difficult to cross (सुपारः) and who is a friend of him that offers him Sōma-drink. सुपारः = अपारः = that has very distant banks or no banks. अवनिः = a river or an ocean.

(2) आ वां रथोऽवनिर्न प्रवत्वान् सृप्रवन्धुरः सुविताय गम्याः। वृष्णः स्थातारा मनसो जवीयानहंपूर्वो यजतो धिष्ण्या यः (१ १८१/३) = हे वृष्णः वृषबलस्य रथस्य स्थातारा स्थातारौ धिष्ण्यौ धिषणादेव्याः पुत्रौ अश्विनौ मनसः जवीयान् यजतः हविरर्हः यः वां सृप्रवन्धुरः रथः सः अवनिः नदः इव प्रवत्वान् निम्नगतिः : अस्माकं सुविताय कल्याणाय आगम्याः आगच्छतु =O occupants of the strong chariot, O sons of Dhishaṇā, that chariot of yours that has moving (सृप्र) वन्धुरः, that moves fast or down an incline (प्रवत्वान्), like a river (अवनिः), that is quicker than the mind and is worthy of offerings (यजतः) , and that pushes forward (अहंपूर्वः) in competition, let it come to us for our good. प्रवत् (fem.) = a stream. प्रवत्वान् = full of streams, powerful or rushing forth or rushing down an incline.

Or there may be no comparison in which case न would mean immediately. अवनिः = रथः. प्रवत्वान् = rushing down an incline.

सृप्राः वन्धुरः यस्य स सृप्रवन्धुरः. त्रयो वन्धुरो ये सनीळाः (१ ३४/९) = there were 3 V's that entered into one common hole. Sometimes there were 8 V's (10 ५३/७). Sometimes वन्धुर qualifies रथ, sometimes it stands for रथ. वन्धुः वन्धुरौ वन्धुरः is the declension. The word is masculine. But what is V. ? Can it be a pole ? There were 3 poles to the chariot of the Aświns. In the present Ṛk. the V's are moveable European scholars translate the word by 'seat.' There might be 3 seats or even 8. But would these seats be movable ? I think the word means a pole.

यजतः = worthy of offerings. This is the usual interpretation; but I think it means one that gives wealth. यज् = to give.

अवनिं

(3) आदस्य ते ध्वसयन्तो वृथेरते कृष्णमभ्वं महि वर्पः करिक्रतः। यत्सीं महीमवनिं प्राभि मर्मृशदभिश्वसन् स्तनयन्नेति नानदत् (१¹४⁰) = आत् अनन्तरं महि महत् वर्पः बल करिक्रतः भृशं कुर्वतः अस्य ते तव ज्वालाः कृष्णम् अभ्वं मेघं ध्वसयन्तः अधः पातयन्तः वृथा वेगेन ईरते गच्छन्ति। यत् यदा सीम् अयं मेघः महीं महतीम् अवनिं नदीम् अभिमर्मृशत् ददत् अभिश्वसन् स्तनयन् नानदत् प्र वेगेन एति = When the dark cloud (सीं), pouring down a mighty river, that is, a deluge of water, goes fast (प्र), roaring, thundering and bellowing (अभिश्वसन् = स्तनयन् = नानदत्), immediately (आत्) thy flames, putting forth great power (वर्पः) and shattering that dark cloud (कृष्णम् अभ्वं), march (ईरते) fast (वृथा).

(4) त्वं महीमवनिं विश्वधेनां तुर्वीतये वय्याय क्षरन्तीम्। अरमयो नमसैजदर्णः सुतरणाँ अकृणोरिन्द्र सिन्धून् (४¹⁹) = हे इन्द्र वय्याय वेः पुत्राय तुर्वीतये नमसा तस्य हविषः सामर्थ्येन क्षरन्तीं वहन्तीं विश्वाः धेनाः कुल्याः यस्याः तां महीं महतीम् अवनिं नदीं तस्याः एजत् वेगेन वहत् अर्णः उदकं च अरमयः अस्तम्भयः। सिन्धून् च सुखेन तरणीयान् अकृणोः अकरोः = To oblige Turvîti, son of Vi, who made offerings (नमसा) to thee, thou didst stop a flowing (क्षरन्तीं) mighty river that had branches everywhere (विश्वधेनां) and its rushing (एजत्) water and madest the rivers easy to cross.

अवनयः

(5) उत न ईं मरुतो वृद्धसेनाः स्मद्रोदसी समनसः सदन्तु। पृषदश्वासोऽवनयो न रथा रिशादसो मित्रयुजो न देवाः (१¹६⁹) = उत मरुतः देवाः नः अस्माकम् ईं सदन्तु। कीदृशाः मरुतः। वृद्धसेनाः। समनसः। अवनयः रथाः न इव पृषदश्वासः। मित्रयुजः न इव रिशादसः =

May the Maruts sit (सदन्तु) on this (ईं) of ours. Their host or number (सेना) is always large (वृद्ध). They possess wealth (समनसः). Like chariots (अवनयः = रथाः) they have red (पृषत्) or bright horses (अश्वासः). Like मित्रयुक्s they give wealth (रिशादसः).

... स्मद्रोदसी ? स्मत् + रोदसी. स्मत् = सह ? रोदसी = रोदस्या. R. is the common wife of the Maruts. May they occupy this seat with their wife R. Is this the sense ? Or does स्मद्रोदसी etc. meen ईम् एते प्रशस्ते रोदसी रोदस्यौ द्यावापृथिव्यौ सदन्तु आसीदन्तु = may they sit on or occupy heaven and earth that are so specious ? नः स्मद्रोदसी = specious heaven and earth made by us i. e. two specious seats made by the sacrificer for seating the Maruts.

(6) सं यं स्तुभोऽवनयो न यन्ति समुद्रं न स्रवतो रोधचक्राः। स विद्वाँ उभयं चष्टे अन्तर्बृहस्पतिः (१ $^{२\,९}_{३\,०}$) = यथा अवनयः स्रवतः नद्यः समुद्रं संयन्ति सह गच्छन्ति तथा यं बृहस्पतिं स्तुभः स्तुतयः सं यन्ति सह गच्छन्ति सः विद्वान् बृहस्पतिः उभयं देवान् मनुष्यांश्च अन्तर् चष्टे पश्यति.

अवनयः = स्रवतः = नद्यः. रोधचक्राः ? It qualifies अवनयः or स्रवतः and may mean:—(rivers) with their wheels moving over obstacles (रोध).

(7) इमामू नु कवितमस्य मायां महीं देवस्य नकिरा दधर्ष। एकं यदुद्ना न पृणन्त्येनीरासिञ्चन्तीरवनयः समुद्रम् (५ $^{८\,५}_{६}$) = नकिः न कोऽपि कवितमस्य देवस्य वरुणस्य इमां महीं महतीं मायाम् ऊ नु खलु आदधर्ष निरुणद्धि। यत् यस्मात् आसिञ्चन्तीः आसिञ्चन्त्यः वहन्त्यः एनीः एन्यः अवनयः उद्ना उदकेन समुद्रम् एकमपि सन्तम् न पृणन्ति.

कवितमस्य = of the greatest miracle-worker. माया = thaumaturgy. एनीः = cows, here rivers. The deep, bottomless sea is Varuṇa's creation. The sea is never full, even though all rivers are pouring their contents into it unceasingly.

अवनीः

(8) अस्येदेव शवसा शुषन्तं वि वृश्चद्वज्रेण वृत्रमिन्द्रः। गा न व्राणा अवनीरमुञ्चदभि श्रवो दावने सचेताः (१ $^{६\,१}_{१\,०}$) = अस्य स्वस्य इत् एव शवसा बलेन इन्द्रः शुषन्तम् अपः शोषयन्तं वृत्रं वि वृश्चत् अवृश्चत्। सचेताः दानशीलः इन्द्रः श्रवः धनं दानवे दातुं व्राणाः व्रियमाणाः गाः इव अवनीः जलानि अभि अमुञ्चत्.

अस्य or अस्मै stands at the beginning of every Ṛk, except the last, of this Sūkta. अस्येव is here meaningless. Vṛtra dries up water ; Indra therefore cuts him to pieces. वृ (to cover) + आनाः = व्राणाः = impounded. दावने dative singular of दावन्. It

governs श्रवः. चेतसा सहितः सचेताः. चेतस् (from चित् to give) = a gift.

(9) सनात्सनीळा अवनीरवाता व्रता रक्षन्ते अमृताः सहोभिः (१$\frac{६३}{१०}$)= सनीळाः एकस्थानस्थाः अवाताः अहिंसिताः अवनीः अवनयः रक्षितारः अमृताः मरुतः सहोभिः बलैः सनात् सदैव व्रता व्रतानि रक्षन्ते. अवाताः=themselves unhurt. अवनीः (from अव् to protect) = protectors ? Can अवनीः mean chariots ? The Maruts move fast like chariots or they are Indra's chariots ? The only thing clear about अवनीरवाताः is the alliteration which we also observe in सनात्सनीळाः.

(10) यः पुष्पिणीश्च प्रस्वश्च धर्मणाधि दाने व्यवनीरधारयः । यश्चासमा अजनो दिद्युतो दिव उरुरूर्वाँ अभितः सास्युक्थ्यः (२$\frac{१३}{७}$) = हे इन्द्र यः त्वं पुष्पिणीः पुष्पवतीः प्रस्वः फलवतीः ओषधीः अवनीः नदीः च दाने (?) अधि धर्मणा व्यधारयः यश्च द्युलोकात् उरुः सन् ऊर्वान् गोसंघान् अभितः दिवः असमाः विषमाः दिद्युतः अजनः अजनयः सः त्वम् उक्थ्यः स्तुत्यः असि.

Indra stations on the earth by his power of holding them there (धर्मणा) waters and flowering and fruit-bearing plants. दाने ? There are large hordes of cattle (ऊर्वान्) that belong to the enemy. Indra surrounds them with his terrible missiles and captures them. These cows are perhaps waters imprisoned by Vṛtra. दिद्युतः = missiles, thunderbolts.

(11) तुभ्येदमग्ने मधुमत्तमं वचस्तुभ्यं मनीषा इयमस्तु शं हृदे । त्वां गिरः सिन्धुमिवावनीर्महीरा पृणन्ति शवसा वर्धयन्ति च (५$\frac{११}{५}$) = हे अग्ने इदं मधुमत्तमं स्वादुतमं वचः स्तुतिः तुभ्यम् अस्तु। इयं मनीषा तुभ्यम् अस्तु। तव हृदे हृदयाय च शं सुखदात्री अस्तु । यथा महीः महत्यः अवनयः नद्यः सिन्धुम् आ पृणन्ति वर्धयन्ति च तथा इमाः गिरः त्वाम् आपृणन्तु वर्धयन्तु च. तुभ्येदं = तुभ्य + इदम्. तुभ्य = तुभ्यम्.

(12) सरस्वति देवनिदो नि बर्हय प्रजां विश्वस्य बृसयस्य मायिनः। उत क्षितिभ्योऽवनीरविन्दो विषमेभ्यो अस्रवो वाजिनीवति (६$\frac{६१}{३}$) = हे वाजिनीवति धनवति सरस्वति देवनिदः देवानां निन्दकान् विश्वस्य सर्वस्य मायिनः बृसयस्य प्रजां च निबर्हय नाशय। उत अपि च क्षितिभ्यः पञ्च जनेभ्यः अवनीः जलानि त्वम् अविन्दः दत्तवती असि। एभ्यः देवानां निन्दकेभ्यश्च विषम् अस्रवः स्रव.

cp. अवातिरतं बृसयस्य शेषः. (१ ९३/४). Who was B? a Paṇi? विषं= poison.

(13) रदत्पथो वरुणः सूर्याय प्राणांसि समुद्रिया नदीनाम्। सर्गो न सृष्टो अर्वतीर्ऋतावन् चकार महीरवनीरहभ्यः (७ ८७/१)= Varuṇa carved out (रदत्) paths for the Sun (to go along) and let loose the waters (अर्णांसि) of rivers (नदीनां) that they may fall into the sea समुद्रिया = समुद्रियाणि). Giving water (ऋतायन्) he gave (चकार) the great (महीः) powerful (अर्वतीः) waters (अवनीः) to the days i. e. to men that love day-light (as against their foes that hate it).

अहभ्यः = अहर्विद्भ्यः = स्वर्विद्भ्यः = पञ्च जनेभ्यः. सर्गो न असर्जि is said of Bṛhaspati (१ १३/२०); सर्गो न सृष्टो अदधावद्वा (९ ६/७) is said of Sôma who rushes like a current of water. सर्गः = प्रवाहः. Just as a fall of rain from the clouds gives plenty of water, so does Varuṇa. अर्वतीः = mares, mare-like, powerful like mares. Does सर्ग mean a horse let loose? Such a horse rushes towards a herd of mares. Varuua may be compared to a fleet horse.

(14) स यह्वोऽवनीर्गोष्ववा जुहोति प्रधन्वासु सस्रिः। अपादो यत्र युज्यासोऽरथा द्रोण्यश्वास ईरते घृतं वाः (१० ९९/४)= सस्रिः सरणशीलः सः यह्वयः अर्वा अश्वबलः इन्द्रः प्रधन्वासु प्रधने संग्रामे गृहीतासु गोषु मेघेषु अवनीः जलानि जुहोति स्थापयति। यत्र यस्मिन् अन्तरिक्षे अपादः पादरहिताः अरथाः रथेषु अयुक्ताः द्रोणयः मेघाः एव अश्वाः युज्याः अश्वाः घृतं वाः उदकम् ईरते प्रेषयन्ति =That son of strength (यह्वयः), that horse (अर्वा) that is always agog (सस्रिः) put (जुहोति) into the cows (गोषु) captured in battle (प्रधन्वासु) there (in the sky) where horses (युज्यासः) in the shape of clouds without legs (अपादः) and not yoked to chariots (अरथाः) send down (ईरते) water (घृतं=वाः).

Indra charges clouds with water. These clouds are huge vessels (द्रोणी). They are horses without legs. They are not yoked to any vehicle.

युज्याः = अश्वाः. घृतं = वाः = उदकम्.

Or

सस्रिः सः अर्वा अवनीः जुहोति। यत्र अपादः अरथाः युज्याः

द्रोण्यश्वाः घृतं वाः ईरते. यव्ह्यः and प्रधन्वासु occur here only. I do not know what they mean and how they are to be construed with the other words. धन्वन् means a sandy desert. प्रकृष्टानि धन्वानि यासु ताः प्रधन्वाः तासु. प्रधन्वासु = in sandy tracks. The rain-god always on the move (सस्निः) sends down (जुहोति?) waters (अवनीः), daughters of Dyaus (यव्ह्यः), into sandy tracts. गोषु अर्वा (a horse among cows) is a strange expression and may mean ' brave or powerful enough to capture cows.

Or

द्रोणि + अश्वासः =horses, that is, Sōmas poured into big jars. Cp. प्रो द्रोणे हरयः कर्माग्मन् पुनानास ऋज्यन्तो अभूवन् (६³⁷⁄₂) = The horses (हरयः) i. e. Sōmas go (अग्मन्) forcibly (प्र) to do their work in the jar i. e. for being diluted with the water in the jar. The purified (पुनानासः) Sōmas rush into the jar (ऋज्यन्तः अभूवन्). These horses have no legs, nor are they yoked to any chariots and yet they rush on in company (युज्यासः). युज्य = a companion. घृतं वाः प्रति ईरते = These Sōmas rush (ईरते) towards water (वाः = घृतं) in the jar for dilution.

If this be the sense of the 2nd half, the 1st half also must have something to do with Sōma. He flows on (सस्निः). आसु गोषु अर्वा प्रधन्व = brave as a horse, run or rush (प्रधन्व) fast towards these cows. अर्वा यव्ह्यः यव्हीः अवनीः जुहोति = some one supplies (जुहोति =gives) waters (अवनीः) who are the daughters (यव्हीः) of Dyaus. Sóma himself causes waters to fall like Indra and then dives into them.

Such is Ṛgvedic interpretation at times ! You can extract any sense out of difficult Ṛks. This attempt of mine may be altogether a failure.

अवनिभ्यः

(15) दशावनिभ्यो दशकक्ष्येभ्यो दशयोक्त्रेभ्यो दशयोजनेभ्यः। दशाभीशुभ्यो अर्चताजरेभ्यो दश धुरो दश युक्ता वहद्भ्यः (१०⁹⁴⁄₇). दश अवनयः येषां = that have ten chariots to sit in. दश कक्ष्याः येषां = that have ten head-collars tied around their heads. दश योक्त्राणि येषां=that

have ten horse-collars. दश योजनानि येषां = that have ten horses to ride on. दश अभीशवः येषां = that have ten reins. दश धुरः वहद्भ्यः = to them that bear ten yokes on their necks. दश युक्ताः वहद्भ्यः = to them that carry with them ten mares in order to ride on them. अजरेभ्यः = to those that know no old age, that are ever young. अर्चत = offer prayers.

The stones that crush Sōma are held with the ten fingers (of the two hands). These fingers are metaphorically chariots, horses, mares, yokes, reins, collars for the heads and necks of horses. When the crushing stones are horses or mares, they bear yokes (धुरः), have collars tied around their heads and reins. The fingers in their turn are horses (योजन) and mares (युक्ताः). The stones are never chariots. कक्ष or अपिकक्ष is the head. कक्ष्या is the rope or collar around the head of a horse. Or is कक्ष्या a caparison that muffles the body of a horse? अर्च् governs the dative of the object; really an object like अर्कं or सूक्तं is understood. Both Yàska and Sàyaṇa have misinterpreted the Ṛk. in their hunt for derivation. Thier interpretation is positively unnatural. According to them अवनि and the other words mean fingers.

अश्मन्

The word means a stone as in (१) तकं भिनाद्मि अश्मना (१ $\frac{११}{१५}$)= I break a snake with a stone. Being strong, it was used in constructing cow-pens. (२) अपावृणोद् दुरो अश्मव्रजानां (१०^{१} $\frac{३}{६}$^{१}) = Indra threw open the doors of cow-pens made of stone.

(३) अश्मव्रजाः सुदुघा वव्रे अन्तरुदुस्रा आजन्नुषसो हुवानाः (४$_{१}$ $\frac{१}{३}$) = हुवानाः आहूयमानाः उषसः उषासः वव्रे अन्तर् वर्तमानाः सुदुघाः सुखेन दुह्यमानाः अश्ममयः व्रजः यासां ताः उस्राः उत् आजन् = The Dawns, invoked, have driven out the cows who have been cooped up in stone-enclosures and who can be easily milked. As soon as it dawns, cows are driven out of their enclosure. व्रजः = an enclosure. Here propably there is allusion to the waters shut up in clouds.

(4) अश्मन्मयानि नहना व्यस्यन् । बृहस्पतिरभिकनिक्रदद्गाः (१० ६७/३) = B. going to scatter (व्यस्यन्) i. e. to destroy the enclosures (नहना = नहनानि) made of stones (अश्मन्मयानि) cried out (कनिक्रदत्) to (अभि) the cows (गाः).

Sometimes अश्मन् itself represents an enclosure. (5) अश्मानं चिद्ये बिभिदुर्वचोभिर्व्रजं गोमन्तमुशिजो विवव्रुः (४ १६/६) = The Us'iks who (ये) broke (बिभिदुः) even (चित्) the stone-enclosures (अश्मानं) discovered (विवव्रुः) i. e. brought out the herds (व्रजं) of cows.

(6) यस्य गा अन्तरश्मनो मदे दृळ्हा अवासृजः । अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब (४ ४३/३) = हे इन्द्र यस्य सोमस्य मदे अश्मनः अन्तर् दृळ्हाः दृढाः गाः त्वम् अवासृजः सः अयं सोमः ते तुभ्यं सुतः । तं पिब.

(7) य उस्रिया अप्या अन्तरश्मनो निर्गा अकृन्तदोजसा । अभि व्रजं तत्निषे गव्यमश्व्यं वर्मीव धृष्णवा रुज (९ १०८/६) = यः ओजसा बलेन अप्याः अम्मयाः उस्रियाः गाः अश्मनः अन्तर् वर्तमानाः निः अकृन्तत् अकृन्तः स त्वं गव्यम् अश्व्यं व्रजम् तत्निषे तनोषि । हे धृष्णो वर्मी इव ताः गाः अभि आ रुज.

अप्याः गाः = watery cows i. e. waters (enclosed by Vṛtra). निर् + अकृन्तत् = brought out, released, by wounding and killing Vṛtra. तन् = to scatter. धृष्णो = O daring one. वर्मी = an armour-clad warrior. आ + रुज = destroy.

(8) बृहस्पतिरुद्धरन्नश्मनो गा भूम्या उद्नेव वि त्वचं बिभेद (१० ६८/४) = B. going to take out (उत् + हरन्) cows (गाः) from within the enclosure (अश्मनः) broke (वि + बिभेद) the skin (त्वचं) i. e. the wall of the enclosure as Indra breaks the surface of the earth with water.

Perhaps अश्मन् in अश्मव्रज means a stone-enclosure, the compound being thus solved :- अश्मनि व्रजः यासां ताः अश्मव्रजाः.

(९) अविन्दद् दिवो निहितं गुहा निधिं वेर्न गर्भं परिवीतमश्मन्यनन्ते अन्तरश्मनि (१ १३०/३) = वेः पक्षिणः गर्भं न इव अनन्ते अश्मनि परिवीतं दिवः गुहा निहितं निधिम् इन्द्रः अविन्दत्. As the chicken before being hatched lies enclosed in the shell, waters lie enclosed in an endless enclosure. It is a treasure kept in a secret part of heaven (गुहा). Indra discovers it and gives it to man.

Forts and implements were made of stone.

(10) शतमश्मन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्यास्यत् (४ ३०/२०) = Indra scattered (व्यास्यत्) hundreds of stone-forts.

(11) वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः (१० १०१/१०) = pound Sōma with stone-crushers.

Stone being such a strong material, what wonder if men wished their bodies were like stone ?

(12) ऋजीते परि वृङ्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः (६ ७५/१२) =avoid (परि-वृङ्धि) us, O rushing arrow (ऋजीते) ; may our bodies be (impenetrable like) stone.

Slings must have been in common use and sling-stones matters of ordinary experience. Bolts from the blue were like sling-stones. (13) The Maruts were armed with such bolts (अश्मदिद्यवः ५ ५४/३). Men naturally wished to be far away from these missiles. (14) आरे अश्मा यमस्यथ (१ १७२/२).

(15) त्वमायसं प्रतिवर्तयो गोर्दिवो अश्मानं (१ १२१/९) = हे इन्द्र गोः वृषबलस्य दिवः आयसम् अश्मानं त्वं प्रतिवर्तयः = Thou turnedst away the steel-bolt of bull-strong Dyaus.

(16) अश्मानं चित् स्वर्यं वर्तमानं प्र चक्रियेव (५ ३०/८) = (Indra turned away) even the destructive (स्वर्यं) bolt that was whirling round (प्रवर्तमानं) like a wheel. The words are incomplete. I have supplied the words within brackets.

Gods are requested to hurl such bolts on foes.

(17) अव क्षिप दिवो अश्मानमुच्चा येन शत्रुं मन्दसानो निजूर्वाः (२ ३०/५) =Hurl down from on high the bolt of Dyaus with which in high spirits (मन्दसानः) thou killedst the enemy (Vṛtra).

(18) प्र वर्तय दिवो अश्मानमिन्द्र (७ १०४/१९); प्रवर्तय = put into action, hurl down.

(19) इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यग्नितप्तेभिर्युवमश्महन्माभिः (७ १०४/४)=हे इन्द्रासोमौ दिवः परि अग्निना तप्तेभिः तप्तैः अश्मानः एव हन्मानः तैः शत्रुं वर्तयतं. वर्तयतं = hurl down (the foe). परि = from. दिवः परि = from heaven.

(20) अश्मेव विध्य दिव आ सृजानस्तपिष्ठेन हेषसा द्रोघमित्रान् (१०$\frac{६}{१}\frac{१}{२}$) = दिवः आ सृजानः सृज्यमानः अश्मा इव तपिष्ठेन हेषसा द्रोघमित्रान् विध्य = Strike (विध्य) treacherous (द्रोघ) friends (मित्रान्) with the hottest (तपिष्ठेन) missile (हेषसा) as does the bolt hurled (सृजानः) from heaven (दिवः आ).

(21)यो अश्मानं शवसा बिभ्रदेति (४$\frac{२२}{१}$)=Who (Indra) goes forth bearing the bolt, because of his strength.

(22|23) Agni was generated from stone (त्वमश्मनस्परि २$\frac{१}{१}$ । धमितमग्निमश्मनि २$\frac{२४}{७}$). (24) Indra generated Agni out of (that is by rubbing) two stonies (यो अश्मनोरन्तरग्निं जजान $\frac{१२}{३}$)· Remembering this parentage, (25) Agni avoids burning stones ; he burns grass only (परि वृणक्ति अश्मनस्तृणा दहन् ३$\frac{२१}{६}$).

The following Ṛks are more or less difficult. One of them has resisted all attempts at interpretation.

अश्मास्यं

(26) अश्मास्यमवतं ब्रह्मणस्पतिर्मधुधारमभि यमोजसातृणत् । तमेव विश्वे पपिरे स्वर्दृशो बहु साकं सिसिचुरुत्समुद्रिणम् (२$\frac{२४}{४}$)=अश्मास्यं मधुधारं यम् अवतं ब्रह्मणस्पतिः ओजसा अभि अतृणत् तमेव अवतं विश्वे स्वर्दृशः पपिरे । साकं ते उद्रिणम् उत्सं बहु सिसिचुः = All (विश्वे) the godl (स्वर्दृशः) drank of that very reservoir (अवतं) which had a stone placed in its mouth (अश्मास्यं), from which honey-streams flow out (मधुधारं), and which Brahmaṇaspati broke open by force. All together (साकं) they made the watery (उद्रिणं) cloud (उत्सं) yield its full contents.

The cloud is referred to here as a store of water. Its muoth आस्यं) is closed with a stone-plug. Its contents are honey-sweet. B. smashes it. Out flow the contents which gods and men drink. अश्मा आस्ये यस्य तम् अश्मास्यं. मधुनः धाराः इव धाराः यस्य. अभि + तृण् = to pierce, to smash. सिच् = to cause to shower. अवत most probably meant a big leather vessel or bag for storing water.

अश्मभिः

(27) जरतीभिरोषधीभिः पर्णेभिः शकुनानाम्। कार्मारो अश्मभिर्द्युभि-र्हिरण्यवन्तमिच्छति (९ ११२/३) = कार्मारः जरतीभिः ओषधीभिः शकुनानां पर्णेभिः पर्णैः अश्मभिः द्युभिः हिरण्यवन्तम् इच्छति. The construction is simple enough; but the sense is extremely obscure. कार्मारः occurs here only. Who is he? He desires (इच्छति) or seeks the gold-possessor, namely, Sōma, by means of old herbs, feathers of birds and stones and द्युभिः (?).

अश्मभिः द्युभिः may mean दिवः अश्मभिः=by the bolts of Dyaus.

पृश्निरश्मा

(28) मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा (५ ४७/३). The Padakāra splits पृश्नि-रश्मा into पृश्निः and अश्मा. But I think it is a compound word. पृश्नयः रक्तवर्णाः रश्मानः रश्मयः यस्य = the Sun whose beams are red. रश्मन् occurs in अरश्मानः (९ १७/२०) and स्थारश्मानः (५ ८७/५). He (the Sun) of red beams is placed in the centre of heaven.

(29) अधा न्वस्य संदृशं जगन्वानग्नेरनीकं वरुणस्य मंसि। स्वर्यदश्मन्न-धिपा उ अन्धोऽभि मा वपुर्दृशये निनीयात् (७ ८८/२)=मंसि स्तौमि। यत् यदा स्वर् सूर्यः अग्निः अधिपाः सर्वेषां पाता अश्मन् अश्मनि वर्तमानः स्थितः अन्धः अन्धकारम् अभिक्रम्य मा मां प्रति दृशये दर्शनार्थं वपुः तेजः निनीयात् नयति.

अस्य संदृशं जगन्वान् = having gone within his light, seeing or experiencing his light. अग्नेः वरुणस्य = of Agni who is Varuṇa i. e. as watchful as Varuṇa. Agni is identtified with all the gods. Here he is Varuṇa. He is also the Sun (स्वर्). मन् + स् (of लेट्) + इ = मंसि. मन् = to praise. संदृक् = अनीकं = वपुः = light. अश्मन् = अश्मनि. अधिपाः = the protector, Agni. अन्धः = darkness. अभि = अभिक्रम्य = overcoming. Does वपुः mean the bright Agni? In that case वपुः अग्निः दृशये पदार्थान् द्रष्टुं निनीयात् नयति = Agni leads me to see things. The 2nd half is very difficult; स्वर्यदश्मन्नधिपा उ अन्धः cannot be construed. अश्मन् = अश्मनि. Agni lives in, and is generated from stones. Wishing to go to i. e. to see his light, I am praising (मंसि) the

light of Agni who is Varuṇa. Sun-bright (स्वर्) Agni lying hidden in stone (अश्मन्), he the overlord (अधिपाः), overcoming (अभि) darkness (अन्धः) should bring (निर्नियात्) unto me (मा = मां) his light (वपुः) to enable me to see (दृशये) things. This may or may not be the sense.

अश्मन्वती

(30) अश्मन्वती रीयते सं रभध्वमुत्तिष्ठत प्र तरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमुत्तरेमाभि वाजान् (१०५३/८). अश्मन्वती was a particular river, says Sāyaṇa.

सं + रभ् = to take hold of for support. A. is flowing (रीयते). Friends, rise up (उत्तिष्ठत), hold on to one another (सं रभध्वं) and cross (प्रतरत) it. Let us leave (जहाम) here (अत्र) those that (ये) are (असन्) without wealth (अशेवाः). We shall cross (उत्तरेम) the river on to (अभि) riches (शिवान् वाजान्).

आहाव

The word occurs 6 times in Rv. in such forms as आहावः, आहावं, आहावाः and आहावान् and in two compounds इष्कृताहावं and द्रोणाहावं.

In 1 we have पात्र and आहाव which latter is evidently a bigger vessel than the former. In 2 आहाव means a big receptacle that can hold any amount of gold or gold-coins. In 3 it means an offering. In 4 and 5 a bucket. In 6 आहाव has the size of a द्रोण; the bucket is as big as a द्रोण. In 4 and 5 अवत is a well and the water in it is to be drawn in buckets to which ropes are tied. In 5 सुवरत्रं qualifies अवतं; yet its natural connection is with इष्कृताहावं. In 6 we have अवतं, द्रोणाहावं and अंसत्रकोशं. अंसत्र, I have come to think, means a roof. So the कोश is as big as a roof. द्रोण may be smaller than अंसत्र. Anyhow आहाव is a big receptacle. आहाव in 3 comes from आ + हु to offer. I do not know what its derivation should be in the rest.

आहावः

(1) इदं ते पात्रं सनवित्तमिन्द्र पिबा सोममेना शतक्रतो । पूर्ण आहावो मदिरस्य मध्वो यं विश्व इदभिहर्यन्ति देवाः (१०१११२)=Here is thy vessel (पात्रं) given thee of old (सनवित्तं), O Indra; drink Sōma out of it (एना = अनेन), O thou possessed of immense riches (शतक्रतो). Full (पूर्णः) is this vessel with maddening or inspiring (मदिरस्य) Sōma, a vessel which all the gods desire.

Perhaps pādas 1 and 3 should go together; so also pādas 2 and 4. पात्र = a small vessel. आहाव = a bucket, a tank. What the gods desire is Sōma. यं should have for its antecedent सोमं and not मधु which is neuter.

आहावं

(2) नाभिं यज्ञानां सदनं रयीणां महामाहावमभि संनवन्त (६७१)=The gods praise (अभिसंनवन्त) Agni who is the parent (नाभिं) or source of all riches, the home of riches and the great (महां) vessel (आहावं) or receptacle of riches. यज् = to give. यज्ञः = what is given, wealth. Agni is a treasure of wealth.

(3) त्रय आहावास्त्रेधा हविष्कृतम् (१३४४)= Three Sōma-vessels are offered to the As′wins. Sōma-offering (हविः) is made (कृतं) thrice (त्रेधा) unto them.

आहावान्

(4) निराहावान् कृणोतन सं वरत्रा दधातन। सिञ्चामहा अवतमुद्रिणं वयं सुषेकमनुपक्षितम् (१०१०१) = Take out or make ready (नि + कृणोतन) the buckets (आहावान्) and put (सं दधातन) ropes round the reservoir. We shall empty (सिञ्चामहे) of its contents the watery (उद्रिणं) reservoir (अवतं) that can be easily emptied (सुषेकं) and which is at the same time inexhaustible (अनुपक्षितं). अवत may have been a big vessel that held large quantities of water or Sōma or some other liquid. It could be made to yield its contents by means of buckets. We drop buckets into a well in order to fetch up water. Or अवत may mean a well or a cloud. A cloud sends down water and yet its contents seem inexhausti-

ble. A reservoir of Sôma may be inexhaustible like a cloud. Vide the preceding quotation.

(5) इष्कृताहावमवतं सुवरत्रं सुषेचनम् । उद्रिणं सिञ्चे अक्षितम् (१०$^{१}\frac{०}{६}{}^{१}$)=I am emptying (सिञ्चे) the reservoir (अवतं) to which ropes are attached (सुवरत्रं), that can be easily emptied (सुषेचनं), that contains water (उद्रिणं) and which is inexhaustible (अक्षितं).

इष्कृताः आहावाः यस्मात् = from which buckets (आहावाः) full of water are taken out. इष्कृ ?

(6) प्रीणिताश्वान् हितं जयाथ स्वस्तिवाहं रथमित्कृणुध्वम् । द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशं सिञ्चता नृपाणम् (१०$^{१}\frac{०}{७}{}^{१}$). The 1st half uses the language of war-preparations ; but that language, used in connection with Sōma, is figurative. Humour the horses (by feeding them well); win (जयथ) war-booty (हितं); make your chariots bringers of prosperity. The horses are the crushing stones which taste Sōma first. They are therefore put into good humour. Sōma is laid (हितं) on a stone-table. The crushing stones crush it and thus conquer it. The chariot is the pair of hands that extract the Sōma-juice. अवत is the big reservoir of Sōma. A stone-disc covers its mouth (अश्मचक्रं). There is a big vessel (कोश) of the size of (अंसत्र) and a ladle or ladles of the size of a द्रोण. This अवत is to be drunk by the gods (नृपाणं) for which purpose it is to be emptied.

इत्कृणुध्वं was probably इष्कृणुध्वं which word occurs in Ṛk 2 of this Sūkta. द्रोण is a vessel of a particular size. द्रोण and कलश are often interchangeable. आहाव is as big as a द्रोण. कोश was bigger than आहाव. अंसत्र occurs thrice altogether. In वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणांसत्रं सोम्यानाम् (८$\frac{१ ७}{१ ४}$) and ये अंसत्रा ० चक्रुः (४$\frac{३}{१}{}^{४}$) the meaning of अंसत्र cannot be ascertained. It most probably means a roof or the hollow sky. अवत = a well. अश्मचक्रं and अश्मास्यं (२$\frac{३}{४}{}^{४}$) may mean the same thing viz. having a stone at its mouth.

Durga interprets अंसत्र by धनुः or कवच. अंस + त्रं = that which protects (त्रं) shoulders (अंसौ). An armour or a bow protects the whole body and not the shoulders only.

कशा

Excepting two Ṛks the word clearly means a whip. The two Ṛks are No. 1 and No. 4. Was there a tradition that the whip of the As'wins contained inexhaustible wealth which they showered by cracking it ?

(1) या वां कशा मधुमती अश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् ($१\frac{२२}{३}$)=हे अश्विनौ मधुमती सूनृतावती वां युवयोः या कशा तया यज्ञं मिमिक्षतम्.

मधुमती = possessed of honey, containing honey. **सूनृतावती** = possessed of gifts. **सूनृता** = a gift. **मिश्** (=to mix) + **स** (of **लेट्**) = **मिक्ष**. **मिमिक्ष्** by reduplication. The As'wins are requested to make the sacrifice acceptable and tasteful by dropping honey from their whip. With a crack of their whip they sweeten the sacrifice or offerings. Or is **मिह्**(=to rain) the root ? **मधु** may figuratively mean wealth and be the same as **सूनृता**. **यज्ञ** = wealth. The As'wins are requested to shower (**मिमिक्षतं**) wealth (**यज्ञं**) by cracking their whip that contains the honey of wealth. This interpretation seems more probable.

(२) इहेव शृण्व एषां कशा हस्तेषु यद्वदान् । नि यामन् चित्रमृञ्जते ($१\frac{३७}{३}$)= एषां मरुतां हस्तेषु वर्तमाना कशा यत् यदा वदान् वदति तदा इह इव शृण्वे श्रूयते । यामन् यामनि चित्रं धनं नि ऋञ्जते. When the whip in the hands of these Maruts speaks, it is heard almost or even (**इव**) here. In their march (**यामन्**) they give (**नि + ऋञ्जते**) wealth (**चित्रं**).

(३) वृषणस्ते अभीशवो वृषा कशा हिरण्ययी । वृषा रथो मघवन् वृषणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो ($८\frac{३}{१}\frac{३}{१}$). **वृषन्** = a bull, as strong as a bull, very powerful. **अभीशवः** = reins. **हिरण्ययी** = **हिरण्मयी**. **वृषणा** = **वृषणौ**. The horses are bulls i. e. as strong as bulls.

कशया

(४) आ न ऊर्जं वहतमश्विना युवं मधुमत्या नः कशया मिमिक्षतम् । प्रायुस्तारिष्टं नी रपांसि मृक्षतं सेधतं द्वेषो भवतं सचाभुवा ($१\frac{१५७}{४}$) = हे अश्विनौ नः अस्मभ्यम् ऊर्जम् आवहतम् । मधुमत्या कशया नः मिमिक्षतम् ।

आयुः प्रतारिष्टम्। रपांसि निः मृक्षतम्। द्वेषः सेधतम्। सचाभुवा सचाभुवौ भवतम्.

ऊर्जं = धनम्. मधुमत्या etc = Mix or unite us with your whip that contains honey. Give us wealth which is the honey here. प्र + तृ = to increase. आयुः = life, that is, wealth. निः + मृज् = to wash entirely. रपांसि = evils. सेधतं = destroy. द्वेषः = enemies or injury done by them. सचाभुवौ = helpers.

(5) यत्ते सादे महसा शूकृतस्य पार्ष्ण्या वा कशया वा तुतोद। स्रुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा सूदयामि (१ १६२/१७) = सादे सादी शूकृतस्य महसा पार्ष्ण्या कशया वा यत् ते तव अङ्गं तुतोद सर्वा सर्वाणि ते तव ता तानि अध्वरेषु हविषः स्रुचा इव ब्रह्मणा मन्त्रेण सूदयामि.

सादे and शूकृतस्य occur here only. सादे perhaps was सादी = a rider. शूकृतस्य? It must be something capable of inflicting injury. Can it mean a hard, heavy saddle? A hard, heavy saddle may press into the back. पार्ष्ण्या = with the spurred heel. यत् ते तुतोद = whatever (injury) the rider has inflicted on thee. Here I heal (सूदयामि) them all by means of this charm (ब्रह्मणा) as though the charm were a ladle filled with ghee (हविषः) in i. e. for offerings into the fire (अध्वरेषु). The ghee is as it were applied to the injured parts.

(6) अव स्वयुक्ता दिव आ वृथा ययुरमर्त्याः कशया चोदत त्मना। अरेणवस्तुविजाता अचुच्यवुर्दृळ्हानि चिन्मरुतो भ्राजदृष्टयः (१ १६८/४) = स्वयुक्ताः मरुतः वृथा वेगेन दिवः आ अव ययुः यन्ति। त्मना स्वयमेव आत्मानम् अमर्त्याः कशया चोदत चोदयन्ति। अरेणवः तुविजाताः भ्राजदृष्टयः मरुतः दृळ्हानि चित् अपि अचुच्यवुः च्यावयन्ति पातयन्ति.

स्वयुक्ताः = self-yoked. The Maruts are horses that yoke themselves. वृथा = with speed. दिवः आ अव ययुः = rush down from heaven. कशया etc. = they whip themselves on. अरेणवः (?) = in their march they do not raise even a particle of dust? तुवि बहु जातं बलं येषां ते. भ्राजन्त्यः ऋष्टयः येषां ते = whose missiles are dazzlingly bright.

(7) रथीव कशयाश्वाँ अभिक्षिपन्नाविर्दूतान् कृणुते वर्ष्याँ अह । दूरात्सिंहस्य स्तनथा उदीरते यत्पर्जन्यः कृणुते वर्ष्यं नभः (५$\frac{८३}{३}$)=इव यथा रथी अश्वान् कशया अभिक्षिपति तथा अभिक्षिपन् अह अत्र पर्जन्यः वर्ष्यान् दूतान् आविः कृणुते करोति । यत् यदा पर्जन्यः वर्ष्यं नभः कृणुते करोति तदा दूरात् सिंहस्य स्थनथाः उत् ईरते.

वर्ष्यान् दूतान् = rainy clouds are the messengers of the rain-god who whips them on. स्तन् = to rumble, to roar. स्तनथाः = roars. दूरात् etc. = far away there arise (उत् + ईरते) the roars of the lion (the rain-god). वर्ष्यं नभः = a cloudy sky.

कशावन्ता

(8) स्मदभीशू कशावन्ता विप्रा नविष्ठया मती । महो वाजिनावर्वन्ता सचासनम् (८$\frac{२५}{४}$) - I received (असनम्) two horses with praises.

वाजिना = वाजिनौ. अर्वन्ता = अर्वन्तौ. महः = महान्तौ. सचा = at one and the same time. स्मदभीशू = furnished with reins. स्मत् = with or excellent ? कशावन्ता = कशावन्तौ = furnished with whips. विप् (=to praise) + रः = विप्रः. विप्रौ = clever, excellent. नविष्ठया from नु to praise. नविष्ठया मती मत्या = with high praise.

कशावती

(9) ऐषु चेतद् वृषण्वत्यन्तर्ऋज्रेष्वरुषी । स्वभीशुः कशावती (८$\frac{६८}{१}$) = ऋज्रेषु एषु अश्वेषु अन्तर् मध्ये वृषण्वती स्वभीशुः कशावती अरुषी आचेतत्.

ऋज् (=to gallop) + रः = ऋज्रः = galloping. ऐषु = आ + एषु. आ+चेतत् = is given. चित् = to give. वृषण्वती = that which has a bull i. e. which is as strong as a bull. अरुषी = a bright mare. सु + अभीशुः = furnished with the reins. कशावती = furnished with a whip. A mare fully equipped is presented to the devotee along with these galloping horses.

कशोजुवं

(10) याभिर्महामतिथिग्वं कशोजुवं दिवोदासं शम्बरहत्य आवतम् । याभिः पूर्भिद्ये त्रसदस्युमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् (१$\frac{११२}{१४}$) = Come to us, O As'wins, with those means of safety (ताभिः ऊतिभिः) with which you saved (आवतं) the great A., K. and D. in the battle

for killing S'ambara and with which you saved Trasadasyu when the forts of the foe were smashed. शम्बरस्य हत्ये = in the battle for killing S in battle. कशसा कशया अश्वान् जवयति असौ कशोजूः. It is a proper name.

त्रिकशः

(11) प्राता रथो नवो योजि सस्निश्चतुर्युगस्त्रिकशः सप्तरश्मिः। दशारित्रो मनुष्यः स्वर्षाः स इष्टिभिर्मतिभी रंह्यो भूत् (२१८) = The brand-new or ever new (नवः) chariot (of Indra) has been made ready (योजि) in the morning. It (contains and therefore) gives (सस्निः) abundant wealth. It has 4 poles (चतुर्युगः), 3 whips (त्रिकशः), 7 reins (सप्तरश्मिः), and 10 Aritras (अरित्र ?). It is beneficent to man (मनुष्यः) and gives wealth.(स्वर्षाः). It has begun to move (रंह्यः) along with wealth (इष्टिभिः = मतिभिः = धनैः).

प्रातः + रथः = प्राता रथः. . योजि = अयोजि = युज्यते. सन् by reduplication ससन्. ससन् + इः = सस्निः. Or स्ना by reduplication सस्ना. सस्ना + इः = सास्निः. Cf. ययिः, पपिः. सन् = to give. सास्निः = which gives. स्ना = to wash. सस्निः = ever washed, always bright. अरित्र = an oar. But what has the oar to do here? त्रिकशः = having 3 whips; but why 3? One would be enough.

काकुद्

. काकुद् is feminine while काकुद which means the roof of the mouth is neuter. तालु तु काकुदं (अमर २-६-९१). काकुद् means a drinking-vessel, a cup or a saucer. काकुदः (१) which is plural makes it clear that the word can never mean the roof of the mouth or the throat, as even Indra could not have more than one roof or one throat. Indra empties pot after pot; he cannot afford to wait. Varuṇa's drinking-can is vast like the ocean. I have included $7\frac{1}{3}$ in this connection as it contains the word सूर्म्या. Thus सूर्म्या and सूर्म्ये are the only forms in RV.

(1) यः कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव पिन्वते । उर्वीरापो न काकुदः (१६/७) = (The sides of other gods do consume Sōma सोमपाः); but Indra's side consumes most (सोमपातमः) and is therefore distended (पिन्वते) like the sea. The pots which he empties into that sea-like side or belly are as wide at the mouth as flooded rivers (आपः). कुक्षिः and समुद्रः are masculine and singular. काकुदः and आपः are feminine and plural. The poet uses the language of exaggeration for pure fun.

(2) या ते काकुत्सुकृता या वरिष्ठा यया शश्वत्पिबासि मध्व ऊर्मिम् । तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्सं ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः (६४/२) = Drink (पाहि) with that vessel of thine which is so well-fashioned (सुकृता) and widest (वरिष्ठा) and with which thou invariably (शश्वत् = always) drinkest streams (ऊर्मिं) of sweet Sōma (मध्वः). The oblation-giver (अध्वर्युः) is sending (प्र + अस्थात्) Sôma-offerings to thee. Let the cow-giving (गव्युः) thunderbolt (वज्रः) be at rest (संवर्ततां). काकुद् seems to have been a kind of funnel-shaped pot very wide at the mouth. Indra's drinking-pot is strong and widest at the mouth. It can hold large quantities of Soma. He insists on drinking out of that vessel only. That special and spacious vessel was also called इन्द्रपान (६४/४).

काकुदं

(3) सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्म्यं सुषिरामिव (८६९/२) = Fortunate (सुदेवः) art thou, O Varuṇa, into (अनु) whose drinking-pot (काकुदं) there flow (क्षरन्ति) seven rivers as into the billowy (सूर्म्यं) sea (सुषिरां).

The preceding Rk. tells us how Indra, Agni and the All-gods have drunk Sōma. Varuṇa alone has yet to drink. He presides over waters; his drink therefore must be water itself. He presides over the seven rivers which stream into his peculiar drinking-vessel. Which of the two–सूर्म्यं and सुषिरां–is a noun and which one is an adjective ? सूर्म्यं is the acc. sing. of सूर्म्या. सुर्म्या = सु + ऊर्म्या. सु + सिरा = सुषिरा. Thus there is सु in both. ऊर्मि is a billow. What is सिरा ? Perhaps सुषिरा is the sea or ocean

and सूर्म्या (= billowy) is its adjective. Rivers flow into the billowy ocean. So V's drinking-pot is spacious and deep like the billowy ocean and can never be empty.

काकुदं, सूर्म्यं and सुषिरां are feminine. काकुदं (neuter) which means the roof of the month is modern. It has misled Yāska, Sāyana and even European scholars.

सूर्म्या

प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्म्या यविष्ठ । त्वां शश्वन्त उप यन्ति वाजाः (७१/३) = हे यविष्ठ अग्ने इद्धः त्वं नः अस्माकं पुरः अजस्रया सूर्म्या ज्वालया प्र दीदिहि । शश्वन्तः वाजाः त्वाम् उप यन्ति.

यविष्ठ = O youngest of all gods. दीदिहि= shine, blaze up. For अजस्रा vide p. p. 6–7. सूर्म्या =with a flame. The Pada-patha has सूर्म्या and not सु + ऊर्म्या. Does it mean a waving ,lambent flame ? शश्वन् शश्वन्तौ शश्वन्तः etc. is the declension when शश्वत् is a noun and means a person, an individual. शश्वती is its feminine. शश्वन्तः etc. may mean:-all individuals approach thee. But what about वाजाः ? शश्वन्तः वाजाः = all riches or offerings. Or वाजयुक्ताः शश्वन्तः = men with offerings.

काष्ठा

The word appears in such forms as काष्ठा, काष्ठायाः and काष्ठानां (each used only once), काष्ठां and काष्ठासु (twice each), and काष्ठाः (4 times). In 1 it means a battle-ground or a race-ground ; in 3 and 4 a race; in 8 a stable; in 2, 5 6, 7, 9, 10, and 11 it means a prison. 1, 3, and 4 are allied in meaning ; so 8 and the rest. A stable in which a horse is pent up for days together becomes a prison. The word does not mean a direction or water anywhere.

(1) मा सीमवद्य आ भागुर्वी काष्ठा धनं हितम् । अपावृक्ता अरत्नयः (८९/२०) = हे इन्द्र सीम् अस्मान् अवद्ये दुरिते मा आ भाक् भागिनः कुरु ।

काष्ठा उर्वी अस्ति। धनं च तत्र हितं भवति । अरत्नयः अपावृक्ताः. = O Indra, do not make us sharers of ill (but of good). Wide is the battle-field where wealth is laid (for capture). Foes have been cut off.

आ भज् = to give shares, to make partners. अवद्ये = in evil, in adversity; lit. in that which cannot be spoken of or praised. उर्वी काष्ठा हितं धनं = Wealth lies in the wide field of battle; let us share it. Or huge wagers are laid in races. अरत्नौ is the only other form of अरत्नि that occurs in RV. अरत्नि is perhaps the same as अरति. रत् may have been a root from which रत्न is derived. रत् = to give. रत् + निः = रत्निः = one that gives oblations to the gods. अरत्निः = one that does not.

काष्ठां

(2) उपो ह यद्विदथं वाजिनो गुर्धीभिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठां नक्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते (७ ९३/३)=धीभिः धनैः सह प्रमतिं धनम् इच्छमानाः इच्छन्तः अन्वेषयन्तो वा वाजिनः वाजं धनम् इच्छन्तः विप्राः स्तोतारः यत् यदा विदथं यज्ञं संग्रामं वा उप उ ह गुः गच्छन्ति तदा ते नरः काष्ठां मन्दुरां बन्दिवासं वा नक्षमाणाः अर्वन्तः अश्वाः न इव इन्द्राग्नी जोहुवतः आव्हयन्तः भबन्ति.

प्रमतिः = wealth ; one that helps with wealth. cp. आपिर्नः पिता प्रमतिः (१ ३१/१४). वाजिनः = desirious of obtaining wealth. विदथं = a sacrifice or a battle in both of which wealth can be had. काष्ठां = a prison or a stable. Horses that have been cooped up in stables unconscionably long become restive and demand freedom by constant neighing. So men call upon the gods to help them. cp No. 6. जोहुवतः irregular for जोहुवन्ति. The wrong form is due to the nearest word इन्द्राग्नी. जोहुवति, जोहुवतः, जोहुवन्ति.

(3) एत उ त्ये अवीवशन् काष्ठां वाजिनो अक्रत । सतः प्रासाविषुर्मतिम् (९ २१/७) = एते त्ये ते वाजिनः सोमाः कलशान् अवीवशन् इच्छन्ति काष्ठां च अक्रत कुर्वन्ति। सतः यजमानात् मतिं स्तुतिं प्रासाविषुः उत्पादिववन्तः.

These horses (वाजिनः) desire to reach the jars and are therefore running a race. This refers to the flowing of Soma-juice into the jar. सतः etc. I do not understand. They inspire praise from the sacrificer, 'says Sayana. Or they produce (प्रासाविषुः) wealth (मतिं) for the sacrificer. Or सतः = सन्तः (सोमाः). काष्ठां कृ = to run a race.

काष्ठाः

(4) उदु त्ये सूनवो गिरः काष्ठा अज्मेष्वत्नत। वाश्रा अभिज्ञु यातवे (१३७) = गिरः सूनवः वाश्राः त्ये ते यातवे अज्मेषु अभिज्ञु काष्ठाः उत् अत्नत.

गिरः सूनवः = the sons of thunder i. e. the Maruts. वाश्राः = thundering. वाश् (=to roar) + रः = वाश्रः. अभिज्ञु = towards sacrifices (ज्ञु). अज्मेषु = in their marches. अज् (= to run) + मन् = अज्मन् altered to अज्म. काष्ठाः उत् अत्नत = ran races. While marching, now and again they ran races to expedite their journey. काष्ठां तन् = काष्ठां कृ = to run a race.

(5) प्र नू महित्वं वृषभस्य वोचं यं पूरवो वृत्रहणं सचन्ते। वैश्वानरो दस्युमग्निर्जघन्वाँ अधूनोत्काष्ठा अव शम्बरं भेत् (१५९) = वृत्रहणं यं वृषभं पूरवः सचन्ते तस्य वृषभस्य महित्वं नु प्र वोचम्। दस्युं जघन्वान् वैश्वानरः अग्निः काष्ठाः अव अधूनोत् शम्बरं च भेत्.

वृत्रहणं = who (Agni) kills Vrtra (like Indra). The Purus serve or worship them. महित्वं = महत्त्वम्. नु प्र वोचं = I have verily (नु) proclaimed. The दस्यु is शम्बर. जघन्वान् = having struck. काष्ठाः अवाधूनोत् = shook down his hiding-place. भेत् = बिभेद.

(6) त्वं ह त्यदिन्द्रारिषण्यन् दृळ्हस्य चिन्मर्तानामजुष्टौ। व्यस्मदा काष्ठा अर्वते वर्घनेव वज्रिन् श्नथिह्यमित्रान् (१६३) = हे इन्द्र मर्तानां दृळ्हस्य चित् अपि हविषः अजुष्टौ असेवित्वा अरिषण्यन् त्वं ह खलु त्यत् तदा अस्मत् अस्माकम् अर्वते काष्ठाः वि आवः उद्घाटितवान् असि। हे वज्रिन् अमित्रान् घना घनान् इव श्नथिहि नाशय.

अरिषण्यन् = not injuring (us). दृळ्हस्य etc. = without i. e. not taking or tasting (अजुष्टौ) offerings (understood) of even the strongest (दृळ्हस्य) of mortals. वि + आ + वः = threwest open. Thou didst throw open the prison for our horse.

This is probably figurative. Some hero lay long in prison like a horse cooped up long in a stable. The hero and the horse are impatient for escape or release. Cp. No. 1. घनेव occurs twice besides. घनेव विष्वग् वि जह्यराव्णः (१³⁄₁ ⁵⁄₆) and घनेव विष्वग् दुरितानि वि घ्नन् (९⁹⁷/₁) घना = घनेन = वज्रेण according to Sayana; but why इव? Most probably घनेव = घनान् इव. Indra smashes clouds; so he should smash foes.

(7) सिन्धोरिव प्राध्वने शूघनासो वातप्रमियः पतयन्ति यह्वाः। घृतस्य धारा अरुषो न वाजी काष्ठा भिन्दन्नूर्मिभिः पिन्वमानः (४⁵⁸) = सिन्धोः यह्वाः (ऊर्मयः) इव काष्ठाः भिन्दन् पिन्वमानः अरुषः वाजी न इव शूघनासः वातप्रमियः घृतस्य धाराः प्राध्वने अध्वनि ऊर्मिभिः पतयन्ति.

Streams of ghee are compared to the rolling waves of a river or to a horse that out of impatience breaks all barriers, here perhaps his stable. सिन्धोः यह्वाः = children of a river i. e. its waves or streams. प्राध्वने = प्र+अध्वने=प्रकृष्टाय अध्वने = for their long journay. शूघनासः resembles शूरणासः and धीरणासः. नास seems to be added to शूघ, शूर, and धीर शूघनाः शूघनासौ शूघनासः seems to be the declension. शूघनासः perhaps refers to rapid motion. शूघनासः occurs here only. वातं प्रमिनन्ति ताः वातप्रमियः = those that destroy i. e. surpass the wind in speed. अरुषः = bright. काष्ठाः = a prison or a stable. पिन्वमानः = fat. A big horse makes frantic efforts to get out of durance. cp. 2 and 6. The stream of ghee rushes on like a restive horse or like the stream of a river.

काष्ठायाः

(8) इमं तं पश्य वृषभस्य युञ्जं काष्ठाया मध्ये द्रुघणं शयानम्। येन जिगाय शतवत्सहस्रं गवां मुद्गलः पृतनाज्येषु (१०¹⁰²/₉) =

Here (इमं) behold (पश्य) द्रुघण that companion or yokefellow (युञ्जं) of the bull (वृषभस्य) lying down (शयानं) for rest in (मध्ये) the stable (काष्ठायाः), with whose help Mudgala seized a hundred thousand cows in battles. M. had in former battles employed Drughaṇa to run races and made a large capture of cows. That same animal is the equal of any bull in the world.

Some one out of pride, it seems, exhibits a large, powerful bull and demands his equal. Another takes up the challenge and points to Drughaṇa sleeping in a stable. **जिगाय** = conquered, seized. **पृतनाज्येषु** = in battles. **द्रुघणं** = one that destroys (**घनं**) trees; a beast that fells trees with a mere push. The story that Drughaṇa was a wooden hammer is a myth based on misinterpretation of the name.

(9) **अतिष्ठन्तीनामनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरम्। वृत्रस्य निण्यं वि चरन्त्यापो दीर्घं तम आशयदिन्द्रशत्रुः (१ ३२/१०) = वृत्रस्य शरीरम् इन्द्रेण अतिष्ठन्तीनाम् अनिवेशनानां काष्ठानां मध्ये निण्यं निहितम्। आपः वि चरन्ति। इन्द्रशत्रुः वृत्रः दीर्घं तमः आशयत्.**

Vṛtra's body was placed low (**निण्यं**) in durance or a prison that neither stood (halted) nor rested. Indra's foe thus lies asleep in long (enduring) darkness. Waters therefore rode on Vṛtra's body. The durance here is of course water that flows on forever. Prison-houses are confined to certain spots; but not this one. It is a sort of hell in which the waves ever tumble about. Waters wreak their vengeance on their capturer and incarcerator.

Yaska renders **काष्ठाः** by water; but that is not the real meaning of that word; it is inferential. **निण्यं** (**नि + ण्यं**) = low, very deep; or confidently, without fear. In **रजांसि चित्रा वि चरन्ति तन्यवः** (५ ६३/२) **विचरन्ति** is transitive and governs **रजांसि** (horses). **विचरन्ति** means ride; **निण्यं**=confidently.

(10) **दिदृक्षेण्यः परि काष्ठासु जेन्य ईळेन्यो महो अर्भाय जीवसे। पुरुत्रा यदभवत्सूरहैभ्यो गर्भेभ्यो मघवा विश्वदर्शतः (१ १४६/५) = यत् यस्मात् सूः माता (अग्नेः) पुरुत्रा सर्वत्र अभवत् अह अथ तस्मात् एभ्यः गर्भेभ्यः अग्निः (प्रादुरभूत्)। कीदृशः अग्निः। दिदृक्षेण्यः इत्यादि.**

काष्ठासु परि दिदृक्षेण्यः = who can be seen even in his hiding-place. Agni lies deep hidden in water; yet he can be seen through the water. **परि** (= through or in spite of) generally governs the accusative; but here it governs **काष्ठासु**. **जेन्यः** = victorious, dear. **ईळेन्यः=पूजनीयः. एन्य** is an affix in these 3 words.

दृश् becomes दिदृश् by reduplication. दिदृश्+स् (of लेट्) + एन्यः = दिदृक्षेण्यः. महः = महते. Agni deserves worship from all creatures (जीवसे) great as well as small (अर्भाय). मघवा = possessed of wealth. विश्वदर्शतः = visible to all. सूः = a mother. The word occurs here and in 1³/₃₂ where the word means Vrtra's mother. Water is everywhere ; so is Agni.

(11) त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः (६⁴⁶/₁) = कारवः स्तोतारः वयं वाजस्य साता सातौ वाजसातौ त्वाम् इत् एव हि खलु हवामहे आह्वयामः । हे इन्द्र नरः वृत्रेषु सत्पतिं त्वाम् आह्वयन्ते । अर्वतः काष्ठासु वर्तमानाः त्वाम् आह्वयन्ते.

वाजस्य साता = वृत्रेषु = in battles. काष्ठासु अर्वतः = horses long pent up in stables are restive and call on Indra for release. This is probably figurative. Heroes lying in durance invoke Indra's help for rescue cp. Nos. 2 and 6. Or काष्ठासु=in battles.

कृत and श्वघ्नी

कृत seems to mean the highest amount of wealth. It is 5 times the object of वि + चि which means both to win and to give after winning and once each of अव्, सन् and गृभ्. Once it is the object of दधतः (11) and means the highest wager. It is opposed to दभ्र (5) कृत means full also (12–14). कृतं and श्वघ्नी both occur in 7 and 8. Here too कृत means the highest wager. श्वघ्नी means a dicer; but how I cannot say. It loooks feminine like अपतिघ्नी, वृत्रघ्नी, सपत्नघ्नी and पारावतघ्नी; but it is not so. श्वघ्नं विद्यते अस्य स श्वघ्नी. But what is श्वघ्न ? dice ? if so, how ? वि + चि and जि are used twice each of श्वघ्नी ; सि and आ+मि once each.

कृतं

(1) त्वया वयं मघवन् पूर्व्ये धन इन्द्र त्वोताः सासह्याम पृतन्यतो वनुयाम वनुष्यतः । नेदिष्ठे अस्मिन्नहन्यधि वोचा नु सुन्वते । अस्मिन्यज्ञे वि चयेमा भरे कृतं वाजयन्तो भरे कृतम् (१³²/₁²) = हे मघवन् इन्द्र त्वया सहायेन त्वोताः त्वया रक्षिताः पूर्व्ये धने पृतन्यतः सासह्याम वनुष्यतः वनुयाम ।

अस्मिन् नेदिष्टे अहनि सुन्वते नु खलु अधि वोच । अस्मिन् यज्ञे अस्मिन् भरे वाजयन्तः धनम् इच्छन्तः वयं कृतं विचयेम.

पृतन्यतः = those that desire to fight. सह् = to defeat. वन् = to destroy. वनुष्य् = to desire to destroy. सासह्याम and वनुयाम have the sense of the future. नेदिष्ठ = quite close. अहन् = the day of battle. अधिवोच = promise (immense booty). A sacrifice (यज्ञ) was also a scene of battle (भर). विचमेय=shall gather. कृतं = the largest booty.

(2) ईळे अग्निं स्ववसं नमोभिरिह प्रसत्तो वि चयत्कृतं नः (५६०).

स्ववसं=सु + अवसं = possessed of wealth. नमोभिः = with offerings. प्रसत्तः occurs here only. It means 'seated.' May Agni, seated here, gather (विचयत्) for us the highest quantity of wealth.

(3) यदप्सु यद्वनस्पतौ यदोषधीषु पुरुदंससा कृतम् । तेन माविष्टमश्विना (८९).

पुरूणि दंसांसि कर्माणि धनानि वा ययोः तौ = those that perform a number of mighty acts or possess huge quantities of wealth. Endow (अविष्टं) me (मां), O Aświns, with all that wealth that exists in water, in big trees and in small plants.

(4) यस्य त्वमूर्ध्वो अध्वरस्य तिष्ठसि क्षयद्वीरः स साधते । सो अर्वद्भिः सनिता स विपन्युभिः स शूरैः सनिता कृतम् (८१९) = यस्य मनुष्यस्य अध्वरस्य ऊर्ध्वः त्वं हे अग्ने तिष्ठसि क्षयन्तः वीराः यस्य स मनुष्यः साधते । सः अर्वद्भिः विपन्युभिः शूरैः कृतं सनिता दाता.

He who kindles fire in his sacrifice has brave sons (क्षयद्वीरः) and obtains (साधते) wealth. He grants (सनिता) wealth (कृतं) to those brave sons. अर्वद्भिः = अर्वद्भ्यः = to those that are as strong as horses. विपन्युभिः = विपन्युभ्यः=to those that praise Agni. शूरैः = शूरेभ्यः . The instrumental is idiomatic.

(5) दभ्रं चिद्धि त्वावतः कृतं शृण्वे अधि क्षमि । जिगात्विन्द्र ते मनः (८४५).

Even (चित्) the little (दभ्रं) that belongs to thy devotee (त्वावतः) has been heard (शृण्वे) as becoming a treasure (कृतं)

on earth (क्षमि अधि). Let thy wealth (मनः), O Indra, come (to thy devotee).

Indra makes the little portion of his devotee great wealth.

(6) त्वया वयं पवमानेन सोम भरे कृतं वि चिनुयाम शश्वत् (९.४७.८) = हे सोम पवमानेन त्वया वयं भरे शश्वत् कृतं वि चिनुयाम. शश्वत् = all. cp. No. 1.

(7) उत प्रहामतिदीव्या जयाति कृतं यच्छ्वघ्नी वि चिनोति काले । यो देवकामो न धना रुणद्धि समित्तं राया सृजति स्वधावान् (१०.४२.९) = उत अपि च श्वघ्नी काले यत् कृतं विचिनोति तत् कृतं (तां) प्रहां (तं श्वघ्नीम्) अतिदीव्य यः देवकामः (सः) जयति । स्वधावान् इन्द्रः (तस्य) धना धनानि न रुणद्धि । किंतु तं राया सं सृजति इत् खलु = He who is a devotee of the gods conquers that highest amount of wealth (कृतं) which (यत्) a dicer (श्वघ्नी) acquires (वि चिनोति) at dicing (काले), by out-dicing him. Indra, lord of riches (स्वधावान्), most certainly (इत्) unites (सं सृजति) him with wealth (राया) and does never (न) withhold (रुणद्धि) wealth (धना) from him.

प्रहा seems to have the meaning of कृत. Indra is called प्रहावान्. Or प्रहा may be far greater than कृत. The devotee acquires not only कृत but even प्रहा. प्रहा, अतिदीव्य and काले occur here only. काले = देवने. cp. 8. I have explained उत प्रहामतिदीव्या जयाति (P. 31 No. 29) differently. I am compelled to differ from myself here.

(8) कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने संवर्गं यन्मघवा सूर्यं जयत् । न तत्ते अन्यो अनु वीर्यं शकन्न पुराणो मघवन्नोत नूतनः (१०.४३.५)=यत् यदा मघवा इन्द्रः संवर्गं सूर्यं जयत् अजयत् तदा न यथा श्वघ्नी देवने कृतं विचिनोति तथा स धनं व्यचिनोत् । हे इन्द्र अन्यः ते तव तत् वीर्यम् अनु (कर्तुं) न शकत् शक्नोति । न पुराणः नापि नूतनः .

There was once great hostility between the worshippers of the Sun and those of Indra. संवर्गं सं रयिं जय (८.७५.१२); here संवर्गं seems to be the same as रयिं. देवने occurs here only. The Sun is a great treasure.

(9) उत्स्म वातो वहति वासो अस्या अधिरथं यदजयत्सहस्रम् । रथीरभून्मुद्गलानी गविष्टौ भरे कृतं व्यचेदिन्द्रसेना (१०.१०२.२)= मुद्गलानी इन्द्र-

सेना यत् यदा अधिरथं रथे स्थित्वा सहस्रम् अजयत् तदा अस्याः वासः वातः उत् वहति उदवहत् । गविष्टौ मुद्गलानी रथीः अभूत् । इन्द्रसेना भरे कृतं व्यचेत्.

She drove so hard that the wind raised on high her garment. गविष्टौ = in the fight for cows.

कृतानि

(10) स सव्येन यमति व्राधतश्चित्स दक्षिणे संगृभीता कृतानि । स कीरिणा चित्सनिता धनानि मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती (१ १००)=

With the left hand he holds even increasing weath (व्राधतः); in the right he holds all accumulated wealth. He gives (सनिता) wealth even to the humble bard (कीरिणा). May Indra with his followers, the Maruts, be for our welfare (ऊती = ऊत्यै). संगृभीता = संगृभीतानि = संगृहीतानि = accumulated.

(11) सभामेति कितवः पृच्छमानो जेष्यामीति तन्वा शूशुजानः । अक्षासो अस्य वि तिरन्ति कामं प्रतिदीव्ने दधत आ कृतानि (१० ३४) =

The gambler (कितवः) goes to the gambling den (सभां) inquiring (if any one was ready to play with him) and swelling (शूशुजानः) with wealth (तन्वा) in prospect with the consciousness (इति) 'I will win' (जेष्यामि). The dice (अक्षासः) increase (वि तिरन्ति) i. e. whet his desire for winning (कामं), as he already has made over (दधतः) i. e. bet his wealth to the competing gambler (प्रतिदीव्ने). शूशुजान occurs here and in 10-3 only.

कृते

(12) आ यज्ञैर्देव मर्त्य इत्था तव्यांसमूतये । अग्निं कृते स्वध्वरे पूरुरीळीतावसे (५ १७) = हे देव मर्त्यः पूरुः तव्यांसं धनवन्तम् अग्निं कृते स्वध्वरे ऊतये अवसे आ ईळीत याचेत.

इत्था यज्ञैः = महद्भिः हविर्भिः. पूरुः = of the Puru tribe कृते स्वध्वरे = in full offerings. ऊतये = अवसे = for wealth.

(13) कृते चिदत्र मरुतो रणन्त (७ ५७).

The Maruts do (चित्) revel (रणन्त) here (अत्र) in full offerings.

(14) **प्र यत्कृते चमसे मर्जयद्धरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः** (१०$\frac{९६}{९}$) = When after drinking Sōma Indra drenches even his horses in vessels full of Sōma. **कृत**=full. **कृते चमसे=कृते स्वध्वरे (१२).**

श्वघ्नी ?

(15) **पुनः पुनर्जायमाना पुराणी समानं वर्णमभि शुम्भमाना। श्वघ्नीव कृत्नुर्विज आमिनाना सर्वस्य देवी जरयन्त्यायुः** (१$\frac{९२}{१०}$). **पुनः पुनः जायमाना** = born again and again and yet **पुराणी** = old. **समानं वर्णम् अभि शुम्भमाना** = decking herself with the same colour. **सर्वस्य आयुः जरयन्ती** = wearing out the life of all or increasing the wealth (**आयुः**) of all. **विजः** occurs here and in **सो अर्यः पुष्टीर्विज इवामिनाति** (२$\frac{१२}{५}$) = Indra distributes (**आमिनाति**) the riches (**पुष्टीः**) of the enemy (**अर्यः**) like **विजः** (?). **विजः** = wagers ? **श्वघ्नी इव कृत्नुः** etc. = liberal (**कृत्नुः**) like a dicer. The dicer wins and liberally distributes his winnings (**विजः**). Ushas too is liberal of her gifts. **आमिनान** elsewhere means destroying.

(16) **येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहा कः। श्वघ्नीव यो जिगीवाँ लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः** (२$\frac{१२}{४}$) = **येन इमा इमानि विश्वा विश्वानि च्यवना च्यवनानि कृतानि** = who has been the cause of the fall of all these (clouds or mountains or treasures of heaven). **च्यवन** from **च्यु** to cause to fall. **यः दासं वर्णम् अधरं कः गुहा कः** = who has pressed down, driven into secret haunts, the Dāsa tribe. **जिगीवान्** = conquering. **अर्यः अरेः लक्षम् आदत्** = has seized the wealth of the enemy. **लक्षं**? Is **लक्ष** a member of the word **लक्ष्मी**? **लक्ष्मीः** = one that possesses wealth? **पुष्टानि** = wealth. Or **इव यथा श्वघ्नी लक्षं जयति**. But what do **श्वघ्नी** and **लक्ष** mean ?

(17) **इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र पुरो दधत्सनिष्यसि क्रतुं नः। श्वघ्नीव वज्रिन् सनये धनानां त्वया वयमर्य आजिं जयेम** (४$\frac{२०}{३}$) = **हे इन्द्र अस्माकं पुरः इमं यज्ञं दधत् नः अस्मभ्यं क्रतुं धनं सनिष्यासि ददासि। हे वज्रिन् धनानां सनये वयं त्वया सहायेन अर्यः अरेः आजिं जयेम इव यथा श्वघ्नी आजिं जयति तथा.**

सन् = to give. सनये = प्राप्तये. आजि = a bet, money, wealth. अस्माकं पुरः इमं यज्ञं दधत् etc. = placing before us so much wealth, thou art giving us a (veritable) treasure (क्रतुं).

(18) एवारे वृषभा सुतेऽसिन्वन् भूर्यावयः । श्वघ्नीव निवता चरन् (८४५२८). = हे वृषभ इन्द्र एवा एवम् अरे अरं पर्याप्तं सुते भूरि बहु वयः धनम् असिन्वन् बन्धनात् मुञ्चन् निवता चरन् आगच्छ.

The Padakara has एवारे and आवयः as padas. अरं = sufficient. अरे qualifies सुते. सि = to bind. अ + सि = to unbind, to give. भूरि + आ + वयः भूरि वयः असिन्वन् आ (गच्छ). Giving (असिन्वन्) immense (भूरि) wealth (वयः) like (इव) a dicer (श्वघ्नी) and moving (चरन्) down aerial slopes (निवता) come, now that enough (अरे) Sōma has been extracted (सुते). एवारे may have been एह्यारे (एहि + आ + अरे)

N. B. The usual note will be found at the end of this article.

क्रतुः

(1) इन्द्रः सहस्रदाव्नां वरुणः शंस्यानाम् । क्रतुर्भवत्युक्थ्यः (१५७) = Indra and Varuṇa are (भवति) laudable (उक्थ्यः) donors (क्रतुः) of thousands (सहस्र) of praiseworthy (शंस्यानां) gifts (दाव्नां). दा + वन् = a gift.

(2) स हि क्रतुः स मर्यः स साधुर्मित्रो न भूदद्भुतस्य रथीः । तं मेधेषु प्रथमं देवयन्तीर्विश उपब्रुवते दस्ममारीः (१७७३).

मर्यः = a brave warrior and therefore capable of winning and giving away wealth (साधुः). अद्भुतस्य अमितस्य धनस्य रथीः रथेन आनेता मित्रः न इव भूत् भवति. He brings in large treasures. Godly (देवयन्तीः) Āryan people (आरीः विशः) therefore invoke (उपब्रुवते) that greatest giver (दस्मं) first in battles (मेधेषु). मेधेषु = in battles where wealth (मेध) is to be had. आरीः =Āryan. आरीः विशः = Āryan people. दस् (= to give) + मः = दस्मः = the greatest giver. दस् + रः = दस्रः = a greater giver.

(3) वीरेण्यः क्रतुरिन्द्रः सुशस्तिरुतापि धेना पुरुहूतमीट्टे । आर्दयद् वृ

त्रमकृणोदु लोकं ससाहे शक्रः पृतना अभिष्टिः (१० १०४/१०) = इन्द्रः वीरेण्यः सु-शस्तिः क्रतुः अस्ति । उत अपि च धेना पुरुहूतम् ईट्टे । अभिष्टिः शक्रः वृत्रम् आर्दयत् । उ उरुं लोकं च अकृणोत् अकरोत् । पृतनाः ससाहे.

Indra is a donor (क्रतुः), one who makes gifts (सुशस्तिः) and gives brave sons (वीरेण्यः). The tongue (धेना) praises (ईट्टे) the all-called (पुरुहूतं) one. The giver (शक्रः = अभिष्टिः) killed Vṛtra, defeated (ससाहे) armies (पृतनाः) and made wide space (उ लोकं). वीरेण्य is like दिदृक्षेण्य. वीर + एन्यः = वीरेण्यः. What does it mean ? सुशस्तिः = शस्तियुक्तः. शस् = to give; शस्तिः = a gift. धेना = a tongue, from धे (= to suck). उ लोकं = wide space. Vṛtra envelopes the universe with darkness and thus makes it small. Indra dispels darkness and makes wide breathing space. अभिष्टिः = wealth; one possessed of wealth.

(4) क्रतुर्न नित्यः (१ ६६/३) । (5) क्रतुर्न भद्रः (१ ६७/१) = Agni is one's own (नित्यः) like (न) a treasure and rich (भद्रः) like a treasure.

(6) त्वं सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतुः (१ ९१/५). सत्पतिः = a master of wealth. वृत्रहा = a killer of Vṛtra i. e. foes. भद्रः क्रतुः = a rich treasure.

(7) शुष्मिन्तमो हि ते मदो द्युम्निन्तम उत क्रतुः (१ १२७/९ । १ १७५/५).

These words are addressed to Agni in the 1st Ṛk. and to Indra in the 2nd. Sōma (मदः) gives to each the highest inspiration. Their treasurer is packed with wealth. शुष्मं = strength. द्युम्नं = wealth. शुष्मिन्तमः = charged witn the highest inspiration. द्युम्नितमः = filled to the utmost with wealth.

(8) साव्हान् विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः । अग्निस्तुविश्रवस्तमः (३ ११/६) = Agni defeats (साव्हान्) all foes (अभियुजः); highest of those that possess immense riches (तुविश्रवस्तमः), he is the bright (अमृक्तः) treasure of the gods. Vide अमृक्त (p. 69 No. 1). श्रवः = क्रतुः = wealth.

(9) पुरोळाशं सनश्रुत प्रातःसावे जुषस्व नः । इन्द्र क्रतुर्हि ते बृहन् (३ ५२/४) = हे सनश्रुत इन्द्र प्रातःसावे नः पुरोळाशं जुषस्व । ते तव हि क्रतुः बृहन्.

सनश्रुत = ever (सन) known (श्रुत). प्रातःसावे = in the morning Sōma-offering. जुषस्व = taste. क्रतुः = a treasure.

(10) मा नो निदे च वक्तवेऽर्यो रन्धीरराव्णे । त्वे अपि क्रतुर्मम (७३१) = हे इन्द्र नः अस्मान् निदे वक्तवे अराव्णे मा रन्धीः । मम क्रतुः त्वे त्वयि अपि एव.

निदे = वक्तवे = to the slanderer. निद् = वक्तुः. वच्+तुः=वक्तुः. रा = to give. रावन्= a giver. अरावन्= one that does not give offerings to the gods or wealth to the Āryans. अर्यः is either genitive or nominative. The genitive cannot be construed. अर्ये (= अरये) would be correct. Or अर्यः ईश्वरः त्वं may be the construction. त्वे अपि etc. = my treasure is in thee alone.

क्रतवः

(11) अप्रक्षितं वसु बिभर्षि हस्तयोरषाल्हं सहस्तन्वि श्रुतो दधे। आवृतासोऽवतासो न कर्तृभिस्तनूषु ते क्रतव इन्द्र भूरयः (१५) = Thou carriest (बिभर्षि) in thy hands (हस्तयोः) inexhaustible (अप्रक्षितं) wealth (वसु), hast (दधे) strength (सहः) in thy body (तन्वि), strength that can never be overcome (अषाल्हं), famous (श्रुतः) as thou art. Numerous (भूरयः) treasures (क्रतवः) are in thy body (तनूषु), O Indra, resembling in this pits (अवतासः) covered (आवृतासः) by their makers (कर्तृभिः) in order to conceal their treasures.

As immense wealth lies buried in deep pits, so does it lie concealed in Indra's body too. सहः and श्रुतः may mean wealth. सहः is both strength and its result viz. riches. In दीर्घश्रुत् and दीर्घश्रुत्तम, श्रुत् means wealth. श्रुतः is plural of that word. Indra has wealth crammed into every part of his body.

(12) आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदब्धासोऽपरीतास उद्भिदः (१८९१).

आ + यन्तु. भद्राः = full of riches. अ + दब्ध = never attacked. अ + परि + इत = never opposed or attacked. उद्भिदः ? This word is used of Sōma, the Maruts, the gods, day and night, and trea-

sures. Does it mean powerful? capable of bringing out by digging? or overflowing riches?

(13) इन्द्रस्य वज्र आयसो निमिश्ल इन्द्रस्य बाह्वोर्भूयिष्ठमोजः। इन्द्रस्य शीर्षन् क्रतवो निरेक आसन्नेषन्त श्रुत्या उपाके (८९६).

आयसः वज्रः इन्द्रस्य बाह्वोः निमिश्लः = A steel-bolt is invariably placed (निमिश्लः) in Indra's arms. भूयिष्ठम् ओजः = (so also) the greatest possible strength (is placed there). Treasures (क्रतवः) for distribution (निरेके) lie in Indra's head (शीर्षन् = शीर्षणि). The last quarter is unintelligible.

क्रतवः full of wealth

(14) ऋभुक्षणो वाजा मादयध्वमस्मे नरो मघवानः सुतस्य। आ वोऽर्वाचः क्रतवो न यातां विभ्वो रथं नर्यं वर्तयन्तु (७४८) = हे ऋभवः अस्मे अस्माभिः सुतस्य सुतेन सोमेन मादयध्वं मद्युक्ताः भवत। यातां मार्गेण गच्छतां वः युष्माकं नर्यं रथं क्रतवः विभ्वः अश्वाः न सद्यः एव अर्वाचः सन्तः आवर्तयन्तु.

ऋभु धनम्। तेन युक्तं क्षन् धनं येषां ते. वाजाः = वाजेन धनेन युक्ताः. नरः = धनवन्तः। धनस्य दातारश्च. मघवानः = धनवन्तः. These 4 adjectives qualify ऋभवः or देवाः understood. क्रतवः = विभ्वः = धनवन्तः (अश्वाः). नर्यं = धनवन्तं (रथम्). Thus the Ṛbhus and their chariot and horses are full of riches. अर्वाचः=moving downwards. न = in a moment.

(15) क्रतूयन्ति क्रतवो हृत्सु धीतयो वेनन्ति वेनाः पतयन्त्या दिशः। न मर्डिता विद्यते अन्य एभ्यो देवेषु मे अधि कामा अयंसत (१०६४) = The rich gods (क्रतवः) give riches (क्रतूयन्ति). In their hearts (हृत्सु) lie riches (धीतयः). The birds (वेनाः) i. e. the gods fly about (वेनन्ति = पतयन्ति) in all directions (आ दिशः). There is none other than these (एभ्यः) that can show us grace or mercy (मर्डिता). My desires (मे कामाः) have gone up (अयंसत) among the gods (देवेषु अधि). हृत्सु धीतयः is difficult.

क्रतुः = wealth

(16) यस्ते साधिष्ठोऽवस इन्द्र क्रतुष्टमा भर। अस्मभ्यं चर्षणीसहं सस्निं वाजेषु दुष्टरम् (५३५) = हे इन्द्र अवसे कल्याणाय ते तव यः साधिष्ठः

क्रतुः तम् अस्मभ्यम् आभर आहर देहि। कीदृशं क्रतुम्। चर्षणीसहं सस्निं वाजेषु दुष्टरं च.

साध् (= to give) + इष्ठः = साधिष्ठः = the best giver. अवसे = for (our) prosperity. Indra overcame the 5 Āryan tribes (चर्षणीसहं), was capable of making gifts (सस्निं) and could not be beaten (दुष्टरं) in battles. So wealth given by him should possess these characteristics. सस्नि from सन् (= to give) reduplicated. वाजेषु = in battles. दुष्टरं = दुः + तरं = difficult to destroy.

क्रतु = wealth

(17) ऋतेन मित्रावरुणावृतावृधावृतस्पृशा। क्रतुं बृहन्तमाशाथे (१ २/८)= ऋतेन ऋतवृधौ ऋतस्पृशौ मित्रावरुणौ बृहन्तं क्रतुम् आशाथे = Mitra and Varuṇa who increase wealth (ऋतावृधौ) and fill it to the full (ऋतस्पृशा) by means of their wealth (ऋतेन) give (आशाथे) large (बृहन्तं) wealth (क्रतुं). ऋत and क्रतु both mean wealth. स्पृश् = to fill to the full. आ + शा = to give.

(18) अति नः सश्चतो नय सुगा नः सुपथा कृणु। पूषन्निह क्रतुं विदः (१ ४२/७) = हे पूषन् इह अस्मासु क्रतुं धनं विदः देहि. The rest is explained on P. 15 No. 2.

(19) अभि सूयवसं नय न नवज्वारो अध्वने। पूषन्निह क्रतुं विदः (१ ४२/८) = हे पूषन् अस्मान् सुयवसं तृणप्रचुरं धान्यप्रचुरं च देशम् अभि प्रति नय.

न नवज्वारो अध्वने? ज्वार occurs here only. It is impossible to guess the meaning. अध्वने मार्गाय नवज्वारः नूतनः संतापः न भवतु (सायणः)=let there be no new (inexperienced) heat on the road.

(20) शग्धि पूर्धि प्र यंसि च शिशीहि प्रास्युदरम्। पूषन्निह क्रतुं विदः (१ ४२/९). शग्धि = पूर्धि - यंसि = शिशीहि =give. शक्, पूर्, यम् and शा all mean to give. प्रासि = fill. उदरं = a belly; a store-house Give us wealth that would fill our belly i. e. satisfy us entirely. उदरं figuratively would mean a treasure. The Pada-patha is प्रासि which we again find in 8 1/23. Were it not for this second appearance of प्रासि, I would split it into प्र and आसि. हे पूषन् त्वं प्रकर्षेण उदरं धननिधिः आसि = Thou art, O P., an inexhaustible treasure.

(21) अर्वद्भिर्वाजं भरते धना नृभिरापृच्छ्यं क्रतुमा क्षेति पुष्यति (१ ६४/१३)

= (The man favoured by the Maruts) carries (आभरते) immense wealth ; he rules over it (क्षेति), increases it (पुष्यति). अर्वत् = नृ = वाज = धन = क्रतु = weath. आपृच्छ्यं = (so huge) as to raise questions or curiosity. अर्वद्भिः = नृभिः = धनैः=(packed) with wealth. All the 5 words mean immeasurable wealth.

(22) पितुर्न पुत्राः क्रतुं जुषन्त श्रोषन् ये अस्य शासं तुरासः । वि राय और्णोद् दुरः पुरुक्षुः पिपेश नाकं स्तृभिर्दमूनाः (१ ६⁄८)= ये तुरासः तुराः अस्य शासं श्रोषन् शृण्वन्ति ते न यथा पुत्राः पितुः क्रतुं धनं जोषन्ते लभन्ते तथा अस्य अग्नेः क्रतुं जुषन्त लभन्ते । अग्निः रायः दुरः द्वाराणि वि और्णोत् उद्घाटितवान् । दमूनाः अग्निः नाकं दिवं स्तृभिः तारकाभिः पिपेश अलंकृतवान्.

Those that listen (श्रोषन्), to Agni's instructions or order (शासं) receive from him wealth as do sons from their father. Agni has opened (वि + और्णोत्) the doors (दुरः) of wealth (रायः). Owner of sacrificers' homes (दमूनाः) he bejewels (पिपेश) heaven (नाकं) with stars (स्तृभिः). श्रु-स्-स् (of लेट्)+ अन्=श्रोषन्. तुरासः =donors पुरु क्षु धनं यस्य सः पुरुक्षुः=possessed of wealth. पुरु and क्षु both mean wealth. दुरः Cp. English doors. पिश् = to adorn.

(23) ऋतस्य रश्मिमनुयच्छमाना भद्रंभद्रं क्रतुमस्मासु धेहि । उषो नो अद्य सुहवा व्युच्छास्मासु रायो मघवत्सु च स्युः (१ १२³⁄३). ऋतस्य रश्मिम् अनुयच्छमाना=giving constantly a line i. e. a succession of wealth. क्रतुं = wealth. सुहवा = easy to call; or सु धनम् । तेय युक्तः हवः धनं यस्याः सा = possessed of immense wealth. The Dawn is solicited to rise (व्युच्छ). मघवत्सु अस्मासु = in us who *will be* rich. भद्रं = wealth. भद्रं भद्रं=great wealth. भद्र, क्रतु and रायः all mean wealth.

(24) अध क्रतुं विदतं गातुमर्चत उत श्रुतं वृषणा पस्त्यावतः (१ १५¹⁄२) = हे वृषणा वृषणौ मित्रावरुणौ अध अथ अर्चते स्तोत्रं हविः वा अर्पयते यजमानाय क्रतुं गातुं विदतं दत्तम् । उत पस्त्यावतः हविष्मतः यजमानस्य (आव्हानं) श्रुतं शृणुतम्.

क्रतुं = गातुं = धनम्. विद् = to give. विदतं = give. अर्चते = to him who offers praises or offerings. पस्त्या = an offering or a seat.

(25) तमस्य राजा वरुणस्तमश्विना क्रतुं सचन्त मारुतस्य वेधसः । दाधार दक्षमुत्तममहर्विदं व्रजं न विष्णुः सखिवाँ अपोर्णुते (१ १५⁴⁄४).

King Varuṇa and the As'wins enjoy (सचन्त) that wealth (क्रतुं) of Vishṇu who is so capable (वेधसः) and has the Maruts मारुतस्य) for his friends. He gives (दाधार) the best (उत्तमं) wealth (दक्षं) and throws open (अप + ऊर्णुते) in a moment (न) cow-pens (व्रजं), in company with his friends (सखिवान्). It is not only men that receive wealth from Vishṇu ; even great gods look up to him for that favour. Vishṇu, it seems, was once accompanied by the Maruts, as Indra was in later times. Like Indra he threw open strongholds in which lay imprisoned the Sun, the day, the Dawn and cows. अहर् = day or the Sun. विद् = to give. अहर्विदं व्रजं = the stronghold that, on being thrown open, was to give to the world the day or the Sun. Cp. अहः स्वर् विविदुः केतुमुस्राः (१ ७१/२).

(26) शुक्रेभिरङ्गै रज आ ततन्वान् क्रतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः । शोचिर्वसानः पर्यायुरपां श्रियो मिमीते बृहतीरनूनाः (३.१) = शुक्रेभिः शुक्रैः अङ्गैः रजः द्याम् आततन्वान् कविभिः पवित्रैः क्रतुं पुनानः अपां शोचिः परि वसानः आयुः अग्निः बृहतीः अनूनाः पूर्णाः श्रियः धनं मिमीते ददाति.

The description is applicable to both Sōma and Agni. Agni is born of mother-waters and consequently wears (वसानः) their (अपां) lustre. Sōma is diluted in water and therefore looks lustrous. Both have resplendent limbs, flames in one case, brilliance in the other. With these they stretch the darkened heaven (रजः). Both give immense (अनूनाः = बृहतीः) wealth (श्रियः). आयुः= श्रियः=wealth. Agni is sometimes styled कविक्रतु which probably is explained by क्रतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः=giving wealth by help of the miracle-workers, the Maruts who are great donors (पवित्रैः). The Maruts were once attendants of Agni. Cp. मरुद्भिरग्न आ गहि (१।१९). Agni's epithet (कविक्रतु) is used of Soma also.

(27) अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हृदिस्पृशम् । ऋध्यामा त ओहैः (४ १/१०) = हे अग्ने तव स्तोमैः ओहैः अद्य हृदिस्पृशं भद्रं तं क्रतुं न सद्यः ऋध्याम.

ओहैः=स्तोमैः. ओहं, स्तोमं, and ब्रह्माणि are used in RV. 1 ⁶/₁ and mean prayers or praises. हृदिस्पृशं = heart-filling, abundant. भद्रं = क्रतुं = wealth. ऋध्याम ? We shall obtain ? What is अश्वं

न ? As one obtains a (war-) horse ? Or न = सद्यः. न (after क्रतुं) = at once. By praising thee, O Agni we shall obtain (not only) that horse, (but what is more), heart-filling i. e. abundant wealth. क्रतुर्न भद्रः is said of Agni (१ ६/७). Agni may also be called अश्व. But तं is not Agni, though Sāyana says so. तं may stand for पुत्रं. We shall obtain a son by praises of thee, a son that is brave like a war-horse and a blessing like abundant wealth.

(28) ४ २०/३ explained under श्वघ्नी. (P. 102 No. 17).

(29) सूरश्चिद्रथं परितक्म्यायां पूर्वं करदपरं जूजुवांसम् । भरच्चक्रमेतशः सं रिणाति पुरो दधत्सनिष्यति क्रतुं नः (५ ३/१ १/१) = इन्द्रः सूरः सूर्यस्य चित् अपि रथं परितक्म्यायां दिवि गमने पूर्वं जूजुवांसं च सन्तम् अपरं करत् अकरोत् । एतशः चक्रं पुरो दधत् भरत् । किंतु इन्द्रः तत् चक्रं सं रिणाति । अस्मभ्यं च क्रतुं धनं सनिष्यति ददाति.

The Sun was driving his chariot fast in his journey across heaven. Indra, not liking this, stopped the chariot. The Sun sped the wheel and drove it on. Indra destroyed it. There was a clash between Sun-worship and Indra-worship. परितक्म्या, usually interpreted to mean night, seems to mean a journey. जु = to run fast. जूजुवांसं speeding fast. भरत् and दधत् are verbs having for their subject एतशः. एतशः = the brilliant Sun. सं रिणाति = destroys.

(30) ध्रुवं ज्योतिर्निहितं दृशये कं मनोजविष्ठं पतयत्स्वन्तः । विश्वे देवाः समनसः सकेता एकं क्रतुमभि वि यन्ति साधु (६ १०/१) = पतयत्सु चलेषु अन्तः मध्ये मनोजविष्ठं मनसोऽपि अधिकवेगं ध्रुवं ज्योतिः अग्न्याख्यं दृशये कं निहितम् । समनसः सकेताः विश्वे देवाः एकं साधु साधुं क्रतुम् अभि वि यन्ति. A luminary (ज्योतिः), swifter than the mind (मनोजविष्ठं), yet steady (ध्रुवं), has been placed (निहितं) among (अन्तः) flying (पतयत्सु) i. e. mortal men to enable them to see (दृशये). All the gods possessed of wealth (समनसः = सकेताः) go (यन्ति) at once (वि) to (अभि) the wealth-giving (साधु=साधुं) treasure (क्रतुं).

Rk. 4 says:-इदं ज्योतिरमृतं मर्त्येषु । अयं स जज्ञे ध्रुव आ निषत्तोऽमर्त्यस्तन्वा वर्धमानः. So पतयत्सु = मर्त्येषु. Agni is a treasure that unfailingly supplies wealth to the gods. मनः = केतः = wealth.

Rk. 6 says :—इदं ज्योतिर्हृदय आहितम्. Agni as reason is placed in man's heart. So Agni is both material and immaterial. He is seen by the physical eye and by the mind.

(31) तव प्र यक्षि संदृशमुत क्रतुं सुदानवः । विश्वे जुषन्त कामिनः (६.१६.१) = हे अग्ने तव संदृशं रूपं प्र यक्षि प्रकर्षेण देहि । उत अपि च सुदानवः दानूनां दानानां दातारः कामिनः धनकामाः विश्वे सर्वे जनाः क्रतुं त्वया दत्तं जुषन्त सेवन्ते.

यक्षि is 2nd per. sing. imperative. तव संदृशं = gold which has the colour of fire.

(32) एता नो अग्ने सौभगा दिदीह्यपि क्रतुं सुचेतसं वतेम । विश्वा स्तोतृभ्यो गृणते च सन्तु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः (७.३.१०) = हे अग्ने नः अस्मभ्यम् एता एतानि सौभगा सौभगानि धनानि दिदीहि देहि । सुचेतसं धनयुक्तं क्रतुं धनम् अपि वतेम अन्येभ्यः प्रेषयिष्यामः । स्तोतृभ्यः गृणते च विश्वा विश्वानि सौभगानि सन्तु । यूयं स्वस्तिभिः नः अस्मान् सदा पात रक्षत । यद्वा । सदा धनेन रक्षत.

दी = to give. चित् =to give. चेतस् = a gift, wealth. अपि is sometimes prefixed to वत्, sometimes it is parted from it. अपि-वत् or अपिवातय् =to send; to give स्तोतृभ्यः = गृणते.

(33) इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा । शिक्षा णो अस्मिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि (७.३२.२६) = हे पुरुहूत इन्द्र यथा पिता पुत्रेभ्यः क्रतुं धनम् आहरति तथा नः अस्मभ्यं क्रतुं धनम् आभर आहर अर्पय । नः अस्मभ्यं अस्मिन् यामनि रणे शिक्ष धनं देहि । जीवाः जीवन्तः वयं ज्योतिः अशीमहि.

शिक्ष् = give, from शक् + स् (of लेट्). यामनि = in this battle. या + मन्. या = to attack, to go against an enemy. जीवाः = when alive. अशीमहि = we shall enjoy. ज्योतिः = the light of the Sun or wealth.

(34) इमे मित्रो वरुणो दूळभासोऽचेतसं चिच्चितयन्ति दक्षैः । अपि क्रतुं सुचेतसं वतन्तस्तिरश्चिदंहः सुपथा नयन्ति (७.६०.६) = दूळभासः दुःखेन कष्टेन ये दभ्यन्ते हिंस्यन्ते ते मित्रः वरुणः अर्यमा इमे देवाः अचेतसम् अधनवन्तं

चित् अपि दक्षैः धनैः चितयन्ति धनवन्तं कुर्वन्ति । सुचेतसं धनयुक्तं क्रतुं धनम् अपिवतन्तः प्रेषयन्तः सुपथा अंहः दारिद्र्यात् चित् अपि तिरः नयन्ति·

चेतस् = wealth, from **चित्** = to give. **तिरः** governs the accusative. **अंह** = adversity, poverty. **अपिवत्** = to send, to give.

(35) गर्भो यज्ञस्य देवयुः क्रतुं पुनीत आनुषक् । स्तोमैरिन्द्रस्य वावृधे मिमीत इत् (८ १/१ २/१) = देवयुः देवान् कामयमानः यज्ञस्य धनस्य गर्भः निधिः भवति । असौ आनुषक् सततं क्रतुं धनं पुनीते ददाति । इन्द्रस्य स्तोमैः स वावृधे वर्धते । अन्येभ्यो धनं मिमीते ददाति इत् एव.

गर्भो यज्ञस्य is obscure. **यज्ञ** does mean wealth. By praising Indra one grows richer and gives his wealth to the godly.

(?6) इन्द्रः सुतेषु सोमेषु क्रतुं पुनीत उक्थ्यम् । विदे वृधस्य दक्षसो महान् हि षः (८ १/१ ३) = सुतेषु सोमेषु इन्द्रः उक्थ्यं स्तुत्यं क्रतुं धनं पुनीत ददाति । स वृधस्य वृद्धस्य महतः दक्षसः धनस्य विदे दाता भवति.

उक्थ्यं = so great as to demand or deserve praise. We find both **क्रतु** and **दक्ष** here; both mean wealth.

(37) इमां धियं शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण सं शिशाधि (८ ४/३ २) = हे देव वरुण इमां धियं शिक्षमाणस्य दातुः दात्रे क्रतुं दक्षं सं पूर्णं शिशाधि देहि·

शक् (reduplicated) + **स्** (of **लेट्**) = **शिक्ष्** = to give. **क्रतुं** = **दक्षं** = **धनम्**. **शा** by reduplication **शिशा**. **शिशा** + **धि** = give.

(38) आदू नु ते अनु क्रतुं स्वाहा वरस्य यज्यवः । श्वात्रमर्का अनूषतेन्द्र गोत्रस्य दावने (८ ६/५ ३) = हे इन्द्र आत् अनु अनन्तरम् ऊ नु एव ते तव गोत्रस्य दावने यज्यवः अर्काः वरस्य स्वाहा क्रतुं श्वात्रम् अनूषत =

The givers of wealth (**यज्यवः =अर्काः**), O Indra, immediately (**आत् अनु**), gave (**अनूषत**) wealth (**श्वात्रं=क्रतुं**) together with an offer (**स्वाहा**) of the best wealth (**वरस्य**) at the time of giving (**दावने**) the contents of the cow-pen (**गोत्रस्य**). **क्रतु, वर, श्वात्र, अर्क, गोत्र**= wealth. **स्वाहा** = with an offer. **यज्** (= to give) + **युः** = a giver. **अर्क** = wealth; one possessed of wealth. I have construed and interpreted the Rk. as above; but I am not satisfied with it, nor with the interpretation given by Sāyaṇa.

(39) सखायः क्रतुमिच्छत कथा राधाम शरस्य । उपस्तुतिं भोजः सूरिर्यो अन्हयः (८ $\frac{७०}{१३}$) = हे सखायः शरात् क्रतुं धनम् इच्छत याचध्वम् । यः अन्हयः सूरिः भोजः तस्य शरस्य उपस्तुतिं कथा कथं राधाम साधयिष्यामः. इच्छत = seek, ask, beg. कथा = कथम्.. राधाम = shall accomplish. शर was the name of a liberal-minded king. उपस्तुतिः = worthy praise. भोजः = सूरिः = a liberal donor. अन्हयः = never subject to any diminution (न्हय) of wealth.

(40) सना दक्षमुत क्रतुमप सोम मृधो जहि । अथा नो वस्यसस्कृधि (९ $\frac{४}{३}$). सन = give. क्रतुं = दक्षं = धनम्. अपजहि = kill outright. मृधः = foes. अथ = then. वस्यसः = वसीयसः = richer, very rich.

(41) भद्रं नो अपि वातय मनो दक्षमुत क्रतुम् (१० $\frac{२५}{१}$). भद्रं = मनः = दक्षं = क्रतुं = धनम्. अपिवातय = give.

(42) क्रतुं नः सोम जीवसे ० विवक्षसे (१० $\frac{२५}{४}$) = Thou bringest (विवक्षसे) wealth (क्रतुं) to us that we may live in prosperity (जीवसे).

(43) आपो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च । रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नीः सरस्वती तद् गृणते वयो धात् (१० $\frac{३०}{१२}$) = हे रेवतीः धनवत्यः आपः यूयं वस्वः वसुनः धनस्य क्षयथ ईशिध्वे । यूयं भद्रं क्रतुम् अमृतं च बिभृथ । यूयं स्वपत्यस्य रायः पत्नीः स्वामिन्यः स्थ । सरस्वती गृणते स्तुवते तत् वयः धनं धात् ददातु.

रे = वसु = क्रतुः = अमृतं = रायः = वयः = wealth. क्षि = to rule over, to be master of. पत्नीः = mistresses, owners. सु धनम् । तेन युक्तम् अपत्यं यस्मिन् तस्य रायः = of wealth that is full of wealth added to wealth. The usual rendering of स्वपत्यस्य is अपत्ययुक्तस्य = consisting of offspring.

(44) ये स्था मनोर्यज्ञियास्ते शृणोतन यद्वो देवा ईमहे तद्दातन । जैत्रं क्रतुं रयिमद्वीरवद्यशस्तद्देवानामवो अद्या वृणीमहे (१० $\frac{३६}{१०}$) = हे देवाः ये यूयं मनोः यज्ञियाः स्थ ते शृणोतन शृणुत । वः युष्मान् यत् ईमहे याचामहे तत् ददातन दत्त । देवानां जैत्रं क्रतुं रयिमत् वीरवत् यशः तत् अवश्च अद्य आवृणीमहे याचामहे.

15

मनोः याश्रियाः = givers of wealth to Manu, the human progenitor. शृणोतन = शृणुत. ददातन = दत्त. ईमहे = आवृणीमहे = याचामहे. यश = जैत्र = क्रतु = रयि = वीर = यशस् = अवः = wealth. यज् = to give. यज्ञ = what is given, wealth.

(45) विश्वस्य हि प्रेषितो रक्षसि व्रतमहेळयन्नुच्चरसि स्वधा अनु। यदद्य त्वा सूर्योपब्रवामहै तं नो देवा अनु मंसीरत क्रतुम् (१०³⁷) = हे सूर्य प्रेषितः त्वं विश्वस्य व्रतं रक्षसि। स्वधाः अनु अहेळयन् उच्चरसि। यत् अद्य त्वाम् उपब्रवामहै याचामहे तं क्रतुं देवाः नः अस्मभ्यम् अनुमंसीरत अनुमन्यन्ताम्.

रक्षसि = ददासि. प्रेषितः = commissioned (by the highest to perform a certain task) or प्र इषा धनेन युक्तः = possessed of riches. व्रतं = acts, life, or wealth. विश्वस्य = विश्वेषां देवानां मनुष्याणां च. अहेळयन् = not contemning or disregarding. उच्चरसि = movest on high. स्वधाः अनु = in obedience to orders. उपब्रवामहै = we ask or beg. अनुमन् = to give.

(46) प्र वो वायुं रथयुजं पुरंधिं स्तोमैः कृणुध्वं सख्याय पूषणम्। ते हि देवस्य सवितुः सवीमनि क्रतुं सचन्ते सचितः सुचेतसः (१०⁶⁴) = हे ऋत्विजः वः यूयं रथयुजं वायुं पुरंधिं पूषणं च स्तोमैः सख्याय प्र कृणुध्वम्। सचितः सुचेतसः ते देवाः हि देवस्य सवितुः सवीमनि क्रतुं सचन्ते.

प्र कृणुध्वं = draw near, attract. प्र + कृ and आ + कृ mean to draw near, to attract. सख्याय = for obtaining wealth. रथयुजं = who yokes Indra's chariot. पुरंधिं = धनवन्तम्. सवीमनि = in the distribution of wealth (made by Savitṛ). सू = to give) + ईमन् = सवीमन् = giving, distribution. चित् and चेतस् both mean wealth. सचितः = सुचेतसः = possessed of wealth. सचन्ते = लभन्ते ददति वा.

(47) इरज्यन्नग्ने प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य। स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पृणक्षि सानसिं क्रतुम् (१०¹⁴⁰) = हे अमर्त्य अग्ने इरज्यन् ईशानः त्वम् अस्मे अस्माकं रायः प्रथयस्व। स त्वं दर्शतस्य वपुषः रायः वि राजसि। तस्मात् सानसिं क्रतुं पृणक्षि.

इरज्यन् = ruling (over large treasures of riches). प्रथयस्व = spread i. e. increase. जन्तुभिः ? जन्तुभिः सह ? coupled with children. Give us wealth and children. Cp. अग्निर्देवेभिर्मनुषश्च जन्तुभिः

(३६/३). Or जन्तुभिः धनैः युक्तान् रायः. वपुषः = दर्शतस्य = दर्शनीयस्य (रायः). वि राजसि = ईशिषे. पृणक्षि from पृच् = to give. सानसिं (from सन् = to give; to enjoy) = as large as can be given or enjoyed, full.

क्रतुना = with wealth

(48) त्वया ह्यग्ने वरुणो धृतव्रतो मित्रः शाशद्रे अर्यमा सुदानवः। यत्सीमनु क्रतुना विश्वथा विभुररान्न नेमिः परिभूरजायथाः (१।१४१।९)= हे अग्ने त्वया सहायेन हि धृतव्रतः वरुणः मित्रः अर्यमा एते सुदानवः देवाः शाशद्रे धनं ददुः। यत् यस्मात् सीम् अनु एतेषु वर्तमानेन क्रतुना सह विश्वथा विभुः त्वम् अरान् नेमिः न इव एतान् देवान् परिभूः अजायथाः.

These 3 gods, known for their liberality (सुदानवः), were made liberal of their gifts by Agni's advancing wealth to them unceasingly. By this wealth which we find in (अनु) these (सीं) gods Agni stood over and around them as a felly stands around the spokes of a wheel. Agni is the richest god and supplies wealth to the other gods. He was born rich. धृतव्रतः=whose laws are obeyed. शद् (=to give) by reduplication शाशद्. शाशद् + र् + ए = शाशद्रे. विश्वथा विभुः = rich in every way.

(49) साकं हि शुचिना शुचिः प्रशास्ता क्रतुनाजनि (२।५।४)= The donor (प्रशास्ता), the blazing Agni (शुचिः) was indeed (हि) born (अजनि) in company with (साकं) blazing (शुचिना) wealth (क्रतुना) i. e. gold. प्र + शास् = to give. प्रशास्तृ is also the name of a priest. Agni is होतृ, पोतृ, प्रशास्तृ etc.

(50) युवं देवा क्रतुना पूर्व्येण युक्ता रथेन तविषं यजत्रा। आगच्छतं नासत्या शचीभिरिदं तृतीयं सवनं पिबाथः (८।५७।१)= हे देवौ यजत्रौ नासत्यौ पूर्व्येण क्रतुना शचीभिः युक्तौ रथेन तविषं युवाम् आगच्छतम्। इदं तृतीयं सवनं पिबथः पिबतम्.

पूर्व्य = first-rate, prior in value. क्रतुना = शचीभिः = with gifts of wealth युक्ता = युक्तौ = possessed of, taking with (you). यजत्रा= यजत्रौ = gives; from यज्=to give. तविषं occurs 4 times in RV. In 3 places it is an adjective. But here it is an adverb. It means strong, mighty. Here perhaps तविषं = with force, rapidly.

(51) परि चिन्मर्तो द्रविणं ममन्यादृतस्य पथा नमसा विवासेत् । उत स्वेन क्रतुना सं वदेत श्रेयांसं दक्षं मनसा जगृभ्यात् (१०³¹) = मर्तः द्रविणं परि सर्वतः ममन्यात् याचेत चित् एव । ऋतस्य पथा धनमार्गेण नमसा धनेन विवासेत् विवसेत् निवसेत् । उत अपि च स्वेन धनेन क्रतुना धनेन संवदेत संगच्छेत । मनसा धनेन सह श्रेयांसं दक्षं धनं जगृभ्यात् गृह्णीयात् .

Mortal man should pray for, and live happ ly with wealth. **मन्** = to beg. **विवास्** = **विवस्** = to live in close contact with. **द्रविण, ऋत, नमस्, स्व, क्रतु, श्री, दक्ष** and **मनस्** all mean wealth. If **विवास्** means to worship, then **ऋतस्य हविषः पथा = नमसा = हविषा अग्निं विवासेत् परिचरेत्** . **श्रेयांसं = श्रिया धनेन अधिकं (दक्षं) =** full of wealth.

दक्षैः and **क्रतुना** = with wealth

(52) सुदक्षो दक्षैः क्रतुनासि सुक्रतुरग्ने कविः काव्येनासि विश्ववित् । वसुर्वसूनां क्षयसि त्वमेक इत् द्यावा च यानि पृथिवी च पुष्यतः (१०⁹¹) = हे विश्ववित् अग्ने त्वं दक्षैः सुदक्षः क्रतुना सुक्रतुः काव्येन कविः असि । यानि द्यावापृथिव्यौ पुष्यतः तेषां सर्वेषां वसूनां वसुः त्वं क्षयसि.

सुदक्षः etc. Cp. 1⁹¹ on which the 1st half of the present Ṛk is based. **दक्ष, क्रतु** and **वसु** = wealth. **कविः** = one possessed of wealth. **काव्येन** = with wealth. **क्षयसि** = rulest. **पुष्यतः** = increase. **विश्वं (धनं) वेत्ति ददाति असौ विश्ववित्** .

क्रत्वा = with wealth.

(53) श्वसित्यप्सु हंसो न सीदन् क्रत्वा चेतिष्ठो विशामुषर्भुत् । सोमो न वेधा ऋतप्रजातः पशुर्न शिश्वा विभुर्दूरेभाः (१⁶⁵) = उषसि बुध्यते उषसं वा बोधयति असौ उषर्भुत् । क्रत्वा धनेन विशां जनानां चेतिष्ठः दातृतमः । सोमः न इव ऋतात् उदकात् प्रकर्षेण जातः । शिश्वा शिशुना वत्सेन पशुः न इव । विभुः वेधाः । दूरे भाः यस्य सः । अग्निः अप्सु सीदन् हंसः न इव श्वसिति रौति.

While sitting hidden in water, Agni hoots (?) like a swan. **उषर्भुत्** = Agni wakes up at dawn or awakens the Dawn. **चेतिष्ठः** from **चित्** = to give. Sōma and Agni are water-born (**ऋतप्रजातः**). Or **ऋतं धनम् । प्र धनम् । तेन युक्तं जातं धनं यस्य** = one exceedingly

rich. वेधाः = विभुः = powerful. दूरेभाः = shining far off. पशुर्न शिश्वा ? The Dawn is पशुः i. e. a cow who big with child i. e. the Sun shines far off. So does Agni. श्वस् = to roar, to bellow. What is the word for the cry of a swan?

(54) देवो न यः सविता सत्यमन्मा क्रत्वा निपाति वृजनानि विश्वा । पुरुप्रशस्तो अमतिर्न सत्य आत्मेव शेवो दिधिषाय्यो भूत् (१ ७३/२) = सत्यानि मन्मानि यस्य सः अग्निः देवः सविता न इव विश्वानि वृजनानि सर्वाणि धनानि क्रत्वा धनेन नि नितरां पाति ददाति । अमतिः सूर्यप्रकाशः न इव सत्यः । आत्मा इव शेवः । दिधिषाय्यः याच्यः भूत भवति.

सत्यमन्मा = whose gifts (मन्म) are full of wealth. वृजनानि = riches. अमतिः = sunlight. सत्यः = full of gifts like Sunlight or the Sun. आत्मा इव शेवः = Agni is welcome like one's own self or like wealth (आत्मा). दिधिष् = to give as wealth or offerings; or to beg. दिधिषाय्यः = हविरर्हः । अथवा । याचनीयः. पुरु प्र शस्तं धनं यस्य सः = who possesses wealth (प्रशस्तं) packed with wealth (पुरु).

(55) यस्य ते सख्ये पूषन् विपन्यवः क्रत्वा चित्सन्तोऽवसा बुभुज्रिर इति क्रत्वा बुभुज्रिरे । तामनु त्वा नवीयसीं नियुतं राय ईमहे । अहेळमान उरुशंस सरी भव वाजेवाजे सरी भव (१ १३८/३) = हे पूषन् विपन्यवः स्तोतारः यस्य ते तव सख्ये सन्तः वर्तमानाः क्रत्वा अवसा चित् बुभुज्रिरे इति एवं क्रत्वा बुभुज्रिरे तं त्वां राये ताम् अनु तत्सदृशीं नवीयसीं नियुतम् ईमहे याचामहे । अहेळमानः अवहेलनं न कुर्वन् हे उरुशंस बहुधन पूषन् वाजेवाजे सर्वेषु संग्रामेषु सरी भव समीपे भव.

विपन्यवः = those that praise. क्रत्वा = अवसा = धनेन. बुभुज् by reduplication of भुज्. बुभुज् + र् = बुभुज्र्. बुभुज्र् + इरे = बुभुज्रिरे = enjoyed. ताम् अनु = like that i. e. the क्रतु enjoyed by older bards. नियुतं = a gift of wealth. नवीयसीं = praiseworthy. राये = that we may be rich. अहेळमानः = not disregarding us. सरी ? Is सरिन् the original word ? सरति इति सरी = one that moves near for help. वाजेवाजे = in all fights for wealth. उरुणा धनेन युक्तं शंसं धनं यस्य स उरुशंसः.

(56) क्रत्वा दक्षस्य तरुषो विधर्मणि देवासो अग्निं जनयन्त चित्तिभिः। रुरुचानं भानुना ज्योतिषा महामत्यं न वाजं सनिष्यन्नुप ब्रुवे (३$\frac{3}{3}$) = देवासः देवाः तरुषः दक्षस्य क्रत्वा अग्निं विधर्मणि चित्तिभिः जनयन्त अजनयन्। भानुना ज्योतिषा रुरुचानं महाम् अत्यं वाजं सनिष्यन् अहम् उपब्रुवे स्तौमि.

The gods created (जनयन्त) Agni with his flames (चित्तिभिः) and with stores (क्रत्वा) of wealth (दक्षस्य) that saves (तरुषः) (from adversity) in heaven (विधर्मणि). I praise (उपब्रुवे) the great (महां) Agni shining (रुरुचानं) with lustre (भानुना = ज्योतिषा). क्रतु and दक्ष both mean wealth. दक्षस्य क्रत्वा=with the treasure of wealth. The expression is difficult to translate. तरुषः = which takes one across (adversity). विधर्मन् was a name of heaven. भानुना = ज्योतिषा= with lustre. चित्ति, भानु and ज्योतिस् all mean flames. अत्यं न वाजं सनिष्यन् is difficult. अत्यं न वाजं = अश्वम् इव वाजयुक्तं धनयुक्तं = possessed of, or bearing, wealth like a war-horse. सनिष्यन्=सनिं धनम् इच्छन् = desirous of wealth.

(57) त्वामग्ने सदमित्समन्यवो देवासो देवमरतिं न्येरिर इति क्रत्वा न्येरिरे। अमर्त्यं यजत मर्त्येष्वा देवमादेवं जनत प्रचेतसं विश्वमादेवं जनत प्रचेतसम् (४$\frac{?}{?}$)=हे यजत हविरर्ह अग्ने समन्यवः बलिनः धनिनो वा देवासः देवाः देवं द्यावापृथिव्योः अरतिं पतिम् अमर्त्यं त्वाम् मर्त्येषु सदम् इत् सदैव क्रत्वा धनेन सह नि आ ईरिरे स्थापितवन्तः। इति एवं न्येरिरे स्थापितवन्तः। ते देवम् आदेवं प्रचेतसम् आजनत। विश्वम् आदेवं प्रचेतसम् आजनत.

सदम् इत् = सदा एव. मन्युः = strength, wealth. अरतिं = a husband. ईर् =to deposit, to place. आदेव occurs 4 times in RV. वायवः० आदेवासः (७।९२।४), विश आदेवीः (६।४९।१५) and आदेवे जने (२।४।१). आदेव is an adjective in all these 4 places. Does it mean including all gods? Agni includes in himself all gods. विश्वं and आदेवं perhaps have the same sense. जनत = अजनयन्. प्रभूतं चेतः धनं यस्य तं प्रचेतसम्. Agni was created wealthy.

(58) यस्त्वामग्न इनधते यतस्रुक् त्रिस्ते अन्नं कृणवत्सस्मिन्नहन्। स सु द्युम्नैरभ्यस्तु प्रसक्षत्तव क्रत्वा जातवेदश्चिकित्वान् (४$\frac{?}{?}$) = हे जातवेदः जातधन अग्ने यः त्वाम् इनधते इन्द्धे प्रज्वलयति यतस्रुक् च सस्मिन् एकस्मिन् अहन् अहनि त्रिः ते तुभ्यम् अन्नं कृणवत् करोति स तव सु द्युम्नैः तव क्रत्वा शत्रून् अभि अस्तु प्रसक्षत् प्रसहतां च.

चिकित्वान् = (हविषां) दाता; from कित् =to give. यताः अर्पिताः घृतेन पूर्णाः स्रुचः येन = one that pours ladle-fuls of ghee into Agni. सस्मिन् occurs 9 times in RV. and qualifies ऊधन् 5 times, अहन् twice and आनौ and योनौ once each. सस् seems to have been the original pronoun and meant one and the same. Did सस् mean 'that'? सस्मिन् looks almost like तस्मिन्. सः (he) shows that सस् may have been the original base. अभ्यस्तु = let (him) overcome (rivals). सह् (=to defeat) + स् (of लेट्) = सक्ष. अभ्यस् and सक्ष् may mean in the end 'to surpass.'

(59) एवा वस्व इन्द्रः सत्यः सम्राड् हन्ता वृत्रं वरिवः पूरवे कः। पुरुष्टुत क्रत्वा नः शग्धि रायो भक्षीय तेऽवसो दैव्यस्य (४.२१.१०) = एवा एवम् इन्द्रः वस्वः वसुनः सत्यः सम्राट् राजा। वृत्रं हन्ता पूरवे वरिवः धनं कः अकरोत्। हे पुरुभिः स्तुत नः अस्मभ्यं क्रत्वा धनेन सह रायः धनं शग्धि देहि। ते तव दैव्यस्य अवसः धनस्य भक्षीय भाग लभेय.

वसु, वरिवः, क्रतु, रै and अवस् all mean wealth. पूरु was the name of an Âryan clan. शक् (=to give) + धि = शग्धि. भज् + स् (of लेट्) = भक्ष् = to distribute.

(60) त्वं नो अग्ने अद्भुत क्रत्वा दक्षस्य मंहना। त्वेऽसुर्यमारुहत्क्राणा मित्रो न यज्ञियः (५.१०.२)= हे अद्भुत अग्ने त्वं नः अस्मभ्यं क्रत्वा दक्षस्य मंहना दानेन (वाजाय पन्थां रदसि ५।१०।१)। असुर्यं धनं त्वे त्वयि अरुहत्। क्राणा त्वं मित्रः न इव यज्ञियः धनवान्.

क्रतु and दक्ष both mean wealth. मंहना = मंहनेन; from मंह्=to give. क्रत्वा = दक्षस्य मंहना. असुर्य = extraordinary power or wealth. क्राणा ? क्र (=to give ?) + आन = क्राण. (क्र + तुः = what is given ?). यज्ञियः = यज्ञः धनम्। तद्वान् = possessed of riches. Agni is wealthy like Mitra.

(61) अस्य क्रत्वा विचेतसो दस्मस्य वसु रथ आ। अधा विश्वासु हव्योऽग्निर्विक्षु प्र शस्यते (५.१७.४)= विचेतसः दस्मस्य अस्य क्रत्वा रथे आ रथमध्ये वसु विद्यते। अधा अत एव हव्यः अग्निः विश्वासु विक्षु प्रशस्यते.

वि विभूतं चेतः धनं यस्य स विचेताः. दस्म superlative of दस् as दस्र is comparative. दस् = to subdue or to give.

(62) त्वं विश्वु प्रदिवः सीद आसु क्रत्वा रथीरभवो वार्याणाम्। अत इनोषि विधते चिकित्वो व्यानुषग्जातवेदो वसूनि (६³⁄₃) = हे चिकित्वः जातवेदः आसु विश्वु त्वं प्रदिवः सीदः सीदसि। क्रत्वा वार्याणां धनानां त्वं रथीः रथेन आनेता अभवः भवसि। अतः एव त्वं विधते हविः ददते यजमानाय आनुषक् सततं वसूनि वि इनोषि प्रहिणोषि.

चिकित्वः (from कित् =to give) = O giver. प्रदिवः = आनुषक् = always. क्रत्वा = धनेन (संहितानां वार्याणाम्). रथीः = one that brings in a chariot. इनोषि = sendest. or क्रत्वा = because of the wealth that thou possessest.

(63) क्रत्वा दा अस्तु श्रेष्ठोऽद्य त्वा वन्वन् सुरेक्णाः। मर्त आनाश सुवृक्तिम् (६²⁄₆) = यः मर्तः सुवृक्तिं स्तुतिम् आनाश तुभ्यम् अर्पयति स त्वां वन्वन् संभजन् अद्य क्रत्वा धनेन सुरेक्णाः धनवान् अस्तु। दाः दाता अस्तु। श्रेष्ठः धनवत्तमः अस्तु.

वन्वन् = worshipping. आनाश ? Is the root नश् or अश् ?

(64) प्र वां स मित्रावरुणावृतावा विप्रो मन्मानि दीर्घश्रुदियर्ति। यस्य ब्रह्माणि सुक्रतू अवाथ आ यत्क्रत्वा न शरदः पृणैथे (७⁶¹⁄₂) = हे सुक्रतू मित्रावरुणौ दीर्घश्रुत् ऋतावा स विप्रः वां मन्मानि प्र इयर्ति। यस्य ब्रह्माणि युवां धनेन अवथः यत् यदा च यस्य शरदः न सद्यः युवां क्रत्वा धनेन आ पृणैथे आपूरयथः.

For comment vide 'Who shall be our guide in interpreting RV.' at the end of this book.

(65) तव क्रत्वा सनेयं तव रातिभिरग्ने तव प्रशस्तिभिः। त्वामिदाहुः प्रमतिं वसो ममाग्ने हर्षस्व दातवे (८¹⁹⁄₂) = हे वसो अग्ने तव क्रत्वा तव रातिभिः तव प्रशस्तिभिः धनं सनेयं प्राप्नुयाम्। जनाः त्वाम् इत् एव प्रमतिं दातारम् आहुः। मम मह्यं दातवे धनं दातुं हर्षस्व त्वरस्व.

क्रत्वा = रातिभिः = प्रशस्तिभिः. सनेयं from सन् = to obtain or enjoy. प्रमतिः = one that helps with wealth. हर्षस्व = hasten. सनेयं spoils the metre and appears to have been interpolated.

(66) अप्रामिसत्य मघवन् तथेदसदिन्द्र क्रत्वा यथा वशः। सनेम वाजं तव शिप्रिन्नवसा मक्षू चिद्यन्तो अद्रिवः (८⁶¹⁄₄) = हे अप्रामिसत्य मघवन् इन्द्र यथा वशः इच्छसि तथा इत् एव असत् अस्तु। हे शिप्रिन् अद्रिवः तव अवसा धनदानेन मक्षू सदैव यन्तः ददतः चित् अपि वयं वाजं सनेम लभेमहि.

अप्रामिसत्य ? अप्रामि occurs here only. अप्रामिं = अहिंसितं (सायणः). How is क्रत्वा to be construed? क्रत्वा अवसा वाजं सनेम ? क्रत्वा = अवसा. शिप्रिन् = O helmeted one.

(67) कदू महीरधृष्टा अस्य तविषीः कदु वृत्रघ्नो अस्तृतम्। इन्द्रो विश्वान् बेकनाटाँ अहर्दृश उत क्रत्वा पणीँरभि (८।६६।१०) = अस्य वृत्रघ्नः इन्द्रस्य महीः महत्यः अधृष्टाः तविषीः कत् उ क्व खलु। अस्तृतं वलं कत् उ क्व खलु। इन्द्रः क्रत्वा विश्वान् बेकनाटान् उत अपि च पणीन् अभि भवेत्.

Where indeed is Indra's strength that has never been challenged? It is incomparable. Indra overcomes all foes. अ + धृष्टाः = never challenged. अ + स्तृतं = never resisted. बेकनाटान् = पञ्च जनान्? अहर्दृक् is like स्वर्दृक् which is used of gods and men. Why should अहर्दृशः be used of बेकनाटान्? Or does अहर्दृशः mean स्वर्दृशः i. e. the gods whom Indra surpassed? बेकनाट, अहर्दृक and पणि are three classes whom Indra subdued and surpassed in wealth. Indra was disliked by Devas, the 5 Āryan tribes and the Panis.

(67a) For 9¹⁄₂ vide P. 11 No. 5.

(68) प्र पुनानस्य चेतसा सोमः पवित्रे अर्षति। क्रत्वा सधस्थमासदत् (९।१६।४)=सोमः प्र चेतसा पवित्रे अर्षति। क्रत्वा सधस्थं योनिं कलशम् आसदत् आसीदति.

अर्षति = runs, flows fast. पवित्रे = through the strainer. सधस्थं = heaven, a seat, a vessel. प्र=चेतसा = क्रत्वा = धनेन सह. पुनानस्य cannot be construed. It seems to be a mispronunciation of पुनानः स्यः. पुनानः पूयमानः स्यः सः सोमः or यः सोमं पुनाति तस्य चेतसा धनेन. Sōma runs towards the strainer with the wealth of (i. e. to be given to) him who purifies him.

(69) आभूत्या सहजा वज्र सायक सहो बिभर्ष्यभिभूत उत्तरम्। क्रत्वा मन्यो सह मेद्यधि महाधनस्य पुरुहूत संसृजि (१०।८४।४) = हे वज्र हे सायक हे अभिभूते आभूत्या सह जाः जातः त्वम् उत्तरं सहः बिभर्षि। हे पुरुहूत मन्यो महाधनस्य संसृजि क्रत्वा सह नः अस्माकं मेदी एधि भव.

वज्र = सायक = a thunderbolt. Indra is as strong as a thunderbolt; besides that weapon is his constant associate.

अभिभूते = O overcomer of foes. आभूत्या सह जाः जातः= born with strength and wealth. उत्तरं सहः बिभर्षि = thou hast ever-increasing strength and wealth. मन्यो = O thou possessed of strength and wealth. क्रत्वा सह नः अस्माकं मेदी एधि = be our help (मेदी ?) in company with wealth. महत् धनं यस्मिन् स महाधनः संग्रामः = a battle in which large booty is to be had. संसृजि = संसर्गे = in the thick (of battle).

(70) एवा तदिन्द्र इन्दुना देवेषु चिद्धारयाते महि त्यजः। क्रत्वा वयो वि तार्यायुः सुक्रतो क्रत्वायमस्मदा सुतः (१० १४४/६) = एवा एवम् इन्द्रः देवेषु चित् अपि इन्दुना। (= सोमं पीत्वा) महि त्यजः बलं धनं वा तत् प्रसिद्धं धारयते । हे सुक्रतो धनवन् इन्द्र क्रत्वा धनदानेन अस्माकं वयः धनम् आयुः धनं च वितारीः वर्धय। अयं सोमः अस्मत् आ अस्मद्गृहे सुतः वर्तते.

क्रत्वा repeated to show its importance to the devotee. The gods are powerful and rich. Indra makes them still more powerful and rich क्रतु, वयः, आयुः and probably त्यजः mean wealth.

क्रतुभिः (दक्षैः) = with wealth

(71) त्वं सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूस्त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषा वृषत्वेभिर्महित्वा द्युम्नेभिर्द्युम्न्यभवो नृचक्षाः (१ ९१/२). क्रतुभिः=दक्षैः = द्युम्नैः = धनैः. सुक्रतुः = सुदक्षः = द्युम्नी = धनवान्. Vide No. 52 P. 116. विश्वं वेदः यस्य सः विश्ववेदाः. वेदस् = wealth. वृषत्वेभिः = by heroic deeds. महित्वा = महत्त्वेन. भूः = अभवः. नृणां देवानां चक्षाः = the eye of the gods. Or नृ धनम्। तेन युक्तं चक्षः धनं यस्य = (Agni is) exceedingly rich.

(72) सं यज्जनान् क्रतुभिः शूर ईक्षयद्धने हिते तरुषन्त श्रवस्यवः (१ १३२/५). When (यत् = यदा) brave (शूरः) Indra saw (ईक्षयत् = ऐक्षत) the 5 Āryan tribes (जनान्) in company (सं) with riches, (क्रतुभिः) then his devotees desirous of wealth (श्रवस्यवः) destroyed (तरुषन्त) them in battle (धने हिते).

(73) उत त्ये मा पौरुकुत्सस्य सूरेस्त्रसदस्योर्हिरणिनो रराणाः। वहन्तु मा दश श्येतासो अस्य गैरिक्षितस्य क्रतुभिर्नु सश्चे (५ ३३/८)= उत पौरुकुत्सस्य पुरुकुत्सपुत्रस्य सूरेः त्रसदस्योः श्येतासः श्वेतवर्णाः दश अश्वाः रराणाः

मह्यं दीयमानाः दत्ताः वा हिरणिनः हिरण्यालंकारैः अलंकृताः मा मां वहन्तु । गैरिक्षितस्य गिरिक्षितकुलजातस्य तस्य क्रतुभिः धनैः अहं नु अद्य सश्चे पूर्यै.

हिरणिनः qualifies **श्येतासः** and means wearing gold trappings. **हिरणिनः** occurs once again (६ ६/३). **श्येतासः** = blazing, resplendent. **श्येत** occurs thrice again and qualifies Agni.

(74) दिवो न सर्गा असस्रग्रमन्हां राजा न मित्रं प्र मिनाति धीरः । पितुर्न पुत्रः क्रतुभिर्यतान आ पवस्व विशे अस्या अजीतिम् (९ ९/७०)= न यथा वर्षस्य सर्गाः धाराः दिवः द्युलोकात् सृज्यन्ते तथा सोमस्य सर्गाः धाराः असस्रग्रम् प्रवहन्ति । अन्हां राजा सूर्यः न इव धीरः धनवान् सोमः मित्रं प्रमिनाति नाशयति । पितुः क्रतुभिः धनैः इतरैः यतानः यतमानः स्पर्धमानः पुत्रः न इव त्वं हे सोम क्रतुभिः धनैः अस्यै विशे. अजीतिम् अजय्यं धनम् आ पवस्व देहि.

अ + सस्रज् (by reduplication of सृज्) + र् + अम् = असस्रग्रम्. I cannot say how **अम्** came to replace **अन्**. **अन्हां राजा न मित्रं** etc.? Was there antagonism between Sun-worship and Mitra-worship? Or does **मित्रं प्र मिनाति** mean, increases wealth? **यतानः** from **यत्** to vie with., **अजीति** occurs only once again in **अजीतयेऽहतये पवस्व स्वस्तये सर्वतातये** (९ ९/६); **अजीति, अहति, स्वस्ति** and **सर्वताति** mean welfare, wealth.

(75) यदासु मर्तो अमृतासु निस्पृक् सं क्षोणीभिः क्रतुभिर्न पृङ्क्ते । ता आतयो न तन्वः शुम्भत स्वा अश्वासो न क्रीळयो दंदशानाः (१० ९/५)=यत् यदा मर्तः पुरूरवाः आसु अमृतासु निस्पृक् एकजीवो भूतः क्रतुभिः धनैः क्षोणीभिः धनैः ताः स्त्रीः संपृङ्क्ते तदा आतयः न इव दंदशानाः अश्वाः इव क्रीळयः ताः स्वाः तन्वः शुम्भत अलंकुर्वन्ति.

When the mortal P. became wholly mixed (**निस्पृक्**) among those immortal ladies, when he filled (**पृङ्क्ते**) them wholly (**सं**) or endowed them with riches (**क्रतुभिः = क्षोणीभिः**), those ladies sportive like neighing (**दंदशानाः**) mares decked their persons immediately (**न**). **नि+स्पृक्** (from **स्पृश्** to fill, to occupy)=mixed. **आतयः = अश्वासः =** mares. **आति** (perhaps from **अत्** to go) not found in RV. **आतयः** is the only form of that word. **दंदशानाः** (from **दश्** to bite) = neighing?

क्रतवे or क्रत्वे = for wealth

(76) दशानामेकं कपिलं समानं तं हिन्वन्ति क्रतवे पार्याय। गर्भं माता सुधितं वक्षणास्ववेनन्तं तुषयन्ती बिभर्ति (१०३९) = पूर्वस्याम् ऋचि कथितानां दशानाम् एकं कपिलं कपिलवर्णं समानं तम् अग्निं देवाः पार्याय संकटात् पारं नयते क्रतवे धनाय हिन्वन्ति। माता वक्षणासु सुधितं सुहितम् अवेनन्तं गर्भं तृषयन्ती बिभर्ति.

Agni had 10 mothers. He is red-coloured (कपिलं) and the common son of the ten. They or the gods send him down to the earth to give wealth that would enable men to tide over all difficulties. वक्षणासु = उदरेषु. Every one of these 10 mothers bears (बिभर्ति) Agni in her womb (वक्षणासु) where he is well placed (सुधितं). The fœtus so loved the womb that it did not like to leave it (अवेनन्तं). Every mother was exceedingly desirous of conceiving or bearing in her womb such a child (तृषयन्ती).

(77) ते नो हृदे मनसे सन्तु यज्ञा जुष्टासो अद्य घृतनिर्णिजो गुः। प्र वः सुतासो हरयन्त पूर्णाः क्रत्वे दक्षाय हर्षयन्त पीताः (४३७) = हे ऋभवः ये घृतनिर्णिजः यज्ञाः गुः अगुः अगच्छन् अद्य भवतां पानाय ते जुष्टासः जुष्टाः सन्तः वः युष्माकं हृदे मनसे सन्तु। पूर्णाः सुताः सोमाः क्रत्वे दक्षाय वः युष्मान् हरयन्त हर्षयन्त हर्षयन्तु.

जुष्टासः = tasted, eaten or drunk. घृतं निर्णिक् येषां = whose dress is ghee; covered with or soaked in ghee; full of ghee. हृदे = मनसे = to your mind or taste. हरयन्त = हर्षयन्त = let (them) gladden. हर् + स् (of लेट्) = हर्ष्. हर् (from हृ) = to carry away, to gladden. क्रत्वे = दक्षाय = धनाय.

(78) त्वावतो हीन्द्र क्रत्वे अस्मि त्वावतोऽवितुः शूर रातौ। विश्वेदहानि तविषीव उग्रँ ओकः कृणुष्व हरिवो न मर्धीः (७२५) = हे शूर तविषीवः उग्र हरिवः इन्द्र त्वावतः अवितुः दातुः क्रत्वे रातौ अहम् अस्मि। विश्वा विश्वानि इत् एव अहानि अस्मासु ओकः कृणुष्व कुरु। अस्मान् न मा मर्धीः नाशय.

तविषीवान् = possessed of strength (तविषी). हरिवान् = possessed of horses (हरि). तविषीवः and हरिवः are vocatives. ओकः कृणुष्व = make thy home with us. क्रत्वे = धनाय. रातौ = दाने = दानाय.

(79) स नो ज्योतींषि पूर्व्य पवमान वि रोचय। क्रत्वे दक्षाय नो हिनु (९$\frac{३६}{१}$) = हे पूर्व्य श्रेष्ठ पवमान सोम स त्वं ज्योतींषि विरोचय। नः अस्मान् क्रत्वे दक्षाय हिनु प्रेरय

The 1st नः is superfluous; or नः ज्योतींषि=our i. e. Āryan luminaries; or ज्योतींषि = resplendent gold. विरोचय = brighten i. e. increase (our gold). हि = to send.

(80) क्रत्वे दक्षाय नः कवे पवस्व सोम धारया। इन्द्राय पातवे सुतो मित्राय वरुणाय च (९$\frac{१००}{५}$)=हे सोम कवे इन्द्राय मित्राय वरुणाय पातवे पातुं सुतः त्वं नः क्रत्वे दक्षाय धारया पवस्व

पातवे = that they may drink. धारया पवस्व = pass in a stream through the strainer and be pure. नः क्रत्वे दक्षाय=in order to give us wealth. कवे = O rich one.

(81) पवस्व सोम क्रत्वे दक्षायाश्वो न निक्तो वाजी धनाय (९$\frac{१}{१०}$)= हे सोम वाजी अश्वः न इव निक्तः त्वं क्रत्वे दक्षाय धनाय पवस्व.

निज् (=to wash) + तः = निक्तः = washed, purified. वाजी = booty-laden. क्रत्वे = दक्षाय = धनाय.

क्रतोः (दक्षस्य) = of wealth

(82) अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः। रथीर्ऋतस्य बृहतो बभूथ (४$\frac{१०}{२}$) = हे अग्ने अधा अथ त्वं क्रतोः भद्रस्य साधोः दक्षस्य बृहतः ऋतस्य रथीः हि बभूथ. क्रतोः = भद्रस्य = दक्षस्य = ऋतस्य = धनस्य. साधु = which brings in or secures wealth. रथीः=a bringer.

क्रत्वः =of wealth

(83) क्रत्वः समह दीनता प्रतीपं जगमा शुचे। मृळा सुक्षत्र मृळय (७$\frac{८९}{३}$) = हे शुचे वरुण क्रत्वः धनस्य दीनता दीनतया बहुत्वेन समह खलु अहं प्रतीपं जगम। हे सुक्षत्र मृळ मृळय दयां कुरु.

शुचे = O brilliant, shining one. समह = verily. क्रत्वः दीनता = on account of the abundance (दीनता) of my wealth. प्रतीपं जगम= went counter. मृळ् = to have merry on. सुक्षत्र = धनवन्.

क्रतौ = in wealth, in prosperity

(84) अवीरे क्रतौ दविद्युतत् (१०$\frac{९५}{३}$). Urvaśi did not shine (न दविद्युतत्) in a prosperity (क्रतौ) that was not blest with a son (अवीरे).

The whole Ṛk is obscure. This may be the sense of the words quoted.

क्रतुं = strength

(85) **नहि नु यादधीमसीन्द्रं को वीर्या परः । तस्मिन् नृम्णमुत क्रतुं देवा ओजांसि सं दधुः** (१$\frac{८०}{१५}$) = **कः वीर्या वीर्येण इन्द्रं परः । तस्मिन् इन्द्रे देवाः नृम्णं क्रतुम् ओजांसि सं दधुः.**

परः governs the accusative. **इन्द्रं परः** = beyond or superior to Indra. **नृम्णं** = **क्रतुं** = **ओजांसि** = strength. **नहि नु यात् अधीमसि? यात् यस्मात् वयं नहि नु न कदापि अधि इमः** = whom we can never surpass? **अधि + इ** = to go higher, to be superior. **यात्** ablative of **य** as **तात्** of **त** and **आत्** of **अ**. These are ancient forms. **य** = **यत्. त** = **तत्. अ** = **अत्.** Did **अत्** ever exist? **य, त, अ** are the bases in many declensional forms of the 3 pronouns. **वीर्य, नृम्ण, क्रतु** and **ओजस्** may mean wealth even here.

(86) **अनु प्र येजे जन ओजो अस्य सत्रा दधिरे अनु वीर्याय । स्यूमगृभे दुधयेऽर्वते च क्रतुं वृञ्जन्त्यपि वृत्रहत्ये** (६$\frac{३६}{२}$) = **जनः दैव्यो जनः अस्य इन्द्रस्य ओजः अनु प्र येजे दत्तवान् । ते देवाः सत्रा सदैव वीर्याय इन्द्रम् अनु दधिरे । वृत्रहत्ये ते देवाः स्यूमगृभे दुधये अर्वते इन्द्राय क्रतुं बलं च अपि वृञ्जन्ति.**

जनः = the gods. **येजे** = gave. **प्र** = **प्रकर्षेण** = in large quantities. **वीर्याय** = for heroic deeds. **सत्रा** = always. **अनु** = constantly, continuously. **स्यूमगृभे** occurs here only **स्यूमन्**=something sewn, an armour made of hides sewn together? **स्यूमगृभे** = to one that puts on an armour. **दुधये** dative of **दुधि. दुधि? दुःखेन कष्टेन धीयते गृह्यते** = one that is hard to catch? **अर्वते** = to one who is as brave as a horse. All these 3 words are epithets of Indra. **क्रतुं** = strength. **अपि** shows compactness. **अपिवृञ्जन्ति** = consolidate, put compactly into. **प्र, सत्रा, ओजस्, वीर्य,** and **क्रतु** may mean wealth even here.

(87) **अनु त्रितस्य युध्यतः शुष्ममावन्नुत क्रतुम् । अन्विन्द्रं वृत्रतूर्ये** (८$\frac{७}{२४}$) = **मरुतः युध्यतः त्रितस्य शुष्मम् उत अपि च क्रतुं बलम् वृत्रतूर्ये इन्द्रम् अन् इन्द्रे आवन् निहितवन्तः.**

आवन् from अव् =to give. क्रतुं=शुष्मं=बलं धनं वा. वृत्रतूर्ये=वृत्रहत्ये. तूर्य from तॄ or तुर् = to destroy. इन्द्रम् अनु = इन्द्रे. अनु repeated for metre. The Maruts put into Indra the strength that once belonged to Trita, the fighter. Trita was the name of an ancient god.

(88) तव त्यदिन्द्रियं बृहत्तव शुष्ममुत क्रतुम्। वज्रं शिशाति धिषणा वरेण्यम् (८ $\frac{१५}{७}$) = हे इन्द्र देवमाता धिषणा तव माता वा तुभ्यम् तत् प्रसिद्धं बृहत् महत् इन्द्रियं बलं शुष्मम् उत अपि च क्रतुं वरेण्यं श्रेष्ठं वज्रं च शिशाति ददाति.

इन्द्रियं = शुष्मं = क्रतुं = strength. शा = to give. धिषणा was the name of the mother of the gods. The Aświns are called धिष्ण्यौ i. e. धिषण्यौ = sons of धिषणा. Was it another name of Aditi? इन्द्रस्य इदम् इन्द्रियं = strength befitting Indra.

(89) विश्वे त इन्द्र वीर्यं देवा अनु क्रतुं ददुः। भुवो विश्वस्य गोपतिः पुरुष्टुत भद्रा इन्द्रस्य रातयः (८ $\frac{६२}{७}$) = हे इन्द्र विश्वे देवाः ते तुभ्यं वीर्यं क्रतुम् अनु ददुः। हे पुरुष्टुत त्वं विश्वस्य गोपतिः भुवः भवसि। इन्द्रस्य रातयः भद्राः.

क्रतुं = वीर्यं = strength or wealth. गोपतिः = a master. रातयः = gifts. भद्राः = full of wealth. अनु = unceasingly.

(90) उज्जातमिन्द्र ते शव उत्त्वामुत्तव क्रतुम्। भूरिगो भूरि वावृधुर्मघवन् तव शर्मणि भद्रा इन्द्रस्य रातयः (८ $\frac{६२}{१०}$) = हे भूरिगो (भूरयः बह्वाः गावः यस्य) हे मघवन् इन्द्र जनाः तव जातं शवः तव क्रतुं च उत् वावृधुः अस्तुवन् भूरि बहुकृत्वः। वयं तव शर्मणि स्याम। इन्द्रस्य रातयः भद्राः.

जातं = शवः = क्रतुं. त्वां irregular for तव; or त्वां वावृधुः may be the construction. They praise thee and thy strength.

(91) मह्यं त्वष्टा वज्रमतक्षदायसं मयि देवासोऽवृजन्नपि क्रतुम्। ममानीकं सूर्यस्येव दुष्टरं मामार्यन्ति कृतेन कर्त्वेन च (१० $\frac{४}{५}$) =त्वष्टा मह्यम् आयसं वज्रम् अतक्षत्। देवाः मयि क्रतुं बलम् अपि अवृजन्। मम अनीकं सूर्यस्य अनीकमिव दुष्टरम्। जनाः मां कृतेन कर्त्वेन कर्तव्येन च आर्यन्ति स्तुवन्ति.

I am like Indra, says the speaker. आयसं = of steel. अतक्षन् = fashioned. अपिवृज् = to stuff compactly. अनीकं = splendour. दुष्टरं = difficult to face or encounter. आर्यन्ति = extol. कृतेन = for acts done. कर्त्वेन = for acts to be done. Cp. तमिच्च्यौत्नैरार्यन्ति तं कृतेभिश्चर्षणयः (८ $\frac{१}{६}$). आर्यन्ति occurs only twice in RV.

(92) महिम्न एषां पितरश्चनेशिरे देवा देवेष्वदधुरपि क्रतुम्। समविव्यचुरुत यान्यत्विषुरैषां तनूषु नि विविशुः पुनः (१०$\frac{५६}{४}$) = पितरः चन अपि एषां देवानां महिम्नः ईशिरे। देवाः देवेषु देवभूतेषु क्रतुं महिमानम् अपि नैष्कद्येन अदधुः। यानि तेजांसि देवेषु समविव्यचुः उत अपि च अत्विषुः अदीप्यन् तानि पुनः एषु पितृषु नि आ विविशुः.

The Pitrs become gods after death and possess the greatness natural to gods. The gods themselves pack into them (अपि अदधुः) divine power. All the splendour that spreads through, that is, informs the bodies of the gods enter the bodies of the Pitrs too. व्यच् = to spread. सम् + अ + विव्यच् = to spread throughout. त्विष् = to shine. ऐषां = आ + एषाम्.

क्रतुना = with power

(93) सुप्रवाचनं तव वीर वीर्यं यदेकेन क्रतुना विन्दसे वसु। जातूष्ठिरस्य प्र वयः सहस्वतो या चकर्थ सेन्द्र विश्वास्युक्थ्यः (२$\frac{१३}{२}$) = हे वीर इन्द्र तव वीर्यं सुप्रवाचनं सुष्ठु प्रकर्षेण वाच्यं स्तुत्यं यत् यस्मात् एकेन क्रतुना सहस्वतः बलवतः जातूष्ठिरस्य वसु वयः प्र विन्दसे लब्धवान् असि। या यानि विश्वा विश्वानि वीर्याणि त्वं चकर्थ तेषां कारणात् सः त्वम् उक्थ्यः स्तुत्यः असि.

सुप्रवाचनं=fit to be loudly and widely bruited. जातूष्ठिर occurs here only. जातू occurs in जातूभर्मा (१$\frac{१०३}{३}$) and जातु in यस्यानक्षा दुहिता जात्वास (१०$\frac{२७}{११}$). जातू = wealth? जातूस्थिर = one that is stationed in wealth, very wealthy. सहस्वतः=धनवतः? प्र, वसु and वयः = wealth.

(94) साकं जातः क्रतुना साकमोजसा ० साकं वृद्धो वीर्यैः सासहिर्मृधः (२$\frac{२२}{३}$) = Strong (वृद्धः) Indra was born with strength, Indra who conquers (सासहिः) enemies (मृधः). साकं = सह. क्रतुना = ओजसा = वीर्यैः = with strength and heroic deeds; perhaps with wealth.

(95) नाना चक्राते सदनं यथा वेः समानेन क्रतुना संविदाने (३$\frac{१}{६}$) = समानेन क्रतुना अग्निना संविदाने युक्ते द्यावापृथिव्यौ तस्मै अग्नये वेः पक्षिणः सदनानि यथा इव नाना भिन्नानि सदनं सदनानि चक्राते.

Both heaven and earth are pregnant (संविदाने) with the miracle-worker, powerful (क्रतुना) Agni and make for him all sorts of abodes (सदनं) like those of birds. I have not understood the Rk.

(96) ते सत्येन मनसा दीध्यानाः स्वेन युक्तासः क्रतुना वहन्ति। इन्द्रवायू वीरवाहं रथं वाम् (७१/१०) = हे इन्द्रवायू सत्येन मनसा स्वेन क्रतुना दीध्यानाः दीप्यमानाः युक्तासः युक्ताः अश्वाः ते वां युवयोः वीरवाहं रथं वहन्ति.

Those famous (ते) horses (युक्तासः), shining (दीध्यानाः) with wealth (सत्येन = मनसा =स्वेन= क्रतुना), draw (वहन्ति) your (वां) chariot (रथं), O Indra and Vayu, the chariot that carries wealth (वीरवाहं) to your devotees. इन्द्रवायू वीरौ। तौ वहति तं रथम्। यद्वा। वीरं धनं वहति तम्. On reconsideration I think क्रतु means wealth and not power here.

(97) उक्षेव यूथा परियन्नरावीदधि त्विषीरधित सूर्यस्य। दिव्यः सुपर्णोऽव चक्षत क्षां सोमः परि क्रतुना पश्यते जाः (९७/१) = इव यथा उक्षा यूथा यूथानि परियन् रौति तथा सोमः अपः परियन् अरावीत् रौति। सूर्यस्य त्विषीः अधि अधित अध्यधात्। दिव्यः सुपर्णः सोमः क्षाम् अव चक्षत चष्टे। जाः क्रतुना परिपश्यते च.

परियन् = going through (the strainer). A bull enters a herd of cows and bellows. Sōma enters waters and bellows too. He puts on the splendour of the Sun. The heavenly (दिव्यः) bird or eagle (सुपर्णः) looks down (अवचक्षत) on the earth (क्षां) and looks around on all his wives (जाः).

The wives are waters. I do not know how क्रतुना is to be construed and what it means. Perhaps it means, with marvellous power and is to be taken with every sentence. Sōma with his marvellous power roars etc. अधित from धा = to put on.

(98) अस्य त्रितः क्रतुना वव्रे अन्तरिच्छन् धीतिं पितुरेवैः परस्य। सचस्यमानः पित्रोरुपस्थे जामि ब्रुवाण आयुधानि वेति (१०/८) = पित्रोः द्यावापृथिव्योः उपस्थे अङ्के सचस्यमानः त्रितः वव्रे अन्तर् धीतिम् इच्छन् आयुधानि जामि ब्रुवाणः परस्य पितुः एवैः अस्य क्रतुना वेति.

वव्रः = that which covers or envelops, an abyss, a sea. वव्रे अन्तर धीतिम् इच्छन् = seeking (इच्छन्) wealth (धीतिं) inside (अन्तर्) the sea. आयुधानि जामि ब्रुवाणः = declaring weapons to be superfluous (जामि) because of Agni's (अस्य) marvellous power (क्रतुना). With Agni's help Trita was confident of secur-

ing wealth. परस्य पितुः एवैः = with the marvellous powers (एवैः) of the Great Father. But who is the Great Father and what does एवैः mean ? Who are Trita's parents who foudle him in their lap ? I have no clear idea of the sense of the Ṛk.

क्रत्वा = with marvellous power

(99) प्र यद्दित्था परावतः शोचिर्न मानमस्यथ। कस्य क्रत्वा मरुतः कस्य वर्पसा कं याथ कं ह धूतयः (१ ३९ १) = हे धूतयः मरुतः यत् यदा यूयम् इत्था एवं परावतः शोचिः न इव मानं प्र अस्यथ तदा यूयं तत् कर्म कस्य क्रत्वा कस्य वर्पसा कुरुत। कं ह खलु याथ.

धूतयः = shakers. The Maruts shake the universe while marching. शोचिः = a flame, a flash of lightning. प्र = with force. अस्यथ = hurl. मानं ? a multitude ? क्रत्वा = वर्पसा = by the marvellous power of. When you thus hurl your whole multitude as though it were a flash of lightning from the highest heaven (परावतः), (tell me) by whose power you do it. (Tell me) verily (ह) to whom you go (in such hot haste).

(100) शुक्रः शुशुक्वाँ उषो न जारः पप्रा समीची दिवो न ज्योतिः। परि प्रजातः क्रत्वा बभूथ भुवो देवानां पिता पुत्रः सन् (१ ६९ १) = उषः उषसः जारः। दिवः ज्योतिः सूर्यः। सः इव शुक्रः शुशुक्वान् समीची समीच्यौ द्यावापृथिव्यौ पप्रौ। देवानां पुत्रः सन् तेषां पिता भुवः भवसि। कदा। यदा प्रजातः प्रकृष्टबलः तान् क्रत्वा शक्त्या परि बभूथ अतिशेषे.

शुक्रः and शुशुक्वान् (from शुच् to blaze up)= resplendent. दिवः ज्योतिः = day's star, the Sun. He of mighty strength (प्रजातः) surpassed the gods by (his) strength. Though their son, he became their father i. e. ruler. The gods created Agni.

पप्रा = पप्रौ. पप्रा = आपूरयिता (सायणः). समीची = heaven and earth who both go (अञ्च्) together (सम्) or have the same length. Who is the paramour of the Dawn ? Agni or the Sun ? If the former, then the न in उषो न जारः is an expletive. Perhaps उषः जारः = दिवः ज्योतिः = सूर्यः.

(101) क्रत्वा महाँ अनुष्वधं भीम आ वावृधे शवः । श्रिय ऋष्व उपाकयोर्नि शिप्री हरिवान् दधे हस्तयोर्वज्रमायसम् (१ $^{८}_{४}$ ^{३}) = क्रत्वा बलेन् महान् भीमः इन्द्रः अनुष्वधं शवः आवावृधे । ऋष्वः महान् शिप्री हरिवान् इन्द्रः हस्तयोः आयसम् उपाकयोर्नि वज्रं श्रिये दधे.

अनुष्वधं=after large potations of Sōma or after having drunk Sōma to his heart's content. शवः = strength. भीमः etc. =The terrible one increased his might. ऋष्वः = महान्. उपाके योनिः स्थानं यस्य = whose place was near Indra ; it was always near him; it was his constant companion. शिप्री = who wore a helmet. हरिवान्=having two horses. श्रिये =for beauty (i. e. as an ornament) and not for use since he had no enemy.

(102) आदिद्धोतारं वृणते दिविष्टिषु भगमिव पपृचानास ऋञ्जते। देवान् यत्क्रत्वा मज्मना पुरुष्टुतो मर्तं शंसं विश्वधा वेति धायसे (१ ^{१} $\frac{४}{६}$ ^{१}) = पपृचानासः हविषां दातारः आत् इत् तस्मिन्नेव क्षणे दिविष्टिषु यज्ञेषु होतारं वृणते । भगम् इव अग्निम् ऋञ्जते यत् यदा पुरुभिः स्तुतः अग्निः देवान् क्रत्वा मज्मना (अतिशेते) । मर्तं शंसं विश्वधा सर्वप्रकारैः धायसे पोषणाय वेति गच्छति.

All in a moment select Agni as their carrier of oblations in sacrifices. Offerers of offerings worship (ऋञ्जते) him when by his might the many-praised Agni surpasses the gods. He goes to the mortal (मर्तं) devotee (शंसं) to help (धायसे) him in all possible ways (विश्वधा). Who is भग here ?

क्रत्वा = मज्मना. दिविष्टिः = a sacrifice for obtaining wealth. देवान्० पुरुष्टुतः is appropriate to Indra ; it is ornamental here. The words may have been put in to fill up a gap. Vide, however, the next quotation. Agni released the gods from darkness by his power. This may be the sense.

• (103) स जायमानः परमे व्योमन्याविरग्निरभवन्मातरिश्वने । अस्य क्रत्वा समिधानस्य मज्मना प्र द्यावा शोचिः पृथिवी अरोचयत् (१ ^{१} $\frac{४}{२}$ ^{३})=परमे व्योमनि जायमानः सः अग्निः मातरिश्वने आविरभवत् । समिधानस्य समिध्यमानस्य अस्य अग्नेः शोचिः ज्वाला द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ क्रत्वा मज्मना अरोचयत्. क्रत्वा = मज्मना = शक्त्या. प्र = exceedingly.

Agni's flames were so powerful that they illumined heaven and earth.

(104) भूरि चकर्थ युज्येभिरस्मे समानेभिर्वृषभ पौंस्येभिः । भूरीणि हि कृणवामा शविष्ठेन्द्र क्रत्वा मरुतो यद्वशाम । (१ १६५) = हे शविष्ठ वृषभ इन्द्र अस्मे अस्माभिः समानेभिः समानैः युज्येभिः युज्यैः सखिभिः पौंस्येभिः पौंस्ययुक्तैः त्वं भूरि बहूनि शूरकर्माणि चकर्थ कृतवान् असि । वयं मरुतः यत् यानि वशाम इच्छामः तानि भूरीणि वयं क्रत्वा वीर्येण कृणवाय कृववन्तः हि खलु.

युज्य = a companion. समान = an equal. पौंस्य = a heroic act or heroism. The word seems to qualify युज्य and may mean पौंस्ययुक्त. वशाम imperative used for present indicative.

(105) उपस्तुतिं नमस उद्यतिं च श्लोकं यंसत्सवितेव प्र बाहू । अस्य क्रत्वाहन्यो यो अस्ति मृगो न भीमो अरक्षसस्तुविष्मान् (१ १९०) = मृगः न इव भीमः अरक्षसः अशत्रुः तुविष्मान् बलयुक्तः यः बृहस्पतिः अस्ति अस्य तस्य क्रत्वा अहन्यः सविता इव यथा बाहू प्र यंसत् यंसति तथा यजमानः अस्मै बृहस्पतये उपस्तुतिं नमसः हविषः उद्यतिं श्लोकं च प्र यंसत् प्रयच्छति.

Who is meant by यः and अस्य ? Who offers (यंसत्) praise ? What happens by his power? अहन्यः = he who causes day. Does it mean अ + हन्यः = न हन्तुं शक्यः ? Savitṛ causes day by throwing up or raising his arms i. e. by his rays. उपस्तुतिं = श्लोकं = praise. नमसः उद्यतिं = raising i. e. offer of oblations. अरक्षसः = अविद्यमानं रक्षसं यस्य सः. Though रक्षस् is the ordinary spelling, in a few cases we have रक्षस also. मृगः = a fierce animal such as a tiger. Bṛ. is powerful and it is by his power that the Sun shines; to him the devotee offers praise and offerings. Is that the sense ?

(106) व्रता ते अग्ने महतो महानि तव क्रत्वा रोदसी आ ततन्थ । त्वं दूतो अभवो जायमानस्त्वं नेता वृषभ चर्षणीनाम् (३ ६).

Great as thou art (महतः), O Agni, thy acts (व्रता) are great (महानि). By thy marvellous power (क्रत्वा) thou didst stretch heaven and earth. (Heaven and earth seem contracted and diminutive in darkness. Light as it were streches them to their full extent). चर्षणीनां = पञ्च जनानाम्. जायमानः = the moment thou wrst born.

(107) तं त्वा मर्ता अगृभ्णत देवेभ्यो हव्यवाहन । विश्वान् यद्यज्ञाँ अभिपासि मानुष तव क्रत्वा यविष्ठ्य (३ ९).

अगृभ्णत = अगृण्हन्. Mortals received Agni from the gods that he might carry offerings to them. **मनुषः अयं मानुषः.** Agni belongs to Manus, man's progenitor. Manus also means man. **यविष्ठ** is corrèct and not **यविष्ठ्य** which is a wrong pronunciation. Agni guards all offerings (**यज्ञान्**) on their way to the gods. **यत्** etc. = Since Agni is such an able guard, mortals did well in choosing him as their messenger.

(108) **अहन्निन्द्रो अदहदग्निरिन्दो पुरा दस्यून् मध्यंदिनादभीके। दुर्गे दुरोणे क्रत्वा न यातां पुरू सहस्रा शर्वा नि बर्हीत्** (४ २८/३) = **हे इन्दो सोम पुरा इन्द्रः दस्यून् मध्यंदिनात् अभीके अहन् । अग्निश्च तान् अदहत् । इन्द्रः शर्वा शरुनामकेन आयुधेन यातां पुरू पुरूणि सहस्रा सहस्राणि दुर्गे दुरोणे क्रत्वा न सद्यः नि बर्हीत् नाशितवान् .**

मध्यंदिनात् अभीके (from **अभि+अञ्च्**) = exactly at mid-day. **दुर्गे= दुरोणे=** in their inaccessible home. **न=**in a trice. **यातां=** of the assailants; **या=**to assail. **बर्ह्** = to destroy. **शर्वा** instr. sing. of **शरु. शर्वा** is Siva's name in modern Sanskṛta. **शर्वा** occurs 5 times in RV.; everywhere it is instr. sing; e. g. **युवं ताँ इन्द्रावरुणावमित्रान् हतं पराचः शर्वा विषूचः** (७ ८५/२).

(109) **अध क्रत्वा मघवन् तुभ्यं देवा अनु विश्वे अददुः सोमपेयम् यत्सूर्यस्य हरितः पतन्तीः पुरः सतीरपरा एतशे कः** (५ २९/५) = **हे मघवन् अध अथ विश्वे देवाः तुभ्यं क्रत्वा सह सोमपेयम् अनु सततम् अददुः यत् यदा क्रत्वा सूर्यस्य पुरः पतन्तीः हरितः एतशे अपराः कः.**

क्रत्वा = along with power. When the gods gave Indra Sōma, they gave him strength also. **हरितः** = the horses of the Sun. **पतन्तीः** = flying, rushing. **अपराः** = backward, regressive. **कः** = **अकरोः. एतश** is a name of the Sun. But it was also the name of a sage who was a rival of the Sun (१ ६१/१५) and whom Indra favoured; **एतशे = एतशम् अनुग्रहीतुम्.** Or **एतशे = एतशवर्णे हिरण्यवर्णे दिवि.**

(110) **सखा सख्ये अपचत्तूयमग्निरस्य क्रत्वा महिषा त्री शतानि। त्री साकमिन्द्रो मनुषः सरांसि सुतं पिबद् वृत्रहत्याय सोमम्** (५ २९/७) = **सखा अग्निः सख्ये इन्द्राय तूयं महिषा महिषाणां त्रीणि शतानि अपचत्। इन्द्रः साकं मनुषः त्री त्रीणि सरांसि सुतं सोमं वृत्रहत्याय पिबत् अपिबत्.**

तूयं = at once. महिषा = महिषाणि ; but महिष is not neuter. महिषान् may have been mispronounced as महिषा. साकं = simultaneously, all at once. अस्य क्रत्वा = (inspired) by his marvellous power.

(111) प्र ये जाता महिना ये च नु स्वयं प्र विद्मना ब्रुवत एवयामरुत्। क्रत्वा तद्वो मरुतो नाधृषे शवो दाना मन्हा तदेषामधृष्टासो नाद्रयः (५ ८७) = ये मरुतः महिना प्र प्रकर्षेण जाताः बलवन्तः ये च एवयामरुत् एवैः अश्वैः यातारः मरुतः विद्मना स्वयं प्र ब्रुवते तेषां वः युष्माकं बलं हे मरुतः युष्माकं क्रत्वा आधृषे आधर्षणीयं न भवति । तत् तस्मात् एषां मरुतां दाना दानानि मन्हा महत्त्वेन युक्तानि । एते मरुतः अद्रयः न इव अनाधृष्टासः अनाधृष्टाः.

जाताः = जातं बलं येन युक्ताः. विद्मना = with consciousness of power. प्रब्रुवते = speak out, thunder. एव means a horse. एवैः यान्ति ते एवयाः = riders. एवयाः मरुतः = the Maruts who are wild riders. The word is singular for metre. क्रत्वा = by marvellous power. न आधृषे = cannot be challenged or defied; is unassailable. दाना etc. Their gifts are characterised by greatness.

(112) तव क्रत्वा तव तद्दंसनाभिरामासु पक्वं शच्या नि दीधः । और्णोर्दुर उस्रियाभ्यो वि दृळ्होदूर्वाद्गा असृजो अङ्गिरस्वान् (६ १७) = हे इन्द्र तव क्रत्वा तव दंसनाभिः तव शच्या त्वम् आमासु तत् पक्वं नि दीधः न्यधाः । उस्रियाभ्यः दुरः द्वाराणि वि और्णोः । दृळ्हात् ऊर्वात् गाः उत् असृजः.

क्रत्वा = दंसनाभिः . शच्या = by (thy) gift. आमासु = into calves. पक्वं = strong, healthy milk. नि+दीधः (from धृ) = didst deposit. और्णोः from ऊर्णु = to cover. वि + ऊर्णु = to discover, open. दृळ्हात् = दृढात्. ऊर्वात् = from the cattle-prison. वि + असृजः = lettest loose, didst release. अङ्गिरस्वान् = (Indra did all this) with (the help of) the Aṅgirasas. Indra impregnated the Dawns with the Sun. This is what is meant by his putting milk into calves. Indra also released the cows viz. the Dawns from Vṛtra.

(113) प्र सम्राजे बृहते मन्म नु प्रियमर्च देवाय वरुणाय सप्रथः । अयं य उर्वी महिना महिव्रतः क्रत्वा वि भात्यजरो न शोचिषा (६ ६८) = हे सप्रथः अध्वर्यो सम्राजे बृहते देवाय वरुणाय प्रियं मन्म नु अधुनैव प्र अर्च अर्पय। यः अयं महिव्रतः वरुणः अजरः अग्निः शोचिषा ज्वालया क्रत्वा महिना उर्वी द्यावापृथिव्यौ न सद्यः विभाति.

नु = न = at once. सप्रथः = rich. क्रत्वा = महिना. शोचिषा = ज्वालया. Agni is Varuna here.

(114) अभि क्रत्वेन्द्र भूरध ज्मन् न ते विव्यङ् महिमानं रजांसि। स्वेना हि वृत्रं शवसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा ते (७ $\frac{२१}{६}$) = हे ज्मन् परिज्मन् इन्द्र अध अथ क्रत्वा शौर्येण त्वं सर्वान् लोकान् अभिभूः अभिभवसि। ते तव महिमानं रजांसि लोकाः न विव्यक् व्याप्नुवन्ति। स्वेन शवसा हि त्वं वृत्रं जघन्थ। ते तव अन्तं शत्रुः युधा न विविदत्.

ज्मन् occurs here and in एष स्य मित्रावरुणा नृचक्षा उभे उदेति सूर्यो अभि ज्मन् (७ $\frac{६०}{२}$). In both we have अभि and ज्मन्. ज्मन् occurs in परिज्मन्. It probably means 'going'. Indra is addressed as परिजान् in 1^{6}. स्वेन = शवसा. विव्यक् = विविचुः=equal. युधा = युद्धेन.

(115) हवं त इन्द्र महिमा व्यानड् ब्रह्म यत्पासि शवसिन्नृषीणाम्। आ यद्वज्रं दधिषे हस्त उग्र घोरः सन् क्रत्वा जनिष्ठा अषाळ्हः (७ $\frac{२८}{२}$) = हे शवसिन् उग्र इन्द्र त्वं क्रत्वा अषाळ्हः जनिष्ठाः जातः यत् घोरः सन् हस्ते वज्रम् आदधिषे। यत् यस्मात् ऋषीणां ब्रह्म हवं पासि तस्मात् ते तव महिमा रोदसी व्यानट् व्याप्नोति.

शवसिन्=बलिष्ठ. व्यानट् from वि+अश्. पासि = protectest or rewardest. हवं=ब्रह्म. Or does हव (हु=to call) mean a battle in which warriors challenge one another? In that case 'Indra's greatness fills the whole battle-field' would be the sense. दधिषे from धा + स्(of लेट्). क्रत्वा अषाळ्हः = not to be defeated on account of his strength.

(116) उत्सूर्यो बृहदर्चींष्यश्रेत्पुरु विश्वा जनिम मानुषाणाम्। समो दिवा ददृशे रोचमानः क्रत्वा कृतः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् (७ $\frac{६२}{१}$) = बृहत् सूर्यः मानुषाणां पुरु पुरूणि विश्वा विश्वानि जनिम जनिमानि यावत् अर्चींषि उदश्रेत् उत् श्रयति प्रसारयति। रोचमानः दिवा समः ददृशे। कर्तृभिः क्रत्वा कृतः असौ सूर्यः सुकृतः भूत् भवति.

The Sun spreads his light throughout all the groups of men. Shining he looks like Dyans. Made by the gods (by their marvellous power), he appears well-made. उत् + श्रि = to spread

out. पुरु = विश्वा. जनिम = a gronp, a race. दिवा समः = resembling Dyans. The Sun was fashioned by the gods (कर्तृभिः). It was an excellent creation and showed great skill and power. Vide 117.

(117) उदु ज्योतिरमृतं विश्वजन्यं विश्वानरः सविता देवो अश्रेत्। क्रत्वा देवानामजनिष्ट चक्षुराविरकर्भुवनं विश्वमुषाः (७ ७६/१) = विश्वानरः सविता देवः विश्वजन्यम् अमृतं ज्योतिः उत् अश्रेत्। देवानां चक्षुः क्रत्वा अजनिष्ट। उषाः विश्वं भुवनम् आविः अकः अकरोत्.

विश्वजन्यं = belonging to all the 5 Āryan tribes. Is ज्योतिः the Dawn? The Sun spreads his immortal light. The gods by their miracle-working power created this eye of theirs. Is that eye the Sun or the Dawn? विश्वानरः = विश्वं धनम्। तेन युक्तः ना धनं यस्य सः = exceedingly rich.

(118) योद्धासि क्रत्वा शवसोत दंसना विश्वा जातानि मज्मना। आ त्वायमर्क ऊतये ववर्तति यं गोतमा अजीजनन् (८ ८८/४) = क्रत्वा शवसा उत अपि च दंसना दंसनया मज्मना च विश्वा विश्वानि जातानि योद्धा आसि। त्वाम् अयम् अर्कः ऊतये धनदानाय आववर्तति यम् अर्कं गोतमाः अजीजनन्.

क्रत्वा = शवसा = दंसना = मज्मना. जातं = strength. जातानि = बलवान्ति = strong creatures. अर्कः = a praise. ऊतये = for (obtaining) wealth. आववर्तति = आववर्ततु = इह आनयतु = turn hither.

(119) विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं सजूस्ततक्षुरिन्द्रं जजनुश्च राजसे। क्रत्वा वरिष्ठं वर आमुरिमुतोग्रमोजिष्ठं तवसं तरस्विनम् (८ ९७/१०).

अभिभूः = one that overcomes. अभिभूतरं = one that overcomes more than any विश्वाः पृतनाः = all hostile armies. सजूः = in co-operation. ततक्षुः = जजनुः = created. राजसे = for ruling. क्रत्वा वरिष्ठं = highest in strength or richest by wealth. उग्रं = ओजिष्ठं = तवसं = तरस्विनं = strong or strongest. नरं = a hero. वरे आमुरिं? आमूः आमुरौ आमुरः etc. आमुरः occurs 4 times in RV. and is either genitive or nominative. आमुरिः seems a variation of आमूः. आमुरिः = a destroyer? आ + मुर = to destroy? क्रत्वा वरे धने वरिष्ठं may be the construction.

(120) क्रत्वा शुक्रेभिरक्षभिर्ऋणोरप व्रजं दिवः । हिन्वन्नृतस्य दीधितिं प्राध्वरे (९१०२)= अध्वरे ऋतस्य दीधितिं प्र हिन्वन् हे सोम त्वं क्रत्वा शुक्रेभिः शुक्रैः अक्षभिः अक्षिभिः दिवः व्रजम् अप ऋणोः.

क्रत्वा = by thy marvellous power. As Agni opened the cow-fold of heaven i. e. brought down rain by his flames, Sōma too does the same with his flaming eyes. ऋतस्य दीधितिं प्र हिन्वन् = sending gifts of wealth.

(121) आ मध्वो अस्मा असिचन्नमत्रमिन्द्राय पूर्णं स हि सत्यराधाः । स वावृधे वरिमन्ना पृथिव्या अभि क्रत्वा नर्यः पौंस्यैश्च (१०२९) = अस्मै इन्द्राय मध्वः मधुनः सोमस्य पूर्णम् अमत्रं पात्रम् ऋत्विजः आ आसिचन् । हि यस्मात् सत्यराधाः (सत्यं धनम् । तेन युक्तं राधः धनं यस्य सः) नर्यः शूरः इन्द्रः क्रत्वा पौंस्यैः च पृथिव्याः वरिमन् आ विस्तृते प्रदेशे अभि वावृधे अवर्धत. यद्वा । नर्यः धनयुक्तः । क्रत्वा धनेन । पौंस्यैः धनैः .

सत्यराधाः = abundantly rich. वरिमन् आ पृथिव्याः = in the broad and wide expause of पृथिवी. पृथिव्याः = दिवः = of wide heaven or the wide mid-region. क्रत्वा = पौंस्यैः= by heroic deeds. असिचन् = असिञ्चन् = poured, emptied. आ = completedly. अमत्रं= a drinking vessel. Or क्रत्वा = पौंस्यै := with riches ; नर्यः =wealthy.

(122) अभागः सन्नप परेतो अस्मि तव क्रत्वा तविषस्य प्रचेतः । तं त्वा मन्यो अक्रतुर्जिहीळाहं स्वा तनूर्बलदेयाय मेहि (१०८३५)= हे प्रचेतः मन्यो तविषस्य तव क्रत्वा अभागः सन् अप अस्मि परेतः अस्मि । अक्रतुः अहं तं त्वा त्वां जिहीळ । मम स्वा तनूः मा मां बलदेयाय इहि.

प्रकृष्टं चेतः धनं यस्य स प्रचेताः. हे प्रचेताः = O rich (Manyu). Metre requires प्रचेतसः which then would qualify तव. अक्रतुः = who makes no offerings. I have made thee no offerings and have on that account offended (जिहीळ) or disrespected thee. ' Thou art powerful (तविषस्य). By thy power (क्रत्वा) I have no share in riches (अभागः). As such I am far removed (अप अस्मि) from thee. I am dead (परेतः = परा + इतः). Become my own self (स्वा तनूः) and come (इहि) to me (मा) for giving me the strength of wealth (बलदेयाय). स्वा तनूः is difficult.

क्रतुभिः = with power

(123) त्वं चिदस्य क्रतुभिर्निषत्तममर्मणो विदद्दिदस्य मर्म । यदीं सुक्षत्र प्रभृता मदस्य युयुत्सन्तं तमसि हर्म्ये धाः (५³³⁄₂) = हे इन्द्र अस्य अमर्मणः शुष्णस्य निषत्तं चित् अपि मर्म त्वं क्रतुभिः विदत् लब्धवान् इत् एव । यत् यदा तदा हे सुक्षत्र बलवन् इन्द्र मदस्य सोमस्य प्रभृता प्रभृतौ त्वं युयुत्सन्तं ईम् एतं तं शुष्णं तमसि हर्म्ये धाः निहितवान्.

Ś. had concealed his vulnerable part (मर्म) deep in his body and appeared as having no vulnerable part (अमर्मणः). Notwithstanding (चित्) this, Indra did discover (विदत् इत्) that part by his power (क्रतुभिः). After drinking Sôma in large quantities (मदस्य प्रभृता) Indra shut (धाः) him in a heaven (हर्म्ये) of darkness (तमसि). Ś. had desired to live in real heaven (हर्म्ये). ' अस्य शुष्णस्य क्रतुभिः. निषत्तं' (= lying concealed by his tricks) may also be the construction of क्रतुभिः.

(124) त्वां विश्वे अमृत जायमानं शिशुं न देवा अभि सं नवन्ते । तव क्रतुभिरमृतत्वमायन् वैश्वानर यत्पित्रोरदीदेः (६⁷⁄₄) = हे अमृत वैश्वानर विश्वे देवाः जायमानं त्वां शिशुं न इव अभिसंनवन्ते । तव क्रतुभिः ते अमृतत्वम् आयन् यत् यदा पित्रो त्वम् अदीदेः.

अभिसंनवन्ते = fondle, kiss (thee as they would a new-born babe). It was owing to Agni's wonder-working powers that the gods became immortal or wealthy. पित्रोः अदीदेः = when thou didst shine out of thy two parents i. e. either the two fire-sticks or heaven and earth.

(125) प्रास्तौदृष्वौजा ऋष्वेभिस्ततक्ष शूरः शवसा । ऋभुर्न क्रतुभिर्मातरिश्वा (१०¹⁰⁵⁄₆) = ऋष्वौजाः प्रास्तौत् । शूरः मातरिश्वा ऋभुः न शवसा क्रतुभिः ततक्ष.

ऋष्वम् ओजः यस्य सः = of mighty strength. ऋष्वेभिः = ऋष्वैः = (in company) with the mighty. Who were these? The Maruts? Brave Indra (शूरः) like Ṛbhu manufactured (ततक्ष) by using his strength (शवसा) and marvellous powers (क्रतुभिः) in co-operation with the mighty (Maruts ?). What did he manufacture? Why is he called Mātaris'van ? Indra of mighty

strength began (प्र + असौत्) and manufactured his horses like Rbhu with great skill. The Rk. seems incomplete and is unintelligible.

क्रत्वे = for power

(126) स्तीर्णं बर्हिरुप नो याहि वीतये सहस्रेण नियुता नियुत्वते शतिनीभिर्नियुत्वते । तुभ्यं हि पूर्वपीतये देवा देवाय येमिरे । प्र ते सुतासो मधुमन्तो अस्थिरन् मदाय क्रत्वे अस्थिरन् (१^{१}_{१}^{३५}) = हे वायो बर्हिः आसनार्थं स्तीर्णं वर्तते । वीतये हविर्भक्षणाय नः अस्मान् उप याहि सहस्रेण नियुता दानेन शतिनीभिः शतसंख्याकाभिः (नियुद्भिः) नियुत्वते धनवते दानाय । देवाः तुभ्यं देवाय पूर्वपीतये सोमं येमिरे । मधुमन्तः सुताः सोमाः ते तव मदाय तव क्रत्वे बलाय प्र अस्थिरन् प्रस्थिताः सन्ति.

सहस्रेण नियुता = with wealth to be counted by thousands. नियुत् = a gift. शतिनीभिः (नियुद्भिः) = (with gifts) consisting of hundreds of cows etc. नियुत् is feminine. येमिरे from यम् = to give. प्र + अस्थिरन् = have set out. स्था becomes स्थि in the aorist; रन् is the plural termination. ते मदाय क्रत्वे = to put hilarity (मदाय) and strength (क्रत्वे) into thee. Or क्रत्वे = मदाय = for power.

(127) असावि ते जुजुषाणाय सोमः क्रत्वे दक्षाय बृहते मदाय । हरी रथे सुधुरा योगे अर्वागिन्द्र प्रिया कृणुहि हूयमानः (५^{४}_{८}^{३}) = हे इन्द्र जुजुषाणाय ते तुभ्यं क्रत्वे दक्षाय बृहते मदाय सोमः असावि । हूयमानः त्वं रथे योगे सुधुरा सुधुरौ प्रिया प्रियौ हरी अर्वाक् कृणुहि कुरु.

असावि = has been extracted. क्रत्वे = दक्षाय = मदाय = for power. योगे = रथे. सुधुरा = bearing the yoke. अर्वाक् कृणुहि = turn them down (hither). हूयमानः = आहूयमानः. Or क्रत्वे = दक्षाय = बृहते = मदाय = for (giving us) wealth.

(128) अस्य पिब जज्ञान इन्द्र मदाय क्रत्वे अपिबः (६^{४}_{१}^{०}) = Drink of this, O Indra, of which the moment thou wast born (जज्ञानः) thou drankest for (obtaining) strength. क्रत्वे = मदाय.

क्रतुं = a command

(129) नहि देवो न मर्त्यो महस्तव क्रतुं परः (१^{१}_{९}^{०}) = हे अग्ने महः महतः तव क्रतुं परः न हि खलु देवः न मर्त्यः वर्ते

परः = beyond (the reach of); the word governs the accusative or the instrumental. क्रतुं = command or strength. Everyone must submit to Agni's command and strength.

(130) क्रतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य वव्रेः (४४२)= The gods obey (सचन्ते) the command of Varuṇa. (So all must obey my command, says a king). I rule over all people (कृष्टेः) and also over Vṛtra, the water-enveloper (वव्रेः), the unrivalled (उपमस्य) foe of Indra.

I am Varuṇa, I am Indra. Indra crushed the 5 Āryan tribes and became their suzerin; he killed Vṛtra. I resemble Indra. राजामि, राजावः etc. is the conjugation of राज् = to rule over. कृष्टेः = कृष्टीनाम्. वव्रिः = one that envelopes (water), Vṛtra, an enemy. उपमस्य वव्रेः= of the greatest enemy. Vṛtra was the greatest enemy of Indra.

(131) अहं केतुरहं मूर्धाहमुग्रा विवाचनी । ममेदनु क्रतुं पतिः सेहानाया उपाचरेत् (१०१५९२) = I am the head (केतुः = मूर्धा) of the house. I am fierce of tongue (उग्रा) and capable of out-tounging any (विवचनी). My husband must follow (अनु उपाचरेत्) my command (क्रतुं) only (इत्), as I can discomfit him (सेहानायाः).

विवाचनी = speaking wildly, out-heroding Herod himself. With my terrible tongue I can silence any co-wife. सेहानायाः from सह् = to bear down.

क्रतुः = an offering

(132) परि सुवानश्चक्षसे देवमादनः क्रतुरिन्दुर्विचक्षणः (९१०७३) = (पवित्रं) परि सुवानः सूयमानः देवमादनः इन्दुः विचक्षणः क्रतुः भवति.

परि = through. When Sōma passes through the strainer for lustre (चक्षसे), then he becomes a lustrous (विचक्षणः) offerng. देवमादनः = who intoxicates the gods, throws them into an ecstacy. क्रतुः = an offering ; or full of wealth.

क्रतुं = an offering

(133) प्र सू तिरा शचीभिर्ये त उक्थिनः क्रतुं पुनत आनुषक् (८१३) =

हे इन्द्र ये उक्थिनः स्तोतारः ते तुभ्यं हविः आनुषक् सततं पुनते ददति तान् सु शचीभिः धनैः यद्वा सु अत्यन्तम प्र तिर वर्धय.

(134) अंजते व्यञ्जते समञ्जते क्रतुं रिहन्ति मधुनाभ्यञ्जते । सिन्धोरुच्छ्वासे पतयन्तमुक्षणं हिरण्यपावाः पशुमासु गृभ्णते (९$\frac{८६}{४}$$\frac{६}{३}$) = (Priests purifying Sōma mix him with sweet milk (मधुना) ; they lick him i. e. smear him with it. They seize him while he is rushing in the river-stream. अञ्ज् = to smear. रिह् = to lick, to smear. वि = in a variety of ways. सम् = wholly. अभि= on all sides. All 3 prefixes indicate complete dilution. क्रतुं = Sōma-offering. सिन्धुः = the water in the big vessel. In the language of exaggeration it is a river that rushs along in waves. उच्छ्वासे = in the current. उक्षणं = (Sōma is) a bull that flies (पतयन्तं) along the stream. पशुं = Sōma is an animal, a bull. आसु = अप्सु (understood). गृभ्णते = गृण्हन्ति. The priests capture him while he is rushing along. हिरण्यं पान्ति (= पिबन्ति) ते हिरण्यपावानः. But who are these that drink gold ? gods or priests ? Gods drink the gold-coloured Sōma but they do not prepare the drink. It is priests that do it. They are हिरण्यपावाः but not in the first instance. पावाः is irregular. Cp सुतपावन् and सोमपावन्

(135) सो चिन्नु भद्रा क्षुमती यशस्वती उषा उवास मनवे स्वर्वती । यदीमुशन्तमुशतामनु क्रतुमग्निं होतारं विदथाय जीजनन् (१०$\frac{१}{१}$$\frac{१}{१}$) = भद्रा क्षुमती यशस्वती स्वर्वती सा उषाः मनवे उवास उदियाय । यत् यदा क्रतुं हविः उशतां कामयमानानां देवानाम् अर्थे ईम् एतम् उशन्तं कामयमानं होतारम् अग्निं विदथाय यज्ञाय हविर्वहनाय ऋत्विजः जीजनन् अजीजनन्.

सो = सा + उ. उ, चित्, नु all mean, certainly. भद्रा etc. = possessed of wealth. भद्र = क्षु = यशस् = स्वर् = wealth. उवास = rose. मनवे = for (the good of) man. अनु = immediately after the rise of the Dawn. उशन्तं = Agni himself desires offerings. विदथाय = that he may convey offerings.

क्रत्वा= with an offering

(136) स सुक्रतुः पुरोहितो दमेदमेऽग्निर्यज्ञस्याध्वरस्य चेतति क्रत्वा

यज्ञस्य चेतति । क्रत्वा वेधा इषूयते विश्वा जातानि पस्पशे। यतो घृतश्रीरतिथिरजायत वन्हिर्वेधा अजायत (१$^{१}\frac{२}{४}^{८}$)= दमे दमे पुरोहितः सः सुक्रतुः अग्निः यज्ञस्य अध्वरस्य यज्ञम् अध्वरं चेतति देवेभ्यः ददाति । वेधाः क्रत्वा इषूयते । विश्वा विश्वानि जातानि पस्पशे । यतः यदा घृतं श्रीः यस्य सः वन्हिः वेधाः अजायत ततःप्रभृति.

दमेदमे = in every house **पुरोहितः** = Agni is the chief priest in every house. **यज्ञस्य = अध्वरस्य = यज्ञम् = अध्वरं = हविः. चेतति** from **चित्**=to give. **वह्निः** = the carrier (of offerings). **वेधाः** =the leader. **इषूयते ? इषुवत् आचरति** = goes straight like an arrow to carry out his mission of conveying offerings to the gods. **पस्पशे** = sees. **विश्वा जातानि** = all creatures. **घृतश्रीः** = having the lustre of ghee. **सुक्रतुः = क्रतुयुक्तः** = possessed of offerings. **यतः** etc. (he did all this) as soon as he was born. The 1st **क्रत्वा** seems to be put in for metre. If it has any meaning, it must be **हविषा. हविषा युक्तस्य यज्ञस्य हविषः.**

(137) क्रत्वा यदस्य तविषीषु पृञ्चतेऽग्ने रवेण मरुतां न भोज्येषिराय न भोज्या । स हि ष्मा दानमिन्वति वसूनां च मज्मना । स नस्त्रासते दुरितादभिन्हुतः शंसादघादभिन्हुतः (१$^{१}\frac{२}{५}^{८}$) = यत् यदा अस्य अग्नेः तविषीषु बलयुक्तासु ज्वालासु इषिराय धनयुक्ताय अग्नये भोज्या भोज्यानि हवींषि क्रत्वा हविषा सह पृञ्चते ददाति तदा सः अग्निः वसूनां दानम् इन्वति ददाति मज्मना च शक्त्या सः नः अस्मान् अभिन्हुतः नाशकात् दुरितात् संकटात् अभिन्हुतः नाशकात् अघात् शंसात् अघशंसात् त्रासते रक्षति.

तविषीषु = in (his) strong, powerful flames. **मरुतां रवेण न** may be construed with **तविषीषु.** The flames crackle as if with the roar of the Maruts. The 2nd **न** is put in for metre. **इष्** = wealth. **इषिर** = wealthy. **भोज्य** = an offering. **क्रत्वा (= हविषा)** is superfluous. **हि ष्मा** = certainly. **त्रा + स् (of लेट्)**. **अभिन्हुत्** = injurious. **अघशंसात्** has been split into **शंसात् अघात्**.

(138) तमिद्ध्वेव समना समानमभि क्रत्वा पुनती धीतिरश्याः (४$\frac{५}{३}$)= समना पुनती धीतिः तम् इत नु एव समानं क्रत्वा अभि अश्याः अश्यात् अश्नोतु.

May prayera, (like) a faithful wife, serve the husband (Agni) with food. समना = a wife. समानं = a husband. धीतिः = a prayer which is as it were a wife. पुनती = offering herself. पू (= to purify) also means 'to give'. अभि + अश्याः (used for अश्यात्) = serve completely.

(139) क्रत्वा हि द्रोणे अज्यसेऽग्ने वाजी न कृत्व्यः । परिज्मेव स्वधा गयोऽत्यो न ह्वार्यः शिशुः (६$\frac{२}{८}$) = हे अग्ने द्रोणे कलशे वर्तमानेन क्रत्वा हविषा त्वम् अज्यसे । वाजी न इव त्वं कृत्व्यः शूरः असि । परिज्मा वायुः । स इव त्वं स्वधा स्वधावान् गयः गययुक्तः असि । अपां शिशुः त्वम् अत्यः न इव ह्वार्यः असि.

अज्यसे from अञ्ज्=to smear, to cover. कृत्व्यः=brave, capable. परिज्मा = that which goes all about; here the wind. स्वधा = गयः = wealth; wealthy. ह्वार्यः = fast-going ? ह्वृ seems to mean 'to go'. The word occurs again in उत स्म दुर्गृभीयसे पुत्रो न ह्वार्याणाम् (५$\frac{९}{४}$) where ह्वार्याणां seems to mean 'of rushing waters'. अत्यः = वाजी = a horse.

(140) सास्माकेभिरेतरी न शूषैरग्निः ष्टवे दम आ जातवेदाः । द्रवन्नो वन्वन् क्रत्वा नार्वोस्रः पितेव जारयायि यज्ञैः (६$\frac{१२}{४}$) = स जातवेदाः अग्निः दमे आ मध्ये अस्माकेभिः अस्माकं शूषैः स्तुतिभिः एतरी उषाः न इव स्तवे स्तूयते । द्रुः अन्नं यस्य सः वन्वन् क्रत्वा यज्ञैः हविर्भिः.

एतरी occurs again in एतरी न शूषैः (5$\frac{41}{10}$). एत in एतग्व and एतश seems to mean blazing, resplendent. अंसेषु एताः (१$\frac{१६६}{१०}$) here the weapons of the Maruts are resplendent. Just as एतश means the Sun, so एतरी may mean the Dawn. एतरि is the पदपाठ; Sāyaṇa renders it by गन्तरि मयि in 5$\frac{41}{10}$ and by गन्तरि याचमाने पुरुषे here. The 2nd half is very difficult. There are two similes viz. अर्वा न and उस्रः पितेव Both refer perhaps to the Sun who is अर्वा as he is as swift as a horse (अर्वा). He is the father of the Dawn (उस्रः = गोः =उषसः). Is जारयायि one word or two ? जार (= जारः) and अयायि may be two padas. उस्रः जार is the Sun. As the Sun is solicited (अयायि) with offerings, so is Agni. Agni's food is wood (द्रु + अन्न). He destroys (वन्वन्) forests. क्रत्वा = यज्ञैः.

(141) इदमित्था रौद्रं गूर्तवचा ब्रह्म क्रत्वा शच्यामन्तराजौ । क्राणा यदस्य पितरा मंहनेष्ठाः पर्षत्पक्थे अहन्ना सप्त होतॄन् (१०६१¹) = गूर्तवचाः (गूर्तम् अर्पितं वचः स्तोत्रं येन सः) इत्था अनेन प्रकारेण इदं रौद्रं ब्रह्म स्तुतिं क्रत्वा हविषा सह शच्यां (?) आजौ अन्तर् । यत् यस्मात् अस्य पितरा पितरौ क्राणा (?) मंहनेष्ठाः मंहनं बलं तत्र स्थितः बलिष्ठः पक्थे (?) अहन् आ अहनि सप्त होतॄन् आ पर्षत् आपारयत्.

There is no verb in the 1st half of the Rk. क्रत्वा शच्यामन्तराजौ ? क्राणा यदस्य पितरा ?' पक्थ is the name of a man whom the A'swins saved (याभिः पक्थमावथः ८२२/१०) and who possessed 10 herds of cows (पक्थे दशव्रजे). Agni entertained (i. e. filled with offerings) the 7 hotṛs on a certain day (अहन् आ) at the house of पक्थ. मंहनं may mean a gift. मंहनेष्ठाः = a giver of wealth.

क्रतुभिः = with offerings

(142) यस्याजस्रं शवसा मानमुक्थं परिभुजद्रोदसी विश्वतः सीम् । स परिषत् क्रतुभिर्मन्दसानो मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती (११००/१४) = शवसा बलेन यस्य मानम् उक्थम् अजस्रं यश्च रोदसी रोदस्यौ द्यावापृथिव्यौ विश्वतः सीं परिभुजत् परिभुनक्ति सः परिषत् मरुत्वान् इन्द्रः क्रतुभिः हविर्भिः मन्दसानः हृष्यन् नः अस्माकम् ऊती ऊत्यै कल्याणाय भवतु.

मानं = उक्थं = praise. अजस्रं = constant. परिभुजत् = embraces or surrounds. विश्वतः = सीं = on all sides. परि + सद् = परिषद् = one that sits around (heaven and earth). मन्द् = to rejoice. मन्द् + अ + स् (of लेट्) + आनः = मन्दसानः. क्रतुभिः may be constructed with परिषद्, मन्दसानः or ऊत्यै भवतु and so would have 3 meanings in order viz. marvellous power, offerings, and wealth.

Doubtful.

क्रतुः

(143) तस्येदिह स्तवथ वृष्ण्यानि तुविद्युम्नस्य तुविराधसो नॄन् । यस्य क्रतुर्विदथ्यो न सम्राट् साह्वां तरुत्रो अभ्यस्ति कृष्टीः (४२¹/२) = तुविद्युम्नस्य तुविराधसः तस्य इत् एव वृष्ण्यानि नॄन् इह स्तवथ । यस्य विदथ्यः सम्राट् साह्वान् तरुत्रः क्रतुः न सद्यः कृष्टीः अभ्यस्ति.

तुविद्युम्नस्य = तुविराधसः = of him possessed of immense wealth. वृषन् = a bull. वृष्ण्यं = the strength or act of a bull, a

heroic deed. नृन् = gifts or heroic acts. क्रतुः = strength. विदथ्यः = fit for war. सम्राट् = ruling over all. साव्हान् = तरुत्रः = defeating. न = in a moment. अभ्यस्ति = subdues. कृष्टीः = the 5 Āryan tribes. Indra's worship was forced from outside on the 5 Āryan tribes. He was a foreign god. तुविद्युम्न and तुविराधस् would incline one to interpret क्रतु by wealth; but वृष्ण्यानि, सम्राट्, साव्हान् and तरुत्रः favour the other sense. But even these can be interpreted in terms of wealth.

क्रतुं

(144) आदित्ते विश्वे क्रतुं जुषन्त शुष्काद्यद्देव जीवो जनिष्ठाः (१ ६९)= हे देव अग्ने यत् यदा त्वं शुष्कात् जीवः जनिष्ठाः आत् इत् तदैव विश्वे देवाः ते तुभ्यं क्रतुं हविः जुषन्त अददुः। अथवा । ते तव त्वया दत्तं क्रतुं हविः जुषन्त अगृण्हन्। अथवा। तुभ्यं क्रतुं धनं जुषन्त ददुः.

In the 1st Ṛk. we learn that Agni became supreme among all the gods. So these gods gave (जुषन्त) him an offering or a tribute (to acknowledge that supremacy), immediately (आत् इत्) after Agni was born alive (जीवः) out of dry (शुष्कात्) lifeless wood. Or the gods were without food till Agni supplied that want; or they gave him wealth. We are told elsewhere how the gods deposited wealth in Agni.

(145) सदृशीरद्य सदृशीरिदु श्वो दीर्घं सचन्ते वरुणस्य धाम। अनवद्यास्त्रिंशतं योजनान्येकैका क्रतुं परि यन्ति सद्यः (१ १२३)= उषासः यथा अद्य सदृशीः तथा श्वः अपि सदृशीः इत् उ एव । ताः वरुणस्य दीर्घं धाम द्युलोकं सचन्ते तत्र निवसन्ति। अनवद्याः उषासः एकाएका त्रिंशतं योजनानि क्रतुं सद्यः परि यन्ति.

सदृशीः=looking alike. The Dawns resemble one another and never differ in appearance. Varuṇa was once a ruler of heaven which was his big mansion. Ushas was his wife. The Dawns live in heaven. क्रतु seems to be the heavenly region which the Dawns circle in a day (सद्यः = समाने द्यवि). How is त्रिंशतं योजनानि to be construed with the other words? That may be the length of the heavenly region. Or does योजन mean a chariot? 30 Dawns in a month require 30 chariots. In that case आतिष्ठन्ति

must be understood. They sit in these chariots and run round heaven, following one another. Cp. परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः (१¹३⁵) = The horses of the Sun go round heaven and earth in a trice. क्रतु, however, cannot be heaven and earth both. क्रतुं = क्रतुमन्तं = बलवन्तं धनवन्तं वा द्यां = strong or wealthy heaven. अनवद्याः = never injuring.

(146) यस्मादिन्द्राद् बृहतः किंचनेमृते विश्वान्यस्मिन् संभृतानि वीर्या। जठरे सोमं तन्वी सहो महो हस्ते वज्रं भरति शीर्षणि क्रतुम् (२¹६) = यस्मात् ईम् अस्मात् बृहतः इन्द्रात् ऋते, किंच न । अस्मिन् यस्मिन् विश्वानि वीर्या वीर्याणि संभृतानि स इन्द्रः जठरे सोमं तन्वि तनौ सहः बलं हस्ते महः महत् वज्रं शीर्षणि च क्रतुं भरते बिभर्ति.

Indra is as great (बृहतः) as Dyaus. Nothing (किंच न) is greater than Indra. All heroism or heroic deeds are stored in him. He carries an amount of Sōma in his belly, strength in his body, the mighty thunder-bolt in his hand, and a helmet or a crown (क्रतुं) on his head. क्रतु means a helmet or a crown as these are symbols of power. Cf. शीर्षन्निन्द्रस्य क्रतवः (८⁹३). Or does क्रतु in both these Ṛks. mean the strong, powerful heaven? Indra is so powerful or strong that he places even powerful heaven on his head and feels not the weight of it. Or शीर्षणि क्रतुं भरति = he carries wealth on his head. Cp. शतक्रतुं जवनी सूनृतारुहत् (१⁵३). Even वीर्या may mean riches. Abundant wealth is packed into every part of his body.

(147) विश्वे ह्यस्मै यजताय धृष्णवे क्रतुं भरन्ति वृषभाय सश्चते। वृषा यजस्व हविषा विदुष्टरः पिबेन्द्र सोमं वृषभेण भानुना (२¹६४) = यजताय धृष्णवे वृषभाय सश्चते अस्मै विश्वे देवाः हि क्रतुं भरन्ति । हे इन्द्र वृषा विदुष्टरः त्वं हविषा यजस्व । हे इन्द्र वृषभेण भानुना सोमं पिब.

यजताय = to one that deserves offerings. धृष्णवे = to on who dares. वृषभाय = वृषबलाय. सश्चते = to him who (successfully) opposes or to him who helps. सश्च has both senses. क्रतुं = an offering or a tribute. वृषा = वृषबलः. विदुष्टरः = the greatest giver, from विद् = to give. भानुना = भानुमता पात्रेण = in a resplendent vessel. वृषभेण is an ornamental adjective of the Sōma-vessel. Perhaps it means big, large. यजस्व may be

passive in sense. हे इन्द्र वृषा त्वं हविषा यजस्व इज्यस्व हविः गृहाण. Or यजस्व = धनं देहि = give us wealth (in return for the offering). Or हविषा and भानुना mean 'with wealth' to be given in return for the Sōma-offering. हु = to offer. What is offered may be an offering or wealth. भानुः = resplendent wealth. वृषभः = huge in quantity. Indra is the best giver (विदुष्टरः). All the gods give him wealth which he gives to his devotees.

(148) प्र हि क्रतुं वृहथो यं वनुथो रध्रस्य स्थो यजमानस्य चोदौ। इन्द्रासोमा युवमस्माँ अविष्टमस्मिन् भयस्थे कृणुतमु लोकम् (२$^{3}_{10}$) = युवां यं वनुथः हिंस्थः तं क्रतुं क्रतुमन्तं धनवन्तं जनं युवां प्र वृहथः नाशयथः। रध्रस्य दीनस्य निर्धनस्य यजमानस्य युवां चोदौ धनदौ स्थः भवथः। हे इन्द्रासोमौ अस्मिन् भयस्थे भयस्थाने संग्रामे युवाम् अस्मान् अविष्टं रक्षतम्। उ उरु लोकं च कृणुतं कुरुतम्.

वन् = to injure or hate. प्र वृह् = to destroy. रध् = to submit. रध्र = submissive, meek. चुद् =to give. चोदः = a giver of wealth. अविष्टं from अव् = to protect, to endow with wealth. भयस्थे = in a terrible fight. उ लोकं = wide space, good elbow-room, safety. क्रतुं = a rich or a powerful man, as क्रतु means both riches and strength. वृह् is not intelligible here. Does it mean to increase? If it does, then वन् means to give. You increase (प्र वृहथः), wealth (क्रतुं), which you give (वनुथः) यं क्रतुं वनुथः दत्थः तं प्र प्रेण धनेन वृहथः वर्धयथः may after all be the true sense.

(149) गम्भीराँ उदधीँरिव क्रतुं पुष्यसि गा इव। प्र सुगोपा यवसं धेनवो यथा ह्रदं कुल्या इवाशत (२$^{4}_{5}$) = इव यथा ह्रदं गम्भीरान् उदधीन् कुल्याः पुष्यन्ति तथा त्वं क्रतुं पुष्यसि। इव यथा सुगोपाः गाः गावः धेनवः यवसं तृणं प्र वेगेन प्रकर्षेण च आशत अश्नन्ति तथा त्वं क्रतुं हविः अशान.

There are apparently 4 comparisons as there are 3 इवs and one यथा. I have reduced them to 2. Small streams go on filling lakes or rivers. So Indra is requested to continue the stream of wealth unceasingly. As cows devour grass, so thirsty Indra should drink Sōma. क्रतु may have two meanings. गाः= गावः. गावः धेनवः is a frequent expression in ṚV.

Or

हे इन्द्र इव यथा गम्भीरान् उदधीन् आपः पुष्णन्ति इव यथा कुल्याः ऱ्हदं पुष्णन्ति तथा त्वं क्रतुं धनं पुष्यासि वर्धयसि। इव यथा सुगोपाः गाः गावः धेनवः यवसं प्र प्रभूतम् आशत अश्नुवन्ति तथा सोमम् अश्नुहि.

Or

हे इन्द्र इव यथा त्वं गम्भीरान् उदधीन् उदकेन पुष्णासि इव यथा च त्वं गाः क्षीरेण पुष्णासि पूरयासि तथा त्वं क्रतुं पुष्यासि। यथा सुगोपाः धेनवः यवसं प्र प्रभूतम् आशत तथा त्वं सोमम् अश्नुहि। यथा कुल्याः ह्रदं पूरयन्ति तथा सोमाः त्वां पूरयन्तु.

गाः is irregular for गावः. When cows are well tended (सुगोपाः), they eat fodder (यवसं) in abundance (प्र). So Indra is requested to drink Sōma in abundance. As small streams (कुल्याः) fill a large, deep lake (ह्रदं) or deep seas (गम्भीरान् उदधीन्), so Indra fills up wealth. Or as Indra fills up seas with water and cows with milk, so he fills up wealth. As cows devour grass, so Indra should quaff large quantities of Sōma. As streams fill a lake, so Sōma-drinks fill Indra. Cp. आपो न सिन्धुमभि यत्समक्षरन् सोमास इन्द्रं कुल्या इव ह्रदम् (१०⁴³₇). So part of the present Ṛk. may be thus construed:—इव यथा (आपः) गम्भीरान् उदधीन् (संक्षरन्ति) इव यथा वा कुल्याः ह्रदं (संक्षरन्ति तथा सोमाः हे इन्द्र त्वां संक्षरान्तु). ऱ्हदं न हि त्वा न्यृषन्त्यूर्मयः (१⁵²₇). इव यथा गाः गावः धेनवः यवसं प्र आशत तथा हे इन्द्र सोमम् अश्नुहि। क्रतुं धनं च पुष्यासि व[illegible]य.

The Ṛk. is altogether defective in expression. So many gaps have to be filled up; the ideas and sentences have been inextricabiy mixed up.

(150) उत स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि। क्रतुं दधिक्रा अनु संतवीत्वत्पथामङ्कास्यन्वापनीफणत् (४⁴⁰₄) = उत अपि च ग्रीवायाम् अपिकक्षे आसनि बद्धः वाजी दधिक्राः क्षिपणिं तुरण्यति। क्रतुम् अनु संतवीत्वत्। पथाम् अङ्कासि अनु आपनीफणत्.

A horse has a rope round his neck, another about his head (अपिकक्षे?), and a third about his mouth or the same rope passes round the mouth, the crown of the head and then the neck. So he is held fast. अपिकक्षे = about the top of the head. Cp. शीर्षण्या

रशना रज्जुः (ऋ०सं०१ $\frac{१६२}{८}$). क्षिपणि occurs here only and may mean a heel thrown up. The horse throws up (तुरण्यति) his heels in the air while galloping. He quickens his pace. तवीत्वत् frequentative of तु. तवीतु by reduplication. तवीतु+अति = तवीत्वति which losing its final इ becomes तवीत्वत्. अनुसंतु = to increase constantly. The horse every moment increases his speed. फण्=to go. पनीफण् by reduplication. पनीफणति losing the final इ becomes पनीफणत्. The horse passes rapidly (अनु आ पनीफणत्) along windings (अङ्कासि) or clears big ruts in the road.

D. is a war-horse; as such he fetches on his back large amounts of booty. As he speeds throughout the length and breadth of the battle-field, he goes on increasing the amount of booty. So ऋतु may mean booty. ..

(151) For $\frac{४६}{४}$ vide No. 20 P. 43..

(152) त्वे असुर्यं वसवो न्यृण्वन् क्रतुं हि ते मित्रमहो जुषन्त (७$\frac{५}{६}$) = मित्रं धनं महते ददाति असौ मित्रमहाः। हे मित्रमहः अग्ने वसवः वसुमन्तः देवाः त्वे त्वयि असुर्यं धनं नि ऋण्वंन् निदधुः। ते तुभ्यं देवाः क्रतुं धनं जुषन्त अददुः.

I placed this Ṛk among doubtfuls as I thought that (1) असुर्य, (2) क्रतु and (3) जुषन्त meant (1) marvellous strength, (2) an offering and (3) accepted. But the words वसवः and मित्रमहः have led me to substitute the above rendering. वसु = असूर्य = क्रतु = मित्र = wealth.

(153) अग्निरीशे बृहतो अध्वरस्याग्निर्विश्वस्य हविषः कृतस्य। क्रतुं ह्यस्य वसवो जुषन्ताथा देवा दधिरे हव्यवाहम् (७$\frac{११}{४}$)=अग्निः बृहतः अध्वरस्य हविषः ईशे ईष्टे। अग्निः विश्वस्य सर्वस्य कृतस्य आर्पितस्य हविषः ईष्टे। अस्य क्रतुं हि वसवः जुषन्त असेवंन्त। अथा एतस्मात् कारणात् देवाः अग्निं हव्यवाहं हविषां वोढारं दधिरे प्रहितवन्तः कृतवन्तो वा.

" ईशे = ईष्टे. अध्वरस्य = हविषः. क्रतुं = हविः अथवा धनम्. कृत also means wealth as in कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने (P. 100 No. 8). क्रतु too may mean wealth. Vide 152 above. दधिरे =appointed or despatched.

(154) इन्द्रश्चिद् घा तदब्रवीत् स्त्रिया अशास्यं मनः। उतो अह क्रतुं रघुम् (८$\frac{३}{१}\frac{३}{७}$) = तत् तदा इन्द्रः चित् घ खलु स्त्रियै मनः धनम् अशास्यं न

देयम् उत उ अह च क्रतुं धनं रघुम् अल्पं देयम् इति अब्रवीत्. मनः and क्रतु both mean wealth.

Or

तत् तदा इन्द्रः चित् घा खलु स्त्रियाः मनः अशास्यम् उत अपि च अह अथ क्रतुं रघुम् अब्रवीत्.

Indra indeed declared woman's mind to be uncontrolable (अशास्यं) and also her strength (क्रतुं) to be light (रघुं). रघुं = लघुं = light, not thoughtful, fickle. What was the occasion of such an uncomplimentary remark one does not know. उत + उ = उतो. उत = अह.

(155) सखायः क्रतुमिच्छत कथा राधाम शरस्य । उपस्तुतिं भोजः सूरियों अह्रयः (८⁷⁰/₁₃) = हे सखायः क्रतुं हविः इन्द्राय दातुम् इच्छत । यः इन्द्रः भोजः धनस्य दाता सूरिः प्राज्ञः अह्रयः अक्षीणः तस्य शरस्य (?) शूरस्य उपस्तुतिं समीचीनां स्तुतिं कथा कथं राधाम दद्मः.

इच्छत = search out (an excellent offering). कथा=कथम्. राधाम = shall offer. उपस्तुतिं = a close, adequate praise. भोजः = a liberal donor. सूरिः = wise. अह्रयः = never exhaustible in wealth, always overflowing with it. शरस्य = शूरस्य ? was शूरस्य misread ? यदित्थमेकमेकमिच्छर वत्सान् परा ददः (८⁷⁰/₁₄); was शर here शूर? Or शर may be the name of a king celebrated for his munificence. How shall we offer him adequate praise (उपस्तुतिं) ? Friends, find out an adequate tribute (क्रतुं) of praise.

(156) त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः । स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः (१०¹²/₃⁰) = (ये) एते ऊमाः द्विः त्रिः भवन्ति ते विश्वे यत् यस्मात् त्वे त्वयि क्रतुम् अपिवृञ्जन्ति तस्मात् स्वादोः स्वादीयः अदः मधु स्वादुना मधुना सु अत्यन्तं संसृज । अभि योधीः च.

Whatever the number of the gods, whether twice so many or thrice so many, all of them packed (अपि वृञ्जन्ति) into thee (त्वे) strength. Now mix new drink with old drink that is already in thy stomach. Let there be a close battle between the two. Let there be a big turmoil in thy stomach. द्विः and त्रिः may be construed with अपि वृञ्जन्ति. The gods pack strength into Indra repeatedly, क्रतु may mean Sōma here in which case the sense

would be improved. They fill Indra with Sŏma repeatedly so that there is a tough fight between the potions for obtaining room in the stomach. There is humour here.

(157) **नृबाहुभ्यां चोदितो धारया सुतोऽनुष्वधं. पवते सोम इन्द्र ते। आप्राः क्रतून् समजैरध्वरे मतीर्वेर्न द्रुषच्चम्वोरासदद्धरिः** (९ ७२/७).

नृबाहुभ्यां चोदितः = crushed by the hands of sacrificers. **धारया सुतः** - squeezed into yielding juice in streams. **अनुष्वधं** = sufficient to satisfy (all demands of thy) thirst. **क्रतून्** = **मतीः** = wealth. Thou givest (**आप्राः**) wealth (**क्रतून्**); thou conquerest (**सम्** + **अजैः**) wealth (**मतीः**). Gold-hued (**हरिः**) Sŏma sits (**आसदत्**) in the two jars (**चम्वोः**) in this sacrifice (**अध्वरे**) like (**इव**) a bird (**वेः**= **विः**) that sits on a tree (**द्रुषद्**). Or **आप्राः** etc. = Thou occupiest (**आप्राः**) all offerings (**क्रतून्**); thou conquerest (**सम्** + **अजैः**) all prayers (**मतीः**). The first interpretation, however, seems preferable.

(158) **यो जात एव प्रथमो मंनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत्। यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मन्हा स जनास इन्द्रः** (२ १२/१) = **हे जनाः यः मनस्वान् प्रथमः देवः जातः एव देवान् क्रतुना नृम्णस्य मन्हा पर्यभूषत्। यस्य शुष्मात् रोदसी अभ्यसेतां सः इन्द्रः**.

क्रतु, शुष्म and **नृम्ण** all mean strength. **प्रथमः देवः** = (he stood) first among the gods. **मनस्वान्** = possessed of wealth. **मनस्** = wealth. **परि** + **अभूषत्** = **परि** + **अभवत्** = surpassed. It is like **अति** + **अस्** = to surpass. Cp. **परिभूः** (१ १४/१ १). **अभ्यसेतां** from **भ्यस्** to be afraid of. **मन्हा** = **महत्त्वेन**. **शुष्म** may mean a thundering voice. The two ladies shook with terror at the thundering voice of Indra. Indra too like Agni was born rich (**मनस्वान्**). So **क्रतुना** = by his wealth (Indra surpassed the other gods). Immense riches are an indication of power. So Indra was rich and powerful both.

(159) **तमित्पृच्छन्ति न सिमो वि पृच्छति स्वेनेव धीरो मनसा यदग्रभीत्। न मृष्यते प्रथमं नापरं वचोऽस्य क्रत्वा सचते अप्रदृपितः** (१ १४५/२) = **तम् इत् अग्निं सर्वे जनाः पृच्छन्ति। सिमः अग्निः न कदापि वि पृच्छति। यत् यदा धीरः अग्निः स्वेन इव एव मनसा अग्रभीत् अगृह्णत गृह्णते तदा अयम् अग्निः**

प्रथमं वचः न मृष्यति न विस्मरति । न अपि अपरं वचः विस्मरति । अस्य अग्नेः क्रत्वा अप्रदपितः सचते.

People ask for Agni i.e. seek him. सिम refers to what is already mentioned. न सिमो वि पृच्छति = but the same Agni never seeks devotees. धीरः = possessed of wealth (धी + रः). स्वेनेव etc.= Agni allows himself to be seized by devotees. न मृष्यति = (Agni) never forgets (praises and those that praise). क्रत्वा = with wealth or by marvellous power. प्रदप्तिः = injury, hurt. Cp. नांहो मर्तं नशते न प्रदप्तिः (६$\frac{3}{3}$) = injury does not ruin (or touch) him. प्रदप्तिः = अंहः = injury. सचते = सेव्यते = is served. A devotee receives no injury ; on the contrary he gets wealth.

(160) अपो ह्येषामजुषन्त देवा अभि क्रत्वा मनसा दीध्यानाः । वाजो देवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्य ऋभुक्षा वरुणस्य विभ्वा (४$\frac{3}{?}$^{3}) = क्रत्वा मनसा दीध्यानाः दीद्यानाः दीप्यमानाः देवाः एषाम् ऋभूणाम् अपः अभि अजुषन्त । वाजः देवानां सुकर्मा अभवत् । ऋभुक्षाः इन्द्रस्य । विभ्वा वरुणस्य = The gods received (अभि अजुषन्त) wealth (अपः) of (i. e. from) these (Ṛbhus). Vāja became the treasurer (सुकर्मा) of the gods (in general), Ṛbhukshan of Indra and Vibhvan of Varuṇa. क्रत्वा = मनसा = धनेन. दीध्यानाः = दीप्यमानाः. Who shine with wealth ? The gods or the Ṛbhus ? Does अपस् mean wealth or offerings ? If the gods shone with wealth, then why should they receive it from the Ṛbhus ? Perhaps the gods received wealth from the Ṛbhus and then shone with it. सु धनम् । तेन युक्तं कर्म धनं यस्य सः = one that possesses abundant wealth (and hence supplied the gods with riches). वाज, ऋभुक्षन् and विभ्वन् all mean wealth first ; they came to be the names of certain individuals afterwards. ऋभु धनम् । तेन युक्तं क्षन् धनं यस्य स ऋभुक्षा. Does देवाः एषाम् अपः अभि अजुषन्त mean :— the gods received offerings from these Ṛbhus ? सुकर्मा may also mean 'a supplier of offerings'. कर्मभिः हविर्भिः सु युक्तः सुकर्मा.

(161) मह्नो देवान् यजसि यक्ष्यानुषक् तव क्रत्वोत दंसना । अर्वाचः सीं कृणुह्यग्नेऽवसे रास्व वाजोत वंस्व (६$\frac{8}{8}$) = हे अग्ने तव क्रत्वा उत तव दंसना दंसनया त्वं महः महतः देवान् यजसि याक्षि आनुषक् सततम् । सीं

तान् देवान् अवसे धनदानाय अर्वाचः कृणुहि कुरु । उत अस्मभ्यं वाजा वाजान् रास्व वंस्व.

अर्वाचः (from अर्व + अञ्च्) = coming down. वाजा for वाजान्. वंस्व = रास्व.

(162) आ यो योनिं देवकृतं ससाद क्रत्वा ह्यग्निरमृताँ अतारीत् । तमोषधीश्च वनिनश्च गर्भं भूमिश्च विश्वधायसं बिभर्ति ($७\frac{४}{६}$) = यः अग्निः देवकृतं योनिम् आ ससाद यश्च क्रत्वा अमृतान् अतारीत् तम् अग्निम् ओषधीः ओषधयः वनिनः वृक्षाः भूमिश्च गर्भं बिभर्ति बिभ्रति.

देवकृतं योनिं = a seat made by the gods i. e. heaven. विश्वधायसं = one who gives wealth. विश्वं दधाति असौ विश्वधायाः. बिभर्ति agrees with भूमिः which is nearest. Agni resides in small plants, big trees and also underground. He saved the gods from the stress of hunger by offering them food (क्रत्वा) or he saved the immortals from Vṛtra's persecution by using his marvellous power.

(163) यो धृषितो योऽवृतो यो अस्ति श्मश्रुषु श्रितः । विभूतद्युम्नश्च्यवनः पुरुष्टुतः क्रत्वा गौरिव शाकिनः ($८\frac{३}{६}\frac{३}{}$). धृषितः should be अधृषितः, that is, a negative like अवृतः. धृषितः = dared, challenged. अधृषितः = never challenged. वृतः = hindered. अवृतः = unhindered. श्मश्रु = hair on the head or the chin. Agni is हिरिश्मश्रु. श्मश्रुषु = श्मश्रुवत्सु मरुत्सु ? Indra always needs the Maruts. विभूतद्युम्नः = of immense wealth. च्यवनः = one that brings down the whole treasure of heaven. Cp. आ दशभिर्विवस्वत इन्द्रः कोशमचुच्यवीत् । खेदया त्रिवृता दिवः ($८\frac{७}{८}\frac{२}{}$). पुरुष्टुतः = पुरुभिः स्तुतः. इन्द्रः गौः इव = in point of strength Indra is like a bull. शाकिनः cannot be construed. Is it irregular for शाकी ? शाकी धनस्य दाता इन्द्रः. शाक = a gift.

(164) निखातं चिद्यः पुरुसंभृतं वसूदिद्वपति दाशुषे । वज्री सुशिप्रो हर्यश्व इत्करदिन्द्रः क्रत्वा यथा वशत् ($८\frac{६}{४}\frac{६}{}$) = निखातं चित् अपि पुरुभिः संभृतं वसु यः दाशुषे उद्वपति इत् एव सः वज्री सुशिप्रः हर्यश्वः इन्द्रः यथा वशत् वष्टि इच्छति तथा इत् एव क्रत्वा करत् करोति.

निखातं = buried in mines. पुरुसंभृतं = filled (संभृतं) with wealth (पुरु). वसूदिद्वपति = वसु + उत् + इत् + वपति. हरी हरिनामानौ अश्वौ यस्य स हर्यश्वः. क्रत्वा = with the wealth (that he gives) or by his power.

(165) अयं यथा न आभुवत्त्वष्टा रूपेव तक्ष्या । अस्य क्रत्वा यशस्वतः (८^{१०२}) = यथा त्वष्टा रूपा रूपाणि तक्ष्या जनानाम् आभवति तथा अयम् अग्निः अस्य स्वस्य यशस्वतः धनिनः क्रत्वा धनेन नः अस्माकम् आ उप भुवत् भवतु.

यथा = इव. One of the two is redundant. Twashtṛ forms रूपा (?) and gives them to mortals. Cp. विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु (१०^{१८४}). तक्ष्या = तक्ष्य = having formed. Or रूप may mean gold, wealth. Agni manufactures wealth like T. and with that wealth he assists men. यशस् = क्रतुः = धनम् अथवा बलम्.

(166) अयं मतवान् शकुनो यथा हितोऽव्ये ससार पवमान ऊर्मिणा । तव क्रत्वा रोदसी अन्तरा कवे शुचिर्धिया पवते सोम इन्द्र ते (९^{६३}) = शकुनः शकुनिः यथा इव अव्ये हितः मतवान् अयं पवमानः (कलशे) ऊर्मिणा ससार सरति । हे कवे इन्द्र शुचिः सोमः ते तुभ्यं त्वदर्थं तव क्रत्वा धिया रोदसी रोदस्योः अन्तरा पवते.

As a bird lies or is laid in a nest, so is Sōma in the strainer (अव्ये). He flows (ससार) in waves (ऊर्मिणा) into the water-jar. He becomes pure or clarified between heaven and earth i. e. in the two jars. During that act of clarification he gives Indra's wealth (क्रत्वा = धिया) to the devotee. मतं याचितं धनम् । तेन युक्तः मतवान् ; मत from मन् to beg. The word occurs here only. अव्ये = अवीनां रोम्णां कृते पवित्रे. ससार = flows. कवे = O wonder-worker or O possessor or giver of marvellous wealth. Heaven and earth (रोदसी) are represented by the two चमूs or jars. तव क्रत्वा, I once thought, meant 'by thy power'. Hence its inclusion among doubtfuls.

क्रत्वा ?

(167) इदमित्था रौद्रं गूर्तवचा ब्रह्म क्रत्वा शच्यामन्तराजौ । क्राणा यदस्य पितरा मंहनेष्ठाः पर्षत्पक्थे अहन्ना सप्त होतॄन् (१०^{६१}) = यत् यस्मात् क्राणा मंहनेष्ठाः अग्निः अस्य स्वस्य पितरा पितरौ सप्त होतॄन् च आजौ अन्तर शच्यां

ऋत्वा पर्षत् अपूरयत् पूरयति तस्मात् गूर्तवचाः इत्था एवम् इदं रौद्रं ब्रह्म तस्मै अर्पयामि.

ऋाणा ? ऋ (= to give) + आनः = ऋाणः = a giver or a gift. ऋाणा = ऋाणेन = with a gift. ऋाणा = ऋत्वा. मंहने दाने तिष्ठति असौ मंहनेष्ठाः = accustomed to make gifts. आजौ संग्रामे अन्तर् मध्ये. शच्यां = संग्रामे = in battles where wealth (शची) is to be had. I do not know who the two parents and the 7 sacrificers are and why they want wealth. गूर्तम् अर्पितं वचः स्तोत्रं येन = I who offer prayers or praises. रुद् + रः = रुद्रः = a roarer, roaring Agni. रौद्रं= intended for Agni. I (offer) this (इदं) praise (ब्रह्म) thus to Agni who etc. अहन् अहनि आ मध्ये. पक्थे ? I must confess my inability to interpret this Ṛk. Sāyaṇa's rendering is anything but satisfactory.

क्रतुभिः = with riches or offerings

(168) यस्याजस्रं शवसा मानमुक्थं परि भुजद्रोदसी विश्वतः सीम् । स परि षन् क्रतुभिर्मन्दसानो मरुत्वान्नो भवत्विन्द्र ऊती (१ $\frac{१००}{१४}$) = यस्य इन्द्रस्य अजस्रम् उक्थं मानं शवसा रोदसी विश्वतः सीं परि भुजत् स मन्दसानः मरुत्वान् इन्द्रः क्रतुभिः अस्मान् परि सन् नः अस्माकम् ऊती ऊत्यै भवतु.

Indra's unassailable or invulnerable (अजस्रं), landable (उक्थं) wealth (मानं) surrounds (परि भुजत्) heaven and earth (रोदसी) on all sides (विश्वतः=सीं) by its hugeness or immensity (शवसा). May the same Indra, sitting (सन्) round (परि) us, be (भवतु) for our (नः) prosperity (ऊती). मन्दसानः = मन्दमानः = rejoicing in our Sōma-offerings. So क्रतुभिः may mean 'with (our) Sōma-offerings.' क्रतुभिः मन्दसानः or क्रतुभिः अस्मान् परि सन् may be the construction. परि = विश्वतः = सीं = on all sides. मा = to give. मानं = a gift. शवसा = with wealth. Heaven and earth enjoy abundant wealth given them by Indra.

(169) स पूर्व्यो महानां वेनः क्रतुभिरानजे । यस्य द्वारा मनुष्पिता देवेषु धिय आनजे (८ $\frac{६३}{१}$) = महानां महतां देवानां पूर्व्यः श्रेष्ठः सः वेनः इन्द्रः क्रतुभिः धनैः आनजे युक्तो भवति । यस्य द्वारा अस्माकं पिता मनुः देवेषु वर्तमानाः धियः धनानि आनजे लब्धवान्.

Indra is the greatest of the great gods. He is as dear as a bird (वेनः). He possesses riches. Through him (यस्य द्वारा) man's progenitor obtained wealth lying among the gods. The Ṛk. occurs in an Indra Sūkta. But the description would better apply to Agni. Agni is filled (आनजे) with offerings (क्रतुभिः). It was through (द्वारा) him that man's progenitor offered (आनजे) or distributed offerings (धियः) among the gods. वेनः is a term of endearment.

(170) रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म। शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् (१०^८⁄_१^७) = अहम् अग्निम् आ जिघर्मि शर्म उप यामि याचामि च। समिद्धः स नः अस्मान् रिषः दिवा नक्तं च पातु रक्षतु.

अग्निम् आ जिघर्मि = I fill Agni with offerings. शर्म उप यामि = (and) beg prosperity. रिषः = from the injurer. रक्षस् = magic and a magician. Agni destroys both. वाजिनं = मित्रं = प्रथिष्ठं = possessed of riches. क्रतुभिः शिशानः = giving (us) wealth or endowing (us) with wealth. Or क्रतुभिः समिद्धः = kindled with offerings.

क्रत्वे

(171) आ नो यज्ञाय तक्षत ऋभुमद्वयः क्रत्वे दक्षाय सुप्रजावतीमिषम्। यथा क्षयाम सर्ववीरया विशा तन्नः शर्धाय धासथा स्विन्द्रियम् (१^१⁄_१^१) = हे ऋभवः यज्ञाय क्रत्वे दक्षाय नः अस्मभ्यम् ऋभुमत् वयः सु प्रजावतीम् इषम् आ तक्षत। यथा येन वयं सर्ववीरया विशा क्षयाम क्षयेम तत् सु इन्द्रियं नः अस्मभ्यं शर्धाय धासथ.

यज्ञ, ऋभु, वयस्, क्रतु, दक्ष, सु, प्रजा, इष्, सर्व, वीर, विश्, शर्ध and इन्द्रिय all mean wealth. यज्ञाय = क्रत्वे = दक्षाय = शर्धाय = धनाय = that we may have abundant wealth. आतक्षत = create, produce, give. ऋभुणा युक्तम् ऋभुमत्. यथा = by which (wealth). क्षयाम = क्षयेम = we may live in power and prosperity. This Ṛk. was included here because I thought क्रतु and दक्ष meant offerings.

(172) इन्द्रस्ते सोम सुतस्य पेयाः क्रत्वे दक्षाय विश्वे च देवाः (९^१⁄_०^९) = हे सोम क्रत्वे दक्षाय इन्द्रः सुतस्य ते तव पेयाः पातु। विश्वे देवाश्च पेयासुः पान्तु. क्रत्वे दक्षाय = for (giving us) wealth. Vide remark on 171.

(173) आ त एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दृशे (१०५७४) = हे रुग्ण ते मनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे ज्योक् च सूर्यं दृशे पुनः आ एतु.

मनः = mind, consciousness. The diseased is losing consciousness. Return or be restred to consciousness that thou mayst live (जीवसे), see the Sun long and get health and wealth. क्रत्वे = for wealth. दक्षाय = for health. जीवसे = जीवितुं = for long life. Or क्रत्वे = दक्षाय = जीवसे = that thou mayst live in prosperity. ज्योक् = long. दृशे = द्रष्टुम्.

क्रत्वः

(174) क्रत्व इत्पूर्णमुदरं तुरस्यास्ति विधतः । वृत्रघ्नः सोमपाव्नः (८७८) = वृत्रघ्नः सोमपाव्नः विधतः तुरस्य अस्य (इन्द्रस्य) उदरं क्रत्वः पूर्णम् अस्ति इत् एव. सोमं पिबतीति सोमपावा । तस्य.

तुरस्य = of the liberal one. विधतः = of him who gives (wealth). उदरं = an exchequer, a treasure. क्रत्वः पूर्णं = filled to the full with wealth. I thought उदर meant a belly and that in consequence क्रतु must mean an offering.

क्रतूनां = of wealth or Sōma-offerings

(175) प्रवता हि क्रतूनामा हा पदेव गच्छसि । अभक्षि सूर्ये सचा (४३५१) = हे इन्द्र क्रतूनां प्रवता प्रवाहेण पदा इव आगच्छसि हि खलु । हे सचा सखे सूर्ये सूर्यसदृशे धने अभक्षि भागं भजामि । अथवा । सूर्यसदृशे सोमे सोमस्य भागं ददामि.

Indra comes to the devotee on a flood of riches. पदा इव ? Just as one might come on foot ? अभक्षि = I have a portion of Sun-bright wealth. Or I give thee a portion of Sun-bright Sôma. Or Indra comes down a stream of Sōma-offerings. It is difficult to fix the sense.

क्रतुप्राः = a giver of oblations

(176) महश्चर्कर्म्यर्वतः क्रतुप्रा दधिक्राव्णः पुरुवारस्य वृष्णः । यं पूरुभ्यो दीदिवांसं नाग्निं ददथुर्मित्रावरुणा ततुरिम् (४३९१) = महः महतः अर्वतः अश्वस्य पुरुवारस्य बहुधनस्य वृष्णः वृषबलस्य दधिक्राव्णः चर्कर्मि तस्मै

क्रतुप्राः अहं हवींषि अर्पयामि । यं ततुरिं दधिक्रावाणम् अग्निम् न इव दीदिवांसं दीप्यमानं मित्रावरुणौ पूरुभ्यः ददथुः.

क्रतुप्राः = क्रतून् हवींषि प्राति असौ । तम्. क्रतुप्राः was most probably क्रतुप्रः which qualified दधिक्राव्णः and meant giving wealth. पुरुवारस्य seems to confirm this conjecture. चर्कर्मि from कृ=to offer. Dadhikrāvan is अर्वा and वृषा i. e. (as strong as) a horse and a bull. वारं = wealth. ततुरिं = a giver of wealth. तॄ = to give.

क्रतुप्राः a giver of wealth

(177) चित्रस्ते भानुः क्रतुप्रा अभिष्टिः सन्ति स्पृधो जरणिप्रा अधृष्टाः। रजिष्ठया रज्या पश्व आ गोस्तुतूर्षति पर्यग्रं दुवस्युः (१० १००/१२) = हे अग्ने तव भानुः चित्रः क्रतुप्राः जरणिप्राः अभिष्टिश्च । स्पृधः सन्ति । पश्वः गोः अग्रम् आ यथा कश्चित् रजिष्ठया ऋजुतमया दीर्घया रज्या रज्ज्वा परि तुतूर्षति एवम् अग्निः स्पृधः परि तुतूर्षति.

चित्रः = क्रतुप्राः = जरणिप्राः = अभिष्टिः = a giver of wealth. चित्र, क्रतु, जरणि and अभिष्टि mean wealth. प्रा = to give. चित्र from चित् = to give. Agni's light gives wealth. Just as one ties a bull's head with a long, long rope, so Agni ties the heads of enemies. तुतूर्षति from तॄ = to destroy. रज्या from रजि = a rope. आ = इव. दुवस्युः = desirous of offerings (दुवः = an offering) or giving wealth. क्रतुप्राः = a giver of wealth. परि = around, completely.

क्रतुमत्

(178) २ ३३/१५ explained under अन्तरिक्ष pp. 22-23, No. 4.

क्रतुमान् = possessed of wealth

(179) सनादेव तव रायो गभस्तौ न क्षीयन्ते नोप दस्यन्ति दस्म । द्युमाँ असि क्रतुमाँ इन्द्र धीरः शिक्षा शचीवस्तव नः शचीभिः (१ ६२/१२) = Riches (रायः) have always (सनात् एव) been in thy hand (गभस्तौ). क्षीयन्ते = उप दस्यन्ति = diminish. दस्म = O best giver of wealth or performer of miracles. द्युमान् = क्रतुमान् = धीरः. धीः=wealth. धी + रः = धीरः. शिक्ष from शक् = to give. शची = a gift शचीवः = O possessor of gifts. शचीभिः नः शिक्ष = give us gifts.

क्रतुमान् = carrying offerings.

(180) इन्द्रा को वां वरुणा सुम्नमाप स्तोमो हविष्माँ अमृतो न होता। यो वां हृदि क्रतुमाँ अस्मदुक्तः पस्पर्शदिन्द्रावरुणा नमस्वान् (४.४१.१) = हे इन्द्रावरुणौ अमृतः होता अग्निः न इव हविष्मान् कः स्तोमः वां युवयोः सुम्नं धनम् आप। यः क्रतुमान् नमस्वान् अस्मदुक्तः स्तोमः हे इन्द्रावरुणौ वां युवयोः हृदि पस्पर्शात् हृदयं व्याप्नुयात्.

What prayer or praise is that that would secure wealth from you two? The prayer or praise is coupled with offerings. It should completely fill (पस्पर्शत्) your hearts. हविष्मान् = क्रतुमान् = नमस्वान् = having offerings. Immortal Agni (अमृतः होता) carries offerings to the gods; so does prayer or praise. स्पृश् = to fill fully. पस्पृश् by reduplication. पस्पृश् + अ + ति = पस्पर्शति; इ being dropped, we get पस्पर्शत्.

(181) एवा राजेव क्रतुमाँ अमेन विश्वा घनिघ्नद् दुरिता पवस्व। इन्दो सूक्ताय वचसे वयो धा यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः (९.९०.६) = राजा इव क्रतुमान् त्वं हे सोम एवा विश्वानि दुरितानि अमेन शक्त्या घनिघ्नत् हन् पवस्व। हे इन्दो सूक्ताय वचसे वयः धनं धाः देहि। यूयं नः अस्मान् स्वस्तिभिः सदा पात रक्षत.

एवा = एवम्. अमेन = by means of thy strength. घन् reduplicated becomes घनिघन्. घनिघ्नन्ति घनिघ्नतः घनिघ्नन्ति. घनिघ्नत् (= घनिघ्नन्) present participal. यूयं etc. a meaningless refrain.

(182) तमस्य द्यावापृथिवी सचेतसा विश्वेभिर्देवैरनु शुष्ममावताम्। यदैत्कृण्वानो महिमानमिन्द्रियं पीत्वी सोमस्य क्रतुमाँ अवर्धत (१०.११३.१) = सचेतसौ धनवत्यौ द्यावापृथिव्यौ विश्वैः देवैः सह अस्य इन्द्रस्य तं शुष्मं बलम् अनु आवतां दत्ताम्। यत् यदा इन्द्रियम् इन्द्रयोग्यं महिमानं कृण्वानः कुर्वन् ऐत् अगच्छत् तदा सोमस्य पीत्वा क्रतुमान् बलवान् अवर्धत अवर्तत.

चेतस् = धनम्. सचेतसौ = धनवत्यौ. Heaven and earth with all the gods give strength to Indra. When Indra went on performing (acts of) greatness befitting him, (he did so as) he grew strong (क्रतुमान्) by drinking Sōma.

क्रतुमन्ता = possessed of wealth

(183) सुवृद्रथो वर्तते यन्नभि क्षां यत्तिष्ठथः क्रतुमन्तानु पृक्षे। वपुर्व-

पुष्या सचतामियं गीर्दिवो दुहित्रोषसा सचेथे (१ ११६ ३)=हे ऋतुमन्तौ अश्विनौ यं रथं पृक्षे धनदानाय युवाम् अनुतिष्ठथः स क्षां पृथिवीम् अभि यन् रथः सुवृत् वर्तते। वपुः वपुषः अपि वपुष्या सुन्दरा इयं गीः युवां सचताम्। युवां दिवः दुहित्रा उषसा सचेथे सह भवतः.

सुवृत् = rolling easily or smoothly. Your chariot that goes towards the earth has a smooth motion. यत् = यम्. अनुतिष्ठथः = आतिष्ठेथे. पृक्षे = for (giving) wealth. वपुः वपुष्या = more beautiful than the most beautiful (वपुः = वपुषः). वपुष्या = a beautiful damsel; गीः is such a damsel. गीः in fact is compared to the Dawn, as both are beautiful.

ऋतुविद् = a giver of wealth

(184) स नो अद्य वसुत्तये ऋतुविद्गातुवित्तमः। वाजं जेषि श्रवो बृहत् (९ ४४ ६ ४) = वसुत्तये वसुनः दत्तये स त्वं हे सोम ऋतुवित् गातुवित्तमः सन् अद्य नः अस्मभ्यं वाजं बृहत् श्रवः जेषि जित्वा ददासि. वसु = गातु = वाज = श्रवः = wealth. विद् = to give. वसुत्ति like मघत्ति seems to contract दत्ति into त्ति. दद् (= to give) + त्तिः = दत्तिः.

(185) It is a mere epithet of Sōma (९ ६२ ३४। ९ ८४ ६८। ऋतुवित्तमो मदः ९ १०१ ८).

ऋतुविदं = giving wealth or power

(185) इन्द्र ऋतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत। पिबा वृषस्व तातृपिम् (३ ४२ ०) = हे पुरुष्टुत इन्द्र ऋतुविदं सुतं सोमं हर्य स्वीकुरु। तातृपिं पेयं सोमं पिब। वृषस्व च.

ऋतुविदं = which gives wealth to the devotee or strength to Indra. हर्य = accept. तृप् = to drink. तातृपिं = fit to be drunk, sweet. वृषस्व = act like a bull, do mighty deeds.

(186) यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता ऋतुविद्विजानन्यजिष्ठो देवाँ ऋतुशो यजाति (१० ३ ५) = यत् यदा पाकत्रा अज्ञेन मनसा दीनदक्षाः बहुधनाः मर्तासः मनुष्याः यज्ञस्य न मन्वते यज्ञं कर्तुं नेच्छन्ति तत् तदा यजिष्ठः यष्टृतमः होता अग्निः ऋतुविद् हविषां दाता सन् देवान् ऋतुशः एकैकशः विजानन् यजाति यजति तेभ्यः हवींषि ददाति.

When men fat with riches do not think of performing sacrifices through their ignorance of consequences, then Agni whose

duty it is to convey offerings offers them to the gods individually as he knows every one of them. यजिष्ठः = होता = ऋतुविद् = a giver of offerings and wealth. पाक = ignorant. पाकत्रा = पाकेन. दीनः दक्षः येषां ते दीनदक्षाः. दीन = deep, full. दक्ष = wealth. यज्ञस्य न मन्वते = do not think of sacrifice. क्रतुशः = individually.

क्रतुविदा = giving wealth

(187) प्रातर्यावाणा रथ्येव वीराजेव यमा वरमा सचेथे। मेने इव तन्वा शुम्भमाने दम्पतीव क्रतुविदा जनेषु (२ ३९ १) = प्रातर् यातः तौ प्रातर्यावाणौ। यथा द्वौ वीरौ एकस्मिन् रथे तिष्ठतः एवम् अश्विनौ रथ्यौ एकस्मिन् रथे तिष्ठतः। यथा द्वौ अजौ यमौ सहजातौ एवम् अश्विनौ। यथा मेने द्वे स्त्रियौ तन्वौ शोभयेते तथा अश्विनौ। यथा दम्पती द्वौ अग्नी जनेषु धनं दत्तः तथा अश्विनौ। तौ अश्विनौ वरं श्रेष्ठं धनम् आ सचेथे.

The As'wins are two. So they are compared to any two things. They are compared to two warriors that sit in one common chariot, to two goats that are twins, to two damsels that set off their persons, to two Agnis that distribute wealth. Agni is one; yet for the sake of comparison we have two Agnis. so also we have two damsels. क्रतुविदा = क्रतुविदौ. The As'wins are early visitants. वरमा सचेथे? I cannot fix the sense of वरं; वरं = धनं ?

क्रत्वामघासः = conveying abundant wealth

(188) उत त्ये मा मारुताश्वस्य शोणाः क्रत्वामघासो विदथस्य रातौ (५ ३३ ५) = उत अपि च विदथस्य रातौ मारुताश्वस्य क्रत्वामघासः त्ये ते शोणाः मा मां वहन्तु.

विदथस्य धनस्य रातौ दाने = when wealth was being given away. विद् (= to give) + अथं = विदथं = wealth. मरुताम् इमे मारुताः। मारुताः अश्वाः यस्य सः मारुताश्वः। तस्य. This seems to be the name of a king. His horses were the offsprings of the Maruts क्रत्वा धनेन युक्तं मघं धनं येषां ते = who were laden with abundant riches.

क्रतूयन्ति = desire wealth

(189) क्रतूयन्ति क्षितयो योग उग्राशुषाणास्ते मिथो अर्णसातौ। सं

यद्विशोऽववृत्रन्त युध्मा आदिन्नेम इन्द्रयन्ते अभीके (४२४) = हे उग्र इन्द्र आशुषाणासः स्तुवन्त्यः क्षितयः योगे अर्णसातौ मिथः स्पर्धया क्रतूयन्ति क्रतुं धनम् इच्छन्ति। यत् यदा विशः सम् अववृत्रन्त वृत्रवत् आचरन्ति तदा आत् इत् अनन्तरमेव नेमे इतरे जनाः अभीके रणे इन्द्रयन्ते इन्द्रवत् आचरन्ति। ताः विशः पराभवन्ति च..

क्रतूयन्ति = desire wealth. क्षितयः = the 5 Āryan tribes. योगे = अर्णसातौ = अभीके = रणे. योग = a coming together of two hostile armies अभीकं (अभि + अञ्च्) = a battle in which two hostile armies face each other. अर्णस् = water, here wealth. साति from सा = to give. अर्णसातिः = a battle in which wealth is to be had. शुष् with आ = to praise, to pray to. मिथः = in rivalry. वृत्र = Indra's foe. ववृत्र by reduplication. युध्माः = fighters. Indra's devotees attack their foes (इन्द्रयन्ते).

अक्रतून् = making no offerings

(190) न्यक्रतून् ग्रथिनो मृध्रवाचः पणीँरश्रद्धाँ अवृधाँ अयज्ञान्। प्रप्र तान् दस्यूँरग्निर्विवाय पूर्वश्चकारापराँ अयज्यून् (७६१)= अग्निः तान् दस्यून् पणीन् प्रप्र अतिवेगेन नि विवाय। पूर्वः सन् तान् अपरान् चकार.

Agni drives down (नि विवाय) Paṇis in a trice (प्रप्र). Himself to the fore (पूर्वः) he places (चकार) them low (अपरान्). अक्रतून् = अयज्ञान् = अयज्यून् = making no offerings to the gods. अश्रद्धान् = having no faith in the Āryan gods. अवृधान् = not feeding the gods with praises and oblations. ग्रथिनः = keeping their wealth tied up in purses; misers. मृध्रवाचः = of evil speech. The greatest crime of these Paṇis was that they made no gifts to the Āryans.

अदृप्तक्रतुः (सोमः) = whose power or wealth is never opposep

(191) सुशेवो नो मृळयाकुरदृप्तक्रतुरवातः। भवा नः सोम शं हृदे (८७९१) = हे सोम नः सुशेव अदृप्तक्रतुः अवातः मृळयाकुः नः हृदे शं भव.

सुशेवः = very welcome or possessed of wealth. मृळयाकुः = one that shows mercy or gives wealth. अवात = not injured; अ not and वात p.p. of वन् = to injure. हृदे शं भव = be a comfort to our hearts.

अदब्धक्रतुं (अग्निं)

(192) विशोविश ईड्यमध्वरेष्वदृप्तक्रतुमरतिं युवत्योः । दिवः शिशुं सहसः सूनुमग्निं यज्ञस्य केतुमरुषं यजध्यै (६४१२) = (We pray to Agni) to make offerings (यजध्यै) to the gods in sacrifices (अध्वरेषु). विशः विशः ईड्यं = deserving praise from all men.' युवत्योः अरतिं = the husband of the two young damsels viz. heaven and earth. दिवः शिशुं = the child of heaven. सहसः सूनुं = the son of strength or of strong Dyaus. यज्ञस्य केतुं = the banner of the sacrifice or a giver (केतुं) of offerings or wealth (यज्ञस्य). कित् = to give. कित् + उः = केतुः. यज्ञः = a sacrifice or wealth.

अद्भुतक्रतुं (अग्निं) = possessed of extraordinary wealth

(193) यज्ञेभिरद्भुतक्रतुं यं कृपा सूदयन्त इत् । मित्रं न जने सुधित-मृतावनि (८२३) = ऋतावनि जने मित्रं न इव सुधितम् अद्भुतक्रतुं यम् अग्निं ऋत्विजः यज्ञेभिः यज्ञैः हविर्भिः कृपा ज्वालया च सूदयन्ते इत् एव.

कृपा = with flames. ऋतावनि loc. sing. of ऋतावा = possessed of offerings. Agni like Mitra is well-placed among devout men i. e. he is welcome to them. Sacrificers propitiate (सूदयन्ते) Agni with offerings and with flames caused by these offerings.

अद्भुतक्रतू (मित्रावरुणौ)

(194) मा कस्याद्भुतक्रतू यक्षं भुजेमा तनूभिः । मा शेषसा मा तनसा (५७०४) = हे अद्भुतक्रतू मित्रावरुणौ तनूभिः शेषसा तनसा कस्य अपि यक्षं मा भुजेम.

Let us not live on the charity (यक्षं) of any one, either ourselves (तनूभिः = तनसा) or our children (शेषसा). कस्य = कस्यापि. यक्षं = what is given (यज् + सं) by way of charity. भुज् = to enjoy, to eat (the bread of shame). तनूभिः = तनसा = by ourselves. शेषसा = by our children.

अमितक्रतुः (इन्द्रः) = of immeasurable power or wealth

(195) गोजिता बाहू अमितक्रतुः सिमः कर्मन्कर्मञ्छतमूतिः खजंकरः । अकल्प इन्द्रः प्रतिमानमोजसाथा जना वि ह्वयन्ते सिषासवः (१०२) = Indra's arms (बाहू) conquer cows (गोजिता = गोजितौ). The

same (सिमः) possess immeasurable power. Cp. अमितौजा. (१$\frac{१}{४}$). कर्मन् कर्मन् = in all acts. शतमूतिः = (Indra) has immense gifts (शतं + ऊतिः). Does सिमः refer to Indra or his arms ? खजंकरः occurs here only. खजकृत् occurs thrice viz. in, स युध्मः सत्वा खजकृत् समद्वा (६$\frac{१}{१८}$), युध्मो अनर्वा खजकृत् समद्वा (७$\frac{२}{२०}$) and युध्म खजकृत् पुरंदर (८$\frac{३}{७}$). From these 3 Ṛks खज seems to mean a fight. खजंकरः or खजकृत् = a fighter. अकल्पः = without a fight. अवा कल्पेषु नः पुमन् (९$\frac{०}{७}$) where कल्पेषु = संग्रामेषु. Indra has no enemy and therefore no occasion for fighting. प्रतिमानम् ओजसा = a standard in point of strength. Indra is the highest standard in strength. सिषासवः from सा = to give. सा by reduplication becomes सिषा. सिषा + सुः = सिषासुः = one who gives or makes offerings. Men making offerings invoke (वि ह्वयन्ते) him in order to give him Sōma or सिषासवः = desirous of getting booty; as सा also means to obtain.

अवार्यक्रतुं (इन्द्रं) = of irresistible might

(196) युध्मं सन्तमनर्वाणं सोमपामनपच्युतम्। नरमवार्यक्रतुम् (८$\frac{९}{२}$)· युध्मं = नरं = a warrior. सन्तं = strong. अनर्वाणं = without an opponent; अर्वन्=a foe. सोमं पिबति असौ सोमपाः । तम्. अन् + अप + च्युतं= never felled; च्युः =to fell. अवार्यः क्रतुः यस्य सः = whose power is irresistible.

(197) अभिक्रतूनां (३$\frac{३४}{१०}$). Vide P. 41 No. 11.

अविहर्यतक्रतो (इन्द्र) = O thou whose power is not liked (by foes)

(198) आ यद्धरी इन्द्र विव्रता वेरा ते वज्रं जरिता बाह्वोर्धात्। येनाविहर्यतक्रतो अमित्रान् पुर इष्णासि पुरुहूत पूर्वीः (१$\frac{६}{२}$) = हे इन्द्र यत् यदा त्वं विव्रता विव्रतौ हरी आ तिष्ठः तदा येन वज्रेण, हे अविहर्यतक्रतो पुरुहूत इन्द्र अमित्रान् पूर्वीः सर्वाः पुरश्च इष्णासि तं वज्रं वेः ते तव बाह्वोः जरिता आधात्.

विव्रता = विव्रतौ = wild, unruly. आ (तिष्ठः) = when thou ridest (thy wild horses). We have विव्रता हरी 4 times, हरीणां विव्रतानां once, and नद्योः विव्रतयोः once. व्रतं = a law, a rule. विव्रतः = lawless, unruly. वेः seems to qualify ते; just as Indra is called a bull, a horse, he might be called a bird (विः), an eagle

etc. जरिता etc. = the devotee's prayer is powerful enough for placing the thunderbolt in Indra's hands. अ + वि + हर्यत + क्रतो = O thou whose power is never loved by foes. हर्य् = to love, to accept. हर्यतः = lovable, acceptable. विहर्यतः = exceedingly lovable. इष्णासि = hurlest, destroyest.

ऋजुक्रतुः (इन्द्रः) = whose wealth is full of wealth

(199) मदेमदे हि नो दादिर्यूथा गवामृजुक्रतुः । सं गृभाय पुरू शतोभयाहस्त्या वसु शिशीहि राय आ भर (१ ⁸⁄₈₁) = ऋजुक्रतुः इन्द्रः मदेमदे नः अस्मभ्यं गवां यूथा यूथानि ददिः दाता भवति । पुरू पुरूणि शता शतानि सं गृभाय संगृह्य उभयाहस्ति उभाभ्यां हस्ताभ्यां वसु आशिशीहि । रायः आ भर आहर देहि.

मदेमदे = at every potation of Sōma.' ऋजुक्रतुः = ऋजुना धनेन सहितः क्रतुः यस्य सः = who has immense riches. ऋजु यक्षतः (२ ³⁄₆₇); here ऋजु seems to mean wealth. सं.गृभाय = having taken. पुरू शता = many hundreds. आ + शी = आ + भृ = to give.

कविक्रतुः

(200) अग्निर्होता कविक्रतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तमः । देवो देवेभिरा गमत् (१ ¹⁄₅). होता = one who makes offerings or gives wealth. कविश्च असौ क्रतुश्च कविः = क्रतुः = possessed of wealth. सत्यः = सत्येन धनेन युक्तः. चित्रं धनम् । तेन युक्तं श्रवः धनं येषां ते चित्रश्रवसः देवाः । तेषां श्रेष्ठः चित्रश्रवस्तमः. देवेभिः = देवैः सह । अथवा । धनैः सह. देव means wealth also. Agni who possesses immense wealth is requested to come down with that wealth.

(201) स हि यो मानुषा युगा सीदद्धोता कविक्रतुः । दूतश्च हव्यवाहनः (६ ¹⁄₁₆ ²³) = यः मानुषा मानुषाणि युगा युगानि हव्यवाहनः दूतः होता इति सीदत् सीदति स हि खलु कविक्रतुः.

Agni stays among generations of men (मानुषा युगा) as their invoker, their messenger and their carrier of offerings. He is really possessed of extraordinary powers (कवि) and is a treasure (क्रतुः). Or होता and कविक्रतुः as in 200.

(202) परि प्रिया दिवः कविर्वयांसि नप्त्योर्हितः । सुवानो याति कविक्रतुः (९ ⁹⁄₁) = पवित्रं परि सुवानः दिवः नप्त्योः हितः कविः कविक्रतुः सोमः

प्रिया प्रियाणि वयांसि धनानि याति ददाति. दिवः नप्त्योः हितः = placed (हितः) in the two jars which are called the daughters (नप्त्योः) of Dyaus. परि सुवानः = extracted and passing through the strainer. कविः = कविक्रतुः. कविक्रतुः spoils the metre by a redundant syllable. सुक्रतुः would be better. If याति means goes, then वयांसि cannot be construed.

(203) अरुषो जनयन् गिरः सोमः पवत आनुषक् । इन्द्रं गच्छन् कविक्रतुः (९.२५) = अरुषः कविक्रतुः सोमः गिरः जनयन् इन्द्रं गच्छन् आनुषक् पवते = Refulgent (अरुषः) Sōma producing praises i. e. inspiring poets to sing his praises (जनयन् गिरः) and going (गच्छन्) i. e. having to go to Indra becomes pure (पवते) straight (आनुषक्). This Ṛk is a cluster of irrelevant words. गिरः means riches also. गिरः जनयन् = producing riches.

(204) एष स्य परि षिच्यते मर्मृज्यमान आयुभिः । उरुगायः कविक्रतुः (९.६२) = आयुभिः मर्मृज्यमानः उरुगायः कविक्रतुः एषः स्यः सः (पवित्रं) परि सिच्यते.

Washed (मर्मृज्यमानः) by the Āyu Āryans (आयुभिः), possessed of immense and extraordinary riches (उरुगायः कविक्रतुः) this same Sōma is poured through (परि) the strainer. मृज् = to wash, to bathe in. मर्मृज् by reduplication. उरुः गायः धनं यस्य सः. गाय and क्रतु mean wealth.

कविक्रतुं

(205) आ मन्द्रस्य सनिष्यन्तो वरेण्यं वृणीमहे अह्रयं वाजमृग्मियम् । रातिं भृगूणामुशिजं कविक्रतुमग्निं राजन्तं दिव्येन शोचिषा (३.२) = वयं दिव्येन शोचिषा राजन्तं कविक्रतुम् अग्निम् अह्रयं वाजम् आ वृणीमहे याचामहे = We beg of Agni who shines with heavenly flame and who possesses immense wealth that does not diminish. वरेण्यं = that can be begged; or वरं = wealth; वरेण्यं = full of wealth i. e. abundant. What does ऋग्मियं qualify? वाजं or अग्निं? ऋच् = wealth. ऋग्मियं = full of wealth. रातिं may be in apposition to वाजं; रातिं = a gift. भृगूणाम् उशिजं? Or भृगूणाम् रातिं = (Agni was) a gift made to the B's. उशिजं = belonging to the Us'ik Āryans. मन्द्रस्य मोदकरस्य सनिष्यन्तः सनिं लाभम् इच्छन्तः = desirous of gifts of delectable wealth.

(206) ऊर्जो नपातमध्वरे दीदिवांसमुप द्यवि । अग्निमीळे कविक्रतुम् (३$\frac{२७}{१२}$) = उपद्यवि अध्वरे दीदिवांसम् ऊर्जः नपातं कविक्रतुम् अग्निम् ईळे.

उर्जः बलस्य नपातं पुत्रं = the son of power. उपद्यवि = उपगतं द्यु धनं यस्मिन् तस्मिन् = in which there is wealth, Sacrifice (अध्वरे) brings wealth in its train. दीदिवांसं = shining. ईळे = ईडे = स्तौमि.

(207) अग्निर्नो यज्ञमुप वेतु साधुयाग्निं नरो वि भरन्ते गृहेगृहे । अग्निर्दूतो अभवद्धव्यवाहनोऽग्निं वृणाना वृणते कविक्रतुम् (५$\frac{११}{४}$) = नः अस्माकं यज्ञं हविः अग्निः साधुया साधुरीत्या उप वेतु भक्षयतु । नरः ऋत्विजः अग्निं गृहेगृहे वि भरन्ते धारयन्ति इन्धते । अग्निः हव्यवाहनः दूतः अभवत् भवति अस्ति । वृणानाः कविक्रतुम् अग्निं वृणते.

साधुया an adverb formed by affixing या like आशुया, उर्विया. वी in वेतु may mean to go. साधुया साधुना मार्गेण अग्निः यज्ञम् उप वेतु गच्छतु । अथवा । साधुया धनेन. विभरन्ते = deposit, tend or nourish. वृणानाः = choosing ; going, or having, to choose (a messenger).

(208) प्रत्नं होतारमीड्यं जुष्टमग्निं कविक्रतुम् । अध्वराणामभिश्रियम् (८$\frac{४४}{७}$). प्रत्नं होतारं = the ancient invoker of the gods. ईड्यं = स्तुत्यम्. अध्वराणाम् अभिश्रियं = the holder of offerings. अभिश्रीः अभिश्रियौ अभिश्रियः etc. भुवनानाम् अभिश्रीः (१$\frac{९८}{२}$) = the upholder of worlds.

कविक्रतो (अग्ने)

(२०९) तुभ्यं दक्ष कविक्रतो यानीमा ० अकर्म । तदग्ने स्वदेह (३$\frac{१४}{७}$) = Eat (स्वद) here all those offerings (यानि इमा इमानि) that we have offered (अकर्म) unto thee, O Agni. दक्ष = सुदक्ष. दक्ष and क्रतु mean wealth.

तुविक्रतो (इन्द्र)= of great might or wealth

(210) तुविशुष्म तुविक्रतो शचीवो विश्वया मते । आ पप्राथ महित्वना (८$\frac{६८}{२}$). तुविशुष्म = तुविक्रतो = बहुबल. तुवि = much. शचीवः = बलवन्. शची = power. आ पप्राथ = thou hast spread out (heaven and earth). महित्वना = महत्त्वेन = by thy greatness, because thou art great. विश्वया an adverb formed by affixing या to विश्व. विश्वया = in all directions. मते occurs here only. मते = हे पूज-

नीय (सायणः). Perhaps मते is dual of मता. मते = पूजिते द्यावापृथिव्यौ. Or शुष्म = क्रतु = शची = विश्व = मत = महित्व = wealth. Indra, possessed of riches, filled heaven and earth with wealth. मते = धनवत्यौ द्यावापृथिव्यौ.

पूतक्रतौ (name of a king)

(211) षळश्वाँ आतिथिग्व इन्द्रोते वधूमतः । सचा पूतक्रतौ सनम् (८६८) = इन्द्रेण ऊते अतिथिग्वस्य पुत्रे पूतक्रतौ अहं वधूमतः षट् अश्वान् सचा सनम् आप्नवम्.

ऊते = rewarded. पूतः क्रतुः धनं येन = one that gives away wealth in charity. वधूमतः अश्वान् = horses with their wives i. e. with as many mares; or were six wives on horseback presented to the devotee? पूतक्रतौ locative for ablative is idiomatic. सचा = at one and the same time. Or does it mean a friend of the king? सन् means both to give and to obtain. I obtained six horses and six mares from the son of A. who gave away wealth to whomsoever asked for it and who had been endowed with enormous riches by Indra.

पूतक्रतायै

(212) तत्रो अपि प्राणीयत पूतक्रतायै व्यक्ता । अश्वानामिन्न यूथ्याम् (८५६) = तत्रो तत्र उ एव पूतक्रतायै अश्वानां व्यक्ता अलंकृता यूथ्यां (?) प्र वेगेन अपि अनीयत इत् एव न सद्यः.

It is impossible to construe and interpret the Ṛk. unless we alter यूथ्यां to यूथ्या. There (तत्र उ) and then (इत् न) was presented (अपि अनीयत) a bedecked (व्यक्ता) troop (यूथ्यां ?) of horses (अश्वानां) to P. व्यक्ता = अञ्जिभिः अलंकृता = bedecked. न = immediately. पौतक्रत in the following quotation may be the son of this P. पूतं क्रतं धनं यया सा पूतक्रता. Sāyaṇa does not explain the Ṛk as it is a वालखिल्य.

पौतक्रतः son of पूतक्रत ।

(213) दश मह्यं पौतक्रतः सहस्रा दस्यवे वृकः । नित्याद्रायो अमंहत (८५६) = दस्यवे वृकः पौतक्रतः मह्यं नित्यात् स्वकीयात् रायः धनात् दश सहस्रा सहस्राणि अमंहत.

दस्यवे वृकः = a wolf to Dasyus, a destroyer of enemies. **पूतक्रतायाः पुत्रः पौतक्रतः.** **क्र** (= to give) + **तं** = given, a gift. There is **पूतक्रतौ** (८१६) loc. sing. of **पूतक्रतुः.** **नित्यात्** = from his own. **मंह** = to give.

वरेण्यक्रतो (अग्ने) = from whom wealth or offerings are desirable

(214) **उत त्वा नमसा वयं होतर्वरेण्यक्रतो । अग्ने समिद्भिरीमहे** (८४३)= **हे होतर् वरेण्यक्रतो अग्ने वयं त्वां नमसा समिद्भिश्च ईमहे याचामहे.**

होतर् = O invoker of the gods or giver of wealth. **वरेण्यः क्रतुः यस्य सः** = offerings from whom are desirable or wealth from whom is asked. **नमसा** = **हविषा.** **समिद्भिः** = **हविर्भिः**; **समिध्** in RV. means an offering.

विभुक्रतुः = whose power is all prevailing

(215) **अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं रथम् । स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्रतुम्** (८६९) = **अर्भकः कुमारकः न इव इन्द्रः नवं नूतनं रथम् अधि तिष्ठत् तिष्ठति । पित्रे मात्रे विभुक्रतुं महिषं मृगं स पक्षत् पचति.**

अर्भः = small. **अर्भकः** = very small. **कुमारः** = a boy. **कुमारकः** = a little boy. **अर्भकः कुमारकः** = a very very tiny boy. Like a very very tiny boy Indra sits in a brand-new chariot; and yet he (kills and) cooks a powerful (**विभुक्रतुं**), wild beast (**मृगं**), viz. a fierce wild buffalo for (i. e. to satisfy) his hungry parents.

वृषक्रतुः (इन्द्रः) =having the strength of a bull

(216) **य एक इत्तमु ष्टुहि कृष्टीनां विचर्षणिः । पतिर्जज्ञे वृषक्रतुः** (६४५)= **विचर्षणिः वृषक्रतुः यः एकः इत् एव कृष्टीनां पतिः तम् उ एव स्तुहि. विश्वाः चर्षणयः यस्य स विश्वचर्षणिः.** **कृष्टि** a name of the 5 Āryan tribes; so also **चर्षणि.** **विचर्षणिः** (which ought to be. **विश्वचर्षणिः** to suit the metre) = having all the wealth of the 5 Āryan tribes.

वृषक्रतो (इन्द्र)

(217) **वृषा त्वा वृषणं वर्धतु द्यौर्वृषा वृषभ्यां वहसे हरिभ्याम् । स नो वृषा वृषरथः सुशिप्र वृषक्रतो वृषा वज्रिन् भरे धाः** (५३६). Dyaus is a bull,

so is Indra; his horses are bulls, his chariot is a bull. त्वा द्यौः वर्धतु = let Dyaus praise thee. वहसे = उह्यसे. सुशिप्र = O thou that wearest two helmets or two crowns. नः भरे धाः = place i. e. support us in the battle-field. वृषन् occurs 7 times in this Ṛk. 'Indra's horses are bulls' is rather humorous.

संभृतक्रतो (इन्द्र) =O thou in whom all strength is concentrated

(218) जघन्वाँ उ हरिभिः संभृतक्रतविन्द्र वृत्रं मनुषे गातुयन्नपः । अयच्छथा बाह्वोर्वज्रमायसमधारयो दिव्या सूर्यं दृशे (१५२/८) = हे संभृतक्रतो इन्द्र हरिभिः मनुषे वृत्रं जघन्वान् अपः उदकानि च गातुयन् संचारयन् त्वं बाह्वोः आयसं वज्रम् अयच्छथाः । दिवि च सूर्यं दृशे आ अधारयः.

हरिभिः is unconnected with any word in the Ṛk. हरिभिः युक्तं रथम् आतिष्ठन्= while seated in thy horse-chariot? or हरिभिः वृत्रं जघन्वान्? or हरिभिः अश्वबलैः मरुद्भिः सह? अयच्छथाः from यम्= to place. आयसं = of steel. दृशे = that men may look at the Sun.

हेषक्रतवः (मरुतः) = whose strength is their roar

(219) अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम् । ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः सिंहा न हेषक्रतवः सुदानवः (३२६/५) = हे अग्निश्रियः विश्वकृष्टयः मरुतः वयं युष्माकम् उग्रं त्वेषम् अवः आ ईमहे । ते मरुतः स्वानिनः रुद्रियाः वर्षनिर्णिजः सुदानवः सिंहाः न इव हेषक्रतवः. अग्निश्रियः = possessed of Agni's splendour. विश्वकृष्टयः = who have all the 5 Āryan tribes obedient unto them. त्वेषम् उग्रं = lustrous and huge. अवः = wealth. आ + ईमहे = we beg. स्वानिनः = स्वानः विद्यते एषां ते = thunderers. रुद्रियाः = रुद्रपुत्राः. वर्षः निर्णिक् येषां ते = whose dress is rain; they appear in rain. हेष= the roar of a lion? हेषे क्रतुः येषां ते. The Maruts show their utmost power in roaring like lions. हेषा ह्रेषा च निस्वनः (अमर २८/४७) = the neighing of horses is हेषा or ह्रेषा. हेषस्वतः (६३/३) अग्नेः = of Agni roaring. But in तपिष्ठेन हेषसा (१०८/२) हेषस् is a missile. So हेषेषु क्रतुः येषां = whose power is seen in their hurling missiles. Agni's flames may be his missiles. So he is हेषस्वान्.

शतक्रतुः = possessed of immense wealth

(220) द्विता यो वृत्रहन्तमो विद इन्द्रः शतक्रतुः । उप नो हरिभिः

सुतम् (८३२) = यः वृत्रहन्तमः शतक्रतुः इन्द्रः द्विता विदे स नः सुतं हरिभिः उप (आगच्छतु) = May Indra come to our Sōma with his horses. Indra who gives (विदे) permanently (द्विता), being possessed of countless wealth (शतक्रतुः). वृत्रहन्तमः (= the greatest killer of foes) is an ornamental epithet.

शतक्रतुं

(221) आ व इन्द्रं क्रिविं यथा वाजयन्तः शतक्रतुम्। मंहिष्ठं सिञ्च इन्दुभिः (१३१०) = क्रिविं यथा इव शतक्रतुं मंहिष्ठम् इन्द्रं वाजयन्तः वः यूयम् इन्दुभिः आ सिञ्च सिञ्चत.

क्रिवि seems to have been a mighty god who was fond of Sōma. वाजयन्तः = desirous of wealth. मंहिष्ठं = दातृतमम्; मंह् = to give. सिञ्च (irregular for सिञ्चत) = drench.

(222) अभीमवन्वन् स्वभिष्टिमूतयोऽन्तरिक्षप्रां तविषीभिरावृतम्। इन्द्रं दक्षास ऋभवो मदच्युतं शतक्रतुं जवनी सूनृतारुहत् (१५२) = अन्तरिक्षं पूरयति तम् अन्तरिक्षप्रां तविषीभिः बलैः आवृतम् अभिष्टयः धनानि विद्यन्ते अस्य तं स्वभिष्टिं मदेन पर्वतान् च्यावयति तम् ईम् एतम् इन्द्रम् ऊतयः दक्षासः दक्षाः ऋभवः अभि अवन्वन्। शतक्रतुम् इन्द्रं जवनी सूनृता अरुहत् आरोहत्.

अभिष्टि, ऊति, दक्ष, ऋभु, and सूनृता all mean wealth. अभि + अवन्वन् = chose (for residence). मदच्युत् = one that fells mountains through intoxication (i. e. strength). स्वभिष्टिं = शतक्रतुं = possessed of immense wealth. क्रतु may denote both wealth and strength. जवनी (from जु = to send in haste) = something sent, a gift. जवनी = सूनृता.

(223) शतक्रतुमर्णवं शाकिनं नरं गिरो म इन्द्रमुप यन्ति विश्वतः। वाजसनिं पूर्भिदं तूर्णिमप्तुरं धामसाचमभिषाचं स्वर्विदम् (३५१). शतक्रतुं, अर्णवं, शाकिनं, वाजसनिं, धामसाचं refer to wealth. नरं, पूर्भिदं, तूर्णिं, अप्तुरं, अभिषाचं refer to strength. अर्णवं = अर्णयुक्तम्. अर्ण means water and then wealth. (अर्णसातौ = in a battle for wealth). शक् = to give. शाक = a gift. शाकी = a giver of gifts. वाजसनिं = a giver of wealth. धामसाचं = one that gives (सचते) wealth. धा + मन् = धाम. धा = to give. स्वर्विद् = one that gives the Sun i. e. wealth. नरं = a warrior or a giver from नृ = to fight, to give. पूर्भिदं

= a smasher of forts and a giver of cows pent therein. तूर्णिं = a destroyer or a giver. अप्तुरं= one that destroys (Vṛtra that hems in) water. अभिषाचं = one that helps by killing (अभि) foes. In fact all the epithets refer to wealth directly or indirectly. गिरः मे इन्द्रम् उप यन्ति विश्वतः = my praises approach Indra from all sides.

(224) यस्मै त्वं वसो दानाय मंहसे स रायस्पोषमिन्वति । वसूयवो वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैरिन्द्रं हवामहे (८ ५/६ २) = हे वसो वसुमन् इन्द्र यस्मै त्वं दानाय मंहसे स रायः पोषम् इन्वति । वसूयवः वसुकामाः वयं वसुपतिं शतक्रतुं स्तोमैः हवामहे आह्वयामः.

यस्मै त्वं दानाय मंहसे ; here दानाय is equal to दानं. इन्वति = गच्छति. मंहसे = ददासि. रायः = पोषं The second half is also the 2nd half of 8 ९१/१०. वसुपतिं = शतक्रतुं.

(225) य आयुं कुत्समतिथिग्वमर्दयो वावृधानो दिवेदिवे । तं त्वा वयं हर्यश्वं शतक्रतुं वाजयन्तो हवामहे (८ ५/२ ३). This Kutsa seems to be different from the son of Arjuni whom Indra so often saved. The Kutsa in the present Ṛk is of the Āyu tribe. अर्दयः = destroyest. वावृधानः = वर्धमानः = prospering (his devotees). हरी अश्वौ यस्य स हर्यश्वः. If अर्द् means to reward, then Āyu etc. would be Indra's devotees. Most probably अर्द् has this sense here.

(226) पान्तमा वो अन्धस इन्द्रमभि प्र गायत । विश्वासाहं शतक्रतुं मंहिष्ठं चर्षणीनाम् (८ ०/१ २) = अन्धसः सोमस्य आ पान्तं पातारं शतक्रतुं मंहिष्ठं चर्षणीनां विश्वासाहम् इन्द्रम् अभि प्र गायत वः यूयम्.

पान् पान्तौ पान्तः पान्तं etc. is the declension of पान् pres. part. of पा. आ may be a prefix to पान्तं. आपान्तं = निःशेषं पातारम्. विश्वासाहं चर्षणीनां = विश्वासां चर्षणीनां साहं सहितारम् अभिभवितारम्; or चर्षणीनां पञ्चजनानां विश्वं धनं यः सहते जयति तम्. मंहिष्ठं= दातृतमम्.

(227) इष्कर्तारमनिष्कृतं सहस्कृतं शतमूतिं शतक्रतुम् । समानमिन्द्रमवसे हवामहे वसवानं वसूजुवम् (८ ०/८ ९). इषः धनस्य कर्तारं दातारम्. शतमूतिं = शतम् ऊतयः दानानि धनानि यस्य तं = शतक्रतुम्. वसु वनोति ददाति असौ वसुवा । तम्. वसूजुवम् = वसुनः प्रेरयितारम्. अवसे = धनाय. अनिष्कृतं = अ + निः + कृतं = never driven out ; or

निः निर्गतं कृत् धनं यस्मात् स निष्कृत् । न निष्कृत् अनिष्कृत् = one who is never without wealth. **सहस्कृतं** = a doer of mighty acts or a giver of wealth (**सहः**). **समानं** = (the) common (god of all).

शतक्रतो

(228) **तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । धनानामिन्द्र सातये (१ ४/९) = हे शतक्रतो इन्द्र धनानां सातये वाजिनं तं त्वा त्वां वाजेषु वाजयामः. वाजयामः = वाजाय प्रेरयामः । अथवा । आव्हयामः** = we invoke thee to give us wealth.

(229) **त्वां स्तोमा अवीवृधन् त्वामुक्था शतक्रतो । त्वां वर्धन्तु नो गिरः (१ ५/८). स्तोमः = उक्था (= उक्थानि) = गिरः. वृध्** = to praise. Indra is praised that he as **शतक्रतु** may give wealth.

(230) **गायन्ति त्वा गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणः । ब्रह्माणस्त्वा शतक्रत उद्वंशमिव येमिरे (१ १०/१). गायत्रिणः** = those that compose prayers in the gāyatri metre. **अर्कम् अर्च्** is a phrase. **अर्क** is a particular poetic song; or **अर्क = अर्चनीयम् (इन्द्रम्). ब्रह्माणः** = reciters of praises. **ब्रह्मन्** = a prayer. **उत् + येमिरे** = raise on high, extol. **वंश** occurs here only. They raise thee on high as they do a staff or a pole. Praise expects wealth.

(231) **सेमं नः काममा पृण गोभिरश्वैः शतक्रतो । स्तवाम त्वा स्वाध्यः (१ १६/९). सेमं = सः + इमम्. कामम् आपृण** = satisfy our desire (by giving us cows and horses). **स्तवाम = स्तुमः. स्वाध्यः** = possessed of or composers of good praises. **सु + आधीः. आधीः** = a prayer. **स्वाधीः** is opposed to **दुराधीः** (= one that does not praise).

(232) **ऊर्ध्वस्तिष्ठा न ऊतयेऽस्मिन् वाजे शतक्रतो । समन्येषु ब्रवामहे (१ ३०/६) = हे शतक्रतो नः ऊतये अस्मिन् वाजे ऊर्ध्वः तिष्ठ । अन्येषु वाजेषु संब्रवामहे. वाजे** = in (this) battle. **नः ऊतये** = to give us wealth. **संब्रवामहे** = shall invoke (thee). **अन्येषु** = in other battles.

(233) **आ यद्दुवः शतक्रतवा कामं जरितॄणाम् । ऋणोरक्षं न शचीभिः (१ ३०/१५) = हे शतक्रतो यत् जरितॄणां दुवः कामं शचीभिः आ ऋणोः अक्षं न.**

आ + ऋ = to fulfil, or fill Cp. **आ त्वा गोभिरिव व्रजं गीर्भिर्ऋणोम्यद्रिवः । आ स्मा कामं जरितुरा मनः पृण (८ ३४/६). शचीभिः** = with gifts. **अक्षं न = यथा रथकारः चक्रयोः अक्षं सारयति तथा.** Cp. **आ॰**

स्तोतृभ्यः ० ऋणोरक्षं न चक्र्योः (१ ३०/१४). As one drives an axle into two wheels. It is a strange simile. A car-maker pushes an axle into two wheels; so Indra pushes the desires of devotees. As a car-maker fills the holes of wheels by driving in the axle, so Indra should fill i. e. fulfil the desires of devotees.

(234) युक्तस्ते अस्तु दक्षिण उत सव्यः शतक्रतो। तेन जायामुप प्रियां मन्दानो याह्यन्धसो योजा न्विन्द्र ते हरी (१ ८२/५) = हे शतक्रतो ते तव दक्षिणः (अश्वः) उत तथा सव्यः (अश्वः) (रथे) युक्तः अस्तु । तेन रथेन अन्धसः मन्दानः प्रियां जायाम् उप याहि। हे इन्द्र ते तव हरी योज नु.

Indra is asked to yoke the right-hand and the left-hand horse to his chariot and to drive in it to meet his dear wife at home, after having drunk Sōma and exhilarated himself at the sacrificer's house. अश्वः or हरिः is understood. योजा नु = do yoke. Since Indra has drunk Sōma at the sacrificer's house, he must in return give him wealth. शतक्रतो therefore refers to Indra's immense wealth.

(235) सं मा तपन्त्यभितः सपत्नीरिव पर्शवः । मूषो न शिश्ना व्यदन्त्याध्यः स्तोतारं ते शतक्रतो वित्तं मे अस्य रोदसी (१ १०५/८) = पर्शवः सपत्नीः इव मा माम् अभितः सं तपन्ति। हे शतक्रतो ते तव स्तोतारं माम् आध्यः वि अदन्ति न यथा मूषः शिश्ना वि अदन्ति तथा। हे रोदसी अस्य मे वित्तम्.

Enemies (पर्शवः) scorch (सं तपन्ति) me on all sides as co-wives torment their husband from every side. My capturers (आध्यः) devour me (वि अदन्ति) as rats devour flour-balls (शिश्ना). O heaven and earth, give (वित्तं) me (wealth). The enemies may be money-lenders who harass debtors with demands for return of debt. They almost eat him up. Hence the prayer to heaven and earth for pecuniary help. Indra, it seems, though possessed of wealth, neglects the devotee who in despair turns to heaven and earth. पर्शवः occurs here only. पर्श् in पर्शाने (७ १०४/५) may mean to injure, to destroy. पर्शुः = one that injures. The word is feminine. शिश्ना occurs here and in शिश्नदेवाः. शिश्न may mean an image made of flour. आध्यः (f) = capturers. The 2nd line of this Ṛk is the 1st of 10^{3}_{3}.

(236) पुरा संबाधादभ्याववृत्स्व नो धेनुर्न वत्सं यवसस्य पिप्युषी। सकृत्सु ते सुमतिभिः शतक्रतो सं पत्नीभिर्न वृषणो नसीमहि (२१८१) = यवसस्य पिप्युषी यवसं भक्षयित्वा पिप्युषी दुग्धपूर्णा धेनुः न यथा वत्सम् अभि आ वर्तते तथा हे सकृत् शतक्रतो संबाधात् पुरा नः अस्मान् अभि आ ववृत्स्व। वृषणः न यथा पत्नीभिः सं नस्यन्ते तथा वयं ते तव सु सुमतिभिः सं नसीमहि.

संबाधात् पुरा = before affliction or distress. अभि आ वृत् = to turn towards. यवसस्य पिप्युषी = having eaten grass? Or does यवस mean milk here? Overflowing (पिप्युषी) with milk (यवसस्य). Cp. इमास्त इन्द्र पृश्नयो घृतं दुहत आशिरम्। एनामृतस्य पिप्युषीः (८६१९). ऋतस्य पिप्युषी = having drunk water.

The two comparisons are significant. As the cow that has her udder distended with milk runs home to feed the calf that is hungry and pining for her return, so Indra overflowing with wealth should run back to the devotee to satisfy his hunger for wealth for which he is pining. Indra is a cow for the nonce.

As wives that have been long estranged from their lords closely besiege them and would never part from them, so Indra's gifts should closely besiege the devotee and never part from him. सकृत् = once for all. Or हे सकृत् = O thou possessed (स) of wealth (कृत्). सु = fully. Or सु = सुमतिभिः. सुमति is feminine; so it is compared to पत्नी. The devotee is a husband and gifts are his wives. Poets have always a strong leaning towards the feminine gender.

(237) अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो। इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः (३३७५) = हे शतक्रतो इन्द्र वाघतः यजमानाः ते तव मनः चक्षुः उत च अर्वाचीनं कृण्वन्तु कुर्वन्तु.

(238) इन्द्र सोमाः सुता इमे तान् दधिष्व शतक्रतो। जठरे वाजिनीवसो (३४२५). दधिष्व = धारय. वाजिनीवसो = शतक्रतो. वाजिनी धनम्। तत्सहितं वसु यस्य सः वाजिनीवसुः.

(239) उरोष्ट इन्द्र राधसो विभ्वी रातिः शतक्रतो। अधा नो विश्वचर्षणे द्युम्ना सुक्षत्र मंहय (५३८) = हे विश्वचर्षणे शतक्रतो सुक्षत्र इन्द्र ते तव

उरोः राधसः विभ्वी रातिः अस्ति । अधा अथ अतः नः अस्मभ्यं द्युम्ना द्युम्नानि महय देहि.

राधस् = द्युम्नं = wealth. उरोः = wide, large. विभ्वी = great. रातिः = a gift. विश्वाः चर्षणयः यस्य ; Indra had subdued the 5 Āryan tribe and become a master of their wealth. So विश्वचर्षणे = शतक्रतो.

(240) इमा उ त्वा शतक्रतोऽभि प्र णोनुवुर्गिरः । इन्द्र वत्सं न मातरः (६ ४५/१) = न यथा मातरः वत्सं प्रणवन्ते तथा हे शतक्रतो इन्द्र इमाः गिरः उ खलु त्वा त्वाम् अभि प्र णोनुवुः नवन्ते.

नु = to bend in order to suckle or to run towards. नोनु by reduplication. गिरः is feminine like मातरः. Indra is वत्स. Praises, as it were, suckle Indra or hasten towards him to suckle him.

(241) त्वं न इन्द्र वाजयुस्त्वं गव्युः शतक्रतो । त्वं हिरण्ययुर्वसो (७ ३१/२) = हे वसो शतक्रतो इन्द्र त्वं नः अस्मभ्यं वाजयुः गव्युः हिरण्ययुः.

The affix यु means a giver. वसो = वसुमन्. वाज, हिरण्य, वसु, क्रतु and गो all mean wealth.

(242) आ यस्य ते महिमानं शतमूते शतक्रतो । गीर्भिर्गृणन्ति कारवः (८ ४६/२) = हे शतमूते शतक्रतो यस्य ते तव महिमानं कारवः स्तोतारः गीर्भिः आ गृणन्ति. शतमूते = शतक्रतो, ऊतिः = क्रतुः = wealth. महिमानं was most probably महि मानं (= a great gift) i. e. *two* padas and not *one*.

(243) यस्य त्वमिन्द्र स्तोमेषु चाकनो वाजे वाजिन् शतक्रतो । तं त्वा वयं सुदुघामिव गोदुहो जुहूमसि श्रवस्यवः (८ ५२/४) = हे वाजिन् शतक्रतो इन्द्र यस्य स्तोमेषु वाजे च त्वं चाकनः तं त्वाम् इव यथा गोदुहः सुदुघां धेनुम् आव्हयन्ति तथा श्रवस्यवः वयं जुहूमसि जुहुमः आव्हयामः.

यस्य त्वं should really be यः त्वं so as to agree with तं त्वा. कन् = to take pleasure in. चाकन् by reduplication. सुदुघां etc. = just as those that milk cows call a good cow homewards in order to milk her. श्रवस्यवः = श्रवः धनम् इच्छन्तः. वाजे = यज्ञे; for a sacrifice also brings in wealth.

(244) वयं त इन्द्र स्तोमेभिर्विधेम त्वमस्माकं शतक्रतो । महि स्थूरं शशयं राधो अह्रयं प्रस्कण्वस्य नि तोशय (८ ५४/८) = हे शतक्रतो इन्द्र वयं ते

स्तोमेभिः स्तोमैः विधेम। त्वम् अस्माकम् असि। प्रस्कण्वस्य राधः नि तोशाय देहि.

ते तुभ्यं स्तोमैः विधेम = we will offer praises unto thee. महि = स्थूरं = large. शशाय (perhaps from शी = to give) = which can be given. स्तनः शशयः (१ १६४/४९) = a breast that yields milk. शशयं दुदुह्रे (३ ५५/२) = they yield milk. धेनवः ० शजयाः (३ ५/१ १/६) = cows full of milk. प्रस्कण्वस्य=प्रस्कण्वाय. Metre requires स्तोमैः and not स्तोमेभिः.

(245) अविप्रो वा यदविधद्विप्रो वेन्द्र ते वचः। स प्र ममन्दत्त्वाया शतक्रतो प्राचामन्यो अहंसन (८ ६/१ ?) = When (यत्) one whether he is capable of composing prayers (विप्रः) or otherwise (अविप्रः) offers praise (वचः) unto thee (ते), being devoted to thee (त्वाया) he must rejoice (प्रममन्दत्), O thou possessed of wealth. प्राचामन्यो ? प्राचा मन्युः धनं यस्य सः = one that has brilliant (प्राचा ?) wealth. अहंसन ?

(246) मरुत्वाँ इन्द्र मीढ्वः पिबा सोमं शतक्रतो। अस्मिन् यज्ञे पुरुष्टुत (८ ७६/७ १) = हे पुरुष्टुत शतक्रतो मीढ्वः इन्द्र अस्मिन् यज्ञे मरुत्वान् मरुद्भिः सह सोमं पिब. मीढ्वः = O giver; from मिह् = to shower.

(247) नह्यन्यं मृळाकरं मर्डितारं शतक्रतो। त्वं न इन्द्र मृडय (८ ८०/१) = हे शतक्रतो त्वत्तः अन्यं मृळाकरं मर्डितारं न हि जाने। हे इन्द्र त्वं नः मृडय. मृड् or मृळ् = to show kindness or favour. मृड् + इ + तृ = मर्डितृ. मृळा (a noun from मृळ्) = a favour, a gift.

(248) वयमु त्वा शतक्रतो गावो न यवसेष्वा। उक्थेषु रणयामसि (८ ९/१ ३/२) = न यथा गावः यवसेषु आ मध्ये रमन्ते तथा हे शतक्रतो वयं त्वाम् उक्थेषु रणयामसि रमयिष्यामः उ खलु. यवसेषु आ = in the midst of grass.

(249) विश्वा हि मर्त्यत्वनानुकामा शतक्रतो। अगन्म वज्रिन्नाशसः (८ ९/२ २/३) = हे वज्रिन् शतक्रतो विश्वाः आशसः स्तुतीः मर्त्यत्वना मर्त्यत्वेन अनुकामा कामम् अनुगच्छन्तीः वयम् अगन्म.

We have gone to i. e. uttered all prayers that owing to our human nature express some desire or desires. Or आशसः = hopes. All our hopes have gone (to thee) as we are human. मर्त्यत्वना = मर्त्यत्वेन = by our human nature. अनुकामा is difficult

to construe. अनुकामा qualifying आशसः would be intelligible Or अनुकामा=अनुकामेन=in obedience to our desires; as we cherish desires. आशाः आशसौ आशसः etc. is the declension of which only आशसा and आशसः occur in ṚV. नू अन्यत्रा चिदद्रिवस्त्वन्नो जग्मुराशसः (८$\frac{२४}{११}$) = Our prayers or hopes have never (नू चित्) strayed from thee, O Indra.

(250) यस्ते नूनं शतक्रतविन्द्र द्युम्निन्तमो मदः । तेन नूनं मदे मदेः (८$\frac{९२}{१६}$) = हे शतक्रतो इन्द्र यः नूनं खलु ते तव द्युम्निन्तमः मदः सोमः तेन सोमेन उत्पन्ने मदे मदेः आत्मानं मादयस्व हृष्यस्व नूनम् अद्य.

There is a play on the word मद्. मदः = सोमः. मदे = in intoxication. मदेः = be merry. द्युम्नं = wealth. द्युम्निन्तमः = which brings in greatest wealth.

(251) भद्रंभद्रं न आ भरेषमूर्जं शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः(८$\frac{९३}{२८}$) = If you (wish to) favour us, O Indra, then give us wealth. भद्रं = इषं = ऊर्जं = wealth.

(252) स नो विश्वान्या भर सुवितानि शतक्रतो । यदिन्द्र मृळयासि नः (८$\frac{९३}{२९}$). सुवितानि = good things, wealth.

(253) त्वं न इन्द्रा भरँ ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनाषहम् (८$\frac{९८}{१०}$) = हे शतक्रतो विचर्षणे इन्द्र त्वं नः अस्मभ्यम् ओजः नृम्णं च आभर । पृतनाषहं वीरं च आभर.

विचर्षणिः = one who has the wealth of the 5 Āryan tribes. ओजः = नृम्णं = वीरं = wealth. पृतनाषहं = पृतनाः पृतनानां शत्रूणां धनं यत् सहते तत् = which conquers (the wealth of) foes. विचर्षणे is an interpolation. This Sūkta has such interpolations in every Ṛk. Who made them?

(253)(a) त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ । अधा ते सुम्नमीमहे (८$\frac{९८}{११}$). वसो = वसुमन्. सुम्नं = wealth. ईमहे = याचामहे. बभूविथ (= भवसि) is an interpolation. Vide 253.

(254) त्वां शुष्मिन् पुरुहूत वाजयन्तमुप ब्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व सुवीर्यम् (८$\frac{९८}{१२}$). शुष्मिन् = O rich one. वाजयन्तं = giving wealth. उपब्रुवे = I invoke or beg. रास्व = देहि. सुवीर्यं = abundant wealth. पुरुहूत or शतक्रतो interpolated. Vide 253.

(255) For 10$\frac{112}{6}$ vide P. 86 No. 1.

(256) अव यत्त्वं शतक्रतविन्द्र विश्वानि धूनुषे । रयिं न सुन्वते सचा सहस्रिणीभिरूतिभिर्देवी जनित्र्यजीजनद्भद्रा जनित्र्यजीजनत् (१०$^{\frac{१३४}{४}}$) = हे शतक्रतो इन्द्र यत् यस्मात् त्वं विश्वानि धनानि अव धूनुषे ददासि तस्मात् सुन्वते न सद्यः रयिं धनम् सचा देहि । भद्रा देवी जनित्री त्वां विश्वाभिः ऊतिभिः अजीजनत्.

विश्वानि = धनानि. अव धूनुषे = ददासि. सचा = सच = देहि. न = at once. विश्वाभिः = ऊतिभिः = धनैः. भद्रा = देवी = possessed of wealth. जनित्री = जनयित्री. Thy mother who begot thee endowed thee with wealth at thy very birth.

शतक्रतू

(257) याभिः कुत्समार्जुनेयं शतक्रतू प्र तुर्वीतिं प्र दभीतिमावतम् । याभिर्ध्वसन्तिं पुरुषन्तिमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् (१$^{\frac{११२}{२३}}$) = याभिः आर्जुनेयम् अर्जुनिपुत्रं कुत्सं तुर्वीतिं दभीतिं च प्र आवतं याभिः ध्वसन्तिं पुरुषन्तिं च आवतं ताभिः ऊतिभिः हे शतक्रतू अश्विनौ आगतम् आगच्छतम्. अव् = to reward. ऊतिः = wealth.

शतक्रतुः = of immense strength.

(258) उत त्यं पुत्रमग्रुवः परावृक्तं शतक्रतुः । उक्थेष्विन्द्र आभजत् (४$^{\frac{३०}{१६}}$) = उत अपि च परावृक्तं हतं तम् अग्रुवः युवत्याः पुत्रम् अग्निं शतक्रतुः इन्द्रः उक्थेषु आभजत्.

Agrū = a young damsel; Agni's mother. There may have been a story that Indra cut off the head of Agni and then gave him a share in sacrificial offerings and prayers (उक्थेषु). परा + वृज् = to cut off. आभज् = to give a portion. Agni and other Āryan gods were Indra's foes once.

(259) यत्तुदत्सूर एतशं वङ्कू वातस्य पर्णिना । वहत्कुत्समार्जुनेयं शतक्रतुस्त्सरद्गन्धर्वमस्तृतम् (८$^{\frac{१}{१}}$) = यत् यदा इन्द्रः सूरः सूर्यस्य एतशम् एतशवर्णम् अश्वं वातस्य च वङ्कू वङ्कुनामानौ पर्णिनौ पक्षवन्तौ अश्वौ तुदत् अतुदत् तदा इन्द्रः आर्जुनेयम् अर्जुनेः पुत्रं कुत्सं रथेन वहत् अवहत् । अस्तृतम् अहिंसितं गन्धर्वं च त्सरत् अत्सरत् नाशयामास.

Indra pricked the Sun's horse and the horses of Vāta as laggards. He carried Kutsa in his chariot and attacked or destroyed the Gandharva who had till then not been injured. त्सर् = to go, eo attack, to injure. The sense of त्सर् I have yet not determined.

(260) जज्ञानो नु शतक्रतुर्वि पृच्छदिति मातरम्। क उग्राः के ह शृण्विरे (८ ७७/१) = जज्ञानः जायमानः नु एव शतक्रतुः मातरं वि पृच्छत् के उग्राः के ह शृण्विरे श्रूयन्ते इति. पृच्छत् = अपृच्छत्. उग्राः = powerful warriors. ह = इह अथवा खलु.

(261) प्र व इन्द्राय बृहते मरुतो ब्रह्मार्चत। वृत्रं हनति वृत्रहा शतक्रतुर्वज्रेण शतपर्वणा (८ ८९/३) = हे मरुतः बृहते इन्द्राय वः यूयं ब्रह्म अर्चत। यस्मात् वृत्रहा शतपर्वणा वज्रेण वृत्रं हनति हन्ति.

बृहत् is an epithet of द्यौस् whom Indra subdued; after which Indra became बृहत् himself. The Maruts were perhaps devotees of द्यौस् once; but after the subjugation of the latter, they were compelled to worship Indra. ब्रह्म = a prayer or praise. प्र + अर्चत = offer. शतपर्वणा = having a hundred joints.

शतक्रतो

(262) त्वमाविथ नर्यं तुर्वशं यदुं त्वं तुर्वीतिं वय्यं शतक्रतो। त्वं रथमेतशं कृत्व्ये धने त्वं पुरो नवतिं दम्भयो नव (१ ५४/६). आविथ = didst reward. नर्यं = वय्यं = rich. तुर्वश, यदु and तुर्वीति were Indra's devotees. त्वं रथ etc. = Thou didst turn back the Sun's bright (एतशं) chariot in battle (कृत्व्ये धने). A verb is wanting दम्भयः may be that verb. दम्भ् = to destroy. नवतिं नव पुरः = 99 forts.

(263) वाजेषु सासहिर्भव त्वामीमहे शतक्रतो। इन्द्र वृत्राय हन्तवे (३ ३७/६) = हे शतक्रतो इन्द्र वाजेषु संग्रामेषु सासहिः शत्रूणाम् अभिभविता भव। वृत्राय हन्तवे वृत्रं हन्तुं त्वाम् ईमहे याचामहे.

(264) त्वं तमिन्द्र मर्त्यममित्रयन्तमद्रिवः। सर्वरथा शतक्रतो नि याहि शवसस्पते (५ ३५/८) = हे अद्रिवः शतक्रतो शवसः पते इन्द्र अमित्रयन्तं शत्रुवत् आचरन्तं तं मर्त्यं सर्वरथा नि याहि.

अद्रिवः, शतक्रतो and शवसस्पते refer to strength. याहि = attack; या = to attack. नि याहि = fall down (on him). सर्वरथा ? The word occurs again in तीव्रस्याभि वयसो अस्य पाहि सर्वरथा वि हरी इह मुञ्च (१० १६०/१) where सर्वरथा seems to qualify हरी and may mean :—(horses) to whom belongs the whole chariot. सर्वरथा सर्वरथौ हरी. But what business has the word in the present Rk? Does it mean:—(fall on the foe) with the whole weight of thy chariot ? Or सर्वरथा = हे सर्वरथ (इन्द्र) ?

(265) ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङरं ते सोमस्तन्वे भवाति । शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु प्रास्माँ अव पृतनासु प्र विक्षु (६ ४५ १)=हे इन्द्र त्वा त्वां ह्वयामसि आव्हयामः । अर्वाङ् आ याहि । ते तुभ्यं तन्वे यद्वा तव शरीराय सोमः अरं पर्याप्तः भवति । हे शतक्रतो सुतेषु मादयस्व । पृतनासु विक्षु अस्मान् प्र अव.

अरं = enough. ते तन्वे = for thy own self or for thy body. पृतनासु विक्षु = among hostile people.

(266) वृषायमिन्द्र ते रथ उतो ते वृषणा हरी । वृषा त्वं शतक्रतो वृषा हवः (८ ३ ३). वृषन् refers to the strength of the bull. Indra's chariot, horses and Indra himself might be strong like a bull; but in what sense is हव a वृषा? In the next 2 Ṛks यज्ञ etc. are वृषन् and वृषा हवः are the concluding words. वृषा हवः = thy call to the Maruts or warriors in general is strong or loud. Or हवः = a gift. Thy gifts are huge.

(267) वृषणस्ते अभीशवो वृषा कशा हिरण्ययी । वृषा रथो मघवन् वृषणा हरी वृषा त्वं शतक्रतो (८ ३ ३). अभीशवः = reins. कशा = a whip. हिरण्ययी = हिरण्मयी. In both these Ṛks. वृषन् may mean a giver of wealth.

(268) खे रथस्य खेऽनसः खे युगस्य शतक्रतो । अपालामिन्द्र त्रिष्पूत्व्यकृणोः सूर्यत्वचम् (८ ९१ ७) = हे शतक्रतो इन्द्र अपालां रथस्य खे अनसः खे युगस्य खे त्रिः पूत्वी पूत्वा शोधयित्वा तां सूर्यत्वचं त्वम् अकृणोः अकरोः.

अपाला occurs here only; who she was and what she suffered cannot be ascertained owing to lack of data. रथ, अनस् and युग are three different vehicles. What is ख? Is it the felly or the hole into which the axle is driven. Indra passed Apālā thrice through the holes of three conveyances and made her resplendent like the Sun.

शतक्रत्वः =having hundreds of curative properties

(269) अधा शतक्रत्वो यूयमिमं मे अगदं कृत (१० ९७ २) = Therefore (अधा), possessed as you are of hundreds of medicinal properties (शतक्रत्वः), make (कृत = कुरुत) this cure (अगदं) for me (मे=मह्यं).

शतानि क्रतवः यासां ताः शतक्रत्वः. शतक्रतूः शतक्रत्वौ शतक्रत्वः is the declension. शतक्रतूः is feminine while शतक्रतुः is masculine. शतक्रत्वः qualifies यूयं.

Doubtful

शतक्रतुः = having immense wealth or strength

(270) तव त्यन्नर्यं नृतोऽप इन्द्र प्रथमं पूर्व्यं दिवि प्रवाच्यं कृतम्। यद्देवस्य शवसा प्रारिणा असुं रिणन्नपः। भुवद्विश्वमभ्यादेवमोजसा विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिषम् (२$\frac{3}{4}$^{2}) = हे नृतो इन्द्र तव त्यत् प्रथमं पूर्व्यं नर्यम् अपः दिवि प्रवाच्यम् कृतम्। यत् देवस्य सोमस्य शवसा बलेन अपः उदकानि रिणन् ददत् वृत्रस्य असुं प्रारिणाः नाशितवान् असि। ओजसा विश्वम् आदेवम् अभि भुवत् अभ्यभवत्। शतक्रतुः ऊर्जम् इषं विदात् अविदत् ददौ = O donor or hero (नृतो), Indra, that first, primal heroic deed, still adumbrated throughout heaven, was performed by thee, when by the strength obtained from divine Sōma thou didst destroy the life (of Vṛtra) for giving water to men. Indra subdued all godlings (आदेवं) through that strength and gave wealth, since he possessed endless wealth (शतक्रतुः). तव त्यन्नर्यं नृतोऽप इन्द्र पूर्व्यं दिवि प्रवाच्यं कृतम्। यद्देवस्य शवसा रिणन्नपो भुवद्विश्वमभ्यादेवमोजसा was most probably the original stanza. The rest is subsequent stuffing. नर्यं = worthy of a hero or a donor. प्रथमं = पूर्व्यं ; or the first and the best of its kind. नृतो = O giver or hero. नृ (= to give, to be brave) + तुः = नृतुः. अपः=a deed; Lat. opus. दिवि प्रवाच्यं = deserving to be adumbrated in heaven. देवस्य = सोमस्य. प्र + अरिणाः = didst destroy. अपः रिणन् = (thus) releasing water. विश्वम् आदेवं = all godlings. अभिभुवत् = अभिबभूव = subdued. शवसा = ओजसा. विदात् = अविदत् = gave. ऊर्जं = इषं = wealth देवस्य शवसा may also mean: – त्वं देवः। तस्य शवसा = with the strength of a god which thou art. Was अदेव lengthened into आदेव as असत् was into आसत् (false) ? विश्वम् आदेवं = all ungodly people.

(271) यः संस्थे चिच्छतक्रतुरादीं कृणोति वृत्रहा। जरितृभ्यः पुरुवसुः (८$\frac{3}{1}$$\frac{3}{2}$) = यः शतक्रतुः पुरुवसुः वृत्रहा इन्द्रः संस्थे संग्रामे चित् अपि जरितृभ्यः आत् ईम् कृणोति.

शतक्रतुः = पुरुवसुः = one that has immense wealth. संस्थे चित् = in battle itself. आत् = in no time. ईम् perhaps stands for wealth. If शतक्रतुः be taken along with वृत्रहा and संस्थे, it would

mean one that has immense strength, if with **जरितृभ्यः पुरुवसुः**, it would then mean one that has immense wealth.

शतक्रतो

(272) **अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः। प्रावो वाजेषु वाजिनम् (१ ४/८). अस्य = इमं सोमम्. घनः = हन्ता. प्रावः = प्र + आवः. अव् =** to endow with gifts. **वाजेषु** = in battles in which booty is to be secured. **वाजिनं** = a warrior that brings in booty.

(273) **नामानि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिरीमहे। इन्द्राभिमातिषाह्ये (३ ३७/३) = हे शतक्रतो इन्द्र अभिमातयः शत्रवः तेषां साह्ये अभिभवे विश्वाभिः गीर्भिः ते तव नामानि ईमहे याचामहे.**

अभिमातिः = an enemy. **अभिमातिषाह्ये** = in a battle where enemies are defeated. **विश्वाभिः = गीर्भिः = धनैः (सहितानि). नामानि = धनानि.** We beg of thee an abundance of riches.

(274) **शुष्मिन्तमं न ऊतये द्युम्निनं पाहि जागृविम्। इन्द्र सोमं शतक्रतो (३ ३७/८) = हे शतक्रतो इन्द्र नः अस्माकम् ऊतये शुष्मिन्तमं द्युम्निनं जागृविं सोमं पाहि पिब.**

शुष्मिन्तमं = the best of those that give wealth or strength **शुष्म** = strength, and then wealth which is the result of strength. **द्युम्निनं** = possessed of wealth. **जागृविं** = giving (wealth). **गृ** = to give.

(275) **नू त आभिरभिष्टिभिस्तव शर्मन् शतक्रतो। इन्द्र स्यामसुगोपाः शूर स्याम सुगोपाः (५ ३८/५) = हे शूर शतक्रतो इन्द्र आभिः अभिष्टिभिः ते तव शर्मन् शर्माणि सुगोपाः स्याम.**

अभिष्टिः = a gift. **शर्मन्** = under the patronage of. Here are **अभिष्टि** and **शर्मन्** as against **शूर** and **सुगोपाः**.

(276) **वहन्तु त्वा रथेष्ठामा हरयो रथयुजः। तिरश्चिदर्यं सवनानि वृत्रहन् अन्येषां या शतक्रतो (८ ३३/१४) = हे वृत्रहन् शतक्रतो रथयुजः हरयः अन्येषां या यानि सवनानि अर्यं अर्यः सवनानि च तिरः रथेष्ठां त्वा त्वाम् आवहन्तु.**

रथयुजः = that yoke themselves to the chariot; or the constant companions of the chariot. **रथेष्ठां = रथेष्ठं** = seated in the chariot. **अर्यं** must have been **अर्यः = अरेः**. Or **अर्यं = अर्याणि =**

शत्रूणां. तिरः governs सवनानि which is in the accusative case. तिरः = across, disregarding.

(277) अवितासि सुन्वतो वृक्तबर्हिषः पिबा सोमं मदाय कं शतक्रतो। यं ते भागमधारयन् विश्वाः सेहानः पृतना उरु ज्रयः समप्सुजिन्मरुत्वाँ इन्द्र सत्पते (८.३.१६)= हे शतक्रतो वृक्तबर्हिषः सुन्वतः यजमानस्य अविता दाता असि। यं (सोमस्य) भागं ते तुभ्यम् अधारयन् तं सोमं मदाय कं हे अप्सुजित् सत्पते विश्वाः पृतनाः सेहानः उरुज्रयः मरुत्वान् त्वं सं पिब.

अविता = a giver of wealth. वृक्तं बर्हिः आसनार्थं येन स वृक्तबर्हिः = one that cuts grass to make seats of for the gods to sit on. कं governs the dative (here मदाय) and always indicates something good. पृतनाः = foes. सेहानः perfect participal of सह् = to defeat. अप्सुजित् = अप् + सु + जित् = one that conquers wealth (अप् = सु = धनं). मरुत्वान् = accompanied by the Maruts. Indra is शतक्रतु either because he rewards or because he conquers hostile armies. यं ते भागमधारयन् is an interpolation; it spoils the metre. सत्पते = O master of wealth. उरुज्रयः = whose speed or force is great.

(278) प्रभङ्गी शूरो मघवा तुवीमघः संमिश्लो वीर्याय कम्। उभा ते बाहू वृषणा शतक्रतो नि या वज्रं मिमिक्षतुः (८.१.२२). प्रभङ्गी = a smasher. Cp. प्रभङ्गं दुर्मतीनां (८.४६.१९).

तुवीमघः = बहुधनः. वीर्याय कं संमिश्लः = formed for heroism. कं vide 277. या यौ बाहू वज्रं निमिमिक्षतुः = which arms hold the bolt. उभा = उभौ. वृषणा = वृषणौ = powerful. शूरः etc. is in favour of क्रतु meaning power; but मघवा and तुवीमघ are in favour of its meaning wealth.

(279) आ ते दधामीन्द्रियमुक्था विश्वा शतक्रतो। स्तोतृभ्य इन्द्र मृळय (८.९३.३)= हे शतक्रतो ते तुभ्यम् इन्द्रियं विश्वा विश्वानि उक्था उक्थानि च आदधामि अर्पयामि। हे इन्द्र स्तोतृभ्यः मृळय.

इन्द्रियं = strength worthy of Indra or Sōma which produces such strength. विश्वानि उक्थानि = all praises. मृळय = show favour in the shape of wealth.

सक्रतुः = wealthy

(280) इमा ब्रह्मेन्द्र तुभ्यं शंसि दा नृभ्यो नृणां शूर शवः । तेभिर्भव सक्रतुर्येषु चाकन्नुत त्रायस्व गृणत उत स्तीन् (१०¹⁴⁸) = I have recited (शंसि) these (इमा = इमानि) praises (ब्रह्मा = ब्रह्माणि) unto thee (तुभ्यं), O Indra. Give (दाः) wealth (शवः) to donors (नृभ्यः), O giver (शूर) of riches (नृणां). Be full of riches (सक्रतुः) or gifts to those (तेभिः = तेभ्यः) among whom (येषु) thou lovest (चाकन्) to receive offerings and praises. Give (त्रायस्व) to the devotee (गृणते) riches (स्तीन्). शवः = strength; wealth which is the result of strength. तेभिः भव सक्रतुः येषु चाकन् = येषु ब्रह्मसु चाकन् धनस्य दाता भवसि तेभिः तैः ब्रह्मभिः सक्रतुः धनस्य दाता भव = give us wealth in exchange for those praises owing to which thou art in the habit of giving wealth. This may be the sense. Or it may be an idiom that has the sense given above.

सक्रतू (अग्निः सोमश्च) = possessed of power

(281) युवमेतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम् । युवं सिन्धूँरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् (१⁹³) = हे अग्निश्च सोम अग्नीषोमौ सक्रतू युवां दिवि रोचनानि अधत्तम् । गृभीतान् गृहीतान् सिन्धून् अवद्यात् अभिशस्तेः अमुञ्चतम् .

रोचनानि = the 3 stories of heaven. अभिशस्तेः = from the injurer, the destroyer. अवद्यात् = from the villain. These two words stand for Vṛtra. गृभीतान् =seized.

सक्रतवः (मित्रो अर्यमा वरुणः) = possessed of wealth

(282) इमं स्तोमं सक्रतवो मे अद्य मित्रो अर्यमा वरुणो जुषन्त । आदित्यासः शुचयो धारपूता अवृजिना अनवद्या अरिष्टाः (२²⁷) =सक्रतवः मित्रः अर्यमा वरुणः एते देवाः अद्य मे मम इमं स्तोमं जुषन्त जुषन्तु सेवन्ताम् । एते देवाः आदित्यासः आदित्याः अदितेः पुत्राः । शुचयः ज्वलन्तः तेजस्विनः । धारपूताः । अवृजिनाः वृजिनं हिंसा तया रहिताः । अनवद्याः अरिष्टाः अहिंसिताः अथवा हिंसारहिताः.

शुचयः = resplendent. धारपूताः ? It occurs also in Rk 9 of this Sūkta and after शुचयः as here. There is no such word as धार in RV. पूत means purified. धारेण पूताः धारपूताः; but what does धार mean ? वृजिनं = अवद्यं = evil, injury. रिष् = to injure. अरिष्टाः = not injured or rather not injuring.

सुक्रतुः = possessed of wealth

(283) For १ ९/२ १ vide P. 122 No. 71.

(284) For १ १ ३/४ ८ vide P. 141 No. 136.

(285) होता यक्षद्वनिनो वन्त वार्यं बृहस्पतिर्यजति वेन उक्षभिः पुरुवारेभिरुक्षभिः। जगृभ्मा दूरआदिशं श्लोकमद्रेरध त्मना। अधारयदररिन्दानि सुक्रतुः पुरू सद्मानि सुक्रतुः (१ १३/१० १) = होता अग्निः यक्षत् यजति धनं ददाति। वनिनः वनानि पातयन्तः मरुतः वार्यं धनं वन्त ददति। वेनः बृहस्पतिः पुरु वारं धनं येषां तैः उक्षभिः उक्षबलैः मरुद्भिः यजति धनं ददाति। अध अथ वयं त्मना धनेन सह अद्रेः ग्राव्णः दूरआदिशं दूरे श्रूयमाणं श्लोकं शब्दं जगृभ्म गृण्हीमः। सुक्रतुः अग्निः अररिन्दानि पुरू पुरूणि सद्मानि. धनानि अधारयत् धारयति ददाति.

यज् = to give. यज् + स् (of लेट्) = यक्ष्. वनिनः = the Maruts that sway forests. वन्त from व . = to give. Agni is बृहस्पति here. B. is called वेन (=a bird) out of endearment. The Maruts are bulls (उक्षभिः). जगृभ्मा etc.=We catch i. e. hear the sound of the crushing stones. अररिन्दानि (which occurs here only) = riches ? अधारयत् etc. = Agni gives riches. त्मना = with wealth.

(286) अस्मे रयिं न स्वर्थं दमूनसं भगं दक्षं न पपृचासि धर्णसिम्। रश्मीँरिव यो यमति जन्मनी उभे देवानां शंसमृत आ च सुक्रतुः (१ १४/११ १) = हे अग्ने अस्मे अस्मभ्यं शोभनम् अर्थं यस्य तं स्वर्थं दमूनसं धर्णसिं रयिं भगं दक्षं न सद्यः पपृचासि ददासि देहि। यः रयिः यथा कश्चित् अश्वानां रश्मीन् नियमति तथा उभे जन्मनी उभौ संघौ नियमति। ऋते धने आ मध्ये देवानां धनानां शंसं दानम् आ दधाति च.

अर्थ, रयि, भग, दक्ष, क्रतु, देष, शंस all mean wealth. न=in a moment. न is repeated twice for emphasis. स्वर्थ = (wealth) whose destination or end is wealth. दमूनसं (Latin dominus) = which

will be master of the house. पृच् = to give. धर्णसिं (= धृ + नसिं) like सानासि. धर्णसिः = which brings in wealth. उभे जन्मनी = gods and men. देवानां शंसम् ऋते आ च = puts in i. e. adds wealth to wealth.

(287) उत स्य न इन्द्रो विश्वचर्षणिर्दिवः शर्धेन मारुतेन सुक्रतुः। अनु नु स्थात्यवृकाभिरूतिभी रथं महे सनये वाजसातये (२³⁄₁) = उत अपि च विश्वचर्षणिः सुक्रतुः स्यः सः इन्द्रः दिवः मारुतेन शर्धेन महे सनये वाजसातये अवृकाभिः ऊतिभिः नु अधुना रथम् अनुस्थाति.

विश्वाः चर्षणयः यस्य = who has conquered the 5 Āryan tribes and their wealth. दिवः मारुतेन शर्धेन = with the multitude of the Maruts belonging to heaven. अनु + स्थाति = आतिष्ठति = occupies. अवृकाभिः = harmless, doing no injury. ऊतिभिः = with wealth, सनये = वाजसातये = for giving wealth. महे = महते.

(288) अग्ने जरस्व स्वपत्य आयुन्यूर्जा पिन्वस्व समिषो दिदीहि नः। वयांसि जिन्व बृहतश्च जागृव उशिग्देवानामसि सुक्रतुर्विपाम् (३³⁄₆) = Increase (जरस्व) us, O Agni, in wealth (आयुनि) and in offspring (सु + अपत्ये = अपत्यवति). Fatten (पिन्वस्व) us with wealth (ऊर्जा). Give (सं दिदीहि) us (नः) wealth (इषः). (For this purpose) conquer (जिन्व) the riches (वयांसि) of heaven (बृहतः), O liberal giver (जागृवे). Possessed of riches (सुक्रतुः), thou art the messenger (उशिक् ?) of gods (देवानां) and of those that sing their praises (विपां). आयु = ऊर्ज् = इष् = वयस् = wealth. गृ = to give. जागृ by reduplication. जागृ + विः = जागृविः = a giver. उशिक् ? विप् = to sing. अपत्ये आयुनि सु धनं जरस्व देहि (= add wealth unto wealth) is perhaps the real construction and sense, अपत्यं = आयु = सु = धनम्.

(289) यश्चिकेत स सुक्रतुर्देवत्रा स ब्रवीतु नः। वरुणो यस्य दर्शतो मित्रो वा वनते गिरः (५⁶⁄₅) = यस्य मनुष्यस्य गिरः स्तुतीः वरुणः मित्रः वा वनते संभजते यः च चिकेत धनं ददाति स सुक्रतुः भवतु । स नः अस्मान् एते अपापाः इति देवत्रा देवेषु ब्रवीतु.

चिकेत from कित् =to give. He really is possessed of wealth who gives it in largesses. दर्शतः = दर्शनीयः = good to look at. देवत्रा = among the gods, specially to Mitra and Varuna.

Or

यः चिकेत ददाति स एव सुक्रतुः धनवान्। यस्य यस्मै दर्शतः वरुणः दर्शतः मित्रः वा गिरः धनानि वनते ददाति स नः अस्मान् देवत्रा देवे धने ब्रवीतु धनं ददातु = He really is wealthy who gives wealth to the deserving. Let him to whom wealthy (**दर्शतः**) Varuṇa or wealthy Mitra gives **वनते**) riches (**गिरः**) bespeak (**ब्रवीतु**) us in wealth i. e. give us wealth. **दर्शतं दर्शनीयं सुवर्णम्। दर्शतः धनवान्.** This may be the real sense.

(290) **उदु ष्य देवः सविता हिरण्यया बाहू अयंस्त सवनाय सुक्रतुः। घृतेन पाणी अभि प्रुष्णुते मखो युवा सुदक्षो रजसो विधर्मणि** (६७१) = **ष्यः सः सुक्रतुः देवः सविता हिरण्ययौ बाहू सवनाय उत् अयंस्त। रजसः विधर्मणि युवा मखः सुदक्षः घृतेन पाणी अभिप्रुष्णुते.**

सुक्रतुः = सुदक्षः = possessed of wealth. **बाहू = पाणी. हिरण्यया = हिरण्ययौ = हिरण्मयौ** = of gold. **सवितृ** = Savitṛ who awakens (**सु** = to awaken, to give). **सवनाय** = for awakening; or for giving. **उत् + अयंस्त** = has raised or extended., **घृतेन** etc. = he washes his hands with water (before giving as donors have to do in Hindu society). **मखः = मखवान् = मघवान्** = possessed of wealth. **रजसः दिवः विधर्मणि रोचने. विधर्मन्** was perhaps another name of **रोचन.** Perhaps the whole expression means in heaven.

(291) **स सुक्रतुर्यो वि दुरः पणीनां पुनानो अर्कं पुरुभोजसं नः। होता मन्द्रो विशां दमूनास्तिरस्तमो ददृशे राम्याणाम्** (७९१) = **यः अग्निः नः अस्मभ्यं पुरुभोजसं बहुधनम् अर्कं धनं पुनानः ददत् दातुम् इच्छन् पणीनां दुरः द्वाराणि वि वः उद्घाटितवान् स सुक्रतुः धनवान् विशां होता मन्द्रः दमूनाः राम्याणां रात्रीणां तमः तिरः ददृशे.**

वः must be understood after **वि.** The Paṇis shut cows within their strongholds the doors of which Agni opens by force. **पुनानः** = giving; **पू** often means to give; in the 9th Maṇḍala we have any number of instances of **पू** meaning to give. **अर्क, पुरु** and **भोजस्** mean wealth. **मन्द्रः** = rejoicing. **विशां होता** = an invoker employed by men to invite the gods. **दमूनाः** = the master of the house. **तिरः** governs the accusative and means

through. **राम्या** = a night ; so called perhaps because animals cease their activity; from **रम्** = to halt.

(292) **स सुक्रतुर्ऋतचिदस्तु होता य आदित्य शवसा वां नमस्वान् । आववर्तद्वसे वां हविष्मानसदित्स सुविताय प्रयस्वान्** (७ ८५/४) **= हे आदित्य आदित्यौ इन्द्रावरुणौ स यजमानः सुक्रतुः ऋतचित् अस्तु यः नमस्वान् हविष्मान् प्रयस्वान् शवसा शवसौ धनयुक्तौ वाम् अवसे आववर्तत् । स सुविताय असत् अस्तु इत् एव.**

ऋतचित् = a giver of wealth or a possesser of wealth. **नमस्** = **हविस्** = **प्रयस्** =an offering. **आदित्य** irregular for **आदित्यौ**. **शवसा** = **शवसौ** = **शवसा धनेन युक्तौ.** **आववर्तत्** from **आ** + **वृत्** = to turn towards, bring. **अवसे** = **सुविताय** = for welfare.

(293) **मित्रा तना न रथ्या वरुणो यश्च सुक्रतुः । सनात्सुजाता तनया धृतव्रता** (८ २५/२). **मित्रावरुणा** a compound split into **मित्रा** and **वरुणः** which latter is qualified by **यश्च सुक्रतुः**. **तना न** ? If **न** means **च**, then **तना** would mean with wealth. **रथ्या**=**रथ्यौ**. It qualifies **मित्रावरुणौ**. **तना मित्रः न च सुक्रतुः वरुणश्च रथ्या रथ्यौ** would be the construction. **रथीः** = a bringer (of wealth). **सनात्** = for ever, always. **सुजाता** = **सुजातौ** = **धनवन्तौ**. **सु** indicates possession. **जात** = wealth. **तनया** = **तनयौ** (=**अदितेः पुत्रौ**) or **धनवन्तौ**. **धृतव्रता** = **धृतव्रतौ** = whose ordinances hold i. e. are obeyed or givers of wealth. **तना, तनय, क्रतु, व्रत** and **जात** mean wealth.

(294) **यः सुषव्यः सुदक्षिण इनो यः सुक्रतुर्गृणे । य आकरः सहस्रा यः शतामघ इन्द्रो यः पूर्भिदारितः** (८ ३३/५) **= सु धनं सव्ये हस्ते यस्यास्ति स सुषव्यः । तथैव सुदक्षिणः । इनः यः सुक्रतुः तं गृणे स्तौमि । यः आकरः धनानां खनिः । यः सहस्रा सहस्रामघः शतामघः बहुधनः । इन्द्रः यः पूर्भिद् पुरां भेत्ता । आरितः.**

सुषव्यः etc. = Indra has wealth in both hands. **शतानि मघानि यस्य सः** = one that has wealth countable by hundreds. **सहस्रा** is most probable to be connected with **मघः** as **सहस्रामघः**. **आकरः** = a mine. **पूर्भिद्** = a smasher of forts and a giver of wealth contained therein. **आरितः** occurs thrice again ; yet its meaning cannot be guessed. (१) **य आरितः कर्मणिकर्मणि स्थिरः** (१ १०१/४); (२) **सहुरिर्विक्षु आरितः** (२ २१/३); (३) **आरितः पूर्भिद्** (१० १११/१०). In all these

places the word qualifies इन्द्रः. अर् = to run to. आ + अर् + इ + तः = आरितः = run up to for help. People run up to Indra for help. This may be the sense.

(295) एन्द्र याहि पीतये मधु शविष्ठ सोम्यम् । नायमच्छा मघवा शृणवद्गिरो ब्रह्मोक्था च सुक्रतुः (८ $\frac{३}{१}\frac{३}{३}$) = हे शविष्ठ इन्द्र सोम्यं मधु पीतये नायम् अच्छ आ याहि । सुक्रतुः मघवा गिरः ब्रह्म उक्था च शृणवत् शृणोतु.

सोम्यं मधु = honey-sweet Sŏma. सुक्रतुः = मघवा = possessed of wealth. उक्था = उक्थानि. गिर् = ब्रह्मन् = उक्थं = praise. नायम्? towards one that praises? The word occurs also in 6 $\frac{24}{10}$, 6 $\frac{46}{11}$ and 9 $\frac{91}{4}$. नायमच्छा spoils the metre and is not wanted.

(296) यो म इमं चिदु त्मनामन्दच्चित्रं दावने । अरट्वे अक्षे नहुषे सुकृत्वनि सुकृत्तराय सुक्रतुः (८ $\frac{४}{२}\frac{६}{७}$) = अरट्वे अक्षे नहुषे सुकृत्वनि वर्तमानम् त्मना सहितम् इमं चित्रं सुकृत्तराय मे मह्यं दावने अमन्दत्.

Which king, possessed of wealth rejoiced to give me, so reputed for good deeds, this wealth that lay with अरट्व etc. चित् + उ = even. त्मना = along with wealth. चित्रं = धनं. अमन्दत् = took delight in. दावने = दातुम्. अरट्व and अक्ष occur only here. We have नहुस् and नहुष both in ṚV. सु + कृत् + वन् = सुकृत्वन् = one that performs good deeds or has abundant wealth.

(297) स मातरा न ददृशान उस्रियो नानददेति मरुतामिव स्वनः । जानन्नृतं प्रथमं यत्स्वर्णरं प्रशस्तये कमवृणीत सुक्रतुः (९ $\frac{७०}{६}$) = न यथा मातरा मातरौ पश्यन् अग्निः ते प्रति रोरुवन् एति तथा सोमः उस्रियः ददृशानः ताः प्रति नानदत् एति गच्छति । तदा तस्य स्वनः मरुतां स्वनः इव श्रूयते । ऋतं धनं जानन् ददत् सुक्रतुः सोमः प्रथमं स्वर्णरं प्रशस्तये कम् अवृणीत. Agni has two mothers on seeing whom he runs up to them uttering joyous cries. Sŏma sees cows (i. e. milk) and goes up to them bellowing like a bull. His bellowing resembles the roar of the Maruts.

The 2nd half is difficult. Having to give (जानन्) wealth (ऋतं) he chose (अवृणीत) the best (प्रथमं) wealth (स्वर्णरं) for making gifts (प्रशस्तये). For कं vide 277.

(298) ऋतस्य गोपा न दभाय सुक्रतुस्त्री ष पवित्रा हृद्यन्तरा दधे। विद्वान् स विश्वा भुवनानि पश्यत्यवाजुष्टान् विध्यति कर्ते अव्रतान् (९७३/८) = सुक्रतुः ऋतस्य गोपाः सोमः दभाय न भवति न दभ्नोति न दभ्यते वा। स हृदि अन्तर् त्री त्रीणि पवित्रा पवित्राणि आदधे। विश्वा विश्वानि भुवनानि विद्वान् सः अजुष्टान् अव्रतान् जनान् अव पश्यति कर्ते च विध्यति.

ऋतस्य गोपाः = the guardian of wealth. न दभाय = is not subject to injury or would not injure. त्री पवित्रा = three purifiers. What are they? The strainer, water, and milk? षः = सः· अजुष्टान् = अविद्यमानं जुष्टं हविः येषां तान् = those that do not make offerings that are liked by the gods. अव्रतान् = those that do not embrace the Āryan religion अजुष्टान् अव्रतान् अव पश्यति विध्यति च=he sees below or looks down upon infidels and hurls (विध्यति) them (into the deep abyss). कर्ते? कर्त्रे? in order to oblige him who does obey Sōma's dispensation? विश्वा भुवनानि विद्वान् = giving abundant wealth (to his devotees).

(299) त्वं नः सोम सुक्रतुर्वयोधेयाय जागृहि। क्षेत्रवित्तमो मनुषो वि वो मदे द्रुहो नः पाह्यंहसो विवक्षसे (१०२५/८) = हे सोम सुक्रतुः त्वं नः अस्मभ्यं वयः धनं तस्य देवाय दानाय जागृहि। मनुषः क्षेत्रवित्तमः त्वं नः अस्मान् द्रुहः अंहसः पाहि रक्ष.

वि वो मदे and विवक्षसे are words inserted into the 2nd half of every Ṛk of this Sūkta. क्षेत्रं वेत्ति ददाति असौ क्षेत्रवित्. Sōma is the greatest land-giver of i. e. to man (मनुषः). जागृहि = give. गृ (=to give) by reduplication जागृ. जागृ + हि = जागृहि.

(300) For 10 ९१/३ vide P. 116 No. 52.

सुक्रतू (मित्रावरुणौ) = possessed of wealth

(301) आ चिकितान सुक्रतू देवौ मर्त रिशादसा। वरुणाय ऋतपेशसे दधीत प्रयसे महे (५६६/१) = हे चिकितान मर्त मित्रावरुणौ सुक्रतू रिशादसा रिशादसौ भवतः। ऋतपेशसे महे महते प्रयसे वरुणाय मर्तः आदधीत.

चिकितान = हविषां दातर् = O thou that makest offerings; कित् = to give. रिशां धनं दत्तः तौ रिशादसौ. ऋतपेशसे महे महते

प्रयसे प्रयस्वते वरुणाय हविः आ दधीत = one should make offerings to V. ऋतेन युक्तं पेशः यस्य = who possesses wealth added to wealth. प्रयसे = प्रयस्वते · प्रयस् = wealth.

(301 a) For 7 ६१ vide P. 120 No. 64.

(302) नपाता शवसो महः सूनू दक्षस्य सुक्रतू । सुप्रदानू इषो वास्त्वधि क्षितः (८ २५) = शवसः बलवतः महः महतः दक्षस्य नपाता नपातौ सूनू सुक्रतू सुप्रदानू इषः वास्तु अधि क्षितः.

Daksha is mighty (शवसः = महः). Mitra and Varuṇa are his sons. सुप्रदानू = धनवन्तौ. सु = प्र = दानु = a gift. इषः = wealth. वास्तु = वास्तूनि = houses. अधिक्षितः = rule over (riches and houses).

सुक्रतवः (देवाः) = possessed of wealth

(303) नराशंसस्य महिमानमेषामुप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः । ये सुक्रतवः शुचयो धियंधाः स्वदन्ति देवा उभयानि हव्या (७ ३) = एषां देवानां यजतस्य नराशंसस्य महि मानं यज्ञैः उप स्तोषाम स्तुमः। ये सुक्रतवः धियंधाः शुचयः देवाः उभयानि हव्यानि स्वदन्ति.

एषां देवानां यजतस्य नराशंसस्य महि मानं = the great gift (मानं) of the abundant wealth of these gods. नरा धनेन युक्तं शंसं धनं तस्य. The Padakāra makes महिमानं one pada. यज्ञैः = with offerings. यजतः = one that has wealth. स्तु + स् (of लेट्) = स्तोष्. धियं धनं दधाति ददाति ते धियंधाः. शुचयः = refulgent. This epithet suggests bright gold. स्वदंति = taste. उभयानि हव्या = liquid and solid offerings.

सुक्रतुं (अग्निं) = possessed of wealth

(304) अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् (१ १२) = दूतं होतारं विश्ववेदसं सुक्रतुम् अग्निम् अस्य यज्ञस्य वृणीमहे.

अस्य यज्ञस्य = एतावत् धनं = so much i. e. abundant wealth. विश्ववेदसं = possessed of abundant wealth.

(305) यजिष्ठं त्वा ववृमहे देवं देवत्रा होतारम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् (८ १९). For अस्य यज्ञस्य vide 304. देवत्रा = देवेषु. यजिष्ठं = दातृतमं = the best giver (among the gods).

(306) तं मर्जयन्त सुक्रतुं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षयेषु वाजिनम् (८$\frac{८४}{९}$) = आजिषु पुरोयावानं सुक्रतुं वाजिनं तम् अग्निं स्वेषु क्षयेषु मर्जयन्त.

आजिषु = in battles. पुरोयावा = one that goes foremost. सुक्रतुं = वाजिनं. स्वेषु क्षयेषु = in their own homes. मर्जयन्त = अमार्जुः = washed i. e. fed with offerings.

सुक्रतो (अग्ने) = possessed of wealth

(307) अग्ने जुषस्व प्रति हर्य तद्वचो मन्द्र स्वधाव ऋतजात सुक्रतो । यो विश्वतः प्रत्यङ्ङसि दर्शतो रण्वः संदृष्टौ पितुमाँ इव क्षयः (१$\frac{१४४}{७}$). मन्द्र = jolly. स्वधावः = ऋतजात = सुक्रतो. स्वधा = ऋतं = जातं = क्रतुः = wealth. ऋतजात = ऋतेन धनेन युक्तं जातं धनं यस्य. विश्वतः प्रत्यङ् असि = Thou shinest (प्रत्यङ्असि) everywhere. संदृष्टौ दर्शतः रण्वः = beautiful to look at, of beautiful appearance. रण्वः = दर्शतः. पितुमान् क्षयः इव = like a house full of Sōma. Agni looks charming like a house full of Sōma. As Sōma attracts, so does Agni. जुषस्व (हविः) = taste (this offering). प्रति हर्य तत् वचः = accept this praise.

(308) महो रुजामि बन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय । त्वं नो अस्य वचसश्चिकिद्धि होतर्यविष्ठ सुक्रतो दमूनाः (४$\frac{४}{१}$) = महः महतः तव बन्धुता बन्धुतया वचोभिः स्तुतिभिः तत् (एनः) अहं रुजामि नाशयामि यत् (एनः) पितुः गोतमात् मा माम् अनु इयाय । त्वं नः अस्माकम् अस्य वचसः स्तुतेः चिकिद्धि । इमां मया कृतां स्तुतिं जानीहि.

होतर् = invoker or offerer of offerings. यविष्ठ = youngest (of all gods). दमूनाः = a master of the house. एनः understood after तत्. This एनस् may be poverty. I destroy poverty that has accompanied me from my father by means of wealth (बन्धुता) obtained from the great (महः) Agni. बन्धुः = wealth.

(309) इत्था यथा त ऊतये सहसावन् दिवेदिवे । राय ऋताय सुक्रतो गोभिः ष्याम सधमादो वीरैः ष्याम सधमादः (५$\frac{२०}{४}$)=हे सहसावन् सुक्रतो अग्ने यथा येन प्रकारेण पुरा इत्था अनेनैव प्रकारेण अधुना ते तव ऊतये राये ऋताय दिवेदिवे गोभिः वीरैः सधमादः स्याम.

इत्था यथा=in the same way now as before. ऊतये = राये = ऋताय = for (obtaining) wealth. सहसावन् = O thou possessed of power

and wealth. दिवेदिवे = every day or for riches. सधमादः = rejoicing together, happy. The two सधमादः spoil the metre. It is a substitute for a word of 4 syllables which cannot be recovered.

(310) कृधि रत्नं यजमानाय सुक्रतो त्वं हि रत्नधा असि (७१६१) = Give (कृधि) wealth (रत्नं) to the sacrificer (यजमानाय), O thou possessed of wealth (सुक्रतो); thou art (असि) well-known (हि) as a giver of wealth (रत्नधाः). क्रतु and रत्न both mean wealth. This single instance will convince any one that क्रतु means wealth.

(311) अध ज्मो अध वा दिवो बृहतो रोचनादधि । अया वर्धस्व तन्वा गिरा ममा जाता सुक्रतो पृण (८१२८) = अध अथवा ज्मः पृथिव्याः अधि अध अथवा बृहतः दिवः रोचनात् अधि (आगत्य) मम अया तन्वा गिरा वर्धस्व । मम जातानि हे सुक्रतो आ पृण.

बृहत् often qualifies द्यौस् which has three Rōchanas or stories. Indra is requested. to come from wherever he be on earth or from the highest story of great heaven. मम अया गिरा तन्वा वर्धस्व = grow strong or be happy with this praise itself of mine. तन्वा qualifies गिरा and mean (with this) very (praise). जात means wealth as in तुविजात. जातानि आपृण = धनं देहि.

(312) आजिपते नृपते त्वमिद्धि नो वाज आ वक्षि सुक्रतो । वीती होत्राभिरुत देववीतिभिः ससवांसो वि शृण्विरे (८१४). आजीनां संग्रामाणां संग्रामस्थानां धनानां पते. नृणां धनानां पते.

आजिपते = नृपत = सुक्रतो (इन्द्र). त्वमिद्धि = त्वम् + इत् + हि = thou alone. नः अस्मभ्यं वाजे धनम् आ वक्षि वह देहि. वी = to make offerings. वीती = वीत्या = होत्राभिः = देववीतिभिः = in return for offerings made to the gods. ससवांसः = धनवन्तः. ससं = धनम्. (The gods) are reputed (शृण्विरे) far and wide (वि) as makers of gifts (ससवांसः). वाज must have been वाजं as वाजे cannot be construed.

(313) अतस्त्वा रयिमभि राजानं सुक्रतो दिवः । सुपर्णो अव्यथिर्भरत् (९४८) = हे सुक्रतो सोम रयिं राजानं त्वा त्वाम् अतः अस्मात् दिवः द्युलोकात् अव्यथिः सुपर्णः श्येनः अभि भरत् आहरत् = O wealthy Sōma, a hawk, untiring (अव्यथिः) in his mission, fetched (अभि + भरत्) thee from that region (अतः), i e. heaven (दिवः), thee ruling (राजानं) over riches (रयिं).

(314) आ रयिमा सुचेतुनमा सुक्रतो तनूष्वा । पान्तमा पुरुस्पृहम् (९.६५.३०) = हे सुक्रतो सोम सुचेतुनं पान्तं पुरुस्पृहं रयिं तनूषु आ वृणीमहे.

सु धनम् । तेन युक्तं चेतुनं धनं यस्मिन् तं रयिम. पान्तं = देयम्; पा = to give. पान् पान्तौ पान्तः । पान्तं etc. पुरु धनम् । तेन युक्तं स्पृहं धनं यस्मिन् तम्. These 3 adjectives mean packed with wealth i. e. abundant. तनूषु = धनेषु = into our riches; as an addition to riches already possessed by us. वृणीमहे understood from Rk 28. आ (repeated 4 times for metre) + वृणीमहे = we solicit.

(315) स तू पवस्व परि पार्थिवं रजः स्तोत्रे शिक्षन्नाधून्वते च सुक्रतो । मा नो निर्भाग् वसुनः सादनस्पृशो रयिं पिशङ्गं बहुलं वसीमहि (९.७२.८) = हे सुक्रतो सोम पार्थिवं रजः परि स्तोत्रे, धून्वते च शिक्षन् स त्वम् आ पवस्व तु । सादनस्पृशः वसुनः नः अस्मान् मा निर्भाक् । पिशङ्गं बहुलं रयिं वसीमहि.

पार्थिवं रजः परि = from the broad region i. e. heaven. तू पवस्व = do give; तु adds force to पवस्व. शिक्षन् = giving; from शक् (= to give) + स्. स्तोत्रे should be सोत्रे = to the extractor of Sōma-juice. धून्वते = to him who washes i. e. dilutes Sōma in water. सादनं धनम् । तत् स्पृशति तत् = which fills wealth through and through; abundant. Do not prevent (निर्) us from sharing (भाक्) such wealth (वसुनः). We wish to possess (वसीमहि) abundant (बहुलं) refulgent (पिशङ्गं) wealth (रयिं).

(316) जुषाणो अग्ने प्रति हर्य मे वचो विश्वानि विद्वान् वयुनानि सुक्रतो । घृतनिर्णिग्ब्रह्मणे गातुमेरय तव देवा अजनयन्ननु व्रतम् (१०.१२२.२) = हे सुक्रतो अग्ने विश्वानि वयुनानि विद्वान् (मम हवींषि) जुषाणः त्वं मे मम वचः स्तुतिं प्रति हर्य स्वीकुरु । घृतनिर्णिक् त्वं ब्रह्मणे गातुम् धनम् एरय देहि । देवाः तव तुभ्यं व्रतं धनम् अनु सततम् अजनयन्.

विश्वानि = वयुनानि = धनानि. वय् (= to weave, to produce) + उनं = वयुनं = anything woven i. e. produced, brought into existence as a sacrifice, a battle, work, praise, wealth. विद् (= to give) + वान् = विद्वान् = giving; as thou givest. जुषाणः = having accepted (my offerings). प्रति हर्य मे वचः = accept my prayer. घृतं निर्णिक् यस्य सः = who puts on a coat in the shape of ghee. ब्रह्मणे = ब्रह्माणि स्तोत्राणि कुर्वते. गातुं = wealth. एरय = send. व्रतं = wealth. The gods have made thee a constant supply of wealth.

(317) इषं दुहन् सुदुघां विश्वधायसं यज्ञप्रिये यजमानाय सुक्रतो। अग्ने घृतस्नुस्त्रिर्ऋतानि दीद्यद्वर्तिर्यज्ञं परियन् सुक्रतूयसे (१०¹२²२²) = हे सुक्रतो अग्ने यज्ञप्रिये यजमानाय विश्वधायसं सुदुघाम् इषं दुहन् ऋतानि त्रिः दीद्यत् वर्तिः यज्ञं परियन् घृतस्नुः त्वं सुक्रतूयसे.

यज्ञप्रिये=यजमानाय. यज्ञं हविः प्रीणाति ददाति असौ यज्ञप्रीः। तस्मै. यजमानाय=to one who makes offerings. विश्वं धनं दधाति असौ विश्वधायाः। ताम्. सु धनं दोग्धि असौ सुधुक्। ताम्. इष् (= धनं) is a cow that milks and gives wealth. ऋतानि धनानि त्रिः वारंवारं दीद्यत् ददत्. दी (= to give) by reduplication दीदी. दीदी + अत् = दीद्यत्. वर्तिः= यज्ञं = a gift, wealth. परियन् = giving fully. इ like या means to give. परि = fully. घृतम् इव स्नु त्वक् यस्य सः = whose skin is bright or shines like ghee.. सुक्रतुः इव आचरसि = thou behavest like i. e. art the richest donor.

(318) For $10^{1}_{6}{}^{4}{}_{4}$ vide P. 122 No. 70.

सुक्रतुः = who has power

(319) नि षसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा। साम्राज्याय सुक्रतुः (१२५/१०) = सुक्रतुः धृतव्रतः वरुणः पस्त्यासु आ साम्राज्याय निससाद.

धृतव्रतः = whose laws stand i. e. are obeyed everywhere or who gives (धृत) wealth (व्रत). साम्राज्याय = to rule the whole universe Varuṇa is called सम्राट्. पस्त्यासु = in the heavenly houses. आ = मध्ये.

(320) वि यो रजांस्यमिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो वि दिवो रोचना कविः। परि यो विश्वा भुवनानि पप्रथेऽदब्धो गोपा अमृतस्य रक्षिता (६७/७) = यः सुक्रतुः कविः वैश्वानरः रजांसि दिवः रोचना रोचनानि च वि अमिमीत। यश्च विश्वा विश्वानि भुवनानि परि परितः सर्वत्र पप्रथे प्रथयामास। यः अदब्धः अमृतस्य गोपाः रक्षिता च भवति.

वि + अमिमीत = measured or created. रजांसि = heavens. भुवनानि = worlds. दिवो रोचना = the 3 ascending parts of heaven. अदब्धः = never attacked or wounded by foes. अमृतस्य=of wealth. कविः = possessed of abundant wealth. वैश्वं धनम्। तेन युक्तः ना धनं यस्य सः .

(321) For 6 $\frac{8}{9}$ vide P. 44 No. 22.

सुक्रतुं

(322) शंसा महामिन्द्रं यस्मिन् विश्वा आ कृष्टयः सोमपाः काममव्यन्। यं सुक्रतुं धिषणे विभ्वतष्टं घनं वृत्राणां जनयन्त देवाः (३$\frac{४९}{६}$) = यस्मिन् विश्वाः सोमपाः कृष्टयः कामम् आ अव्यन् सुक्रतुं विभु विभुं यं धिषणे अतष्टं वृत्राणां घनं यं देवाः जनयन्त तं महां महान्तम् इन्द्रं शंस.

विश्वाः सोमपाः कृष्टयः = all Sōma-drinking people i. e. all the gods. जन, विट्, कृष्टि, चर्षणी mean people. दैवी or मानुषी is often prefixed to these words. दैव्यो जनः = gods. मानुषी विट् = men. अव्यन् from वी=to enjoy. All the gods obtain all their desires (कामं) in him i. e. through him. विभु = विभुं = mighty. अतष्टं from तक्ष् = to make. धिषणा was the mother of the gods. धिषणे = द्यावापृथिव्यौ ? घनं वृत्राणां etc. = the gods created (जनयन्त = अजनयन्त) him as destroyer of i. e. to destroy Vṛtra and other foes.

सुक्रतो

(323) त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो (१$\frac{५}{६}$) = हे सुक्रतो इन्द्र सुतस्य सोमस्य पीतये ज्यैष्ठ्याय च त्वं सद्यवृद्धः अजायथाः.

Indra came out of his mother's womb a stalwart warrior. At that very moment he drank deep draughts of Sōma and established his supremacy among the gods. The gods are called इन्द्रज्येष्ठ eight times in RV. ज्येष्ठस्य भावः ज्येष्ठ्यं = the state or dignity of being the eldest.

(324) अददा अर्भां महते वचस्यवे कक्षीवते वृचयामिन्द्र सुन्वते । मेनाः भवो वृषणश्वस्य सुक्रतो विश्वेत्ता ते सवनेषु प्रवाच्या (१$\frac{५१}{१३}$) = सुन्वते महते वचस्यवे कक्षीवते हे इन्द्र त्वम् अर्भां वृचयाम् अददाः । त्वं वृषणश्वस्य मेना अभवः । हे सुक्रतो ते तव विश्वा विश्वानि तानि सवनेषु प्रवाच्या प्रवाच्यानि.

अर्भां = a dwarfish wife to a big (महते) man. वृ धनम् । तेन युक्तः चयः धनं यस्याः सा वृचया. वचस्युः = one that offers prayers or praises Indra became the wife of V. वृषणौ वृषवलौ अश्वौ यस्य तस्य. सवनेषु = in the midst of deep potations or in large assemblies or sacrificial sessions. प्रवाच्या = प्रवाच्यानि = to be bruited far and wide.

(325) सुगोपा असि न दभाय सुक्रतो (५४४/३) = हे सुक्रतो अग्ने त्वं सुगोपाः असि । दभाय न असि भवसि.

सु धनं गाः च पाति ददाति असौ सुगोपाः = Agni gives wealth and cows. न दभाय = he never injures. The rest of the Ṛk. which I have not quoted is almost unintelligible. क्रतु in सुक्रतो meant power on account of the word सुगोपाः ; so I thought once ; but now I interpret both words otherwise.

(326) अद्या चिन्नू चित्तदपो नदीनां यदाभ्यो अरदो गातुमिन्द्र । नि पर्वता अद्मसदो न सेदुस्त्वया दृळ्हानि सुक्रतो रजांसि (६३०/३) = हे सुक्रतो इन्द्र यत् यदा त्वम् आभ्यः नदीभ्यः गातुं मार्गम् अरदः ततः प्रभृति नदीनां तत् एव अपः कर्म अद्य चित् नू चित् । पर्वताः अद्मसदः न इव नि सेदुः निषीदन्ति । रजांसि त्वया दृळ्हानि दृढीकृतानि.

अद्य = नू = to-day. अद्य चित् = नू चित्; a repetition for emphasis. रद् = to cut out. Indra cut out channels (गातुं) for waters. Water must flow for ever (अद्या चित् नू चित्) along channels cut out for them. By Indra's command mountains stand (निषेदुः) like (न) vigilant watchmen (अद्मसदः). Indra has made the heavens strong ; he holds them on high.

(327) पुनानः सोम धारयेन्द्रो विश्वा अप स्रिधः । जहि रक्षांसि सुक्रतो (९६३/२) = हे सुक्रतो सोम इन्द्रो पुनानः पूयमानः त्वं धारया विश्वाः स्रिधः रक्षांसि अप जहि. स्रिधः = रक्षांसि.

सुक्रतू

(328) आ नो मित्रावरुणा घृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वा रजांसि सुक्रतू (३६२/६) = हे सुक्रतू मित्रावरुणौ नः अस्माकं गव्यूतिं रजांसि घृतैः मध्वा आ उक्षतम्.

घृतैः = मध्वा = उदकेन. सुक्रतू = possessed of power. गव्यूतिं = a meadow, a grazing ground. रजांसि ? fields ? heaps of dust ? आ उक्षतं = wet fully, drench.

सुक्रतुः = possed of offerings

(329) यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समीधिरे । इन्द्रेण देवैः सरथं स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः (५११/२) = नरः

अग्निं त्रिषधस्थे समीधिरे। कीदृशाम्। यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितम्। इन्द्रेण देवैश्च सह सरथम् आगच्छन् सुक्रतुः होता स यजथाय बर्हिषि नि सीदत् निषीदतु.

त्रिषधस्थे = in heaven with its 3 stories. नरः = sacrificers or donors; gods who wish to bless men with wealth (from नृ = to give). यज्ञस्य केतुं = the banner of the sacrifice or the giver (केतुं from कित् = to give) of wealth. प्रथमं पुरोहितं = the first priest. सरथम् (आगच्छन्) = (coming) in the same chariot (with Indra and the other gods). सुक्रतुः = possessed of offerings or wealth. यजथाय = for giving offerings to the gods or wealth to sacrificers. होता = the invoker (of the gods) or the giver (of wealth).

(330) निर्यत्पूतेव स्वधितिः शुचिर्गात्स्वया कृपा तन्वा रोचमानः। आ यो मात्रोरुशेन्यो जनिष्ट देवयज्याय सुक्रतुः पावकः (७३/१)= इव यथा स्वधितिः पूता सती रोचते तथा यत् यदा स्वया कृपा ज्वालया स्वया तन्वा निर् गात् निर्गच्छति तदा पावकः सुक्रतुः उशेन्यः यः अग्निः मात्रोः अरण्योः देवयज्याय आजनिष्ट आजायत.

पूतेव स्वधितिः = like a well-washed, cleaned or whetted hatchet. शुचिः = burning. कृपा = with a flame or flames. तन्वा =with his body which is his flames. उशेन्यः (from वश् + एन्यः) like दृशेन्यः, दिदृक्षेण्यः etc. उशेन्यः = desirable. देवयज्याय = देवान् यष्टुम् = to make offerings to the gods. यत् and यः are without any antecedent. If यः be equal to यदा and यत् to तदा, the sentence then would be complete and plain.

सुक्रतो

(331) वेत्था हि वेधो अध्वनः पथश्च देवाञ्जसा। अग्ने यज्ञेषु सुक्रतो (६१/६),= हे वेधः सुक्रतो देव अग्ने त्वं यज्ञेषु अध्वनः पथः च अञ्जसा वेत्थ हि.

वेधस्, a common epithet of gods and men, implies efficiency and capacity. सुक्रतो = O thou that conveyest offerings. अध्वनः = पथः. अञ्जसा = हि = with certainty. यज्ञेषु = in sacrifices or in conveying offerings to the gods. वेत्थ = thou knowest.

(332) इमां मे अग्ने समिधं जुषस्वेळस्पदे प्रति हर्या घृताचीम्। वर्ष्मन् पृथिव्याः सुदिनत्वे अन्हामूर्ध्वो भव सुक्रतो देवयज्या (१०७/१)= हे सुक्रते अग्ने

इमां समिधं जुषस्व गृहाण । इळस्पदे घृताचीं प्रति हर्य । अन्हां सुदिनत्वे पृथिव्याः वर्ष्मन् वर्ष्माणि देवयज्या देवयज्यायै ऊर्ध्वः भव.

इळः पदे = पृथिव्याः वर्ष्मन् = on this Vedi (इळः = पृथिव्याः). वर्ष्मन् = (वृष् + मन्) = on the body, on the surface. अन्हां सुदिनत्वे? on this most blessed day of all days? देवयज्या = देवयज्यायै = देवान् यष्टुं = to make offerings to the gods. समिधं = an offering. घृताची and समिध् both mean an offering.

Doubtful

(333) स नो विश्वाहा सुक्रतुरादित्यः सुपथा करत् । प्र ण आयूंषि तारिषत् (१.२५.१२) = सुक्रतुः आदित्यः स विश्वाहा विश्वानि अहानि नः अस्मभ्यं सुपथा सुपथानि करत् करोतु । नः अस्माकम् आयूंषि प्र तारिषत् प्रवर्धयतु.

विश्वाहा = on all days, always. आदित्यः = Aditi's son viz. Varuṇa. विश्वाहा like सुपथा may be the object of करत्. May he make our days full of riches (विश्व) and our paths full of riches (सु). आयूंषि = riches; so सुक्रतुः may mean possessed of riches.

(334) स हि श्रवस्युः सदनानि कृत्रिमा क्ष्मया वृधान ओजसा विनाशयन् । ज्योतींषि कृण्वन्नवृकाणि यज्यवेऽव सुक्रतुः सर्तवा अपः सृजत् (१.५५.६) = यज्यवे श्रवस्युः सुक्रतुः वृधानः स इन्द्रः हि क्ष्मया ओजसा कृत्रिमा कृत्रिमाणि सदनानि विनाशयन् ज्योतींषि अवृकाणि कृण्वन् कुर्वन् अपः सर्तवे-अवसृजत्.

श्रवस्युः (= giving wealth) = सुक्रतुः. वृधानः = वर्धमानः = increasing (the wealth of his devotees). क्ष्मया = ओजसा = by force. क्ष्मया occurs altogether 5 times; twice it is coupled with ओजसा. By force is the sense everywhere. कृत्रिमाणि = धनवन्ति; कृ=धनम्. कृत्रिमाणि सदनानि विनाशयन् = destroying by force forts (सदनानि) or homes of the enemy packed with wealth (कृत्रिमाणि). सदन itself means wealth. कृत्रिमाणि सदनानि = abundant riches. यज् = to make offerings or to give wealth. यज्यवे = for the devotee. ज्योतींषि अवृकाणि कृण्वन् = making the luminaries innocuous. He let loose (अवसृजत्) the waters (अपः) to rush on (सर्तवे = सर्तुं).

(335) एवाँ अग्निं वसूयवः सहसानं ववन्दिम । स नो विश्वा अति द्विषः पर्षन्नावेव सुक्रतुः (५.२५.९) = वसूयवः धनम् इच्छन्तः यजमानाः एवा एवं सहसानं शत्रूणाम् अभिभविवारम् अग्निं ववन्दिम वन्दामहे.

सह्ल (= to defeat) + स् (of लेट्) + आनं = सहसानं. For the 2nd half vide P. 13 No. 2.

(336) अधा मन्ये बृहदसुर्यमस्य यानि दाधार नकिरा मिनाति । दिवेदिवे सूर्यो दर्शतो भूद्वि सद्मान्युर्विया सुक्रतुर्धात् (६३०) = Hence (अधा) I consider (मन्ये) his wealth (असुर्यं) to be huge (बृहत्). None (नकिः) destroys (आ मिनाति) what (यानि) he gives (दाधार). The Sun (सूर्यः) becomes (भूत्) possessed of bright gold (दर्शतः) for (giving) abundant riches (दिवेदिवे) to all. Possessed of riches (सुक्रतुः) he gives (विधात्) riches (सद्मानि) on an extensive scale (उर्विया).

Or

Hence (अधा) I consider his power (असुर्यं) to be mighty (बृहत्). None (नकिः) can destroy (आ मिनाति) what he sustains (दाधार). The Sun becomes visible (दर्शतः) daily. Possessed of power he made (वि + धात्) seats (सद्मानि) i.e. the worlds broad and extensive (उर्विया). सद् + मन् = सद्मन् = a seat; heaven which is the seat of the gods. उर्विया (= उरु + इया), is an adverb like आशुया, साधुया, धृष्णुया etc. I prefer the first interpretation.

(337) स सुक्रतू रणित यः सुतेष्वनुत्तमन्युर्यो अहेव रेवान् । य एक इन्नर्यपांसि कर्ता स वृत्रहा प्रतीदन्यमाहुः (८१६) = स इन्द्रः सुक्रतुः यः सुतेषु सोमेषु रणिता भवति रमते । न नुत्तः मन्युः यस्य तादृशः । अहा इव रेवान् । यः एकः इत् एव नरि अपांसि कर्ता भवति । स वृत्रहा । प्रति अन्यम् इत् एव आहुः जनाः.

अनुत्तमन्युः = whose strength was never driven back; it was irresistible. नुद् = to push back. रणिता = one taking delight. अहा? It may be the name of the Sun. Indra possesses wealth like the Sun. रेवान् = धनवान्. नर्यपांसि = नरि अपांसि. नरि = हविषां दातरि. अपांसि = धनानि. कर्ता = दाता. प्रति इत् अन्यम् आहुः= people call the other (अन्यं) viz. Vṛtra प्रति i. e. easy of attack. Indra is अप्रति i. e. irresistible. His great foe, Vṛtra, is resistible (प्रति).

(338) दिवो नाभा विचक्षणोऽव्यो वारे महीयते । सोमो यः सुक्रतुः

कविः (९ १/४ २) = यः सोमः सुक्रतुः कविः स दिवः नाभा पिता विचक्षणः अव्यः अवीनां मेषाणां वारे पवित्रे महीयते पूज्यते.

महीयते = पूज्यते according to modern Sanskrit. सुक्रतुः = कविः = possessed of miraculous power. दिवः नाभा = Sōma is the father of Dyaus. विचक्षणः = seeing far and wide.

Or

Sōma who is possessed of abundant wealth (सुक्रतुः = कविः) gives wealth (महीयते), while passing through the strainer (अव्यः वारे), Sōma who is the parent (नाभा) of wealth (दिवः) and bright (विचक्षणः ?).

(339) त्रीणि त्रितस्य धारया पृष्ठेष्वेरया रयिम् । मिमीते अस्य योजना वि सुक्रतुः (९ १०/३ २) = हे सोम सुक्रतुः त्वं धारया रयिम् आ ईरय । सोमः त्रितस्य पृष्ठेषु अस्य स्वस्य त्रीणि योजना योजनानि वि मिमीते.

Two sentences are mixed up; hence the difficulty of interpretation. The 1st sentence is clear enough. Is त्रित heaven and is Sōma identified with the Sun ? Sōma measures (विमिमीते) his (अस्य) three (त्रीणि) strides (योजना) on the surfaces (पृष्ठेषु) of Trita. I do not understand this 2nd sentence or, I may say, the whole Ṛk. The meaning of सुक्रतुः depends on where we place it. In the 1st sentence it would refer to wealth; in the 2nd to power.

(340) अहं सप्त स्रवतो धारयं वृषा द्रवित्न्वः पृथिव्यां सीरा अधि । अहमर्णांसि वि तिरामि सुक्रतुर्युधा विदं मनवे गातुमिष्टये (१० ४९/९) = वृषा अहं पृथिव्याम् अधि सप्त द्रवित्न्वः स्रवनः सीराः धारयम् अधारयम् । सुक्रतुः अहम् अर्णांसि वि तिरामि । मनवे गातुमिष्टये युधा विदम्.

स्रवतः = (flowing) rivers. द्रवित्न्वः (plu. of द्रावित्नूः) = runners; that rush on. सीराः = (7 mighty) furrows. The 7 rivers are so many furrows made on the surface of the earth. वृषा = वृषबलः. धारयं = planted, established. वि तिरामि = increase. युधा = by fight. विदं = अविदं = gave. अर्णांसि = (1) waters, (2) wealth. अर्णांसि वितिरामि मनवे विदं च = I increase and give wealth to man. गातुमिष्टये = that he may obtain wealth. Cp.

वस्यइष्टये which is a compound word. इष्टि from इष् or यज्= to give. गातुमिष्टये = for giving (him) wealth, that he may obtain wealth (गातुं). गातुं is the object of इष्टये.

सुक्रतुं

(341) तं व इन्द्रं न सुक्रतुं वरुणमिव मायिनम्। अर्यमणं न मन्द्रं सृप्रभोजसं विष्णुं न स्तुष आदिशे (६।४८।१४) = इन्द्रं न इव सुक्रतुं वरुणम् इव मायिनम् अर्यमणं न इव मन्द्रं विष्णुं न इव सृप्रभोजसं वः युष्माकं तम् आदिशे स्तुषे स्तौमि.

Is it a god or a king that is praised? As it occurs between two Marut Ṛks., the multltude of the Maruts is perhaps referred to. The Maruts are powerful (सुक्रतुं) like Indra, miracle-workers (मायिनं) like Varuṇa, generous (मन्द्रं) like Aryaman and possessed of immense wealth like Vishṇu. स्तु + स् (of लेट्) + ए = स्तुषे = स्तौमि. आदिशे = that they may give me wealth. आ + दिश् = to give. Probably क्रतु and माया mean wealth like भोजस्. सृप्रं = देयं? मन्द् (= to give) + रं = a giver. It is very likely that a king is praised.

(342) गिरा य एता युनजद्धरी त इन्द्र प्रिया सुरथा शूर धायू। प्र यो मन्युं रिरिक्षतो मिनात्या सुक्रतुमर्यमणं ववृत्याम् (७।३६।४)= यः अर्यमा हे शूर इन्द्र ते तव प्रिया प्रियौ सुरथा सुरथौ धायू एता एतौ हरी गिरा युनजत् अयुनक् युनक्ति यश्च रिरिक्षतः हिंसां कुर्वतः मन्युं बलं प्रमिनाति नाशयति तं सुक्रतुम् अर्यमणम् आववृत्याम्.

सुरथा = सुरथौ = रथवन्तौ = रथस्य वोढारौ = drawing the chariot; or सु धनं रथे ययोः = who carry wealth in their chariot. धायू = those that give; generous, from धा= to give. यस्मै धायुरदधा मर्त्याय (३।३०।७); here Indra is धायुः i. e. a giver of wealth. The epithet is transferred to his horses. रिप् (= to injure) becomes रिरिप् by reduplication. रिरिप् + स् (of लेट्) = रिरिक्ष्. मन्युं = strength or wealth. प्रमिनाति = destroys. आववृत्याम् = I hope to turn back. Aryaman, a brother of Mitra and Varuṇa and once a powerful deity has here become a panegyrist of Indra.

सुक्रतुः = making offerings

(343) अधुक्षत प्रियं मधु धारा सुतस्य वेधसः। अपो वसिष्ट सुक्रतुः

(९३) = वेधसः सुतस्य सोमस्य धारा प्रियं मधु अधुक्षत । सुक्रतुः सोमः अपः वसिष्ट

वेधस् = capable. The stream of Sōma that is crushed milks (अधुक्षत) i. e. yields honey-sweet juice. अपः = waters and wooven cloth. Both meanings are intended. Sōma is diluted with water and so he puts on (वसिष्ट) a piece of cloth. वसिष्ट from वस् = to come oneself with. सुक्रतुः = conveying offerings or possessed of wealth.

सुक्रतुं

(344) ते घेदग्ने स्वाध्यो ये त्वा विप्र निदधिरे नृचक्षसम् । विप्रासो देव सुक्रतुम् (८११) = हे विप्र देव अग्ने ये विप्रासः विप्राः नृचक्षसं सुक्रतुं त्वा त्वां निदधिरे ते स्वाध्यः घ इत् खलु.

घेदग्ने = घ + इत् + अग्ने. विप् = to praise or make offerings. विप्रः = one that praises or makes offerings; or विप् = to give. Agni is a gixer of wealth (विप्र). स्वाध्यः = सु + आध्यः = those that praise well or make offerings; Or स्वा स्वेन धनेन युक्ताः धियः धनानि येषां ते = those that obtain abundant wealth. नृचक्षसं = नृ धनम् । तेन युक्तं चक्षः धनं यस्य तम्. नृचक्षसं = सुक्रतुम्. निदधिरे = placed i. e. kindled. I interpreted नृ as a warrior and सुक्रतुं as powerful. ये त्वा धिरे नृचक्षसं may have been the original Pāda. विप्र निद seems interpolated.

सुक्रतो

(345) इमं यज्ञं सहसावन् त्वं नो देवत्रा धेहि सुक्रतो रराणः । प्र यंसि होतर्बृहतीरिषो नोऽग्ने महि द्रविणमा यजस्व (३१२). यज्ञं = हविः धनं वा. सहसावन् = सहसा बलेन धनेन वा युक्तः देवत्रा = देवेषु देवेभ्यो वा. रराणः = giving offerings to the gods and wealth to men. प्र + यम् (=to give) + स् (of लेट्) + इ = प्रयंसि = प्रयच्छ. इष्, द्रविण and क्रतु all mean wealth. होतर् from हु = to invoke or to offer, to give. महि = महत्. आयजस्म = देहि.

(346) सुवीरं रयिमा भर जातवेदो विचर्षणे । जहि रक्षांसि सुक्रतो (६१६). सुवीरं वीरपुत्रोपेतम् । अथवा । सु धनम् । तेन युक्तं वीरं धनं यस्मिन् तं रयिम्. सु, वीर, रयि, वेदस् and क्रतु all mean wealth; and जात too. आ भर = आहर = देहि. जातवेदः = जातं धनम् । तेन युक्तं

वेदः धनं यस्य. विचर्षणे = विश्वचर्षणे = O thou to whom all the 5 Āryan tribes and their riches belong.

सुक्रतू

(347) **ऋतावाना नि षेदतुः साम्राज्याय सुक्रतू । धृतव्रता क्षत्रिया क्षत्रमाशतुः** (८ $\frac{२५}{७}$) = **ऋतावानौ सुक्रतू मित्रावरुणौ साम्राज्याय निषेदतुः । धृतव्रतौ क्षत्रियौ क्षत्रम् आशतुः.**

ऋतावानौ = those that give wealth (**ऋत**). **साम्राज्याय निषेदतुः** = occupy thrones for universal rule ?' **क्षत्रं** = wealth. **क्षत्रियौ** = wealthy **क्षत्रम् आशतुः** = possess or give wealth. **धृतव्रतौ** = whose ordinances are obeyed by all or who give wealth.

सुक्रतूया = with abundant wealth

(348) **त्वमग्ने प्रथमो मातरिश्वन आविर्भव सुक्रतूया विवस्वते । अरेजेतां रोदसी होतृवूर्येऽसघ्नोर्भारमयजो महो वसो** (१ $\frac{३१}{३}$) = **हे अग्ने त्वं प्रथमः विवस्वते मातरिश्वने सुक्रतूया आविः भव आविरभूः । तव होतृवूर्ये रोदसी द्यावापृथिव्यौ अरेजेताम् । हे वसो वसुमन् अग्ने त्वं भारम् असघ्नोः महः महत् धनं च अयजः.**

विवस्वते = to one that makes offerings. **वि + वस्** = to make offerings. **सु + क्रतु + या = सु धनम् । तेन युक्तः क्रतुः धनं सुक्रतुः। तस्य भावः सुक्रतूया. सुक्रतूया = सुक्रतूयया** = with abundance of wealth. The first Agni appeared to M. with such abundance. **होता = देवानाम् आव्हाता तेभ्यः हविषां दाता मनुष्येभ्यश्च धनस्य दाता । तस्य वूर्ये वरणे** = when Agni was elected for inviting the gods, for giving them offerings and for giving wealth to man. This election filled heaven and earth with fear, for they expected constant, unceasing exploitation. **भारम् असघ्नोः** = (for) thou hast extorted from them amounts of wealth. **महः अजयः** = (and) made over (to man) huge treasures. **सघ्** seems to be **सह्** (= to take forcible possession of) with a slight alteration. **षघ हिंसायां (धा० ५।२२) । अत्र वहनार्थः (सायणः). सघ् + नु = सघ्नु. अ + सघ्नु + अस् = असघ्नोः**. **भारं = महः** = huge amounts.

सुक्रतूयया

(349) **अयं देवानामपसामपस्तमो यो जजान रोदसी विश्वशंभुवा। वि यो ममे रजसी सुक्रतूययाजरेभिः स्कम्भनेभिः समानृचे** (१ $\frac{१६}{६०}$)=**यः रोदसी द्यावापृथिव्यौ जजान जनयामास यः रजसी द्यावापृथिव्यौ सुक्रतूयया**

विममे यश्च अजरेभिः अजरैः स्कम्भनेभिः स्कम्भनैः स्तम्भैः ते समानृचे सः अपसां देवानाम् अपस्तमः.

अपसां = अपांसि कुर्वतां = of those that do wonderful acts. **अपस्तमः** = the best of such gods. **विश्वशंभुवा** = that give abundant wealth. **विश्वं = शं = धनम् । तस्य भुवौ दात्र्यौ. वि ममे** = created or spread out. **सुक्रतुः (देवः)** = possessed of power. **तस्य भावः सुक्रतूया । तया** = by his possessing marvellous power. **अजर** = never growing old or weak. **स्कम्भनं** = a prop, a support, a pillar. **समानृचे** = supported, propped up Or **सुक्रतूयया** may have the sense given in 348. **अपस्** = wealthy. He who filled (**विममे**) them with riches must be the wealthiest of the wealthy. The prop may be wealth itself.

क्रतुमता

(350) **प्र तार्यायुः प्रतरं नवीयः स्थातारेव क्रतुमता रथस्य । अध च्यवान उत्तवीत्यर्थं परातरं सु निर्ऋतिर्जिहीताम्** (१०/५९/१). Two sentences only are clear. **प्रतरं नवीयः आयुः प्र तारि** = Increase our wealth (**आयुः**) with greater wealth (**प्रतरं = नवीयः**). **प्र** = wealth. **प्र+तरं** =greater wealth. **नु** or **नव** = wealth. **नवीयः** = greater wealth. **प्रतरं नवीयः यथा भवेत् तथा आयुः प्र तारि प्रवर्धय.** Sāyaṇa understands life by **आयुः**; **प्रतरं नवीयः आयुः** = longer and fresher or younger life. **निर्ऋतिः परातरं सु जिहीतां** = let Death run (**जिहीतां**) off farther (**परातरं**) altogether (**सु**). **हा** (= to run) is found used in not a few Ṛks.

The 2nd Pāda cannot be construed. **क्रतुमतः रथस्य स्थातारौ** (= occupants of the wealth-laden chariot) would refer to the As'wins. But what have they to do here? **अध अथ च्यवानः अर्थम् उत्तवीति** = Chyavāna goes to his destination. C. who had been disabled by old age was rejuvenated by the As'wins. But he too has no business here. This Ṛk. should have been placed after 178.

Note on क्रतु.

The last quotation is 350. We have to add to this 67 a, 253 a and 301 a. Two Rks. bear the number 185. The second 185 ought to come after 186 and be numbered 186 a. The first 185 refers to 3 Ṛks. So that the number of Rks. would be 356.

But 167 and 168 are repetitions of 141 and 142 respectively. Nos. 28?, 284, 300, 301a and 318 merely refer the reader to 71, 136, 52, 64 and 70 respectively for explanation. The actual number of Rks. therefore is 349 (356–7). But the word occurs in 7 more Rks. which have been explained in other sections. So that the Rks. would number 356.

The word occurs however 376 times (356 + 10); for 52 has क्रतुना and सुक्रतुः; 55 has क्रत्वा twice; 64 क्रत्वा and सुक्रतू; 70 क्रत्वा twice and सुक्रतो; 71 क्रतुभिः and सुक्रतुः and 136 क्रत्वा twice and सुक्रतुः. क्रतूयन्ति occurs along with क्रतवः in 15 and सुक्रतूयसे with सुक्रतो in 317.

The RV. uses the following forms of the word :—क्रतुः, क्रतवः, क्रतुं, क्रतून्, क्रतुना, क्रत्वा, क्रतुभिः, क्रतवे, क्रत्वे, क्रतोः, क्रत्वः, क्रतूनां and क्रतौ; Taddhitas such as क्रतुमत्, क्रतुमान्, क्रतुमता and क्रतुमन्ता; compounds such as क्रतुप्राः, क्रतुविद्, क्रतुवित्तमः (a compouud and a Taddhita), क्रतुविदं, क्रतुविदा, क्रत्वामघासः, अक्रतुः, अक्रतून्, अदब्धक्रतुः, अद्भुतक्रतुं, अद्भुतक्रतू, अभिक्रतूनां, अमितक्रतुः, अवार्यक्रतुं, अविहर्यतक्रतो, ऋजुक्रतुः, कविक्रतुः, कविक्रतुं, कविक्रतो, तुविक्रतो, पूतक्रतौ, वरेण्यक्रतो, विभुक्रतुं, वृषक्रतुः, वृषक्रतो, शतक्रतुः, शतक्रतुं, शतक्रतो, शतक्रतू, शतक्रत्वः, सक्रतुः, सक्रतू, सक्रतवः, संभृतक्रतो, सुक्रतुः, सुक्रतुं, सुक्रतू, सुक्रतवः, सुक्रतो, सुक्रतूया, सुक्रतूयया, and हेपक्रतवः; verbs such as क्रतूयन्ति and सुक्रतूयसे. To this list I may add पूतक्रतायै and पौतक्रतः for a certain purpose.

According to the Nighaṇtu the word means कर्म (२ १/१०) or प्रज्ञा (३ ९). Yāska and Sāyaṇa, in duty bound, follow N. European scholars give power as a third sense.

I find क्रतु used in the sense of 'wealth' which no one has given. I think wealth is the most prevalent sense of the word. A simple test will suffice. यस्ते साधिष्ठोऽवस इन्द्र क्रतुष्टमा भर (५ ३५/१) and इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा (७ ३२/२). आ भर is found in more than 110 Rks and has for its object रयिं 17 times, वसु 7, इषः or इषं 6, चित्रं 5, वेदस् and शुष्मं 4, राधः, वाजं and द्युम्नं 3, श्रवः, गयं and सुवितं or सुवितानि twice, नृम्णं, वार्यं, अवः, शवः, ओजः, द्युक्षं,

ऊर्जं, भोजनानि, भगं, भद्रं, गाम्, अश्वं, सहस्रं च शता गोनां,सहस्रशो अयुतानि शतानि च, यद्यद्यामि तत् and many others once each. All these mean wealth, though some of them are rendered by strength or power. In such a long troop of words क्रतु too should mean wealth. A father (पिता) gives portions of his wealth to his sons (पुत्रेभ्यः). Indra is requested to imitate fathers. This single instance ought to suffice. सानसिं qualifies रयिं in एन्द्र सानसिं रयिं० भर (१ $\frac{६}{१}$) and क्रतुं in धृणाक्षि सानसिं क्रतुं (१० $\frac{१}{४}$०). सानसिं = abundant ; or possessed of aboundt riches when applied to Indra. क्रतुं = रयिं. The reader will find the objects of आ भर fully discussed under (आ) भर.

In 40 we have अथा नो वस्यसस्कृधि after सना दक्षमुत क्रतुं ; both दक्ष and क्रतु ought to mean wealth, for by gifts of wealth alone can men become wealthy (वस्यसः). 43 has words meaning wealth or wealthy such as रेवतीः, वस्वः, रायः, वयस्, क्रतु, भद्र and अमृत . In 11 तनूषु ते क्रतव इन्द्र भूरयः is found in company with अप्रक्षितं वसु बिभर्षि हस्तयोः. So in 23 भद्रंभद्रं क्रतुमस्मासु धेहि with अस्मासु रायो मघवत् सु च स्युः.

Compounds are often usefui in determining the sense of a iword. शतक्रतु is such a compound. There is no foundation in RV. for the story that Indra performed 100 sacrifices, that thereby he became supreme among the gods and that he jealously guarded that exalted position by preventing others from reaching the total of 100 sacrifices and then dethroning him. Sāyaṇa renders शतक्रतु by शतसंख्याककर्मोपेतं. (१ $\frac{३०}{१}$), शतसंख्यानां क्रतूनामाहर्तारं (१ $\frac{५१}{२}$), बहुकर्मयुक्त (१ $\frac{४}{८}$), बहुकर्मन बहुप्रज्ञ वा (१ $\frac{५}{८}$). शतक्रतुः = rich in advice (Geldner); of hundred powers (Peterson). शतक्रतु must mean possessed of abundant riches. It is equal to शतामघ, शतवाज, शतग्विन्, सहस्रामघ and सहस्रवाज. शत and सहस्र mean abundant. We read वसुपतिं शतक्रतुं (224) and शतमूर्तिं शतक्रतुं (227); here वसुपति, शतमूति and शतक्रतु mean possessed of abundant wealth. What have rich advice, power, numerous acts or many-sided intellect to do with सेमं नः काममा पृण गोभिरश्वैः शतक्रतो (231) ? Indra who is asked to store the extracted

Sŏma-juice in his belly is addressed शतक्रतो and वाजिनविसो. शतक्रतो = वाजिनीवसो. क्रतु = वसु. 241 ought to prove to the hilt that शतक्रतु has this sense. One who gives wealth (वाजयुः), cows (गव्युः) and gold (हिरण्ययुः) must be immensely rich (शतक्रतो = वसो). Who can give (नि तोशय) wealth (राधः), in huge quantities (महि = स्थूरं) and inexhaustible (अह्रयं), except शतक्रतु (244) ? What other donor (मृळाकरं = मृडाकरं) can show substantial, material favour (मृडय) than S' ? The As'wins are शतक्रतू (257) and are solicited to come down with gifts (ऊ = सु = ऊतिभिः) like those with which they had rewarded certain devotees of theirs. It is unnecessary to labour the point further.

कविक्रतु

occurs 10 times, 7 times as an epithet of Agni and thrice as that of Sŏma. It is included among words meaning wise (निघण्टु ३ $\frac{२}{१}\frac{५}{०}$). कविः मेधावी । कविः क्रान्तदर्शनो भवति । कवतेर्वा (निरुक्त $\frac{२}{१}\frac{२}{३}$). कवि comes from क्रम् or कु to go. अतीतानागतविप्रकृष्टविषयं युगपत् ज्ञानं यस्य सः (उवट) = one who sees at a glance what is gone, what is not come and what is remote ; such a one is a seer. So the derivation from क्रम् is based on this sense of the word. कविशब्दः अत्र क्रान्तवचनः । न तु मेधाविनाम । कविक्रतुः क्रान्तप्रज्ञः क्रान्तकर्मा वा (सायण १$\frac{३}{५}$) = Kavi means transcending and not wise here; the compound means having transcendant knowledge or performing transcendant acts. But कवयः मेधाविनः अध्वर्य्वादयः मथनेन क्रतवः कर्तारः यस्य तं (सा० ३$\frac{२}{१}\frac{७}{२}$) = him whose makers or creators by churning are the wise priests. क्रान्तयज्ञं (५$\frac{१}{४}\frac{१}{}$). क्रान्तप्रज्ञः (३$\frac{३}{४}$।६$\frac{१}{२}\frac{६}{३}$।९$\frac{२}{५}\frac{५}{}$). क्रान्तकर्माणं (८$\frac{४}{७}\frac{४}{}$). कविः मेधावी । क्रान्तप्रज्ञो वा क्रान्तकर्मा वा (९$\frac{९}{१}$). The same without कविः मेधावी (९$\frac{६}{१}\frac{३}{३}$). अतीन्द्रियविषयप्रज्ञोपेत सर्वज्ञ (३$\frac{१}{७}\frac{४}{}$). No one expects S. to be consistent. He gives 4 senses of क्रतु viz. कर्मन्, प्रज्ञा, कर्तृ and यज्ञ which last (यज्ञ) is the only sense given by Amara. क्रतुः = कृ + अतुः . Therefore क्रतुः = कर्ता. S. cannot forget Amara and modern Sanskrit. Geldner :—कविक्रतुः (१$\frac{२}{५}$) = with tne true sense

of sight (i. e. seeing secret things with the inner eye). MacDonell:—of wise intelligence. These two scholars have in mind क्रान्तप्रज्ञ. But I dissolve the compound as कविश्च असौ क्रतुश्च and render it by 'a giver of wealth'. क्रतु in Nos. 1-3 is a donor. In 52 Agni is दक्षैः सुदक्षः, क्रतुना सुक्रतुः and काव्येन कविः; he is वसुः and rules over wealth (वसूनां क्षयसि). सुदक्ष, सुक्रतु and कवि mean possessed of abundant riches. क्रतुं पुनानः कविभिः पवित्रैः (२६) = Agni gives (पुनानः) wealth (क्रतुं) along with riches (कविभिः) to be given (पवित्रैः). I have interpreted this differently in 26. So कविभिः धनैः क्रतुः दाता = a donor of riches; this too may be the dissolution of the word. I do not know which of the two is correct.

सुक्रतुः

In 294 this word occurs in company with आकरः, सहस्रा (मघः) and शतामघः. सुषव्यः and सुदक्षिणः there mean having wealth (सु) in both the left and the right hand. In 299 it occurs in company with क्षेत्रवित्तमः and वयोधेयाय. In 302 Mitra and Varuṇa are सुक्रतू and सुदानू. 304 has जातवेदसं and सुक्रतुं qualifying अग्निं; 306 वाजिनं and सुक्रतुं. Agni is रत्नधाः and is requested to give wealth (कृधि रत्नं); it follows naturally that he should be addressed as सुक्रतो (310). 314 has रयिं and सुक्रतो. तुविशुष्म, तुविक्रतो and शचीवः qualify Indra in 210; शुष्म, क्रतु and शची mean wealth. तुविक्ष, तुविजात, तुविदेष्ण, तुविद्युम्न, तुविनृम्ण, तुवीमघ, तुविमन्यवः, तुविराधसः, तुविवाज and तुविश्रवस्तम are compounds of which क्ष, जात, देष्ण, द्युम्न, नृम्ण, मघ, मन्यु, राधस्, वाज and श्रवस् mean wealth. There can be no question about that sense at least in the case of देष्ण, मघ, राधस्, वाज and श्रवसं. क्रतु too means wealth.

क्रतु and दक्ष

These two words occur together in 34, 36, 37, 40, 41, 51, 52, 56, 60, 67 a, 71, 77, 79, 80, 81, 82, 127, 171, 172, 286 and 290. Both mean wealth.

क्रतु = power

The 2nd sense of क्रतु is power. 128 says :—Neither gods nor mortals are beyond (the reach of) thy power (क्रतुं), great as thou art. क्रतु may be rendered here by power or command. In 131 a domineering wife says :—I am the head of the house; my husband must obey my bidding (क्रतुं). (93) Indra acquired by one act of bravery (क्रतुना) (abundant) wealth (वसु). In 112 क्रत्वा, दंसनाभिः and शच्या mean with power. So in 114 क्रत्वा, स्वेन and शवसा. घोरः सन् क्रत्वा जनिष्ठा अषाळ्हः (115)=thou (Indra) wast born unconqurable or unassailable (अषाळ्हः) terrible (घोरः) and strong (सन्) on account of thy strength (क्रत्वा). I have referred to only a few instances here, because I do not feel my confidence to be as sure as in the case of wealth. In 94 क्रतुना, ओजसा and वीर्यैः may mean with wealth. So in 96 सत्येन, मनसा, स्वेन, and क्रतुना. In 121 Indra was uncommonly rich (सत्यराधाः) as he had received wealth upon wealth (क्रत्वा = पौंस्यैः). पौंस्य instead of meaning manly power may mean wealth. In 126 Sōma-juice is said to have been sent to Indra for obtaining wealth (क्रत्वे = मदाय), though I have translated these two words :-to put hilarity and strength into thee. Sōma-juice has been extracted (127) for thee for obtaining wealth (क्रत्वे = दक्षाय = बृहते = मदाय). Thus it is possible to interpret these words in terms of wealth. क्रत्वे दक्षाय in 79 and 81, but specially in 80, does mean for (giving) wealth So may it here. वृषक्रतु (216–7) I have rendered by having the strength of a bull ; but वृषन् (266–7), I think, means a donor or a donation. वृषा धनम् । तेन युक्तः क्रतुः धनं यस्य स वृषक्रतु। अथवा। वृषा = क्रतु = दाता । वृषा च अयं क्रतुश्च = the greatest donor. This sense does suit the context. Indra became the sole master of the wealth of the 5 Āryan tribes; so he is विचर्षणिः and वृषक्रतुः (216). 217 repeats वृषन् 8 times. Indra himself, his horses, his chariot, all possess and donate wealth ; Dyaus himself offers it to him ; so there is no limit to that abundance.

अवार्यक्रतुं (196)

All the epithets in 196 except सोमपावानं refer to Indra's power or bravery.

शतक्रतु

From the context (260 and 261) this word should mean of immense power. But this cannot be unhesitatingly said about 262-267 with the exception perhaps of 264. वृषन् (vide remark on 216-7 made above) in 266-7 most probably means a showerer i. e. a donor or a giver of wealth and not a bull. क्रतु in शतक्रत्वः (269), however, does mean having a curative power or property. Though in 319-328 I have translated सुक्रतु as (one) possessed of power, there is no compelling reason to do so. It may, more probably it does mean one possessed of wealth.

क्रतु = an offering

180 is a clear instance of क्रतु meaning an offering. There हविष्मान्, क्रतुमान् and नमस्वान् mean with offerings. 138 may be another instance; I use 'may' because everything depends on what पुनती means. पुनती may be passive or active. When passive it is equal to पूयमाना (= दीयमाना). My prayer or praise (धीतिः) given (पुनती) along with an offering (क्रत्वा) waits (अभि + अश्याः) on Agni, as a wife waits on her husband. If active, then prayer, going to reward (पुनती) with wealth (क्रत्वा) etc. I thought the most compelling instance was 190 where अक्रतून्, अयज्ञान् and अयज्यून् meant 'making no offerings'. But यज्ञ does sometimes mean wealth; यज्युः = one that gives. All the 3 adjectives may mean those that give no wealth to the Aryans All Ṛks. under the heading क्रतु = an offering can be similarly interpreted.

Derivation of क्रतु

कृञः क्रतुः (उणा० १।७४). कृ + अतुः = क्रतुः = कर्ता. The name पूतक्रता (212) shows that क्र must be the root of which क्रत is p. p. पूतं दत्तं क्रतं धनं यया सा पूतक्रता. Her son was पौतक्रत (213). Mother and son were both of them exceedingly liberal. क्र + तुः= क्रतुः = a donor. Cp. नृतु, गातु, यातु. तु is a noun-making affix. क्र was a pre-Ṛgvedic root of which क्रतु is a remnant; perhaps क्राण and क्रन्त too. Grassmann follows the उणादि.

Kratos in Greek means power, might, sometimes physical strength. Sometimes it is personified strength. Mastery, superiority, sovereignty, rule are meanings derived from strength. The root is said to be kr-teo to be strong, to rule to be superior Kratos never means wealth or offering. I do not think that there is any relationship between the Greek word and क्रतु.

क्रतु like नृतु means a donor and that is the sense I give in 1–3. I have rendered it by 'treasure' in a few Ṛks. (7-13); but except in 8 and 10 it is not necessary to translate it by treasure. क्र = (1) to give wealth or offerings; (2) to do acts of bravery, to be strong.

Misinterpretations Corrected.

I have been compelled to correct my own renderings of words and verses on reconsideration. In 2 देवयन्तीः translated as godly really means desiring wealth (देव). Aryan people desirous of wealth invoke him who is the greatest giver. वीरेण्यः (3) should mean full of wealth (वीर) and not one that gives brave sons. सनश्रुत (9) instead of meaning ever known has the sense of one who has abundant wealth. सन (from सन् = to give) = a gift, wealth. श्रुत also has that sense. सनं धनम्। तेन युक्तं श्रुतं यस्य स सनश्रुतः. सुपथा (34) left untranslated as I thought it simply meant by a good road means by the way (पथा) of wealth (सु). प्र, सत्रा, वीर्यं and क्रतु (86) mean wealth. The gods gave Indra any amount of wealth after he had conquered Vṛtra or won battles. सत्रा (from सद् = to give) + रं = सत्रं = a gift, wealth. प्रवतः वयस्वतः सहस्वतः has been contracted into प्र वयः सहस्वतः (93). All 3 qualify जातूष्ठिरस्य which was perhaps the name of a rich foe. वीर and वीर्यं refer to wealth and not to heroism. सु = प्र = वाचनं = full of abundant wealth. वच्= to beg, to ask. वाचनं = what is begged, wealth. मानं (99) I thought might mean a multitude; but मा in उपमाहि and उपमास्व means to give. मानं = a gift, wealth. Since (यत्) you hurl (अस्यथ) from heaven such (इत्था) a large amount of wealth

(प्र = मानं) which looks like (न) a flame (शोचिः) or a flash of lightning, O donors (धूतयः), with whose (कस्य) wealth (क्रत्वा= वर्पसा), to whom really are you going in such hot haste ? For what fortunate person do you intend this wealth ?

शतक्रतुः (270) must mean having abundant riches. नर्यं, नृतो, देवस्य, असुं and अपः mean, or refer to, wealth like इषं and ऊर्जं. Indra as donor (नृतो) gave (कृतं) abundant wealth (नर्यम् अपः) on a scale the first of its kind in heaven (दिवि); and one deserving adumbration far and wide (प्रवाच्यं), since by the strength (शवसा) of his wealth (देवस्य) he gave away (आरिणाः and रिणन्) wealth (प्र = असुं = अपः). He surpassed (अभिभुवत्) the rich (विश्वं) gods (अदेवं) by the strength (ओजसा) of his wealth. Possessed of immense riches (शतक्रतुः), Indra gave away (विदात्) weelth (इषं), gave away riches (ऊर्जं). This Rk. is packed with words meaning wealth.

शुष्म in 274 means wealth and not strength. शूर in 275 comes from शू (= to increase) + र and means O increaser of wealth; सु धनम् । तस्य गोपाः दाता सुगोपाः. I do not understand रुजामि (308). The rest would mean :—that (= wealth) full of wealth (बन्धुता = बन्धुतया = वचोभिः = धनैः) has come down (अनु+ इयाय) to me from Gōtama. O donor (होतर् = यविष्ठ = सुक्रतो), do thou give (चिकिद्धि) so much (अस्य) wealth (वचसः). दमूनाः was probably दमूनः (= O donor). (309) prosper (वर्धस्व) me with wealth (तन्वा = गिरा) fetched from either earth or heaven.

Doubtful

Of the 3 senses, wealth claims the largest number of Ṛks. Instances of power are only a fraction while those of offering are almost insignificant. Donor is the 4th, represented by 1–3 and one or two others. There are Ṛks. (143–175, 270–9 and some others) in which it is exceedingly difficult to fix the sense. In 143 much depends on what वृष्ण्यानि means. वृषन्, I have already said, means a donor (266–7) and not a bull. वृष्ण्य therefore would mean a donation. नृन् also has the same sense. क्रतु and विदथ then would mean wealth. This wealth is so over-

whelmingly large that it eclipses the wealth of the 5 Āryan tribes. But this interpretation is not absolutely certain. In 146 सहस्, महस्, वीर्य and क्रतु mean wealth. In RV. we must resist the modern meanings of words like वीर्य and क्रतु. In 147 यजत and वृषभ mean a giver of wealth and क्रतु wealth. All the gods offer wealth to Indra by way of tribute. Even हविः may mean wealth as that too is offered (हु = to offer). वृषा यजस्व हविषा० वृषभेण भानुना = donor as thou art, give us bright wealth (हविषा = वृषभेण भानुना).

क्रतुं in 150 I have rendered by speed. I am not sure that it does not mean wealth. D. is a god and as such may increase wealth. तुवि comes from तु to increase. तर्वीत्वत् is a verbal form of that root. क्रतुं संतर्वीत्वत् = increases wealth. तुविक्रतुः = one who has large wealth. It is the combination of god and horse in D. that makes the Rk. difficult.

हृत्सु क्रतुं वरुणो० अदधात् (151) I do not understand. क्रतुं cannot mean Sōma since the Rk. has सोममद्रौ. क्रतुं as courage or power does not satisfy. क्रतुं in 156 should mean wealth. All the gods have made over to thee their wealth through dread of thee; so drink, drink, drink, drink without ceasing. The first interpretation of आप्राः क्रतून् समजैः मर्तीः (157) seems correct. 158 seems to say that Indra possessed both strength (शुष्मात्) and wealth (क्रतुना and नृम्णस्य मन्हा). What do क्रत्वा and दंसना (161) mean? So also यक्षि and यजसि? दंसना never means offerings, though क्रत्वा does. यक्षि = यजसि = thou endowest (the great gods) with thy wealth (दंसना = क्रत्वा = धनेन); they thus possess wealth and are capable of giving it to men. But the gods, it is said, gave wealth to Agni at his birth. Why should Agni bestow it on the gods? He himself endows men with wealth. Why should men want it from the gods when they can get it from Agni? विश्वधायसं (162) qualifies अग्निं and means 'giving wealth'. Agni gives wealth to both gods and men and so he endowed (अतारीत्) the gods with wealth (क्रत्वा). (163) on account of विभूतद्युम्नः and च्यवनः, क्रत्वा should mean

with wealth. क्रत्वा शाकी = a maker of gifts by his wealth. (164) क्रत्वा = with wealth; as there are the words पुरुसंभृतं and निखातं.

पुरूवसुः is sufficient to decide the sense of शतक्रतुः in 271 and प्रावो वाजेषु वाजिनं that of शतक्रतो in 272. In 273 I assign quite novel senses to नामानि and गीर्भिः; yet I have not the least doubt that my rendering is correct. In 276 the word अर्यं need not come in the way of क्रतु in शतक्रतो meaning wealth; so विश्वाः सेहानः पृतनाः in 277. शूरः, मघवा, तुवीमघः are sufficient to determine the sense of that word in 278. He really possesses wealth who gives away wealth. Let him speak (ब्रवितु) us into wealth i. e. let him give us wealth; since to him wealthy (दृशैतः) Varuṇa and wealthy Mitra gives (वनते) riches. This is likely the correct interpretation of 289.

(291) होता = मन्द्रः = विशां दमूनाः. होता from हु = to give. मन्द् = to give. विशां धनानां दमूनाः दाता. This may be the sense.

(304 and 305) अस्य यज्ञस्य सुक्रतुं = अस्य महतः यज्ञस्य धनस्य सु धनस्य क्रतुं दातारं is a better explanation. क्रतु does mean a donor (Nos. 1-3); सु can be treated as a pada; it means wealth and being indeclinable may stand in any case, here the genetive. We choose Agni because he gives abundant wealth. देवत्रा होतारं (305) is metrically unsound; देवत्रा cannot be interpreted.

(309) यथा had better be construed with गोभिः सधमादः स्याम. यथा तव इत्था ऊतये दिवेदिवे राये ऋताय स्याम यथा च गोभिः वीरैः सधमादः स्याम तथा कुरु makes a better sense, इत्था shows the bigness of Agni's gifts of wealth. गोभिः = वीरैः = with riches.

जुषस्व and प्रतिहर्य (307) may mean 'give' in which case वचः would mean wealth that is begged. स्वधावः ऋतजात and सुक्रतो favour this interpretation. क्षयः means wealth; it may or may not mean a house. Agni is charming or lustrous like a treasure or a mass of gold.

वीती, होत्राभिः and देववीतिभिः (312) may mean with gifts of wealth. वी = to give. वीतिः = a gift. देववीतिः = a gift of wealth. हु = to give होत्रा = a gift. घृणिवरे ? पार्थिवं रजः (315) probably

means gold (रजः) from heaven (पार्थिवं). Give (पवस्व) gold from heaven while passing through (परि) the strainer. For 316 vide remarks on 307 above.

(319) V., having abundant wealth (सुक्रतुः) and (always disposed to) giving away wealth (धृतव्रतः) to his devotees, gives (निषसाद) it that men may rule over, or be 'masters of, riches (साम्राज्याय), thus adding to stores of wealth (पस्त्यासु आ) already existing. व्रतं = wealth. धृ = सद् = to give. साम्राज्याय is like सनये धनानां, वाजसातये, अवसे, ऊतये etc. which are results of the boons made by donors whether gods or men. This interpretation is as likely as, perhaps more likely than, the other.

वि + अमिमीत (320) may mean gave and रजांसि and भुवनानि riches.

(321) As soon as born, Agni, the giver of riches (व्रतपाः), gave away (अरक्षत) riches (व्रतानि) in high heaven. Possessed of riches (सुक्रतुः) he filled (वि + अमिमीत) heaven (अन्तरिक्षं) with wealth. That richest god (वैश्वानरः) filled (अस्पृशत्) heaven (नाकं) with wealth (महिना). One and the same idea is repeated in different words. वैश्वं धनम्। तेन युक्तं नृ धनं यस्य स वैश्वानरः. व्रतपाः = वैश्वानरः = सुक्रतुः. अमिमीत = अस्पृशत्. This probably is the correct sense.

(322) महां = possessed of wealth (मह). यस्मिन् विश्वाः सोमपाः कृष्टयः कामम् आ अव्यन् = in whom all the 5 Âryan tribes, (compelled to the act of) giving wealth (सोमपाः), stored (आ + अव्यन्) all that he desired, that is, gave him whatever he demanded. Heaven and earth (धिषणे), giving (धि = to give; सन = wealth), made (अतष्टं) him rich (विभु = सुक्रतुं). The gods created him for killing all foes and stripping them of all their wealth. सोमं (from सु = to give) = धनम् । तत् पान्ति ददति ते सोमपाः. This interpretation is almost different from the one given in 322.

ज्यैष्ठ्य (323) may mean the largest amount of wealth; देवयज्याय (330) = for giving (यज् = to give) wealth (देव);

and पावकः = a donor (पू = to give); सुक्रतुः = possessed of riches. If जुषस्व and प्रतिहर्य (332) have the senses given above (307 and 316), then समिधं and घृताचीं would mean bright gold; but this is not likely in the case of समिधं. The Rk. is difficult.

As I have rendered आयुः by wealth elsewhere, it is very probable, nay almost certain, that आयूंषि means riches in 333; सुपथा very likely means the same. Are ज्योतींषि (३34) real luminaries or does the word mean luminous riches? Devotees often express a wish that the gifts from the gods should have no harm in them (अवृकाणि).

Difficult.

(4) Sūktas १/६६ and १/६७ contain strange, often unintelligible similes. क्रतुर्न नित्यः is such a one. सूनुर्न नित्यः (१ ६६/२) is clear; नित्यः = one's own. Agni is one's own like a son. But how can wealth or treasure be one's own? Perhaps the sense of नित्य, when determined, would determine that of क्रतु here.

(145) दीर्घं सचन्ते वरुणस्य धाम, त्रिंशतं योजनानि and क्रतुं are unintelligible. धामन् does mean a gift or wealth. दीर्घ sometimes does qualify words meaning wealth. Do योजन and क्रतु mean wealth? The Dawns receive the long-lasting wealth of V. and therefore give (यन्ति) immense wealth in a trice (सद्यः). But what about त्रिंशतं and परि?

(102) पपृचानासः=पपृचानाः = those that give wealth i. e. perhaps the gods. होतारं वृणते = choose him as a giver of wealth. दिविष्टिषु = in i. e. for giving abundant wealth. The gods employ (ऋञ्जते) Agni as they had once employed Bhaga in their missions of giving abundant wealth. (This must be a fact.) since (यत्) Agni gives (वेति) wealth so liberally to man. देवान् = मर्तं = शंसं = wealth. ऋत्वा = मज्मना = (along) with wealth or because of the abundance of wealth that he has. पुरु धनम् । तेन युक्तं स्तुतं धनं यस्य सः = he who possesses immense wealth. विश्वं धनं दधाति असौ विश्वधाः. धायसे = that man may give it in largesses. Can this be the sense?

(149) Explained in 3 different ways; (154) in 2. 159, 160, 165, 167, 169, 175 and 306.

(286) दमूनसं ? दमूनाः = dominus = a master of (all the wealth in) the houses of? The wealth (रयि) given should be the sum-total of the wealth of all the houses. The word may have a different sense altogether. सु धनम् । तेन युक्तम् अर्थं यस्मिन् तं = abundant. The 2nd half is too tough. (288) उशिक् देवानामसि सुक्रतुर्विपाम्. (297) मरुतामिव स्वनः and the 2nd half.

Omissions.

क्रत्वा = with wealth

(351) त्वं सूर्ये न आ भज तव क्रत्वा तवोतिभिः । अथा नो वस्यसस्कृधि (९४/५८) = हे सोम तव क्रत्वा तव ऊतिभिः नः अस्मान् सूर्ये आ भज । अथा अनेन प्रकारेण नः अस्मान् वस्यसः धनिनः कृधि कुरु. नः सूर्ये आ भज= make us sharers in the Sun i.e. Sun-bright wealth by (bestowing on us) thy wealth (क्रत्वा = ऊतिभिः = धनैः). क्रत्वा = कर्मणा । ऊतिभिः = रक्षाभिः (सायण). वसीयान् वसीयांसौ वसीयांसः । वसीयांसं वसीयांसौ वसीयसः. वस्यसः seemes to be a contraction of वसीयसः.

(352) तव क्रत्वा तवोतिभिर्ज्योक् पश्येम सूर्यम् । अथा नो वस्यसस्कृधि (९४/६) = We hope to behold (पश्येम) long enough (ज्योक्) the Sun i. e. Sun-bright prosperity (सूर्यं) by (receiving) thy gifts (क्रत्वा = ऊतिभिः). क्रत्वा = प्रज्ञानेन (सायणः). These 2 Ṛks. are not given in Max Muller's Index.

Grassmann

The following has been translated for me from the German. The numbers within brackets correspond to the Ṛks. referred to in the dictionary.

क्रतु—(1) dexterity to set anything in work or carry it through; from the root कृ;

(2) Skill, power;

(3) Energy as inspiring power; perticularly understanding, will, holy-mindedness and the fact of being inspired; especially readiness to accomplish the prayer and ritual work.

Also applied to an individual. The word appears in the following senses :—

(i) A powerful one. (ii) On the other hand क्रतु has not an adjectival sense, like the Greek word Kratos.

Consequently these are the meanings :—

(i) Power or dexterity to accomplish or set about anything. क्रतुः 9; क्रतुं 154, 155; क्रत्वा 66, 104, 164; क्रतवे same as क्रत्वे 76.

(ii) Power irrespective of any distinction between physical and spiritual power. In this sense it is often associated. क्रतुः 1, 7, 16, 143; क्रतवः 15; क्रतुं 17, 18, 21, 24, 28, 29, 33, 38, 42, 44, 47, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 129, 148, 149, 150, 156; क्रतुना 48, 49, 51, 94, 95, 96, 158; क्रत्वा 54, 65, 67, 69, 70, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 139, 140, 160, 161, 162, 163, 165, 351, 352; क्रतुभिः 71, 124, 125, 142, 169; क्रत्वे 126; क्रतोः 84; क्रत्वः (same as क्रतोः) 83; क्रतूनां 175.

(iii) with the word भद्र in the sense of bringing welfare. क्रतुः 5; क्रतवः 12; क्रतुं 23, 43; क्रतोः 82.

(iv) associated with दक्ष. क्रतुं 40, 41; क्रतुना 52; क्रत्वा 56, 60, 67 a; क्रत्वे 79, 80, 81, 127, 171, 173, 177.

(v) bodily power. क्रतवः 11; क्रतुं 147.

(vi) spiritual power. The word spirit is used without any distinction between individual spiritual powers. क्रतुः 10; क्रतून् 157; क्रत्वा 55, 58.

(vii) associated with जुष्; the spiritual power especially spiritual influence whereby one pleases others or is appreciated by others. क्रतुं 22, 31, 144, 152, 153.

(viii) understanding, foresight. क्रतवः 13; क्रतुं 32, 34, 146; क्रतुना 97, 98; क्रत्वा 53, 57, 136, 137, 138; क्रतुभिः 72.

(ix) power of the will, especially used with सच् in the sense of to follow the will of some one. क्रतुं 25, 45, 46, 130, 131, 135; क्रतुना 93; क्रत्वा 61, 99, 159, 166; क्रतुभिः 74, 123; क्रत्वे 78.

(x) in the instrumental, that is, क्रत्वा in the sense of willing, ready; क्रत्वा 62, 63, 68, 109.

(xi) holy intention such as the one which is required for prayer and ritual. क्रतुं 151.

(xii) associated with the word पू in the sense of to purify one's mind or purpose. क्रतुं 26, 35, 36.

(xiii) the inspiration which makes one able to find words for the song. क्रत्वा 64; क्रतुभिः 170.

(xiv) Then in a more distinct sense the drink which brings this power, such as Sōma. क्रतुः 6; क्रत्वः same as क्रतोः 174.

(xv) A powerful one, or here as used of gods and men. But in two places (14, 27) the word is applied to a horse Cf. also अभिक्रतु and also adjectives अवीर, आपृच्छ्य, जैत्र, द्युम्निन्, बृहत्, साधु, सानसि etc. क्रतुः 2, 3, 4, 8, 132; क्रतवः 14; क्रतुं 27, 30, 134, 145; क्रतुभिः 73, 75.

I do not know if the composers of the Ṛks had these subtle senses in their mind. I may find leisure to enter into a detailed discussion hereafter; I am impatient at present to reach the end. I will take, however, a few instances.

(I) In 9 Indra is requested to eat the sacred bread at the morning Sōma-extraction. The return for this offer is wealth; for has he not immense wealth ? That is how I interpret the Ṛk. Sāyana gives the same sense except that he renders क्रतुः by the meaningless कर्म. What has power to accomplish a work to do here ? (154) I have interpreted this Ṛk in two different ways. क्रतु may mean power here ; but what is there in the Ṛk itself to compel us to say that it is the power of undertaking or accomplishing a work ?

(II) Power in general.

(1) Indra is a glorious (उक्थ्यः) donor (क्रतुः) of numerous gifts ; so is Varuṇa. About सहस्र and दावन् there can be no difference of opinion. The compound means ' of numerous gifts.' क्रतुः is predicate and इन्द्रः subject. How is power relevant here ? क्रतुः must mean either a donor or (as I have latterly come to think) a treasure crowded with wealth (उक्थ्यः). One must have an inexhaustible exchequer to make numerous gifts.

(V) Bodily power.

(11) The whole idea here is that of wealth being crammed into every part of Indra's body. Riches (क्रतवः) lie concealed in the several parts of thy body as treasure-troves lie concealed in underground pits. The poet does not speak here of Indra's physical strength.

(143) For me द्युम्न and राधस् are sufficient to determine the sense of क्रतु (=wealth). वृषन् misled me for some time; but now I am convinced that it means a showerer, a donor. वृष्ण्य= a donation, a gift. The difficulty in Ṛgvedic interpretation is about words. What were the senses in the minds of the composers ?

(VIII) Understanding, foresight.

(32) सौभगा = riches. चेतस् has misled all as they have not been able to forget its modern meaning. चेतस् is not the mind, (though I laboured under that impression for years), but wealth from चित् = to give. सु धनम्। तेन युक्तं चेतः धनं यस्मिन् तं क्रतुं धनम्. सुचेतसं क्रतुं = abundant wealth. We must forget modern Sanskrit and think in Ṛgvedic terms. Otherwise our labours must end in nothing. क्रतु nowhere means प्रज्ञा.

(XV) क्रतु alppied to horses

(14) क्रतवः = क्रतुमन्तः अश्वाः = wealth–laiden horses. Here क्रतु does not directly mean a horse. Horses are to be understood on account of the context.

(27) **अश्वं** sometimes stands for wealth, being an important article of human property. **अश्वं** and **क्रतुं** both mean wealth.

जस्

जस् मोक्षणे (धा० ४।१०५) । रक्षणे (१०।१३३) । हिंसायां (१०।१३५). Sāyana bases all his interpretations of **जस्** on these meanings. I attach to it only 2 senses viz. to destroy and to be hungry, to devour as a consequence of hunger. To devour may be the meaning of **जस्** even in **जस्यतं** and **जजस्तं. जस्यत** = be devoured by death, die. **जजस्तं** = devour, destroy. **जसमान** pres. part. **जस्वत्** an adjective. **जस् + उः** = a hungry, devouring mouth. **जसु + रिः** = hungry, devouring.

यस् may be another form of **जस्. तपुर्यस्तु** (७$\frac{१०४}{२४}$) = may the hot, burning weapon destroy. **ययस्तु** is the only form of **यस्** in ṚV.

जस्यत

(1) **सर्वे साकं वि जस्यत** (१$\frac{१९१}{७}$) = be destroyed all together, die. This is said to all venomous reptiles. **जस्यत = मुञ्चतास्मान् (सायण).**

(2) **जजस्तमर्यो वनुषामरातीः** (४$\frac{५०}{११}$). **वनुषां = हविषां धनस्य वा दातॄणाम् अर्यः = अरातीः**. Destroy the enemies of sacrificers or donors. **जजस्तं = युध्यतं । क्षपयतमित्यर्थः (सा०).**

जसमानं

(3) **याभिरन्तकं जसमानमारणे० भुजिष्यं०ं भुजिन्वथुः** (१$\frac{११२}{६}$) = With which (means of help) you helped Antaka who was dying of hunger in a forest. **जसमानं** = hungry, tormented by or dying of hunger. **हिंस्यमानं (सा०). आ + अरणे = अरणे आ = अरण्ये.**

(4) **वृकाय चिज्जसमानाय शक्तम्** (७$\frac{६८}{८}$) = you gave (**शक्तं**) (a hundred rams as food) even (**चित्**) to a hungry wolf. Elsewhere (1$\frac{117}{17-18}$) it is a she-wolf. **जसमानाय = कर्मभिः उपक्षीयमाणाय ऋषये (सा०).**

जस्वते

(5) मा जस्वते वृषभ नो ररीथाः (६ ४/१ ४/१) = O donor (Indra) do not deliver (ररीथाः) us unto the devourer. जस् + वान् = जस्वान् of which जस्वते is dative singular. जस्वते = उपक्षपयित्रे (सा०).

जसुरिं

(6) नीचायमानं जसुरिं न श्येनं (४ ३८/५) = (Men cry out on Indra as they would do) on a hungry vulture (श्येनं) swooping (अयमानं) down (नीचा). जसुरिं = क्षुधितं (सा०).

(7) वि या जानाति जसुरिं वि तृष्यन्तं वि कामिनम् । देवत्रा कृणुते मनः (५ ६१/७) = या जसुरिं विजानाति । तृष्यन्तं विजानाति । कामिनं विजानाति । या देवत्रा मनः कृणुते.

जसुरिं = the hungry (man). विजानाति = takes cognizance of, helps. तृष्यन्तं = the thirsty (man). कामिनं = one having desires. देवत्रा कृणुते मनः = who offers prayers or praise (मनः) to the gods. जसुरिं = व्यथितम् । जसिः ताडनकर्मा । उपक्षपणकर्मा वा (सा०).

जसुरये

(8) शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्यं पिप्यथुर्गाम् (१ ११/२ ११/२ ६) = And (चित्) you filled with milk (पिप्यथुः) (the uddars of) a barren cow (स्तर्यं) for (saving the life of) a hungry babe (शयवे) by means of your miracle-working powers (शचीभिः), O Nāsatyas. चित् = च; or perhaps ussd to show that the Āswins were not above noticing such a slight thing as a babe. जसुरये = श्रान्ताय (सा०).

(9) ता नृभ्य आ सौश्रवसा सुवीराग्ने सूनो सहसः पुष्यसे धाः। कृणोषि यच्छवसा भूरि पश्वो वयो वृकायारये जसुरये (६ १३/५ ३) = यत् यस्मात् जसुरये अरये वृकाय त्वं शवसा भूरि वयः पश्वः कृणोषि तस्मात् हे सहसः सूनो सुवीर अग्ने नृभ्यः ता तानि सौश्रवसा सौश्रवसानि पुष्यसे त्वम् आ धाः.

अरये = to (the wolf who is) the enemy of man. भूरि वयः पश्वः = abundant food viz animals. कृणोषि = givest. शवसा = by (the exercise of) thy great power. सुश्रवांसि एव सौश्रवसानि = abundant riches. पुष्यसे = for prospering (men). सुवीर = O wealthy (Agni). आधाः = givest. What wonder is there that

thou givest riches unto men, when we know that thou gavest a hungry wolf a number of cattle. Here what origtnally belongs to the Aświns is ascribed to Agni (vide 4). जसुरये = उपक्षपयित्रे (सा०). Was it a real wolf or a human being like a wolf? Such a man devours i. e. misappropriates the property of others; he is an enemy of men; yet Agni gives him abundant wealth (शवसा धनेन युक्तं वयः धनं). सुवीर may be an epithet of Agni or the word may qualify सौश्रवसा. सुवीरा सुवीराणि सौश्रवसानि. सु धनम्। तेन युक्तं वीरं धनं येषु तानि सौश्रवसानि । सु धनं तेन युक्तानि श्रवांसि धनानि सुश्रवांसि.

जसुः

(10) नि बाधते अमतिर्नग्नता जसुः (१०$^{३३}_{२}$). अमतिः = absence (अ) of wealth (मतिः) = poverty. नग्नता = nakedness. जसुः = hunger. निबाधते = troubles exceedingly. जसुः = अशनाभावात् आगतः उपक्षयः (सा०).

(11) यदा वलस्य पीयतो जसुं भेद्बृहस्पतिरग्नितपोभिरर्कैः (१०$^{६}_{८}$) = When B. smashed (भेत्) the jaws (जसुं) of the destructive (पीयतः) Vala with thunderbolts (अर्कैः) heated in fire. जसुं = the devouring mouth (of Vala). जसुं = आयुधं (सा०).

जाः

The word means offspring in 1 and 7 and a daughter or daughters in the rest. It has the same sense in द्विजाः. It means offspring in अद्रिजा, अब्जा, ऋतजा, गोजा, द्विजा, नभोजा, and सहोजा. Has it the same sense in प्रजा, सनजा, पुराजा, पूर्वजा, प्रथमजा, गिरिजा, देवजा, नवजा, प्रवातेजा, अप्सुजा, ऋतेजा, भरेषुजा, मनुष्यजा, वनेजा, सनोजा, सहजा, स्वजा, स्वयंजा, and अग्रजा? Who is जास्पति and what is जास्पत्य? The first seems to mean Bhaga and the second prosperity. The two words occur in 4 Ṛks only.

जाः = offspring

(1) अग्ने शिवेभिर्नः पायुभिः पाहि शग्मैः। परि पाहि नो जाः (१$^{९४}_{८}$)

= हे अग्ने नः अस्मान् जाः अस्माकं प्रजाश्च शिवेभिः शिवैः पायुभिः शग्मैः धनैः परि सर्वशः पाहि. पा (= to give) + युः = a donor or a donation, a gift. शक् (=to give) + मं = a gift. पाहि = endow. शिवेभिः = with means of welfare, with wealth. पायुभिः spoils the metre ; it should come after परि.

जाः = daughters

(2) दिवेदिवे सदृशीरन्यमर्धं कृष्णा असेधदप सद्मनो जाः (६४७/७) = इन्द्रः दिवेदिवे प्रत्यहं कृष्णाः सदृशीः जाः दिवः दुहितृः रात्रीः सद्मनः द्युलोकात् अन्यम् अर्धं स्थानम् अप असेधत् निष्कासयामास.

सदृशीः = (all) alike in complexion. जाः = daughters of Dyaus. कृष्णाः = black. अप + असेधत् = drove away. अर्धं = to a world. Does सद्मनः refer to Dyaus ? सद्मा (सद् + मन्) = one that sits (on high). Night is the daughter of Dyaus (सद्मनः). दिवेदिवे सदृशीः may mean, the same daily; or दिवेदिवे धनदानाय सदृशीः धनवतीः उषसः आनीय = having placed or brought into heaven the rich Dawns for giving wealth to man. दृश् = bright gold. सदृशीः = possessed of bright gold.

(3) For 9 ⁷⁄₃¹ vide P. 129 No. 97.

दिवो जाः = दिवो यह्वीः = daughters of heaven viz. waters. परि = through the strainer. I rendered परि by around there.

(4) हरिः पर्यद्रवज्जाः सूर्यस्य द्रोणं ननक्षे (९ १०/१³) = Sōma runs through the strainer (परि) towards the daughters of the Sun viz. waters and occupies (ननक्षे) the pitcher (द्रोणं) that contains water.

जां

(5) राजा सिन्धूनामवसिष्ट वास ऋतस्य नावमरुहद्रजिष्ठाम् । अप्सु द्रप्सो वावृधे श्येनजूतो दुह ईं पिता दुह ईं पितुर्जाम् (९ ८/३) = The king of rivers wears (अवसिष्ट) a garment (वासः). He gets into the straightest-going (रजिष्ठां) boat of Ṛta. Fetched by the hawk (श्येनजूतः) he grows larger in water. The father viz. Dyaus milks those waters ; the father's daughter viz. the Dawn also milks them. जां cannot be construed. Most probably it is

जाः. Sāyaṇa says :—पितुः जां पितृलोकात् जां जातम् एतं सोमम्। पिता यजमानः. ईं may mean एतं सोमं. For पितुर्जां vide 6. पिता द्यौः ईम् एतं सोमं दोग्धि। ईम् अयं च सोमः पितुः जाम् उपसं दोग्धि. Dyaus extracts Sōma-juice. Sōma milks the Dawn, the cow. This may be the sense. ऋजु धनम्। तेन अत्यन्तं युक्तां रजिष्ठां = filled to the utmost with wealth. ऋतस्य उदकस्य नावं = into the boat of water. Sōma floats in water. This seems to be the real sense. All the talk is about water.

(6) कृष्णां यदेनीमभि वर्पसा भूत् जनयन् योषां बृहतः पितुर्जाम्। ऊर्ध्वं भानुं सूर्यस्य स्तभायन् दिवो वसुभिररतिर्विभाति (१०$\frac{3}{?}$) = When (यत्) Agni overcomes (अभि + भूत्) the black cow (कृष्णाम् एनीं) with his light (वर्पसा), after creating (जनयन्) the wife, the daughter (जां) of the great father (Dyaus), then he the lord of Dyaus, shines with riches, after propping up the lofty rays of the Sun. Agni creates the Dawn, drives away black night and illumines the Sun. He rules over Dyaus. The Dawn is Varuṇa's wife (योषां). Agni is called उषर्भुत्. He is himself the son of Dyaus. जनयन् = awakening. Is it दिवो वसुभिः or दिवः अरतिः? Agni shines with the wealth of Dyaus, seems better. Agni is the master (अरतिः) of all.

जासु = to our offspring

(7) अनमीवो रुद्र जासु नो भव (७$\frac{४६}{६}$). अनमीवः = causing no injury. Do not harm our children.

जास्पतिं

(8) देवान् वा यच्चकृमा कच्चिदागः सखायं वा सदमिज्जास्पतिं वा। इयं धीर्भूया अवयानमेषां द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात् (१$\frac{२}{६}$^{५}) = Whatever (यत्) offence (आगः) we have committed towards the gods, our friend or the husband of the daughters of the Sun or Dyaus, may this prayer (धीः) be an atonement (अवयानं) to them. Save us, O heaven and earth, from danger (अभ्वात्). Who is जास्पति? Vide 9–11. या = to beg; to pray. अव + या = to pray away, to beg away, to atone for. अवयानं = atonement. सतम् इत् = सदम् इत् = always?

जास्पतिः

(9) अनु तन्नो जास्पतिर्मंसीष्ट रत्नं देवस्य सवितुरियानः। भगमुग्रोऽवसे जोहवीति भगमनुग्रो अध याति रत्नम् (७ ३८/६) = May the husband of the daughters, begged (इयानः) by us, grant (अनु + मंसीष्ट) us that wealth of Savitṛ! The rich (उग्रः) man invokes (जोहवीति) Bhaga for gifts of wealth (अवसे) (as) the man who is not rich (अनुग्रः) begs (याति) wealth of Bhaga. Most probably Bnaga is जास्पति. He perhaps married a daughter of Savitṛ. उज् (= to give)+ रः = a giver, a rich man अनुग्रः =poor.

जास्पत्यं

(10) अग्ने शर्ध महते सौभगाय तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि (५ २८/३) = Destroy (शर्ध) our foes, O Agni, to give us great wealth. Let us have thy best riches. Bring (सम् + आ + कृणुष्व) the riches of Bhaga (जास्पत्यं) that contain riches (सुयमं). Conquer (अभि + तिष्ठ) the riches of our foes. जास्पत्यं = wealth that belongs to Bhaga, the husband of the daughter of Savitṛ. सु धनम्। तेन युक्तः यमः धनं यस्मिन्.

(11) समर्यमा सं भगो नो निनीयात् सं जास्पत्यं सुयममस्तु देवाः (१० ८५/२३) = May Aryaman, may Bhaga, lead us unto riches! May we have, O gods, riches containing riches. सं = riches. सं धनं प्रति अर्यमा अस्मान् निनीयात् नयतु.

जावतः

(12) पिबन्ति मित्रो अर्यमा तना पूतस्य वरुणः। त्रिषधस्थस्य जावतः (८ ९४/५) = मित्रः अर्यमा वरुणः तना पूतस्य त्रिषधस्थस्य जावतः सोमस्य पिबन्ति.

तना पूतस्य ? = स्वयं पूतस्य = self-purified ? त्रिषधस्थ = (Sōma) residing in the 3 heavens. जाः = waters. जावान् =(Sōma) mixed in water. Waters are the daughters of Dyaus and wives of Sōma.

(आ) भर

(1) एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमादनम्। पतयन्मन्दयत्सखम् (१ ४/७)= यज्ञश्रियं नृमादनं पतयन्मन्दयत्सखम् ईम् आशुम् आशवे आ भर.

Sŏma and Indra are both fast-goers like a horse (आशुं and आशवे). ईं = एतं सोमम्. यशः धनम् । तेन युक्ता श्रीः धनं यस्य = who has abundant wealth. नृ धनम् । तेन युक्तं मादनं धनं यस्य. पतयतां मन्दयतां सखायं ? पतयति मन्दयति इन्द्रः । तस्य सखायं ? पतयति =(Indra) is a master, a ruler. मन्दयति = (Indra) gives. Sōma is the companion of Indra who rules over wealth and gives it to his devotees.

(2) एन्द्र सानसिं रयिं सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमूतये भर (१⁸⁄₁)= हे इन्द्र ऊतये सानसिं सजित्वानं सदासहं वर्षिष्ठं रयिम् आ भर.

सा (= to give) + नसिः. सा = नसिः = a gift. The root सा becomes a noun. Cp. धर्णसिः; धृ (= to give) + नसिः. Both धृ and नसि mean a gift. सानसि and धर्णसि are compounds and mean having wealth added to wealth. स = जित् = wealth सजित् + वन् = सजित्वन् (like मघवन्) = full of abundant wealth. सद् धनम् । सदा धनेन युक्तं सहं धनं यस्मिन्. वृष् (= a shower; wealth that is showered), वर्षीयस् , वर्षिष्ठ. All these 4 adjectives mean abundant. Piling synonymous adjectives and nouns is a prominent characteristic of Ṛgvedic style. Why is such abundance solicited ? ऊतये = for prosperity, that one may enjoy lasting prosperity. अवसे, ऊतये, सनये etc. denote the goal of abundant gifts. एन्द्र = आ + इन्द्र. आभर = give. सदा does not mean सर्वदा. सह् = to conquer ; सहं = that which is acquired by conquest. Putting two or more words that have the same sense into a compound is another characteristic.

(3) स नः स्तवान आ भर गायत्रेण नवीयसा । रयिं वीरवतीमिषम् (१⁸⁄₂³) = नवीयसा गायत्रेण स्तवानः स्तूयमानः स त्वं नः अस्मभ्यं रयिं वीरवतीम् इषम् आ भर.

, नव, or नु, नवीयस्, नविष्ठ. गायत्रं = a song. नवीयस् = full of praise. , स्तवान is passive here. रयि, वीर and इष् mean wealth. इष् is feminine. All 3 together mean abundant wealth.

(4) शचीव इन्द्र पुरुकृत् द्युमत्तम तवेदिदमभितश्चेकिते वसु । अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जरितुः काममूनयीः (१⁵⁄₃³). शचीवः = इन्द्र = पुरुकृत् = द्युमत्तम. शची = a gift; शचीवः = O maker of gifts. इन्द् (= to give) + र = O giver ; cp. शक्र. पुरु धनम् । तेन

युक्तं कृत् धनं यस्य. द्यु धनम्। द्युमन्तः धनवन्तः । तेषु श्रेष्ठ. All this (इदं) wealth lying about (अभितः) has been given (चेकिते) by thee (to all and sundry) and is therefore thine alone. अभिभूते = अभि धनम्। तेन युक्ता भूतिः यस्य स त्वं = O surpassingly rich Indra. Give us wealth by taking (संगृभ्य) out of what (अतः) belongs to thee. Do not disappoint (ऊनयीः) or leave unfulfilled the desire of the praiser (जरितुः) who is solely thine (त्वावतः).

(5) अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उषो न शुभ्र आ भरा पनीयसे। यस्य धाम श्रवसे नामेन्द्रियं ज्योतिरकारि हरितो नायसे (१५७/३) = हे शुभ्रे उषः भीमाय पनीयसे अस्मै इन्द्राय न सद्यः एव अध्वरे नमसा सम् आ भर। यस्य धाम नाम इन्द्रियं ज्योतिः श्रवसे अकारि क्रियते.

शुभ् (= wealth) + र = possessed of wealth; शुभ्रे = O wealthy (Dawn). भीम = terrible. पनीयसे ? न = immediately. नमसा सं = wealth with wealth. अध्वरे ? नमसा समध्वरे is difficult. धाम = नाम = इन्द्रियं = ज्योतिः = wealth. Indra's wealth is given (अकारि) to make men prosperous (श्रवसे). हरितो नायसे ? For ज्योतिः vide P 218 ll 7–10.

(6) अकारि त इन्द्र गोतमेभिर्ब्रह्माण्योक्ता नमसा हरिभ्याम्। सुपेशसं वाजमा भरा नः प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् (१६/३) = हे इन्द्र ते तुभ्यं गोतमेभिः गोतमैः नमसा सह ब्रह्म अकारि। तव हरिभ्याम् आ च ब्रह्माणि नमसा सह उक्ता उक्तानि। सु धनम्। तेन युक्तं पेशः धनं यस्मिन् तादृशं वाजं नः अस्मभ्यम् आ भर। धिया युक्तं वसु यस्य स इन्द्रः मक्षु प्रातः जगम्यात् आगच्छतु.

गो = a cow. गोतमः = a sage possessed of a large number of cows. Indra's horses too must be praised and given offerings that they may hurry down. सु = पेशस् = वाज = wealth. मक्षू ? = quickly; or मक्षुणा = धनेन ? ओक्ता = आ + उक्ता. आ = च. 6 words for wealth.

(7) आ नो अग्ने रयिं भर सत्रासाहं वरेण्यम्। विश्वासु पृत्सु दुष्टरम् (१७९/८). सद् (= to give) + रं = सत्रं = धनम्. सत्रा सत्रेण धनेन युक्तं सहं धनं यस्मिन्. वरं धनम्। तेन युक्तं वरेण्यम्. दुष्टरं = not destroyable. विश्वासु पृत्सु = in all battles.

(8) For १८१/७ vide No. 199 P.165. This Rk is full of words

for wealth such as यूथा गवां, ऋजु, क्रतुः, पुरू शता, वसु and रायः and verbs like आ शिशीहि and आ भर and a verbal noun ददिः.

(9) एते त इन्द्र जन्तवो विश्वं पुष्यन्ति वार्यम्। अन्तर्हि ख्यो जनानामर्यो वेदो अदाशुषां तेषां नो वेद आ भर (१$\frac{८१}{९}$) = हे इन्द्र एते जन्तवः ते तुभ्यं विश्वं वार्यं पुष्यन्ति। अर्यः अरेः अरीणाम् अदाशुषां जनानाम् अन्तर् वेदः धनं त्वं हि ख्यः पश्य। तेषां वेदः नः अस्मभ्यम् आ भर.

These gods (जन्तवः) increase thy wealth. Again behold the wealth of the 5 Āryan tribes lying hidden. Give it to us as they are enemies and make no offerings to thee and do not give us their wealth. विश्व, वार्य and वेदस् = wealth. अर्यः = अदाशुषाम्. Who are the जन्तवः? Is it the gods or the 5 Āryan tribes? If the latter, then the Ṛk. would mean :—These 5 Āryan tribes enjoy thy wealth. Thou seest it hidden among them. Just strip them bare and give it to us.

(10) उषस्तच्चित्रमा भरास्मभ्यं वाजिनीवसो। येन तोकं च तनयं च धामहे (१$\frac{९२}{१३}$) = हे वाजिनीवसो उषः अस्मभ्यं तत् चित्रम् आभर। येन तेन चित्रेण वयं तोकं च तनयं च धामहे धारयिष्यामः.

वाजिनी धनम्। तेन युक्तं वसु यस्याः सा. चित् (= to give) + रं = what is given, wealth. तत् also means wealth as in प्रतद्वसू (प्र + तत् + वसू) and कृतद्वसू (कृ + तत् + वसू). येन तोकं etc. = तोकाय = तनयाय (= सनये) = that we may grow rich. तोक and तनय do not mean children here.

(11) स नो नेदिष्ठं ददृशान आ भराग्ने देवेभिः सचनाः सुचेतुना महो रायः सुचेतुना। महि शविष्ठ नस्कृधि संचक्षे भुजे अस्यै। महि स्तोतृभ्यो मघवन् सुवीर्यं मथीरुग्रो न शवसा (१$\frac{१२७}{११}$) = हे अग्ने ददृशानः दृश्यमानः देवेभिः देवैः चनः धनं तेन युक्तः सचनाः त्वं नः अस्मभ्यं नेदिष्टं सु चेतुनानि महः रायः महान्ति धनानि आ भर। हे शविष्ठ धनवत्तम नः अस्मान् चक्षे अस्यै भुजेः महि सं कृधि देहि। हे मघवन् धनवन् अग्ने स्तोतृभ्यः उग्रः धनवान् त्वं महि सु वीर्यं न सद्यः शवसा तव धनेन मथीः मथनेन संपादय.

देवेभिः सचनाः = provided with ample riches (चनः) by the gods or wealthy on account of thy riches. चित् (= to give) + उनं = a gift, wealth. महः = रायः. शवस् = धनम्. शविष्ठ = wealthiest. कृधि = give. महि = सं = wealth. चक्षे = भुजे = that we may have so

much (अस्मै) wealth. मथीः = give while being churned or produced. उग्रः = a donor. शवसा = by i. e. out of thy wealth. नेद् = देव = चनः = सु = चेतुन = महः रायः = महि = शवस् = चक्षस् = भुज् = मघ = वीर्य = wealth. Perhaps सं too. उज् (= to give) + रः = a giver.

(12) श्रेष्ठं यविष्ठ भारताग्ने द्युमन्तमा भर। वसो पुरुस्पृहं रयिम् (२ ७/१). = हे वसो याविष्ठ भारत अग्ने श्रेष्ठं द्युमन्तं पुरुस्पृहं रयिम् आ भर.

वसो = वसुमन्. यु (= to give) + इष्ठ = यविष्ठ = O best giver. यविष्ठ usually translated by youngest (of all the gods). भरतानाम् अयं भारतः. श्र = (wealth) + इष्ठं = श्रेष्ठं = filled to the full with wealth. द्यु = wealth. पुरुणा धनेन युक्तं स्पृह् धनं यस्मिन् तं. श्र = द्यु = वसु = पुरु = स्पृह् = रयि = wealth.

(13) कृधि प्र केतमुप मास्वा भर दद्धि भागं तन्वो येन मामहः (२ ७/७) प्र = केतं = तनूः = wealth. तन्वः भागं = a share of thy wealth. कृधि = उपमास्व = आभर = दद्धि = give. येन (तन्वः भागेन त्वं) मामहः = with which portion of thy wealth thou endowest (thy devotees). मह् = to give, endow with. I have not quoted the 1st half as it is unintelligible.

(14) अस्माकेभिः सत्वभिः शूर शूरैर्वीर्या कृधि यानि ते कर्त्वानि। ज्योगभूवन्ननुधूपितासो हत्वी तेषामा भरा नो वसूनि (२ १/१०) = हे शूर अस्माकेभिः अस्मदीयैः सत्वभिः शूरैः यानि वीर्याणि ते त्वया कर्त्वानि कर्तव्यानि तानि वीर्या वीर्याणि कृधि । अनुधूपितासः ज्योक् अभूवन् । तेषां वसूनि नः अस्मभ्यम् आ भर.

सत् (= strength, wealth) + वन् = सत्वन्. सत्वभिः = शूरैः. शू (= to give to fight) + रः = a warrior; a donor. वीर्या = heroic deeds; riches. कृधि = do; give. कर्त्वानि = to be done; to be given. ज्योक् अभूवन् = have long lived (in prosperity). हत्वी = हत्वा. अनुधूपितासः = shaken incessantly or stripped? These enemies have been shaken i. e. stripped of their wealth from time to time. I do not understand ज्योगभूवन्ननुधूपितासः.

(15) अस्तीदमधिमन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् । एतां विश्पत्नीमा भराग्निं मन्थाम पूर्वथा (३ १/१). अधिमन्थन, प्रजनन and विश्पत्नी are hard words. These seem to be the implements for producing Agni. Or अधिमन्थनं=the act of friction? प्रजननं = the actual pro-

duction ? विश्पत्नीं ? विशां धनानां पत्नीं दात्रीं घृताहुतिं ? Sāyaṇa understands दण्ड, रज्जु etc. by अधिमंथन, grass by प्रजनन and अरणी by विश्पत्नी; the अरणी is called विश्पत्नी because it secures heaven to people who kindle the holy fire. अग्निं मन्थाम पूर्वथा = we will produce Agni as did our predecessors. The Ṛk. is difficult.

(16) आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तं नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके। ऊर्व इव पप्रथे कामो अस्मे तमा पृण वसुपते वसूनाम् (३ ३/१ ०/९). भग = द्यु = देष्ण = वसु = wealth. द्युमन्तं भगं = abundant wealth. ते तव देष्णस्य दीयमानस्य धनस्य प्ररेके (?) विभागे निर्धीमहि। अथवा। प्ररेके तव देष्णस्य देष्णं धनं निर्धीमहि = We hope to lay by our portion of thy wealth in the general distribution of it. This may be the sense. Our (अस्मे) desire (कामः) grows wide (पप्रथे.) like the sea (ऊर्वः ?). O lord of wealth (वसूनां वसुपते) fully satisfy (आपृण) it.

(17) आ तू भर माकिरेतत्परिष्ठाद्विद्मा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम्। इन्द्र यत्ते माहिनं दत्रमस्त्यस्मभ्यं, तद्धर्यश्व प्र यन्धि (३ ३६/९) = Do (तू) give. None (माकिः) dare stand aronnd it (परि स्थात्) or come in the way of it. Indra, we know thee as the master of riches. Give (प्र यन्धि) us thy richest (माहिनं) gift (दत्रं). हरी हिरण्यवर्णौ अश्वौ यस्य; the epithet suggests possession of gold. महिनं = wealth. माहिनं = of wealth. वसु = महिन = wealth.

(18) आ नस्तुजं रयिं भरांशं न (३ ४/४ ६). तुजं = रयिं. अंशं न = like a portion of paternal wealth. The rest of the Ṛk. except संपारणं वसु (= wealth that would take us across adversity) is difficult.

(19) किं ते कृण्वन्ति कीकटेषु गावो ये नाशिरं दुह्रे न तपन्ति घर्मम्। आ नो भर प्रमगन्दस्य वेदो नैचाशाखं मघवन् रन्धया नः (३ ५/१ ३/४). गावः is masculine here on account of ते and ये. Does it mean men who behave like bulls that never propitiate the gods by offering them a mixture of Sōma-juice and curds nor boil milk (घर्मं) as a warm drink for them ? गाव. आशिरं दुह्रे दुहन्ति = cows yield milk that can be turned into curds. तपन्ति घर्मं = they yield milk which can be boiled. But how can bulls do this ? Bull-like men living in कीकट are good for nothing, since they do not honour the gods.

So Indra is requested to give the devotees their wealth of cows. **प्रमगन्द** was perhaps the king of that country and the son of **नीचाशाख**. Subdue him and make him submit to us, says the composer. Yāska as usual gives fantastic derivations of **प्रमगन्द** and **नीचाशाख.**

(20) इन्द्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमान उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा । पुरंदरो वृत्रहा धृष्णुषेणः संगृभ्या न आ भरा भूरि पश्वः (३४६) = पुरंदरः वृत्रहा धृष्णुषेणः पत्यमानः इन्द्रः उभे रोदसी विश्वैः वीर्यैः महित्वा आपप्रौ । हे इन्द्र संगृभ्य नः अस्मभ्यं भूरि पश्वः आ भर.

पुरंदरः = a smasher of strongholds and a releaser of cattle kept therein. **वृत्रहा** = a killer of enemies and a master of their wealth. **धृष्णुषेणः** ? **धृ** (= to give) + **स्नुः** = **धृष्णुः** = a giver. **धृष्णुः मरुद्रूपा सेना यस्य** = whose army (viz. the Maruts) is liberal of gifts. **पत्यमानः** = **पतिः भवन्** = becoming a master (of riches). With this wealth (**विश्वैः** = **वीर्यैः** = **महित्वा**) Indra filled both heaven and earth. He is requested to take (**संगृभ्य**) a lot (**भूरि** = **पश्वः** = **धनं**) out of this abundance and offer it to the devotee. **महित्वा** = **महित्वेन**. **विश्व** = **वीर्य** = **महित्व** = **भूरि** = **पशु** = wealth.

(21) मा नो मर्धीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाशुषे दातवे भूरि यत्ते । नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन्त उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः (४३१०)=दाशुषे दातवे ते तव यत् भूरि प्र अस्ति तत् नः अस्मभ्यम् आभर दद्धि देहि । नः अस्मान् मा मर्धीः । हे इन्द्र स्तुवन्तः वयं नव्ये देष्णे शस्ते ते तव अस्मिन् उक्थे प्र धनं ब्रवाम याचामहे.

मा मर्धीः = do not neglect. **आभर** = **दद्धि**. **नवं धनम् । तेन युक्ते नव्ये.** **देष्णं** = **शस्तं** = **उक्थं** = a gift. **प्र ब्रवाम** = we solicit wealth when so much is being given away by thee. **नव्य, देष्ण, शस्त, उक्थ, प्र** = wealth.

(22) भूरिदा भूरि देहि नो मा दभ्रं भूर्या भर । भूरि घेदिन्द्र दित्ससि (४३२०). **भूरि ददाति असौ भूरिदाः.** **दभ्रं** opposite of **भूरि.** **घेदिन्द्र** = **घ** + **इत्** + **इन्द्र.** **घ** = **इत्** = **एव.** **दित्ससि** = givest. **भूरि** occurs 4 times.

(23) जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् । विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्य शत्रूयतामा भर भोजनानि (५४).

जुष् = to give. **जुष्टं** = a gift. **जुष्टः** = one that makes gifts. **दमूनाः** = dominus = a master of (the wealth lying in) the houses

(of enemies). **अतिथि** in **अतिथिग्व** seems to mean numberless. **अतिथिः** = a master of abundant riches. **विद्वान्** (from **विद्** = to give) = a giver. **दुरोणे** ? **दुरोण** is usually made to mean a house. **विश्वाः** = possessed of riches (**विश्व**). **युजः** = friends. **अभियुजः** = foes. **शत्रूयतां** = **शत्रुत्वं कुर्वतां**. **भोजतानि** = riches.

(24) अग्निं तं मन्ये यो वसुरस्तं यं यन्ति धेनवः । अस्तमर्वन्त आशवोऽस्तं नित्यासो वाजिन इषं स्तोतृभ्य आ भर (५६/१) = यः वसुः वसुमान् तम् एव अग्निं मन्ये । धेनवः अर्वन्तः आशवः नित्यासः नित्याः वाजिनः अग्निम् एव अस्तम् इति कृत्वा यन्ति । हे अग्ने स्तोतृभ्यः इषम् आभर.

Agni and wealth are convertible terms. All animals repair to Agni as their natural home; so he is a master of every sort of wealth. **इष्** = wealth. **अर्वन्तः** = **आशवः** = **वाजिनः**. **नित्य** ? **मन्ये** may mean **स्तौमि** like **गृणे** in the 2nd Ṛk of this Sūkta (25);or both **मन्ये** and **गृणे** may mean **याचामि**.

(25) सो अग्निर्यो वसुर्गृणे सं यमायन्ति धेनवः । समर्वन्तो रघुद्रुवः सं सुजातासः सूरय इषं स्तोतृभ्य आ भर (५६/२). गृणे = गीर्यते = स्तूयते. यं धेनवः रघुद्रुवः अर्वन्तः सुजातासः सुजाताः सूरयः समायन्ति. रघु लघु द्रवन्ति ते. रघुद्रुवः = galloping fast. **सु धनम् । तेन युक्तं जातं धनं येषां ते. सूरयः=देवाः. सम् + आयन्ति** = come together as to a final destination.

(26) अग्निर्हि वाजिनं विशे ददाति विश्वचर्षणिः । अग्नी राये स्वाभुवं स प्रीतो याति वार्यमिषं स्तोतृभ्य आ भर (५६/३) = विश्वचर्षणिः अग्निः विशे वाजिनं ददाति हि । अग्निः राये स्वाभुवं ददाति । प्रीतः सः वार्यं याति.

विश्वाः चर्षणयः यस्य सः = who has all the 5 Āryan tribes i. e. their wealth. Therefore he gives immense wealth (**वाजिनं**) that men may have riches (**विशे**). He gives immense wealth (**स्वाभुवं**) that men may have riches (**राये**). When propitiated with offerings (**प्रीतः**) he gives (**याति**) wealth (**वार्यं**). **वाजिनं** = **स्वाभुवं** ; both qualify **रयिं** or some such word understood. **वाजिनं** = **वाजयुक्तम्. स्वा स्वेन धनेन युक्ता भूः धनं यस्मिन्. विशे = राये. याति= ददाति. वाज, विश्, विश्व, चर्षणि, स्व, भू, वार्य** and **इष्** all mean wealth.

(27) आ ते अग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम् । यद्ध स्या ते पनीयसी समिद्दीदयति द्यवीषं० (५६/४) = हे देव अग्ने ते तव द्युमन्तम् अजरं आ इधीमहि ।

यत् यदा ते तव स्या सा पनीयसी समिध् ज्वाला द्यवि द्युलोके दीदयति प्रकाशते.

रयिं understood after द्युमन्तं and अजरं. Was इधीमहि really दधीमहि? This would mean that the Rks were committed to writing before they were collected. आ + दधीमहि = we receive. Or does इध् mean to beg? पनीयसी? = blazing, bright? समिध् = a flame, light. देव = O rich one. दीदयति द्यवि = shines in heaven or gives wealth?

(28) आ ते अग्न ऋचा हविः शुक्रस्य शोचिषस्पते । सुश्चन्द्र दस्म विश्पते हव्यवाट् तुभ्यं हूयत इषं० (५६) = हे शुक्रस्य शोचिषः पते सुश्चन्द्र दस्म विश्पते हव्यवाट् अग्ने ते तुभ्यम् ऋचा सह हविः आहूयते.

शुच् (= to blaze) + रं = शुक्रं = blazing, lustrous. शोचिः = a flame, bright wealth, gold. Agni is a master of bright gold. सु धनम्। तेन युक्तं चन्द्रं हिरण्यं यस्य सः. दस्म = O greatest giver. विशां धनानां पते. हव्यं हविः धनं वा वहति असौ. All these epithets refer to Agni's immense wealth which he liberally gives. शुक्र, शोचिष्, सु, चन्द्र, विश् and हव्य mean wealth.

(29) प्रो ते अग्नयोऽग्निषु विश्वं पुष्यन्ति वार्यम् । ते हिन्विरे त इन्विरे त इषण्यन्त्यानुषगिषं० (५६)=ते अग्नयः अग्निषु विश्वं वार्यं प्र उ खलु पुष्यन्ति । ते हिन्विरे । ते इन्विरे । ते आनुषक् इषण्यन्ति.

What are those Agnis? Are they old Agnis that transfer their wealth, before they disappear from earth, to new Agnis? प्रो = प्र + उ. प्र = विश्वं = वार्यम्. हिनु = इनु = to send, to transfer. इष् = wealth. इषण्यन्ति = give their wea'th. पुष्यन्ति = increase. All 4 verbs probably mean 'they transfer', their object being प्र विश्वं वार्यं.

(30) तव त्ये अग्ने अर्चयो महि व्राधन्त वाजिनः । ये पत्वभिः शफानां व्रजा भुरन्त गोनामिषं० (५६) = हे अग्ने ये तव अर्चयः शफानां पत्वभिः गोनां गवां व्रजा व्रजानि भुरन्त ददति त्ये ते वाजिनः वाजयुक्ताः धनयुक्ताः सन्तः महि महत् धनं व्राधन्त ददति.

अर्चयः = flames. These flames being laden with wealth (वाजिनः) bestow (व्राधन्त) huge wealth (महि); since they (ये) give herds of cows. शफानां पत्वभिः? पत्वन् occurs again in ९^{९६}_{२७}

and means flying. पतनैः शफाना says Sāyaṇa. I do not know what he means and how he connects this with the rest of the Ṛk. शफ means a hoof; but it may have some other sense here.

(31) नवा नो अग्न आ भर स्तोतृभ्यः सुक्षितीरिषः । ते स्याम य आनृचुस्त्वादूतासो दमेदम इषं० (५६). नवाः = नवेन धनेन युक्ताः (इषः). सुक्षितीः = इषः = riches. त्वादूतासः त्वादूताः ये दमेदमे आनृचुः ते वयं स्याम = we hope to be such men as, having thee for their messenger, become rich (दमेदमे आनृचुः). त्वं दूतः येषां ते । अथवा । त्वा त्वया दूताः प्रेषिताः. The 2nd dissolution seems preferable. Commissioned by thee we shall roll in wealth (दमेदमे आनृचुः). (Thou shouldst give us unlimited wealth). Or त्वात् + ऊतासः = त्वोताः = assisted by thee ? नव, सु, क्षिति and इष् = wealth.

(32) उभे सुश्चन्द्र सर्पिषो दर्वी श्रीणीष आसनि । उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषं० (५६) = हे सुश्चन्द्र सर्पिषः उभे दर्वी दर्व्यौ आसनि त्वं श्रीणीषे । उत अपि च हे शवसः धनस्य पते नः अस्मान् उक्थेषु उत्पुपूर्याः.

For सुश्चन्द्र vide 28. उभे दर्वी = two or both ladles. श्रीणीषे = pourest or emptiest. उक्थेषु = in riches. नः उत्पुपूर्याः = satisfy us out and out with riches.

(33) एवाँ अग्निमजुर्यमुर्गीर्भिर्यज्ञेभिरानुषक् । दधदस्मे सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्व्यमिषं० (५६०) = एवा एवं स्तोतारः अग्निं गीर्भिः यज्ञेभिः यज्ञैः हविर्भिः आनुषक् सततम् अजुर्यमुः । सः अस्मे अस्मभ्यं सु वीर्यम् आशु अश्व्यं च दधत ददातु.

The Pada-pāth is अजुर्यमुः which Sāyaṇa splits into अजुः यमुः. अजुः = अजान्ति = गच्छान्ति. यमुः = ददति. I do not know what अजुर्यमुः means अजुर्यं may have been the reading. अजुर्यं would qualify अग्नि and mean 'having undecaying wealth; a verb like स्तुवन्ति is to be understood. सु = वीर्यं = अश्व्यं = wealth. वीर्यं वीरेण धनने युक्तं सु. अश्व्यम् अश्वैर्युक्तं सु. आशु = at once.

(34) तं नो अग्ने अभी नरो रयिं सहस्व आ भर । स क्षेपयत्स पोषयद्भुवद्वाजस्य सातय उतैधि पृत्सु नो वृधे(५६) = हे सहस्वः अग्ने नरः तव धनात् तं रयिम् अभि आ भर । सः रयिः क्षेपयत् पोषयत् वाजस्य सातये भुवत् । उत अपि च पृत्सु नः अस्माकं वृधे एधि भव.

नरः = from thy treasure. अभि itself may mean wealth. क्षि= to rule. क्षेपय् = to cause to rule, to prosper. वाजस्य सातये भुवत्= (and) be for acquisition of (more) wealth. पृत्सु = संग्रामेषु. एधि=

be. **वृधे** = for (our) prosperity. **नृ, रयि, सहस्** = wealth. **क्षेपयत्** = **पोषयत्** = **वाजस्य सातये भुवत्** = **वृधे (भुवत्)** = be for our prosperity.

(35) **अग्न ओजिष्ठमा भर द्युम्नमस्मभ्यमध्रिगो। प्र नो राया परीणसा रत्सि वाजाय पन्थाम् (५ १०/१) = हे अध्रिगो अग्ने अस्मभ्यम् ओजिष्ठं द्युम्नम् आभर। नः अस्मभ्यं प्र धनेन परीणसा राया वाजाय पन्थां रत्सि.**

अध्रि आधि। अधिगताः गावः यस्य सः अध्रिगुः. **आधि** may have been altered to **अध्रि** for pronunciation. **ओजस्** = wealth. **ओजिष्ठं द्युम्नं** = wealth packed with wealth. **प्र** = **धनेन**. **परि परितः नसति आश्लिष्यति सः** = embracing all around. **परीणसा राया** = with all-embracing wealth. **वाजाय पन्थां रत्सि** = give us a way i. e. show us the way towards prosperity.

(36) **त्वं नो अग्ने अङ्गिरः स्तुतः स्तवान आ भर। होतर्विभ्वासहं रयिं स्तोतृभ्यः स्तवसे च न उतैधि पृत्सु नो वृधे (५ १०/७) = हे अङ्गिरः अग्ने स्तवानः दाता त्वं स्तुतः याच्यमानानि धनानि आभर। हे होतर् दातर् विभ्वा विभुना धनेन युक्तं सहं धनं यस्मिन् तं रयिं स्तोतृभ्यः नः अस्मभ्यं स्तवसे ददासि.**

स्तु = to beg, to give. **स्तुतः** pl. of **स्तुत्** = a gift or what is begged. **स्तवानः** = giving or begged. **स्तुतः आभर** = give what we beg. **होतर्** (from **हु** = to give) = O giver. **विभु** = **धनं**. **विभ्वा** inst. sing. **सहं** = conquered wealth. **स्तवसे** = givest. **स्तुत्, विभु, सहं, रयिः** = wealth.

(37) **नू न एहि वार्यमग्ने गृणान आ भर। ये वयं ये च सूरयः स्वस्ति धामहे सचोतैधि पृत्सु नो वृधे (५ १६/५) = हे अग्ने एहि। नः अस्मभ्यं नू अधुनैव गृणानः ददत् त्वं वार्यं धनम् आभर। ये वयं ये च सूरयः ते सर्वे वयं स्वस्ति धनं धामहे धारयिष्यामः। उत अपि त्व पृत्सु संग्रामेषु नः अस्माकं वृधे सचा सखा एधि भव.**

नू = at once. **गृ** = to give. **गृणानः** = (since thou art disposed to give). **वार्यं** = **धनम्**. **सूरयः** ? **स्वस्ति धामहे** = so that we will possess the state of prosperity. **सु धनम्। अस्ति भावः.** **अस्** (= to be, to prosper) + **ति=स्वस्ति** = a state of prosperity. **अस्ति** is a noun. **सचा** = a helper. **वृधे** = that we may prosper. **एधि** = be.

(38) **अग्ने सहन्तमा भर द्युम्नस्य प्रासहा रयिम्। विश्वा यश्चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत् (५ २३/१) = हे द्युम्नस्य प्रसह अग्ने अस्मभ्यं सहन्तं रयिम् आ भर। यः रयिः वाजेषु विश्वाः चर्षणीः आसा अभि सासहत्.**

प्रसहते असौ प्रसहः। हे द्युम्नस्य धनस्य प्रसह=O thou that capturest by force wealth (in battles). Cp. सहस्वः in 39. सहन्तं रयिं=wealth that would capture the wealth of foes. विश्वाः चर्षणीः all the 5 Āryan tribes i. e. their wealth. आसा = आस्येन = with his mouth. Agni devours and thus destroys foes with his mouth i. e. his flames. How can रयि have a mouth ? वाजेषु = in booty-winning battles. सासहत् = would capture. Sāyana understands a son by रयि.

(39) अग्ने पृतनाषहं रयिं सहस्व आ भर। त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमतः (५³₁³). पृतनाः शत्रवः। तेषां धनं सहते तम्. सहस्वः =(O thou) possessed of wealth. सत्यः = अद्भुतः = possessed of marvellous wealth.

(40) For ५³₁⁵ vide No. 16 Pp. 106–7.

(41) यदिन्द्र ते चतस्रो यच्छूर सन्ति तिस्रः। यद्वा पञ्च क्षितीनामस्मभ्यं सु न आ भर (५³₁⁵) = हे शूर इन्द्र ते तव यत् चतस्रः सन्ति वा अथवा यत् तिस्रः सन्ति वा अथवा पञ्च क्षितीनां यत् अस्ति अस्मभ्यं तत् सु धनम् आभर.

यत् ते चतस्रः सन्ति = whether thou hast the 4 Āryan tribes i. e. their wealth. Indra might say he has the wealth of only 3 tribes. Whatever it be, give all that wealth to us. This is a clear instance of सु meaning wealth. इन्द्र = शूर = O donor.

(42) उतो नो अस्य कस्य चिद्दक्षस्य तव वृत्रहन्। अस्मभ्यं नृम्णमा भरास्मभ्यं नृमणस्यसे (५³₈⁶) = उत अपि च हे वृत्रहन् नः अस्मभ्यं तव अस्य कस्य चित् सर्वस्य अपि दक्षस्य धनस्य नृम्णं दानम् आ भर। अस्मभ्यं नृमणस्यसे। नृ धनम्। तेन युक्तं मनः धनम्। तत् नृमणः दातुम् अर्हसि.

नृमणस्यसे = thou shouldst give (us) abundant wealth.

(43) यदिन्द्र चित्र मेहनास्ति त्वादातमद्रिवः। राधस्तन्नो विदद्वस उभयाहस्त्या भर (५³₁⁰) = हे इन्द्र हे चित्र हे मेहन हे विदद्वसो हे अद्रिवः त्वादातं यत् राधः अस्ति तत् नः अस्मभ्यम् उभयाहस्ति आ भर.

All the vocatives refer to Indra's enormous wealth and his liberality. इन्द् (= to give) + र. चित् (= to give) + र. मिह् = to shower. मेहन = O showerer of wealth वेत्ति ददाति वसु असौ विदद्वसुः. अद्रिः वज्रः विद्यते अस्य सः अद्रिवान्. अद्रि signifies the huge wealth obtained by the use of the bolt. त्वा त्वया। दातं is

like यजत. दातं = देयम्. दात is not p. p. उभयौ हस्तौ यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा = with both hands.

(44) यन्मन्यसे वरेण्यमिन्द्र द्युक्षं तदा भर (५$\frac{३९}{२}$). वरं धनम्। तेन युक्तं वरेण्यम्. द्यु = क्षं = wealth.

(45) For 6 $\frac{16}{29}$ vide P. 204 No. 346.

(46) ब्रह्म प्रजावदा भर जातवेदो विचर्षणे। अग्ने यद्दीदयद्दिवि (६$\frac{१६}{३६}$)= हे जातवेदः विचर्षणे अग्ने यत् दिवि दीदयत् तत् प्रजावत् ब्रह्म आ भर.

ब्रह्म = प्रजा = जात = वेदस् = चर्षणि = wealth. दीदयत् = (which) shines in heaven (दीदयत्).

(47) शविष्ठं न आ भर शूर शव ओजिष्ठमोजो अभिभूत उग्रम्। विश्वा द्युम्ना वृष्ण्या मानुषाणामस्मभ्यं दा हरिवो मादयध्यै (६$\frac{१९}{६}$). शविष्ठं शवः = wealth packed most with wealth. ओजिष्ठम् ओजः has the same sense. उज् (= to give) + रं = a gift, wealth. शूर = O giver. अभिभूते = O conqueror of (the wealth of) enemies. विश्वा=विश्वानि. द्युम्ना = द्युम्नानि. वृष्ण्या = वृष्ण्यानि. All 3 mean wealth. मानुषाणां = of or belonging to the descendants of Manus i. e. the 5 Āryan tribes. दाः = देहि. हरी विद्येते यस्य स हरिवान्. हरि suggests gold. मादयध्यै = that we may enjoy (these riches). शवस् = ओजस् = उग्र = विश्व = द्युम्न = वृष्ण्य = wealth.

(48) यस्ते मदः पृतनाषाळ् मृध्र इन्द्र तं न आ भर शूशुवांसम्। येन तोकस्य तनयस्य सातौ मंसीमहि जिगीवांसस्त्वोताः (६$\frac{१९}{७}$) = हे इन्द्र ते तव पृतनाषाळ् मृध्रः यः मदः तं शूशुवांसं मदं नः अस्मभ्यम् आ भर। येन मदेन त्वोताः तोकस्य तनयस्य सातौ जिगीवांसः त्वां मंसीमहि स्तोष्यामः.

इन्द्र = O giver. मदः = power and wealth पृतनाः सहते सः = which overpowers foes. मृध् (= to destroy) + रः = destructive. शूशुवांसं = growing larger and larger. It is by the power of growing wealth that we hope to conquer and destroy foes. तोकस्य (= धनस्य) तनयस्य (= धनस्य) सातौ (= लाभे) = संग्रामे. त्वोताः = helped by thee; under thy aegis. जिगीवांसः = conquering. मंसीमहि = we may praise (thee). मद् = तोक = तनय = wealth.

(49) आ नो भर वृषणं शुष्ममिन्द्र धनस्पृतं शूशुवांसं सुदक्षम्। येन वंसाम पृतनासु शत्रून् तवोतिभिरुत जामीँरजामीन् (६$\frac{१९}{८}$). वृषणं = giving (additional wealth), शूशुवांसं = growing. शुष्मं = wealth. धनेन

स्पृतं पूर्णं = filled with wealth. दक्षेण धनेन सहितं सुदक्षम्। अथवा। सु धनम्। तेन युक्तः दक्षः यस्मिन् तम्. वन् (= to destroy) + स् (of लट्) = वंस्. वंसाम = we will destroy. पृतनासु = संग्रामेषु. ऊतिभिः = with the riches (given by thee). जामीन् = relatives. अजामीन् = not relatives, enemies not related to us. शुष्म = धन = सु = दक्ष = wealth.

(50) तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः। यो अस्कृधोयुरजरः स्वर्वान् तमा भर हरिवो मादयध्यै (६ २२/२). तम् इन्द्रं रायः ईमहे = we beg wealth of that Indra. अस्य shows a huge quantity. पुरु धनम्। तेन युक्तं वीरं धनं यस्मिन्. पुरु धनम्। तेन युक्तं क्षु धनं यस्मिन्. नृ धनम्। तद्वतः. All these 4 adjectives show the immenseness of Indra's wealth. अस्कृधोयुः? यु = which gives. अस्कृधः? अ = not. स्कृधः = a little? Wealth which gives not a little i. e. which gives hugely. अजरः = which knows no decay or diminution. स्वर् = Sun-bright gold. रै = पुरु = वीर = नृ = क्षु = स्वर् = wealth.

(51) इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरँ ओजिष्ठं पपुरि श्रवः। येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः (६ ४६/५) = हे चित्र वज्रहस्त सुशिप्र इन्द्र येन श्रवसा इमे उभे रोदसी आप्राः तत् ज्येष्ठम् ओजिष्ठं पपुरि श्रवः आ भर.

चित् (= to give) + र = O giver. वज्र is not only a symbol of power but of immense wealth also. सु = धनम्। तेन युक्ते शिप्रे यस्य = whose double crown is packed with wealth or gold. Indra fills both heaven and earth with wealth. ज्येष्ठं = ओजिष्ठं = greatest, most abundant. पपुरि = that fills to the full. ओभे = आ + उभे. ज्येष्ठं = ओजिष्ठं = पपुरि.

(52) यदिन्द्र नाहुषीष्वाँ ओजो नृम्णं च कृष्टिषु। यद्वा पञ्च क्षितीनां द्युम्नमा भर सत्रा विश्वानि पौंस्या (६ ४६/७) = हे इन्द्र नाहुषीषु आ मध्ये यत् ओजः यत् च कृष्टिषु नृम्णं वा अथवा यत् पञ्च क्षितीनां द्युम्नं तत् आ भर। सत्रा सत्राणि विश्वानि पौंस्या पौंस्यानि च आ भर.

नाहुषी = descendants of Nahus. कृष्टि and क्षिति = the 5 Āryan tribes. ओजः = नृम्णं = द्युम्नं = सत्रा = विश्वानि = पौंस्या = riches. यद्वा पञ्च interpolated, being metrically superfluous. सद् (= to give) + रं = a gift, wealth. पुंसः शूरस्य इदं पौंस्यं = wealth belonging to, or acquired by, the brave.

(53) स नो राधांस्या भरेशानः सहसो यहो। भगश्च दातु वार्यम् (७ १५/१)
= हे सहसः यहो ईशानः स त्वं नः राधांसि आभर। भगश्च वार्यं दातु ददातु.
राधस् = वार्यं = wealth. ईशानः = ruling over wealth.

(54) आ चित्र चित्र्यं भरा रयिं नः (७ २०/७). चित्र = O giver. चित्रं धनम्। तेन युक्तं चित्र्यम्. The 1st three quarters are difficult.

(55) नि दुर्ग इन्द्र श्नथिह्यमित्रान् आभि ये नो मर्तासो अमन्ति। आरे तं शंसं कृणुहि निनित्सोरा नो भर संभरणं वसूनाम् (७ २/५) = हे इन्द्र ये मर्तासः मर्ताः नः अस्मान् अभि अमन्ति तान् अमित्रान् दुर्गे निश्नथिहि। तं शंसं निनित्सोः आरे कृणुहि कुरु। नः अस्मभ्यं वसूनां संभरणम् आभर.

मर्तासः = despicable wretches. अभि + अमन्ति = trouble, harass. नि + श्नथिहि = destroy, put down. दुर्गे (opposed to सुगे) = into adversity. Reduce them to poverty. तं शंसं = that gift of thine. निनित्सोः आरे कृणुहि = keep (it) away from the reviler or slanderer. निद् = to revile. वसूनां संभरणं = a mass of wealth.

(56) भवा वरूथं मघवन् मघोनां यत्समजासि शर्धतः। वि त्वाहतस्य वेदनं भजेमह्या दूणाशो भरा गयम् (७ ३/२) = हे मघवन् यत् यदा शर्धतः सम् अजासि तदा मघोनां वरूथं भव। त्वाहतस्य वेदनं विभजेमहि। दूणाशः त्वं नः गयम् आभर.

यत् सम् अजासि शर्धतः = when thou drivest off the molesters. Be (भव) a shield (वरूथं) of the liberal donors (मघोनां). We would like to share the wealth (वेदनं) of one killed by thee. Deliver unto us wealth. दूणाशः must have been दूणाशं qualifying गयं. दूणाशं गयं = never-perishing wealth.

(57) अभी षतस्तदा भरेन्द्र ज्यायः कनीयसः। पुरूवसुर्हि मघवन् सनादसि भरेभरे च हव्यः (७ ३/३) = हे इन्द्र कनीयसः सतः स्थाने ज्यायः तत् अभि आ भर। हे मघवन् त्वं सनात् पुरूवसुः भरेभरे च हव्यः आसि.

Give more (ज्यायः) wealth (तत्) to one who has less wealth (कनीयसः सतः). सनात् = always. Or सनात् = from the wealth (सन) that thou givest away. पुरु धनम्। तेन युक्तं वसु यस्य सः. हवः धनम्। तद्युक्तः हव्यः. Indra has abundant wealth as he always gives; moreover (च) he gets wealth (हव्यः) in every battle. सत् = तत् = wealth.

(58) For $7\frac{32}{26}$ vide P. 111, No. 33.

(59) अन्तिवामा दूरेअमित्रमुच्छोवा गव्यूतिमभयं कृधी नः। यावय द्वेष आ भरा वसूनि चोद राधो गृणते मघोनि ($७\frac{७७}{४}$). अन्ति वामं यस्याः सा = who has wealth with her. दूरे अमित्रं धनाभावः यस्मिन् कर्मणि यथा स्यात् तथा. Rise (व्युच्छ) carrying wealth and keeping afar off poverty. Give (कृधि) us wealth (ऊर्ति) in the form of cows (गो), wealth extensive (उर्वी) in character. अभयं (an adverb) = so as to preclude all apprehension of poverty. Keep off (यावय) hateful poverty (द्वेषः). आभर = चोद = give. वसूनि=राधः. गृणते = to the praiser or to the donor. मघोनि = हे धनवति. वाम, मित्र, गव्यूति, वसु, राधः, मघ = wealth. अमित्र = द्वेषः = भय = poverty.

(60) तच्चित्रं राध आ भरोषो यद्दीर्घश्रुत्तमम्। यत्ते दिवो दुरितर्मर्तभोजनं तद्रास्व भुनजामहै ($७\frac{६१}{५}$) = दीर्घं श्रुत् धनं येषु तानि दीर्घश्रुन्ति। तेषु श्रेष्ठं = packed most with long-lasting wealth. मर्ताय दरिद्राय देयं भोजनं धनं = wealth which a poor man or a miser desires. मर्त = a poor man or a miser. रास्व = give. भुनजामहै = (so that) we will enjoy it. चित्रं = राधः = श्रुत् = भोजनं = wealth. आभर = रास्व.

(61) वि तर्तूर्यन्ते मघवन् विपश्चितो अर्यो विपो जनानाम्। उप क्रमस्व पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमूतये ($८\frac{३}{४}$) = हे मघवन् अर्यः अरेः अरिभूतानां पञ्च जनानां विपः चितः वि तर्तूर्यन्ते दीयन्ते। उप क्रमस्व। ऊतये पुरुरूपं नेदिष्ठं वाजम् आभर.

तॄ (= to give); तर्तॄ by reduplication. तर्तॄ + य् = तर्तूर्य् तर्तूर्यन्ते = are being given. वि = to all and sundry विपः = चितः = riches. चित् (= to give) = a gift, wealth. Whose विपः? of the enemies i.e. of the 5 Āryan tribes. उप क्रमस्व = begin. पुरु धनम्। तेन युक्तं रूपं धनं यस्मिन्. नेदिष्ठं = packed with riches (नेद?) नेदिष्ठ (= nearest), is modern. ऊतये = that we may revel in wealth or enjoy it long.

(62) नूनं तदिन्द्र दद्धि नो यत्त्वा सुन्वन्त ईमहे। रयिं नश्चित्रमा भरा स्वर्विदम् ($८\frac{६३}{५}$) = हे इन्द्र सुन्वन्तः वयं यत् ईमहे याचामहे तत् नः अस्मभ्यं नूनं सद्यः दद्धि देहि। चित्रं स्वर्विदं रयिं नः अस्मभ्यम् आभर.

नूनं = at once, without delay. दद्धि = आभर. रयिं = चित्रं = स्वर् = विद् = wealth. स्वर् धनम्। तेन युक्तं विद् यस्मिन् तत्.

(63) तदग्ने द्युम्नमा भर यत्सासहत्सदने कं चिदत्रिणम् । मन्युं जनस्य दूढ्यः (८ $\frac{१९}{१५}$) = Give (आभर) that (तत्) wealth (द्युम्नं) which (यत्) shall subdue (सासहत्) all (कंचित्) evil-doers (अत्रिणं), wealth (मन्युं) of miserly (दूढ्यः) people. दुर् opposed to सु. सुध्यीः = one that is liberal in giving away wealth. दुर्धीः = one who is not liberal; a stingy fellow. मन् (= to beg) + युः = wealth. द्युम्न = मन्यु = धी = wealth. सदने ? in the midst of their wealth ?

(64) मा ते गोदत्र निरराम राधस इन्द्र मा ते गृहामहि । दृळ्हा चिदर्यः प्र मृशाभ्या भर न ते दामान आदभे (८ $\frac{२१}{१६}$) = हे गोदत्र इन्द्र ते तव राधसः मा निरराम । तव राधसः मा गृहामहि । अर्यः अरेः दृळ्हा दृढानि चित् अपि धनानि प्र मृश अभि आभर । ते तव दामानः दानानि आदभे न भवन्ति न केनापि दभ्यन्ते नाश्यन्ते.

मा ते राधसः निरराम गृहांमहि गृह्येमहि = let us not keep away from thy wealth, let us not be kept away from it. The Padapātha is निः । अराम here and in 7 $\frac{56}{21}$. अर् = to go. अराणि, अराव, अराम. मा निरराम = मा निर्गमाम (सायणः). But I think रम् (= to halt, to stop short) is the root. मो षु त्वा वाघतश्चनारे अस्मान्नि रीरमन् (७ $\frac{३२}{१}$)=let not other sacrificers (वाघतः) stop or withhold (नि+रीरमन्) thee from us. इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन् (१० $\frac{१६०}{१}$) has the same sense. There is no reason why नि + रम् should not be tne root in निरराम. गावः दत्रं दानं यस्य सः = whose gifts consist of cows, who gives away cows. प्रमृश = अभ्याभर. दृळ्हा चित् = cowpens though so firmly guarded. Thy gifts (दामानः) can never be damaged (आदभे). दा (= to give) + मन् = a gift.

(65) आ निरेकमुत प्रियमिन्द्र दर्षि जनानाम् । धृषता धृष्णो स्तवमान आ भर (८ $\frac{२४}{४}$) = हे इन्द्र पञ्च जनानां निरेकम् उत अपि च प्रियम् आदर्षि आदारयसि । हे धृष्णो स्तवमानः स्तूयमानः धृषता धृषतानि आ भर.

निरेकं = नि + रेकं. रेक from रिच् = to be in excess or in large quantities. निरेकं = huge wealth. प्री = to give. प्रियं = what is given, wealth. Indra tears out, brings out, all the hidden wealth (निरेकं = प्रियं) of the 5 Āryan tribes. धृ (= to give) + स्नुः = a giver. धृ + स + तं = what is given, a gift. O donor, give us wealth.

(66) ऋदिन्द्राव आ भर येना दंसिष्ठ कृत्वने । द्विता कुत्साय शिश्नथो नि चोदय (८ ३/३ ४/५) = हे इन्द्र तत् अवः धनम् आभर । येन अवसा हे दंसिष्ठ दातृतम इन्द्र कृत्वनें धनवते कुत्साय त्वं शत्रून् द्विता अत्यन्तं शिश्नथः नाशितवान् असि तत् निचोदय देहि.

आभर = निचोदय. Give us that wealth for giving which to wealthy (कृत्वने) K. thou killedst lots of foes once for all (द्विता). दंस् (= to give) + इष्ठ = O greatest giver. कृत् (= wealth) + वन् = a donor or a wealthy person. K. became a donor because of the wealth of foes whom Indra destroyed for his sake. द्विता = once for all, permanently.

(67) उत नः पितुमा भर संरराणो अविक्षितम् । मघवन् भूरि ते वसु (८ ३/८ २). = उत अपि च हे मघवन् नः अस्मभ्यम् अविक्षितं सं धनं रराणः ददत् त्वं पितुम् आभर । यस्मात् ते तव भूरि वसु. पि (= to give) + तुः = wealth. अविक्षितं qualifies सं (= wealth).

(68) वृषा सोता सुनोतु ते वृषन्नृजीषिन्ना भर । वृषा दधन्वे वृषणं नदीष्वा तुभ्यं स्थातर्हरीणाम् (८ २/१ ३/२).

वृषा = a showerer, a giver; the thing given may be Sōma or wealth. Let the extractor extract (Sōma-juice) for thee. O giver (वृषन् = ऋजीषिन्), give us (wealth). The extractor is driving (दधन्वे) the Sōma-juice (वृषणं) into the waters (नदीषु आ) for thee (तुभ्यं), O rider (स्थातर्) of horses (हरीणां). The 2 वृषाs mean the extractor of Sóma-juice. वृषणं stands for the Sōma-juice; वृषन् for Indra. ऋजीषं = a gift. Metre requires ऋजीषिन्न आभर in place of ऋजीषिन्ना भर. नः was lost somehow.

(69) आ नः सहस्रशो भरायुतानि शतानि च । दिवो अमुष्य शासतो दिवं यय दिवावसो (८ ३/१ ४/५). दिवावसुः is like धियावसुः. दिवा = धिया = धनेन. दिवा युक्तं वसु यस्य सः = abundantly rich. शा (= to give) + स (of लेट्). शासतः = दीयमानस्य. दीयमानस्य अमुष्य अस्य महतः दिवः धनस्य नः अस्मभ्यं सहस्रशः सहस्राणि अयुतानि शतानि च आभर. शत very often follows सहस्र. Was it for metre or was शत greater in amount than सहस्र? What number did अयुत stand for? हे दिवावसो बहुधन इन्द्र दिवं धनं यय. यय = देहि (?).

(70) यस्ते रेवाँ अदाशुरिः प्रममर्ष मघत्तये । तस्य नो वेद आ भर

(८ ४५/१५) = यः रेवान् धनवान् सन् अदाशुरिः धनस्य अदाता भवति ते त्वां प्रममर्ष विस्मरति तस्य वेदः धनं मघत्तये नः अस्मभ्यम् आ भर. प्र + मृष् = to forget. दाश् + उ + रिः = a giver. मघात्तिः = मघस्य धनस्य त्तिः (?). Cf. वसुत्तये (८ ६१/७ । ९ ४४/६). मघत्तये = that we may roll in riches. मघत्तये is like सनये, सातये, अवसे etc. वेदः = धनं.

(7) भिन्द्धि विश्वा अप द्विषः परिबाधो जही मृधः । वसु स्पार्हं तदा भर (८ ४५/४०). अप + भिन्द्धि = cut down. द्विषः = मृधः = foes. परिबाधः = foes ? विश्वाः = wealthy (?). स्पार्हं = तत् = वसु.

(2) प्रभङ्गं दुर्मतीनामिन्द्र शविष्ठा भर । रयिमस्मभ्यं युज्यं चोदयन्मते ज्येष्ठं चोदयन्मते (८ ४६/१९). शविष्ठ = धनवत्तम. दुर्मतीनां = of misers or of poverty. प्र धनं भनक्ति असौ । तं प्रभङ्गं रयिं = wealth that smashes that of misers or puts an end to poverty युज्यं = (which will be our) constant companion. ज्येष्ठं = शविष्ठं = धनवत्तमं = abundant. चोदयति ददाति मतिं धनं यः = who gives wealth.

(73) नः पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमूतये (८ ६०/१८) vide 61.

(74) पौरो अश्वस्य पुरुकृद्गवामस्युत्सो देव हिरण्ययः । नकिर्हि दानं परिमर्धिषत्ते यद्यद्यामि तदा भर (८ ६१/६). पुरु धनं करोति असौ पुरुकृत् = दाता. पुराम् अयं पौरः = a smasher of forts and a capturer of the wealth lying therein. देव = धनवन् = O wealthy god. हिरण्ययः उत्सः = a rainy cloud of gold, one that showers gold. परिमर्धिषत् = has destroyed and would destroy. यत् यत् यामि याचामि.

(75) तेन स्तोतृभ्य आ भर नृभ्यो नारिभ्यो अत्तवे । सद्यो जात ऋभुष्ठिर (८ ७७/८). जात = धनवन्. ऋभु धनं स्थिरं यस्य सः = who has lasting wealth. अत्तवे = that they may enjoy. Is not नृभ्यः नारिभ्यः included in स्तोतृभ्यः ? तेन = with that wealth mentioned in the preceding Rk. सद्यः = at once; or द्यु धनम् । तेन सहितः सद्युः । हे सद्यो = O rich one.

(76) पुरोडाशं नो अन्धस इन्द्र सहस्रमा भर । शता च शूर गोनाम् (८ ७८/१). शूर = दातर्. गोनां गवां सहस्रं शतानि च आभर. अन्धसः पुरोडाशं ?

(77) आ नो भर व्यञ्जनं गामश्वमभ्यञ्जनम् । सचा मना हिरण्यया (८ ७८/२). व्यञ्जनं ? अभ्यव्यञ्जनं ? वि and अभि may mean wealth; अजनं = a gift. Cp. अङ्धि खं (108). हिरण्यया हिरण्ययेन हिरण्य-

युक्तेन मना मनेन धनेन सचा दानेन. सच् = to give. सचं = a gift. मन may be another form of मनस्. Or मना मनानि सचा सच देहि.

(78) उत नः कर्णशोभना पुरूणि धृष्णवा भर। त्वं हि शृण्विषे वसो (८ ७८/३) = उत अपि च हे धृष्णो दातर् नः अस्मभ्यं कर्णशोभनानि पुरूणि आभर। हे वसो त्वं हि एव शृण्विषे ददासि.

कृ (= to give) + णं = कर्णं = a gift. कर्णेन युक्तं शोभनं धनं येषु तानि पुरूणि धनानि. शृ = to give. Thou alone givest, O wealthy one.

(79) उप क्रमस्वा भर धृषता धृष्णो जनानाम्। अदाशूष्टरस्य वेदः (८ ८१/७). उप क्रमस्व vide 61. जनानाम् अदाशूष्टरस्य वेदः = the wealth of the most miserly of the 5 Āryan tribes. दाशुः = a giver. अदाशुः = a miser. अदाशुः + तरः = अदाशुष्टरः lengthened to अदाशूष्टरः. धृषता and धृष्णो vide 65.

(80) कया त्वं न ऊत्याभि प्र मन्दसे वृषन्। कया स्तोतृभ्य आ भर (८ ९३/१९) = हे वृषन् दातर् इन्द्र कया ऊत्या नः अस्मभ्यम् अभि प्र मन्दसे ददासि। कया। स्तोतृभ्यः आ भर. वृषन् = O donor. कया ऊत्या युक्तम् अभि प्र = wealth with what additions of wealth. अभि = प्र=wealth. कया repeated for making an effective appeal. आ भर governs a word, meaning wealth, understood. ऊतिः = a gift, wealth.

(81–82) For 8^{93}_{28-29} vide P. 178 No. 251 and 252.

(83) For 8^{93}_{30} vide P. 178 No. 253.

(84) रयिं नश्चित्रमश्विनमिन्दो विश्वायुमा भर। अथा नो वस्यसस्कृधि (९ ४/१०) = हे इन्दो नः अस्मभ्यम् अश्विनं विश्वायुं चित्रं रयिम् आभर। अथा अथ नः अस्मान् वस्यसः धनिनः कृधि कुरु.

अश्विनं = अश्वयुक्तम्. विश्वं धनम्। तेन युक्तम्. आयु धनं यस्मिन्. चित्रं = रयिं = धनम्.

(85) यत्सोम चित्रमुक्थ्यं दिव्यं पार्थिवं वसु। तन्नः पुनान आ भर (९ १९/१) = हे सोम उक्थेन धनेन युक्तम् उक्थ्यं चित्रं यत् दिवि भवं दिव्यं पृथिव्यां भवं पार्थिवं वसु तत् पुनानः ददत् त्वं नः अस्मभ्यम् आभर.

चित्रं = वसु. वच् = to beg. उच् + थं = उक्थं = what is begged, wealth. पू = to give. पुनानः = giving.

(86) **अभ्यर्ष बृहद्यशो मघवद्भ्यो ध्रुवं रयिम् । इषं स्तोतृभ्य आ भर** (९ २०/४). **अभ्यर्ष** = rush towards, give as a consequence of rushing on. **अभ्यर्ष** is transitive here and has for its objects **यशस्** and **रयिं.** **बृहत्** = large. **ध्रुवं** = permanent. **यशः = रयिं = इषं.**

(87) **आ पवमान नो भरार्यो अदाशुषो गयम् । कृधि प्रजावतीरिषः** (९ २३/३). **पवमान** = O donor. **अर्यः = अरेः = अदाशुषः** = of one who gives no wealth to the Āryans. **प्रजा = धनम् । तेन युक्ताः प्रजावतीः. गयं = प्रजाः = इषः.**

(88) **एन्दो पार्थिवं रयिं दिव्यं पवस्व धारया । द्युमन्तं शुष्ममा भर** (९ २९/६). **एन्दो = आ + इन्दो. पवस्व = देहि. द्यु = शुष्म = रयि.**

(89) **विश्वा सोम पवमान द्युम्नानीन्दवा भर । विदा सहस्रिणीरिषः** (९ ४०/४). **विश्वा = विश्वानि = विश्वं धनम् । तेन युक्तानि. द्युम्नानि=धनानि. विद = आभर. सहस्रिणीः इषः** = riches countable by thousands.

(90) **पुनान इन्दवा भर सोम द्विबर्हसं रयिम् । वृषन्निन्दो न उक्थ्यम्** (९ ४०/६). **पुनानः** = giving. **बर्हस्** ? **द्विबर्हसं** = abundant ? **वृषन्** = O donor. **उक्थ्यं** = abundant.

(91) **स नो विश्वा दिवो वसूतो पृथिव्या अधि । पुनान इन्दवा भर** (९ ५७/४). **दिवः अधि** = from heaven. **पृथिव्याः अधि. विश्वा विश्वानि धनयुक्तानि वसु वसूनि.**

(92) **पवस्व गोजिदश्वजिद्विश्वजित्सोम रण्यजित् । प्रजावद्रत्नमा भर** (९ ५९/१). **जित्** = wealth that is conquered. **गोजित्** = enriched with cows. **विश्वं धनम् । तेन युक्तं जित् यस्मिन्. रणे भवं रण्यं धनम्. प्रजा** = wealth. **गोजित्** etc. qualify **रत्नं. पवस्व** = give. **गो = अश्व = विश्व = रण्य = प्रजा = रत्न.**

(93) **इन्द्रस्य सोम राधसे शं पवस्व विचर्षणे । प्रजावद्रेत आ भर** (९ ६०/४). **इन्द्रस्य राधसे** = that we may possess Indra's wealth. **शं**= wealth. **विचर्षणे** = O possessor of the wealth of the 5 Āryan tribes. **राधस् = शं = चर्षणि = प्रजा = रेतस्** = wealth.

(94) **स नः पुनान आ भर रयिं वीरवतीमिषम् । ईशानः सोम विश्वतः** (९ ६१/६). **रयि = वीर = इष्** = wealth. **विश्वतः विश्वस्य धनस्य ईशानः** = ruling over, being a master of, wealth.

(95) महो नो राय आ भर पवमान जही मृधः । रास्वेन्दो वीरवद्यशः (९६१). महः रायः = महतः रायः. रास्व = देहि. रायः = वीर = यशस्..

(96) आ पवस्व हिरण्यवदश्वावत्सोम वीरवत् । वाजं गोमन्तमा भर (९६३). हिरण्य, अश्व, गो all represent wealth. हिरण्यवत् etc. qualify a neuter word for wealth, understood. वीर = वाज.

(97) उतो सहस्रमर्णसं वाचं सोम मखस्युवम् । पुनान इन्दवा भर (९६४). सहस् (= wealth) + र्ं = abundant. अर्णसं = wealth. वच् = to beg. वाक् = what is begged. मखस् = wealth. यु = wealth. मखसा युक्तं यु यस्यां तां वाचं धनम्.

(98) आ नः सोम सहो जुवो रूपं न वर्चसे भर । सुष्वाणो देववीतये (९६५). देववीतये सुष्वाणः = being extracted for offerings to the gods. Or देवं धनम् । तस्य वीतये दानाय. देववीतये = वर्चसे = that, we may possess wealth. सहः = wealth that is oonquered. जूः जुवौ जुवः etc. जुवः = riches that are sent. रूपं = shining gold. न= at once.

(99) परि हि ष्मा पुरुहूतो जनानां विश्वासरद्भोजना पूयमानः । अथा भर श्येनभृत प्रयांसि रयिं तुञ्जानो अभि वाजमर्ष (९८७) = पूयमानः पुरुहूतः सोमः जनानां विश्वा विश्वानि भोजना भोजनानि परि असरत् । अथ हे श्येनभृत सोम प्रयांसि आभर । तुञ्जानः रयिं वाजम् अभि अर्ष.

पुरूणि धनानि । तैः सहितानि हूतानि धनानि यस्य सः. This is an epithet of Indra, here transferred to Sōma. परि = through (the strainer). Sōma moves (असरत्) after passing through the strainer towards the abundant wealth of the 5 Āryan tribes. Indra conquered these tribes and seized their wealth. Sōma was fetched from heaven by a hawk (श्येनभृत). प्री = to give. प्रयस् = what is given, wealth or an offering. तुञ्ज् = to give. अभि + अर्ष transitive. वाजम् अभ्यर्ष = give wealth.

(100) पुनान इन्दवा भर सोम द्विबर्हसं रयिम् । त्वं वसूनि पुष्यसि विश्वानि दाशुषो गृहे (९१००). For द्विबर्हसं vide 90. विश्वानि = वसूनि. पुष्यसि = increasest.

(101) य ओजिष्ठस्तमा भर पवमान श्रवाय्यम् । यः पञ्च चर्षणीरभि रयिं येन वनामहे (९१०१) = यः रयिः ओजिष्ठः धनवत्तमः श्रवाय्यः धनपूर्णः यः

पञ्च चर्षणीः जनान् अभिभवेत् येन च वयं (पञ्च जनान्) वनामहै अतिशयिष्यामः तं रयिम् आभर.

ओजस् = श्रवस् = रयि. श्रवाय्य is formed like दक्षाय्य and वाय्य. Which wealth (यः) can overcome the 5 Āryan tribes or which is had after their subjugation and by which we shall domineer over them (वनामहै).

(102) प्र धन्वा सोम जागृविरिन्द्रायेन्दो परि स्रव। द्युमन्तं शुष्ममा भर स्वर्विदम् (९.१०६.४). प्र धन्व = rush fast. गृ = to give. जागृविः = a giver. Flow (स्रव) through (परि) the strainer. For द्युमन्तं शुष्मं vide 88. स्वर् धनम्। तेन युक्तं विद् धनं यस्मिन् तं = abundant. प्र may mean wealth. Rush towards wealth.

(103) यमग्ने मन्यसे रयिं सहसावन्नमर्त्य। तमा नो वाजसातये० यज्ञेषु चित्रमा भर (१०.२१.७). सहं धनम्। तत् साति ददाति असौ सहसाः. वन् is a superfluous affix as in सोमपावन् when सोमपाः is sufficient. Or सहसा धनेन युक्त. मन् = to consider precious. वाजसातये=that we may prosper. यज्ञेषु = धनेषु = to add to our riches. चित्रं = धनयुक्तम्.

(104) किमङ्ग त्वा मघवन् भोजमाहुः शिशीहि मा शिशयं त्वा शृणोमि। अप्नस्वती मम धीरस्तु शक्र वसुविदं भगमिन्द्रा भरा नः (१०.४२.३) = Why (किं) in the name of all (अङ्ग) do they call thee a donor (भोजं)? Endow (शिशीहि) me. I have heard thee called a donor (शिशयं). Let me have wealth (धीः) packed with wealth (अप्नस्वती). Give unto me wealth that contains wealth. भुज् = wealth. भोजः = a wealthy donor. शी or शा = to give. शिशी + अः = शिशयः = a donor. मघ = भुज् = अप्नस् = धी = वसु = विद् = भग = wealth. शक् (= to give) + रः = a giver. अङ्ग = indeed! वसु धनम्। तेन युक्तं विद् यस्मिन् तम्.

(105) अभीहि मन्यो तवसस्तवीयान् तपसा युजा वि जहि शत्रून्। अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा च विश्वा वसून्या भरा त्वं नः (१०.८३.३). अभि + इहि = come to us. मन् (= to give) + युः = a giver. तवस् (from तु = to increase) = rich. तवसः तवीयान् = richer than the richest. तपसा युजा = with a burning missile for a companion or assistant. अमित्र = वृत्र = दस्यु = an enemy. विश्वानि = वसूनि.

(106) त्वं पुरूण्या भरा स्वश्व्या येभिर्मंसै निवचनानि शंसन्। सुगेभि-

विश्वा दुरिता तरेम विदा षु ण उर्विया गाधमद्य (१०$^{१११}_{१०}$). पुरूणि = सु = riches. अश्व्यानि = अश्वयुक्तानि = धनयुक्तानि; अश्व represents wealth. येभिः = यैः धनैः. शंसन् = giving. नियचनानि मंसे = I may offer (मन् = to give) gifts (नियचनानि). मंसे नियचनानि शंसन् is difficult. सुगेभिः = सुगैः = सुलभैः (धनैः) दुरितानि = illfare, poverty. विश्वा दुरिता = all manner of adversity. सु = welfare, wealth. गाधं shallow as opposed to deep. Give (विद्) unto us (नः) welfare or happiness on a wide scale (उर्विया), गाध shows freedom from bottomless poverty. Let us have a long stretch of level road i.e. lasting happiness.

(107) सुष्वाणास इन्द्र स्तुमसि त्वा ससवांसश्च तुविनृम्ण वाजम्। आ नो भर सुवितं यस्य चाकन् त्मना तना सनुयाम त्वोताः (१०$^{१४८}_{१}$). सुष्वाणासः = सुष्वाणाः = extracting Soma-juice. स्तुमसि = स्तुमः. वाजं ससवांसः = enjoying wealth. तुविनृम्ण = बहुधन. सुवितं = welfare, wealth. यस्य सुवितस्य. चाकन्? कन् = to enjoy, to possess? त्मना = तना = धनेन. त्वोताः = helped with wealth by thee. त्मना तना सनुयाम = we shall be blessed with riches. नृम्ण = वाज = त्मन् = तन् = wealth.

(108) आग्ने स्थूरं रयिं भर पृथुं गोमन्तमश्विनम्। अङ्ग्धि खं वर्तया पणिम् (१०$^{१५६}_{३}$). आग्ने = आ + अग्ने. स्थूरं = huge. पृथुं = extensive. अञ्ज् (= to give) + धि. खं = a mine of wealth, wealth. वर्तया = drive away the miser (पणिं).

(109) प्र ससाहिषे पुरुहूत शत्रून् ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् (१०$^{१८०}_{१}$). सह् = to overcome; ससाह् by reduplication. प्र = by force. ज्येष्ठः ते शुष्मः = thy wealth is the largest of all. इह रातिः अस्तु = let the gift of it be here i. e. to us. दक्षिणेन = with the right hand. रेवतीनां सिन्धूनां = of wealth-laden rivers; सिन्धु represents extensive wealth. पति = a master and a donor.

(110) संसमिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ। इळस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर (१०$^{१९१}_{१}$). सं + सं + इत् + युवसे = thou givest wealth and wealth alone (and no poverty). सं = wealth. यु = to give. वृषन् = O giver. अर्यः अरेः विश्वानि धनानि आ (भर). इळः पृथिव्याः पदे वेद्याम्.

आभरद्वसुः

(111) सा नो अद्याभरद्वसुर्व्युच्छा दुहितर्दिवः (५७९१) = हे दिवः दुहितर सा त्वं नः अस्मभ्यम् आभरद्वसुः व्युच्छ. आभरति वसु या सा आभरद्वसुः.

Note on आभर.

Objects governed by it.

(1) (अभि) अञ्जनं 77; (2) (वि) अञ्जनं 77; (3) अवस् 66; (4) अश्वं 77; (5) इषं 3,24-33,81,86, 94; इषः 31; (6) ऊर्जं 81; (7) ओजसः 47, 51, 83; (8) केतं 33; (9) क्रतुः 40; क्रतुं 58; (10) क्षितीः 31; (11) गयं 56,87; (12) गां 77; गोनां सहस्रं शता 76; गोमन्तं व्रजं 96; (13) चित्रं 10; चित्रं a noun or an adjective in 60, 84 and 85; (14) जुवः 98; (15) ज्यायः 57; (16) तुजं 18; (17) द्विवः 69; (18) दृळ्हा 64; (19) द्युक्षं 44; (20) द्युम्नं 30,44,52, 63; द्युम्नानि 89; (21) नृम्णं 42; (22) नेदिष्ठं 11; (23) पश्वः 20; (24) पितुं 67; (25) पुरूणि 78,106; (26) पौंस्या 52; (27) प्र 13 35; प्र (यान्धि) 17; (28) ब्रह्म 46; (29) भगं 16,104; (30) भद्रंभद्रं 81; (31) भूरि 20, 22; (32) मदः 48; (33) मना 47; (34) मन्युं 63; (35) यत् यत् यामि तत् 74; (36) रत्नं 92; (37) रयिं 2,3,7,12, 18, 36, 38, 39, 45, 54, 62, 72, 93, 94, 100, 103, 108; (38) राधः 43, 60; राधांसि 53; (39) रायः 11 95; (40) रूपं 98; (41) रेतस् 93; (42) वसु 85,91; वसूनि 14, 105, 110; (43) वाचं 97; (44) वाजं 6, 61, 73, 96, 107; (45) वार्यं 37; (46) वीरं 45, 83; (47) वेदस 9, 19,70,79; (48) शवस् 47; (49) शुष्मं 49,88, 102; (50) श्रवस् 51; (51) सत्रा 52; (52) संभरणं वसूनां 55; (53) सहस् 98; (54) सु 41, सु (क्षितीः) 31, सु (चेतुना) 11, सु (वीरं रयिं) 45; (55) सुवितं 107, सुवितानि 82; (56) स्तुतः 36.

This list contains 56 things that are asked for by devotees. Of these इष्, ऊर्ज्, रत्न, रयि, राधस्, रायः or रै, वसु and वाज mean wealth beyond any doubt. गो, अश्व and पशु are specific forms of wealth.

(1-2) अभ्यञ्जनं and व्यञ्जनं occur in company with गां and अश्वं (77). Are they specific forms of wealth like the other two? अञ्जि comes from अञ्ज्=to deck oneself with. अञ्जन therefore may mean an ornament. All the 4 words however seem to represent

or mean wealth. Cows, horses, ornaments etc ultimately resolve them selves into wealth The devotee asks for wealth in every possible form. The root in अङ्घ्रि (108) is अङ्घ् = to give. अङ्घनं = a gift, wealth. व्यञ्जनं and अभ्यञ्जनं may be specific forms of wealth.

(3) अवस् is qualified by तत् (66). It cannot mean protection. तत् अवः = that wealth, such huge wealth. नू श्रुतं म आ गतमवोभिर्वाजिनीवसू (५); here the As'wins who possess immense wealth are requested to come down with it (अवोभिः). विद्मा हि त्वा तुविकूर्मिं तुविदेष्णं तुवीमघम् । तुविमात्रमवोभिः (८); all the four adjectives mean 'possessed of abundant wealth'; Indra is known for his immense wealth on account of the gifts (अवोभिः) of it made by him to his devotees.

(5) इष् = अन्नं according to the Nighantu (२); Sāyaṇa adopts that sense and European scholars too; the latter render it by nourishment. But the composers of Ṛks wanted wealth which would give them any amount of food and nourishment. In 3 and 94 we have रयिं वीरवतीमिषं.

(6) ऊर्जं = अन्नं (निघ० २). What has been said about इष् should suffice for ऊर्ज् also.

(7) उज् seems to be the root in उग्र and ओजस्. उग्र in modern Sk. means terrible and ओजस् splendour and strength. But ओजस् as an object of आभर means wealth. In 62 Indra is asked to give all the wealth that belongs to the 5 Āryan tribes. The words for wealth there are ओजस्, नृम्ण and द्युम्न. ओजस्, नृम्ण and शतक्रतो occur in 82. पाकस्थामानं भोजं दातारमब्रवम् (८); a recipient of gifts from P. calls him a donor because he is ओजोदाः. आत्मा, पितुः, तनूः, वासः and अभ्यञ्जन in that Ṛk seem to denote different kinds of gifts, as there is a quartete of horses too (तुरीयं रोहितस्य). Anyhow ओजस् must mean wealth. Just as शक्र is शक् + र, so उग्र is उज् + र. I have not come upon any verbal form of उज्. उग्रं (47) = full of wealth.

(8) कित् and चित् = to give. कित + अ = केत = a gift. चित् +

उन = चेतुन = a gift. चिकित्वान् is a giver and not a knower. चेकिते (4)= is given.

(9) I have treated क्रतु already at length.

(10) क्षि = to rule. क्षितिः = what is ruled over. क्षिति a name of the 5 Āryan tribes and then the wealth taken from them.

(11) 56 and 57 are sufficient to prove that गय means wealth.

(13) चित् (= to give) + रं = चित्रं = a gift, wealth. चित्र meaning variegated is modern. (चित् = to give) occurs frequently in ṚV.

(14) जुवः in ṚV. 1 $\frac{134}{1}$ and 1 $\frac{140}{4}$ means swift horses. वसू-जुवं (8 $\frac{99}{8}$) is used of Indra and means 'who sends or gives wealth'. So जुवः = riches given or sent.

(15) ज्यायः = greater (wealth).

(16) तुजं occurs in 18 only. स शक्र शिक्ष पुरुहूत नो धिया तुजे राये (८ $\frac{४}{१५}$); here तुजे = राये. तुज् = wealth.

(17) द्यु means wealth. द्यौः दिवौ दिवः दिवं etc. is its declension. दिवावसुः = one possessed of abundant wealth. दिवः is pl. of द्यु.

(18) दृळ्हा = दृळ्हानि = दृढानि. It qualifies a neuter noun like यूथानि. It is often used as a noun as here.

(19–20) द्युम्न, नृम्ण and सुम्न are compounds. द्यु = नृ = सु = wealth. म्न may be a noun from म्ना of which the only form is मम्नाते (७ $\frac{३१}{७}$). म्ना = to grant. म्नं = a gift. द्युक्षं = द्यु + क्षं. क्षं = wealth. We find it in तुविक्षं (८ $\frac{१७}{१}$$\frac{१७}{१}$).

(21) We find नेदीयस् and नेदिष्ठ in ṚV. What is the positive of these ? Can it be निद् ? निदः occurs 16 times in ṚV and means 'from the slanderer , except perhaps in सरस्वती निदस्पातु (६ $\frac{६}{१}$$\frac{१}{१}$) and निदश्चिकीषते (१ $\frac{२४}{४}$ । ८ $\frac{७८}{६}$) where it may mean riches.

(23) पश्वः (-0) means wealth and not cattle.

(24) रण्वः संदृष्टौ पितुमान् इव क्षयः (१ $\frac{१४४}{७}$) = Agni is charming to look at like a rich treasure. पितुः = wealth. अग्नेश्चित्० पितुकृत्त-

रेभ्यः (१०९६); Agni is a given of wealth (पितुकृत्); but the crushing stones are greater givers. पि = तुः = पितुः. पि + त् = पित् = wealth. अपिन्वतम् अपितः (७६३); here अ+पितः = devoid of wealth.

(25) पुरु at first an adjective is treated as a noun in 78 and 106. पुरु = wealth.

(26) पुंसः इदं पौंस्यं = an act of a hero; wealth acquired by a hero. इन्द्रे भुजं शशमानास आशत सूरो दृशीके वृषणश्च पौंस्ये (१०९७)= Sacrificers received (आशत) a share in Indra i. e. in Sun-bright gold (सूरः दृशीके), in the gifts (पौंस्ये) of the donor. आ नो देव शवसा याहि शुष्मिन् भवा वृध इन्द्र रायो अस्य । महे नृम्णाय नृपते सुवज्र महि क्षत्राय पौंस्याय शूर (७३०); here शवस् , शुष्म, रै, नृम्ण, क्षत्र and पौंस्य mean wealth. तं सध्रीचीरूतयो वृष्ण्यानि पौंस्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम् (६३६); ऊतयः = वृष्ण्यानि = पौंस्यानि = नियुतः = riches. सश्चुः = wait on.

(27) प्रतद्वसू (८१३) is equal to प्राप्तवसू according to Yāska and Sāyaṇa; but the compound is really प्र + तत् + वसु; all the 3 component parts mean wealth. प्र=तत्=वसु. प्र=wealth in 13 and 35. यम्=to give. प्र यन्धि (17) = give wealth.

(28) What else can ब्रह्म mean in 46 than wealth? सुब्रह्माणं० अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः (१०३७); here सुब्रह्माणं like चित्रं qualifies रयिं and means abundant (सु धनम् । तेन युक्तं ब्रह्म धनं यस्मिन् तं). कृतब्रह्मेन्द्रः (६२०); here Indra grants (कृत) wealth (ब्रह्म); कृतं ब्रह्म धनं येन स कृतब्रह्मा ; or कृतं धनम् । तेन युक्तं ब्रह्म धनं यस्य सः = who possesses abundant wealth. ब्रह्म च नो वसो सच (१४०) = give us wealth (ब्रह्म), O rich Indra.

(30) उपो भद्रेभिरा गहि (१४९); भद्रेभिः = धनैः.

(31) भूरि an adjective is treated as a noun and means large wealth.

(32) शुष्मिन्तमो हि ते मदो द्युम्निन्तम उत क्रतुः (१२७) ; here शुष्मिन्तमः = द्युम्निन्तमः ; मदः = क्रतुः = wealth. आ नस्ते गन्तु मत्सरो वृषा मदो वरेण्यः । सहावान् इन्द्र सानसिः (१३१) = हे इन्द्र ते तव मदः आ गन्तु आगच्छतु नः अस्मान् प्रति; here मद is wealth; originally intoxication or vigour due to Sōma; then wealth which is the result of vigour.

(33) मना occurs only once; but there is मनावसू in देवावश्विनाद्या दिवो मनावसू (५ ७४/१); मनावसू = धनवन्तौ. मनायते भद्रं मनः कृणुष्व वृत्रतूर्ये (२ २६/२) = give wealth (भद्रं = मनः) to him who desires wealth (मनायतः).

(34) देवासो हि ष्मा मनवे समन्यवो विश्वे साकं सरातयः (८ २७/१४) = All the gods gave Manu wealth; समन्यवः = सरातयः; मन्युः=रातिः= a gift. स मन्युं मर्त्येषु चिकेत (७ ६१/२)= he gives wealth to the poor.

(40) आ नामभिर्मरुतो वक्षि विश्वाना रूपेभिर्जातवेदः (५ ४३/१०)=हे जातवेदः अग्ने विश्वान् मरुतः नामभिः रूपेभिः आ वक्षि आवह; रूपेभिः=नामभिः = धनैः (युक्तान्). In 1 108/5 वीर्याणि, रूपाणि, वृष्ण्यानि and सख्यानि mean riches.

(41) ता ईं वर्धन्ति मह्यस्य पौंस्यं नि मातरा नयति रेतसे भुजे (१ १५५/३) = Those (waters) feed him; great is his wealth (पौंस्यं); he takes the two mothers (heaven and earth) to riches (रेतसे=भुजे).

(43) विश्वस्य वाचमविदन्मनायोः (१ ९२/२) = The dawn gives (अविदत्) wealth (वाचं) to all (विश्वस्य) desirous of wealth (मनायोः). For मनायोः vide 33. अप्नस्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं (१ ११२/२४); अप्नस्वतीं वाचं = abundant wealth; कृतं = give.

(46) दिन्वतं गा जिन्वतमर्वतो नो वर्धयतमश्विना वीरमस्मे (१ ११२/८). गाः = अर्वतः = वीरं = wealth. वीरेषु वीराँ उपपृङ्धि नस्त्वं (२ ३४/१५)= Put (उपपृङ्धि) riches into our riches. एषु द्यावापृथिवी धातं महदस्मे वीरेषु विश्वचर्षणि श्रवः (१० ९३/१०) = हे द्यावापृथिव्यौ अस्मे अस्माकम् एषु वीरेषु महत् विश्वचर्षणि श्रवः आधातम् = add great wealth to our wealth. This is a good instance of श्रवस् too.

(47) वेदस् from विद् =to give. जातं धनम्। तेन युक्तं वेदः धनं यस्य सः जातवेदाः. The 4 Rks. are sufficient for this sense of वेदस्.

(48) शवस् and शूर from शू = to grow. What grows may be wealth as well as strength. ऋभुर्ऋभुभिरभि वः स्याम विभ्वो विभुभिः शवसा शवांसि। वाजो अस्माँ अवतु वाजसाताविन्द्रेण युजा तरुषेय वृत्रम् (७ ४८/२) = हे ऋभवः वः युष्माकं युष्माभिः दत्तैः ऋभुभिः विभुभिः शवसा ऋभुः ऋभुमन्तः विभ्वः विभुमन्तः सन्तः इतरेषां शवांसि अभि स्याम। वाजसातौ संग्रामे वाजः अस्मान् अवतु धनिनः करोतु। इन्द्रेण धनेन युजा सहायभूतेन वयं वृत्रं दारिद्र्यं तरुषेम नाशयिष्यामः नह्यङ्ग नृतो त्वदन्यं विन्दामि राधसे।

राये द्युम्नाय शवसे च गिर्वणः (८ ३४/६२); here **राधसे = राये = द्युम्नाय=शवसे = धनाय.**

(49) **द्युमन्तं शुष्मं मघवत् सु धत्तन** (१ ६४/१४); **द्यु, शुष्म, मघ** and **सु** mean wealth.

(50) **श्रवस्** never means glory or fame. **सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्धेह्यक्षितम्** (१ ९/७); here **श्रवः** must mean wealth. **श्रु** = to give. **श्रुत् = श्रवस्** = a gift, wealth.

(51) **सत्रासहं** is like **द्युम्नसहं, विभ्वासहं, पृतनाषहं, यज्ञसहं** etc. that is, **सत्रा** must be a noun like **द्युम्न** etc. **सद् + रं = सत्रं** = wealth. **सत्राचीं रातिं** (७ २६/१८); **सत्रा सत्रेण धनेन अञ्चति प्रकाशते असौ रातिः** = a gift that shines with wealth i. e. gold. , **बट् सूर्य श्रवसा महाँ असि सत्रा देव महाँ असि** (८ १०१/१२); **सत्रा = श्रवसा = धनेन** But **सत्रा** may have the sense of **बट्** (= verily). **अनु प्र येजे जन ओजो अस्य सत्रा दधिरे अनु वीर्याय** (६ ३६/२) = **जनः अस्य अस्मै इन्द्राय ओजः अनु प्र येजे । देवाः वीर्याय तस्मै सत्रा सत्राणि धनानि.अनु दधिरे.** I am not, however, able to quote an unequivocal instance of **सत्र** meaning wealth when not compounded. Compounds like **सत्राच्, सत्रासहं, सत्राजित्** seem to fix that sense of **सत्र** viz. wealth.

(53) **त्वं सत्यो वसवानः सहोदाः** (१ १७४/१); **सत्यः = वसवानः = सहोदाः. सत् = वसु = सहस्** = wealth. **अप्रक्षितं वसु बिभर्षि हस्तयोरषाळ्हं सहस्तन्वि श्रुतो दधे** (१ ५५/८) = Indra, thou hast undiminishing (**अप्रक्षितं**) wealth in thy hands; Indra carries in his person unassailable (**अषाळ्हं**) wealth (**सहः = श्रुतः** = riches). **अषाळ्हं = अप्रक्षितं. सहः = श्रुतः = वसु.**

(54) **सु** in **सुदाः, सुम्न** and **सुख** means wealth. **सु धनं ददाति असौ सुदाः. सु धनम् । तेन युक्तं म्नं धनं सुम्नम्. सु धनम् । तेन युक्तं खं धनं यस्मिन् स सुखः (रथः). अस्मान् सु जिग्युषस्कृतम्** (१ १७/७); here **सु** is the object of **जिग्युषः**; Cf. **विश्वा धनानि जिग्युषः** (८ १४/६); **धनानि** is the object of **जिग्युषः. सु=धनानि.**

(55) **सुवित** (= **सु+इत**) is opposed to **दुरित. दुरितं** = ill-gone, adversity. **सुवितं** = welfare, prosperity. **स नो नेषत्० अग्निर्वामं सुवितं वस्यो अच्छ** (१ ४१/१२); **वामं=सुवितं=वस्यः**=to wealth.

(56) स्तुतश्चिदग्ने शृण्विषे गृणानः (७६)=हे अग्ने गृणानः दाता त्वं स्तुतः चित् धनानि शृण्विषे ददासि. चित् = wealth. स्तुतः may mean याच्यमानः or धनपूर्णः. त्वं तू न इन्द्र तं रयिं दा ओजिष्ठया दक्षिणयेव रातिम्। स्तुतश्च यास्ते चकनन्त वायोः स्तनं न मध्वः पीपयन्त वाजैः (१¹⁶⁄₄¹); here याः ते तव स्तुतः वाजैः पीपयन्त वृद्धाः भवन्ति. स्तुतः = gifts. स्तुतश्च० वामनु रातिमग्मन् (६⁶⁄₈³) = riches fill your gift. स्तुतः = gifts. In these two Ṛks. स्तुतः may mean स्तुतयः. स्तुतः meaning riches is doubtful.

Abundance

Devotees are not content with small amounts. मा दभ्रं says one (22). Why shouldst thou stint me? Thou hast a lot (22). Thou hast filled heaven and earth with it (उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा 2C। येनेमे उभे० प्राः 51). Therefore give me wealth that lies in heaven and earth (85। 88। 91). बृहत् (86), स्थूरं पृथुं (108), गोमन्तमश्विनं (1c8), गोजित् etc. (92), प्रजावत् (93), वीरवत् (95), वीरवतीं (94), हिरण्यवत् (96), अप्नस्वती (104), वसूविदं (104), मखस्युवं (97), such adjectives characterise wealth. Why enter into details? Give me all that is lying about me (अस्य रायः 50। इमं यज्ञं 23। अमुष्य 69), in short, all (अस्य कस्य चित् 42। विश्वा वसूनि 110). It should be wealth that never decreases (अविक्षितं 67। अजरः 50). It should constantly grow (शुशुवांसं 48। 49), so as to be countable in thousands (सहस्रिणीः 89। सहस्रशः आयुतानि शतानि च (69). It should last for ever (दीर्घश्रुत्तमं 60) and prevent even a remote approach of poverty (दूरेअमित्रं 59। प्रभङ्गं दुर्मतीनां 72). It should be a cloud that rains down gold (उत्सो हिरण्ययः 74). In these and other ways is abundance expressed. Sometimes two or more words are used for this purpose as रयिं वीरवतीम् इषं (3); धाम नाम इन्द्रियं ज्योतिः (5); सु चेतुना महो रायः० सु वीर्यं (11), शवः, ओजः, द्युम्ना, वृष्ण्या (47); शवस् again is शविष्ठं and ओजस् ओजिष्ठं and उग्रं. 52 has 5 words for wealth and 77 has 6.

Whose wealth?

The devotee wants Indra to kill enemies and give him their wealth. हत्वी तेषामा भरा नो वसूनि (14); शत्रूयतामा भरा भोजनानि

(23); वि त्वाहतस्य भोजनं भजेमहि (56); जहि रक्षांसि (45); जहि मृधः (70 । 95); नि दुर्गं श्नथिहि अमित्रान् (55); तपसा युधा वि जहि शत्रून् (105); भिन्द्धि विश्वा अभियुजः (70); यावय द्वेषः (59); वर्तया पर्णि (108); प्र ससाहिषे शत्रून् (109); अर्यः (64 । 110); अर्यः अदाशुषः (87); अदाशूष्टरस्य (79); रेवान् अदाशुरिः (70); अभी पतः (57); अभि ये नो मर्तासो अमन्ति (55); आरे तं शंसं कृणुहि निनित्सोः (55). But who are these enemies ? अर्यः जनानां (61); अर्यः अदाशुषो जनानां (9), जनस्य दूढ्यः (63); जनानां (65 । 79 । 99); विश्वाः चर्षणीरभि (38 । 101); चर्षणीसहं (40); (चर्षणीः) सहन्तं (38); पञ्च क्षितीनां (41); पृतनाषहं (39 । 183); पृतनाषाळ्ह (48). The enemies are the 5 Āryan tribes to whom Indra was a foreigner. जन is not man in general. Indra is called जनंभक्षः जनंसहः (२ २१/३) and जनयोपनः (१० ६६/६), कृष्टिहा (९ ७१/२), and चर्षणीसहं (८ २१/१०). In स जनास इन्द्रः (२ । १२) it is not men in general but the 5 hostile tribes that are addressed. Indra is called विचर्षणिः and विश्वचर्षणिः because he conquered those tribes and dispossessed them of their wealth. In 19 we have प्रमगन्द and नैचाशाख; was it a king or was it the common name for all the tribes? The Rk. tells us that these bulls made no offerings of fresh or warm milk. It was the desire of Indra's followers to conquer them (जिगीवांसः 48) and subdue them (रन्धय 19). तवेदिदमभितः चेकिते वसु (4) says a devotee to Indra. What claim have these tribes to the wealth that has been given them by thee ? Seize it and give it to us. Such are conquerors ! विश्वा द्युम्ना वृष्ण्या मानुषाणामस्मभ्यं दाः (47); who are these मानुष ? Are they the 5 hostile tribes ? Were they the only descendants of Manus ? Were not the followers of Indra मानुष ?

Why is wealth desired ?

देववीतये 68; मघत्तये 70; राये 26, 84; वाजसातये 103; श्रवसे 5; स क्षेपयत् स पोषयत् भुवत् वाजस्य सातये 31; येन तोकं च तनयं च धामहि 10; तना त्मना सनुयाम 107; नो वस्यसः कृधि 84.

All these expressions show a desire for lasting wealth. अस्यै भुजे (11) = that we may have so much (i. e. abundant) wealth. Why, we desire Indra's wealth (इन्द्रस्य राधसे 93). Wealth is desired

(1) भुनजामहै 60; मादयध्यै 40; अवसे 40; ऊतये 2, 61, 73; अस्तवे 75; वृधे 34, 36, 37; वस्यसः कृधी नः 59; जीवा ज्योतिरशीमहि 58 = that one may live in prosperity and happiness;

(2) सुगेभिर्विश्वा दुरिता तरेम (106) = that we may for ever be beyond all adversity;

(3) येन वंसाम पृतनासु शत्रून् उत जामीन् अजामीन् (49) = that we may hit hard enemies both related and unrelated.

Epithets

Epithets whether occurring singly or in plurality in the Ṛks. under आभर are significant. Some of them are easy and require no explanation.' अन्तिवामा (59), आभरद्वसुः (111), ईशानः (53 I 94), गोदत्र (64), दाता वाजस्य गोमतः (39), द्युमत्तम (4), पतिः सिन्धूनां रेवतीनां (109), पुरूवसुः (57), भोजं (104), मघवन् (19, 57, 61, 67), मघोनि (59), वसो (78), वसुपते वसूनां (16), वसुपतिं वसूनां (17), विदद्वसो (43) are self-explained. द्यु and वसु mean wealth. वसुः is one possessed of wealth. The following can be satisfactorily explained.

(1) अभिभूते (4, 46); भूति means wealth as in प्रजां पुष्टिं भूतिमस्मासु धत्तं (८⅟). (शत्रूणां) भूतिम् अभि (भवति) असौ अभिभूतिः = one that conquers the wealth of foes.

(2) अमर्त्य (103); the word is the opposite of मर्त्य which means (1) a poor beggar, (2) a miser who does not give, (3) one that hates and injures. अमर्त्य is one who is not a poor beggar but one that rolls in wealth, one who hates not and injures not, one that gives. यदग्ने मर्त्यस्त्वं स्यामहं मित्रमहो अमर्त्यः । सहसः सूनवाहुत (८¹⁹/₂₅) ॥ न त्वा रासीयाभिशस्तये वसो० न मे स्तोतामतीवा दुर्हितः (८¹⁹/₂₆) = If thou wert a poor beggar or penniless (मर्त्यः) and I rolled in wealth (अमर्त्यः), O rich (मित्रमहः = सहसः सूनो = आहुत= वसो) Agni, I would not deliver thee unto hateful poverty (अभिशस्तये); my devotee or suppliant (स्तोता) would never be in the grip of pennilessness (अमतीवा); never would he be placed in misery (दुर्हितः).

If thou west mortal, Agni, and I the immortal one,

Thou son of strength, like Mitra to whom we sacrifice,
Thee would I not expose to curse, good God !
My worshipper should not suffer poverty, neglect or harm.

(Winternitz, History of Indian Literature Vol I, P. 80).

This rendering misses the point. Words like **मर्त्यः**, **अमर्त्यः**, **मित्रमहः**, **सहसः**, **वसो**, are given wrong senses.

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्वा अवाथ (७ ४०/२) = That man, though altogether penniless (**मर्त्यं**), whom (**यं**) you, O Maruts, riders of red horses, reward, even he becomes wealthy (**शुष्मी**) and liberal (**उग्रः**). **यः सोम सख्ये तव रारणत् देव मर्त्यः। तं दक्षः सचते कविः** (१ ९१/१४) =Abundant (**कविः**) wealth (**दक्षः**) accompanies that poor man (**मर्त्यः**) who, O rich (**देव**) Sōma, takes delight (**रारणत्**) in thy friendship (**सख्ये**). **अरावा चन मर्त्यः** (८ २८/४), **अररुषः o मर्त्यस्य** (१ १८/३), **अदेवः** (८ ७०/७). **अयज्युं** (१ १३१/४), **दुःशंसं o दुर्विद्वांसं** (७ ९४/१२); all these convey the idea that misers would never help; on the contrary they would injure (**धूर्तिः प्रणङ् मर्त्यस्य** १ १८/३).

(3) **अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा** (105); Indra kills foes (**अमित्र = वृत्र = दस्यु**) not for the pleasure of killing but for their wealth. This explains **वृत्रहा** (20) and **वृत्रहन्** (42).

(4) **इन्द्र** (4, 43, 72, 109); **इन्द् + रः** = a giver. **इन्द्** must be the root in **इन्द्र** and **इन्दु**; but in Ṛv we find no verbal or derivative form of this root.

(5) **उग्र** (11). Vide P. 253 No. 7.

(6) **ऋजीषिन्** (98); Yāska says (Nir. V. 12):— **ऋजीष** is the sediment of Sōma after the juice has been extracted ; Indra is called **ऋजीषी** because the sediment is given to his horses. That is a strange explanation. The Maruts are **ऋजीषिणः** (१ ६४/१); the above interpretation would not hold good here. **महावीरं तुविबाधम् ऋजीषं** (१ ३२/३); these 3 adjectives qualify Indra; in what sense is he **ऋजीष** ? **उत त्यं वीरं धनसामृजीषिणं दूरे चित्सन्तमवसे हवामहे** (८ ६६/४); here **वीरं = ऋजीषिणं** = possessed of wealth ; **धनसां = धनस्य दातारम्.** **ऋजीषिन्** is found in company with **मघवन्**, **वृषन्** etc. **ऋजीष** therefore must mean wealth.

(7) ऋभुष्ठिर (75) = ऋभु + स्थिर. ऋभु = wealth. एवा ह्यासि वीरयुरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः (८१२३); Indra is a giver of wealth (वीरयुः = शूरः = स्थिरः). ऋभुणः धनस्य स्थिरः दाता ऋभुष्ठिरः.

(8) चित्र (43, 51, 54); चित् (= to give) + रः = a giver.

(9) चोदयन्मते (72). चोदयति मतिम् असौ चोदयन्मतिः = one that gives (चोदयति) wealth (मतिं).

(10) जात (75) means both strength and wealth. जातेन धनेन युक्तं वेदः धनं यस्य स जातवेदाः. जातवेदः (45, 46). जात in ऋतजात, तुविजात, पुरुजात, सुजात means wealth. Ushas is addressed as सुजाते (११२३३); here the context clearly shows that जात means wealth. For वेदस् vide p. 256 No. 47.

(11) जुष्टः (23); जुष् = to give. जुष्टं = what is given, a gift. जुष्टं विद्यते अस्य स जुष्टः = one making gifts. त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः (५१४३). सप्रथाः = जुष्टः = वरेण्यः = having wealth. होता = a giver. जुष्ट = having and giving wealth. जुष्टतमासो नृतमासः (१८७१); the Maruts are the richest and the greatest givers of wealth; जुष्ट = नृ = wealth. पाहि नो अग्ने रक्षसो अजुष्टात् पाहि धूर्तेररुषो अघायोः (७१५३); अजुष्टात् = अररुषः = from one that does not give.

(12) तुविनृम्ण (107). For नृम्ण vide P. 253 No. 19-20.

(13) दंसिष्ठ (66). दंसः दंससी दंसांसि etc. is the declension of दंसस्. तदु प्रयक्षतममस्य कर्म दस्मस्य चारुतममस्ति दंसः (१६२); दंसः = कर्म = a gift. That gift (दंसः = कर्म) of the giver (दस्मस्य) is full of wealth (प्रयक्षतमं = चारुतमं). तद्वां नरा सनये दंस उग्रमाविष्कृणोमि (१११६६) = हे नरा नरौ दातारौ आश्विनौ वां युवयोः तत् उग्रं दंसः सनये आविष्कृणोमि = I will disclose or publish that (तत्) rich (उग्रं) gift (दंसः) made by you for my prosperity (सनये). प्र वां दंसांस्यश्विनाववोचमस्य पतिःस्यां सुगवः सुवीरः (१११६२५) = I have published (अवोचं) loudly (प्र) your great gifts (दंसांसि) that I may be a master (पतिः) of wealth (सुगवः = सुवीरः). The As'wins are called पुरुदंससा (१३३ । ८६७) and सुदंससा (८११०). दंसिष्ठः = one full of or abounding in gifts.

(14) दिवावसो (69). दिवा (instr. sing. of द्यु = wealth) धनेन युक्तं वसु यस्य स दिवावसुः.

(15) देव (27, 74); wherever देव occurs, it most probably means one possessed of wealth. देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् (२ १२/१)= Rich Indra surpassed the rich gods by his wealth.

(16) धृष्णो (65, 78, 79); धृ (= to give) + स्नुः = a giver.

(17) पवमानः (87, 88, 101) may mean giving (from पू = to give) or have its usual sense of being purified.

(18) पुरंदरः (20) like अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा (3) means a giver of the wealth lying in strong places which Indra smashes or breaks open.

(19) पुरुकृत् (4); पुरु धनं करोति ददाति ,असौ । अथवा । पुरुणा धनेन युक्तं कृत् धनं यस्य. कृ = to give. ,कृत् = a giver or a gift.

(20) मेहन (43) from मिह् = to shower. मेहन = O showerer of wealth. Yāska and Sāyaṇa render it by मंहनीयं (estimable, large).

(21) यविष्ठ (12); यु (= to give) + इष्ठ = O greatest giver. 'Youngest' is the sense usually given.

(22) विदद्वसो (43); वेत्ति ददाति वसु असौ विदद्वसुः; cp. आभरद्वसुः (111)=आभराति वसु असौ.

(23) विश्पते (28). विश्पति resembles वसुपति, रयिपति, राधस्पति, वाजपति, शचीपति etc. The 1st members of these compounds mean wealth; so should विश्. सुप्रीतो अग्निः सुधितो दम आ स विशे दाति वार्यमियत्यै (७ ४२/४) = Agni gives (दाति) wealth (वार्यं) that one may obtain so much (इयत्यै) i. e. abundant wealth (विशे). आ पवस्व विशे अस्या अजीतिं (९ ९७/३०) = हे सोम अस्यै विशे अजीतिम् आपवस्व = Give unconquerable wealth (अजीतिं) for this (अस्यै) i. e. immense wealth (विशे). भवा पायुर्विशो अस्याः (४ ४/३)= Be a giver of this i. e. abundant (अस्याः) wealth (विशः). इमा सातानि वेन्यस्य वाजिनो येन जना उभये भुञ्जते विशः (२ २४/१०) = These (इमा = इमानि) are the gifts (सातानि) of wealthy (वेन्यस्य=वाजिनः) Bṛhaspati by which both people (Viz. gods and men) obtain or enjoy (भुञ्जते) riches (विशः). धेनूर्जिन्वतमुत जिन्वतं विशः (८ ३५/१८) = give us cows (धेनूः) and riches (विशः). धेनूः = विशः. त्वामग्ने दम आ विश्पतिं विशः त्वां राजानं सुविदत्रमृञ्जते (२ १/८) = हे अग्ने विशः

विश्पतिं विशः राजानं सुविदत्रं त्वां दमे आ ऋञ्जते = Men worship (ऋञ्जते) thee who art a master and donor of riches. विशां = धनानाम्. विश्पतिं = राजानम्..दमे = for (obtaning) wealth. विशः विश्पति is like रयीणां रयिपति, वसूनां वसुपति and गवां गोपति. सिनीवाली is विश्पत्नी (२$\frac{३}{७}$). विश्पत्नी resembles वसुपत्नी. विश् = वसु. पत्नी=दात्री.

(24) विश्वचर्षणिः (26); चर्षणि at first the name of the 5 Āryan tribes came to mean the wealth belonging to them. Indra stripped them of that wealth. विश्वाः चर्षणयः यस्य स विश्वचर्षणिः। यद्वा। विश्वं धनम्। तेन युक्ता चर्षणिः धनं यस्य सः. विचर्षणे (45, 46, 83, 93) is the same as विश्वचर्षणे. वि may show possession or mean wealth. Sāyaṇa follows the Nighantu (निघण्टु ३।११।६-७) in interpreting चर्षणि as द्रष्टा. विश्वस्य द्रष्टा विश्वचर्षणिः। विविधं द्रष्टा विचर्षणिः. But in all the 5 Ṛks. चर्षणि has the meaning given by me.

(25) वृषन् (68, 80, 90, 110) = O showerer of wealth (from वृष् = to shower). वृषन् a bull is certainly inapproprite in these and other Ṛks.

(26) शक्र (104); शक् (= to give) + र = O giver.

(27) शचीवः (4); शची धनं विद्यते अस्य स शचीवान्

(28) शतक्रतो (81–83); vide PP. 170-184.

(29) शवसःपते (32) and शविष्ठ (72); for शवस् meaning wealth vide P. P 256 No. 48.

(30) शिशयं (1c4) probably from शी to which we may trace शीर. शी (= to give) + रः = a giver. Agni is called शीरं and शीरशोचिषं. शिशी by reduplication. शिशी + अः = शिशयः = a giver.

(31) शुक्रस्य शोचिषस्पते (28). शोचिस् primarily a flame means bright gold शुच् (= to blaze) + रं = शुक्रं = blazing, bright. Agni is a master and donor (पते) of bright, resplendent gold.

(32) शूर (41, 47, 76). शू (= to increase, to give) + रः = an increaser, a giver.

(33) सत्यः (39); vide 1$\frac{1}{3}$ under 'Who shall be our guide in interpreting RV'?

(34) सद्यो (·75); स may mean wealth or show possession. द्यु = wealth. सद्युः सद्यू सद्यवः etc. सद्यो = O rich one.

(35) सहसः यहो (53) occurs 7 times and सहसः यहुः once. यहु and यहो are found in company with सहसः only. सहसः पुत्रः occurs about 9 and सहसः सूनुः about 38 times. Out of these Indra is called सहसः सूनूः once. We have such expressions as सहसो यतो जनि (१ $\frac{१४१}{१}$), त्वमाहुः सहसः पुत्रमङ्गिरः (५ $\frac{११}{६}$) and सहस आ जनिष्ठाः (५ $\frac{३१}{३}$). दिवः शिशुं सहसः सूनुमग्निं (६ $\frac{४९}{२}$) shows that दिवः is the same as सहसः. In almost all the Ṛks where सहसः यहु or पुत्रः or सूनुः occurs there is a reference to Agni's wealth and the prayer of devotees for that wealth. 6 $\frac{13}{4-6}$ are illustrative Ṛks. ता नृभ्य आ सौश्रवसा सुवीराग्ने सूनो सहसः पुष्यसे धाः (६ $\frac{१३}{५}$); सहसः सूनो॰ अग्ने तोकं तनयं वाजिनो दाः (६ $\frac{१३}{६}$). Agni possesses abundant wealth (सुवीर) and is hence requested to give it to his devotees. नू त्वामग्न ईमहे वसिष्ठा ईशानं सूनो सहसो वसूनाम्। इषं स्तोतृभ्यो मघवद्भ्य आनट् (७ $\frac{७}{७}$); वसूनाम् ईशानं and इषं etc. shows that सहसः means धनस्य or धनिनः. सूनो सहस ऊर्जां पते (८ $\frac{१९}{७}$); सहसः सूनो = ऊर्जां पते. Agni is the son as Ushas is the daughter of Dyaus. Dyaus being rich was most probably called सहस्. As a rich man is called Kubera or K's son, so Agni is Dyaus' son; as such he is rich. Agni is called सहस्वः also (34, 39). सहस्वः = O thou possessed of wealth. This sense is pertinent in both these Ṛks. सहसावन् (103) is the same as सहस्वः.

(36) सुक्रतो (45); vide pp. 193–196.

(37) सुश्चन्द्र (28, 32). सु = wealth or gold; चन्द्र = gold. सु हिरण्यम्। तेन युक्तं चन्द्रं हिरण्यं यस्य.

(38) हव्यः (57). हवः (from हु = to give) = a gift; हव्यः = full of gifts. सा नो रथेन बृहता विभावरि श्रुधि चित्रामघे हवम् (१ $\frac{४८}{१०}$) = हे चित्रामघे विभावरि उषः सा त्वं बृहता रथेन नः अस्मभ्यं हवं धनं श्रुधि देहि. Though हव does mean a call, it means wealth also, as here. यन्ता मे हवं नासत्योप यातम् (१ $\frac{१८३}{५}$) = हे नासत्यौ मे मह्यं हवं धनं यन्ता यन्तौ ददतौ युवाम् उप यातम्. हवं त इन्द्र महिमा व्यानट् (७ $\frac{२८}{२}$) = greatness (महिमा) pervades (व्यानट्) thy wealth, O Indra. हवैः युक्तः हव्यः = possessed of wealth.

(39) हव्यवाट् (28). हवेन धनेन युक्तं धनं हव्यम्। हव्यं वहति असौ हव्यवाट्.

(40) होतर् (36) from हु = to give.

Difficult epithets

(41) अङ्गिरः (36). Angiras was the name of a family the members of which succeeded in forcing open the entrances of strong enclosures in which cows were kept. Agni to whom that family was devoted must have helped them in this affair. Hence perhaps his name of Angiras and Angirastama. In that sense he was a giver of cows. १ २४/५ contains both अङ्गिरः and सहसो यहो, ८ ६०/२ सहसः सुनो अङ्गिरः, ८ ६४/४ अङ्गिर ऊर्जो नपात् and ५ ११/६ त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः; विश्वानि सत्याङ्गिराश्चकार (५ ४/११) = Angiras gave all riches. These quotations show that Angiras is rich and gives away wealth.

(42) अतिथिः (23) usually rendered as a guest does not seem to have that sense in RV. अतो न आ नॄन् अतिथीन् अतः पत्नीर्दशस्यत (५ ५०/३) = give (आदशस्यत) us (नः) out of your treasure (अतः) riches (नॄन् = अतिथीन् = पत्नीः). नृ (= to give) = a gift, a giver.

आ जातं जातवेदसि प्रियं शिशीतातिथिम् (६ २६/४२) = जातवेदसि अग्नौ जातं प्रियम् अतिथिम् आ शिशीत = (the devotee) would receive (आ शिशीत) wealth (जातं = प्रियं = अतिथिं) existing in Agni who possesses aboudant wealth (जातवेदसि). अतिथिनीरिषिराः स्पार्हाः सुवर्णा अनवद्यरूपाः। बृहस्पतिः ० निर्गा ऊपे (१० ६८/२); here अतिथीनीः = इषिराः = full of wealth; the other adjectives too refer to wealth. इयं ते नव्यसी मतिरग्ने अधायि अस्मदा। मन्द्र सुजात सुक्रतो अमूर दस्मातिथे (८ ७४/७) = This thy abundant (नव्यसी) gift (मतिः) has been given (अधायि) unto us (अस्मदा), O Agni. मन्द्र = सुजात = सुक्रतो = अमूर = दस्म = अतिथे = O possessor and giver of wealth. मा नो हृणीतामतिथिर्वसुरग्निः (८ १०३/१२); अतिथिः = वसुः = rich and liberal. श्रेष्ठं यविष्ठमतिथिं (१ ४४/४); these and the other adjectives in the Rk. refer to Agni's wealth and generosity. अतिथिर्विभावसुः (३ ३/२) and अतिथिर्जातवेदाः (६ ४/२) show that अतिथिः does not mean a guest but a donor that possesses wealth. अतिथिग्व means one that has cows for his wealth.

(43) **अद्भुतः** (39). **तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरु वारं पुरुस्पृहम् । त्वष्टा पोषाय वि ष्यतु राये** (१ ९४२/१०) = **त्वष्टा पोषाय राये नः अस्मभ्यं तत् तुरीपम् अद्भुतं पुरुस्पृहं पुरु वारं वि ष्यतु ददातु. तुरीपं=अद्भुतं=पुरु=वारं**=wealth. **मित्रो न भूदद्भुतस्य रथीः** (१ ७७/३) = **अग्निः मित्रः न इव अद्भुतस्य धनस्य रथीः आनेता भूत् भवति.** These two Rks. show that **अद्भुत** means wealth. **सहसस्पुत्रो अद्भुतः** (२ ७/६); Agni is the son of rich Dyaus and possesses marvellous wealth. **विशां राजानमद्भुतमग्निं** (८ ४३/२४); Agni rules over riches (**विशां**) and possesses immense riches. **तव वायो** ० **अद्भुत । अवांसि आ वृणीमहे** (८ २६/२१) = We ask riches of thee, O Vayu, possessed as thou art of immense wealth. It is clear that **अद्भुत** means wealth, and then one possessed of wealth.

(44) **अद्रिवः** (43). **वृहस्पतिर्भिनदद्रिं विदद्गाः** (१ ६२/३) = B. broke open mountain strongholds and obtained cows shut therein. He who possesses cows thus released is **अद्रिवान्.** **अद्रिं रुजेम धनिनं** (४ २/१५) = We will break open the mountain stronghold that contains wealth. **अद्रि** is thus a symbol of wealth. This probably is the significance of **अद्रिवः**.

(45) **अध्रिगो** (35). What is **अध्रि** ? Is it **अद्रि** provincially pronounced **अध्रि** ? **अद्रिगुः** = one that possesses cows shut in mountain strongholds. Or has **अध्रि** the sense of **भूरि** or **शाची** or **सु** in **भूरिगो, शाचिगो** and **सुगुः** ? There is not the least doubt that **अध्रिगु** refers to abundant wealth; but how I cannot tell.

(46) Sōma is **आशुं** and Indra is **आशवे** (1). **आशुं** = **सवनत्रयव्याप्तम् । आशवे** = **कृत्स्नसोमयागव्याप्ताय (सायण).** This interpretation is based on **अशू व्याप्तौ (धा० ५।१८).** **आशु** also means a horse. None of these senses is relevant in 1. **आ + शा** = to give. **आशा + उः** = a giver. Both Indra and Sōma are givers of wealth. **आश्वपस्तरेभ्यः** (१० ७६/५) qualifies **ग्रावभ्यः. आशुना धनेन युक्तम् अपः धनं यस्य स आश्वपाः अग्निः.** The crushing stores are richer than Agni himself. **आशु** also means a donor. **अनाशोश्चिदवितारा** (१० ३९/३). The As'wins endow with wealth (**अवितारा**) him who has no wealth (**अन् + आशोः**). **असदत्र सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्व्यम्** (८ ३१/५२) = **अत्र अस्मिन् यजमाने सुवीर्यम् असत् अस्तु । उत अपि च अश्व्यं धनयुक्तम्**

आशु धनम् अस्तु. आशुरर्ष बृहन्मते परि प्रियेण धाम्ना (९ ३९/१)=हे बृहन्मते सोम आशुः त्वं प्रियेण धाम्ना पवित्रे परि अर्ष = O Sōma possessed of great wealth (बृहन्मते) rush (अर्ष) through (परि) the strainer with abundant wealth (प्रियेण = धाम्ना), donor (आशुः) as thou art.

(47) दमूनाः (23) must refer to Agni's wealth; but how? अधोक् इन्द्रः स्तर्यः दंसुपत्नीः (४ १९/७); here barren cows (स्तर्यः) are दंसुपत्नीः. दं च सु च दंसु। तस्य पत्नीः दात्र्यः. पत्नी like पति means an owner and a giver. दं = सु = wealth. तं त्वा सुशिप्र दम्पते स्तोमैर्वर्धन्त्यत्रयः (५ २२/४); here both सुशिप्र and दम्पते are significant. दम्पते = O master and giver of wealth. दम्पतीव क्रतुविदा जनेषु (२ ३९/२); the As'wins possess wealth (क्रतुविदा) like two plutocrats among the 5 Āryan tribes. सहस्रियं दम्यं भागधेयं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वम् (७ ५६/१४) = Give (जुषध्वं), O Maruts, abundant wealth. सहस्रियं = दम्यं = गृहमेधीयं = full of wealth, abundant. भागधेयं = wealth. दुवस्यत दम्यं जातवेदसम् (३ ३/२); दम्यं = जातवेदसं = to Agni who is full of wealth. रयिं न स्वर्यं दमूनसं (१ १४१/११); here दमूनसं and स्वर्यं qualify रयिं and mean 'full of wealth.' पुरुश्चन्द्रं, विश्वधायसं and दमूनसं qualify त्वां (५ ६/१) which refers to Agni; all three emphasize Agni's abundance of wealth.

(48) दस्म (28). दस्र and दस्म come from दस्; दस् in ṚV. means to diminish or depart and not to give. Yet दस्र and दस्य both mean a donor. नू चिन्नु ते मन्यमानस्य दस्मोदश्नुवन्ति महिमानमुग्र। न वीर्यमिन्द्र ते न राधः (७ २२/८) = हे दस्म हे उग्र मन्यमानस्य ते तव महिमानं वीर्यं राधः न उत् अश्नुवन्ति=None can ever equal thy wealth, O donor. न पूषणं मेथामसि सूक्तैरभि गृणीमसि। वसूनि दस्ममीमहे(१ ४२/१०) =We will never offend Pūshan; (on the contrary) we will praise him with praises; we will beg riches of the donor. पूषा सुबन्धुर्दिव आ पृथिव्या इळस्पतिर्मघवा दस्मवर्चाः (६ ५८/४); सुबन्धुः = इळःपतिः = मघवा = दस्मवर्चाः = having aboundant wealth. दस्म धनम्; तेन युक्तं वर्चः यस्य स दस्मवर्चाः. विष्णुं सोमासः पुरुदस्मं ० ग्मन् (३ ५४/१४); पुरु धनयुक्तं दस्मं धनं यस्य तम्. दस् may have once meant to give.

(49) दिवो दुहितर् (60). Ushas is the daugher, as Agni is the son (सूनुः, पुत्रः, यहुः) of Dyaus (सहसः = दिवः). Dyaus is rich like Kubera. His son and daughter must therefore be rich.

(50) धृष्णुषेणः (20)? यया गा आ करामहे सेनयाग्ने तवोत्या। तां नो हिन्व मघत्तये (१० १ ५/२ ६) = हे अग्ने यया सेनया यया तव ऊत्या गाः आ करामहे तां मघत्तये नः अस्मभ्यं हिन्व; here सेनया = ऊत्या = with wealth. गाः आकरामहे = we shall have cows i. e. wealth; मघत्तये meaning = that we may prosper. सेना (an army) has no propriety here. The As'wins conveyed (१ १/१ ६) a wife to Vimada in a chariot that at the same time gave him wealth (सेनाजुवा). Sayana tells a story of how rival suitors were contending for her hand and how the As'wins gave her to V. who was a helpless boy. The conveying chariot left far behind the armies of the suitors that were pursuing her. But the story is an after-manufacture. वि सेनाभिर्दयमानो वि राधसा (१० २/१ ३); here सेनाभिः = राधसा = धनेन. In I Indra is सेन्यः i. e. full of wealth; the whole Rk is full of Indra's liberality to his devotees. सेना means a missile and an army too in RV.; but in the present Rk it means wealth. धृ (= to give) + स्नुः = a giver. सेनायाः धनस्य धृष्णुः दाता धृष्णुषेनः.

(51) पुरुहूतं (58, 99, 109) cannot mean invoked by many; पुरु धनम्। तेन युक्तं हूतं धनं यस्य तं seems to be the dissolution. उषासानक्ता सुदुघेव धेनू। बर्हिषदा पुरुहूते मघोनी (७ २/२); पुरुहूते = मघोनी (= मघोन्यौ). हूति in द्युम्नहूति, यामहूति and भरहूति cannot and does not mean 'invocation', but 'a gift'. हूत and हूति come from हू but I cannot find any verbal form of that root in RV.

(52) वज्रहस्त (51) is found in company with चित्र, सुशिप्र and इन्द्र all of which have a reference to wealth. So वज्रेण संपादितं धनं हस्ते यस्य स त्वं must be the sense. The वज्र smashes strongholds and brings out the cows pent therein.

(53) सुशिप्र (51); Indra is also addressed as शिप्रिन्. शिप्रा = a crown or helmet. Two crowns or two helmets formed India's head-gear; the Maruts had more then two. They were of gold and were therefore a symbol of riches. शिप्रिन् वाजानां पते शचीवः ० तुवीमघ (१ ३/२ ९); here शिप्रिन् = वाजानां पते = शचीवः = तुवीमघ. सु may mean gold or denote possession. Like वाजिनीवान् there is शिप्रिणीवान. वाजिनी is from वाज; so शिप्रिणी must be from शिप्रा which therefore may have had the sense of वाज.

Indra is शिप्रवान् (६ १७/२); so शिप्र most probably existed in ante-Ṛv. times and meant wealth.

(54) स्थातर् हरीणां (68). Indra is called हरिष्ठाः in यो गोत्रभिद् वज्रभृत् यो हरिष्ठाः स इन्द्र चित्राँ अभि तृन्धि वाजान् (६ १७/२) and in यं नु न किः पृतनासु स्वराजं द्विता तरति नृतमं हरिष्ठाम् (६ ४१/२). What does स्था mean here ? हरिवः स्थातर् उग्र (१ ३३/७, ६ ४१/३); हरिवः = O thou possessed of horses and gold; हरिः = a horse; gold. स्थातर् हरेः हरीणां वा = O thou giver of gold. उग्र = O giver. जगतः स्थातर् जगत् आ कृणुध्वम् (६ ४१/६); here स्थातर् is singular while कृणुध्वं is plural; perhaps स्थातर् stands for स्थातारः. स्थातर् हरीणां occurs twice again (८ ३४/१,७, ८ ४६/१). The context is that of wealth. स्थातर् हरीणां = O giver of gold. There may be a double meaning; स्थातर् हरीणां = O rider of horses.

(55) हरिवः (47, 50) = O possessor and giver of gold. There may be a play on हरि here too.

(56) हर्यश्व (17); हरि and अश्व both represent wealth; हर्यश्व = O thou prossessed of abundant wealth. Perhaps a double meaning as above.

Verbs, having the sense of giving, used only with आभर.

(अभि) अर्ष 86,99; अङ्ग्धि 108; इन्विरे 29; इषण्यन्त 29; चेकिते 4; कृधि 11, 13; चोद 59; (नि) चोदय 66; (वि) तर्तूर्यन्ते 61; ददाति 26; दाद्धि 13, 21, 62; दा 47; दातु 53; दित्सासि 29; देहि 22; दधत् 33; नृमणस्यसे 42; पवस्व 88, 92, 93, 96; (उत्) पुपूर्याः 32; पुष्यन्ति 9, 29; पुष्यासि 100; (आ) पृण 16; 60, 95; भुरन्त 30; मथीः 11 मन्दसे 80; मामहः 13; (उप) मास्व 13; (प्र) मृश 64; मृळयासि 81; (प्र) यन्धि 17; यय 69; याति 26; (उप) याहि 23; (आ) युवसे 110. रत्सि 35; रास्व 60;95.

विदा 89, 106; व्राधन्त 30; शिक्ष 58; शिशीहि 8, 104; शृण्विषे 78; सच 37, 77; स्तवसे 36; हिन्विरे 29. I would include in this list असरत् (99) also. विश्वासरत् भोजना = he gave abundant wealth, thought rendered असरत् by ' he moved. '

Verbal derivatives.

गृणानः 37; तुञ्जानः 99; ददिः 28; पवमान 87, 89, 95, 101; पुनानः

85, 90, 91, 97, 100; perhaps पूयमानः 99, रराणः 97; विद्वान् 23; शंसन् 106; साधिष्ठः 40; सुष्वाणः 98; स्तवानः 36.

पुरुकृत् 74; पौरः 74; these two are neither verbs nor verbal derivatives; yet they have the sense of 'giving'.

Certain conclusions may be deduced from this study of आभर. (1) There are any number of words for wealth; (2) that such words are heaped to convey the idea of abundame which purpose is served by epithets also ; (3) that wealth asked for generally belongs to enemies; (4) that the goal of requests for wealth is abiding prosperity and wealth; (5) that there are numbers of words foi giving; (6) that modern meanings of Ṛgvedic words must be viewed with suspicion.

Who shall be our guide in interpreting Ṛgvada ?

(a) अग्निना रयिमश्नवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम् (१ १/३) = अश्नवत् यजमानः प्राप्नोति। प्रत्यहं पोषं वर्धमानमेव । नतु कदाचिदपि क्षीयमाणम्। यशसं दानादिना येशायुक्तम्। वीरवत्तमम् अतिशयेन पुत्रभृत्यादिवीरपुरुषोपेतम्. (सायणः). Geldner :-Through Agni may he obtain wealth and increase (पोषं) day by day (दिवे दिवे) reputable (यशसम्) andc onsisting of many sons (वीरवत्तमम्). Macdonell :-पोषं = prosperity; यशसं = glorious वीरवत्तमं = most abounding in heroes. यशस् has 3 senses viz. water, (१ १२/३) food (१ ७/२८) and wealth (२ ३/१०) as given in the Nighantu. Fame, glory is nowhere its sense in RV. That is alltogether a modern sense of the word. Every interpreter must bear in mind one thing viz. the employment of synonymous words in one and the same Ṛk. The present Ṛk. is an instance in point. रयि, पोष, यशस् and even वीर mean waalth. वीर does mean a scn as in अधा स वीरैर्दशभिर्वि यूयाः (७ १/१०४). But wealth also is one of its senses. When वीर is used of Indra and some other gods, it means wealth. वीरवमत्तं = धनवत्तमं. यशस् is neuter ; but here it as an adjective and as it qualifies रयिं or पोषं, it is naturally masculine. दिवेदिवे is dat. sing. of द्यु which means both day and wealth. Tbe dative according to Sāyaṇa is irregular for the locative. But I think दिवेदिवे is like सनये धनानां, वाजसातये, अवसे, ऊतये etc. which are results of thc gifts

received. द्विवेद्विवे = for prosperity, that one may enjoy wealth or live in prosperity. त्रिरा दिवः सवितर्वार्याणि दिवेदिव आ सुव त्रिर्नो अन्हः (३ ५६/६) = Give us wealth three times a day, (we say again) three times a day, in order that we may live in prosperity. ये ते त्रिरहन् सवितः सवासो दिवेदिवे सौभगमा सुवन्ति (४ ५४/६) = Thy gifts, O Savitr, made three times a day, give us wealth that we may live in prosperity, In ५ २०/४ (vide P. 193 No. 309) we have ऊतये, दिवेदिवे, राये and ऋताय all of which mean :–that we may ever live in prosperity. By what gifts? गोभिः वीरैः = धनैः. दिवेदिवे must be studied wherever it occurs in RV. before finally settling its sense.

(b) अग्निर्होता कविक्रतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तम । देवो देवेभिरा गमत् (१ १/५). Geldner :—Agni the true (सत्यः) hotr with the sense of sight (कविक्रतुः = seeing secret doings or things with the inner eye) and most possessing shining fame, (चित्रश्रवस्तमः), may the god come down with the gods. Macdonell :—May Agni, the invoker, of wise intelligence, the true, of most brilliant fame, the god come with the gods. European scholars mostly follow Sayana. होता होमनिष्पादकः । सत्यः अनृतरहितः । फलम् अवश्यं प्रयच्छति इत्यर्थः । श्रूयते इति श्रवः कीर्तिः । अतिशयेन विविधकीर्तियुक्तः (सायणः). I have given my rendering on P. 165, No. 200. होता comes from हु which besides meaning to sacrifice or make offerings and to invoke means also to give (wealth). श्रुधी हवं which occurs more than once in RV. means 'give (us) wealth' and not hear our call. श्रु and हु have peculiar senses in RV. श्रुष्टि for instance consists of श्रु and स्ति both of which mean wealth. श्रु, श्रुत्, श्रवस् all mean wealth. The Nighantu gives अन्न (२ ७/४) and धन (२ १०/१६) as the two senses of श्रवस्. The word never means fame in RV. त्रिर्नो रयिं वहतमश्विना युवं त्रिर्देवताता त्रिरुतावतं धियः । त्रिः सौभगत्वं त्रिरुत श्रवांसि नः (१ ३४/५); here रयिं = धियः = सौभगत्वं = श्रवांसिः = riches. स्वदस्व हव्या समिषो दिदीहि अस्मद्र्यक् सं मिमीहि श्रवांसि (३ ५४/२२); इषः = श्रवांसि = riches. आ पवस्व सहस्रिणं रयिं सोम सुवीर्यम् । अस्मे श्रवांसि धारय (९ ६३/१); रयिं = सु = वीर्यं = श्रवांसि. सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्धेह्यक्षितम् (१ ९/७); गो, वाज, श्रवस्, आयु all mean

wealth. श्रवस्युः means one desirous of wealth. श्रवस् should never have been taken to mean fame. चित् (to give) + रं = a gift, wealth. चित्रेण युक्तं श्रवः येषां ते चित्रश्रवसः । तेषु श्रेष्ठः चित्रश्रवस्तमः. सत्य also means wealth. एतानि सोम पवमानो अस्मयुः सत्यानि कृण्वन् द्रविणान्यर्षसि (२ $\frac{७}{८}$); हे सोम पवमानः अस्मयुः त्वम् एतानि सत्यानि द्रविणानि कृण्वन् अर्षसि; here सत्यानि = द्रविणानि = riches. कृण्वन् = ददत् = giving. वैश्वानर तव तत्सत्यमस्त्वस्मान् रायो मघवानः सचन्ताम् (१ $\frac{९८}{३}$) = O V. let thy wealth (तत्) be (अस्तु) packed with wealth i. e. let it be abundant ; let abundant (मघवानः) riches (रायः) attend (सचन्तां) on us. इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु पितर्मातर्यदिहोपब्रुवे वाम् (१ $\frac{१८५}{११}$) = O father Dyaus, O mother Earth, let me have all that wealth (सत्यं) that I beg of you. सनद्वाजं विप्रवीरं तरुत्रं धनस्पृतं शूशुवांसं सुदक्षम् । दस्युहनं पूर्भिदमिन्द्र सत्यमस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दाः (१० $\frac{४७}{४}$); here सत्यं like सनद्वाजं etc. qualifies रयिं and means full of wealth, abundant as the other adjectives do. असि सत्यः ऋणयावा० अस्या धियः प्राविता (१ $\frac{८७}{४}$) ; सत्यः = ऋणयावा = अस्याः धियः प्राविता = a giver of abundant wealth. अग्निर्विद्वान् ऋतचिद्धि सत्यः (१ $\frac{१४५}{५}$); विद्वान् = ऋतचित् = सत्यः. त्वं सत्पतिर्मघवा नस्तरुत्रः त्वं सत्यो वसवानः सहोदाः (१ $\frac{१७४}{१}$); सत्पतिः = मघवा. तरुत्रः = सत्यः. = वसवानः = सहोदाः. यः सुन्वते पचते० वाजं दर्दर्षि स किलासि सत्यः (२ $\frac{१२}{१५}$) = Thou art in very deed (किल) a donor, since thou givest (दर्दर्षि) wealth (वाजं) to him who offers thee Sōma and cakes.

For देव vide P. 263 No. 15.

What does देवो देवेभिरा गमत् mean ? देव means wealth and wealthy. Agni is wealthy, (देवः) and a liberal donor which is proved by the preceding words. May the wealthy Agni come down with wealth (देवेभिः). This rendering is relevant beyond doubt.

(c) उप त्वाग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम् । नमो भरन्त एमसि (१ $\frac{१}{७}$) = हे अग्ने दिवेदिवे धिया नमः भरन्तः वयं दोषावस्तर् उप आ इमसि इमः = We come near thee i. e. worship thee night and day, carrying with us offerings (नमः) with praises (धिया), that we may live in prosperity. Sayaṇa :—धिया बुध्या । नमः नमस्कारं भरन्तः संपादयन्तः । दिवेदिवे प्रतिदिनम्.

Geldner :—O Agni, thee we approde day by day, illuminator of darkness, with devotion, bringing thee homage. Grassmann has night for darkness and prayer for devotion. Macdonell :— धिया = with thought which is a rendering of Sāyaṇa's बुध्द्या. But धी does not mean बुद्धि in RV. It means praise and wealth.

दोषावस्तर् = O illuminator of gloom ; धी means बुद्धि in modern Sanskrit but not in RV.

दोषावस्तर् occurs again in ४.४ and ७.१.५. इह त्वा भूर्या चरेदुपत्मन् दोषावस्तर्दीदिवांसमनु द्यून्। क्रीळन्तस्त्वा सुमनसः सपेमाभिद्युम्ना तस्थिवांसा जनानाम् (४.४) = हे अग्ने दोषावस्तर् द्यून् अनु दीदिवांसं त्वा त्वां भूरित्मन् इह उप आचरेत्। जनानां द्युम्ना द्युम्नानि अभि तस्थिवांसः सुमनसः क्रीळन्तः त्वा त्वां सपेम = immense (भूरि) wealth (त्मन्) must wait (उप आचरेत्) on thee (त्वा) as thou art giving (दीदिवांसं) wealth (द्यून्) away night and day (दोषावस्तर्). We will worship (सपेम) thee, being in possession of abundant wealth (सुमनसः), having conquerd (अभि तस्थिवांसः) the riches (द्युम्ना = द्युम्नानि) of the 5 Āryan tribes and thereby having become merry (क्रीळन्तः).

(b) Geldner :-Here (इह) he (त्मन्) shall wait (उप + आ चरेत्) diligently (भूरि) for thee (त्वा) every day (अनुद्यून्), when thou, illuminator of darkness, shinest forth (दीदिवांसं). We would tend (सपेम) thee (त्वा) in the midst of sports (क्रीळन्तः) and happy disposition (सुमनसः), surpassing (अभि + तस्थिवांसः) the splendours (द्युम्ना) of (other) people (जनानां). इह रक्षोहननाख्ये कर्मणि अस्मिन् लोके वा। दीदिवांसं दीप्यमानम्। भूरि भूयिष्ठं यथा स्यात् तथा। त्मन् आत्मना स्वयमेव। अनुद्यून् अन्वहम्। जनानां शत्रूणाम्। द्युम्ना द्युम्नानि धनानि। अभितस्थिवांसः त्वत्प्रसादात् आत्मसात्कुर्वन्तः। अत एव क्रीळन्तः स्वे गृहे पुत्रपौत्रादिभिः सह क्रीडमानाः। सुमनसः शोभनमनस्काः। यद्वा। दोषावस्तर् इति संबुद्धिः। दोषायाः रात्रिकृतस्य तमसः वस्तर् आच्छादयितर् निवारयितर्। (सायणः). Geldner follows Sāyaṇa in part. भूरि = भूयिष्ठं यथा स्यात् तथा = diligently. अनुद्यून्=अन्वहं=every day.

दोषावस्तर्=दोषायाः रात्रिकृतस्य तमसः वस्तर् आच्छादयितर् निवारयितर् = O dispeller of the darkness of the night. (Sāy.). G. renders वस्तर् by illuminator. क्रीळन्तः = in the midst of sports ; this is not exactly Sāyaṇa. सुमनसः = शोभनमनस्काः = in the midst of happy disposition.

अभिद्युम्ना it is altogether different. द्युम्न however must mean wealth, so also मनस् in सुमनसः. जन is not people in general. अभि + स्था is to attack, to seige and not to surpass. द्यु in द्युमान् and द्युमन्तं means wealth; so द्यून् = धनानि. द्यु + म्नं = abundant wealth. द्यु = म्नं = धनम्.

दीदिवान् दीदिवांसौ दीदिवांसः। दीदिवांसं etc. So the root is दि. दयसे, दयते, दयत, दयस्व, दयध्वं are some of its forms. दीदि is by reduplication. दीदिहि, दीदयः, दीदयति, दीदयत्, दीदयतं, दीदयासि, दिदाय are some of the reduplicated forms. रेवत् अस्मभ्यं पुर्वणीक दीदिहि (१ $\frac{७१}{८}$) = Give us abundant wealth (रेवत्). अस्माकमग्ने मघवत् सु दीदिहि (१ $\frac{१४०}{१०}$); here मघवत् qualifies सु. मघवत् सु = wealth added to wealth = abundant wealth. मघवत्सु is not one word, though the Padakära says so. स नो रेवत् समिधानः स्वस्तये सं ददस्वान् रयिम् अस्मासु दीदिहि (२ $\frac{२}{६}$) = इधानः इध्यमानः त्वं हे अग्ने नः अस्मभ्यं स्वस्तये रेवत् सं ददस्वान् अस्मासु रयिं दीदिहि. This Rk. leaves no doubt about दि meaning to give.

त्वं नः पाह्यंहसो दोषावस्तरघायतः। दिवा नक्तमदाभ्यः (७$\frac{१५}{१५}$) = हे अग्ने अदाभ्यः त्वं नः अस्मान् दोषावस्तर् दिवा नक्तम् अघायतः अंहसः पाहि. अघायतः = अघम् इच्छतः = from the malevolent. अंहसः = from the injurer (who is malevolent). This Ṛk. is sufficient to prove that दोषावस्तर् does not mean O illuminator of darkness or night. दोषावस्तर् = दिवानक्तम्. दीदिवांसं in ४ $\frac{४}{९}$ does not mean shining. दीदि = to give. We may read वस्तोः for वस्तर् in all these 3 places, without spoiling the metre. In fact वस्तर् seems to be a mispronunciation of वस्तोः. The thought in १ $\frac{१}{७}$ is expressed in उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषावस्तोर्हविष्मती घृताची (७$\frac{१}{६}$) = the young damsel, shining like ghee and taking offerings with her, approaches him who is possessed of wealth. नमस् corresponds to हविः, उप + एमसि to उप + एति and दिवेदिवे to सुदक्षं. The Padakāra treats दोषावस्तर् as a compound which it is not, just as दोषावस्तोः is not a compound. The 3 European scholars take दोषावस्तर् as a compound and treat it as an epithet of Agni. Herein they do not follow Sayana who renders it by रात्रौ अहनि च. Agni receives offerings every morning and evening. दोषावस्तर् रात्रेः आच्छादयितर्। तमसः वारयितर् (सायणः). Sayana is very capricious. He

gives alternative renderings of the word in ४$\frac{४}{१}$. In १$\frac{३}{७}$ it is रात्री अहनि च. Here (७$\frac{३}{१}\frac{५}{५}$) it is रात्रेः आच्छादयितर्. If दिवानक्तं comes in the way of दोषावस्तर् meaning night and day, there is दिवेदिवे in १$\frac{१}{७}$ and अनुद्यून् in ४$\frac{४}{१}$. Geldner is consistant. But both he and Sayaṇa are wrong in the 2nd rendering of the word.

(d) मित्रं हुवे पूतदक्षं वरुणं च रिशादसम्। धियं घृताचीं साधन्ता (१$\frac{२}{७}$) पूतदक्षं पवित्रबलम्। रिसादसं रिशानां हिंसकानाम् अदसम् अत्तारम्। घृतम् उदकम् अञ्चति भूमिं प्रापयति था धीः वर्षणकर्म तां घृताचीं धियं साधन्ता साधयन्तौ कुर्वन्तौ (सायणः).

Geldner:—I invoke the holy (पूतदक्षं) Mitra, the enemy-eater or enemy-destroyer (रिशादसं) Varuṇa, who bless (साधन्ता) the sacrifice (घृताचीं) and the prayer (धियं). G. follows S. in rendering पूतदक्षं and रिशादसं.

दक्षः = बलं (निघण्टु २$\frac{१}{१४}$). पूतः दत्तः दक्षः धनं येन = Who gives wealth. पू = to give. स विश्वा दाशुषे वसु सोमो दिव्यानि पार्थिवा। पवतामान्तरिक्ष्या (९$\frac{३}{५}\frac{६}{}$); सोमः विश्वानि वसूनि दाशुषे हविर्दात्रे पवतां ददातु. For this sense of पु vide nos. 88, 92, 93 and 96 (P. 248,49). द्युमत्तमं दक्षं धेह्यस्मे (६$\frac{४४}{१}$), इन्द्रो० दक्षं दधाति सोमिनि (७$\frac{३}{१}\frac{२}{२}$), आ ते दक्षं वि रोचना दधद्रत्ना वि दाशुषे (८$\frac{१}{२}\frac{३}{१}$), in these and in any number of other Ṛks दक्षं means wealth. रिशां ददाति असौ रिशादाः. रिशा does not occur in ṚV; but the root रिश् does. प्रजावतीः सूयवसं रिशन्तीः (६$\frac{२}{७}\frac{८}{}$) = Cows eating grass with their calves. उस्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्तां (१०$\frac{१}{१}\frac{६}{}$) = may cows eat herbs. रिश रुश हिंसायां (धा० ६।१३८-१३९) is modern. रुश् means to shine in ṚV. Yāska, Sāyaṇa and foreign scholars have adopted this modern sense. धी = wealth (vide no. 104 P. 20). त्रिर्नो रयिं वहतमश्विना युवं त्रिर्देवताता त्रिरुतावतं धियः। त्रिः सौभगत्वं त्रिरुत श्रवांसि नः (१$\frac{३}{५}\frac{४}{}$); रयिं=धियः = सौभगत्वं श्रवांसि = riches. (अग्निः) शुक्रवर्णामुदु यंसते धियम् (१$\frac{१}{४}\frac{३}{}$) = अग्निः शुक्रवर्णां धियम् उत् यंसते यच्छति=Agni gives wealth of blazing colour i. e. gold. अया धिया तुतुर्यामात्यंहः (५$\frac{४}{१}\frac{५}{१}$) = We shall cross poverty by means of this wealth.

घृतम् इव अञ्चति प्रकाशते असौ घृताची. घृत like gold was a standard of comparison in point of colour and complextion. मिम्यक्ष योषा सुधिता घृताची हिरण्यनिर्णिक् (१$\frac{१}{३}\frac{७}{}$); घृताची = हिरण्यनिर्णिक् = of

the hue of gold and ghee. Ghee made from cow's butter has a fine yellow hue. The wife of the Maruts had that hue. दक्षिणावाद् वाजिनी प्राची एति हविर्भरन्त्यग्नये घृताची (३६१) :, here Ushas has that hue. यस्मै धायुरदधा मर्त्याय अभक्तं चित् भजते गेह्यं सः। भद्रा ते इन्द्र सुमतिः घृताची सहस्रदाना पुरुहूत रातिः (३३०७) = When the donor (धायुः), Indra, gives to any mortal, the latter receives (भजते) what was never given before (अभक्तं) and what was lying hidden in Indra's house (गेह्यं). Thy thousand-fold, abundant, ghee-bright gift is for that man. This Ṛk and शुक्रवर्णाम् उत् उ यंसते धियं (१४३३) would suffice to prove that gold, bright gold, is what is meant by धियं घृताचीं. साधन्ता = साधन्तौ = giving. साधा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् (४३२) = O abundantly rich Agni, give (साध) riches (दिवः), as thou art desirous of giving (चिकित्वान्). इळामग्ने० सनिं गोः० हवमानाय साध (३१३); इळां = गोः सनिं = a gift of wealth; साध = give. साधन्तामुग्र नो धियः (६१३) = हे उग्र दातर् इन्द्र नः अस्मभ्यं धियः धनानि साधन्तां दीयन्ताम्.. धियं च यज्ञं च साधन्तस्ते नो धान्तु वसव्यमसामि (१०७४) = may they (ते = the gods) give us full wealth, as they are accustomed to give wealth (धियं = यज्ञं = धनं). पूतदक्षं = रिशादसं = giving wealth. घृताचीं धियं साधन्तौ = giving ghee-hued wealth.

(e) युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः। रोचन्ते रोचना दिवि (१६१) = ब्रध्नः आदित्यः। अरुषः अग्निः। चरन् वायुः। परि परितः। तस्थुषः लोकत्रयवर्तिनः प्राणिनः। युञ्जन्ति स्वकीये कर्माणि देवतात्वेन संबद्धं कुर्वन्ति। रोचना रोचनानि नक्षत्राणि। रोचन्ते प्रकाशन्ते (सायणः) = People stationed in the 3 worlds (तस्थुषः) around (परि) Agni use Indra as a deity (युञ्जन्ति) in the 3 forms of the Sun (ब्रध्नं), Agni (अरुषं) and Vāyu (चरन्तं). The stars (रोचना) shine (रोचन्ते) in heaven Sāyaṇa was in duty bound to give the above interpretation found by him in a certain Brahmana. तस्थुषः is तस्थिवांसः in spite of grammar. Geldner :—They harness (युञ्जन्ति) the reddish (अरुषं) steed (ब्रध्नं) which revolves (चरन्तं) round (परि) the stationary one (तस्थुषः); the lights in heaven shine. Max Muller :-Those who stand (तस्थुषः) around (परि) him while he moves on (चरन्तं) harness (युञ्जन्ति) the bright (ब्रध्नं) red steed (अरुषं); the lights (रोचना) in heaven (दिवि) shine forth (रोचन्ते). M. M. follows

Sāyana in taking (तस्थुषः) as equal to तस्थिवांसः ; in other respects he is quite independent. Max Muller treats ब्रध्नं as an adjective qualifying अरुषं . ब्रध्नं = bright. अरुषं = a red horse. ब्रध्नः = अश्वः (निघण्टु १ $\frac{१४}{६}$). ब्रध्नः = महान् (निघण्टु ३ $\frac{३}{१}$). Devaraja quotes the present Ṛk where the word means महान्. Is the word ever an adjective ? It occurs 10 times in ṚV.

(1) ब्रध्नश्चिदत्र वातो न जूतः (९ $\frac{९४}{२}$) = Sōma is ब्रध्न that rushes on like Vata.

(2) ब्रध्न ऋज्रः (१० $\frac{२०}{९}$) = Agni is ब्रध्न that gallops.

(3) उप ब्रुवे । ब्रध्नं मंश्चतोर्वरुणस्य बभ्रुं (७ $\frac{४४}{३}$) = I invoke the red (बभ्रुं) ब्रध्न of मंश्चतु (?) and the red horse of Varuna.

(4) उप ब्रध्नं वावाता वृषणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः (८ $\frac{४}{१४}$) = वावाता (?) वृषणा वृषणौ हरी ब्रध्नम् इन्द्रम् अपसु (?) उप वक्षतः वहतः. वृषणौ = donors. Indra is ब्रध्न.

(5) जानन्ति वृष्णो अरुषस्य शेवमुत ब्रध्नस्य शासने रणन्ति (३ $\frac{७}{५}$) = Men receive (जानन्ति) wealth (शेवं) from the red Agni (अरुषस्य) the donor (वृष्णः) and rejoice (रणन्ति) in the gift (शासने) of ब्रध्न Viz Agni. Agni is both अरुष and ब्रध्न.

(6) आधि ब्रध्नस्याद्रयो वि चक्षते सुन्वन्तो दाश्वध्वरं (८ $\frac{४}{१३}$) = सुन्वन्तः अद्रयः ब्रध्नस्य दाशु अध्वरम् आधि विचक्षते ; Out of these only सुन्वन्तः अद्रयः is intelligible. ब्रध्नस्य is used of Indra.

(7) उद्यत् ब्रध्नस्य विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि (८ $\frac{६९}{७}$) = We two–Indra and myself–have gone to be house of ब्रध्न. विष्टपं = गृहं.

(8) यत्र ब्रध्नस्य विष्टपं (९ $\frac{११३}{१०}$). The devotee desires to be taken to that place where all desires, all aspirations, are fulfilled and where ब्रध्न has his house.

(9) शतब्रध्न इषुस्तव सहस्रपर्ण एक इत् । यामिन्द्र चकृषे युजम् (८ $\frac{७७}{७}$) = Indra, there is only one arrow that has a hundred ब्रध्न and a thousand feathers, and which thou makest thy constant companion. ब्रध्न = a joint ? Perhaps ब्रध्न and पर्ण denote wealth. Indra's bolt secures numerous wealth. In none of these Ṛks can any one emphatically take ब्रध्न as an adjective ब्रध्न may mean a

donor. In the present Rk the Sun is ब्रध्न because he is a donor. अरुष may mean a red horse. Or just as a horse is वाजी, so he may be ब्रध्न i. e. wealth-laden. In this case अरुषं would quality ब्रध्नं. अरुष, originally an adjective, came to be used as a noun; nevertheless the noun conveyed the adjectival sense by implication. अरुष = red-bright, blazing, shining. चरन्तं is contrasted with तस्थुषः. This horse moves while all else is stationary. परि governs the accusative, rarely the genitive as here तस्तुषः. Max Muller advances arguments in defence of his treating तस्थुषः as nom. pl. But those arguments are not convincing. He takes परि with चरन्तं and says it means attendant. He takes परि with तस्थुषः also. परि तस्थुषः = परितः तस्थिवांसः = (people) standing round i. e. attendants. The alteration of तस्थुषः to तस्थिवांसः is not necessary as the subject of युञ्जन्ति is देवाः understood. The gods harness the red steed that daily moves across stationary heaven (तस्थुषः = दिवः). As he does so, the 3 stories (रोचना) of heaven shine. I have discussed रोचन at lenght in Bhandarkar Annals.

The gods lived there (I $\frac{10}{6}$) and are requested to come down thence. उषो भद्रेभिरा गहि दिवश्चिद्रोचनादधि (१ $\frac{४९}{१}$). Agni fetches the gods from the Rōchana of the Sun सूर्यस्य रोचनात् (१ $\frac{१४}{९}$). प्र रोचना रुरुचे (३ $\frac{६१}{५}$) = the Dawn illumines the Rōchanas अरूरुचद्वि रोचना दिवः कविः (९ $\frac{८५}{९}$) = Sōma illumines the Rochanas of heaven. The word never means either stars or lights. Max Muller quotes 3 $\frac{61}{5}$ to prove that रोचना means lights which however is a mistake. The 9th Rk. of the Sukta (1 $\frac{6}{9}$) has दिवो वा रोचनादधि which means from the highest story of heaven and not from the light of heaven as Max Muller says.

काकुद् (१ $\frac{८}{७}$)

(f) यः कुक्षिः अस्य इन्द्रस्य उदरप्रदेशः सोमपातमः अतिशयेन सोमस्य पाता। स कुक्षिः समुद्रः इव पिन्वते वर्धते। सेचनार्थो धातुः औचित्येन वृद्धिं लक्षयति। काकुदः मुखसंबन्धिन्यः। उर्वीः बह्व्यः। आपः न जलानि इव। जिह्वासंबन्धम् आस्योदकं यथा कदाचिदपि न शुष्यति तथा इन्द्रस्य कुक्षिः सोमपूरितः न शुष्यति इत्यर्थः। यद्यपि श्लोकः इत्यादिषु सप्तपञ्चाशत्सु वाक्-

मसु (निघण्टुः १।११) काकुद (जिह्वा २८-२९) इति पठितं तथापि उदकसंबन्धसिध्यर्थम् अत्र काकुच्छब्देन मुखम् उपलक्ष्यते। संबन्धिवाचिनः तद्धितस्य अत्र छान्दसः लोपः द्रष्टव्यः (सायणः).

This explanation would be an excellent text for showing how these old Acharyas were bound hand and foot by ancient authorities. It was impossible that they should think independently. Paṇini's rules, the Nighanṭu and the Dhatupāthe strangled Sayaṇa and others. According to the Nighanṭu काकुद् means the voice or speech. But here on account of its connection with water, it denotes the mouth, for the voice or speech has nothing to do with water. But then काकुदः is not a Taddhita which it ought to be if it means मुखसंबन्धिन्यः. The Taddhita termination has disappeared. As the saliva never dries up, so Indra's stomach too never dries up. पिवि सेचने (धा० १।५८९). Though पिव् means to shower, here it is necessary that it should mean to grow. Sayaṇa dared not, say that पिन्व् was a Vedic root and that it meant to grow. He thinks that काकुद् means जिह्वा, but he does not say so in a straightforward manner. In 6 $\frac{41}{2}$ however he does say so. काकुद् = जिह्वा. In 8 $\frac{69}{12}$ he says:- तव काकुदं तालुं समुद्राख्यं सप्त सिन्धवः गङ्गाद्याः सप्त नद्यः अनुक्षरन्ति। जिह्वायां सर्वदा स्रवन्ति. Here काकुदं is तालु, for Amara says so, but in the same breath he says it is जिह्वा. The sea is the roof of V's mouth and his tongue too. According to European scholars the word means the roof of the mouth, the hole of the mouth, the gullet.

Geldner translates it thus :-Whose belly, which drinks the largest quantity of Sōma, swells like the sea and whose throat is like (a) broad (stretch of) water. Thus European scholars too are misled by Sayaṇa and the other old Acharyas. Vide pp. 91-92.

(g) वि मृळीकाय ते मनो रथीरश्वं न संदितम्। गीर्भिर्वरुण सीमहि (१ $\frac{25}{3}$) (Peterson)=For mercy we make accessible, Oh Varuna, thy mind by songs, as a Charioteer (satisfies) the tied up horse. This is no translation but almost a rendering into English of Sāyaṇa's substance of the Ṛk. यथा स्वामी श्रान्तमश्वं घासप्रदानादिना प्रसादयति

तद्वत् (S.). वि सीमहि =विशेषेण बध्नीमः । प्रसादयामः इत्यर्थः । संदितं = सम्यक् खण्डितम् । दुरगमनेन श्रान्तम् (सायणः). This is wrong. P has avoided these errors. न यथा रथीः रथं प्रति वरत्राभिः संदितं बद्धम् अश्वं वि सीत मुञ्चेत् तथा क्रोधेन बद्धं तव मनः वयं वि सीमः. So far the comparison. The driver unyokes and unties the horse. The devotee frees V's mind from the bonds of wrath. मृळीक = favour, grant of wealth. There is nothing corresponding to गीर्भिः and मृळीकाय in the उपमान. Varuṇa is angry and withholds wealth from the devotee who tries to mollify that god by prayers. Cf. उत स्वया तन्वा सं वदे तत्कदा न्वन्तर्वरुणे भुवानि । किं मे हव्यमहृणानो जुषेत कदा मृळीकं सुमना अभि ख्यम् (७^{८६}/_२).

(h) परा हि मे विमन्यवः पतन्ति वस्यइष्टये । वयो न वसतीरुप (१^{२५}/_४). Sāyaṇa :—विमन्यवः क्रोधरहिताः बुद्धयः । वस्यइष्टये वसीयसः अतिशयेन वसुमतः जीवनस्य प्राप्तये । परा पराङ्मुखाः पुनरावृत्तिरहिताः पतन्ति प्रसरन्ति । वसतीः निवासस्थानानि उप सामीप्येन प्राप्नुवन्ति तद्वत् ।

विमन्यवः = (feelings or thoughts) free from anger (Sāyaṇa). Desires, longings (Roth and Grassmann); cares, sorrows (Geldner). Prayers that calm (Varuṇa's) wrath (Oldenberg and two others). Calming prayers (Peterson).

वस्य इष्टये=for obtaining prosperous living (Sayaṇa). For the seeking, trying of one's luck, salvation (P.). Away (परा) fly (पतन्ति) my calming prayers (विमन्यवः) to seek my salvation (वस्य इष्टये); as birds fly up to their nests (वसतीः) (P.).

Geldner:—For (हि) my (words) free from anger (विमन्यवः) fly away to search fortune like birds to their nests.

वयः न यथा वसतीः उप पतन्ति तथा मे विमन्यवः वस्यइष्टये परा उप पतन्ति. विमन्यवः and वयः are masculine. वसतीः is feminine and plural. What word in the उपमेय corresponds to it ? परा which stands for परावतः which is both feminine and plural and means the (three) heavens. परा has been wrongly interpreted by Sayana and foreign scholars. My wealth-beggings (विमन्यवः) fly (पतन्ति) into (उप) the heavens as birds fly into their nests. वस्यः इष्टये = for obtaining wealth; वस्यः is acc. sing. governed by इष्टये. There is nothing answering to it in the उपमान. I do not know if there

is a double meaning in **वस्यः**. **वस्यः** = riches; does it mean food stored in the nest? Birds rather leave their nests and roam far and wide in search of food. Though **वसति** means a nest, it should mean a human habitation or localities here. Birds fly in the localities in search of food. The comparison conveys the idea of quickness. Varuṇa has his thousand-gated mansion in heaven. My prayers fly quickly thither to seek and obtain wealth. Rk. १ २५/४ would show that **विमन्यवः** means prayers or beggings for wealth.

(i) **कदा क्षत्रश्रियं नरमा वरुणं करामहे । मृळीकायोरुचक्षसम्** (१ २५/५) **क्षत्रश्रियं = क्षत्राणि श्रयति इति क्षत्रश्रीः । तं क्षत्रश्रियं = बलसेविनं** = to the possessor of strength. . To the ornament of princes (P.). **नरं= नेतारं (सा०)**; the Man (P.). **आ करामहे = अस्मिन् कर्मणि आगतं करवाम** (S); = shall cause him to come, shall bring hither (P.); **आ + कृ** = to move, to come, to bring hither (P.). **मृळीकाय = अस्मत्सुखाय (सा०)**; for (exercising) mercy (P.). **उरुचक्षसं = बहूनां द्रष्टारं (सा०)**; the far seeing one (P.). **क्षत्र** and **श्री** both mean wealth. **क्षत्रेण युक्ता श्रीः यस्य तं** = one that has immense riches. **नरं** = the donor, from **नृ** = to give. **नृ + तुः = नृतुः** = a (male) giver. **नृतं** = given. **सूनृतं** = a rich gift. **उरु चक्षः धनं यस्य तं** = possessed of extensive wealth. **आ+कृ** = to draw near; opposed to **अपाकृ** = to send to a distance. **मृळीकाय** = for (granting us) wealth. When shall we draw near i. e. prevail on Varuṇa, the donor, possessed of immense riches, for (making grants of) wealth (to us)?

Geldner:—When shall we move (**आ करामहे**) the lord or master (**नरं**) Varuṇa who brings dominion to respect (**क्षत्रश्रियं**), the far-seeing?

(j) **उत यो मानुषेष्वा यशश्चक्रे असाम्या । अस्माकमुदरेष्वा** (१ २५/१५). **यशः =अन्नं (सा०)**; glory (P.). **आ सर्वतः (सा०)**. V. has fully (**असामि**) established (**आचक्रे**) his glory (by putting dropsy) in our bellies (P.). **यशस्** means wealth, strength, offerings but never glory in RV. **उदरेषु आ** = into our treasures. Cf. **प्रास्युदरम्** (१ ४/१ २). What glory can redound to gods who inflict diseases on men? Even human beings would deserve execration.

Geldner:—'Who had procured undivided i. e. entire glory or respect among men and also in our bellies, waists or bodies.' The Rk. really means:—And who places full wealth into men's treasures, as also into our treasures.

(k) परा मे यन्ति धीतयो गावो न गव्यूतीरनु । इच्छन्तीरुरुचक्षसम् (१२५/१६). Sāyaṇa:—धीतयः=बुद्धयः । गव्यूतीः अनु=गोष्ठानि अनुलक्ष्य । उरुचक्षसं = बहुभिः द्रष्टव्यम्. (For परा vide (b) P. 281). परा + इ = to go out, off, into a distance (P.). गव्यूतिः = a cow-house (S.), cattle-track, cattle herd (P). Off go my thoughts, as cattle along their track, longing for the far-seeing (P.). My thoughts move forward as cows to pasture-lands, seeking the far-seeing. (G) धीतयः and गावः are feminine; so is गव्यूतीः to which परा (= परावतः) answers. गव्यूतिः = गो + ऊतिः = wealth in the shape of cows. It means wealth in general wherever it occurs except in अगव्यूति क्षेत्रमगन्म देवा उर्वी सती भूमिरंहूरणा भूत् (६४७/३०) = We went or have gone to a field on which there are no herds of cows; the land, though so wide, has become contracted. In the present Rk. गव्यूतीः means groups of cows. There is a play on उरुचक्षसं which when used of Varuṇa means of wide, abounding wealth; but in the case of cows it means a wide-eyed calf. Cows (गावः) rush (यन्ति) into herds of cows (गव्यूतीः अनु) in search of their wide-eyed calves; my prayers (धीतयः) rush into the heavens, in search of Varuṇa who possesses abundant wealth. These two Rks. show that the composers were men of skill and that they took care not to use meaningless words.

(१४२/१).

(l) Geldner :—Trouble (शग्धि) thyself, give in full (पूर्धि), spend (प्र यंसि), spur on (शिशीहि), and fill (प्रासि) the stomach (उदरं). O Pūshan, give (विद) advice (क्रतुं) for this (इह).

शग्धि = अस्मान् अनुग्रहीतुं शक्तो भव । पूर्धि = अस्मद्गृहं धनेन पूरय । प्र यंसि = अन्यदपि अपेक्षितं वस्तु प्रयच्छ । शिशीहि = अस्मान् सर्वेषु मध्ये तीक्ष्णीकुरु । तेजस्विनः कुरु इत्यर्थः । उदरम् अस्मदीयं प्रासि मृष्टान्नेन सोमरसेन वा पूरय । इह = अध्वनि । क्रतुं = अस्मद्रक्षणरूपं प्रज्ञानम् । विदः = जानीहि । शक्लृ शक्तौ (धा० ५।१५) । पॄ पालनपूरणयोः (धा० ३।४) । यम

उपरमे (धा० १।१००९) । शो तनूकरणे (धा० ४।३९) । प्रा पूरणे (धा० २।५१) । विद ज्ञाने (धा० २।५४) (सायणः).

Sayana wholly and Geldner partially depend on the धातुपाठ and hence misinterpret RV. of which the present Rk. is a clear instance. शक् means to give, and hardly ever, to be able. वृकाय चिज्जसमानाय शक्त ($७^{६}_{८}$), मघवन् शग्धि तव तत् न ऊतिभिः ($८^{२४}_{११}$), मघवन् शग्धि रायः ($१०^{१४}_{७}$), स शक्र उत नः शकदिन्द्रो वसु दयमानः ($१^{१०}_{६}$), त्वमङ्ग शक्र वस्व आ शको नः ($७^{२}_{९}$); in these instances शक् must mean to give. शक्र itself is made of शक् + र and means a giver. शिक्ष् (= to give) is शक् + स. यजमानाय शिक्षसि सुन्वते भूरि ते वसु ($१^{६१}_{२}$). शिक्षसि = ददासि.

रायस्पूर्धि ($१^{३६}_{१२}$) and एवा न इन्द्र वार्यस्य पूर्धि ($७^{२४}_{९}$); here पूर्धि = देहि. The root in यंसि is यम् = to give. प्र यंसि होतर् बृहतीरिषोनः ($३^{१}_{२}$), प्र सव्येन मघवन् यंसि रायः ($५^{३६}_{४}$), आदित्यैर्नो अदितिः शर्म यंसत् ($१^{१०७}_{२}$). यन्ता or (प्र) यन्ता = यम् + ता = a giver.

शा like मा means to give and is conjugated like it. In modern Sk. there is no शा. शा means to sharpen, to destroy, to give and to endow in RV. शो which becomes शा in the perfect etc. means to sharpen only (शो तनूकरणे ४।३९). उभया हस्त्या वसु शिशीहि राय आभर ($१^{८१}_{७}$), स त्वं नो रायः शिशीहि ($३^{१}_{३}$), ऋभुर्भराय सं शिशातु सातिं ($१^{११}_{३}$), पुरू सहस्रा नि शिशाः ($६^{३}_{३}$), क्रतुं दक्षं वरुण सं शिशाधि ($८^{४}_{३}$); in all these शा means to give. प्रा (= to give, to pervade); प्रासि and अप्राः are its verbal forms and प्राता p. p. It also occurs in अन्तरिक्षप्रा, क्रतुप्रा, चर्षणिप्रा, जरणिप्रा, रथप्रा etc. क्रतुप्राः=a giver of wealth. आप्राः क्रतून् ($४^{५}_{३}$) =Savitr has given us riches. आ वृत्रहेन्द्रो नामानि अप्राः ($१०^{४}_{६}$) = Indra, the destroyer, has given (us) riches (नामानि). उदर is the object of शग्धि etc. and means a treasure as in क्रत्व इत्पूर्णमुदरं तुरस्यास्ति विधतः ($८^{७}_{७}$) = The treasure of the donor (तुरस्य = विधतः) is certainly (इत्) full of wealth (क्रत्वः) or is full for (giving us) wealth (क्रत्वे). The Pada-patha is क्रत्वः. For उदर vide (j) p 282. विद् = to give. विदादूर्जं शतक्रतुर्विदादिषं ($२^{२}_{२}$) = शतक्रतुः ऊर्जं विदात्। इषं विदात्. ऊर्जं = इषं = धनम्. विदात् = ददातु. सोम राजन् मृळया नः स्वस्ति तव स्मसि व्रत्यास्तस्य विद्धि ($८^{४}_{८}$) = हे राजन् सोम नः अस्मभ्यं स्वस्ति धनं मृळय

देहि । तव व्रत्याः व्रतं धनं तस्य अर्हाः स्मसि स्मः । तस्य व्रतस्य धनस्य विद्धि तत् व्रतं धनं देहि. एषः स्तोम इन्द्र तुभ्यमस्मे । एतेन गातुं हरिवो विदो नः (१७३) = हे इन्द्र अस्मे अस्माभिः एषः स्तोमः तुभ्यं कृतः अस्ति । एतेन स्तोमेन हे हरिवः नः अस्मभ्यं गातुं धनं विदः देहि. विदद्वसुः = वेत्ति वसु असौ = one that gives wealth. वेदस् (= wealth) comes from विद् = to give. पूषन् इह क्रतुं विदः = हे पूषन् इह इयन्तं क्रतुं धनं विदः देहि. इह indicates hugeness.

Interpreters have to bear in mind that deliberate employment of synonyms in one and the same Ṛk. is a prominent characteristic of ṚV. In the present Ṛk there are 6 verbs that mean 'give'.

This single Ṛk. clearly shows that modern Sk. is no safe guide in the interpretation of ṚV. Sayana was too fool of modern Sanskrit to understand Ṛgvedic style. Foreign scholars too have not been free from that mischievous influence.

क्रतुमान् (१६२)

(m) Geldner :—O master (दस्म) from old days the riches in thy hands never diminish nor are they exhausted, resplendent (द्युमान्), full of insight (क्रतुमान्) and wise (धीरः); trouble (शिक्ष) thyself for us according to thy powers (शचीभिः), O powerful one. This rendering differs totally from that on P. 158 No. 179. It mostly follows Sāyaṇa. दस्य = दर्शनीय । क्षीयन्ते = नश्यन्ति । उपदस्यन्ति = स्तोतृभ्यो दत्तेऽपि त्वद्धस्तगतं धनमुपक्षयं न प्राप्नोति । द्युमान् = दीप्तिमान् । क्रतुमान् = लोकरक्षणहेतुभूतकर्मयुक्तः । धीरः = बुद्धिमान् धृष्टो वा । शचीवः = कर्मवन् । शचीभिः = कर्मभिः । नः = अस्मभ्यम् । शिक्ष = धनं देहि (सायणः).

सुक्रतुः (१ ९१)

(n) Geldner :- Thou Sōma art wise (सुक्रतुः) in wisdom (क्रतुभिः), well-knowing (सुदक्षः) in knowledge (दक्षैः), O thou all-knowing (विश्ववेदाः); thou art a bull (वृषा) in bull-strength (वृषत्वेभिः) and greatness (महित्वा); thou, with the master-eye (नृचक्षाः), becamest (अभवः) shining (द्युम्नी) in light. क्रतुभिः = अग्निष्टोमादिकर्मभिः आत्मीयैर्ज्ञानैर्वा । सुक्रतुः = शोभनकर्मा शोभनप्रज्ञो वा । दक्षैः =

आत्मीयैः बलैः । सुदक्षः = शोभनबलः । विश्ववेदाः = सर्वधनः । वृपत्वेभिः = कामादिवर्षणैः । महित्वा = माहात्म्येन । वृषा = कामानां वर्षिता महांश्च । नृचक्षाः = नृणां यज्ञस्य नेतृणां यजमानानाम् अभिमतफलस्य दर्शयिता । द्युम्नेभिः = तैः दत्तैः हविर्लक्षणैः अन्नैः । द्युम्नी = प्रभूतान्नः (सायणः). This interpretation is ritualistic. G's rendering is almost independent. Vide P. 122, No 71. **वृपत्वेभिः** and **महित्वा** were wrongly interpreted there. Both mean with or by means of riches. **वृषा** = a showerer, a giver.

(o) **योनिष्ट इन्द्र निषदे अकारि तमा नि षीद स्वानो नार्वा । विमुच्या वयोऽवसायाश्वान् दोषावस्तोर्वहीयसः प्रपित्वे** (१ १/१०४). **योनिः वेद्याख्यं स्थानम् । स्वानः हेषाशब्दं कुर्वन् अर्वा अश्वः न यथा स्वकीयं स्थानं शीघ्रम् आगच्छति तद्वत् । वयः अश्वबन्धनार्थान् रश्मीन् विमुच्य रथात् विश्लिष्य । वियन्ति रथेन सह संगच्छन्ते इति विशब्देन रश्मय उच्यन्ते । वीगतौ । औणादिकः इप्रत्ययः । ईकारलोपश्च । द्वितीयार्थे प्रथमा । वहीयसः अतिशयेन वोढॄन् । प्रपित्वे यागकाले प्राप्ते (सायणः).**

Geldner :—A lap (**योनिः**) has been prepared for thee to sit down on, O Indra; sit down on it like a race-horse (**अर्वा**) driven to run (**स्वानः**). Slackening (**विमुच्य**) the force (**वयः**), pulling up (**अवसाय**) the horses which move best (**वहीयसः**) evening (**दोषा**) and morning (**वस्तोः**), shortly before the goal (**प्रपित्वे**).

स्वानो नार्वा is very difficult. **उदु स्वानेभिरीरत उद्रथैरुदु धायुभिः । उत्स्तोमैः पृश्निमातरः** (८ १७/७). The Maruts whose mother is Prs'ni march (**ईरते**) forth with riches. **स्वानेभिः = रथैः = धायुभिः = स्तोमैः**. **स्वानो रथो न वाजयुः** (५ ४/१०) = (Agni's flames roll forward) like a chariot laiden with wealth. **स्वानः = वाजयुः**. **उतो ते तन्यतुर्यथा स्वानो अर्त त्मना दिवः** (५ ५/९) = Thy flame (**स्वानः**) like lightning (**तन्यतुः**) comes i. e. flashes (**अर्त**) down from heaven (**दिवः**) with wealth (**त्मना**). **उत स्वानासो दिवि षन्त्वग्नेः** (५ ५/१०) = Thy flames, O Agni, march or flash through heaven. **प्र स्वानासो रथा इवार्वन्तो न श्रवस्यवः । सोमासो राये अक्रमुः** (९ १/१०) = Sōmas march forth for riches like chariots that get loaded with wealth (**स्वानासः**), ike warriors (**अर्वन्तः**) bent on acquiring wealth (**श्रवस्यवः**). **वान** at firsta flame denotes wealth or gold which is luminous

like a flame. Indra is a warrior (**अर्वा**) who brings wealth or booty (**स्वानः**) with him. It is in this state that he is asked to occupy a seat without delay (**न**). **विमुच्य** = **अवसाय** = untying. **वयः** = **वीन्** = **अश्वान्**. We have no **वीन्** in RV. **वयः** perhaps was used for **वीन्.** I have not yet discovered an instance of **वयः** being used for **वीन्**. **आ वां नरा ० अश्वासः ० वयो वहन्तु** (५ ७५/६); here **वयः=अश्वाः** . **आ वां वयो अश्वासो वहिष्ठाः ० वहन्तु** (६ ३/७); here **वहिष्ठाः** qualifies both **वयः** and **अश्वासः** ; **वहिष्ठाः** is like **वहीयसः** in the Rk. under consideration. **अव स्य हरी वि मुचा सखाया** (६ ४०/१); here **अवस्य** corresponds to **अवसाय** and **विमुच** to **विमुच्य.** I therefore conclude that **वयः** stands for **वीन्** and is the same as **अश्वान्**. **विमुच्** has horses for its object as in **विमुच्या हरी** (३ ३२/१), **सूर्यस्य यत्र विमुञ्चन्त्यश्वान्** (५ ६२/१), **अश्वैर्विमोचनं कृणुते** (३ ३०/१२), **विमोचनं वाजिनो रासभस्य** (३ ५३/५), **इह प्रयाणमस्तु वामिन्द्रवायू विमोचनं** (४ ५६/७), and **स्वस्त्या गृहेभ्य आवसा आ विमोचनात्** (३ ३३/२०). In the last but one quotation **विमोचन** is a halt ; in the last it is the end of the chariot's movement. **विमुच्** never means to slacken. Geldner seems to derive **वयस्** from **वी** to go, since he gives it the sense of force. But **वयः** has not that sense elsewhere.

Geldner :—A lap has been prepared for thee, Indra, for sitting down; sit down on it ; driven to a run (**स्वानः**) like a race-horse (**अर्वा**), stretching the strength (**वयः**), halting (**अवसाय**) the horses who draw best (**वहीयसः**) evening and morning short before the goal (**प्रपित्वे**).

If **स्वानो अर्वा** be the same as **वाजी अर्वा, वयः** should be given its usual sense of wealth. A warrior returns home with booty laid in his chariot. He removes the load and then unyokes the horses for their evening feed. **विमुच्या वयः** = (seat thyself on the seat provided) after removing (**विमुच्य**) the precious booty or treasure (**वयः**). This rendering would release us from the necessity of treating **वयः** as being equal to **वीन्**.

स्वानो अर्वा is like **वाजी अर्वा** which occurs 6 times in RV. **स वाज्यर्वा० स शूरो अस्ता पृतनासु दुष्टरः । स रायस्पोषं स सुवीर्यं दधे यं वाजो विभ्वाँ ऋभवो यमाविषुः** (४ ३६/६); here **वाजी अर्वा** is a brave man

who conquers foes and wins booty. सहस्रसाः शतसा वाजी अर्वा (४३६). Such a warrior gives by hundreds and thousands as he is booty laden. दधिक्रावा प्रथमो वाजी अर्वा (७४४)=D. is rich (प्रथमः= वाजी = अर्वा). वाजी अर्वा occurs also in १६२ and ७३७ while in ४४१ अर्वा is the same as वाजी.

प्रपित्वे = प्राप्ते (निरुक्त ३।२१) which Sāyaṇa adopts, as he says यागकाले प्राप्ते. Geldner seems to interpret प्रपित्व by प्राप्त; he renders it however by 'before the goal (is reached).' Now अपपित्व, अभिपित्व, आपित्व and प्रपित्व were different hours appointed for Sōma-drink. मम त्वा सूर उदिते मम माध्यंदिने दिवः। मम प्रपित्वे अपिशर्वरे वसो आ स्तोमासो अवृत्सत (८१२); sunrise, noon and nightfall are mentioned here. My prayers have gone to thee at these 3 hours to invite thee to a Sōma-refreshment. आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि (८४). इम इन्द्र भरतस्य पुत्रा अपपित्वं चिकितुर्न प्रपित्वम् (३५३)= These sons of B. have given thee only the morning collation and not the evening one. तस्मा इदन्धः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं करते गृणानः (४१६); कुह स्विद्दोषा कुहवस्तोरश्विना कुहाभिपित्वं करतः (१०४०). प्रपित्वे अह्नः (४१६), अभिपित्वे अह्नां (११२६। ४३४। ४३५) show that these are particular hours of the day. तस्येदिन्द्रो अभिपित्वेषु रण्यते (१६३) = Indra feels pleasure in the Sōma feasts of that devotee only. So अभिपित्व is a Sōma-feast (fixed for a certain hour of the day). Indra is asked to occupy a particular seat intended for him, after removing the booty from the chariot and setting free his horses that have drawn that chariot night and day and so been fatigued, that he may enjoy the Sōma-drink prepared for him that evening. Sāyaṇa has modern Sanskrit in his head when he renders स्वानः by हेषाशब्दं कुर्वन् and अर्वा by a horse. वयः confounds him; he therefore has recourse to etymology. He owes allegiance to Yāska and is incapable of studying words independantly. Geldner somehow has been misled by Sāyaṇa.

२ १२/१

(p) यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत्। यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः (२१२). मनस्वान् मनस्विनाम् अग्रगण्यः। क्रतुना वृत्रवधादिलक्षणेन स्वकीयेन कर्मणा।

पर्यभूषत् रक्षकत्वेन पर्यग्रहीत्। अथवा । पर्यभवत् अत्यक्रामत् । शुष्मात् बलात्। अभ्यसेताम् अबिभीताम्। भ्यस भये (धा० १।६२९)। अथवा। अवेपेताम्। भ्यस भयवेपनयोः (निरुक्तं ३।२१)। नृम्णस्य सेनालक्षणस्य मह्ना महत्त्वेन (सायणः)। क्रतुना कर्मणा । पर्यभूषत् पर्यभवत् पर्यगृण्हात् पर्यरक्षत् अत्यक्रामत् इति वा (निरुक्तं १०।१०).

Macdonell :—The chief (प्रथमः) wise (मनस्वान्) god (देवः) who (यः) as soon as born (जातः एव) surpassed (पर्यभूषत्) the gods (देवान्) in power (क्रतुना); before his vehemence (यस्य शुष्मात्) the two worlds (रोदसी) trembled (अभ्यसेतां) by reason of the greatness of his valour (नृम्णस्य मह्ना); he, O men, is Indra. In Macdonell's verse translation:—मनस्वान् = full of spirit; क्रतुना = in wisdom; यस्य शुष्मात् = before whose majesty; नृम्णस्य मह्ना =by his mighty manhood ; Geldner :—He is Indra, O people, who, just born as the first god, thoughtfully (मनस्वान्) surrounded the gods with (protecting) care (क्रत्वा), for whose anger (शुष्मात्) the two worlds had fright through the greatness (मह्ना) of his manly power (नृम्णस्य). मनस्, देव, क्रतु, शुष्म and नृम्ण mean wealth. Most probably प्रथमः too means 'richest'. प्रथश्च यस्य सप्रथश्च नाम (१० $\frac{१८१}{१}$) = यस्य प्रथः यस्य नाम सप्रथः = whose wealth (प्रथः = नाम) is full of wealth (सप्रथः) i. e. abundant. रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म (१० $\frac{८७}{१}$); here वाजिनं, मित्रं and प्रथिष्ठं qualify अग्निं understood and mean possessed of wealth. ऋभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमः (४ $\frac{३६}{५}$) = From Rbhu (comes) abundant wealth. प्रथमं धनयुक्तं श्रवः धनं येषु ते प्रथमश्रवसः। तेषां श्रेष्ठः प्रथमश्रवस्तमः = abundant. रयिः = wealth. प्रथ + मः = richest. प्रथमः = मनस्वान् = देवः = full of wealth. The gods were rich; but Indra, being the richest, surpassed them in that point of wealth (क्रतुना).

What is the root in अभ्यसेतां? भ्यस् according to the Nighantu and the Nirūkta. भ्यस भयवेपनयोः says Devarajā (निघण्टु ३।२९), भ्यस भये (धा० १।६२९). There is no other form of भ्यस् in ṚV. Notwithstanding the Padakāra, I think अभ्यसेतां is equal to अभि + असेतां. शतसेयाय is like मघदेयाय, राधोदेयाय and वसुदेयाय. As देय comes from दा, so सेयाय from सा (= to give).

As धा becomes धे in धेतन and धेथे, so सा becomes से in असेतां. So the 2nd half of the Rk should be thus translated :—Out of whose wealth. (यस्य शुष्मात्) the two damsels (रोदसी) were endowed (अभि + असेतां) with abundance (मह्ना) of wealth (नृम्णस्य). The two ladies are noted for their wealth ; whence did they get it ? From Indra's bounty.

Or the root may be सि = to give. उत नो गोमतीरिष उत सातीरहर्विदा । वि पथः सातये सितम् (८ ५/६) = हे अहर्विदा अहर्विदौ अश्विनौ नः अस्मभ्यं गोमतीः इषः सातीः पथः सातये वि सितं दत्तम्. अहर्विदौ = givers of the day i. e. day-bright gold. सि = to bind ; वि + सि = to unbind, to give. अभि + असेतां = were bound or endowed with abundance of wealth (नृम्णस्य मह्ना). Or अस् may be the root in अभ्यसेतां. असति, असथः and असथ show that अस् was at times treated as a root of the 1st conjugation in RV. असेतां would be potential 3rd person dual. The two ladies defeated or put down (अभ्यसेतां) rivals by the abundance of their wealth which they had obtained out of Indra's treasure. विश्वा जातानि अभ्यस्ति मह्ना (८ १००/४) = Indra puts down all rich rivals by his wealth. विश्वानि सान्ति अभ्यस्तु मह्ना (२ २८/१) = Varuna puts down all rich rivals (सान्ति = सन्ति) by the abundance of his wealth. आभि + अस् has other forms also as आभि + असत् (१ १५६/२ ।२ २६/१) and आभि + असि (६ १५/५). The only objection to अस् being the root is that असेतां is potential and not imperfect and that is almost a fatal objection. Anyhow भ्यस् cannot be the root.

Indra's filling heaven and earth with wealth is a frequent idea in RV. ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे॰(३ ३४/१)= Indra rolling in wealth, filled the two R's with wealth: इन्द्रो विश्वैर्वीर्यैः पत्यमान उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा (३ ५४/१५); महित्वा is the same as मह्ना in the present Rk. श्रवः । येनेमे ० रोदसी ० प्राः (६ ४६/५); vide P. 241 No. 51. These are only a few instances out of many.

इन्द्रं स्तवा नृतमं यस्य मह्ना विबबाधे रोचना वि ज्मो अन्तान् । आ यः पप्रौ चर्षणीधृद्वरोभिः प्र सिन्धुभ्यो रिरिचानो महित्वा (१० ८९/१)=Supplicate (स्तव) Indra, the greatest donor (नृतमं), who he (यस्य = यः+स्यः) packed or crowded (वि बबाधे) the (3) heavens रोचना = रोच.

मानि) and the ends (अन्तान्) or tracts of the earth (ज्मः) with wealth (मह्ना), who (यः), a giver of wealth (चर्षणिप्राः), and exceeding (प्र रिरिचानः) all the oceans (सिन्धुभ्यः) by his wealth (महित्वा), filled (पप्रौ) through and through (आ) the heavens and the earth with riches (वरोभिः).

वि बबाधे and आपप्रौ are active while अभ्यसेतां is passive, but the meaning of all 3 is the same.

For नृम्ण and शुष्म meaning wealth vide P. 254 Nos. 19-20 and P. 257 No. 49 respectively. मह्ना = with abundance. Cf. उरुशंसा नमोवृधा मह्ना दक्षस्य राजथः (३⁶⁶₇) = उरुशंसौ नमोवृधौ मित्रावरुणौ दक्षस्य मह्ना राजथः = Possessed of abundant wealth (उरुशंसा = नमोवृधा). M. and V. rule by the bundance of their wealth (दक्षस्य मह्ना). यस्य दिवमति मह्ना पृथिव्याः पुरुमायस्य रिरिचे महित्वम् (६²¹) = यस्य पुरुमायस्य बहुधनस्य इन्द्रस्य महित्वं मह्ना दिवम् अति रिरिचे पृथिव्याः च रिरिचे. Indra possesses abundant wealth; that wealth (महित्वं) exceeds (the wealth of) heaven (दिवं) and earth (पृथिव्याः) by its abundance (मह्ना). जनासः refers to the 5 Aryan tribes that were hostile to Indra and questioned his power and supere-eminence in wealth. The present Sukta tells how rich Indra was and how powerful. I interpreted this Rk. differently and I think wrongly on P. 151 No. 158.

७⁵⁷₆

(9) उत स्तुतासो मरुतो व्यन्तु विश्वेभिर्नामभिर्नरो हवींषि । ददात नो अमृतस्य प्रजायै जिगृत रायः सूनृता मघानि ॥ व्यन्तु = भक्षयन्तु । नामभिः = उदकैः । नरः = नेतारः । नः = अस्मदीयायै । प्रजायै = संततये । अमृतस्य = उदकस्य = उदकम् । रायः हविषां दातुः यजमानस्य । सूनृता = सूनृतानि = सुष्ठु नृत्यन्ति = शोभनयोग्यानि । जिगृत = उद्गिरत = प्रयच्छतेत्यर्थः (सायणः).

S. follows the Nairukta method of interpretation by derivation. नृ नये (धा० १।८११). Therefore नरः = नेतारः. गृ निगरणे (धा० ६।१२९); जिगृत = उद्गिरत = प्रयच्छत. रा दाने (धा० २।५७); रायः = (हविषां) दातुः (यजमानस्य). सूनृता = सु + नृता. सु = सुष्ठु. नृता = नृत्यन्ति. अमृतं=उदकं (निघण्टु १⁵³₁₂). अमृत also means हिरण्य (निघण्टु १²₂).

But this comes into conflict with नामन् which means water. Let the Maruts, furnished with universal waters (विश्वेभिः नामभिः) and carrying (नरः), them wherever they happen to go, eat our offerings! Give water (अमृतस्य) to our offspring. Give riches (मघानि) that shine (शोभन) and are suitable (योग्यानि) to the offerer of offerings (रायः).

Max Muller:—And (उत) let the manly (नरः) Maruts, when they have been praised (स्तुतासः), under whatever (विश्वेभिः) names (नामभिः), enjoy (व्यन्तु) these offerings (हवींषि)! Grant that our off-spring may not die (ददात नो अमृतस्य प्रजायै); raise up (जिगृत) for us riches (रायः), glory (सूनृता) and wealth (मघानि).

Max Muller says:—अमृत cannot be rendered by immortality in our sense; it should mean not dying. जिगृत imp. aor. caused of गर्. He adopts the modern meanings of नामन् and अमृत, though he renders the latter by not dying on account of certain Christian scruples which I do not understand. Why should he grudge us immortality? He seems to split अमृत into अ and मृत. नः प्रजायै मृतस्य मरणस्य मरणम् अ मा ददात. This rendering is original, no doubt; but it is wrong.

He says जिगृत is from गर् or गृ; yet he renders जिगृत by raise up; how does he arrive at this sense? Perhaps from one of the senses of गृ viz. to awaken.

स्तुत does not mean praised. It is not a p. p. but a substantive like यजत, पचत, दर्शत etc. त is a noun-making affix. स्तु = to give; as in :—जयतं च प्र स्तुतं च प्र चावतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् (८$\frac{3}{?}\frac{5}{?}$) = हे अश्विनौ प्र धनं जयतम्। प्र धनं स्तुतं दत्तम्। प्र धनम् अवतम्। जां धत्तम्। द्रविणं धत्तम्. स्तुतं = धत्तं = दत्तम्. Roots are often used as nouns in RV. स्तु = a gift; wealth. स्तु + तः = having gifts or wealth, donors of wealth. I was wrong in treating जुष्टः (P. 262 No. 11) as a p. p. It is a noun or a substantive. जुष् (=to give) + तः = a giver. Many so called p. ps. would turn out to be nouns of this type. नृ (= to give) becomes a noun and is declined as ना नरौ नरः etc. नरः = दातारः. The p. p. of नृ is नृत. सु धनम्। तने युक्तं नृतं यस्याः सा सूनृता उषाः. From being an

adjective and an epithet of Ushas it came to be used as a noun. **सूनृता** = a gift. Geldner rightly translates **सूनृतानां** (१ ३/११) by gifts. **सूनृता** nowhere means glory. **वीहि स्वस्तिं सुक्षितिं दिवो नॄन्** ६ २/११); **वीहि=देहि. स्वस्तिं = सु = क्षितिं = दिवः = नॄन्** = wealth, gifts, welfare. **ते नो व्यन्तु वार्यम्** (३ ८/७) = may they give (**व्यन्तु**) us wealth (**वार्यं**). **व्यन्तु** = let them give. **वी गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु** (धा० २।३८). Among these senses we do not find 'to give'. But 'to give' is one of the senses of **वी** in RV. **गोमदश्वावद्रथवत् व्यन्तो यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः** (७ २/९७); **व्यन्तः = ददतः**; the object being **गोमत्** etc.

त्वमेतानि पप्रिषे वि नामेशान इन्द्र दधिषे गभस्तौ (१० ७/८३) = **हे इन्द्र ईशानः त्वम् एतानि नाम नामानि धनानि वि पप्रिषे ददासि गभस्तौ दधिषे च** = Rule as thou dost (**ईशानः**) over riches, thou givest (**वि पप्रिषे**) these (**एतानि**) i. e. abundant riches (**नामानि**) and holdest them in thy hand. **तवायं विश्वः पुरुहूत पार्थिवोऽवस्युर्नाम भिक्षते** (७ ३/१ २/७) = All these (**अयं**) earthly (**पार्थिवः**) men, O rich Indra (**पुरुहूत**) desirous of wealth (**अवस्युः**), shares (**भिक्षते**) thy (**तव**) wealth (**नाम**). **मर्ता अमर्त्यस्य ते भूरि नाम मनामहे । विप्रासो जातवेदसः** (८ ११/५ १) = Poor penniless creatures (**मर्ताः**) and beggars (**विप्रासः**) that we are, we beg (**मनामहे**) immense (**भूरि**) wealth (**नाम**) of thee (**ते**) rolling in riches (**जातवेदसः = अमर्त्यस्य**). **गृहंगृहमहना यात्यच्छा दिवेदिवे अधि नामा दधाना** (१ १ २/४ ३) = Ushas (**अहना**) visits (**याति**) house after house (**गृहंगृहं**) laying (**दधाना**) therein (**अधि**) wealth (**नामा**) for giving abundance (**दिवेदिवे**). **भद्रा नाम वहमाना उषासः** (१ १/१ २/२ ३) = The Dawns carrying with them abundant wealth (**भद्रा नाम**). For two more instances vide P. 183 No. 273 and P. 250 No. 40.

त्रेधा हविष्कृतम् (१ ३/८ ४)=Give (**कृतं**) wealth (**हविः**), O As'wins, thrice (**त्रेधा**). **हविष्कृणुष्व सुभगो यथाससि ब्रह्मणस्पतेरव आ वृणीमहे** (२ २/३ ६) =Since (**यथा**) thou art (**असप्ति**) very rich (**सुभगः**), give (**कृणुष्व**) wealth (**हविः**), O B.; we beg (**आवृणीमहे**) wealth (**अवः**) of B. **स त्वं नो होतः सुहुतं हविष्कृधि वस्वा नो वार्या पुरु** (८ ६/१ ०/४) = **हे होतर् अग्ने स त्वं नः अस्मभ्यं सुहुतं हविः कृधि कुरु देहि । नः अस्मभ्यं पुरू पुरूणि वार्या वार्याणि वंस्व देहि. सु धनम् । तेन सहितं हुतं धनं यस्मिन् तत् हविः धनम्. होतर्** = O giver.

यस्मा ऊमासो अमृता अरासत रायस्पोषं च हविषा ददाशुषे (१ १६६/३) = **ददाशुषे हर्वींषि दात्रे यस्मै ऊमासः ऊमाः अमृताः रायः हविषा सह पोषं च अरासत अददुः ददति.** **ऊ** = to give. **ऊमासः** = givers. **अमृतं** = wealth. **अमृताः** = possessors and givers of wealth. **रायः = पोषं** = wealth. **हविषा** = (packed) with wealth.

अमृतं=wealth. **अत्रा दधे अमृतं जातवेदाः** (३ २३/१) = Agni who has abundant wealth (**जातवेदाः**) gave (**दधे**) i. e. put wealth (**अमृतं**) into this treasure (**अत्रा**). **इन्द्र शविष्ठ सत्पते रयिं गृणत्सु धारय । श्रवः सूरिभ्यो अमृतं वसुत्वनम्** (८ ९३/१२) = O rich (**शविष्ठ = सत्पते**) Indra, bestow (**धारय**) wealth (**रयिं = श्रवः = अमृतं = वसुत्वनं**) on the praisers (**गृणत्सु**); give to the donors (**सूरिभ्यः**). **आपो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृतामृतं च** (१० ३०/१२) = O rich (**रेवतीः**) rivers (**आपः**), you rule (**क्षयथ**) over wealth (**वस्वः**) and give (**बिभृथ**) wealth (**क्रतुं = भद्रं =अमृतं**).

आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि धिष्व (१ ९१/१८) = While growing fat (**आप्यायमानः**) with water and milk, O Sōma, put (**धिष्व**) riches (= **श्रवांसि**) into our treasure (**दिवि**) for our prosperity (**अमृताय**). **एते सोमा अभि गव्या सहस्रा महे वाजायामृताय श्रवांसि । ०असृग्रन्** (९ ८७/५) =these Sōmas send (**अभि + असृग्रन्**) riches (**श्रवांसि**) in the form of thousands of herds of cows (**गव्या**) that we may have wealth (**महे = अमृताय = वाजाय**).

ईशे ह्यग्निरमृतस्य भूरेरीशे रायः सुवीर्यस्य दातोः (७ ४/६) = Agni rules (**ईशे**) over abundant wealth (**अमृतस्य = रायः = दातोः**). **भूरेः = सुवीर्यस्य** = abundant.

प्रजा too means wealth. The word is made up of **प्र** and **जा** both of which mean wealth. **प्र धनम् । तेन युक्ता जा प्रजा** = abundant wealth. My treatment of **जा** (PP 225 228) is in part wrong. That word means wealth in 1, 8, 9, 10, 11 and 12. I may correct that section at the end of this volume. For **प्र** vide P. 255 No. 27.

इह प्रजामिह रयिं रराणा इह श्रवो वीरवत्तक्षता नः (४ ३६/९) = Give (**तक्षत**) us, O Ṛbhus, abundant (**इह**) wealth (**प्रजां = रयिं = श्रवः**). **रराणाः** = giving, liberal. **वीरवत्** = full of wealth.

भक्षीमहि प्रजामिषम् (७ ९६/६) = We will divide (**भक्षीमहि = भजेमहि**) wealth (**प्रजां = इषं**). These words clearly show that **प्रजा** must mean wealth. How can offspring be divided ?

आ० गच्छतं प्रजां च धत्तं द्रविणं च धत्तम् (८ ३५/१०) = come down, O As'wins, and give us wealth (**प्रजां द्रविणं**). Can offspring be given at once like wealth ?

प्रजां पुष्टिं भूतिमस्मासु धत्तम् (८ ३५/१७); here **प्रजां = पुष्टिं = भूतिं** = wealth.

तुभ्यमग्रे पर्यवहन् सूर्यां वहतुना सह । पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह (१० ८५/३८); here **वहतुना = प्रजया** = with wealth or dowry.

उत प्रजायै गृणते वयो धुः (७ ३६/९) = The Maruts give (**धुः**) wealth (**वयः**) to the praiser or offerer of offerings (**गृणते**) that he may live in prosperity (**प्रजायै**).

स नः प्रजायै हर्यश्व मृळय (१० १३८/८) = O rich Indra (**हर्यश्व**), do thou favour (**मृळय**) us with wealth that we may live in prosperity (**प्रजायै**).

प्रजावतो नृवतो अश्वबुध्यानुपो गोअग्राँ उप मासि वाजान् (१ ९२/७) = Give (**उपमासि**) riches (**वाजान्**) packed with riches (**प्रजावतः = नृवतः**), having horses in the rear (**अश्वबुध्यान्**) and cows in the front (**गोअग्रान्**). **प्रजाः = नृ** = wealth.

प्रजावत् सावीः सौभगम् (५ ८२/४) = send (**सावीः**), O Savitṛ, riches (**सौभगं**) containing riches (**प्रजावत्**). **सु धनम् । तेन युक्तः भगः सुभगः । सुभगः एव सौभगम्.** **प्रजावत्** qualifies **रत्नं** (३ ८/६ । ९ ५०/१), **ब्रह्म** (५ ३६/३ । ९ ८६/४१), **वयः** (१० १०४/४); **प्रजावान्** qualifies **भगः** (३ ३०/१८) and **गातुः** (३ ५४/१८); **प्रजावतीः** qualifies **इषः** (६ ५२/१६ । ९ २३/३). All the three mean abundant.

इन्दुरिन्द्रो वृषा हरिः पवमानः प्रजापतिः (९ ५/६); **इन्द्रः = प्रजापतिः = धनपतिः**; **वृषा = पवमानः** = a donor; **हरिः** = possessed of gold.

जिगृत = give. **जिगृतमस्मे रेवतीः पुरन्धीः** (१ १५८/२) = give us abundant (**रेवतीः**) riches (**पुरन्धीः**). **देष्णमभि गृणीहि राधः** (२ १/४) = give wealth (**देष्णं = राधः**). **अभि तद् द्यावापृथिवी गृणीताम्** (१० ४७/८) = may heaven and earth grant it. A noun from **गृ** is **जागृविः** (=a donor). **रायः** (mas.) = **सूनृताः** (fem.) = **मघानि** (neuter). The Padakāra

has सनृता instead of सूनृताः. सूनृता = सूनृतानि = riches. We have seen above how Sayana makes सूनृता an adjective of मघानि. Max Muller translates the word by glory. Wealth, however, is the sense. Employment of synonymms is a characteristic that should never be overlooked.

उत अपि च स्तुतासः स्तुताः नरः मरुतः विश्वेभिः विश्वैः नामभिः युक्तानि हवींषि व्यन्तु ददतु। हे मरुतः नः अस्मभ्यम् अमृतस्य अमृतं प्रजायै ददात दत्त। रायः सूनृताः मघानि जिगृत दत्त = May the donors (स्तुतासः = नरः), the Maruts, give (व्यन्तु) riches (हवींषि) packed with riches (विश्वेभिः = नामभिः). Give (ददात), O Maruts, wealth (अमृतस्य) that we may live in prosperity (प्रजायै). Give (जिगृत) wealth, wealth, wealth (रायः = सूनृता = मघानि). For प्रजायै vide 'Why is wealth desired?' PP. 259–260, for abundance P. 258, and for synonyms for wealth PP. 252–258.

७६१/२

(1) हे मित्रावरुणौ वां युवयोः मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि सः प्रसिद्धः विप्रः मेधावी ऋतावा यज्ञवान् दीर्घश्रुत् चिरकालं श्रोता एवमुक्तलक्षणः वसिष्ठः इयर्ति प्रेरयति। यस्य ऋषेः ब्रह्माणि परिवृढानि स्तोत्राणि हे सुक्रतू शोभनकर्माणौ अवाथः रक्षथः। यत् कर्म शरदः बहून् संवत्सरान् आ पृणैथे आपूरयेथे (सायणः).

Peterson :—For you (वां), O Mitra-Varuna, this pious (ऋतावा) priest (विप्रः), renowned afar (दीर्घश्रुत्), sends forth (प्र + इयर्ति) his songs of devotion (मन्मानि) that you, wise ones (सुक्रतू), may further (अवाथः) his (यस्य) prayers (ब्रह्माणि), that (यत्) you may make full (आ + पृणैथे) his years (शरदः) according, as it were (न), to his will (क्रत्वा).

Macdonell :—Forth (प्र) for you two (वां), O Mitra-Varuna, this pious priest, heard afar (दीर्घश्रुत्), sends his hymns (मन्मानि) that ye may favour (अवाथः) his (यस्य) prayers (ब्रह्माणि), ye wise ones (सुक्रतू), that ye may fill his autumns (शरदः) as it were (न) with wisdom (क्रत्वा).

There is agreement, though not complete, between Sāyana and the two English scholars. वां is genetive according to S.,

dative according to the other two. **सः = प्रसिद्धः वसिष्ठः (सा०)**; this (P. M). **विप्रः = मेधावी (सा० निघण्टुः ३ १५/१)**; a priest (P. M.) which is its sense in modern Sk. **ऋतावा = यज्ञवान् (सा०)** = making offerings ; holy (P. M.) **ऋत** is **उदक, धन** and **सत्य** in the Nighantu, **सत्य** or **यज्ञ** in the Nirukta (**निरु० ४।१९**). P. and M. seem to translate **यज्ञवान्** by pious. **दीर्घश्रुत् = चिरकालं श्रोता (सा०)**? Renowned or heard after (P. M.). **सुकृतू = शोभनकर्माणौ (सा०)** = doing worthy deeds; wise ones (P. M.). **क्रतुः = कर्म (निघ० २ १/१०)** or **प्रज्ञा (निघ० ३ ९/५)**. S. takes **कर्म**, P. M. **प्रज्ञा. अवाथः = रक्षथः (सा०)**; further (P.); favour (M.). **यत् क्रत्वा = यत् कर्म (सा०). क्रत्वा** = according to his will or desire (P.); with wisdom (M.). S. leaves out **न**. **न** = as it were (P. M.). **आ पृणैथे = आपूरयेथे (सा०)** ; may make full (P.); may fill (M.). **शरदः = बहून् संवत्सरान् (सा०)**; years (P.); autumns (M.). M. is not quite certain about the last quarter. ' As it were ' has relevance in P's rendering ; but none in M's; on the contrary ' as it were ' makes the gift unreal or no gift at all. **अव रक्षणगति० (धा० १।६०१)**. S. follows old authorities. Foreign scholars in spite of themselves cannot escape S's lead. Every interpreter, be he Indian or non-Indian, ought to give the prose order of every Ṛk. S. does it as he proceeds in his explanation. Mere translation is no real proof that one understands the original.

ऋतं = wealth as in **यजा देवान् ऋतं बृहत् । अग्ने यक्षि स्वं दमम् (१ ७५/५)** = Give (**यज = यक्षि**) us wealth (**देवान् = ऋतं = बृहत् = स्वं = दमम्**). **देवो देवान् परिभूर्ऋतेन वहा नो हव्यं प्रथमश्चिकित्वान् (१० १२/२)** = surpassing (**परिभूः**) the rich gods (**देवान्**) by his wealth (**ऋतेन**), rich as thou art (**देवः = प्रथमः**) and a donor (**चिकित्वान्**), O Agni, bring (**वहा = आवह**) us (**नः**) riches (**हव्या = हव्यानि**). **राये ऋताय सुकृतो गोभिः ष्याम सधमादो वीरैः ष्याम सधमादः (५ २०/४)**; here **ऋताय = राये**; vide P. 193 No. 309. **रथीर्ऋतस्य बृहतो बभूथ (४ १०/२)**; **ऋतस्य धनस्य रथीः आनेता** ; vide P. 125 No. 82. Also (**पूषन्**) **रथीर्ऋतस्य नो भव (६ ५५/१)**. (**अग्निः**) **यो मर्त्येषु अमृतः ऋतावा होता**

यजिष्ठः इत्कृणोति देवान् (१ ७७/७) = who, being rich (अमृतः = ऋतावा) and liberal of gifts (होता = यजिष्ठः), does give (कृणोति इत्)to the poor (मर्त्येषु) riches (देवान्). एवाग्निर्गोतमेभिर्ऋतावा विप्रेभिरस्तोष्ट जातवेदाः (१ ७७/५); ऋतावा = जातवेदाः = rich. स इत् सुदानुः स्ववान् ऋतावा इन्द्रा यो वां वरुणा दाशति त्मन् (६ ६८/५) = हे इन्द्रावरुणौ यः वां युवयोः त्मन् धनं दाशति स इत् एव सुदानुः स्ववान् ऋतावा = He, O gods, is rich (सुदानुः = स्ववान् = ऋतावा) who gives away in charity (दाशति) wealth (त्मन्) of (i. e. given by) you (वां). The rich man must be liberal. ऋतावा therefore means possessed of wealth.

विप्रः = विप् + रः. विप् = to give (wealth or offerings). प्र यन्ति यज्ञं विपयन्ति बर्हिः (७ २१/२) = (The gods) give (यन्ति = विपयन्ति) wealth (प्र = यज्ञं = बर्हिः). येना दशग्वमध्रिगुं वेपयन्तं स्वर्णरम् । येना समुद्रमाविथा तमीमहे (८ ३/१२) = हे इन्द्र येन रयिणा त्वं दशग्वम् अध्रिगुं वेपयन्तं स्वर्णरं समुद्रं च आविथ तं रयिम् ईमहे = We beg of thee, Indra, that with which thou didst endow D. etc. वेपयन्तं स्वर्णरं = S. who constantly gave. वेपिष्ठो अङ्गिरसां यद्ध विप्रो मधु छन्दो भनति रेभ इष्टौ (६ ११/३) = The richest (वेपिष्ठः = विप्रः) of the A's, the singer or praiser (रेभः), sings (भनति) a sweet (मधु) song (छन्दः) on obtaining wealth (इष्टौ).

Agni, Indra, the gods in general and men are called विप्र. The gods are not priests in any sense. In order to be used of gods and men the word must have some other sense. विप्र must mean a giver either of wealth or of offerings or of wealth only as men too are required by the gods to give away wealth.

ते घेदग्ने स्वाध्यो ये त्वा विप्र निदधिरे नृचक्षसम् । विप्रासो देवं सुक्रतुम् (८ ४३/१९); Agni and the gods who make over Agni to men are both विप्र; vide P. 204 No. 344. The interpretation given there requires correction. The gods were rich (स्वाध्यः = विप्रासः) and endowed Agni with wealth ; hence he is विप्र, देव, नृचक्षस् and सुक्रतु.

विप्रेभिर्विप्र सन्त्य प्रातर्यावभिरा गहि। देवेभिः सोमपीतये (५ ५१/१); here too both Agni and the gods are विप्र.

सुमतिभिरुप विप्राविहा गतम् (८ २६/९) = हे विप्रौ अश्विनौ इह सुमतिभिः

उप आ गतम्। **विप्रौ** = O rich and generous As'wins; **सुमतिभिः** = with abundant wealth. Two gift-horses (**वाजिनौ = अर्वन्तौ**) are **विप्रा** i. e. conveyors of wealth or accompanied, by cart-loads of wealth (8$\frac{25}{24}$).

मो षु त्वामत्र बहवो हि विप्रा नि रीरमन् यजमानासो अन्ये (२$\frac{१८}{३}$) = let not many sacrificers (**विप्राः = यजमानाः**) cause thee to halt on the road. Thus **विप्र** means (1) a donor, (2) one that makes offerings. It means also (3) wealth as in **स नो वाजाय श्रवसे इषे च राये धेहि द्युमत इन्द्र विप्रान्** (६$\frac{१७}{१४}$) = Give (**धेहि**) us, O Indra, wealth (**रयिं**), abundant (**द्युमतः**) riches (**विप्रान्**) that we may have abundant wealth (**वाजाय = श्रवसे = इषे**). In the present Rk. **विप्र** means having wealth. **त्वोतासो मघवन्निन्द्र विप्रा वयं ते स्याम सूरयो गृणन्तः । भेजानासो बृहद्दिवस्य रायः** (४$\frac{२९}{५}$) = **हे मघवन् इन्द्र त्वोतासः त्वोताः वयं ते गृणन्तः बृहद्दिवस्य रायः भेजानासः विप्राः सूरयः स्याम.** **त्वोतासः**=rewarded or endowed with wealth by thee. **बृहद्दिवस्य रायः भेजानासः** = possessors or enjoyers of abundant wealth. **गृणन्तः** = liberal in giving. **विप्राः = सूरयः** = rich men (4). **ते** = those well-known. 4$\frac{17}{16}$ has **गव्यन्तः**, **विप्राः**, **अश्वायन्तः** and **वाजयन्तः**; all four mean desirous of wealth (5). **विप्र** means a wise man (6) as in **एकं सत् विप्रा बहुधा वदन्ति** (१$\frac{१६४}{४६}$).

मन् (=to beg)+**मन्** = **मन्मन्** = what is begged, wealth. **तन्नो रास्व सुमहो भूरि मन्म** (४$\frac{११}{२}$) = **हे सुमहः अग्ने मे मह्यं तत् भूरि मन्म रास्व देहि;** **सुमहः**=O rich one. **मन्मानि चित्रा अपिवातयन्त एषां भूत नवेदा मे ऋतानाम्** (१$\frac{१६५}{१३}$) = **हे मरुतः चित्रा चित्राणि धनयुक्तानि मन्मानि धनानि अपिवातयन्तः ददतः यूयं मे मह्यम् एषाम् ऋतानां नवेदाः दातारः भूत भवत;** **एषाम् ऋतानां** =of these (i. e. abundant) riches. **यजिष्ठं त्वा यजमाना हुवेम ज्येष्ठमङ्गिरसां विप्र मन्मभिर्विप्रेभिः शुक्र मन्मभिः** (१$\frac{१२७}{२}$) = **हे विप्र शुक्र अग्ने मन्मभिः विप्रेभिः यजिष्ठम् अङ्गिरसां ज्येष्ठं त्वा त्वां यजमानाः वयं हुवेम आह्वयामः.** **यज्** = to give. **यजिष्ठं** (= the greatest giver) = **ज्येष्ठं**. **मन्मभिः = विप्रेभिः** = with riches. **सं त्वा शिशामि जागृहि अदब्धं विप्र मन्माभिः** (१०$\frac{८७}{२४}$) = I beg (**शिशामि**) wealth (**सं**) of thee (**त्वा**); give (**जागृहि**), O giver (**विप्र**), unassailable (**अदब्धं**) wealth filled with wealth (**मन्मभिः**). **युवं विप्रस्य मन्मनामिरज्यथः** (१$\frac{१५१}{६}$) = You rule (**इरज्यथः**) over wealth (**विप्रस्य = मन्मनां**).

For श्रुत् (= wealth) vide P. 257 No. 50 and P. 272 (b). In वाजश्रुतासः, वाजश्रवसं and वाजश्रवसः, श्रुत् and श्रवस् mean wealth and nothing else. ऋभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमो वाजश्रुतासो यमजीजनन् नरः (४ ३६/४) = From the Rbhus comes abundant (प्रथमश्रवस्तमः) wealth (रयिः) which (यं) the richest (वाजश्रुतासः) donors (नरः) have created. स गोमघा जरित्रे अश्वश्चन्द्रा वाजश्रवसो अधि धेहि पृक्षः (६ ३५/५); गोमघाः, अश्वश्चन्द्राः and वाजश्रवसः qualify पृक्षः and mean abundant. अग्निं० वाजश्रवसं (३ २/५) = to Agni who has abundant wealth. दीर्घं श्रुत् यस्य सः = he who has long-lasting and abundant wealth.

इयर्ति = gives. अयं विप्राय दाशुषे वाजान् इयर्ति गोमतः (१० २५/११) = This (i. e. Sōma) gives abundant (गोमतः) riches (वाजान्) to the sacrificer that gives offerings or to the rich man (विप्राय) who gives it away in charity. स ते पुरन्धिं तविषीमियर्ति (१० १११/५ २); ताविषीं = abundant; पुरन्धिं = wealth.

आ नो रयिं मदच्युतं पुरुक्षुं विश्वधायसम्। इयर्ता मरुतो दिवः (८ ७/१३) = Send (इयर्त) us (नः) from heaven (दिवः आ), O Maruts, abundant (मदच्युतं = पुरुक्षुं = विश्वधायसं) wealth (रयिं). इयृ = to send, to give. इयर्मि, इयर्ति and इयर्त seem to be its only forms in RV.

ब्रह्म = wealth. ब्रह्माणि हि चकृषे वर्धनानि (६ २३/६) = Thou givest (चकृषे), O Indra, riches (ब्रह्माणि) that prosper (a man). अव त्वे इन्द्र प्रवतो नोर्मिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवन्ते (६ ४७/१४) = Into thee (त्वे), O Indra, rush (अव + धवन्ते) riches (गिरः = ब्रह्माणि = नियुतः) like (न) the billows (ऊर्मिः) or a current of a river rushing down a precipice (प्रवतः).

कृतं ब्रह्माणि सूरिषु प्रशस्ता (७ ८४/३) = Give (कृतं), O Indra-Varuṇa, abundant (प्रशस्ता) riches (ब्रह्माणि). प्र धनम्। तेन युक्तं शस्तं धनं येषु तानि. सूरिषु = सूरिभ्यः = to men who being rich give away their wealth. ब्रह्मन् may mean a prayer but not here.

अव् = to give, to endow with. विश्वा धियो अश्विना प्रावतं मे। अस्मे रयिं नासत्या बृहन्तं० श्रुत्यं रराथाम् (१ ११७/२६) = हे अश्विनौ मे मह्यं विश्वाः धनेन पूर्णाः धियः धनानि प्र धनम् अवतं दत्तम्। हे नासत्यौ अस्मे

अस्मभ्यं बृहन्तं श्रुत्यं रयिं रराथां दत्तम्. **श्रुत्यं** = full of wealth (**श्रुत्**). **बृहन्तं** = large.

उभा शंसं नासत्यावतं मम (१$^{१}\frac{६}{४}^{२}$) = **हे नासत्यौ मम मह्यम् उभा उभौ शंसम् अवतं दत्तम्.** **उभा** = both of you. **शंसं** = a gift.

सेदुग्रो अस्तु मरुतः स शुष्मी यं मर्त्यं पृषदश्वा अवाथ (७$\frac{४०}{३}$) = **हे पृषदश्वाः मरुतः यं मर्त्यं यूयम् अवाथ अवथ सः इत् एव उग्रः सः शुष्मी अस्तु.** **उग्रः** = **शुष्मी** = wealthy. **मर्त्यं** = a penniless man. **अवाथ** = help with money. **पृषत् अश्वः येषां ते** = those that have bright wealth i. e. gold.

I render **यस्य ब्रह्माणि अवाथः** by **यस्मै ब्रह्माणि धनानि अवथः दत्थः.** I have quoted 3 instances of **अव्**; in the 1st there is **मे** and in the 2nd **मम**; **अव्** in these two Ṛks. means to give. In the 3rd it means to reward or help with wealth. If **ब्रह्माणि** means prayers, **यस्य** etc. would mean:—whose prayers you reward with wealth. I take **यस्य** in the sense of **यस्मैः**; **ब्रह्माणि** therefore means riches.

शरद् does mean autumn as in **पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतम्** (७$\frac{६६}{१,६}$) and in **शतं जीव शरदो वर्धमानः** (१०$^{१}\frac{६}{४}^{१}$). But it cannot have that sense in **विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पूरवः पुरो यदिन्द्र शारदीरवातिरः** (१$^{१}\frac{३}{४}^{१}$) and **सप्त यत्पुरः शर्म शारदीर्दर्त्** (१$^{१}\frac{७}{२}^{४}$।६$\frac{२}{१}\frac{०}{०}$). Indra smashes 7 strongholds containing wealth (**शरदः**). How **शरद्** came to mean wealth I cannot say. I have a suspicion, however, that words for days, nights, months and the seasons are used in RV to denote wealth, perhaps on account of their assocication with light or plenty.

अस्मे प्र यन्धि मघवन् ऋजीषिन् इन्द्र रायो विश्ववारस्य भूरेः। अस्मे शतं शरदो जीवसे धा अस्मे वीरान् शश्वत इन्द्र शिप्रिन् (३$\frac{३६}{१०}$). **मघवन्** = **ऋजीषिन्** = **इन्द्र** = **शिप्रिन्.** **प्र** = **रायः** = **शरदः** = **वीरान्** = riches. **विश्ववारस्य** = **भूरेः** = **शतं** = **शश्वतः** = abundant. **यन्धि** = **धाः** = give. **जीवसे** = that we may live in prosperity.

द्यावो न द्युम्नैरभि सन्तो अर्यः क्षपो मदेम शरदश्च पूर्वीः (४$\frac{२}{१}\frac{६}{१}$)= overcoming or surpassing (**अभि + सन्तः**) foes (**अर्यः**) by our riches

(द्युम्नैः), we would enjoy (मदेम) large (पूर्वीः) riches (क्षपः=शरदः). नक्षन्त इन्द्रं शरदः सुपृक्षः (७ ३७/७) = abundant (सुपृक्षः) riches (शरदः) wait on (नक्षन्ते) Indra.

स रेतोधा वृषभः शश्वतीनां तस्मिन्नात्मा जगतस्तस्थुषश्च । तन्म ऋतं पातु शतशारदाय (७ १०१/६) = He (the rain-god) is a giver of wealth (रेतोधाः),a showerer (वृषभः) or giver of abundant riches (शश्वतीनां). On him depends the life (आत्मा) of things moving (जगतः) and stationary (तस्थुषः). May he give (पातु) me (मे) that (i. e. abundant) wealth (ऋतं) that I may live in prosperity (शतशारदाय).

न besides meaning ' not ' and ' like ' (इव) also means in a moment, immediately, as soon as. Even Sāyana at times renders that particle by संप्रति i. e.. at once.

वैश्वानरो जायमानो न राजावातिरत् ज्योतिषाग्निस्तमांसि (६ ९/१)=Agni, ruling over riches (राजा = वैश्वानरः), dispelled (अवातिरत्) in a moment (न) darkness by his light, the moment he was born (जायमानः). Both Yāska and Sāyana render न by इव and the former is obliged on that account to misinterpret जायमानः and राजा. Sāyana simply says राजेव.

त्वं हि दृह्ळा मघवन् विचेता अपा वृधि परिवृतं न राधः (७ ३७/७) = Possessed of riches (विचेताः), O rich (मघवन्) Indra, force open (अपावृधि) strongholds (दृह्ळा = दृह्ळानि) and the wealth (राधः) enclosed therein (परिवृतं) at once (न).

न in रयिं न सुन्वते सचा means at once; vide P. 179 No. 256.

हे सुक्रतू मित्रावरुणौ यस्य यस्मै युवां ब्रह्माणि अवाथः अवथः सः ऋतावा विप्रः दीर्घश्रुत् (भूत्वा) वां मन्मानि प्र इयर्ति यत् यस्मात् (तस्य) शरदः युवां क्रत्वा न सद्यः एव आ पृणैथे = That (man), to whom you grant riches, having become wealthy, gives away your riches (i. e. the riches given him by you), O abundantly rich (सुक्रतू) Mitra-Varuna, since you fill his exchequer with wealth in a moment. Or न may mean ' constantly, unceasingly '. ऋतावा = विप्रः = दीर्घश्रुत्. Vide P. 120 No. 64 There I wrongly rendered यत् by यदा and meant a sacrificer by विप्रः.

(s) गोमायुरदादजमायुरदात्पृश्निरदाद्धरितो नो वसूनि । गवां मण्डूका ददतः शतानि सहस्रसावे प्र तिरन्त आयुः (७१०३).

Both Lowing Cow and Bleating Goat have given,
Spotty and Tawny, too, have given us riches.
The frogs give kine by hundreds; they for pressings.
Of Soma thousandfold, prolong existence

(Winternitz's History of Indian literature Vol P. 109).

Macdonell :—He that lows like a cow has given us riches, he that bleats like a goat has given them, that spotted one has given them and the yellow one. The frogs giving us hundreds of cows prolong our life in a thousandfold Sóma-pressing. W.gives no reason why he differs from Sāyaṇa and Macdonell in rendering गोमायुः by the lowing cow and अजमायुः by the bleating goat. How does he dissolve these compounds ? गवां मायुः इव मायुः यस्य, अजानां मायुः इव मायुः यस्य must be the dissolution. In Rk. 6. गोमायुरेको अजमायुरेको clearly shows what the composer means.

पृश्नि does not mean spotty or spotted but red. मध्ये दिवो निहितः पृश्निः (५४७), = the red (Sun) is placed in the centre of heaven. अरूरुचदुषसः पृश्निः (९८३) = Red (Sōma) shines brighter than the Dawn. Here Sōma is identified with Agni who outshines the Dawn. सहस्रसंख्याकाः ओषधयः सूयन्ते उत्पद्यन्ते इति वर्षर्तुः सहस्रसावः (सायणः). सहस्रं धनम् । तस्य सावे दाने =in the distribution of wealth. आयुः= wealth.

(t) यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्व एक इत् । स्तोता मे गोषखा स्यात् (८१४) = हे इन्द्र यथा त्वं वस्वः वसुनः एकः इत् एव ईशिषे तथा यत् यदि अहं वस्वः एक इत् ईशीय तदा मे मम स्तोता गोपखा स्यात् = If I were, O Indra, sole (एकः इत्) master (ईशीय) like thee (यथा त्वं) of wealth (वस्वः), my suppliant (स्तोता) would be rich in kine (गोषखा). गावः सखा धनं यस्य स गोपखा.

If I, O Indra, were like thee,
Lord of all the gods (वस्वः) that be,
My worshipper should never lack
For herds to call his own.

(Winternitz P. 80)

वस्वः is another form of वसुनः. वसु does not mean a god here,

(u) शिक्षेयमस्मै दित्सेयं शचीपते मनीषिणे । यदहं गोपतिः स्याम् (८)
=If I were lord of cows i. e. wealth, I would give (शिक्षेय) and (again) give (दित्सेयं) to the solicitor (मनीषिणे), O master of gifts (शचीपते). शिक्षेयं = दित्सेयम्.

Gifts would I bestow (शिक्षेयं) on him,
On that wise singer (मनीषिणे) blessings shower (दित्सेयं),
If I, as thou, O lord of power (शचीपते),
The Masters of the cattle were (गोपतिः).

(Winternitz P. 80).

शची = a gift and not power.

(v) न तिष्ठन्ति न नि मिषन्त्येते देवानां स्पश इह ये चरन्ति ।
अन्येन मदाहनो याहि तूयं तेन वि वृह रथ्येव चक्रा (१०).

स्पशः अहोरात्रादयः चाराः । आहनः मम अपहान्त्रि । असह्यभाषणेन दुःखयित्रि । वि वृह धर्मार्थकामान् उद्यच्छ । यथा रथस्य चक्रे रथम् उद्यच्छतः तथा.

They stand not still, they never close their eyelids,
Those sentinels of God who wander round us.
Not me-go quickly, wanton, with another,
And hasten like a chariot-wheel to meet him.

(Winternitz P. 106).

स्पशः = spies (who secretly watch human affairs). देवानां स्पशः = spies appointed by the gods. Sáyaṇa refers to a modern śloka अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये etc. Day, night etc. all observe men's doings. आहनः = Wanton; this is absolutely wrong. आहनस् in Ṛv. means dear, agreeable. Sayaṇa was misled by Yaska who says:—आहंसि इव भाषमाणा इति असभ्यभाषणात् आहनाः इव भवति (निरुक्त ५।२). This false interpretation is due to the itch for derivation. Yama calls Yami सुभगे in Ṛk. 12. तेन वि वृह रथ्येव चक्रा is unintelligible.

(w) बतो बतासि यम नैव ते मनो हृदयं चाविदाम ।
अन्या किल त्वां कक्ष्येव युक्तं परि ष्वजाते लिबुजेव वृक्षम् (१०).

बतः दुर्बलः । मनः मनोगतं संकल्पम् । हृदयं बुद्धिगतम् अध्यवसायम् । कक्ष्या रज्जुः । युक्तम् आत्मना संबद्धम् अश्वम् (सा०). बतः बलात् अतितः (निरुक्त ६।२८).

Alas! thou art indeed a weakling, Yama;
We find in thee no trace of heart and spirit.
As round the tree the woodbine clings,
Another will cling about thee, girt as with a girdle.
(Winternitz P. 106).

बतो is not बतः but बत + उ. बत is repeated to express indignation. Verily, verily thou art (a close-hearted rogue). मनः= हृदयम्. (I must confess) I did not know or read thy mind, thy heart aright. कक्ष्या is not a rope which is its modern sense but a caparison. युक्त = a horse. As a caparison covers the body of a horse.

लिबुजेव वृक्षं = (or more correctly) as a creeper covers a tree all round. Sāyaṇa is right in saying that there are two comparisons. The 2nd comparison is apter than the 1st. The caparison covers the body of a horse but not wholly. Cf. इन्द्रासोमा परि वां भूतु विश्वत इयं मतिः कक्ष्याश्वेव वाजिना (७१०४/१) = May this prayer invest you two all round as does a caparison two horses. कक्ष्या is something that passes round a horse's body. What it exactly was I do not know. परि ष्वजध्वं दश कक्ष्याभिः (१०१०१/१०) = hold the crushing-stones with the ten कक्ष्याs viz. the ten fingers which coil themselves round the stones that crush or pound Sōma. The fingers are called दश युक्ताः i. e. ten mares and दश कक्ष्याः in 10 ९४/७. उतो स मह्यमिन्दुभिः षड्युक्ताँ अनु सेषिधत् (१३१/३); here युक्तान् = अश्वान्.

Omission (under क्रतु)

(353) क्रतुप्रावा जरिता शश्वतामव इन्द्र इद्भद्रा प्रमतिः सुतावताम् (१० १००/११). क्रतुः धनम् । तेन युक्तः प्राः धनम् । तत् विद्यते तत् ददाति च असौ क्रतुप्रावा=one that possesses and gives away abundant wealth. क्रतुं धनं प्राति ददाति असौ क्रतुप्राः. That is the difference between क्रतुप्राः and क्रतुप्रावा. जरिता = अवः = a giver. शश् = to give, a gift, wealth. शश्वतां = of the wealthy, of donors. Indra alone (इन्द्रः इत्) is the richest treasure (भद्रा प्रमतिः) of those that extract and offer Sōma to him (सुतावतां).

This Rk. should have been placed after No. 177 P. 158.

Misinterpretations Corrected

अकव and कव

P 1 कु (= to give, a gift) appears in अकूपार, कुचर, अकुध्र्यक् and अप्रतिष्कुतः. कव and कवि come from the same root. कु + अः = कवः = a giver, a gift. कु + इः = कविः = a giver, a gift. कवेन युक्तः कवस्य दाता वा कव्यः काव्यश्च. काव्य like सौभग, सौमनस and सौश्रवस means riches. कवानां दातॄणां सखा कवासखः. कवानाम् अरिः कवारिः. अ in अकव, अकुध्र्यक्, अकूपार, अपार, असुर etc. is not negative. It is a pronominal base like त, य and क and means 'this' i. e. abundant in these words. अकवाभिः ऊतिभिः=with rich gifts. अ is negative in अकवारि. अकवानाम् अदातॄणाम् अरिः अकवारिः; अकवारी is feminine.

P 2 (3) Wealth (दैवी पूर्तिः = दक्षिणा = देवयज्या) is not for the enemies of donors (कवारिभ्यः), as these never give (पृणन्ति). (5) अकवैः = अदातृभिः. (6) कव्य=rich. (7) Are कव्य and नहुष्य names of tribes or do they mean rich men? (8) कव्यैः=सुविदत्रेभिः=सत्यैः= घर्मसद्भिः = with the Pitṛs who give wealth. (9) आयोः धनस्य कव्यता कव्यतया प्राचुर्येण इमाः बह्व्यः प्रजाः धनानि मनूनां मनुष्येभ्यः अजनयत् अदात्. पूर्वया निविदा = with rich gifts. यु = to give; a gift. आ + युः = pessessed of gifts; wealth. (10) अकवाः अत्यन्तधनवन्तः मरुतः महोभिः धनैः प्रप्र धनसमूहं जायन्ते ददति. (13) अकवेभिः = उत्तमेभिः = rich, abundant.

अक्र

P 4. क्र is the root in क्रतु (P 212). अ अत्यन्तं क्रं धनं यस्य सः अक्रः. (1) विदथेषु = दानेषु. दीद्यत् = gives or giving. (2) उभयान् विद्वान् = giving both (heavenly and earthly wealth). वेषि = givest. यजत्र = O giver. शास्यः = full of gifts. (3) मह्निनां धनानां समिथे संगमे. (4) नवं धनम्। तेन युक्ता जा धनं यस्य स नवजाः. (5) अविद्वान् = अचेताः = not having wealth. विद्वांसौ = दातारौ. अक्रौ = rich. दुरः पृच्छेत् = should solicit treasures.

अक्रान्

PP 5-6. अक्रान् most probably means 'gaves' wealth in all

the 4 Ṛks. विधर्मन् (1 and 4) = a store of wealth, a treasure. प्रथमे = rich.

(1) पृ = to give. पर्वन् = a gift. पर्वतः = one who makes gifts. नि + सादि = gave. (2) वार्च = wealth. देवो न सूर्यः = rich like the Sun.

अजस्र

PP 6–7. I am not satisfied with my interpretation of this word. As an epithet of Agni it occurs in company with यविष्ठ, वसो, ऋतावा, जातवेदाः, नृमणाः, ऋतधीतयः and दस्माः. It must therefore refer to wealth, giving, gifts etc. मा जस्वने वृषभ नो ररीथाः (P 224 No 5); here जस् may mean wealth and not 'to be hungry'. जस् (= to give) + रः = a giver, a gift. अ = abundant. अजस्र = who or which has abundant wealth. अ would be negative if जस् in जस्र means to be hungry. अजस्र = wealth in which there is no possibility of hunger, inexhaustible wealth.

अत्र

PP 7-8. (1) स्त is found in स्तन, पवस्ते and perhaps in स्तभूयन्.यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूर्येन विश्वा पुष्यासि वार्याणि । यो रत्नधा यो वसुविद् यः सुदत्रः सरस्वति तमिह धातवे कः (१ $\frac{१६४}{४९}$); the स्तन of S. is a giver of wealth and she is requested to bestow it. It cannot be her breast but her treasure. पीपिवांसं सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । भक्षीमहि प्रजामिषम् (७ $\frac{९६}{६}$); S. is a male and not a female; his स्तन is packed with wealth; it is to be divided. स्तनं = प्रजां = इषं = wealth. दिवेदिवे सहुरिः स्तन् अबाधितः (१० $\frac{९२}{८}$) = wealth (स्तन्) surpassing the wealth of all (सहुरिः) is abundant (अबाधितः ?) for continuous prosperity (दिवेदिवे). So स्त (= to give) seems to be a root of which स्तन् may be the pres. part. and स्तन a noun. स्त + वान् = having wealth. द्वे पवस्ते परि तं न भूतः (१० $\frac{२७}{७}$) = The two ladies (द्वे = रोदसी), though ever so wealthy (पवस्ते), do not surpass (परि + भूतः) him ; पव from पु = to give. पवः धनम् । तेन युक्तं स्तं ययोः ते. Sāyaṇa :—पवतिर्गतिकर्मा । औणादिकः अस्तप्रत्ययः । महत्त्वेन सर्वस्याभिभवनाय गच्छन्त्यौ. स्तभूयन् = giving wealth.

P 9. (9) दुर्गे चित् सुसरणं = दुर्गे दारिद्र्ये अपि सु धनं तस्य सरणं दानम्. सृ = to give.

अण्व and अण्वी

P 10. (1) सूराः = the wealthy. सु + ऊ + रः = सूरः. (2) ऋक्वा= सूरः = wealthy. ऋच् (= wealth) + वन्. (3) Alter वारा to धारा and drop वारा वाराणि.

अति

P 15. (3) पान्तं = पातारं = दातारम्. उग्रं = दातारम्. The 2 words qualify इन्द्रं. (4) सुनीतिभिः = with grants of wealth.

P 16. (7) चर्षणीनां राजानः = masters of riches. (8) वीरः धनवान् दाता इन्द्रः उग्रम् उग्रम् अत्यन्तं धनं दमायन् ददत् अन्यम् अन्यम् सर्वान् शत्रून् अति नेनीयमानः सततं नयन् शृण्वे श्रूयते.

P 17. अति + क्रम्. (1) अहविः = without wealth. महीयते = is given wealth. You bestow wealth on all poor people. So help me, O donors (दस्रा). जरतं पणेः असुं = give me the abundant wealth (असुं) of the miser. विप्राय = वचस्यवे = to one that desires wealth. ज्योतिः कृणुतं = give luminous wealth.

P 18. अति + सृज्. (1) आशवः = donors.

P 19. अति + या. (2) पिब्दनानि = वसूनि. परुषाणि = bright. पिब् = दनं = a gift. पिब् धनं तेन युक्तं दनं पिब्दनम्. पिब् like पा may mean to give. ययिवान् = ददत्. पवित्रम् अति अव गच्छति. शद् = to give. शादं = a gift. Sōma passes through the strainer giving riches to add to our riches (शादेषु). Quotation:—हे वसो विश्वानि विथुराणि पिब्दनानि सु च सुपहान् अमित्रान् च कृधि देहि. विथुरा? मित्र= wealth. अमित्र = abundant wealth. सु धनम्। तेन युक्तं सहं धनं येषु तान् = abundant. Give abundant, plentiful riches.

P 20 (4). देवं धनं युः दाता.

P 22 (1) The donor (उग्रः=पुरोहितः) gave (चेकिते) wealth (प्र) out of his wealth (वीर्येण) for (securing to the devotee) abundance (विश्वस्मै = कर्मणे). कृ (= to give) + मन् = a gift. विश् (= to give) + वं = a gift. देवस्य धनस्य तातिः दानं यस्मिन् तादृशं प्र धनम् (4) ऋतं = प्र = जातं = धनम्. ऋतेन युक्तं प्र। तेन युक्तं जातं

यस्य सः बृहस्पतिः. अर्यः अरेः धनम् अर्हात् = which would be more valuable than that of the enemy.

P 23. (5–7 and 11) अन्यान् = enemies. (8) जातेन धनेन जातं धनम् अति प्र सर्स्रते ददाति. अति like प्र probably means wealth. (9) मज्मना = अमर्त्येन = नाम्ना = धनेन. मानुषाणां जनिम = the wealth of men. अति प्र सस्रे as in 8. (10) महित्वं = wealth. मह्ना = by its abundance. पुरु धनम् । तेन युक्ता माया धनं यस्य. (11) That wealth surpasses other wealths (अग्नीन्).

P 24 (12) मघोनां वाजदावा = a giver of wealth to the rich. एतानि विश्वानि चकार = gives abundant riches.

P 24 (14) असमः = abundantly rich. अ = abundant. स = wealth. मः is an affix. अयस् = gold. अयासः = The Maruts who have gold. अयास्यः = मरुत्वान् = wealthy. नृभिः = ओजसा = by his wealth. ए + कः = rich? इ = to beg, to give. Just as इ + वः is एवः, so इ + कः is एकः. अ + युजः = अयुजः = पूर्वीः = विश्वा = विश्वानि = full of wealth. कृ + स्तिः = कृष्टिः = abundant wealth. कृष्टीः = जातानि. अति = प्र = wealth. वावृधे = ददौ. Rich Indra gave abundant wealth. (15) सृ = to give. सृत्वरी = a giver. ओजसा= धनेन. सिन्धुः सृत्वरीणां प्र धनम् ओजसा धनेन अतिशेते. (16) स्तं धनम् । स्ते धने गः (?) गच्छति असौ स्तेगः = the wealthy one. For स्त vide अज्र P 307. (19) शवसः धनस्य पुत्र दातर्. कामकातयः (?) त्वे त्वयि सु धनम् अवृत्रन् निहितवन्तः (वृ. = to give) or वृत् (= to give). अ + वृ + त्र + अन्; or अ + वृत् + रन्.

P 27 (3) महित्वा = by (your) wealth. अन्यानि विश्वानि भुवनानि = all other rich things. (10) सु धनम् । तेन युक्ता मतिः धनम्. सः प्र अति शृण्वे ददाति. प्र = अति = wealth. (11) अति = विश्वं = weath. ववक्षिथ = thou givest. (12) Thou givest (ववक्षिथ) this (इदं) i. e. abundant wealth (अति = विश्वं = भुवनं). (15) विश्वानि = सान्ति = धनवन्ति. मह्ना = by his wealth. अति यो मन्द्रः = who gives (मन्द्रः) much (अति). (16) महित्वना = by his wealth. विश्वानि पार्थिवानि (= abundant riches) seems to be an object of दाशत् like रयिं. वन्वन् = giving.

P 29 (19) सहांसि = धनानि. वृष्ण्येन = by his wealth.

P 32 (1) वि राजसि = अति राजसि = thou outshinest foes (स्त्रिधः).

अन्तरिक्ष

Words like अन्तरिक्षप्रा, अन्तरिक्षसत् and अन्तरिक्षप्रुत् (P 66) lead me to think that the word means wealth. In 1 for instance the word seems to mean wealth. There is क्ष in it as in द्युक्ष and तुविक्ष. But what is अन्तरि ?

P 38 (1) ऋष् (= to give) + वं = full of wealth. वीरं = बृहत् = धनम्. पतिः = an owner, a donor. महित्वा = धनेन. (2) विश्वं भुवनं सिषक्षि = thou givest abundant wealth. छाया ?

P 40 (9) वर्चस् = त्वेषः = भानुः = bright wealth. अर्णवः = नृचक्षाः = full of wealth. अर्ण = नृ = चक्षस् = wealth.

P 41 (12) पुरु = ध = प्र = सू = धनम्. धनस्य दाता पुरुधप्रसूतः. सर्वं धनम्। तस्य तातौ दाने. (14). महित्वना परिभूः = surpassing by his wealth. त्रिभिः व्रतैः अभि नो रक्षति त्मना = gives (रक्षति) us (नः) wealth (अभि) out of his 3 i. e. abundant riches (व्रतैः = त्मना). (15) मधु = wealth.

P 42 (18). भानुः = wealth. भानुमः = O wealthy one. समन्तं qualifies रथं and is probably the same as भानुमन्तं. समन्तं = भानुमन्तं = containing wealth. यजतः = one that has and gives wealth; containing wealth. यजतेभिः देवैः = with the wealthy gods ; with abundant riches. Agni is to sit in a chariot with the wealthy gods or full of abundant wealth. पथीनां धनानाम् उरु महत् अन्तरिक्षं धनं विद्वान् = giving large wealth out of thy riches. देवान् = the gods ; riches. हविः अद्याय = for eating oblations ; for giving wealth. अद् = to give. अद्याय = दानाय. रथं = a chariot ; wealth. आतिष्ठ = sit in ; give The Rk. has a double sense.

P 43 (19) Since (यथा) you give (दधिध्वे) wealth (स्वयं = तविषीं), do give (चिद्) a deal (बृहत्). Wealthy (महान्तः) as you are, you rule over (राजथ) and give wealth (वि) on a large scale (उर्विया). The Maruts filled (विममिरे) the mid-region (अन्तरिक्षं) with wealth or gave (विममिरे) wealth (अन्तरिक्षं) out

of their wealth. Their riches (रथाः) increase (अवृत्सत), while they are giving (यातां) wealth (शुभं).

P 44 (22) व्रतपाः धनदाता अग्निः व्रतानि धनानि अरक्षत् अददात् । अन्तरिक्षं धनं वि अमिमीत ददाति. महिना = धनेन.

P 45 (24) पार्थिवानि वसूनि उरु = रजः = अन्तरिक्षं = धनम् . आपप्रुषी दात्री सरस्वती निदः धनं पातु ददातु. नेदिष्ठ is the superlative of निद्. (25) You gave (अप्रथतं) us (नः) riches (रजांसि) for prosperity (जीवसे). (26) रजसः धनस्य पतिः दाता. (29) अन्तरिक्षं = रोचना = धनम्. वि + अतिरत् = gave.

P 47 (30) नृशंसः = wealthy. (31) असुं = तन्वं = पथ्यां स्वस्ति = wealth. (32) सतः धनस्य पती सत्पती. तन्वा समोकसा = identical with wealth. (33) अभिव्रता = अभिव्रते = धनयुक्ते. यज्ञियानि = full of wealth, आपप्रुः = gave. अन्तरिक्षं = स्वर् = wealth. वशां etc. = the gods put wealth (वशां) into wealth (तन्वि). (34) May he grant (शृणवत्) riches (वचांसि) to me (मे). देवासः = सूरयः = the rich gods.

P 48 (35) भानुना आततान = filled with bright wealth.

P 50 (40) नृचक्षाः = wealthy.

P 51 (45) दशता = one that gives wealth. चित्राः = अमृतासः = wealthy. जनयन्तः दैव्यानि व्रतानि = producing i. e. giving abundant wealth.

P 52 (46) सुपर्णः = गभीरवेपाः = rich. पृ + नं = पर्ण = wealth. (47) वज्रिणं = धनवन्तम् . ओजसा = in point of wealth. (49) मदे उक्थानि शंसति = gives riches for prosperity.

P 53 (50) स्वर्णरं = a region full of wealth. ओजसा स्कम्भुः = filled with wealth. स्तवन्ते = ददति. मनुषाय = to man.

P 54 (53) अक्ष् (= to give) + नं = अक्ष्णं = a gift. या = to give, a gift. अक्ष्णयावानः = possessed of gifts.

P 55 (58) सु धनम् । तेन युक्तं वीर्यं धनम्. उक्थ्यं = full of wealth. (59) महित्वं = wealth. स्वं धनम् । तस्य राट् राजा. स्वं धनम् । तेन युक्तः रिः धनं यस्य. अम = wealth. अम + त्रः = wealthy.

विश्वगूर्तः = having abundant (विश्व) gifts. रणाय धनाय आववक्षे धनं वहति. दमे = into the treasure. (60) रथीः = one giving chariot-fuls of wealth. सु धनम् । तेन युक्तं युज् धनं येषु तान्.

P. 56 (61) मा = to give. मात्रा = a gift. मात्राभिः = देवेभिः = मज्मना = by his wealth. रोचमानः=shining with wealth. ऋजीषी = the rich one. विश्वं धनं ददाति असौ विश्वतः. उरोः = महतः = than the rich (aerial region). (62) अमात् = than the rich (aerial region). (64) सुवृक्तिभिः= with abundant riches. (65) अ=अत्यन्तम्. ध = धनम्. अत्यन्तं धनं प्रीणतः तौ अधप्रियौ. कं = धनम्. कधप्रियौ = givers of abundant wealth. अधप्रीः अधप्रियौ अधप्रियः etc. is the declension. कधप्रीः to be declined similarly.

P 58 (70) दिवः अन्तरिक्षाच्च धनम् आनीय तत् पातु ददातु । पार्थिवेभ्यः धनेभ्यः धनं ददातु. (72) पन्थाः = riches. पूर्व्यासः = full of wealth. अ + रे + नु = अरेणु = full of wealth. सु धनम् । तेन युक्तं कृतं धनं येषु. तेभिः पथिभिः = with those riches. सु + ग = full of wealth. रक्ष = अधिब्रूहि = endow. देव = O rich one. (77) ऊ (= wealth) + माः = possessed of riches. सु धनम् । तेन युक्तः हवः येषां. यजत्राः = givers of wealth.

P 61 (80) असुरस्य = श्रुतस्य = धनवतः धनस्य दातुश्च. इमां महीं मायां = abundant wealth. प्र = धनम्. वोचं = I solicit. (81) Give (अव) wealth (नायं). नी = to lead to. नायं = that to which one is led, wealth. (83) The legends given by me are bound to be baseless. I do not understand the 2nd half.

P 63 (86) स्वं धनम् । तेन युक्ता धा धनं स्वधा = abundant wealth. (88) शुष्मी = धनवान्. वृषा = a giver. इन्द्रं धनं पुनानः ददत्. (89) स्वसृः = स्वसारः = स्वं धनं तेन युक्तं सृ धनं यासां ताः = having abundant wealth. सप्त = seven i. e. abundant. अरुषीः = bright. वावशानः = विद्वान् = giving. मध्वः मधुसदृशस्य धनस्य कं समूहम् उत् धनं जभार ददौ. दृशे = that one may have bright wealth. पुरा धनेन युक्ताः जाः धनम्. येमे=ददौ. पू = to give; a gift. सनं = a gift. पू धनम् । तेन युक्तं सनं धनं तस्य वव्रिं समूहम् अविदत् ददौ. अन्तरिक्षे अन्तर् पुराजाः इच्छन् = seeking wealth in heaven. (90) ऋषयः = नरः = those possessed of wealth.

P 64 (92) पथिभिः=धनैः. (93) उग्रा = having wealth. रजसः धनस्य विमानः दाता. कं = धनम्. कस्मै = देवाय = to the rich one.

P 65 (94) पथिभिः = धनैः. अपां धनानां सखा स्वामी. प्रथ + मः= rich. जाः=wealth प्रथमजाः = very wealthy. ऋतावा = धनवान्. (95) प्रवत् = धनम्. प्रवत्वती = धनवती. मखेभ्यः= to the rich. प्र धनम्। तत् यन्ति ददति तेभ्यः प्रयद्भ्यः. जीरं = दानु = धनम्. जीरदानवः = having abundant wealth.

P 66 (98) अन्तरिक्षं धनं प्राति ददाति असौ अन्तरिक्षप्राः. (99) रजसः धनस्य विमानीं दात्रीम्. (100) अन्तरिक्षं धनं सदति ददाति असौ अन्तरिक्षसत्. (101) आत्मन्वतीभिः = अन्तरिक्षप्रुद्भिः = धनवतीभिः. उद्मेघे = समुद्रे.

अमुया

P 67 (1) नु = धनम्. नुवन्तम् = धनवन्तम्. Some rich man seems to have been dubbed an ass.

अमृक्त

P. 68-69. मृज् = to wash; what is washed, bright wealth i. e. gold. अ = abundant. अ + मृज् + तः = which contains (1) abundant wealth or which gives (2) abundant wealth. When qualifying क्रतुः (1), रथः (2), पात्रं (4), श्रवः (5), ओमानं (6), रत्नं (7), रातिः (8) and वाससा (12) अमृक्त has the 1st sense; in the remaining i. e. in अमृक्तः इन्द्रः (3), अमृक्ताः आपः (9) and (10) अमृक्ते द्यावापृथिव्यौ (11) it has the 2nd sense.

(2) स्तवध्यै = स्तवं धनं दातुम्. (3) वज्रं धनं हस्ते यस्य सः. सनात् = out of his treasure. (4) अमर्त्यं = अमृक्तम्. द्रविणः = दाः = धनम्. द्रविणोदाः विद्यते अस्य स द्राविणोदसः. (9) अमृताः=अमृक्ताः. प्र = स्तु = भा = wealth. प्रस्तुभानः = giving abundant wealth. (10) सुरणाः = अमृक्ताः. (11) स धनम्। तस्य पत्नी पत्न्यौ दात्र्यौ.

अयासः and अयास्यः

P. 72. अयस् = gold. In 1_{3}^{57} अयसे = श्रवसे and in 4_{7}^{21} अयसे= धिये. अयस् when used as an adjective is declined as अयाः, अयासौ, अयासः etc. अयासः = possessed of gold. The Maruts have gold in abundance. Everything belonging to them is made of gold.

अयस् is the last member in कारुधायस्, गोधायस्, भूरिधायस्, विश्वधायस् and हरिधायस् and means gold or wealth. Indra is अयास्य and मरुत्वान् both of which mean having gold.

P. 73. भूरि धनम्। तेन युक्तानि शृङ्गाणि येषां ते. अयासः = made of or having gold. पर + मं = full of wealth. पदं = भूरि = धनम्. That region or those localities (वास्तूनि) have immense gold in them.

अवनिः

P. 74 (1) अ + वनिः = अवनिः = a treasure. वन् = to give. वनिः = a gift. महान् = full of wealth. सु धनम्। तेन युक्तः पारः धनं यस्मिन् सः. स = खं = धनम्. सखा = a giver of wealth. (2) प्रवत्वान् = having wealth. अवनिः as in No. 1. सु = प्र = wealth. सुप्रवन्धुरः=full of wealth. अहं धनम्। पूर्वं धनम्. अहंपूर्वः = having abundant wealth. यजतः = giving wealth. वृष्णः धनस्य स्थातारा दातारौ. धिष्ण्यौ = having wealth. वन्धुर् may be an ornament of chariots. Some chariots have 3, some 8. On account of their conspiciousness a chariot came to be called वन्धुर. Perhaps वन्धुर् was a coffer or a chest that contained gold. Some chariots had 3 coffers, some 8.

P 75 (3) महि वर्पः करिक्रतः = giving again and again large wealth. Wealth is bright ; poverty is a dark cloud. सीं = the same Agni. महीं = अवनिं = प्र = wealth. अभिमर्मृशत् = giving. It is Agni that roars while rushing on. (5) ईं = एते. वृद्धसेनाः = having large wealth. For सेना vide P. 269 No. 50. स्मद्रोदसी नः सदन्तु = may they give us (wealth contained in) spacious heaven and earth. Possessed of treasures (अवनयः) they are पृषदश्वासः like chariots to which red (पृषत्) horses are yoked. पृषत् अश्वः धनं येषां ते = who have bright wealth. Thus पृषदश्वासः may have two senses. मित्रं धनम्। तत् युज् येषां ते = always accompanied with wealth. देवाः = wealthy. Most probably both the न's mean immediately.

P. 76 (6) स्तुभः = riches. (7) कवितमस्य = देवस्य = धनवत्तमस्य. इमां मायां = abundant wealth. एनी = bright riches. They flow into him and yet they never fill him. (8) अवनीः = श्रवः = धनम्.

(9) अवनीः = व्रतानि = riches. रक्षन्ते = ददति. सनीळाः = अमृताः = wealthy. सनात् = out of their wealth.

P. 77 (9) सहोभिः = धनैः. अवाता = अवातानि = not doing any harm; it qualifies व्रता. (10) अवनीः = riches. वि = wealth. अधारयः = gavest. धर्मणा = out of his wealth. दाने अधि = into the wealth (of his devotees). पुष्पिणीः? पुष्पिणीः अवनीः = riches that flower i. e. increase ? प्र धनं सुवते ताः प्रस्वः (अवनीः). द्युत् = to shine. दिद्युतः = shining riches. असमाः = अ + स + माः = abundant. उरुः = धनवान्, अभि धनम्. अभितः = who gives wealth. अजनः = gavest. उक्थं धनम् । तद्वान् उक्थ्यः. (11) मधुमत्तमं = fullest of wealth. वचः = मनीषा = शं = wealth. इदं and इयं express abundance. हृदे = to fill thy treasure. गिरः. = riches. महीः = full of wealth. शवसा = धनेन. अवनीः महीः = abundant riches. There may be two meanings in अवनीः viz. riches and rivers. Agni is stuffed with riches. (12) देवैः धनैः सहिताः निदः धनानि. प्रजां = धनम्. विश्वस्य = मायिनः = धनवतः. नि बर्हय = वर्धय. बृसयस्य ? अवनीः = riches. क्षितिभ्यः = for (ensuring) prosperity. विषमेभ्यः= to the rich. वि + स + म= rich. सरस् in सरस्वति comes from सृ (= to give) and means wealth. सरस्वति = वाजिनीवति. अस्रवः = अविन्दः. There may be two meanings in अवनीः here too.

P. 78 (13) अर्वतीः=riches. ऋतायन्= giving wealth; giving. महीः अवनीः = abundant riches. अहभ्यः = for (increasing) day-bright treasures. सर् in सर्गः like सर् in सरस्वति. सर् + गः = rich. सृज् = to give; wealth. सृज् + तः = giving wealth. न = at once. सर्गः and सृष्टः qualify वरुणः.

(14) सस्निः = दाता. जुहोति = ददाति. अर्वा from ऋ (= to give) + वन्. अर्वा = a donor. यह्व्यः = full of wealth. अवनीः = riches. प्रधन्वासु गोषु = into i. e. to add to rich treasures. गोषु = into riches. प्र = धन्व = wealth. प्रधन्वा and सु may be two padas. प्रधन्वा may qualify सः. सु = धनम्. सु may be the object of सस्निः or जुहोति.

अवनीः means wealth, a treasure in 1, 2, 3, 5, 9, 10, 13 and 14; a river in 4, 6, 7, 8 and 11 where it may have a double meaning; and a chariot in 15.

अश्मन्

P. 80 (3) हुवानाः = दातारः.

P. 81 (4) कनिक्रदत् = gave. Vide correction-note on अक्रान् P. 5-6.

P. 83 (21) अश् (= to obtain) + मन् = wealth. शवसा धनेन युक्तम् अश्मानं धनं बिभ्रत् ददत् एति. (22-23) Agni was born of wealth (दिवस्परि). अश्मनः परि = दिवः परि. Agni is ऊर्जो नपात्. (24) अश्मनोः = धनवत्योः द्यावापृथिव्योः.

आहाव

P. 86 (3) Give (कृतं) wealth (हविः) thrice (त्रेधा).

कशा

P. 88 (3) वृषन् = a giver of wealth.

P. 89 (6) स्वेन धनेन युक्ताः. अमर्त्याः = possessed of abundant wealth. The Maruts endow (चोदत) devotees with wealth (कशया = त्मना). अ + रे + नुः. अ = abundant. रे = नु = wealth. अरेणवः = अमर्त्याः = तुविजाताः.

P. 90 (8) विप्रा = विप्रौ = धनवन्तौ. नु = मतिः = धनम्. नविष्ठा मतिः = abundant wealth. महः = धनवन्तौ. (9) वृषण्वती = laden with wealth. (10) ऊतिभिः = with gifts of wealth. महां = अतिथिग्वं = कशोजुवं = दिवोदासं = possessed of and giving, abundant wealth. कशः धनम्। तेन युक्ता जूः धनं यस्य सः. दिवः धनं दाः ददाति असौ दिवोदाः. अव् = to reward with.

P. 91 (11) प्राता = सस्निः = a giver. कशा in 1, 4 and 6 seems to mean wealth and not a whip.

सूर्म्या

P. 93 प्र = पुरः = riches. दीदिहि = give. नः = to us. अजस्रया सूर्म्या = in a rich stream. यविष्ठ = O greatest giver. शश् = to give; a gift. शश्वन्तः = full of wealth, abundant.

काष्ठा

P. 93 (1) उर्वी काष्ठा = (thy) treasure is full of wealth. उरु = full of wealth. (2) विप्राः = नरः = gainers and donors of wealth.

काष्ठां नक्षमाणाः = going to obtain wealth. **अर्वन्तः** = warriors. **न** = at once. (3) **काष्ठां वाजिनः अत्नत** = Sômas, having wealth, give wealth (**काष्ठां**). **सतः धनात् मतिं धनं प्र धनम् असाविषुः ददुः.** (4) **गिरः धनस्य सूनवः दातारः. सू + नु.** Both **सू** and **नु** mean to give. **काष्ठाः अत्नत** = gave wealth. (5) **वृषभस्य दातुः प्र नु महित्वं धनं वोचं याचे. प्र = नु = महित्वं = धनम्. काष्ठाः अधूनोत्** = shook down wealth.

P. 96 (7) **घृतस्य धाराः सिन्धोः धाराः इव.** The streams of ghee resemble the streams of a river. **शु + ऊ + घ + नस् = शूघनस्** = exceedingly rich. **वा = धनम्. वातं** = full of wealth. **प्र = मि** = wealth. **यह्वाः = शूघनासः = वातप्रमियः = अत्यन्तधनयुक्ताः. एताः धाराः अध्वने धनार्थं प्र धनं पतयन्ति ददति. ऊर्मिभिः पिन्वमानः अरुषः वाजी घृतसिन्धुः न सद्यः काष्ठां धनागारं भिन्दन् वर्तते** = the stream of ghee, possessed of wealth (**वाजी**), shining with wealth (**अरुषः**), breaks (**भिन्दन् वर्तते**) in a moment (**न**) the strongholds of wealth (**काष्ठां**). **अरुषो न** etc. cannot be construed with the preceding words.

(9) Clouds that neither stand nor ever take rest are **काष्ठा** here. **काष्ठाः** = receptacles of wealth. Vṛtra's wealth (**शरीरं=निण्यं=वि**) lay concealed (**निहितं**) in them. Now that Vṛtra is lying asleep in everlasting darkness, rivers (**आपः**) give away (**चरन्ति**) that wealth. **शरीरं = निण्यं = वि** is the object of **चरन्ति.** (10) **दिद्दक्षेण्यः = जेन्यः = ईळेन्यः** = having wealth. **महः जीवसे** = for great prosperity. **अर्भाय** = (or) for small i. e. moderate prosperity. **विश्वं = दर्श = धनम्. विश्वदर्शतः** = having abundant wealth. **सू** = a donor. **पुरु धनं त्राति ददाति असौ पुरुत्राः. काष्ठासु परि अभवत्? एभ्यः गर्भेभ्यः? अह?**

P. 98 (11) **सत्पतिं** = the possessor and donor of wealth. **नरः** = warriors desirous of wealth. **अर्वतः = नरः.** Battles are **काष्ठा** because they give wealth. I am not able to fix the senses of **काष्ठा.** My guesses may be altogether wrong.

कृत and श्वघ्नी

P. 98 (1) **पूर्व्यं = नेदिष्ठं** = full of wealth. **धने = अहनि = यज्ञे = भरे = संग्रामे.** (2) **नमोभिः = धनैः. प्र = सद्** = wealth. **प्रसद् + तः** = giving abundant wealth. (3) **क्षयत् क्षेति ददाति वीरं धनम् असौ क्षयद्वीरः.** Cf **आभरद्वसुः** and **विदद्वसुः. अर्वद्भिः = विपन्युभिः = शूरैः** = with

riches. सनिता = an enjoyer, a possessor. अध्वरस्य ऊर्ध्वः स्था = to give wealth. यस्य = यस्मै.

P. 100 (6) पवमानेन = दात्रा । अथवा । पवः = मानं = धनम्. पवमानः = exceedingly rich. शश्वत् = full of wealth. (7) देवकामः = धनकामः. स्वधावान् = धनवान्. (8) वीर्यं = धनम्. शकत् = अददात्. None else (न अन्यः) gave (शकत्) that (तत्) wealth (अनु=वीर्यं). (9) इन्द्रः = सेना = धनम्. इन्द्रसेना = having immense wealth.

P. 101 (10) मरुत्वान् = धनवान्. (12) देव = O wealthy one. मर्त्यः = a penniless man. पूरुः = मर्त्यः ? सु = अध्वरः = धनम्. स्वध्वरे कृते = in the midst of i. e. out of his abundant wealth. यज्ञैः धनैः इत्था तव्यांसं = exceedingly (इत्था) rich on account of his riches. (13) कृते = धने.

अग्नी

P. 102 (15) स = मानं = वर्णः = अभि = धनम्. शुम्भमाना = giving. कृत्नुः = कृ + त्नुः = दात्री. विजंः धनानि आमिनाना ददती. देवी = धनवती. सृ + वः = सर्वः = धनवान्. सर्वस्य = सर्वस्मै. आयुः =धनम्. जरयन्ती = ददती. (17) आ = जिं = wealth. (18) इ (= to give) +वः = एवः = आरिः = धनम्. आ + रिः = abundant wealth. एवेन धनेन युक्तः आरिः धनं यस्य. एवारे is loc. sing. according to Sāyaṇa who says एवार was a man who offered Sōma to Indra. एवारे is voc. sing. like वृषभ. वृषभ = O donor.

क्रतु

P. 103 (1) क्रतुः = a treasure. उक्थं = शंसः = a gift, wealth. उक्थ्य = शंस्य = rich. वरुणः = वृ (= to give) + उनः = a giver. Indra is a giver (वरुणः) of thousands of rich gifts; he is a rich treasure. For this sense of वरुण vide Ṛks $1\frac{163}{4}$ and $1\frac{180}{3}$. (2) For प्रथमं vide P 289. देवयन्तीः = आरीः=धनम् इच्छन्त्यः. उपब्रुवते = याचन्ते. (3) वीरं धनम् । तेन युक्तः वीरेण्यः. क्रतुः = a treasure. For पुरुहूत vide P 269 No 51. (4) नित्यः may mean rich like भद्रः in (5). (6) For वृत्रहा vide P 261 No 3; or वृत्रहा = a killer of poverty (वृत्र). (7) For मद vide P 255 No. 32 and for शुष्म P. 257 No 49. (9) सनेन धनेन युक्तं श्रुतं धनं यस्य सः. Give (जुषस्व) us a big amount (पुरोळाशं) at the distribution (सावे) of morning-bright wealth (प्रातः), O

rich one (सनश्रुत). Thou hast a lot of wealth. The verse may have a double sense. पुरोळाश and क्रतु both may mean wealth or offering. I do not know if सनश्रुत too has a double sense. (11) सहः = wealth; vide P 257 No 53.

(12) अ + दभ् + त = not (अ) having (त) little (दभ्) but abundant. अ + परि + इ + त = having abundant wealth. उत् = wealth. उत् धनं भिन्दन्ति ते उद्भिदः. Cf. पूर्भिदं. उत् in उत्तमं (25) means wealth. (13) वज् (= to give) + रः = वज्रः = wealth. आयसः = of gold, in the shape of gold. भू = wealth. भूयिष्ठं = having abundant gold. ओजस् = gold ; vide P. 253 No 7. श्रुत् = a gift. श्रुत्याः (full of wealth) qualifies क्रतवः. In 1 $\frac{11}{23}$ श्रुत्यं qualifies रयिं. आयसः, भूयिष्ठं and श्रुत्याः qualify वज्रः, ओजः and क्रतवः respectively and mean abundant. Abundant riches flow or rush (एषन्त) into Indra's head and mouth. आसन् = आसनि= आस्ये. The pada-pāth is श्रुत्यै which would mean for prospering (men). उपाके = निरेके = for giving. (20) Vide P. 283-284. (23) मघवत् सु = abundant wealth. सु = रायः.

(26) रजः = wealth. रजः आ ततन्वान् = क्रतुं पुनानः. पवित्र from पू to give. पवित्रं = what so given, wealth. कविभिः=पवित्रैः= along with abundant riches. (27) स्तु (= to beg) = wealth. स्तोमः = the greatest wealth. स्तोमैः = ओहैः = with riches. ते = तव = given by thee. अश्वं = क्रतुं = wealth. तं = that, abundant. हृदिस्पृशं = filling a treasure. हृद् = a treasure. (31) हे अग्ने तव प्र सं दशम् उत अपि च क्रतुं यक्षि देहि । विश्वे कामिनः सुदानवः तुभ्यं धनं जुषन्त ददति. प्र = सं = दशं = क्रतुं = wealth. विश्वे = सुदानवः = कामिनः=the rich gods. (33) For पुरुहूत vide P 269 No 51. ज्योतिः = the light of wealth, wealth. (36) For उक्थ्यं vide P 318 No 1. विदे = दक्षसे. वृधस्य = धनस्य. विद् = wealth. (43) पत्नीः = donors.

(48) धृतव्रतः = one who gives wealth. सीं = एतान् देवान्. (50) रथेन = क्रतुना. तविषं धनं यजत्रा यजत्रौ दातारौ. पूर्व्येण = abundant. (51) मर्तः = a poor man. परि + मन् = to obtain. (53) विशां धनानां चेतिष्ठः दातृतमः. (54) अमतिः सूर्यः इव सत्यः धनपूर्णः. अ अत्यन्ता मतिः धनं यस्य सः. (55) नवीयसीं = packed with wealth. सरति ददाति असौ सरी दाता. (56) चित्तिभिः = with shining riches. उप-

ब्रुवे = याचे. (57) अमर्त्यं = rich. मर्त्येषु = among men devoid of wealth. देवं = आदेवं = प्रचेतसं = विश्वं = rich. देव = wealth. आ signifies possession or abundance. यजत = धनस्य दातर्. (59) सत्यः = rich. पुरु धनम्। तेन युक्तं स्तु धनं ददाति असौ पुरुष्टुतः. देव्य = full of riches. पु + ऊ + रु = abundant wealth. पूर्वे = for (giving) abundant wealth. (63) मर्तः सुवृक्तिम् आनाश = the penniless man enjoys (आन् + आश) riches. (65) प्र धनम्। तेन युक्ता मतिः धनं यस्य सः प्रमतिः.

(66) अ in अप्रामिसत्य does not seem to have a negative sense. प्रा and मि, originally roots, are nouns and mean wealth. स = wealth. त्य shows possession. प्रा च मि च सत्यं च प्रामिसत्यं. अ अत्यन्तं प्रामिसत्यं यस्मिन् सः = (Indra) who possesses endless riches. अ, त, य and क are pronominal bases. अ = what is near. अ in अहं and अयं shows a person that is near. अस्य, अस्याः, अस्यै have अ at the beginning and show things that can be pointed. अ = this, so much, abundant. This small letter deserves a long treatment.

(67) अ + धृ + स्त. अ = abundant. धृ = स्तं = धनम्. मही = अधृष्टा. अ + स्तृ + तं = abundant. कदू = कत् + ऊ. ऊ may mean wealth. कत् = how much. How much is his wealth.? abundant is the reply. अहर् = दश् = धनम्. अहर्दशः = exceedingly rich. बेकनाटान् too must have that sense, but I cannot tell how. विश्वान् = rich. क्रत्वा = धनेन. (69) वज्र and सायक do not seem to be used in their usual senses. वज् (= to give) + रः = वज्रः = a giver. वाज is perhaps a noun from वज्. सि or से = to endow with wealth. से + अकः = सायकः = a giver of wealth. जाः = सहः = धनम्. आभूत्या धनेन सह जाः सहः बिभर्षि ददासि. उत् = धनम्। तेन युक्तं तरं धनं यस्मिन्. मन्यो = धनवन्. सहमेदी may be a compound and mean सहस्य धनस्य मेदी दाता.

(71) वृषा = a giver. वृषत्वं = महित्वं = wealth. (72) शूर = O giver. (73) सूरेः = धनवतः. (74) मित्रं = प्र = धनम्. मिनाति = ददाति. The root (in मित्र is मि) = to give. अस्मै विशे = for this i. e. abundant wealth. (77) हृदे = मनसे = for wealth; that we may have abundant wealth. यक्षाः = riches. जुष्टासः = जूष्टाः = जु + स्ताः

= abundant. घृतनिर्णिजः = having the hue of ghee; gold has this hue. गुः = have been given. (78) तविषीवः = उग्र = हरिवः = O rich (Indra). विश्वा = विश्वानि = अह्नानि = ओकः = wealth. कृणुष्व = देहि. वच् (= to beg) may be the root in ओकस्. (79) पूर्व्य = धनवत्. (81) अश्वो न निक्तः = bright like wealth i. e. like gold. अश् (= to give) + वः = अश्वः. दि (= to give) + वः = देवः = wealth. ई (= to beg) + वः = एवः = धनम्. (83) सं धनम्। तेन युक्तं महः धनं यस्य स समहः. (85) वीर्यं = नृम्णं = क्रतुं = ओजांसि = सं = wealth. (86) अनु = प्र=ओजः= सत्रा (णि)=वीर्यम् =धनम्. अर्वते=धनाय=that he may have abundant wealth. स्यूमगृभे and दुधये must have this sense but how I cannot say. (87) अनु = शुष्मं = क्रतुं = इन्द्रं = wealth. आवन् = gave. त्रितस्य युध्यतः = युध्यते त्रिताय. Trita is most probably Indra. त्रि धनं ददाति असौ त्रितः? (88) इन्द्रियं = शुष्मं = क्रतुं = वज्रं = wealth. वरेण्यं = full of wealth. धिष्(= to give) + अना = धिषणा = the goddess of wealth. Was धिषणा the same as Aditi?

(89) विश्वे = wealthy. वीर्यं = अनु = क्रतुं. विश्वस्य धनस्य गोपतिः दाता. (90) उत् धनम्। तेन युक्तं जातं धनं यस्मिन्. उत् (repeated twice again) = उज्जातं. उज्जातं qualifies शवः, त्वां and क्रतुं. त्वां = इन्द्रं = धनम्. They gave thee (त्वां), to thee (ते = तव = तुभ्यं). The composer is witty here. (91) क्रतुं = अनीकं = धनम्. आयसं वज्रं = abundant wealth. (93) सु धनम्। तेन युक्तं प्र। तेन युक्तं वाचनं धनं यस्मिन् तत् वीर्यं धनम्. वीर = धनवत्. एकेन क्रतुना = with one single gift. विन्दसे = ददासि. जा = to give. जातुः = wealth. स्थिरः = a giver. Cf. ऋभुष्ठिर P. 262 No. 7. सहस्वतः = धनवतः. सहस्वतः धनवते जातूष्ठिरस्य जातूष्ठिराय. प्र वयः विश्वा विश्वानि चकर्थ = which riches (प्र = वयः = विश्वा) thou gavest (चकर्थ) to J. who being rich gave away his wealth. उक्थ्यः = having riches. Indra must be exceedingly rich since with one single gift he could supply means of unceasing liberality to J.

(94) क्रतुना = ओजसा = वीर्यैः = with riches. वृद्धः = grown rich. (95) नाना = two persons viz. heaven and earth. सद्नं = wealth. चक्राते = gave. यथा वेः? समानेन क्रतुना सं विदाने = giving (विदाने) wealth (सं) out of their rich treasure. मानं = a gift, wealth. समानं = wealth. (100) प्र धनम्। तेन युक्तं जातं धनं यस्य सः = abun-

dantly rich. क्रत्वा = with wealth. सं धनम् । तेन अश्नुतः प्रकाशेते ते समीची समीच्यौ = shining with wealth. पिता = पि (= to give) + ता = a giver. पु (= to give) + त्रः = a giver. How can a son of the gods become their father? The puzzle is thus solved:— सन् धनवान् अग्निः देवानां धनानां दाता बभूव. पिता = पुत्रः = दाता.

(10?) उपाकयोर्नि ought to be उपाकयोर्नि. उपाकयोः हस्तयोः= in liberal hands. उपासानक्ता are उपाके i. e. generous, liberal in giving (२ $^{१४}_{७}$ ^{२} । ३ $^{४}_{६}$ । १० $^{११०}_{६}$). नि दधे = placed. शिप्री हरिवान् which means having wealth leads me to think that all the words in the Rk. refer to wealth. अयस् = gold. आयसं वज्रं = wealth in the form of gold. ऋप् = to give. ऋष्वः = a giver. श्रिये = for prosperity, that men may prosper. Indra is rich (महान्) in wealth (क्रत्वा) and increases (आ वावृधे) men's wealth (शवः) till it becomes abundant (अनुष्वधं). भीम may have a double sense like वज्र and आयस. It is found in company with words meaning wealth in several Rks.; but I do not know how भी can refer to wealth.

(103) क्रत्वा = मज्मना = धनेन. प्र = शोचिः = bright wealth. (105) उपस्तुतिं = नमसः उद्यतिं = श्लोकं = प्र = wealth. (106) व्रता (नि)= riches. महतः = of the rich one. महानि = abundant. Thou didst fill (आततन्थ) heaven and earth with wealth (क्रत्वा). दूतः = a giver of wealth. चर्षणीनां = of riches. (107) Since thou givest (अभि पासि) abundant (विश्वान्) riches (यज्ञान्) out of thy wealth (क्रत्वा). यविष्ठ = O greatest giver. (109) सु = to give. सु + मः = सोमः = धनम्. पा = to give. पेयं = दानम्. The gods gave thee, Indra, wealth (अनु = सोमपेयं) along with wealth (क्रत्वा). Indra is addressed as मघवन् which refers to his wealth.

(111) ये मरुतः महिना धनेन प्र धनं जाता जातानि धनानि ब्रुवते ददाति ये च विभ्वना धनेन नु स्वयम् एवयामरुत् प्र ब्रुवते तेषां वः युष्माकं तत् शवः धनं क्रत्वा धनेन आधृषे न भवति । दाना दानेन धनेन मह्ना धनेन तत् शवः आधृषे न भवति । एषां मरुताम् अद्रयः अधृष्टासः अधृष्टाः च. नु = स्वयं = धनम्. एवः = या = मरुत् = धनम्. एवेन युक्तः या धनम् । तेन युक्तः मरुत् धनं यस्मिन् तत् प्र धनम्. आधृषे? अद् = रिः = धनम्. अ = धृ = स्तं = धनम्. Their riches (अद्रयः) are full of riches

(अधृष्टासः). RV. is a strange piece of literature. I have interpreted this Ṛk. altogether differently here.

(112) आ + माः = abundant wealth. पक्षं = wealth. There may be a play on both these words. क्रत्वा = दंसनाभिः = शच्या = with thy wealth. (113) सम्राजे = बृहते = देवाय = वरुणाय = to the wealthy. सप्रथः मन्म = abundant wealth. प्र = नु = प्रियं = wealth. क्रत्वा = महिना = शोचिषा = with wealth. महि धनम्। तेन युक्तं व्रतं धनं यस्य. (114) स्वेन = शवसा = क्रत्वा = with wealth. वृत्रं = poverty. अन्तं? ते तव महि धनं तेन युक्तं मानं धनं रजांसि न सद्यः एव विव्यङ् व्याप्नोति. (115) शवसिन् = ऋजीषिन् = इन्द्र = उग्र = धनवन्. ब्रह्म धनं पासि ददासि. ते तव महिमा धनं हवं दानं व्यानट् व्याप्नोति. वज्रं धनं दधिषे धारयसि. घोरः = सन् = धनवान्. क्रत्वा = धनेन. This alternative interpretation is also possible. घोरः emphatically means wealthy. It is a treacherous word.

(116) उत्, बृहत्, अर्चींषि, पुरु, विश्वा and जनिम are the objects of अश्रेत्. All mean wealth. मानुषाणां = मानुषेभ्यः. समः = स+मः = धनयुक्तः. दिवा धनेन रोचमानः ददृशे. क्रत्वा = दिवा = धनेन. कृ धनं विद्यते अस्मिन् ददाति वा असौ कृतः. सु + कृतः = having and giving abundant wealth. कर् = तृ = भिः = wealth. कर्तृभिः = having abundant wealth. It is not instrumental at all. (117) उत् = ज्योतिः = अमृतं = wealth. विश्वं = धनम्। तेन जन्यं धनयुक्तम्. देवः = wealthy. चक्षुः सूर्यः देवानां धनानां क्रत्वा समूहेन अजनिष्ट. भुवनं = विश्वं = धनम्. (119) राजसे = for giving wealth. नरं = a donor. वरिष्ठं, आमुरिं, उग्रं, ओजिष्ठं, तवसं and तरस्विनं refer to wealth. क्रत्वा वरिष्ठं = richest by his wealth. आ = abundant. रि = wealth. मु?

(122) अ in अभागः and अक्रतुः means abundant. तविषस्य धनवतः तव क्रत्वा धनेन अहम् अभागः अस्मि सन् धनवान् अस्मि. अप इतः परा परावतम् इतः अस्मि = I am translated to the highest heaven, away (अप) from this wretched earth. मन्यो = प्रचेतः = धनवन्. स्वा स्वेन धनेन युक्ता तनूः धनं त्वं = thou, abundant wealth itself. Come (आ + इहि) to me (मा) for giving wealth (बलदेयाय). (123) मर्म here is wealth. अ + मर्मणः = of one who has abundant wealth. क्रतुभिः नि सत्तं = filled with riches. सुक्षत्र = धनवन्. मदस्य धनस्य प्रभृता प्रभृतौ = in the midst of his abundant wealth. (124) क्रतुभिः=

धनैः. (125) ऋष्वौजाः = शूरः = rich and liberal. ऋष्वेभिः = शवसा = क्रतुभिः = with his wealth. प्र धनम् अस्तौत् दत्तवान्. ततक्ष दत्तवान्. ऋ + भुः = ऋभुः = exceedingly rich. न = at once. मातरिश्वा ? (126–128) क्रत्वे = दक्षाय = बृहते = मदाय = धनाय.

P. 139 (129) क्रतुं = धनम्. None surpasses wealthy (महः) Agni in wealth. (130) The wealthy gods (देवाः) enjoy (सचन्ते) Varuna's wealth (क्रतुं). (As V. rules over all wealth, so do I.) उप + मः = having largest wealth. कृ + स्तिः = abundant wealth. वव्रे ? (131) केतुः from कित् (= to give) + उः = wealth. केतुः = उग्रा = मूर्धा = wealthy. वाचनं = धनम्. विवाचनी = wealthy. My husband gives (आचरेत्) me (मम) alone (इत्) wealth (अनु = क्रतुं = उप). (132) चक्ष् = to give. चक्षस् = चक्षणं = धनम्. देवं धनम्। तस्य मादनः दाता. क्रतुः = a treasure. सुवानः = दाता. विचक्षणः = wealthy. चक्षसे = for (giving) prosperity. (133) ये उक्थिनः धनवन्तः ते तव त्वया दत्तं क्रतुं धनम् आनुषक् सततं पुनते ददति तेभ्यः शचीभिः धनैः युक्तं सु धनं प्र धनं च आतिर देहि.

(135) क्रतुं = क्रतुमन्तं = धनवन्तम् (अग्निं). होतारं = दातारम्. विदथाय = धनं दातुम्. (136) सुक्रतुः = धनवान्. पुरः धनानि। तैः युक्तं हि धनं ददाति असौ पुरोहितः. यज्ञस्य यज्ञं धनम् अध्वरस्य अध्वरं धनं चेतति ददाति. दमेदमे = for (securing) abundant wealth. क्रत्वा = धनेन. वेधाः दाता क्रत्वा धनेन इयूयते धनं ददाति. विश्वा विश्वानि धनानि जातानि धनानि पस्पर्शे पश्यति. वह्निः = धनस्य वाहकः. घृतेन सदृशी श्रीः धनं यस्य स घृतश्रीः. For अतिथि vide P 256 No. 42. (137) यदा अस्य अग्नेः तविषीषु धनेषु देवाः क्रत्वा धनेन मरुतां धनानां रवेण (?) समूहेन भोज्या भोज्यानि धनानि इषिराय अग्निः इषिरः धनवान् भवेत् इति हेतोः पृञ्चन्ते ददति. न = सततम्.

P. 142 (138) समना = full of wealth. धीतिः = wealth. समानं = full of wealth. क्रत्वा धनात् अभि धनं पुनती ददती. धीति is feminine. She is wealthy and must therefore seek a wealthy husband who is none else than Agni. समान and समना are like सुभग and सुभगा and mean husband and wife.

P. 144 (142) Whose wealth (मानं) is full of wealth (अजस्रं = उक्थ्यं) on account of his having a constant supply of wealth (शवसा), who (सीं), possessed of riches (विश्वतः), gives

away (परिभुजत्) wealth that is in the two Rs. मन्दसानः = परिषद् = giving. क्रतुभिः = out of his riches. मरुत्वान् = having riches.

(143) क्रतुः = wealth, a treasure. विद्ध्युः = full of wealth. सम्राट् = ruling over and giving (राट्) wealth (सं). साह्वान् = तरुत्रः = surpassing. अभ्यस्ति = surpasses. (144) The wealthy (विश्वे) gods gave (जुषन्त) thee wealth (क्रतुं). (146) बृहतः = धनवतः. विश्वानि = वीर्याणि = धनानि. सोम, सहः, महः, वज्र and क्रतुं mean wealth. (147) यजताय = धृष्णवे = वृषभाय = सश्चते = धनस्य दात्रे. विश्वे = धनवन्तो देवाः. क्रतुं + धनम्. वृषा = दाता. यजस्व = देहि. वि + दुः + तरः = abundantly wealthy. हविषा = धनेन = out of thy wealth. पिब = देहि = सोमं = धनम्. वृषभेण भानुना = with i. e. out of thy abundant (वृषभेण) wealth (भानुना). (148) वृहथः = वर्धयथः. प्र = क्रतुं = धनम्. वनुथः = दत्थः.

(149) क्रतुं धनं पुष्यसि वर्धयसि. The rest cannot be construed. (150) क्षि + पनिः = abundant wealth. D. has wealth (वाजी) and gives (तुरण्यति) it. ग्रीवायां ० आसनि perhaps shows compulsion. दधिक्रा = वाजी. क्रतुं = अनु = सं = धनम्. तवीत्वत् = increases. पथां = धनानाम्. अङ्कांसि = large amounts ? अनु = धनम्. पनीफणत् ? Increases ? (153) अध्वर, बृहत्, विश्व, हविः, कृत, क्रतु and हव्य mean wealth. अस्य अस्मै जुषन्त ददति. हव्यं धनं वहति असौ हव्यवाट्.

P. 150 (154) चित् = घ = तत् = मनः = क्रतुः = रघुः = wealth. अ अत्यन्तं शास्यं शासेन धनेन युक्तम्. अब्रवीत् ददौ. स्त्रियाः or स्त्रियै ? र = घु = wealth. घोर perhaps is made up of घु + र. Conclusions from or remarks on such unintelligible Rks. are unwarranted. (156) The wealthy (विश्वे = ऊमाः) gods put (अपि + वृञ्जन्ति) wealth (क्रतुं) into thee repeatedly. Bring into close contact (सं + सृज) sweet wealth (स्वादोः स्वादीयः) with sweet wealth (स्वादुना). Join in fight (अभि + योधीः) this (अदः) sweet (मधु) wealth (सु) with sweet wealth (मधुना). Is अभि योधीः the same as संसृज ? (160) धि = to give. दीधि by reduplication. The wealthy (देवाः) gods, giving (दीध्यानाः) wealth (अभि) out of their wealth (क्रत्वा = मनसा), received (अजुषन्त) wealth (अपः) from these (एषां) Rbhus. सुकर्मा = धनस्य (सु) दाता (कर्मा). (161)

महो देवान् = abundant riches. यजसि = thou givest. यक्षि = do give. क्रत्वा = दंसनया = out of thy wealth. सीं = those riches.

(162) देवैः धनैः सह क्र धनं विद्यते यस्मिन् तं योनिं 'धनम् आससाद दत्तवान्. Agni gives abundant wealth. क्रत्वा धनेन अग्निः अमृतान् धनवतः देवान् अतारीत् दारिद्र्यात् पारयामास. विश्वं = धा = अयस् = wealth. विश्वधायाः = one that gives abundant wealth. (163) घृ = सि = वृ = श्रि = wealth. त shows possession and giving. घृषितः = वृतः = श्रितः = who possesses and gives wealth. अ in अवृतः means abundant. श्म is found in श्मशा, श्मशारु and श्मश्रु which last is neuter. श्रु does mean wealth. Perhaps श्म too has that sense. श्मश्रुषु श्रितः = who puts wealth into treasures. श्मश्रु (= hair) has no relevance here. च्यवनः = a giver. पुरु = स्तु = wealth. पुरुष्टुतः = having and giving abundant wealth. क्रत्वा = धनेन. शाकानां धनानाम् इनः दाता शाकिनः ? गौः ? (164) नि = खा = पुरु = सं = भृ = wealth. त at the end of निखात and पुरुसंभृत means containing.

(168) क्रतुभिः धनैः मन्दसानः ददत्. मरुत्वान् = धनवान्. अजस्रं = abundant. (169) पूर्व्यः = धनवान्. महानां धनानां वेनः दाता. क्रतुभिः = धनैः. आनजे = दत्तवान्. देवेषु = धनेषु. (181) क्रतुमान् = धनवान्. अमेन = धनेन. (182) विश्वेभिः = देवैः = धनैः. शुष्मं = धनम्. महि धनम्। तेन युक्तं मानं धनं कृण्वानः ददत्. इन्द्रियं = धनम्. क्रतुमान् = धनवान्. (185) वृषस्व = देहि. (186) होता = क्रतुविद् = यजिष्ठः = a giver of wealth. देवान् यजति = धनं ददाति. क्रतुशः = with wealth. विजानन् = ददत्. (187) वरं = धनम्. (189) उग्र = O donor. आ = शु = सा = नस् = wealth. आशुषाणासः = exceedingly rich. क्षितयः has the same sense.

P 162 (190) अक्रतून् = अवृधान् = अयज्यून् = अयज्ञान् = अश्रद्धान् = not giving wealth (to the Āryans). ग्रथिनः = पणीन् = misers. मृध्रवाचः = दस्यून् = injurers. पूर्वः = wealthy. अपरान् = not having wealth. नि विवाय = deprived (them of their wealth). (191) सु = शेव = मृड = या = कु = wealth. सुशेवः = मृडयाकुः = exceedingly wealthy. अदृप्तः अग्निः (१ ६/२) and अदृप्तं रायस्पोषं (८ ६/७). अदृप्तः क्रतुः यस्य सः. प्रदृप्तिः (६ ३/१) = अंहः = poverty. दृप् = to be poor. अदृप्त-क्रतुः = whose wealth has no touch of poverty. Or अदृप् = absence of poverty. अदृप् = तः = which gives prosperity. P 163 (193)

अद् = to give; a gift. धासिं हिन्वान्ति अत्तवे (८४३/१९) = The gods give thee wealth (धासिं) for granting it to others. तेन स्तोतृभ्य आभर नृभ्यो नारिभ्यो अत्तवे (८७७/१९); अत्तवे = for granting, to others or for enjoying. भु = wealth as in विभु, प्रभु and ऋभु. अद् + भु = अद्भु. अद्भु + तः = one that gives or has abundant wealth. अद्भुतः क्रतुः यस्य सः.

P 163 (95) अ = abundant. मि = धनम्. अमि + तः = full of abundant wealth. अमितः क्रतुः धनं यस्य सः. गोजितौ = conquerers of wealth. कर्मन्कर्मन् = in all gifts. खं = जं = wealth. P 161 (196) अ = abundant. वार्यं = क्रतुः = wealth. (197) अ = भि = wealth. अभि= क्रतुः = धनम्. Indra became (अभवत्) a giver (दमिता) of abundant wealth (अभिक्रतूनां). P 164 (198) विव्रतौ = धनवन्तौ. अ = abundant. वि = हर्यतः = क्रतुः = wealth. अविहर्यतक्रतुः = having abundant wealth. वी = to give. वेः = thou givest ? अ + मित्रान् = पूर्वीः पुरः = abundant wealth. इष्णासि = ददासि. P 165 (200) कविः = क्रतुः = a donor. P 167 (210) Wealth is the sense of all the words. विश्वं = या = मतिः = wealth. विश्वयामते = हे अतिधनवन्. P 168 (213) नित्य = abundant. P 169 (214) वरेण्यः धनपूर्णः क्रतुः धनं यस्य. (215) विभुः धनपूर्णः क्रतुः धनं यस्य. (216) वृषा = क्रतुः = दाता । अथवा वृष्णः धनस्य क्रतुः दाता.

P 169. (217) वृषन् means (1) a donor, (2) wealth. P 170 (218) संभृतः क्रतुः धनं यस्मिन् । अथवा । सं धनं भृ धनं ददाति असौ संभृतः । अथवा । धनेन पूर्णः संभृतः क्रतुः धनं यस्य. (219) All the adjectives refer to the wealth of the Maruts. हि = to give. हेष = a gift, wealth. हेषपूर्णः क्रतुः येषां ते. अग्निः धनम् । तेन युक्ता श्रीः धनं येषां, विश्वाः कृष्टयः येषां ते = who have abundant wealth. कृ = स्ति = धनम्. कृ धनम् । तेन युक्तः स्तिः धनं येषां ते. स्वानिनः = रुद्रियाः = वर्षनिर्णिजः = सुदानवः = धनवन्तः. त्वेषं = उग्रं = abundant. P 171 (222) अन्तरिक्षं धनं प्राति ददाति. तविषीभिः = धनैः. आ = वृ = wealth. आवृ + तं = having abundant wealth. मदः धनम् । तं च्यावयति ददाति तम्. P 172 (227) अ = abundant. निः = निःशेषं = whole. अनिष्कृत् = one who gives abundant wealth. स = मानं = धनम्. समानं = having abundant wealth. P 177 (245) प्र = अञ्च् = धनम्. प्राचा धनेन युक्तः मन्युः यस्य सः. अहं धनम् । तेन युक्तः सनः धनं यस्य सः.

(249) मर्त्यत्वना = through pennilessness. विश्वा विश्वानि अनुकामा अनुकामानि = abundant riches. We have gone to i. e. obtained abundant wealth, in short, all our hopes. (250) द्युम्निन्तमः मदः = richest wealth. With it endow (मदेः) us in i. e. with wealth (मदे). (253 a) पि + ता = मा + ता = दाता. P 179 (258) परावृक्तं = deprived of his wealth. उक्थेषु = धनेषु. शतक्रतुः = वहुधनः. पुत्रमग्रुवः = the son of a damsel. Who was he? P 180 (260) उग्राः = rich and generous. शुष्विरे = gave. Who are the rich donors? Who give wealth in charity? Indra wished to surpass them in wealth and charity. (261) Give (अर्चत) wealth (ब्रह्म) to rich (बृहते) Indra, as with his immense (शतपर्वणा) wealth (वज्रेण) he kills Vrtra i. e. poverty. पृ = to give. पर्वन् = a gift. वज् (= to give) + रः = a gift, wealth. P 180 (264) मर्त्यः = a penniless man. अ + मित्रं = abundant wealth. अमित्रयन्तं = desirous of abundant wealth. अद्रिवः = शतक्रतो = शवसस्पते = O rich one, O liberal donor. सर्वं धनम्। तेन पूर्णेन रथा रथेन. P 181 (265) प्र + अव = endow with wealth. पृतनासु = विक्षु = in riches. (266) वृषा=धनपूर्णः. हवः = a gift.

P 182 (270) नर्यं = प्रथमं = पूर्व्यं = प्रवाच्यं = कृतं = full of wealth. देवस्य धनस्य शवसा समूहेन. प्र = असुं = अपः = wealth. अरिणाः = thou gavest. रिणन् = giving. विश्वं = आदेवं = wealthy. ओजसा = धनेन. अभिभुवत् = surpassed. (271) वृत्रहा = a destroyer of poverty. ई = so much i. e. abundant wealth. (275) शूर = दातर्. सु धनम्। तस्य गोपाः स्वामिनः. P 184 (278) प्र धनम्। तस्य भर्ङ्गी. शूरः = दाता. वीर्याय = धनाय. वृषणा = वृषणौ=दातारौ. वज्रं = धनम्. (279) इन्द्रियं = विश्वानि = उक्थानि = riches. P 185 (281) दिवि = धने. रोचनानि = bright riches. सिन्धून् = abundant riches. दिवि रोचनानि and सिन्धून् are used figuratively. सक्रतू = सधनौ. (282) स्तु = to give, to beg. इमं स्तोमं = abundant wealth. जुषन्त = अददुः. मे = मह्यम्. शुचयः = possessed of bright wealth. धार (from धृ = to give) = a gift. पू = to give, a gift. धारपूताः = givers of abundant wealth. वृजिन, अवद्य and रिष्ट = poverty. अवृजिनाः = अनवद्याः = अरिष्टाः = who do not inflict harm in the shape of poverty.

P 186 (285) वनं धनं विद्यते एषां ते वनिनः धनिनः देवाः. वी (=to

give) + नः = a giver. अररिन्दानि सद्मानि = riches that contain abundant riches. अररिन्दानि does mean riches but how I cannot tell. Perhaps अर् = a gift (from ऋ = to give) इन्द् (from इन्द् = to give) = a gift अर् + अर् + इन्द = abundant. (286) ऋ (= to give) + थं = अर्थं = wealth. दम् = ऊ = नस् = wealth. स्वर्थं = दमूनसं = धर्णसिं = abundant. धृ = नसिः = wealth. (287) दिवः = अनु = नु = रथं = wealth. स्थाति = ददाति मरुतः धनानि । तेषां शर्धेन समूहेन. वृ = कं = wealth. अ = abundant. अ अत्यन्तं वृकं धनं यासु ताभिः.

P 187 (288) सु = अपत्यं = धनम्. स्वपत्ये आयुनि =in abundant wealth. Or अपत्ये=आयुनि. सु धनं जरस्व देहि. देवानां = विपां=धनानाम्. उशिक्=दाता ? (290) युु (=to give) + वन् = a giver. रजसः धनस्य विधर्मणि दाने. (291) मन्द्रः = a giver.' विशां धनानां मन्द्रः दाता. (293) सनात् = out of their treasure. धृतव्रतौ = धनस्य दातारौ. तनया = तनयेन = धनेन. तना = तनेन = धनेन. (294) For आरितः vide आरिः P 318 (ऋचा 18).

P 188 (295). शविष्ठ = धनवत्तम. नार्यं = गिरः = ब्रह्म = उक्था = wealth. शृणवत् = ददातु. (296) अमन्दत् = अददात्. दा = धनम्. वनं = दानम्. दावने = धनदाने. (297) प्रथमं = स्वर्णरं = full of wealth. कं = धनम्. अवृणीत = अददात्. (298) पू (=to give) + इ + त्रं = a gift. He gives or puts (आदधे) into (अन्तर्) the treasure (हृदि) three i. e. numerous gifts (पवित्राणि). जु = स्तं = व्रतं = धनम्. अजुष्टान् = अव्रतान् = those without wealth. पश्यति = gives ?

P 191 (301) वृ (= to give) + उनं = वरुणं = wealth. महे = प्रयसे = ऋतपेशसे = वरुणाय = for (obtaining) abundant wealth.

P 192 (302) महः =महतः = शवसः = दक्षस्य = धनस्य. नपातौ = सूनू = दातारौ. वास्तु = इषः = धनम्. अधिक्षितः = दत्तः. (303) उप = धनम्. स्तोषाम = याचामहे. यजतस्य = धनयुक्तस्य. शुचयः = possessed of bright wealth. (304 and 305) अस्य यज्ञस्य (= इमं यज्ञं) is the object of वृणीमहे (304) and ववृमहे (305). P 193 (3 6) जिः = धनम्. आजौ = in battle where wealth is to be had. स्वेषु = क्षयेषु = धनेषु. पुरः धनानि. या = to give; a gift. पुरश्च याश्च वनते ददाति असौ पुरोयावा. (307) जुषस्व = प्रति हर्य = देहि. वचः = धनम्. मन्द्र

= दातर्. विश्वतः = दर्शतः = रण्वः = having wealth. सं धनम् । तस्य दृष्टौ दाने. पितुः = धनम्. पितुमान् क्षयः = abundant wealth. प्रति = अभ्र = bright wealth. प्रत्यङ् = धनवान्. (308) वचोभिः = बन्धुतया= by means of wealth. महः = महत् धनम्. रुजामि = ददामि. तत् = तत् महः. That wealth has come down to me from Gōtama. नः अस्मभ्यम् । अस्य एतत् वचसः वचः धनं चिकिद्धि देहि. होतर्=यविष्ठ =O giver. दमूनाः = धनवान्. (309) सहसावन् = सुक्रतो = धनवन्. दिवेदिवे = राये. स = ध = धनम्. सधं मादयन्ति ददति ते सधमादः गोभिः = वीरैः = धनैः. (311) अया = अनया. तन्वा = गिरा = धनेन. मां वर्धस्व = prosper me. मम = मह्यम्. (312) आजि = नृ = wealth पते = O donor. वीती = वीत्या = होत्राभिः = देववीतिभिः = with riches. शृण्विरे = ददति.

P 195 (315) पवस्व = देहि. पार्थिवं रजः = abundant wealth. परि = while passing through the strainer. (316) जुषाणः = ददत् प्रति हर्य तत् वचः vide (307) above. ब्रह्मणे = धनाय.

P 196 (319) धृतव्रतः = सुक्रतुः = धनवान्. सं धनम् । तस्य राजते असौ सम्राट्. साम्राज्याय = for mastery over wealth. पस्त्यासु आ = धने. निषसाद = ददौ. (320) वि + अमिमीत =परि पप्रथे = gave. रजांसि = दिवः = रोचनानि= विश्वानि = भुवनानि= riches. रक्षिता = गोपा =दाता.

P 197 (322) Sāyaṇa follows the Padakāra in taking विश्वतष्टं as one pada and is consequently compelled to treat धिषणे as the subject of जनयन्त along with देवाः. I split it into विभु (=विभुं) and अतष्टं which latter would have for its subject धिषणे. Cf. तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्टतक्षतुः (८ ६१ २) ; स्वराजं वृषभं corresponds to सुक्रतुं विभुं and निष्टतक्षतुः to अतष्टं.

P 198 (328) गव्यूतिं = रजांसि = धनानि.. उक्षतं = दत्तम्. उक्ष् (= to give) + स् = उक्ष्.

P 199 (329) प्रथमं = wealthy. पुरोहितं = धनानां दातारम्. यजथाय = धनदानाय. (330) कृ = पा = wealth. स्वया = कृपा = कृपया = तन्वा = with wealth. देवं धनम् । तस्य यज्या दानम् । तस्यै. सुक्रतुः = धनवान् both here and in 329. (331) वेत्थ = ददासि. अध्वनः = पथः = riches. अञ्जसा = धनेन वेधः = देव = O donor. यज्ञेषु = धनेषु. सुक्रतो = धनवन्. (333) विश्वानि = अहानि = धनानि. विश्वाहा = सुक्रतुः. सुपथानि = धनानि. करत् = करोतु = ददातु.

P 203 (341) सुक्रतुं = मायिनं = मन्द्रं = सुप्रभोजसं = wealthy. सु= प्र = भोजस् = wealth. (342) Who endows (युनजत्) thy horses (हरी) with wealth (गिरा) प्रियौ = धायू. सुरथौ = धनवन्तौ. मन्युं = wealth. सुक्रतुं = धनवन्तम्. (343) वेधसः = दातुः. प्रियं मधु = wealth. सुक्रतुः = धनवान्. (344) विप्र = धनस्य दातर्. विप्राः = स्वाध्यः = धनवन्तः. सुक्रतुं = धनवन्तम्.

P 204 (345) इमं यज्ञं = abundant wealth. सहसावन् = धनवन्. देवत्रा = देवेषु = धनेषु. होतर् = दातर्.

P 205 (347) Vide (319) above. (350) रथस्य धनस्य स्थातारौ अश्विनौ इव = like the As'wins who give wealth. प्रतरं and नवीयः qualify आयुः and mean abundant. Indra gives wealth like the As'wins by means of his abundant (क्रतुमता) wealth. The donor (च्यवानः) increases (उत्तवीति) wealth (अर्थं). Let poverty (निर्ऋतिः) fly off.

जस्

P 224 (7) देवत्रा देवेषु धनेषु मनः धनं कृणुते ददाति = she adds wealth to that already possessed by man. (9) वृ + कः = वृकः. अ + रिः = अरिः. जसुः (= धनं) + रिः. All three mean the richest man. Such a man requires no addition to his wealth; yet Agni does add to it. भूरि = पश्वः = वयः = धनम्. (11) जसु as in 9. जसुं = (Vala's) treasure. जस् thus may have two senses:—(1) to be hungry, (2) to give.

जाः

P 225, (1) जाः धनं नः अस्मभ्यं पाहि देहि. (3) दिव्यः = सुपर्णः = धनवान्. दिवं धनं ददाति असौ दिव्यः. पृ = to give. पर्णं = a gift, wealth. सु धनम्। तेन युक्तं पर्णं धनं यस्य सः. चक्ष् and पश्य् both mean to give. ते धामान्यमृता मर्त्यानामदब्धा अभि चक्षते (८ ^१^/~१~ ^१^) = अमृताः अदब्धाः ते मर्त्यानां मर्त्येभ्यः धामानि अभि चक्षते. अमृताः = अदब्धाः = exceedingly rich. मर्त्यः = a penniless man. धाम = अभि = wealth. नृचक्षसस्ते अभि चक्षते हविः (१० ^१^/~४~ ^०७^); नृ = चक्षस् = अभि = हविः = wealth. नृचक्षसः = अतिधनवन्तः. अग्ने वि पश्य बृहताभि रायेषां नेता नो भवतादनु द्यून् (३ ^२^/~१~ ^३^) = हे अग्ने बृहता राया वि अभि पश्य। नः अ-

स्माकं त्वम् अनु द्यून् इषां नेता भवतात् भव. वि = अभि = इष् = धनम्. पश्य = देहि. अतो विश्वान्यद्भुता चिकित्वाँ अभि पश्यति (१²⁵₁) = Varuṇa, the donor (चिकित्वान्), gives (पश्यति) out of his treasure (अतः) abundant (विश्वानि) riches (अद्भुतानि = अभि) क्षां = जाः = wealth. Sōma, possessed of riches (दिव्यः = सुपर्णः), while passing through the strainer (परि), gives (चक्षत = पश्यते) wealth (अव = क्षां = जाः) out of his wealth (क्रतुना). (8-9) जाः धनम् । तस्य पतिं दातारम्. (10) शर्धं = देहि. उत् धनम्. • उत्तमानि = abundant. (12) जावतः = धनवतः. जाः certainly means wealth. Its other senses cannot be ascertained.

आभर.

(1) पतयत्सखं + मन्दयत्सखं = पतयन्मन्दयत्सखं. It is like आभरद्वसु, विदद्वसु, क्षयद्वीर etc and should be dissolved thus:—पतयत् पतयाति सख धनम् असौ पतयतत्सखः. मन्दयत् मन्दयति सखं धनम् असौ मन्दयत्सखः. पतयाति = मन्दयति = ददाति. (3) स्तवानः = ददत्. नवीयसा = धनयुक्तेन. गायत्रेण = धनेन (युक्तं रयिं) ? (5) भीमाय = पनीयसे = धनवते ? हरितः = धनानि. अयसे = धनायं. (12) भारः = धनम्. भारतः = one having and giving wealth. (24) नित्य = wealth. अ = abundant. स्तं = धनम्. Agni is a rich treasure (अस्तं). (25) सं = अस्तं = a rich treasure. सु = ऊ = रिः = wealth. सूरयः = treasures or wealthy gods. (26) प्री = to offer; a gift. प्रीतः = a maker of gifts.

(29) अग्निषु = into bright riches. Agni gives abundant wealth to add to one's riches. (31) त्वादूतासः = त्वया दूताः = endowed with wealth by thee. दू (= to give, to endow with; a gift) + तः = one having or giving wealth. यविष्ठ दूत नो गिरा । यजिष्ठ होतरा गहि (२⁶₁); यविष्ठ = दूत = यजिष्ठ = होतर् = O donor. दूतो हव्या कविर्वह (१¹₆⁸); दूत = कविः = a donor. हव्या = हव्यानि = riches. विद्वान्० दूतो देवयावा वनिष्ठः (७⁹₀); all the 4 words mean a giver of wealth. The word also means a messenger. (32) उत् धनं पुपूर्याः देहि. (33) इ = to give. इ + वः = एवः = a giver. Cf. दि + वः = देवः = a giver. एवाः देवाः अग्निं गीर्भिः यज्ञैः धनैः अजुर्यमुः = the gods endowed Agni with riches (गीर्भिः = यज्ञैः). Can एवा be thus interpreted ? अजुर्यमुः ? अश् (= to give) + वः = अश्वः = wealth. अश्व्यं = full of

wealth. आ + शा + उ = आशु = wealth. (35) अ + ध्रि + गुः. अ= abundant. ध्रिः = गुः = wealth. We find ध्रि in सध्रि and अकुध्र्यक्. Or अध् = रि = गुः = wealth. परि = नस् = wealth. परीणसा राया = with abundant wealth. (50) अ + कृ + ध = ऊ = युः. कृ = ध = ऊ = यु = wealth. अ = abundant. अस्कृधोयुः = that contains abundant wealth. This may be the interpretation.

(51) प = पु = रि = wealth. पपुरि = abundant. ततुरि and पपुरि are perhaps to be interpreted thus (65) स्तवमानः = ददत्. Or स्तवः = मानः. स्तवमानः = बहुधनः. (71) परिबाधः = विश्वाः = धनवतः. (75) नृ = wealth. ना धनम्। तेन युक्तः रिः येषु तेभ्यः नृभ्यः. अद् =to give. अत्तुः = a gift or a treasure. नारिभ्यः = नृभ्यः = अत्तवे = that they may have abundant wealth. (76) Vide PP 318-319 (9) for पुरोडाशः ; पुरोडाशं and अन्धसः refer to wealth, but how I do not know. (94) विश्वं धनं विद्यते अस्य सः। अथवा। ददाति असौ विश्वतः. ईशानः = a master and a donor of wealth.

(97) भर् (from भृ)=wealth. र itself may mean wealth. सहस्= र = भर् = नस् = wealth. सहस्रभर्णसं = abundant. (104) अप् =नस् = wealth. अप् धनम्। तेन युक्तं नस् धनं विद्यते अस्यां सा अप्नस्वती. (106) विदो = विद् + ऊ. ऊ = सु = गाधं = wealth. गा (=to give) = धं = a gift.

P 254 (21) For नेदिष्ठ vide P 311 (24). P 255 (31) भू = रि = wealth. भुवा युक्तः रिः यस्मिन् तत् भूरि = that which has abundant wealth. भुवा युक्तः रिः यस्य स भूरिः. तनूषु ते क्रतव इन्द्र भूरयः (१ ?) ; भूरयः धनवन्तः क्रतवः ; or भूरयः = क्रतवः = riches. सूरिः to be similarly dissolved. आ + रिः=आरिः. आरि + तः = आरतः= possessed of wealth. अ + रिः = अरिः. आ + मु + रिः = आमुरिः. But what is मु ?

P 261 (6) ऋ = जि = इष् = wealth. ऋजीष् + अः = one having abundant wealth. ऋजीष् + अं = abundant wealth. ऋजीषं विद्यते अस्य स ऋजीषी. ऋचीषमः which Yāska (निरुक्त ६।२३) renders as ऋचा समः is really ऋ + चि + इष् + अ + मः=having abundant wealth. We find म in परम, अवम, अन्तम, दस्म, असम, विषम etc.; it probably shows possession.

P 202 (10) जा = wealth. जा + त = containing wealth, abundant. (11) जु = स्त = wealth. जु + स्त = जुष्ट = having abundant wealth. P 204 (24) चर् = सनिः = wealth. चर्षणिः = abundant wealth. विचर्षणिः = विश्वचर्षणिः = rich. (25) वृ = सन् = to give; a gift. वृषन् = having and giving wealth.

P 267 (43) अद्भुत = अद् + भु + त. अद् (= to give) is found in अद्रि. अद् = भु = a gift, wealth. भु as in विभु and प्रभु. अद् + भु = abundant wealth. अद्भुत = having or giving such wealth. (44) अद् + रिः = अद्रिः = abundant wealth. अद्रिवान् = possessed of such wealth. वज् (= to give) + रिः = वज्रिः = abundant wealth. वज्रिवः = अद्रिवः. (47) दम् = ऊ = नस् = wealth. दमूनाः = बहुधनः. (48) दस् (= to give) is found in द्रविणोदस् and रिशादस्. दस् + म = दस्म. दस + र = दस्र.

P 269 (52) वज् (= to give) + रः = वज्रः = wealth. वाज may be a noun from वज्. वाजय, वाजयामः etc. are verbal forms of वज्. P 270 (d) रि = शा = धनम्. रिशां दसति ददाति असौ रिशादाः. P 277 (e) रोचना may have been used figuratively here to mean riches.

P 280 (g) Can रथीः mean a rich man ? रथी हि षः (१⁵⁄₄) = he indeed is rich. As a rich man (रथीः) unrolls or unbinds his wealth (अश्वं) fastened (दितं) or bound up in a purse (संदितं), so shall we unbind thy wealth (मनः), that we may live in prosperity (मृळीकाय). P 282 (j) अ + सा + मि. अ = abundant. सा = मि = wealth. असामि यशः = abundant wealth. सामि (= half) is classical and not Ṛgvedic. P 304 (v) तु = to grow; a gift. तु + ऊ + यं = तूयं = prosperity, happiness. Be happy (तूयं याहि). Enjoy (वृह) happiness (वि) with him as with an abundant (रथ्यां) treasure (चक्रा). रथेन धनेन युक्तं रथ्यम्. रथ्या = रथ्येन. चक् (= to give) + रं = चक्रं = wealth. चक्रा = चक्रेण.

Not understood.

P 4 (2) मर्मृजेन्यः उशिग्भिः न. P 5 (5) इत्थापरः and नू चित्तु मर्तें. P 6 (1) सं मातृभिर्वावशानो अक्रान्. P 11 (7). P 13 (3). P 21 (2). P 22 (4). P 24 (16). P 29 (21,23 and 25). P 30 (25). P 34 (10).

P 38 (2) छाया. P 40 (10) 1st half. P 61 (83) 2nd half. P 63 (89). P 68 (6 and 7). P 76 (6) उभयं चष्टे अन्तर्. P 78 (14) 2nd half. P 94 (2). P 95 (4) अभिज्ञु; (6) except the last 3 words. P 96 (7); (8) the 1st half.

क्रतु

(15) 1st half. (21) आपृच्छ्यं. (22) 1st half. (23) रश्मि. (24) (श्रुतं॰ पस्त्यावतः. (25) st half, specially मारुतस्य वेधसः. (26) पर्यायुरपां. 27), (30), (35), (38), (39). (44) ये स्था मनोर्यज्ञियासः. (45) 1st half. (48) अनु. (51) विवासेत् and संवदेत. (54) आत्मेव शेवो दिधिषाय्यो भूत्. (56) अत्यं न वाजं. (72), (75). (90) त्वां. (91) आर्यन्ति. (92). (95) यथा वेः. (97) 2nd half. (98). (104) 2nd half. (111), (130). (135) 2nd half. (137) रवेण मरुतां and the 2 न's. (139-141). (175). (177) 2nd half. (177) रथ्येव वीराजेव यमा. (215). (219) सिंहा न. (245) 1st half. (259) त्सरत् गन्धर्वमस्तृतम्. (268). (285) उक्षभिः and दूरमादिशं श्लोकमद्रेः. (286) 2nd half. (289) देवत्रा स ब्रवीतु नः. (287) 1st half. (298) कर्ते. (301) चिकितान and मर्ते. (348) 2nd half.

जाः—P 226 (2, 3, 5). आभर :— P 232 (14) ज्योगभूवन्ननु-धूपितासः. (15). (16) नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके । ऊर्वः. (25) गृणे. (27). (30) पत्वभिः शफानां. (33) अजुर्यमुः. (34) नरः. (38) प्रासहा and आसा. (46) यद्दीदयत् द्यवि. (50) अस्कृधोयुः. (56) यत् समजासि शर्धतः. (106) मंसै निवचनानि शंसन्. (107) चाकन्.

क्रतु (24) हे वृषणौ दातारौ पस्त्यावतः धनवतः वाजान् श्रुतं दत्तम्. This may be the sense.

Rks quoted or referred to

The first figure in the brackets is that of the page, the second that of the quotation. l = the particular line of the page.

अकव and **कवः**—1/7/8 (3/10); 1/96/2 (3/9); 1/158/1 (3/11); 3/47/5 (2/1); 3/54/16 (2/5); 5/34/3 (2/2); 5/58/5 (3/10); 6/33/4 (3/12); 6/60/3 (3/13); 7/32/9 (3/10); 7/96/3 (2/4); 9/91/2 (2/6); 10/14/3 (2/7); 10/15/9 (3/8); 10/107/3 (2/3).

अक्रः—1/120/2 (5/5); 1/143/7 (4/1); 1/189/7 (4/2); 3/1/12 (5/3); 4/6/3 (5/3); 10/77/2 (5/6).

अक्रान्:—2/11/8 (6/1); 9/38/6 (6/ l 3); 9/64/9 (6/2); 9/69/3 (6/3); 9/89/1 (6/ l 1); 9/97/40 (6/4).

अजस्रः—7/1/3 (7/ l 9).

अज्रः—1/164/49 (307/l 19); 4/1/17 (8/2); 4/19/7 (8/3); 5/54/4 (8/4); 6/24/8 (7/1); 6/62/2 (8/5); 7/96/6 (307/ l 22); 8/15/2 (9/6); 8/27/18 (9/9); 10/27/7 (307/ l 28); 10/27/9 (10/11); 10/44/8 (9/7); 10/59/3 (9/8); 10/69/6 (9/10); 10/92/8 (307/ l 24).

अण्व and **अण्वीः**—1/3/4 (12/10); 9/1/7 (11/6); 9/10/5 (10/1); 9/14/6 (11/7); 9/15/1 (12/8); 9/16/2 (11/5); 9/26/1 (12/9); 9/86/47 (10/3); 9/91/3 (10/2); 9/107/11 (11/4).

अतिः—1/5/8 (30/25); 1/29/3 (32/34); 1/36/7 (16/1); 1/36/16 (27/5); 1/42/7 (15/2); 1/55/3 (22/1); 1/64/13 (26/2); 1/81/5 (28/11); 1/94/7 (21/7; 27/4); 1/97/7 (14/10); 1/97/8 (14/7); 1/99/1 (13/1); 1/102/8; (22/2; 28/12); 1/105/16 (17/2); 1/109/6 (27/3); 1/116/4 (21/5); 1/129/5 (26/7); 1/135/6 (18/1); 1/138/4 (25/3); 1/139/6 (29/21); 1/141/13 (27/6); 1/143/3 (27/7); 1/162/20 (32/34); 1/170/3 (25/1); 1/173/2 (29/21); 1/174/9 (14/11); 1/182/3 (17/1); 1/183/4 (28/13); 2/2/10 (22/3); 2/7/3 (17/1); 2/11/21 (28/14); 2/23/15 (22/4); 2/25/1 (23/8); 2/27/7 (14/8); 2/27/16 (19/1); 2/28/1 (28/15); 2/31/5 (32/34); 2/34/15 (14/12); 3/9/3 (16/1); 3/9/4 (18/1); 3/10/7 (32/1); 3/15/3 (15/1); 3/43/2 (32/2); 3/45/1 (34/ l 25); 4/8/8 (29/20); 4/20/8 (31/29); 4/36/9 (23/5); 5/1/5 (23/6); 5/4/9 (14/6); 5/25/9 (13/2);

5/44/7 (21 *l* 12); 5/45/11 (29/22); 5/52/3 (21 *l* 12);5/54/12 (31/31); 5/62/9 (30/27); 5/66/5 (29/23); 5/73/8 ; (13/3); 5/83/10 (19/3); 6/10/5 (23/7); 6/11/6 (21 *l* 13); 6/12/5 (33/3); 6/16/20 (28/16); 6/18/7 (23/9); 6/21/2 (23/10); 6/22/7 (16/2); 6/46/6 (19/2); 6/47/16 (16/8); 6/52/1 (21/2); 6/52/2 (25/2); 6/61/9 (33/4); 7/1/14 (23/11); 7/33/2 (15/3); 7/77/6 (30/ *l* 16); 7/82/1 (28/17); 7/94/7 (14/4); 7/103/7 (35/15); 8/1/33 (27/8); 8/2/34 (24/12); 8/13/6 (30/25); 8/18/17 (14/9); 8/19/14 (17/2); 8/24/2 (24/13); 8/26/3 (33/5); 8/32/21 (33/6); 8/32/22 (34/7); 8/46/15 (34/ *l* 19); 8/46/16 (34/8); 8/52/5 (32/35); 8/56/3 (28/18); 8/58/3 (32/36); 8/60/16 (34/9); 8/62/2 (24/14); 8/67/19 (31/33); 8/69/14 (30/24); 8/92/14 (25/19); 8/96/2 (30/26); 8/101/14 (34/10); 8/102/21 (20/1); 9/2/1 (35/11); 9/3/2 (21 *l* 13); 9/6/5 (35 *l* 8); 9/7/8 (35/14); 9/8/5 (18/2); 9/13/1 (35/13); 9/15/6 (19/2); 9/17/3 (35/14); 9/17/5 (26/1); 9/30/4 (26/2); 9/36/2 (35 *l* 3); 9/41/2 (25/4); 9/43/5 (20/4); 9/45/5 (35 *l* 8); 9/60/2 (35 *l* 3); 9/60/3 (21 *l* 13); 9/60/3 (21 *l* 13); 9/63/4 (18/3); 9/63/15 (21 *l* 14); 9/67/20 (17/2); 9/70/9 (15/13); 9/72/3 (18/2); 9/86/29 (27/9); 9/86/44 (21/6); 9/97/4 (35 *l* 4); 9/100/9 (27/9); 9/106/11 (35/13); 9/106/13 (35 *l* 4); 9/107/17 (35 *l* 4), 9/107/20 (21 *l* 16); 10/11/7 (27/10); 10/12/5 (25/6); 10/14/1 (21); 10/31/9 (24/16); 10/33/9 (25/5); 10/42/9 (31/29); 10/44/1 (29/19); 10/51/3 (20/3); 10/56/7 (35/12); 10/60/3 (26/1); 10/63/13 (15/4); 10/73/9 (30/28); 10/75/1 (24/15); 10/77/2 (33/5); 10/86/2 (31/30); 10/90/1 (24/17 , 25 *l* 6); 10/90/2 (21/3; 24/18); 10/90/5 (25 *l* 7); 10/93/6 (35/11); 10/96/3 (33/6); 10/96/8 (14/5); 10/97/10 (18/3); 10/102/1 (32/34); 10/108/2 (31/32); 10/126/3 (16/5); 10/126/4 (16/6); 10/126/5 (16/7); 10/181/2 (22/4); 10/187/2 (20/2).

अन्तरिक्ष:—1/25/7 (53/51); 1/25/9 (37 *l* 5); 1/35/7 (52/46); 1/35/11 (58/72); 1/48/12 (55/58); 1/51/2 (66/99); 1/52/13 (38/1); 1/61/9 (55/59); 1/73/8 (38/2); 1/89/10 (38/3); 1/91/22 (38/4); 1/110/6 (58/71); 1/115/1 (39/5); 1/116/3 (65/101); 1/122/9 (54/53); 1/161/14 (53/52); 1/165/2 (59/73); 2/12/2

(39/6); 2/14/3 (59/78); 2/15/2 (39/7); 2/30/3 (59/75); 2/40/4 (60/76); 3/6/8 (60/77); 3/8/8 (39/8); 3/22/2 (40/9); 3/30/9 (40/10); 3/30/11 (55/60); 3/34/10 (41/11); 3/46/3 (56/61); 3/54/19 (41/12); 4/40/5 (66/100); 4/53/5 (41/14); 4/57/3 (42/15); 5/1/11 (42/16); 5/42/16 (42/17); 5/52/7 (60/78); 5/53/8 (56/62); 5/54/4 (43/18); 5/55/2 (43/19); 5/73/1 (60/79); 5/85/2 (43/20); 5/85/3 (44/21); 5/85/5 (61/80); 6/8/2 (44/22); 6/22/8 (51/44); 6/46/11 (61/81); 6/47/4 (44/23); 6/52/13 (61/82); 6/58/3 (61/83); 6/61/11 (45/24); 6/69/5 (45/25); 7/35/5 (45/26); 7/39/3 (62/84); 1/45/1 (66/98); 7/61/3 (37 *l* 9); 7/75/3 (51/45); 7/98/3 (46/27); 7/104/23 (46/28); 8/3/20 (56/63); 8/6/15 (52/47); 8/7/35 (54/53); 8/8/3 (56/64); 8/8/4 (57/65); 8/9/2 (62/85); 8/10/6 (63/86); 8/12/24 (52/48); 8/14/7 (46/29); 8/97/5 (63/87); 9/5/2 (54/54); 9/27/6 (63/88); 9/36/5 (65/96); 9/63/27 (57/66); 9/64/6 (65/97); 9/65/16 (54/56); 9/81/5 (47/30); 9/86/14 (66/98); 10/5/5 (63/89); 10/44/8 (52/49); 10/59/7 (47/31); 10/65/2 (47/32); 10/65/4 (53/50); 10/66/9 (47/33); 10/66/11 (48/34)! 10/68/5 (57/67); 10/70/11 (57/68); 10/80/5 (63/90); 10/87/3 (64/91); 10/87/6 (64/12); 10/88/3 (48/35); 10/89/6 (48/36); 10/89/11 (51/69); 10/90/14 (49/37); 10/95/17 (66/99); 10/121/5 (64/93); 10/124/6 (49/38); 10/128/2 (49/39); 10/136/4 (54/57); 10/139/2 (50/40); 10/149/1 (50/41); 10/153/3 (51/42); 10/158/1 (58/70); 10/190/3 (51/43).

अमुयाः—1/29/5 (67/1); 1/32/8 (62/2); 4/18/1 (67/3); 5/34/5 (67/4); 10/85/30 (67/5); 10/89/14 (68/6); 10/135/2 (68/7).

अमृक्तः--2/37/4 (70/4); 3/6/4 (71/11), 3/11/6 (69/1); 4/3/12 (71/9); 6/1/4 (70/5); 6/50/7 (70/6); 7/37/1 (69/2); 7/37/2 (70/7); 8/2/31 (69/3); 8/24/9 (70/8); 9/69/5 (71/12); 10/104/8 (71/10).

अयास्ः—1/57/3 (72 *l* 4); 1/62/7 (72 *l* 25); 1/64/11 (72 *l* 4); 1/154/6 (73 *l* 2); 1/167/4 (72 *l* 4); 1/168/9 (72 *l* 5); 1/169/7 (72 *l* 5); 3/18/2 (72 *l* 7); 3/33/3 (72 *l* 6); 3/54/13 (72 *l* 4); 4/6/10 (72 *l* 7); 4/38/5 (72 *l* 19); 5/42/15 (72 *l* 5); 6/66/5 (72 *l* 5); 7/44/1 (72 *l* 27) ; 7/58/2 (72 *l* 5); 8/62/2 (72 *l* 25);

8/100/8 (72 *l* 7); 9/41/1 (72 *l* 5); 9/89/34 (72 *l* 6); 10/67/1 (72 *l* 27); 10/108/8 (72 *l* 28); 10/116/9 (72 *l* 9); 10/138/4 (72 *l* 25).

अवनिः—1/4/10 (74/1); 1/61/10 (76/8); 1/62/10 (77/9); 1/140/5 (75/3); 1/181/3 (74/2); 1/186/8 (75/5); 1/190/7 (76/7); 2/13/7 (77/10); 4/19/6 (75/4); 5/85/6 (76/7); 5/11/5 (77/11); 6/61/3 (77/12); 7/87/1 (78/13); 10/99/4 (78/14); 10/94/7 (79/15).

अश्मन्:—1/121/9 (82/15); 1/130/3 (81/9); 1/172/2 (82/14); 1/191/15 (80/1); 2/1/1 (83/22-23); 2/12/3 (83/24); 2/24/4 (83/26); 2/24/7 (83/22-23); 2/30/5 (82/17); 3/29/6 (83/25); 4/1/13 (80/3); 4/16/6 (81/5); 4/22/1 (83/21); 4/30/20 (82/10); 5/30/8 (82/16); 5/47/3 (84/28); 5/54/3 (82/13); 5/87/5 (84/28); 6/43/3 (81/6); 6/75/12 (82/12); 7/88/2 (84/29); 7/104/5 (82/19); 7/104/19 (82/18); 9/97/20 (84/28); 9/108/6 (81/7); 9/112/2 (84/27); 10/53/8 (85/30); 10/67/3 (81/4); 10/68/4 (81/8); 10/89/12 (83/20); 10/101/10 (82/11); 10/139/6 (80/2).

आहाव:—1/34/8 (86/3); 4/34/9 (87/6); 6/7/2 (86/2); 8/17/14 (87/6); 10/101/5 (86/4); 10/101/6 (87/5); 10/101/7 (87/6); 10/121/6 (86/1).

कशा:—1/22/3 (88/1); 1/37/3 (88/2); 1/112/14 (90/10); 1/157/4 (88/4); 1/162/17 (89/5); 1/168/4 (89/6); 2/18/1 (91/11); 5/83/3 (90/7); 8/25/24 (90/8); 8/33/11 (88/3); 8/68/18 (90/9).

ककुद्:—1/8/7 (92/1; also PP. 279–280); 6/41/2 (92/2); 8/69/12 (92/3).

काष्ठा:—1/32/10 (97/9); 1/32/10 (95/4); 1/59/6 (95/5); 1/63/5 (95/6); 1/146/5 (97/10); 4/58/7 (96/7); 6/46/1 (98/11); 7/93/3 (94/2); 8/80/8 (93/1; 9/21/7 (94/3); 10/102/9 (96/8).

कृत and **श्वघ्नी**:—1/92/10 (102/15); 1/100/9 (101/10); 1/132/1 (98/1); 2/12/4 (102/16); 2/12/5 (102/15); 4/20/3 (102/17); 5/17/1 (101/12); 5/60/1 (99/2); 7/57/5 (101/13); 8/9/5 (99/3); 8/19/10 (19/4); 8/45/32 (99/5); 8/45/38 (103/18); 8/75/12 (100 *l* 29); 9/97/58 (100/6); 10/34/6 (101/11); 10/42/9 (100/7); 10/43/5 (100/8); 10/96/9 (102/14); 10/102/2 (100/9).

क्रतु :—1/1/5 (165/200); 1/1/5 (209); 1/2/8 (107/17); 1/4/8 (183/272; 208 *l* 26); 1/4/9 (173/228); 1/5/6 (197/323); 1/5/8 (173/229; 208 *l* 26); 1/8/1 (208 *l* 8); 1/10/1 (173/230); 1/11/4 (164 *l* 2); 1/12/1 (192/304); 1/16/9 (173/231); 1/17/5 (103/1); 1/19/2 (139/129); 1/25/10 (196/319); 3/25/12 (200/333); 1/30/1 (171/221; 208 *l* 25); 1/30/6 (173/232); 1/30/14 (174 *l* 1); 1/30/15 (173/233); 1/31/3 (205/348); 1/39/1 (130/99); 1/42/7 (107/18); 1/42/8 (107/19); 1/42/9 (107/20); 1/51/2 (146 *l* 22; 171/222; 208 *l* 26); 1/51/13 (197/324); 1/52/7 (148 *l* 19); 1/52/8 (170/218); 1/54/6 (180/262); 1/55/6 (200/334); 1/55/8 (105/11); 1/62/12 (158/179); 1/63/2 (164/198); 1/64/13 (107/21); 1/65/5 (116/53); 1/66/3 (104/4); 1/67/1 (104/5); 1/68/2 (145/144); 1/68/5 (108/22); 1/69/1 (130/100); 1/71/2 (109 *l* 13); 1/73/2 (117/54); 1/77/3 (103/2); 1/80/15 (126/85); 1/81/4 (131/101); 1/81/7 (165/199); 1/82/5 (174/234); 1/89/1 (105/12); 1/91/5 (104/6); 1/92/2 (122/71; 186/283); 1/93/5 (185/281); 1/98/1 (167/208); 1/100/14 (144/142; 155/168); 1/102/6 (163/195); 1/103/3 (128 *l* 19); 1/104/4 (189 *l* 32); 1/105/8 (174/235); 1/111/2 (156/171); 1/112/23 (179/257); 1/123/8 (145/145); 1/123/13 (108/23); 1/127/9 (104/7); 1/128/4 (142/136; 186/284); 1/128/5 (142/137); 1/132/5 (122/72); 1/135/1 (139/126); 1/138/3 (117/55); 1/139/10 (186/285); 1/141/6 (131/102); 1/141/9 (115/48; 151 *l* 23); 1/141/11 (186/286); 1/143/2 (131/103); 1/144/7 (193/307); 1/145/2 (151/150); 1/151/2 (108/24); 1/156/4 (108/25); 1/160/4 (205/349); 1/162/8 (149 *l* 1); 1/164/49 (177 *l* 5); 1/165/7 (132/104); 1/175/5 (104/7); 1/183/2 (159/183); 1/190/3 (132/105); 2/3/7 (165 *l* 13); 2/5/4 (115/49); 2/12/1 (151/158); 2/13/11 (128/93); 2/16/2 (146/146); 2/16/4 (146/147); 2/16/8 (175/236); 2/21/3 (189 *l* 33): 2/22/3 (128/94); 2/22/4 (182/270);
2/27/2 (185/282); 2/30/6 (147/148); 2/31/3 (187/287); 2/39/2 (161/187); 3/1/5 (109/26); 3/1/22 (204/345); 3/2/3 (118/56); 3/2/4 (166/205; 209 *l* 26); 3/3/6 (114); 3/3/7 (187/288); 3/6/5 (132/106); 3/9/6 (132/107); 3/11/6 (104/8); 3/14/7 (167/209; 209 *l* 28); 3/26/5 (170/219); 3/27/12 (167/206;

209 *l* 24); 3/34/10 (164/197); 3/37/2 (175/237); 3/37/3 (183/273); 3/37/6 (180/263); 3/37/9 (183/274); 3/40/2 (160/185); 3/42/5 (175/238); 3/45/3 (147/149); 3/49/1 (197/322); 3/51/2 (171/223); 3/52/4 (104/9); 3/54/6 (128/95); 3/57/2 (177 *l* 6); 3/62/16 (198/328); 3/55/16 (177 *l* 6); 4/1/1 (118/57); 4/4/11 (193/308); 4/5/7 (142/138); 4/10/1 (109/27); 4/10/2 (125/82); 4/12/1 (118/58); 4/20/3 (110/28); 4/21/2 (144/143); 4/21/10 (119/59); 4/24/4 (162/189); 4/28/3 (133/108); 4/30/16 (179/258); 4/31/5 (157/175); 4/33/9 (152/160); 4/37/2 (124/77); 4/39/2 (157/176); 4/46/4 (148/150); 4/41/1 (159/180); 4/421 (140/130); 5/9/4 (143 *l* 14); 5/10/2 (119/60); 5/11/2 (190/329); 5/11/4 (167/207 ; 209 *l* 26); 5/17/4 (119/61); 5/20/4 (193/309); 5/25/9 (200/335); 5/29/5 (133/109); 5/29/7 (133/110); 5/31/11(110/29); 5/32/5 (138/123); 5/33/8 (122/73); 5/33/9 (161/188) ; 5/35/1 (106/16), 5/35/5 (180/264); 5/36/5 (169/217); 5/38/1 (175/239); 5/38/5 (183/275); 5/43/5 (139/127); 5/44/2 (198/325); 5/66/1 (191/301); 5/70/4 (163/194); 6/2/8 (143/139); 6/3/2 (152/ *l* 9); 6/3/3 (170/219); 6/5/3 (120/62); 6/7/4 (138/124); 6/7/7 (196/320); 6/8/2 (197/321); 6/9/5 (110/30); 6/12/4 (143/140); 6/16/3 (199/331); 6/16/8 (111/31); 6/16/23 (165/201; 209 *l* 26); 6/16/26 (120/63); 6/16/29 (204/346); 6/17/6 (134/112); 6/18/2 (164 *l* 5); 6/30/2 (201/336); 6/30/3 (198/326); 6/36/2 (126/86); 6/40/2 (139/128); 6/41/5 (181/265); 6/45/16 (169/216); 6/45/25 (176/240); 6/48/4 (152/161); 6/48/14 (203/341); 6/49/2 (163/192); 6/63/9 (123 *l* 4); 6/68/9 (134/113); 6/71/1 (188/290); 7/2/2 (192/303); 7/3/9 (199/330 ; 7/3/10 (111/32); 7/4/5 (153/162); 7/5/6 (149/152); 7/6/3 (162/190); 7/9/2 (180/291); 7/11/4 (149/153); 7/16/6 (194/310); 7/20/3 (164 *l* 5); 7/21/6 (135/114); 7/25/4 (124/78); 7/28/2 (135/115); 7/31/3 (176/241); 7/31/5 (105/10); 7/32/16 (111/33); 7/32/26 (207 *l* 30); 7/36/4 (203/342); 7/48/1 (106/14); 7/60/2 (135 *l* 9); 7/60/6 (111/34); 7/61/2 (120/64 ; 192/301 *a*); 7/62/1 (135/116); 7/76/1 (136/117); 7/85/2 (133 *l* 18); 7/85/4 (109/292); 7/89/3 (125/83); 7/90/5 (129/96); 7/104/5 (174 *l* 30); 8/1/7 (164 *l* 6); 8/1/11 (179/259); 8/1/18 (194/311); 8/6/19 (175 *l* 11); 8/7/24 (126/87); 8/12/11 (112/35); 8/13/1 (112/36); 8/13/31 (181/266); 8/15/7 (127/88); 8/16/6 (127 *l* 34); 8/19/3 (192/305); 8/19/17 (204/344 ; 8/19/29

(120/65); 8/22/10 (144 *l* 9); 8/23/8 (163/193); 8/24/11 (178 *l* 5); 8/25/2 (189/293); 8/25/5 (192/302); 8/25/8 (205/347); 8/32/11 (182/271); 8/33/5 (189/294); 8/33/6 (153/163); 8/33/11 (181/267); 8/33/13 (190/295); 8/33/14 (183/276); 8/33/17 (149/154); 8/34/6 (173 *l* 30); 8/36/1 (184/277); 8/42/3 (112/37); 8/43/12 (169/214); 8/44/7 (167/208 ; 209 *l* 26); 8/46/3 (176/242); 8/46/19 (184/278); 8/46/27 (190/296); 8/52/4 (176/243 ; 8/52/6 (172/224 ; 8/53/2 (172/225); 8/53/6 (140/133 ; 8/54/6 (194/312); 8/54/8 (176/244); 8/56/2 (168/213); 8/56/4 (168/212); 8/57/1 (115/50); 8/61/4 (120/66); 8/61/9 (177/245); 8/61/10 (172 *l* 12); 8/61/18 (184/278); 8/62/7 (127/89); 8/62/10 (127/90); 8/63/1 (155/169); 8/63/5 (112/38); 5/65/1 (187/289); 8/66/4 (153/164); 8/66/10 (121/67); 8/68/2 (167/210); 8/68/17 (168/211 ; 169 *l* 3); 8/69/15 (169/215); 8/70/13 (113/39 ; 150/155); 8/70/14 (150 *l* 18); 8/72/8 (153 *l* 24); 8/76/7 (177/246); 8/77/1 (180/260); 8/78/7 (157/174); 8/79/7 (162/191); 8/80/1 (177/247); 8/84/8 (193/306); 8/88/4 (136/118); 8/89/3 (180/261); 8/91/7 (181/268); 8/92/1 (172/226); 8/92/7 (164/196); 8/92/12 (177/248); 8/92/13 (177/249); 8/92/16 (178/250); 8/93/27 (174/279); 8/93/28 (178/251); 8/93/29 (178/252); 8/93/32 (170/220); 8/96/3 (106/13; 146 *l* 18); 8/96/19 (201/337); 8/97/10 (136/119); 8/98/10 (178/253); 8/98/11 (178/253); 8/98/12 (178/254); 8/99/8 (172/227); 8/102/8 (154/165); 9/2/3 (203/343); 9/4/3 (113/40); 9/4/5 (219/351); 9/4/6 (219/352); 9/9/1 (165/202 ; 209 *l* 27); 9/9/7 (164 *l* 8); 9/12/4 (201/338); 9/16/4 (121/68); 9/25/5 (166/203 ; 209 *l* 26); 9/36/3 (125/79); 9/44/6 (160/184); 9/48/3 (194/313); 9/62/13 (166/204 ; 209 *l* 28); 9/63/24 (160/185); 9/63/28 (198/327); 9/65/3 (195/314); 9/70/6 (190/297); 9/71/9 (129/97); 9/72/5 (151/157); 9/72/8 (195/315); 9/73/8 (191/298); 9/86/13 (154/166); 9/86/43 (141/134); 9/86/48 (160/185); 9/90/6 (159/181); 9/96/4 (123 *l* 18); 9/97/30 (123/74); 9/100/5 (125/80); 9/102/3 (202/339); 9/102/8 (137/120); 9/107/3 (140/132); 9/108/1 (160/185); 9/109/2 (156/172); 9/109/10 (125/81); 10/2/5 (160/186); 10/8/7 (129/98 ; 10/11/3 (141/135); 10/25/1 (113/41); 10/25/4 (113/42); 10/25/8 (191/299); 10/27/11 (128 *l* 20); 10/27/16 (124/76); 10/29/7 (137/121); 10/30/12 (113/43);

10/31/2 (116/51); 10/33/3 (174 *l* 33); 10/36/10 (113/44); 10/37/5 (114/45); 10/43/7 (148 *l* 16); 10/48/3 (127/91); 10/49/9 (202/340); 10/56/4 (128/92); 10/57/4 (157/173); 10/59/1 (206/350); 10/61/1 (144/141 ; 154/167); 10/64/2 (106/15); 10/64/7 (114/46); 10/70/1 (119/332); 10/83/5 (137/122); 10/84/6 (121/69); 10/89/12 (170/219); 10/91/3 (191/300; 116/52); 10/95/3 (125/84); 10/95/9 (123/75); 10/97/2 (181/269); 10/100/12 (158/177); 10/104/10 (103/3); 10/105/6 (138/125); 10/111/10 (189 *l* 33); 10/112/6 (178/255); 10/113/1 (159/182); 10/120/3 (150/156); 10/122/2 (195/316); 10/122/6 (196/317); 10/134/4 (179/256); 10/140/4 (114/47; 208 *l* 8); 10/144/6 (122/70; 196/318); 10/148/4 (185/280); 10/159/2 (140/131); 10/160/1 (180 *l* 28); 10/184/1 (154 *l* 11).

जस्:—1/112/6 (223/3); 1/116/22 (224/8); 1/117/17–18 (223 *l* 25); 1/191/7 (223/1); 4/38/5 (224/6); 4/50/11 (223/2); 5/61/7 (224/7); 6/13/5 (224/9); 6/44/11 (224/5); 7/68/8 (223/4); 7/104/2 (223 *l* 11); 10/33/2 (225/10); 10/68/6 (225/11).

आ (भर):—1/4/7 (228/1); 1/8/1 (229/2); 1/9/7 (257/50); 1/12/11 (229/3); 1/17/7 (257/54); 1/24/4 (254/21); 1/49/1 (255/30); 1/53/3 (229/4); 1/55/8 (257/53); 1/57/3 (230/5); 1/63/9 (230/6); 1/79/8 (230/7); 1/81/9 (231/9); 1/92/2 (256/43); 1/92/13 (231/10); 1/108/5 (256/40); 1/112/24 (256/43); 1/115/3 (256/41); 1/118/2 (256/46); 1/127/9 (255/32); 1/127/11 (231/11); 1/134/1 (254/14); 1/140/4 (254/14); 1/141/12 (257/55); 1/144/7 (254/24); 1/174/1 (257/53); 1/175/2 (255/32); 2/7/1 (232/12/; 2/17/7 (232/13); 2/21/3 (259 *l* 12); 2/24/15 (256/46); 2/26/2 (256/33); 2/30/10 (232/14); 3/29/1 (232/15); 3/30/19 (233/16); 3/36/9 (233/17); 3/46/4 (233/18); 3/53/14 (233/19); 3/54/15 (234/20); 4/20/10 (234/21); 4/32/20 (234/22); 5/4/5 (234/23); 5/6/1 (235/24); 5/6/2 (235/25); 5/6/3 (235/26); 5/6/4 (235/27); 5/6/5 (236/28); 5/6/6 (236/29); 5/6/7 (236/30); 5/6/8 (237/31); 5/6/9 (237/32); 5/6/10 (237/33); 5/9/7 (237/34); 5/10/1 (238/35); 5/10/7 (238/36); 5/16/5 (238/37); 5/23/1 (238/38); 5/23/2 (238/39); 5/35/2 (239/41); 5/38/4 (239/42); 5/39/1 (239/43); 5/39/2 (240/44); 5/43/10 (256/40); 5/74/1 (256/33); 5/74/6

(253/3); 6/16/36 (240/46); 6/19/6 (240/47); 6/19/7 (240/48); 6/19/8 (240/49); 6/20/3 (255/28); 6/22/3 (241/50); 6/36/2 (257/51); 6/36/3 (255/26); 6/46/5 (241/51); 6/46/7 (241/52); 6/61/11 (254/21); 7/8/5 (258/56); 7/15/11 (242/53); 7/20/7 (242/54); 7/25/2 (242/55); 7/30/1 (255/26); 7/31/7 (254/19-20); 7/32/7 (242/56); 7/32/24 (242/57); 7/48/2 (256/48); 7/56/18 (257/51); 7/61/1 (256/34); 7/77/4 (243/59); 7/81/5 (243/60); 7/82/3 (255/24); 8/1/4 (243/61); 8/3/24 (253/7); 8/4/15 (254/16); 8/13/5 (243/62); 8/13/27 (255/27); 8/14/6 (257/54); 8/19/15 (244/63); 8/21/10 (259 *l* 13); 8/21/16 (244/16); 8/24/4 (244/65); 8/24/12 (257/48); 8/24/25 (245/66); 8/27/14 (256/34); 8/32/8 (245/67); 8/33/12 (245/68); 8/34/15 (245/69); 8/45/15 (246/70); 8/45/40 (246/71); 8/46/19 (246/72); 8/60/18 (246/73); 8/61/6 (246/74); 8/61/7 (246/70); 8/77/8 (246/75); 8/77/11 (254/19-20); 8/78/1 (246/76); 8/78/2 (246/77); 8/78/3 (247/78); 8/78/6 (254/21); 8/81/2 (253/3); 8/81/7 (247/79); 8/93/19 (247/80); 8/93/28-29 (178/251-252); 8/98/10 (178/253); 8/99/8 (254/14); 8/101/12 (257/51); 9/4/10 (247/84); 9/19/1 (247/85); 9/20/4 (248/86); 9/23/3 (248/87); 9/29/6 (248/88); 9/40/4 (248/89); 9/40/6 (248/90); 9/44/6 (246/70); 9/57/4 (248/91); 9/59/1 (248/92); 9/60/4 (248/93); 9/61/6 (248/94); 9/61/26 (249/95); 9/63/18 (249/96); 9/64/26 (249 97); 9/65/18 (249/98); 9/71/2 (259 *l* 13); 9/87/6 (249/99); 9/100/2 (249/100); 9/101/9 (249/101); 9/106/4 (250/102); 10/21/4 (250/103); 10/42/3 (250/104); 10/47/3 (255/28); 10/76/5 (255/24); 10/83/3 (250/105); 10/86/22 (259 *l* 13); 10/92/7 (255/46); 10/93/10 (256/46); 10/113/10 (251/106); 10/148/1 (251/107); 10/156/3 (251/108); 10/180/1 (251/109); 10/191/1 (251/110).

आभरद्वसु :—5/79/3 (252/111).

EPITHETS :—1/3/2 (262/13); 1/18/3 (261 *l* 17); 1/29/2 (269/53); 1/32/3 (261/6); 1/33/5 (270/54); 1/42/10 (268/48); 1/44/4 (266 *l* 29); 1/48/10 (265/38); 1/62/3 (267/44); 1/62/6 (262/13); 1/74/5 (266/41); 1/77/3 (267/43); 1/81/2 (269/50); 1/87/1 (261/6; 262/11); 1/91/14 (261 *l* 11); 1/116/1 (269/50);

1/116/12 (262/13); 1/116/25 (262/13); 1/123/3 (262/10); 1/131/4 (261 *l* 14); 1/141/1 (265/35); 1/141/11 (268/47); 1/142/10 (267/43); 1/183/5 (265/38); 2/1/8 (263/23); 2/7/6 (267/43); 2/12/9 (263/15); 2/24/10 (263/23); 2/32/7 (264/23); 3/2/2 (266 *l* 30); 3/2/8 (268/47); 3/54/14 (268/48); 4/2/15 (267/44); 4/4/3 (263/23); 4/19/7 (268/47); 5/4/6 (266/41); 5/8/1 (268/47); 5/11/6 (265/35); 5/13/4 (262/11); 5/22/4 (268/47); 5/31/3 (265/35); 5/45/7 (265/41); 5/50/3 (266/42); 6/4/2 (266 *l* 31); 6/13/4–6 (265/35); 6/13/6 (265/35); 6/16/42 (266 *l* 18); 6/17/2 (270/53–54); 6/41/3 (270/54); 6/49/2 (270/54); 6/49/5 (265/35); 6/49/6 (270/54); 6/58/4 (268/48); 7/1/13 (262/11); 7/2/6 (269/51); 7/7/7 (265/35); 7/22/8 (268/48); 7/28/2 (265/38); 7/40/3 (264 *l* 7); 7/42/4 (263/23); 7/56/14 (268/47); 7/94/12 (261 *l* 15); 8/10/3 (262/13); 8/19/7 (265/35); 8/19/25 (260/2); 8/19/26 (260/2); 8/24/17 (270/54); 8/26/21 (267/43); 8/28/4 (261 *l* 14); 8/31/18 (267/46); 8/35/18 (263/23); 8/43/24 (267/43); 8/46/1 (270/54); 8/59/7 (260/1); 8/60/2 (266/41); 8/70/7 (261 *l* 14); 8/74/7 (266 *l* 25); 8/84/4 (266/41); 8/86/4 (261/6); 8/87/6 (262/13); 8/92/28 (262/7); 8/103/12 (266 *l* 28); 9/39/1 (268/46); 9/97/30 (263/23); 10/23/1 (269/50); 10/39/3 (267/46); 10/68/3 (266 *l* 22); 10/76/5 (267/46); 10/156/2 (269/50).

Who shall be our guide in interpreting Rgveda ?

1/1/3 (271 *l* 13); 1/1/5 (272 *l* 12); 1/1/7 (273 *l* 29; 275 *l* 25; 276 *l* 1; 4); 1/2/7 (276 *l* 6); 1/3/11 (293 *l* 2); 1/6/1 (277 *l* 21); 1/6/9 (279 *l* 26); 2/7/28 (271 *l* 20); 1/9/7 (272 *l* 34); 1/10/6 (284 *l* 8); 1/12/55 (271 *l* 20); 1/14/1 (279 *l* 22); 1/19/6 (279 *l* 19); 1/23/15 (305 *l* 23); 1/25/3 (280 *l* 32); 1/25/4 (281 *l* 12); 1/25/5 (282 *l* 9); 1/25/15 (282 *l* 7; 28); 1/25/16 (283 *l* 6); 1/34/5 (272 *l* 30; 276 *l* 27); 1/34/8 (293 *l* 26); 1/36/12 (284 *l* 12); 1/42/9 (282 *l* 32); 1/49/1 (279 *l* 20); 1/75/5 (297 *l* 25); 1/77/1 (298 *l* 1); 1/77/5 (298 *l* 4); 1/79/5 (275 *l* 10); 1/81/2 (284 *l* 11); 1/81/7 (284 *l* 20); 1/83/6 (288 *l* 20); 1/87/4 (273 *l* 16); 1/91/18 (294 *l* 15); 1/92/7 (295 *l* 17); 1/98/3 (273 *l* 8);

1/104/1 (286 *l* 10); 1/107/2 (284 *l* 15); 1/111/5 (284 *l* 21); 1/117/26 (300 *l* 31); 1/123/4 (293 *l* 21); 1/123/12 (293 *l* 23); 1/126/3 (288 *l* 19); 1/127/2 (299 *l* 27); 1/131/4 (301 *l* 20); 1/140/10 (275 *l* 11); 1/143/7 (276 *l* 28; 277 *l* 10); 1/145/5 (273 *l* 18); 1/151/6 (299 *l* 33); 1/156/2 (290 *l* 21); 1/158/2 (295 *l* 29); 1/163/12 (288 *l* 4); 1/164/46 (299 *l* 20); 1/165/13 (299 *l* 24); 1/166/3 (294 *l* 1); 1/167/3 (276 *l* 34); 1/173/13 (285 *l* 3); 1/174/1 (273 *l* 19); 1/174/2 (301 *l* 20); 1/182/4 (301 *l* 3); 1/185/11 (273 *l* 11); 2/2/6 (275 *l* 4); 2/7/4 (272 *l* 27); 2/9/4 (295 *l* 30); 2/10/23 (271 *l* 20); 2/10/26 (272 *l* 27); 2/12/1 (288 *l* 33); 2/12/15 (274 *l* 21); 2/18/3 (299 *l* 5); 2/22/4 (284 *l* 32); 2/26/1 (290 *l* 21); 2/26/2 (293 *l* 27); 2/28/1 (290 *l* 19); 3/1/22 (284 *l* 14); 3/1/23 (277 *l* 14); 3/2/5 (300 *l* 8); 3/6/1 (277 *l* 3); 3/7/5 (278/5); 3/8/6 (295 *l* 23); 3/8/7 (293 *l* 5); 3/16/3 (284 *l* 20); 3/23/1 (294 *l* 6); 3/30/7 (277 *l* 5); 3/30/12 (287 *l* 13); 3/30/18 (295 *l* 24); 3/32/1 (287 *l* 12); 3/34/1 (290 *l* 26); 3/36/10 (301 *l* 27); 3/53/5 (287 *l* 14); 3/53/20 (287 *l* 15); 3/53/23 (288 *l* 15); 3/54/15 (290 *l* 28); 3/54/18 (295 *l* 25); 3/54/22 (372 *l* 22); 3/56/6 (272 *l* 3); 3/61/5 (279 *l* 22; 25); 3/62/17 (291 *l* 10); 4/3/8 (277 *l* 12); 4/4/9 (274 *l* 8; 10; 275 *l* 22; 276 *l* 1; 4); 4/10/2 (297 *l* 32); 4/11/2 (299 *l* 22); 4/11/4 (288 *l* 5); 4/16/1 (288 *l* 17); 4/16/12 (288 *l* 18); 4/16/19 (301 *l* 31); 4/17/16 (299 *l* 18); 4/29/5 (299 *l* 13); 4/34/5 (288 *l* 19); 4/35/6 (288 *l* 19); 4/36/4 (300 *l* 4); 4/36/5 (289 *l* 23); 4/36/6 (287 *l* 14); 4/36/9 (294 *l* 31); 4/38/10 (288 *l* 2); 4/46/7 (287 *l* 14); 4/53/3 (284 *l* 25); 4/54/6 (272 *l* 5); 5/2/10 (286 *l* 29); 5/10/5 (286 *l* 25); 5/16/36 (295 *l* 24); 5/20/4 (272 *l* 7; 297 *l* 31); 5/25/8 (286 *l* 27); 5/36/4 (284 *l* 14); 5/46/11 (276 *l* 30); 5/47/3 (303 *l* 19); 5/51/3 (298 *l* 32); 5/62/1 (287 *l* 13); 5/75/6 (287 *l* 13); 5/82/4 (295 *l* 21); 6/2/11 (293 *l* 3); 6/9/1 (302 *l* 14); 6/11/3 (298 *l* 18); 6/17/14 (299 *l* 9); 6/18/13 (284 *l* 21) 6/20/10 (301 *l* 20); 6/21/2 (291 *l* 14); 6/23/6 (300 *l* 20); 6/25/5 (290 *l* 22); 6/28/7 (276 *l* 21); 6/35/5 (300 *l* 7); 6/40/1 (287 *l* 9); 6/41/2 (280 *l* 19); 6/44/9 (276 *l* 18); 6/46/5 (290 *l* 29); 6/47/14 (300 *l* 22); 6/47/20 (283 *l* 16); 6/52/16 (295 *l* 25); 6/53/4 (277 *l* 15); 6/55/1 (297 *l* 34); 6/63/7 (287 *l* 7);

6/68/5 (298 *l* 5); 7/1/6 (275 *l* 26); 7/4/6 (294 *l* 22); 7/15/15 (274 *l* 8 ; 275 *l* 17 ; 276 *l* 2); 7/20/9 (284 *l* 8); 7/21/2 (298 *l* 12); 7/24/6 (284 *l* 12); 7/27/2 (302 *l* 20); 7/27/5 (293 *l* 9); 7/32/12 (276 *l* 18; 7/32/17 (293 *l* 14); 7/36/9 (295 *l* 11); 7/37/6 (288 *l* 4); 7/37/7 (302 *l* 2); 7/40/3 (301 *l* 5); 7/44/3 (298/3); 7/44/4 (288 *l* 3); 7/66/16 (301 *l* 18); 7/68/8 (284 *l* 6); 7/84/3 (300 *l* 26); 7/86/2 (281 *l* 11); 7/96/6 (295 *l* 1); 7/101/6 (302 *l* 5); 7/103/10 (303 *l* 2); 7/104/6 (305 *l* 16); 7/104/15 (271 *l* 26); 8/1/29 (288 *l* 11); 8/4/3 (284 *l* 14); 8/4/13 (278/6); 8/4/14 (278/4); 8/5/9 (290 *l* 8); 8/7/13 (300 *l* 16); 8/7/17 (286 *l* 23); 8/11/5 (293 *l* 17); 8/12/2 (298 *l* 14); 8/13/12 (294 *l* 9); 8/14/1 (303 *l* 26); 8/14/2 (304 *l* 27); 8/19/17 (298 *l* 27); 8/24/11 (284 *l* 6); 8/25/24 (299 *l* 4); 8/26/9 (298 *l* 34); 8/35/10 (295 *l* 4); 8/35/11 (292 *l* 26); 8/42/3 (284 *l* 22); 8/48/8 (284 *l* 34); 8/59/7 (295 *l* 7); 8/60/14 (293 *l* 30); 8/69/7 (278/7); 8/69/12 (280 *l* 19); 8/77/7 (278/9); 8/78/7 (284 *l* 28); 8/93/26 (276 *l* 19); 8/100/4 (290 *l* 18); 9/5/9 (295 *l* 27); 9/10/1 (286 *l* 31); 9/23/3 (295 *l* 26); 9/36/5 (276 *l* 16); 9/59/1 (295 *l* 23); 9/61/1 (272 *l* 33); 9/78/5 (273 *l* 5); 9/83/3 (303 *l* 20); 9/85/9 (279 *l* 23); 9/86/41 (295 *l* 24); 9/87/5 (294 *l* 19); 9/97/52 (278/1); 9/113/10 (278/8); 10/10/8 (304 *l* 12); 10/10/13 (304 *l* 31); 10/12/2 (297 *l* 27); 10/20/9 (278 *l* 2); 10/25/11 (300 *l* 11); 10/30/12 (294 *l* 12); 10/40/2 (288 *l* 18); 10/47/4 (273 *l* 14); 10/47/8 (295 *l* 31); 10/73/8 (293 *l* 10); 10/74/3 (277 *l* 17); 10/74/6 (284 *l* 26); 10/85/38 (295 *l* 7); 10/87/1 (289 *l* 21); 10/87/24 (299 *l* 31); 10/89/1 (290 *l* 32); 10/94/7 (305 *l* 23); 10/100/11 (305 *l* 27); 10/101/10 (305 *l* 19); 10/104/4 (295 *l* 24); 10/112/5 (300 *l* 14); 10/128/8 (295 *l* 14); 10/147/5 (284 *l* 7); 10/161/4 (301 *l* 18); 10/169/1 (276 *l* 23); 10/181/1 (289 *l* 19).

Scholars quoted.

Geldner :—शतक्रतुः P 208; कविक्रतुः PP 209–210; 1/1/3 P 271; 1/1/5 P 272; 1/1/7 and 4/4/9 P 274; 1/2/7 P 276; 1/6/1 P. 277; 1/8/7 P. 280; 1/25/4 P. 281; 1/25/5 P. 282; 1/25/15, 1/25/16 and 1/42/9 P 283; 1/62/12 and 1/91/2 P 285; 1/104/1 P 287; 2/12/1 P 289.

Grassmann :—क्रतु derived P 212; senses of क्रतु 219–221; विमन्यवः P 281 (1/25/4); Roth and Oldenberg on the same.

Macdonnel :—कविक्रतुः P 210; 1/1/3 P 271; 1/1/5 P 272; 1/1/7 P 274; 2/12/1 P 289; 7/61/2 P 296; 7/103/10 P 303.

Max Muller :—1/6/1 P 277; 1/6/9 P 279; 7/57/6 P 292.

Peterson :—शतक्रतुः P 208; 1/25/3 P 280; 1/25/4 P 281; 1/25/5 and 1/25/15 P 282; 1/25/16 P 283; 7/61/2 P 296.

Winternitz :—अमर्त्य and मर्त्य PP 260–261; 7/103/10 P 303; 8/14/1 P 303; 8/14/2 and 10/10/8 P 304; 10/10/13 P 305.

Europeon Scholars :—कव P 1; अक्र P 4; अजस्र and अज्र P 7; क्रतु P 207.

उवट :—कविक्रतुः P 209.

दयानंदः —अक्र P 4.

यास्क (निरुक्त) :—अक्र P 4. (also Durga); अंसत्र P 87 end (also Durga); काष्ठानां P 97(9); क्रतु P 207; कविक्रतुः P 209; 2/12/1 P 289.

सायणः —कव P 1; अक्र P 4; अजस्र P 7; अज्र P 7–10 (at the end of each Rk); अप्व and धिया P 10; अश्मन्वती P 85 (30); शतक्रतुः P 208; कविक्रतुः P 209; जस् P 223 (also at the end of each Rk); PP 271–305 (from *a* to *w*).

A list of Select Words,

अ.

च

ज

त

ध

न

ह

ERRATA.

[N. B.—ह्ण, ह्न, ह्म, ह्र, ह्व, ह्ळ have been misprinted as ण्ह, न्ह, म्ह, ऱ्ह, व्ह, ळ्ह almost throughout].

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct.*
1	7	कवासरवः	कवासखः
,,	9	अबष्टृभ्यः	अयष्टृभ्यः
,,	,,	अयवारी	अकवारी
,,	13	ऊति	ऊती
2	1	अववारिं	अकवारिं
,,	25	वावृचानः	वावृधानः
3	3	घर्मसद्भि	घर्मसद्भिः
,,	18	महोभि	महोभिः
,,	23	अकवाभिरूति	अकवाभिरूती
,,	24	Drop ऊति or	
,,	26	राधोभि	राधोभिः
4	17	विदधेषु	विदथेषु
,,	18	इन्धानः	इन्धानः
,,	,,	विदधेषु	विदथेषु
,,	21	विद	विद्
,,	,,	थं	अथम्
,,	31	विद्वात्	विद्वान्
5	6	समिधे	समिथे
,,	7	,,	,,
7	8	नैरनार्येण	नैरन्तर्येण
8	11	अज्नाः	अज्ञाः
,,	21	गन्तृन्	गन्तृन्
,,	22	यद्जाँ	यद्ज्ञाँ
9	23	अनभिभवनीवे	अनभिभवनीये
10	9	अण्व्वानि	अण्वानि
,,	23	वारा	धारा
,,	24	तव रंहयः	तव धारा रंहयः
,,	,, ; 27	Drop वारा = वाराणि	

Page	Line	Incorrect	Correct.
10	27	मेष्यः=	मेष्यः
14	8	सिन्धुर्न	सिन्धुं न
,,	10	दुखेन	दुःखेन
,,	18	द्वेषास्यर्यमा	द्वेषांस्यर्यमा
15	1	आगच्छवु	आगच्छतु
,,	15	कुरु	कृणु
,,	16	शत्रुन्	शत्रून्
,,	30	सुनीतिभि	सुनीतिभिः
16	1	पर्षिठा	पर्षिष्ठा
,,	2	पर्षिठाः	पर्षिष्ठाः
17	1	द्यम्नैरद्र	द्युम्नैरुद्र
,,	2	द्यम्नैः	द्युम्नैः
,,	6	,,	,,
,,	,,	उद्र	उद्र
,,	,,	अतिगाह	अति + गाह्
18	8	क्रामेय	'क्रामेम
,,	12	पवित्रमाशनः	पवित्रमाशवः
,,	19	असृग्रन्नाशवोऽति	असृग्रमाशवोऽति
18	20	शीघ्रगतवः	शीघ्रगतयः
20	17	आतिरीचमानम्	अतिरोचमानम्
,,	30	क्रेन्दति	क्रन्दति
23	16	सुवीर्यैश्च	सुवीर्यैश्च
,,	26	आतिशेने	अतिशेते
,,	30	भहित्वम्	महित्वम्
,,	33	सेदग्निरग्नीरँत्यस्त्यन्यान्	सेदग्निरग्नीरँत्यस्त्वन्यान्
,,	34	अस्ति	अस्तु
,,	,,	अतिशेते	अतिशेताम्
24	1	मघोन्माम्	मघोनाम्
,	3	विश्वा श्चकार	विश्वानि चकार
27	13	अग्रे	अग्ने
,,	24	सहस्रैः	सहस्रैः
,,	25	दशसहस्रैः	दशसहस्रैः
28	23	वनुष्यति	वनुष्यति
29	28	सवैः	सर्वैः

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct.*
29	29	श्रवएषे	श्रव एषे
30	5	भवसः	श्रवसः
32	29	चषणीः	चर्षणीः
33	15	समृद्धात्	समृद्धान्
42	7	पतिर्मधुमन्नो	पतिर्मधुमान्नो
,,	27	भूवु	भूतु
45	17	सोमस्व	सोमस्य
46	19	अभिनट	अभिनद्
48	3	एकपात्तनुयित्नुरर्णवः	एकपात्तनयित्नुरर्णवः
52	24	गिरीरज्रान्	गिरीँरज्रान्
,,	,,	रँजमानाँ	रेजमानाँ
55	3	सुकृतांना	सुकृतानाम्
,,	14	दिवस्पृथिव्थाः	दिवस्पृथिव्याः
56	23	रस.	रसः
58	24	तेभिना	तेभिर्नो
65	19	अन्तरिक्ष्वाः	अन्तरिक्ष्याः
68	4	गावाः	गावः
70	19	ऋद्भुक्षणो	ऋभुक्षणो
71	2, 4, 5, 9	दधन्वुः	दधन्युः
74	14	सुप्र	सृप्र
77	3	अवनीखाता	अवनीरवाता
77	4	अहिंसिताः	अहिंसिताः
,,	,,	सास्युवथ्यः	सास्युकथ्यः
78	4	अर्वतीर्क्रतावन्	अर्वतीर्क्रतायन्
79	13	ऋद्ज्यन्तः	ऋज्यन्तः
80	25	वव्रे	वव्रे
81	6	विवव्रुः	वि वव्रुः
,,	15	व्रजम्	व्रजम्
83	19	स्वद्दर्शः	स्वर्दृशः
85	2	अधिपाः	अधिपाः
,,	24	भ्राजद्दष्ठयः	भ्राजदृष्टयः
90	5	स्थनथाः	स्तनथाः
94	15	अन्वेषयन्तो	अन्वेषयन्तो
,,	18	भवन्ति	भवन्ति

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct.*
„	31	द्विववन्तः	दितवन्तः
„	5	घ्रन्	घ्नन्
96	8	सिन्धोरिब	सिन्धोरिव
„	27	काष्टायाः	काष्ठायाः
97	10	चरन्ति	चरन्ति
99	7	विचमेय	विचयेम
103	11	श्वघ्घी	श्वघ्नी
104	6	ईट्ठे	ईट्टे
„	24	द्युम्नितमः	द्युम्निन्तमः
„	31	सनश्रत	सनश्रुत
108	21	तेय	तेन
„	„	शुणुतम्	शृणुतम्
110	4	भ्रद्रः	भद्रः
112	5	स्तोमैरिद्रस्य	स्तोमैरिन्द्रस्य
„	16	धिवं	धियं
113	12	अपिवातय	अपि वातय
117	7	वृजननि	वृजनानि
119	22	मंहू	मंहू
120	23	प्रामतिं	प्रमतिं
122	19	द्यम्नी	द्युम्नी
123	19	सर्वतार्नि	सर्वताति
124	17	धृतनिर्णिजः	घृतानिर्णिजः
„	„	जुष्ठाः	जुष्टाः
125	18	बृहतः	बृहतः
126	3	यादधीमसीद्रं	यादधीमसीन्द्रं
127	20 ; 22	वावृघुः	वावृधुः
128	19	जातूर्भर्मा	जातूभर्मा
129	24 ; 26	वभ्रे	वव्रे
„	29	अन्तर	अन्तर्
130	22	प्रंजातः	प्रजातः
131	2	बलेन्	बलेन
„	24	मुरुष्टत	पुरुष्टुत
„	29	अराचेयत्	अरोचयत्
132	2	शविष्टेद्र	शविष्ठेन्द्र
„	5	कृणवाय कुववन्तः	कृणवाम कृतवन्त ।

Page	Line	Incorrect	Correct
135	11	परिजान्	परिज्मन्
,,	26	अर्चींषि	अर्चींषि
137	13	पौंस्यैः	पौंस्यैः
,,	20	तनूर्बलदेयाव	तनूर्बलदेयाय
138	1	त्वं	त्यं
,,	11	शुष्णस्य	शुष्णस्य
,,	17	पित्रो	पित्रोः
140	7	वव्रेः	वव्रेः
141	1	हविः	क्रतुं हविः
,,	7	रिह्व	रिह्
142	11	धृतश्रीः	घृतश्रीः
143	21	शूपः	शूषैः
144	23; 25	नन्	नॄन्
,,	25	विद्थ्थः	विदथ्यः
145	9	शुष्काद्यद्रेव	शुष्काद्यद्देव
147	15	रघ्र	रध्र
148	18	संक्षरान्तु	संक्षरन्तु
,,	19	न्हदं	Cf. ह्रदं
,,	20	पुप्यासि	पुष्यासि
,,	25	°मङ्कास्य°	°मङ्कांस्य°
149	8	अङ्कासि	अङ्कांसि
150	6	कतुं	क्रतुं
,,	22	कृतुमपि	क्रतुमपि
152	28	ऋसुक्षा	ऋभुक्षा
153	11	बिभर्तिं	बिभर्ति
,,	30	हर्वश्वः	हर्यश्वः
154	17	तुम्यं	तुभ्यं
156	11	जिघमि	जिघर्मि
157	10	सोमपावः	सोमपाव्नः
,,	19	सरवे	सखे
158	17	तु	तॄ
159	5	पस्पेशत्	पस्पर्शत्
,,	8	क्रतुयान्	क्रतुमान्

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct*
160	18 ; 19	पुरुष्ठुत	पुरुष्टुत
163	26	°कर्मऽच्छतमूतिः	°कर्मञ्छतमूतिः
164	19	च्युः	च्यु
167	5	ईळे	ईळे
,,	8	ऋविजः	ऋत्विजः
169	6	समिद्धिरीमहे	समिद्भिरीमहे
173	23 ; 25	ब्रवामहे	ब्रवावहै
,,	26	संब्रवामहे	संब्रवावहै
174	18	व्यदन्त्याध्यः	व्यदन्ति माध्यः
175	32	महय	मंहय
176	2	,,	,,
,,	32	प्रस्कण्वस्य	प्रस्कण्वाय
177	1	,,	,,
,,	6	शजयाः	शशयाः
,,	7	Drop प्रस्कण्वस्य = प्रस्कण्वाय	
,,	19	मर्डितृ	मार्डितृ
,,	26	मत्यत्वेन	मर्त्यत्वेन
178	1	अनुकामा	अनुकामाः
,,	18	नम्णं	नृम्णं
180	19	हन्तते	हन्तवे
183	9	गीर्भिः	गीर्भिः
,,	15	जागूर्वि	जागृर्वि
,,	20	स्यामसुगोपाः	स्याम सुगोपाः
184	5	वृक्रबर्हिषः	वृक्तबर्हिषः
189	26	मद्यानि	मघानि
191	1	हृद्यनारा	हृद्यन्तरा
,,	2	विद्रान्	विद्वान्
192	26	हातारम्	होतारम्
196	8	ऋताति	ऋतानि
197	3 ; 12	घनं	घनं
,,	15	सद्य-	सद्यः
199	26	वधस्	वेधस्
,,	30	वर्ष्मने्	वर्ष्मन्
,,	31	सुकृते अग्न	सुकृतो अग्ने

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct*
200	33	°भविवारम्	°भवितारम्
204	6	वसिष्ठ	वसिष्ट
207	21	सुकतू	सुक्रतू
,,	22	क्रूतयन्ति	ऋतूयन्ति
208	26	बहुकर्मन	बहुकर्मन्
209	1	वाजिनविसो	वाजिनीवसो
211	32	सोमपावातं	सोमपावानं
214	14	ऊजं	ऊर्जं
223	14	वि	नि
233	14	°परिष्टा°	°परि ष्टा°
,,	25	Drop ये	
234	7	धृष्णुषेणः विश्वैः, वीयैः	धृष्णुषेणः, विश्वैः, वीर्यैः
235	5	भोजतानि	भोजनानि
237	28	धनने	धनेन
239	8	अग्ने	तमग्ने
,,	13	क्षितीनांस्मभ्यं	क्षितीनामस्मभ्यं
,,	26	राधस्ंतनो	राधस्तन्नो
,,	31	मैहन	मेहन
242	15	मघवन	मघवन्
243	2	दूरेअमित्रमुच्छोवा	दूरे अमित्रमुच्छोर्वी
,,	3	चोद्	चोदय
,,	5	व्युज्छ	व्युच्छ
,,	11	दुरितमर्तं°	दुहितमर्तं°
,,	17	विपश्चितो अर्यो	विपश्चितोऽर्यो
245	15	वृषन्नृजीषिन्ना	वृषन्नृजीपिन्ना
246	6	परिबाधो	परि बाधो
,,	16	पुरुकृद्रवा°	पुरुकृद्रवा°
,,	17	परिमर्धिषत्ते	परिमर्धिषत्त्वे
,,	32	अभ्यव्यञ्जनं	अभ्यञ्जनं
248	11	विदा	विदाः
249	6	सहस्रमर्णसं	सहस्रभर्णसं
,,	7	अर्णसं	भर्णसं
250	8	भर	भरा
,,	30	तवीमान्	तवीयान्

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct*
251	1	विदा	विदो
,,	,,	गाधमत्र	गाधमद्य
,,	30	संसंमिद्युवसे	संसमिद्युवसे
252	2	°तर	°तर्
256	3	वृत्रतुर्ये	वृत्रतूर्ये
,,	29	तरुषेय	तरुषेम
258	3	रविं	रयिं
268	21	दस्य	दस्म
269	16	धृष्णुषेनः	धृष्णुषेणः
270	5	न किः	नकिः
,,	22	दा	दाः
271	15	येशायुक्म्	यशायुक्तम्
,,	28	वीरवमत्तं	वीरवत्तमं
277	34	युञ्जान्त	युञ्जन्ति
,,	35	दाव	दिवि
279	8	तस्तुषः	तस्थुषः
284	14	षोनः	षो नः
287	20-25	Omit, Geldner's translation.	
285	21	दस्य	दस्म
286	13	वीगतौ	वी गतौ
,,	34	वान	स्वान
332	13	सख	सखं
333	25	आरतः	आरितः
334	7 ; 9	अद	अद्

English Spelling.

6	10	desitous	desirous
7	9	synonymus	synonymous
,,	23	accarding	according
15	12	compared	composed
17	5	distresses	distressed
I9	9	emphasises	emphasise
..	28	one	are

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct*
20	26	fone	force
21	12	fonnd	found
23	1	means	mean
28	29	opposed	opposed to
30	22	throngh	through
,,	29	wnat	what
31	17	twist	twit
32	7	compart	compact
33	30	occure	occurs
36	15	Ṛblus	Ṛbhus
41	6	hroke	broke
44	16	qnalifies	qualifies
48	22	theae	these
53	1	inspitation	inspiration
60	19	goods	gods
64	33	RK.	ṚK
76	3	meep	mean
78	17	Varuua	Varuna
83	10	stonies	stones
,,	18	Godl	God
,,	24	muoth	mouth
96	16	journay	journey
104	22	treasurer	treasure
,,	23	witn	with
115	29	gives	givers
125	26	merry	mercy
132	30	wrst	wast
135	,,	dyans	dyaus
136	1	gronp	group
,,	2	dyans	dyaus
137	15	expause	expanse
,,	17	completelly	completely
143	1	prayera	prayer
146	28	on	one
148	23	inextricabiv	inextricably

Page	Line	Incorrect	Correct
150.	15	llberal	liberal
155	18	landable	laudable
157	5	restred	restored
162	25	opposcp	opposed
176	5	tribe	tribes
179	31	co	to
195	7	atready	already
198	28	possed	possessed
203	9	multltude	multitude
204	7	coine	cover
,,	14	giker	giver
206	4	sueh	such
208	19	usefai	useful
,,	20	iword	word
214	14	weelth	wealth
224	19	ussd	used
227	14	proppine	propping
233	22	aronnd	around
249	13	donquered	conquered
255	1	given	giver
266	21	aboudant	abundant
268	29	aboundant	abundant
269	4	Drop meaning	
,,	29	India's	Indra's
270	30	thought	though
271	17	andconsisting	and consisting
,,	25	waalth	wealth
278	23	be	the
279	17	in	in the
282	5	the	to
286	29-30	Thy flames, O Agni,	The flames of Agni
,,	34	firsta	first a
319	19	so	is

Punctuation.

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct*
1	10	कर्मभिः	कर्मभिः.
7	8	अहिंसित	अहिंसित,
,,	18	tall	tall.
8	,,	mountains	mountains.
20	3	वम्रः–	वम्रः.
23	4	words	words.
,,	29	अति–	अति.
24	8	(मधै)	(मधै).
57	16	तथा ।	तथा वृ°
60	22	ये).	ये.
68	20	him)	him).
74	12	निम्नगतिः:	निम्नगतिः
76	18	उद्गा ।	उद्गा
108	16	donoers	donors.
115	28	wealth	wealth.
122	10	इन्दुना ।	इन्दुना
126	21	only	only.
128	12	जातूंष्ठि	जातूष्ठि–
182	21	wealth	wealth.
189	20	obeyed	obeyed ;
213	5	superior	superior.
278	1	(तस्थुषः)	तस्थुषः
,,	32	adjective	adjective.
280	,,	(1/25/3)	(1/25/3).
,,	,,	(Peterson)=	Peterson:—
320	,,	(in मित्र is मि)	in मित्र is मि
325	,,	देहि=सोमं	देहि. सोमं
329	3	to give)	to give).
,,	4	gift	gift.
335	7	27)	(27)

Figures.

Page	*Line*	*Incorrect*	*Correct*
25	1	(18)	(19)
81	10	(4/43/3)	(6/43/3)
83	,,	(12/3)	(2/12/3)
95	16	(1/59/5)	(1/59/6)
,,	24	(1/63/4)	(1/63/5)
104	17	(1/11/5)	(1/91/5)
128	13	(2/13/12)	(2/13/11)
149	14	85/2	5/85/2
246	6	(7)	(71)
,,	9	(2)	(72)
327	7	(95)	(195)